

די יודישע
פאלקס־געשיכטע

נאך דער

„פאלקסטהימליכער געשיכטע דער יודען"

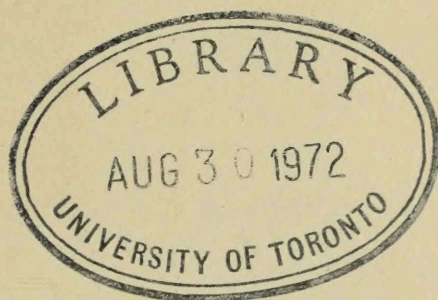
— פון —

פראפעסאר ה. גרעטץ.

נײַ איבערדרוקט, אויסגעבעסערט און פערפאלקאמט
ביז צו דער געגענווערטיגער צייט
פון בן־צבי.

דריטער טהייל.

היברו פאבלישינג קאמפאני
52-50 עלדרידזש סט., ניו־יארק

אינהאלטס־פערציכניס:

די־א צייט פון דיא אנוסים.

1. דיא מאראנען 3
2. א קליינע הילפע אין דער נויטה 24
3. נאך גרעסערע רדיפות געגען דיא יודען און מאראנען 42
4. דיא אינקוויזיציאן אין שפאניען 55
5. דאס פערטרייבען דיא יודען פון שפאניען און פארטוגאל 64
6. דאס וויטערע נע־ונד זיין פון יודען און מאראנען 84

דיא צייט פון דער רעפארמאציאן.

1. דיא מענשענפריינדע און דיא רעפארמאציאן 99
2. דיא מאראנען און פאלשע האפנונגען אויף משיח׳ס צייטען 121
3. דיא מאראנען און דיא בעפסטע 144
4. דיא יודען אין טירקייא און דון יוסף הנשיא 174
5. דיא לאגע פון דיא יודען אין פוילען און איטאליען 185
6. מאראנישע קהלות אין אמשטערדאם, האמבורג און בארדא 200
7. דיא דרייסיג יעהריגע קריעג און חמעלניצקי׳ס צייטען 219
8. דיא יודען אין ענגלאנד 233
9. ברוך שפינאזא און שבתי צבי 256
10. יודישע בעשיצער און שונאים צווישען קריסטליכע געלערנטע 287

דִי צַייט פוּן דִי אֲנוּסִים.

1 דִי מַארְרַאנֶען.

(1420—1891 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

שְׁרֶעקְלִיךְ אִיז גֶעוֶועהן דִי לַאגֶע פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נָאךְ דֶעם פִינְסְטֶערְן יָאהר 1891 וָוען טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, וָואס דֶער חֲלָף אִיז זֵיי שׁוֹין גֶעלֶעגֶען אוֹיפ'ן הַאלְז, הָאבֶּען גֶעמוּזְט וֶוערֶען מַארְרַאנֶען, דָאס הֵייסְט זֵיי הָאבֶּען צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן דִי שׂוֹנְאִים אוּנ זֶענֶען קְלָאסֶערְשְׁט אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, נָאר דָאס אִיז אַלְץ גֶעוֶועהן לְפָנִים, וַוייל אִין רֶעכְטֶען אֱמֶת הָאבֶּען זֵיי אָבְּגֶעהִיט זֵייעֶר אַלְטֶע אֱמוּנָה מִיט אַללֶע דִקְדוּקִים. עֶס אִיז אַוַדַאי בִּיטֶער אַז מֶען דַארְף זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען, אַז דֶער מֶענְשׁ מוּז פֶערְלֵייקְנֶען דָאס וָואס בַּיי אִיהם אִיז דָאס טְהֵייעֶרְשְׁטֶע אוּנ הֵיילִיגְסְטֶע אוּנ אַ פְרֶעמְדֶער קוּק וַוארְפְט אָן אַ פַּחַד, אַז מֶען הָאט מוֹרָא פַאר'ן קְלֵיינְסְטֶען שָׁארְךְ, פַאר אַ קְלַאפּ אִין דֶער טְהִיר, טָאמֶער טְרֶעפְט אִיהם דֶער שׂוֹנֵא מִיט זַיין גֶעלִיעבְטֶער אוּנ וֶוערְד גֶעוָואהר אַז דֶער גֵט, וָואס עֶר הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג אִיהר גֶעגֶעבֶּען, אִיז מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַ תְנַאי־גֵט, אַבִּי דֶערְוַוייטֶערְן דִי סַכָּנָה, אָבְּרַאטֶעוֶוען דָאס לֶעבֶּען אוּנ זִיךְ קְוִויקֶען מִיט דֶער הָאפְנוּנְג, אַז נָאר נִיךְ וָועט עֶר זִי צוּרִיק נֶעהמֶען, אִין דֶערְשְׁטִיל בֶּעוַוייזֶען דָאס לִיעבְּשַׁאפְט אוּנ וַוייטֶער זַיין אַ גְלִיקְלִיךְ פָאלְק וִוי פְרִיהֶער נָאר מִיט וָואס פַאר אַ צָרוֹת וָוערְד דֶער יוּד נִיט גֶעוָואהנְט: עֶס זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען עֶטְלִיכֶע יָאהר אוּנ בַּיי דִי מַארְרַאנֶען אִיז גֶעוָוארֶען שׁוֹין אַ וָואכֶענְדִיגֶער נַאנְג אִיבֶּערְצוּלִיעגֶען נַאנְצֶע טֶאג אִין דִי קֶעלֶערְס, דָארְט מַל זַיין דִי קִינְדֶער, לֶערְנֶען מִיט זֵיי תּוֹרָה אוּנ בֶּעפֶעסְטִיגֶען בַּיי יֶעדֶען פוּן זֵיי דֶעם גֶעדַאנְק, אַז עֶר מוּז זַיין אַ דָאפֶּעל־מֶענְשׁ: אִין דְרוֹיסֶען דַארְף עֶר זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר אַ קְרִיסְט אוּנ אִינְוֶוענִיג מוּז עֶר בְּלַייבֶּען אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער הֵייסֶער יוּד. וִוי שְׁוֶוער עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן צוּ טְרָאגֶען אַ מַאסְקֶע אוֹיפ'ן פָּנִים, הָאבֶּען דִי יוּדֶען קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט אוּנ הָאבֶּען דִי יִסוּרִים אָנְגֶענוּמֶען פַאר לִיעבּ. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְרֶעסְט דֶערְמִיט וָואס דָאס גֶעפָאהר וֶוערְט הָאטְשׁ נִיט גְרָאסֶער, וָואס דִי מְלוּכָה וֶועהט

נאַנְץ גוט וואס פאר אַ קְרִיסְטֶען זֵיי זֶענֶען אִיןְ מַאכְט פון דֶעסְטְווֶעגֶען זִיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג. אִין שְׁפַּאנְיֶען אִיז מַאכְט נָאךְ דֶעמָאלְט נִיט גֶעוֶועהן קֵיין אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן, דִי קֶאנִיגֶע פון קַאסְטִילְיָען, אַרַאגָאנְיֶען אונ מַאלָארְקָא זֶענֶען נָאךְ פְרִיהֶר נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן וואס דָאס צוּרֵייצְטֶע פָאלְק הָאט אַזוֹי פִיעל יוּדֶען גֶעצְוואוּנְגֶען צוּ דֶער טוֹיפֶע; דֶערְפַאר הָאט זֵי נִיט גֶעאַהרְט וואס דִי מַארְרַאנֶען טְהוּעֶן אָבּ בְּסֵתֶר, אונ אֲפִילוּ אַז מֶען הָאט בֶּעמֶערְקְט ווִי עֶטְלִיכֶע פון זֵיי עֶרְלוֹיבֶען זִיךְ אֶפֶענְטְלִיךְ צוּ הַאלְטֶען יוּדִישֶׁע יָמִים טוֹבִים, הָאט מֶען זִיךְ אוֹיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט. אַזוֹי הָאט זִיךְ בִּיסְלֶעכְווַייז אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּווַייזֶען, ווָען נִיט אַ גַאנְצֶע רְפוּאָה צוּ דֶער בִּיטֶערֶער מַכָּה, ווֶענִינְגְסְטֶענְס אַ מִיטֶעל דֶעם ווֶעטְהִיג לַייכְטֶער צוּ דֶערְטְרָאגֶען, אונ ווֶער ווֵייסְט אוֹיבּ דִי וואוּנְד אַלֵיין וואלְט זִיךְ אוֹיךְ נִיט פֶערְהֵיילְט מִיט דֶער צַייט, ווָען עֶס שְׁפְּרִינְגֶען נִיט אַרוֹיס טַאקִי פון דִי יוּדֶען אַלֵיין זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע מַשְׁחִיתִים, וואס הָאבֶּען זֵיי נָאר אִין גַאנְצֶען פֶערְאוּמֶערְט דָאס לֶעבֶּען, גֶעשִׁיט זַאלְץ אוֹיף דִי פְרִישֶׁע וואוּנְדֶען אונ צוּם אִיבֶּרִיגֶען דֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קְרַאנְקֶען, עֶר זָאל נִיט קֶאנֶען רִירֶען אֲפִילוּ מִיט דֶעם אֵיינְצִיגֶען אֵבֶר, וואס דֶער שׂוֹנֵא הָאט אִיהם, אוֹיס פֶערְזֶעהֶענִיש, אִיבֶּערְגֶעלָאזְט.

אָט דִי גֶעפֶּעהרְלִיכֶע מַשְׁחִיתִים זֶענֶען דַוְקָא גֶעוֶועהן יוּדִישׁ בְּלוּט אונ פְלֵיישׁ אונ אַזוֹי ווִי דֶער ווָארְם, וואס ווֶערְט גֶעבָּארֶען אִין דֶעם מֶענְשֶׁענְ'ס גֶעדֶערְם, פון דָארְט צִיהט עֶר זַיין גַאנְצֶע יְנִיקָה אונ פון דֶעסְטְווֶעגֶען טָאטְשֶׁעט עֶר אִיהם אַזוֹי לַאנְג בִּיז עֶר נֶעהמְט בַּיי אִיהם אַרוֹיס דָאס חִיוּת, אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַיינְגֶעווָארְצֶעלְט אִין דֶעם יוּדִישֶׁען גוּף, פון זַיין מַארְךְ הָאבֶּען זֵיי אוֹיף זִיךְ אַרוֹיפְגֶעצוֹיגֶען אַ הוֹיט, בֶּעקוּמֶען בֵּיינֶער, נָאר אַ רֵיינֶע יוּדִישֶׁע נְשָׁמָה הָאט זֵיי גֶעפֶעהלְט, אונ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי גֶעטְהוּן דָאס אֵייגֶענֶע שְׁלִיחוּת פון דִי ווָארְם אונ הָאבֶּען זִיךְ גֶעווָאלְט בֶּענוּצֶען מִיט'ן חוֹלַאַת פון דֶעם גוּף, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען קֶאנֶען אוֹיף עֶבִּיג מַאכֶען פון אִיהם אֵיין עֶנְד. נָאךְ אַז דִי הַצְלָחָה הָאט גֶעדִיענְט דִי יוּדֶען אִין שְׁפַּאנְיֶען, הָאבֶּען זִיךְ צְווִישֶׁען זֵיי גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע, וואס עֶס הָאט זֵיי גֶעקְרֶענְקְט דִי גוּטֶע לַאגֶע פון זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער: עֶס הָאט זֵיי נָאר גֶעצוֹיגֶען צוּ דִי שׂוֹנְאִים, אונ עֶס הָאט זֵיי נָאךְ מֶעהר גֶעבְּרֶענְט וואס זֵיי קֶאנֶען נִיט אִיבֶּערְגֶעהן אוֹיף דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, ווַייל טְהוּן עֶס פְּלוּצְלוּנְג נָאר אָהן אַ "פַאר־וואס" הָאט עֶפֶּעס בַּיי זֵיי אַלֵיין אוֹיךְ אוֹיס גֶעזֶעהן נִיט פַּאסִיג. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי לַייט שְׁטַארְק אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף אַ גְזֵרָה, אונ קוּים הָאט מֶען זִיךְ אִים יָאהר 1391 מִיט דִי יוּדֶען צוּפִיהרְט דִי הֶאנְד, זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע וואס זֶענֶען גֶעווָארֶען הַייסֶע קַאטָאלִיקֶען נָאר מִיט דֶער פְרוּמֶער כַּוָנָה זִיךְ נוֹקֵם צוּ

זַיין אִין דִי גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער אוּנ זַייעֶרֶע קְלֶאס הָאבֶּען דִי יִדֶען גֶעפִיהלְט מֶעהר פוּן אַללֶע. אָנְגֶעהוֹיבֶּען הָאט דִי חֶבְרָה פוּן קְלֵיינִינְקַייטֶען, פוּן אַרוֹיסְלָאזֶען בִּיבְּלֶעךְ מִיט לֵיצָנוּת אִיבֶּער יוּדֶען: אֵיין גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, דוֹן פֶּערָא פֶּערְרוּס, הָאט אִין אַשִיר אָבְּגֶעשְׁפֶּעט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אוּנ פוּן דֶעם רָב אִין אַלְקַאלַא, אִיהם הָאט נָאכְגֶעטְהוּן אֵיין אַנְדֶער גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, וָואס אִיז גֶעוָוארֶען אַגֵייסְטְלִיכֶער, דִיעֶגָא דֶע וַואלֶענְסִיַא, אוּנ בַּאלְד הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נָאכְגֶעטַאנְצְט אַללֶע קְרִיסְטְלִיכֶע שְׁרַייבֶּערְס אוּנ אֲפִילוּ דֶער גְרֶאסְטֶער שְׁפַּאנִישֶׁער דִיכְטֶער פוּן יֶענֶער צַייט אַלְפָאנְסָא אַלְוַוארֶעץ דֶע ווִילַאסַאנְדִינָא הָאט זִיךְ אוּמִיסְטֶען אוֹיסְגֶעלֶערְנְט לָשׁוֹן־קֹדֶשׁ־ווֶארְטְלֶעךְ, כְּדֵי עֶר זָאל קָאנֶען בֶּעסֶער חוֹזֶק מַאכֶען פוּן יוּדֶען. דָאס אִיז אָבֶּער נָאר גֶעוֶועהן אֵיין הַתְחָלָה, בַּאלְד הָאבֶּען דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען בֶּעוִויזֶען אַז זֵיי מֵיינֶען נִיט אָבְּקוּמֶען מִיט גְלַייךְ וָוארְטְלֶעךְ, אַז זֵיי ווִילֶען טַאקִי עֶפִּיס טְהוּן אוּנ זֵיי ווִילֶען פֶערְבְּרֵייטֶען דֶעם־קַאטָאלִיצִיזְמוּס נָאךְ מֶעהר פוּן דִי גֶעבָּארֶענֶע קְרִיסְטֶען. אַיוּדִישֶׁער דָאקְטָאר אַסְטְרוּק רַיימוּךְ פוּן פְּרַאנַא, וָואס הָאט בַּיי דֶער טוֹיפֶע אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין נָאהמֶען אוֹיף פְרַאנְצִיסְקָא דִיאָסְקַארְנֶע, הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אַרְבֵּייטֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת צוּ פֶערְגְרֶעסֶערְן דִי צָאהל פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט זִיךְ פְרִיהֶער גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי גְרֶעסְטֶע לוֹמְדִים אוּנ הָאט גֶעהַאט זֶעהר פִיעל תַּלְמִידִים, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַסֵפֶר אוֹיף הֶעבְּרֶאִישׁ, אוֹיפ׳ן אַרְט פוּן אַבְּרִיעף צוּ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים, אוּנ הָאט דָארְט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּן דֶער תּוֹרָה, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען צוּ שְׁטֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דֶער תַּלְמִיד, וָואס אוֹיף זַיין נָאהמֶען אִיז צוּגֶעשִׁיקְט גֶעוָוארֶען דֶער בְּרִיעף, הָאט אִיהם גֶעאֶנְפֶערְט מִיט גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ אוּנ הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אַרֵיינְלָאזֶען אִין אַוכּוּחַ מִיט זַיין גֶעוֶועזֶענֶעם רָבִּי׳ן, נָאר דֶער יוּדִישֶׁער דִיכְטֶער ר׳ שְׁלמֹה בֶּן רְאוּבֵן בָּנְפֶד הָאט גֶעפוּנֶען אַז אַזַא תְּשׁוּבָה אִיז צוּ וֶוענִיג אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבֶּעזוּנְדֶער חִבּוּר אוּנ זָאגְט דָארְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף אַז פְרַאנְצִיסְקָא׳ס רְאָיוֹת הָאבֶּען־קֵיין שׁוּם וָוערְטְה נִיט.

נָאר מֶעהר פוּן אַללֶע גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען הָאט אָנְגֶעטְהוּן צָרוֹת זַיינֶע גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער דֶער רָב פוּן בּוּרְגָאס, שְׁלמֹה הַלֵּוִי, וָואס אִיז אַלְט גֶעוֶועהן פֶערְצִיג יָאהר וֶוען עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען פּוֹילִיוּס בּוּרְגֶענְזִיס דֶע סַאנְטַא מַארִיַא. עֶטְלִיכֶע אוּנ אַכְטְצִיג יָאהר הָאט פּוֹילוּס גֶעלֶעבְּט, הַאלְבּ פוּן זַיינֶע יָאהרֶען הָאט עֶר פֶערְבְּרַאכְט צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ אִיז גֶעוֶועהן זֵייעֶר מַנְהִיג, אוּנ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז בַּיי אִיהם

אִין הַארְץ גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי וֶוענִיג יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת אַז עֶר הָאט מִיט רֶעכְט גֶעקָאנְט פַארְנֶעהמֶען דֶעם בֶּעסְטֶען פְּלַאץ צְוִוישֶׁען דִי עֶרְנְסְטֶע שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן וָואס פּוֹילוּס אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער רוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד אוּנ וָואס מִיט אִיהם הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעטְהוּן אִיז נָאר גֶעוֶועהן צוּ לִיעבּ דֶעם, זַיין מַעֲמָד זָאל זַיין גְרֶעסֶער, זַיין נָאהמֶען זָאל מֶעהר קְלִינְגֶען. אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן רַב אוּנ אַ גַאנְצֶע עֵדָה יוּדֶען הָאט אִיהם כָּבוֹד אָבְּגֶעגֶעבֶּען, הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט בֶּעגְנִיגֶען דֶער מִיט: אִיהם הָאט עֶס גֶעטְרָאגֶען צוּ עֶפִּיס גְרֶעסֶערְ'ס, עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיס פָארֶען אִין אַ טְהַייֶערְן וָואגֶען, אַיינְגֶעטוּנְקֶען אִין גָאלְד אוּנ זִילְבֶּער, עֶר הָאט גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל צוּ וֶוערֶען אַ קָרוֹב לְמַלְכוּת אוּנ הָאט עֶס אַזוֹי וַוייט גֶעבְּרַאכְט, אַז נִיט נָאר אִין בֵּית הַמִּדְרָשׁ, נָאר אֲפִילוּ צְוִוישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען הָאט מֶען פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט. אַוַדַאי הָאט עֶר זִיךְ וֶועהר דֶער פְרֶעהט אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִים יָאהר 1391 אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי רְדִיפוֹת גֶעגֶען דִי יוּדֶען; עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַצוּנְד אִיז פַאר אִיהם דִי בֶּעסְטֶע צַייט צוּ צוּשְׁלָאגֶען זִיךְ צוּ דֶער הוֹיכֶער מַדְרֵגָה, וָואס אִין יוּדִישְׁקַייט הָאט עֶר נָאר פוּן דֶעם נִיט גֶעטָארְט אֲפִילוּ טְרַאכְטֶען, אוּנ הָאט זִיךְ בַּאלְד גֶעטוֹיפְט אִינֵיינֶעם מִיט זַיין גְרוֹיסֶער מִשְׁפָּחָה, מִיט אַ בְּרוּדֶער אוּנ מִיט דֶעם בְּרוּדֶערְס דְרַיי זִיהן. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִיהם אוֹיפְגֶעחַאפְּט וִוי אַ אֶבֶן טוֹב, וַוייל, עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט זֵיי פּוֹילוּס אַיינְגֶערֶעדְט אַז עֶר הָאט שׁוֹין לַאנְג גֶעוָואלְט אִיבֶּערְגֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט אַז נָאר זֵייעֶר רֶעלִיגְיָאן אִיז אֱמֶת, אוּנ, צְוֵוייטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי גֶערֶעכֶענְט אַז אַזַא בֶּערִיהמְטֶען רַב אוּנ לַמְדָן וֶועלֶען זִיךְ נָאכְשְׁלֶעפֶּען טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, אוּנ אַזַא גְרוֹיסֶע מִצְוָה וִוי אָבְּצוּטוֹיפֶען אַ גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה, וֶועט זֵיי אָנְקוּמֶען נָאר גְרִינְג. פּוֹילוּס הָאט דֶערְוַוייל אִין זִין גֶעהַאט זַיינְס אוּנ הָאט זִיךְ גֶעזוּכְט כָּבוֹד אוֹיךְ צְוִוישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען. חָאטְשׁ עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן נִיט אַזוֹי יוּנְג, אִיז עֶר אַרַיין אִין דֶער פַּארִיזֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט אוּנ אִיז נִיךְ פוּן דָארְט אַרוֹיס אַ גֵייסְטְלִיכֶער. אַזַא קְלֵיינֶע שְׁטֶעלֶע הָאט אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט בֶּעפְרִידִיגֶען, בַּיי אִיהם אִיז נִיט אַנְדֶערְשׁ גֶעבְּלִיבֶּען אַז עֶר מוּז וֶוערֶען אַיין עֶפִּיסְקָאפּ אוּנ אֲפִילוּ אַ קַארְדִינַאל. דֶערְצוּ אִיז גֶעוֶועהן זַיין גַאנְצֶע הַשָּׂנָה אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר זִיךְ אִין אַ בִינְיָאן אַרַיינְגֶעדְרֶעהט אִין הוֹיף פוּנ'ם קַארְדִינַאל פֶּעדְרָא דֶע לוּנַא, וָואס אִיז בַּאלְד גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט מִיט דֶעם נָאהמֶען בֶּענֶעדִיקְטוּס דֶער דְרַייצֶעהנְטֶע, בַּיים נַייעֶם פַּאפְּסְט אִיז פּוֹילוּס גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אִיבֶּערְגֶענוּמֶען מִיט זַיין יִחוּס אוּנ הָאט גֶעוִויזֶען אַז נִיט אוּמְזִיסְט רוּפְט עֶר זִיךְ „דֶע סַנְטַא

מַארְרַאַ״, ווייל ער איז אַלְוִי אונ קומט אַרויס פון דער אייגענער מִשְׁפָּחָה וואס מִרְיָם, די מוטער פון יֵשׁוּעַ הַנוֹצְרִי. פוילוס האט איבערהויפט פערשטאַנען די קונץ ווי אַזוי צו מאַכען זיך אַגְרויסען „נאָמען״, דער פּאַפּסט האט איהם געגעבען בְּרִיעף צום קעניג פון קאַסטיליען הֵיינְרִיך דעם דְרִיטען אונ ער האט איהם אויפגענומען מיט גְרויס כָּבוֹד, אונ דער געוועזענער יודישער רַב איז שוין געשטאַנען אויף אַ דרך אַז אַללע זיינע מַחְשָׁבוֹת וועלען גלאַנץ אונ גְרויסקייט זאָלען מְקוּיָם ווערען.

אַז פוילוס האט געפיהלט אַז ער שטעהט פעסט אונ אַז זיינע געוועזענע ברידער וועלען אַזוי ווייט געפאַלען אַז ער דאַרף מיט זיי קיין שום צערעמאָניעס ניט מאַכען, האט ער זיך גענומען בעווייזען זיין געטרייטשאַפט דעם קאַטאָליציזמוס אונ האט אָנגעהויבען אַרבייטען אַז די יודען זאָלען זיך טויפען. צום ערשטען מאל האט ער זיך גענומען צו ר׳ יוֹסֵף אָרָאבּוּעֶנַא, וואס איז געוועהן לייב־דאָקטאָר ביים קעניג קאַרל דעם דְרִיטען אונ לאַנד־רַב פון נאַוואַרַא, אונ צו ר׳ מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעס, וואס איז אויך געוועהן דער לייב־דאָקטאָר פון דעם קעניג הֵיינְרִיך דעם דְרִיטען אונ לאַנד־רַב פון גאַנץ קאַסטיליען. אַז ער האט זיך אָבער אָבגעבריהט גאר ביים אָנהייב אונ האט פערשטאַנען אַז מיט אַנדערע וועט ער אויך גאר ניט מאַכען, האט ער אָנגעהויבען שיטען מיט שוועבעל אונ פעך אויף די יודען, אויסרעדען אויף זיי כָּל הָרָעוֹת אונ אָנרייצען געגען זיי דאס פאָלק. עס איז געקומען אַזוי ווייט אַז פוילוס האט זיך ניט געשעמט צו ראַטהען דעם קעניג ער זאל ניט צו לאָזען צו קיין שטעללען אֲפִילוּ געטויפטע יודען, אונ דערביי האט ער מאַכי געהאַט אַ שטיקעל סיין טאָמער האפט זיך אַרויס נאך אַזאַ פויגעל ווי ער אונ טרעפט איהם נאך אָבער. איבערהויפט האט פוילוס געוואוסט אַז וואס מעהר מען וועט אונטערדריקען די יודען, וועט עס פאר איהם זיין בעסער אונ ער האט פון זיין זייט זיי אָנגעטהון אַזעלכע צָרוֹת, אַז דער קאַרדינאַל פון פּאַמְפָּעלוּנַא אונ נאך אַנדערע גייסטליכע האָבען עס ניט געקאָנט צוזעהן אונ האָבען געמוזט בענוצען זייער גאַנצע מאַכט צו לעשען מיט געוואַלד דעם צָארן פון דעם צוֹרֵר.

ווי שוואך אָבער אונ געפאַלען ביי זיך די יודען זענען דעמאָלט געוועהן, האָבען זיי פאָרט ניט געקאָנט גלייכגילטיג איבערטראָגען דעם וועטהיג, אַז אַ יוד, וואס איז גאר וואס געוועהן אַרַב אונ אַ פאָרשטעהער פון אַ גְרויסער קְהִלָּה זאל זיי אַזוי פיעל בּלוּט פערצאַפּען, אונ זיי האָבען זיך ענטשלאָסען איהם חאָטש ניט לאָזען רוהען אונ זיך מיט איהם אַריינלאָזען אין אַוִכּוּחַ, חאָטש זיי האָבען

פריהער געוואוסט אז אזא מלחמה מוז זיך אויסלאזען מיט גאר נישט, ווייל די צדדים זענען ניט גלייך: זיי בענוצען זיך מיט א שוואכער פעדער און קומען אב גאר מיט'ן רעדען, און פון דער אנדערער זייט ווייזט מען זיי קולאקעס און עס פליהען שוין שטיינער... איינער פון פוילוס תלמידים, ר' יהושע בן יוסף לארקי פון קאנים, א דאקטאר און א גרויסער קענער פון דער אראבישען שפראכע, איז דער ערשטער ארויסגעשפרונגען געגען זיין רבי'ן און האט איהם אנגעהויבען פרעגען שאלות; ער האט אבער זיין ספר אנגעשריבען מיט אזוי פיעל חכמה אז דאס לצנות, די שטאך-ווארטלעך, זענען געבליבען באהאלטען צווישען די שורות, מען האט געקאנט מיינען אז ער רעדט מיט פוילוס'ן מיט גרויס דרך ארץ, און באמת האט ער איהם געגעבען אזיינס אנצוזהערען אז עס האט איהם אזש געמוזט שטעכען אין דער זיבעטער ריפ. לארקי האט זיך קלאמערשט געמאכט פאר א תם און שרייבט פוילוס'ן אז ער פארשטעהט ניט צו ליעב וואס ער האט אוועקגעווארפען די יודישע אמונה: ער רעכענט איהם ניט פאר אזוי שלעכט, ער זאל עס האבען געטהון צו ליעב כבוד; ער קאן נישט דענקען אז ער האט פלוצלונג גאר געפונען חסרונות אין יודישקייט, ווייל ביז פערציג יאהר האט ער אבגעהיט אללע יודישע דינים און מנהגים און קיין זאך איז איהם ניט קשה געוועהן; ער קאן איהם ווידער גיט האלטען אזוי ווייט נאריש אז ער זאל זיך האבען דער שראקען פאר די רדיפות און זאל מיינען אז דאס יודישע פאלק מוז אין גאנצען פערשוואונדען ווערען, ווייל ער ווייסט וואהל אז אין אייראפא לעבט נאר א טהייל יודען און די איבריגע געפינען זיך אין אזעלכע ארטער, וואו זיי קאנען נאך רוהיג זיין און איבערלעבען, ווי זייער שטיינער איז, שטארקערע פעלקער. צו ליעב וואס זשע, פרעגט איהם לארקי, האט ער פלוצלונג אוועקגעווארפען דעם גלויבען, וואס ער האט כמעט א האלב לעבען געדיענט, און ווארפט מיט שטיינער אויף זיינע ברידער, וואס האבען איהם אזוי פיעל יאהרען גערעכענט פאר זייער פיהרער, און דא הייבט זיך ערשט אן דאס רעכטע ארבייט: לארקי זוכט קלאמערשט תירוצים, ער וויל טרעפען, וואס פוילוס קאן אנפערן, און אזוי שיט ער איהם אב פון קאפ ביז פוס מיט הלצות, ער זאגט איהם ארויס אזא אמת וואס איז ביטערער ווי גאל און מאכט פון איהם גאר חוזק. אז לארקי'ס ניפטיגע פיילען האבען געטראפען צום ציעל – זעהט מען ארויס פון פוילוס'ס תשובה וואס איז גאר אהן רעכטע דבורים, גאר פול מיט כעס, און בעווייזט אז דער שטיין איז געפאלען, ווי מען זאגט, פונקט אין קארב אריין.

ר׳ חִסְדָאִי קְרֶשְׂקַשׂ הָאט זִיךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען, אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר פְלֶעגְט זִיךְ אָפְט צוּנוֹיפְקוּמֶען מִיט קְרִיסְטֶען אוּנ מֶען פְלֶעגְט אִיהם שְׁטֶענְדִיג פְרֶעגֶען שַׁאֲלוֹת ווֶעגֶען רֶעלִיגְיָאן, הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַסֵפֶר אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז דִי ווָאס ווִילֶען מִיט גֶעווַאלְד אָנְוַוארְפֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע אֱמוּנָה טְרֶעטֶען אָב אֲפִילוּ פוּן דִי יְסוֹדוֹת פוּנ׳ם קְרִיסְטֶענְטֶהוּם. נָאךְ מֶעהר פוּן אַללֶע, ווָאס הָאבֶען גֶעשְׁרִיבֶען וִכּוּחַ־סְפָרִים, הָאט זִיךְ דֶערְמָאלְט בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט ר׳ יִצְחָק בֶּן משֶׁה אֵפוֹדִי, אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן, אַדָאקְטָאר אוּנ אַיין אַסְטְרָאנָאם, ווָאס הָאט זִיךְ אִים יָאהר 1341 גֶעמוּזְט טוֹיפֶען אוּנ זִיךְ רוּפֶען פְרָאפְיַאט דוּרַאן אוּנ הָאט מַאקִי שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען דִי בּוּשָׁה פוּן זַיין אַקְרִיסְט מִיט׳ן מוֹיל אוּנ בְּלַייבֶּען אַיוּד אִין הַארְצֶען, אוּנ הָאט זִיךְ בַּאלְד עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַוֶועקְצוּפָאהְרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ דָארְט ווֶערְן פְרַיי אַיוּד. אִינֵיינֶעם מִיט אִיהם הָאט זִיךְ דֶערְמָאלְט גֶעטוֹיפְט זַיינֶער אַחַבֶר, דָוִיד עֶין־בּוּנֶט בּוֹעֶן נוּרָאן, אוּנ אַז בַּיי אִיהם אִיז גֶעבְּלִיבֶּען דִי דֵעָה אַוֶועקְצוּוַארְפֶען שְׁפַּאנְיֶען, הָאט דֶער חָבֵר אוֹיךְ גֶעוָואלְט טְהוּן דָאס אֵיינֶענֶע אוּנ זֵיי הָאבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ אָבְּגֶערֶעדְט אַז פְּרָאפְיַאט דוּרַאן זָאל דֶערְוַויילֶע אַרַיינְפָאהְרֶען קֵיין פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ זִיךְ דָארְט אָבְּשְׁטֶעלֶען אִין אֵיינֶער פוּן דִי שְׁטֶעדְט, ווָאס גֶעפִינֶען זִיךְ בַּיים יַם, כְּדֵי עֶין־בּוּנְט זָאל שְׁפֶּעטֶער אַהִין צוּ קוּמֶען, אוּנ בֵּיידֶע אִינֵיינֶעם זָאלֶען זֵיי זִיךְ אוֹיפְזֶעצֶען אוֹיף אַשִׁיף. ווִי עֶרְשְׁטוֹינְט אִיז אָבֶּער פְּרָאפְיַאט דוּרַאן גֶעווֶערֶן, אַז נָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אִיהם אָנְגֶעקוּמֶען אַבְּרִיעף פוּן עֶין־בּוּנֶט, ווֶעלְכֶער בֶּעשְׁרַייבְּט אִיהם אַז עֶר הָאט זִיךְ אִין ווֶעג בֶּעגֶעגְנֶט מִיט פּוֹילוּס׳ן אוּנ עֶר הָאט אִיהם פֶערְשְׁטָעהן גֶעגֶעבֶּען דָאס הֵיילִיגְקַייט פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה, אוּנ דַארִיבֶּער זָאגְט עֶר זִיךְ אָב פוּן דֶעם גֶעדַאנְק נָאךְ אַמָאל אַיוּד צוּ ווֶערֶען, אוּנ רַאטְה אִיהם אוֹיךְ, עֶר זָאל זֶעהן פְרִיהֶר גוּט בֶּערֶעכְנֶען עֶהָדֶער עֶר ווֶעט זִיךְ לָאזֶען אִין זַיין ווַייטֶער נְסִיעָה. ווִי אַדוּנֶער הָאט דֶער בְּרִיעף פוּן עֵין־בּוּנֶט דֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען פְּרָאפְיַאט דוּרַאן, עֶר הָאט גֶעזֶעהן אַז זַיין חָבֵר ווֶערְט אִיהם פֶערְלָארְן, אוּנ זַיין אֱמֶת יוּדִישׁ הַארְץ הָאט אִיהם קֵיין רוּה גֶענֶעבֶּען טָאמֶער גֶערָאטְה עֶס פּוֹילוּס׳ן נָאךְ אַזֶעלְכֶע יוּנְגֶע לַייט אַרַיינְצוּחַאפֶּען אִין זַיין גֶעץ, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ אָנְפֶערְן עֵין־בּוּנֶט׳ן מִיט אַבֶּעזוּנְדֶער חִבּוּר, ווָאס עֶר הָאט אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „אַל תְּהִי כַּאֲבוֹתֶיךָ״. דָאס מֶערְקְווִירְדִיגְקַייט פוּן דֶעם חִבּוּר בֶּעשְׁטֶעהט אִין דֶעם דָאפֶּעלְטֶען זִין פוּן יֶעדֶעס ווָארְט: אַז מֶען הָאט גְלַאט אַזוֹי גֶעלֵייעֶנְט הָאט מֶען גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז פְּרָאפְיַאט דוּרַאן רֶעדְט יֶעדֶען צוּ עֶר זָאל אַוֶועקְוַוארְפֶען דֶעם נַארִישֶׁען גְלוֹיבּ

פון די עֶלְטֶערְן אוּנ זִיךְ בְּעסֶער גֶעהֶמֶען אוֹיפ׳ן דֶרֶךְ פון די , וָואס בֶּעוָוארְנֶען זִיךְ אִי מִיט עוֹלָם הַבָּא אִי מִיט עוֹלָם הַזֶה; קוֹים הָאט מֶען זִיךְ אָבֶּער צוּגֶעקוּקְט צוּ דֶער אִינְגֶעוָוענִיגְסְטֶער כַּוָּנָה פוּנ׳ם מְחַבֵּר , הָאט מֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶן אַז עֶר מַאכְט חוֹזֶק פון פוֹילוֹס׳ן אוּנ פון אַללֶע וָואס לָאזֶען זִיךְ דוּרְךְ אִיהם אַרָאבְּפִיהרֶען פוּנ׳ם וֶועג . דֶערְפַאר הָאבֶּען די גַייסְטְלִיכֶע , די עֶרְשְׁטֶע צַייט , אַללֵיין פֶערְטְהֵיילְט צְוִוישֶׁען די יוּדֶען פְּרָאפְיַאט דוּרַאן׳ס חִבּוּר , ווַייל זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז דוּרְךְ דֶעם וֶועלֶען זֵיי פון אַללֶע זַייטֶען בֶּעקוּמֶען נַייעֶ קְרִיסְטֶען , נָאר אַז זֵיי הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן ווִי די יוּדֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען דֶעם אִינְהַאלְט נָאר פֶערקֶעהרְט אוּנ לֶערְנֶען טַאקִי דֶעם אֱמֶת׳ן פְּשַׁט , הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם חִבּוּר צוּ בְּרֶענֶען אִין פַייעֶר . בַּאלְד נָאךְ דֶעם הָאט פְּרָאפְיַאט דוּרַאן אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין אַנְדֶער סֵפֶר , וָואס דָארְט הָאט שׁוֹין נִיט קֵיין קְלֵיינֶעם חֵלֶק גֶעהַאט ר׳ חִסְדָאִי קְרֶשְׂקַשׂ , אוּנ זֵיי בֵּיידֶע זֶענֶען שׁוֹין אַרוֹיס מִיט שַׁארְפֶע דִבּוּרִים אוּנ הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען , טַאקִי פון די קְרִיסְטְלִיכֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אַללֵיין , וָואס פַאר אַ תֵּל אַזֵיינֶע גֶעפַארְבְּטֶע מֶענְשֶׁען , ווִי פוֹילוֹס , מַאכֶען פוּנ׳ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ ווִי ווַייט זֵיי שְׁטֶעהֶען פון דֶעם עִיקָר , וָואס זֵייעֶר גוֹאֵל הָאט גִילֶערִינְט .

דֶערְוַוייל הָאט פוֹילוֹס אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק וַואקְסֶען : עֶר אִיז גֶעוָוארֶען עֶפִּיסְקָאפּ פוּן קַרְתַּגֶינָא אוּנ דֶער נַאנְצֶער בַּעַל סוֹד בַּיים קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ , פַאן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט אִיהם נִיט גֶעראטְהֶען צוּ פוֹעֶל׳ן בַּיי הֵיינְרִיךְ׳ן עֶר זָאל אָבְּזָאגֶען די יוּדֶען פון די גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶען , וָואס עֶטְלִיכֶע פון זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פֶערְנוּמֶען , אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט אִיהם פֶערְדְרָאסֶען וָואס עֶר קָאן נִיט בַּייקוּמֶען די צְוֵויי יוּדִישֶׁע לַייבּ-דָאקְטוֹירִים , דֶעם לַאנְד-רַב דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעץ אוּנ דֶעם בֶּערִיהמְטֶען שְׁפַּאנִישֶׁען דִיכְטֶער דוֹן מֹשֶׁה צַרְצַל , ווַייל דֶער קֶאנִיג , וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַ קְרֶאנְקְלִיכֶער , פְלֶעגְט דַארְפֶען אָפְט אָנְקוּמֶען צוּ זֵיי אוּנ הָאט טַאקִי פון זֵיי שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען . אָט די צְוֵויי יוּדֶען , אוּנ נָאךְ אַ פָּאר , וָואס די שְׁלֶעכְטֶע צַייט הָאט זֵיי נָאךְ נִיט פון די פִּיס גֶעוָוארְפֶען , הָאבֶּען אַיינְגֶעוֶוענְדֶט אַללֶע כּוֹחוֹת אוּנ הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט פַאר דֶער יוּדִישֶׁער ווִיסֶענְשַׁאפְט . דוֹן מֵאִיר אַלְגוּאַדֶעס הָאט אִיבֶּער גֶעזֶעצְט דֶעם „סֵפֶר הַמִדּוֹת" פון אַרִיסְטוֹטְלוֹס אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ ; פְּרָאפִיַאט דוּרַאן , וָואס הָאט זִיךְ , ווִי עֶס שַׁיינְט , אוֹיסְגֶעדְרֶעהט פון די שׂוֹנְאִים׳ס הֶאנְד אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אִין פֶּערְפִּינְיָאן , הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פֵּירוּשׁ אוֹיפ׳ן רמב״ם׳ס „מוֹרֶה נְבוֹכִים" אוּנ אוֹיפ׳ן אֶבֶן עֶזְרָא׳ , עֶר הָאט גֶעמַאכְט אֵיין הֶעבְּרֶעאִישֶׁע גְרַאמַמַאטִיק אוּנ הָאט אוֹיךְ צוּזַאמֶענְגֶעקְלִיבֶּען פֶערְשִׁיעדֶענֶע יְדִיעוֹת וֶועגֶען די צָרוֹת , וָואס יוּדֶען הָאבֶּען

איבערגעטראגען פונ'ם דרייצעהנטען יאהר הונדערט אן. ר' חסדאי קרשקש האט געארבייט פאר'ן טויט איבער א גרויס ספר וועגען חקירה און אמונה, נאר געענדיגט האט ער עס ניט. אויסער דעם איז דעמאלט צווישען די יודישע לומדים און שרייבערס בעקאנט געוועהן דער נאהמען פון דון שלמה בינבנישתי אבן־לבא, וואס מען האט איהם אויך גערופען דע־לא־קבלריא. זיין זוהן איז געוועהן א הייסער יוד און האט זיך אין א ביטערער צייט שטארק ארויס־געשטעלט פאר זיינע ברידער, דער נאך זענען אבער טאקי פון דער אייגענער משפחה ארויס די גראסטע שונאי ישראל און די יודען האבען פון זיי געהאט זעהר גרויסע צרות.

אזוי איז נאך געוועהן צו דערליידען כל זמן דער קעניג היינריך דער דריטער האט געלעבט. אז ער איז אבער אים יאהר 1406 געשטארבען, האבען זיך ערשט אנגעהויבען פאר די יודען די רעכטע צרות. זיין יורש ישואן דער צווייטער איז אין גאנצען אלט געוועהן צוויי יאהר און די מלוכה איז איבער־געגאנגען צו דער אלמנה, דער קעניגין קאטאלינא, וואס איז געוועהן זעהר לייכטזיניג, און צו דעם פרינץ דון פערנאנדא, וואס ביי איהם האבען די גייסטליכע געהאט די גאנצע דעה. אז עס האט זיך דא פאר די גייסטליכע געאפענט א נייע וועלט און דערצו איז נאך אין היינריך'ס צוואה געשטאנען א פונקט אז פוילוס דארף זיין דער גאנצער משגיח ביז זיין זוהן וועט אונטער־וואקסען, קאן מען שוין פארשטעהן מיט וואס פאר א חשק פוילוס האט זיך געכאפט אויסצופיהרען זיינע אלטע מחשבות וועגען יודען. צום ערשטען האט ער געוואלט ארויס פטר'ן די יודען, וואס האבען נאך געהאט שטעלען ביי דער קרוין, און עס איז אים יאהר 1408 ארויס א בעפעהל אז יודען טארען ניט דינען ניט נאר ביי דער מלוכה, נאר אפילו אזוי ביי קריסטען און ווי באלד מען וועט געוואהר ווערען אז א יוד האט עובר געוועהן אויף דעם מוז ער בעצאהלען קנס צוויי מאהל אזוי פיעל ווי זיין יאהרליכע פרנסה האט בעטראפען, און אויב ער וועט קיין מזומן געלד ניט האבען זאל מען ביי איהם צונעהמען זיין גאנץ ווירטשאפט, און אחוץ דעם זאל מען איהם אפענטליך געבען פופציג מלקות. דערנאך האט זיך פוילוס געלעגט אין דער לאנג און אין דער בריים ער זאל זיין אלטען שונא, דון מאיר אלגואדעס אריינפיהרען אין א אומגליק און עס איז איהם טאקי געראטהען. ווי אזוי די זאך איז געשעהן־קאן מען ניט וויסען, פונקט ווי עס איז שטענדיג שווער געוועהן צו דערגעהן דעם אנהייב פון אללע בלבולים, וואס מען האט פריהער און שפעטער געמאכט

אויף דעם יודישען פאלק, נאר ביי יודען האט מען קיין מאל ניט געוואלט פארשען פון וואנען א בעשולדיגונג נעהמט זיך, מען האט נאר געקוקט אויפ'ן סוף, די יודען זאלען בלייבען שולדיג אונ מען זאל זיך קאנען אן זיי נוקם זיין. אזוי איז דא אויך געוועהן: פלוצלונג, ווען די קאניגין מיט'ן קליינעם פרינץ איז געקומען קיין שיגובה, האבען די גייסטליכע אנגעמאכט א געוואלד אז א יוד האט געקריגען א האסטיע אונ האט געוואלט שאנדען דאס היילינע ברויט, נאר די האסטיע האט אנגעהויבען צו מאכען אזיינע מופתים אז דער יוד איז דערשראקען געווארען אונ האט זי מיט גרויס ציטערניש צוריקגעבראכט אין קלויסטער אריין. עס איז באלד געווארען א ליארם, א געשריי, דער עפיסקאפ וישואן וועלאסקועץ דע טרדסילס האט בעקומען א ווינק פון אויבען ער זאל ניט שווייגען אין דער זאך, אונ שוין זענען געזעסען אין תפיסה די שאנסטע יודישע בעלי בתים אונ צווישען זיי אויך דון מאיר אלנואדעץ. וואס פאר א שייכות דער געוועזענער לייב־דאקטאר האט געקאנט האבען צו די מופתים פון דער האסטיע — פון דעם סוד האט געוואוסט נאר איין פוילוס: ער האט געפיהרט דעם פראצעס, ער האט געהייסען שלאגען אללע בעשולדיגטע אונ זיי אנטהון ענוים קשים ביז זיי האבען זיך געמוזט מודה זיין, אונ אז דער אומגליקליכער דון מאיר אלנואדעץ האט נאך צו ליעב געטהון די תליינים אונ האט נאך ארויסגעזאגט אז ער האט געסמ'ט דעם קאניג היינריך, האט ער ארויסגעגעבען א משפט צדק, מען זאל איהם לעבעדיגערהייד צושניידען אויף שטיקער. אזא סוף האבען געהאט די איבריגע יודען וואס פוילוס האט אויף זיי געווארפען איין אויג אונ האט זיי צוגעשלעפט צו דעם שרעקליכען חטא פון דער האסטיע, אונ דעמאלט האט ער אויך געהייסען צונעהמען איינע פון די יודישע שולען אונ זי מאכען פאר א קירכע.

א שרעקליכע צייט האט זיך ווייטער אנגעהויבען פאר די שפאנישע יודען אונ אין די דאזיגע ביטערע יאהרען האבען די מקובלים ווייטער אויפגעהויבען דעם קאפ אונ דריי פון זיי, אברהם פון גרנאדה, שם טוב בן יוסף אונ משה בותרל, האבען זיך בענוצט מיט דעם פינסטערניש, וואס האט בעדעקט דאס יודישע לעבען, אונ האבען אנגעהויבען איינצורעדען דעם עולם, אז דאס גאנצע אומגליק האט זיך נאר גענומען פון דעם וואס יודען האבען צו פיעל געלערנט תורה אונ חכמה, אונ אז עס איז גלייכער צו גלויבען בלינד, האלטען צונעמאכט די אויגען אונ ווארטען ביז דער אויבערשטער וועט זיך מרחם זיין אונ שיקען די ישועה. אברהם פון גרנאדה האט זיך ניט געשאמט אפען

ארויסצוזאגען אז ווער עס גלויבט ניט אין קבלה, דער קאן זיך גאר ניט רעכנען פאר קיין מאמין, אונ אז ווען די קבלה זאל געוועהן זיין בעפעסטיגט צווישען יודען וואלטען פיעל פון זיי זיך ניט געוועהן געטויפט אים יאהר 1891. דערצו האט ער נאך גענומען הייליגען די וואונדערן פונ'ם פאלק מיט זעהר א געפאהרליך מיטעל: ער האט זיי געטראסט דערמיט וואס די גרויסע צרות בעווייזען אז ניך ווילען זיך אנהייבען משיח'ס-צייטען אונ האט זיי פערשלאגען דעם קאפ מיט פערדרעהטע חשבונות אונ פאלשע האפנונגען. שם טוב בן יוסף איז נאך נעגאנגען ווייטער אונ האט ארויפגעלעגט די גאנצע שולד אויפ'ן רמב״ם, גרשוני אונ נאך אנדערע חכמים; ער האט געשריבען א ספר „אמונות“ אונ האט דארט אבגעשיט מיט פייער אללע חוקרים, וואס האבען, אומגערן אדער אימיסטען, דערוואייטערט די יודען פון אזא טהייערן אוצר ווי די קבלה. נאר די צוויי מקובלים, וואס זיינען געוועהן ניט קיין גרויסע דענקער אונ זענען טאקי אלליין אויך געוועהן גענארט, האבען ניט אזוי פיעל אנגעארבייט ווי דער דריטער ר׳ משה בותרל, וואס איז געוועהן אפשוט'ער שווינדלער אונ האט געשפיעלט די ראללע פון א בעל מופת אונ טאקי פון א שטיקעל משיח. משה בותרל האט ארויסגעלאזט א ספר וואס איז געוועהן פול מיט שקרים אונ דער עולם האט איהם געגלויבט, חאטש ערשט ניט לאנג איז ער געבליבען אלינגער, ווען ער האט פערזיכערט אז ניט שפעטער פון זומער אים יאהר 1898 וועט געוויס משיח קומען. ער האט זיך אויסגעגעבען פאר'ן גרויסטען למדן אונ האט צוגעשיקט בריעף צו אללע רבנים אז ער קאן די שווערסטע קושיות פאראנטפערן נאר מיט דער הילף פון קבלה. מערקווירדיג איז דאס, וואס משה בותרל האט געקאנט פארדרעהן דעם קאפ אפילו פון אזא גרויסען מאנן ווי ר׳ חסדאי קרשקש, וואס האט אפענטליך אין שול מודה געוועהן אז מען מאג שטעלען אויף זיינע ווארטער. אוודאי האט ער זיך שפעטער געשאמט, ווען דאס פאלשקייט פון דעם צבוע'ק האט זיך אין גאנצען ארויסגעוויזען, אונ ער האט פערשטאנען, אז ער האט זיך געלאזט נארען דער פאר, ווייל ער איז מעהר ניט ווי א מענש אונ ביי דער שלעכטער צייט גלוסט זיך אפילו דעם קלינסטען צו קוויקען זיך מיט א פאלשער שיין פון דער קליינסטער האפנונג אונ ער רעדט זיך איין אז ער זעהט עפים, חאטש דער שכל קלאפט איהם נוט אין קאפ אריין אונ רייסט איהם מיט געוואלד אב פונ'ם זיסען חלום.

נענוג שלאק האבען, ראכט זיך, די יודען געהאט אויף זיך: אללע אנ־חאנגער האבען געקוקט אויף זיי ווי אויף בעהאלטענע גבירים אונ גערעכענט

אַז בַּיי יֶעדֶען פוּן זֵיי לִיעגְט בֶּעגְרָאבֶּען אוֹצְרוֹת מִיט גֶעלְד, דִּי גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר דֶער גְרֶעסְטֶער מִצְוָה צוּ טוֹיטֶען יוּדֶען אוּנ דִּי גֶעטוֹיטֶעטֶע אַלֵיין פְלֶעגֶען זִיךְ אָפְט נָאר אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְקֶעהְרֶען, עֶרְשְׁט גֶעכְטֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאפְט קְלֶאפּ גְלַייךְ מִיט אַללֶע אוּנ וָואלְטֶען נָאךְ נִיט בֶּעדַארְפְט פֶּערְגֶעסֶען דֶעם טַעַם פוּן זֵיי אוּנ הַיינְט שְׁלָאגֶען זֵיי שׁוֹין אוֹיךְ מִיט חֵשֶׁק זֵייעֶרֶע גֶעוֶועזֶענֶע בְּרִידֶער, גְלַייךְ וִוי עֶמִיצֶער שְׁטֶעהט זֵיי אִיבֶּער'ן קַארְק אוּנ שְׁרַייעֶט: „הַרְג'ט, מֵמִית'ט ו״. מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען אַז אֶרְגֶער קָאן שׁוֹין נָאר נִיט זַיין, נָאר דֶער אָנְהוֹיב פוּנ'ם פִינְפְצֶעהְנְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט הָאט בֶּעוִויזֶען אַז דִּי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט אַזֵיינֶע צָרוֹת, וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוֹיף זֵיי נָאר נִיט גֶערֶעכְנְט. דְרַיי שְׁרֶעקְלִיכֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת אוּנ הָאבֶּען אִינֵיינֶעם גֶעאַרְבַּייט צוּ דֶערְשְׁטִיקֶען דִּי יוּדֶען: פוּן דִּי דְרַיי שׁוּתְּפִים אִיז אֵיינֶער גֶעוֶועהן יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי, אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, דֶער אַנְדֶערֶער הָאט גֶעהֵייסֶען פְּרַאי וִויצֶענְטֶע פֶּערֶער אוּנ אִיז גֶעוֶועהן וֶעהר אַ פְרוּמֶער גֵייסְטְלִיכֶער, דֶער דְרִיטֶער אִיז גֶעשְׁטַאנֶען נָאר הוֹיךְ, ווַייל דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער פַּאפְּסְט בֶּענֶעדִיקְטוּס דֶער דְרַייצֶעהְנְטֶע. יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי אִיז גֶעוֶועהן דֶער אֵיינֶענֶער, וָואס הָאט פְרִיהֶר גֶעאַרְבַּייט מַעֲשִׂים וֶוען זַיין רֶבִּי פוֹילוּס הָאט זִיךְ גֶעטוֹיפְט אוּנ נָאר נִיךְ הָאט זִיךְ בַּיי אִיהם אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען דִּי דֵעָה: עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ הָאט בֶּעקוּמֶען אַ נַייעֶם נָאהמֶען גֶערָאנִימָא דֶע סַאנְטַא-פֶּע. דֶער פַּאפְּסְט בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם צוּ זִיךְ צוּגֶענוּמֶען פַאר לַייבּ-דָאקְטָאר אוּנ בַּאלְד הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דֶער תַּלְמִיד הָאט אָבֶּער גֶעטְרָאפֶען דֶעם רֶבִּי'ן, ווַייל עֶר הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט נָאךְ מֶעהר פוּן פוֹילוּס'ן צוּ פֶּערְגְרֶעסֶערְן דִּי צָאהל פוּן דִּי גֶעטוֹיפְטֶע, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיט גֶעגַאנְגֶען הָאט עֶר נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוֹיסצוּטְרַאכְטֶען בִּלְבּוּלִים אוּנ בְּרֶענְגֶען דִּי יוּדֶען אוֹיפ'ן פַייעֶר. וִוִיצֶענְטֶע פֶּערֶער אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַזַא גְרוֹיסֶער צוֹרֵר הַיְּהוּדִים וִוי עֶר הָאט טַאקִי מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען גֶעוָואלְט דִּי יוּדֶען גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען מִיט דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן אוּנ זִיךְ בֶּעוָוארְנֶען אַ שְׁטוּהל אִין גַן עֵדֶן. עֶר הָאט נִיט גֶעמֵיינְט נִיט קֵיין כָּבוֹד נִיט קֵיין גֶעלְד, ווַייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אִין גַאנְצֶען אוֹיסְגֶעטְהוּן פוּן דֶער וֶועלְט; פוּן דִּי גְרֶעסְטֶע שְׁטֶעללֶען, וָואס מֶען הָאט אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט אוּנ פְלֶעגְט נָאר פוּן שְׁטָאדְט צוּ שְׁטָאדְט אַרוּמְגֶעהן בָּארְוֶועס אוּנ צוּרֶעדֶען אַללֶע מֶען זָאל וֶוערֶען פְרִימֶער אוּנ זִיךְ הַאלְטֶען אִין אֶמֶת'ן גְלוֹיבֶּען. דֶערְצוּ אִיז עֶר נָאךְ גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דַּרְשָׁן אוּנ אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן מִיט זַיינֶע רֶעד אוֹיפְצוּהֶיצֶען נָאר דִּי הַארְ-

פעסטע מענשען אונ ברענגען צו טרערען אזעלכע וואס האבען פון זייער לעבסטאג ניט געוואוסט וואס הייסט אזיינס וויינען. ער האט אבער, צום אומגליק, ניט נאר דבורים בענוצט נאר דארט וואו ער פלעגט אנטרעפען עקשנים האט ער זיך בעשלאסען צו געהן מיט כח אונ נייטהען מען זאל איהם פאלגען, ווייל ער איז איבערצייגט געוועהן אז ער טהוט עס נאר פון יענעמ'ס טובה וועגען אונ ער אַלליין וועט זיך נאר פערדיענען די מצוה. אז ער איז געוואהר געווארען ווי די מאראנען זענען זיך נוהג אונ ווי פאלש זיי זענען דעם קריסטענטהום, האט ער זיי אנגעהויבען שטראפען מיט אזעלכע פייערינע דרשות, אז פיעל פון זיי האבען זיך מודה געוועהן אונ האבען איהם געגעבען דאס ווארט תשובה צו טהון אונ ווערען אמת'ע קריסטען. אז דאס איז איהם געראטהען, האט ער זיך שוין גענומען צו די יודען, אונ דריי יאהר כסדר, פון 1412 ביז 1415 האבען זיי פון איהם שרעקליך געליטען. די שפאנישע מלוכות האבען זיך אויך אנגעהאפט אין וויצענטע פערער'ס דרשות, חאטש זיי האבען לחלוטין ניט געמיינט דאס וואס ער, זיי האבען מעהר ניט געוואלט ווי פערשלאגען דעם קאפ פונ'ם פאלק, כדי מען זאל האבען צו טהון מיט יודען אונ מיט אנדערע פרעמדע אומות אונ מען זאל אין איינענע זאכען פערגעסען. דערפאר איז וויצענטע פערער אומעדום געוועהן א ליעבער גאסט, מען האט איהם געגעבען איין ערלויבניש צו דרשנ'ען אין די שולען אונ מאשעען אונ די יודען מיט די מחסדנער האט מען געצוואונגען זיי זאלען איהם מוזען הארען. מען קאן זיך פארשטעלען וואס די יודען האבען אויסגעשטאנען ווען וויצענטע פערער פלעגט זיך אנידערשטעלען ביים ארון קודש מיט א ספר תורה אין איין האנד אונ מיט א קרייץ אין דער אנדערער האנד אונ שטראפען דעם עולם פאר וואס זיי ווילען ניט מודה זיין אויפ'ן אמת. ווי עס ווייזט אבער אויס, האט ער די ערשטע צייט נאר ווענינ געפועל'ט ביי די יודען, ביז דער נוטער פוילוס איז איהם ניט געקומען צו הילף. פוילוס האט שוין פון פריהער געוואוסט אז מיט גוטען קאן מען נאר ניט מאכען אונ אז מען מוז די יודען אזא קוועטש טהון זיי זאלען נאר קיין אנדער ברירה ניט האבען אונ זאלען מוזען איינבייגען די קאפ. די מלוכה פון קאסטיליען האט באלד ארויסגעגעבען א געזעץ פאר די יודען וואס איז בעשטאנען פון פיער אונ צוואנציג פונקטען אונ וואס האט זיי אזוי געבונדען אז זיי האבען זיך ניט געקאנט ריהרען. נאך דעם נייעם געזעץ, האבען די יודען געמוזט וואהנען אין א בעזונדער גאס, וואס האט געהאט טויערן פון ביידע זייטען אונ מען האט זיי געקאנט פערשליסען. קיין איינענע

דִינִים הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט הָאבֶען, מִיט קֵיין שׁוּם מְלָאכָה הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען, אֲפִילוּ דָאקְטוֹרִים יוּדִישֶׁע הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט זַיין, מִיט קְרִיסְטֶען הַאנְדְלֶען הָאבֶּען זֵיי קֵיין רֶעכְט נִיט גֶעהַאט, טְרָאגֶען כְּלֵי זַיין הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט, הַאלְטֶען קְרִיסְטְלִיכֶע דִיעֶנְסְטֶען אִיז זֵיי שְׁטְרֶענְג פֶערְבָּאטֶען גֶעוֶועהן, אֲפִילוּ אִים שַׁבָּת הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט שַׁאפֶען מִיט אַ קְרִיסְט עֶר זָאל טְהוּן דִי קְלֵיינְסְטֶע אַרְבַּייט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט טְרָאגֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע קְלֵיידֶער מִיט אַ רוֹיטְהֶען צֵייכֶען אוּנ וִוי בַּאלְד מֶען הָאט גֶעחַאפְּט אַ יוּדֶען וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעטְהוּן גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען, אִיז פוּן אִיהם גֶעקוּמֶען אַ גְרוֹיסֶער שְׁטְרָאף. דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט גֶעטָארְט אָבְּשֶׁערֶען דִי הָאר פוּנ׳ם קָאפּ אוּנ פוּצֶען דִי בָּארְד, אוּנ וֶוער עֶס הָאט עוֹבֵר גֶעוֶועהן הָאט בַּאלְד גֶעחַאפְּט הוּנְדֶערְט מַלְקוֹת. פַאר אַלֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעוֶועהן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטְרָאף וֶוען זֵיי וֶועלֶען בַּיי זִיךְ הַאלְטֶען יוּדֶען אוּנ זֵיי בֶּעשִׁיצֶען. מֶען הָאט אוֹיךְ פֶערְוֶועהְרְט דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען נִיט טָארֶען אַרוֹיספָאהרֶען נִיט נָאר פוּנ׳ם לַאנְד, נָאר אֲפִילוּ פוּן דֶער שְׁטָאדְט אוּנ וֶועמֶען מֶען הָאט דֶערְחַאפְּט נִיט אוֹיף זַיין פְּלַאץ, הָאט מֶען בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען זַיין פֶערְמֶעגֶען אוּנ אִיהם אַלֵיין גֶעמַאכְט פַאר אַ קְנֶעכְט. וָואס פַאר אַ פִינְסְטֶערְנִיס אַזַא גֶעזֶעץ הָאט אָנְגֶעמַאכְט צְוִוישֶׁען דִי יוּדֶען פוּן קַאסְטִילְיֶען, וָואס זֶענֶען פָארְט גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן שָׁאן צוּ לֶעבֶּען, דָאס אִיז לַייכְט צוּ פֶערְשְׁטֶעהן, אַוַדַאי הָאבֶּען נִיט אַלֶע גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטֶעהן בַּיי אַזַא נִסָיוֹן, אוּנ אַז וִויצֶענְטֶע פֶערֶער אִיז שְׁפֶּעטֶער נָאךְ אַ מָאל גֶעקוּמֶען צוּ דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסצוּוַייזֶען אַז מִיט זֵייעֶר עַקְשָׁנוּת פֶערְשְׁפִּילֶען זֵיי בֵּיידֶע וֶועלְטֶען, הָאבֶּען פִיעל פוּן זֵיי אִיהם גֶעפָאלְגְט, נִיט אַזוֹי פוּן עוֹלָם הַבָּא וֶועגֶען, וִוי צוּ לִיעב עוֹלָם הַזֶה. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ כִּמְעַט גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת אוֹיסְגֶעטוֹיפְט, פוּן דִי שׁוּלֶען הָאט מֶען גֶעמַאכְט קִירְכֶען, אוּנ דִי יוּדֶען פוּן סַלַמַנְקַא הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען „וִויצֶענְטִינֶער" נָאךְ׳ן נָאהמֶען פוּן וִויצֶענְטֶע פֶערֶער, וָואס הָאט זֵיי אַלֶע גֶעבְּרַאכְט צוּ דֶער טוֹיפֶע. דָאס אֵיינֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהן אִין אַרַאגָאנְיֶען, וואוּ דֶער קַאסְטִילְיֶענִישֶׁער פְּרִינְץ דוֹן פֶערְנַאנְדָא אִיז גֶעוָוארֶען קֶענִיג אִים יָאהר 1414, אוּנ וִויצֶענְטֶע פֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן זַיין גַאנְצֶער יוֹעֵץ. אַוַדַאי הָאט עֶר זִיךְ דָארְט אוֹיךְ גֶעקָאנְט צוּפִיהרֶען דִי הֶאנְד, דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם אוֹיפְגֶעאֶפֶענְט אַלֶע יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען, עֶר זָאל הָאבֶּען וואוּ צוּ דַרְשְׁנֶ׳ען, דִי יוּדֶען הָאט זִי מִיט גֶעוואַלְד גֶעטְרִיבֶּען זִי זָאל אִיהם לוֹיפֶען הָארֶען, אַחוּץ דֶעם הָאט זִי בַּיי גֶעשְׁטֶעלְט אַ שָׁאנֶעם שְׁפִּיגֶעל פַאר דִי אוֹיגֶען זֵיי זָאלֶען זֶעהן

וָואס מִיט זֵיי וָועט זִיךְ טְהוּן וָוען זֵיי וָועלֶען נִיט נָאכְגֶעבֶּען, אוּנ אַזוֹי אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען אִין פִיעל שְׁטֶעדְט, וְוִי סַרַגָסַה. דַרָקַה, טָרְטָזַא, וַואלֶענְסִיַא אוּנ מַאיָארְקַא, טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען אָבְּצוּרַייסֶען פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה. סַךְ הַכֹּל הָאט ווִיצֶענְטֶע פָערֶער אָבְּגֶעטוֹיפְט אִין קַאסְטִילְיֶען אוּנ אַרַאגָאנְיֶען מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדֶען, נָאר דוּרְךְ זֵיי אִיז מֶעהר נִיט ווִי פֶערְגְרֶעסֶערְט גֶעוָוארֶען דִי צָאהל פוּן דִי מַארְרַאנֶען, ווַייל דִי אַללֶע גֶעטוֹיפְטֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט פֶערְגֶעסֶען מִיט וָואס פַאר אַמִיטֶעל מֶען הָאט זֵיי אָבְּגֶערִיסֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט...

דֶערְמִיט זֶענֶען נָאךְ אָבֶּער דִי יוּדֶען נִיט אָבְּגֶעקוּמֶען, ווַייל בַּאלְד הָאט זִיךְ צוּ זֵיי גֶענוּמֶען דֶער פַּאפְּסְט בֶּענֶעדִיקְטוּס דֶער דְרַייצֶעהנְטֶער, וָואס אִיז שׁוֹין פוּן לַאנְג אָן, נָאךְ אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַקַארְדִינַאל, גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט פַאר אַשׂוֹנֵא יִשְׂרָאֵל, אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ דֶערְטַאפְּט אַזַא אֶבֶן טוֹב, ווִי זַיין לַייבּ-דָאקְטָאר יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי, אָדֶער גֶערָאנִימָא דֶע סַאנְטַא-פֶע, וָואס הָאט גוּט גֶעקֶאנְט דִי יוּדֶען מִיט אַללֶע חֶסְרוֹנוֹת פוּנ׳ם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט צוּ וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ בֶּענֶעדִיקְטוּס גֶעהַאט אַמַחֲשָׁבָה זָרָה, ווַייל עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט אַללֵיין טַאקִי גֶעהָאלְפֶען צוּ וָוערֶען דוּרְךְ דִי יוּדֶען. דִי וָועלְט הָאט פוּן אִיהם זֶעהר וֶוענִיג גֶעהַאלְטֶען, נָאר אִין אֵיין אַרַאגָאנְיֶען אִיז עֶר נָאךְ גֶעוֶועהן אִין דֶער מַעֲלָה, אִין אַנְדֶערֶע קַאטָאלִישֶׁע לֶאנְדֶער הָאט מֶען פוּן אִיהם נָאר נִיט גֶעוָואלְט ווִיסֶען, מֶען הָאט אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען אֵיין אַנְדֶער פַּאפְּסְט אוּנ אִיהם הָאט מֶען פָּשׁוּט אִין חֵרֶם אַרַיינְגֶעלֶעגְט. בַּיי אַזַא טְרוֹיעֶרִיגֶען מַצָּב, הָאט זִיךְ בֶּענֶעדִיקְטוּס בֶּעשְׁלָאסֶען צוּ ווַייזֶען זַיינֶע שׂוֹנְאִים ווִי גְרוֹיס זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּם גְלוֹיבֶּען אִיז אוּנ הָאט גֶעוָואלְט זֵיי שְׁטֶעכֶען דִי אוֹיגֶען דֶערְמִיט וָואס עֶר וָועט טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען אַרוּנְטֶערְנֶעהמֶען אוּנְטֶער דִי פְלִיעגֶעל פוּנ׳ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס. דֶערְפַאר הָאט מֶען גֶעפוּעֶלְט בַּיי דֶער מְלוּכָה דִי זָאל אַרוֹיסְלָאזֶען אַבֶּעפֶעהל אַז אַללֶע גְרוֹיסֶע רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים פוּן אַרַא-גָאנְיֶען זָאלֶען אִין אַבֶּעשְׁטִימְטֶער צַייט קוּמֶען צוּ אִיהם אוּנ הָאבֶּען אַוִכּוּחַ וֶועגֶען אֱמוּנָה, אוּנ בַּיי זִיךְ הָאט עֶר גֶעטְרַאכְט אַז ווִי בַּאלְד עֶס וָועט אִיהם גֶערָאטְהֶען דִי פָארְשְׁטֶעהֶער אַרִיבֶּערְשְׁלֶעפֶּען אוֹיף זַיין זַייט, וָועט שׁוֹין דֶער אִיבְּרִיגֶער עוֹלָם מְמֵילָא נָאכְלוֹיפֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי בֶּערִיהמְט זִיךְ אַז עֶר וָועט דֶערְוַייזֶען פוּן דֶער גְמָרָא אַלֵיין אַז מָשִׁיחַ אִיז שׁוֹין גֶעקוּמֶען. עֶס הָאט זִיךְ זֵיי אַוַדַאי נִיט גֶעגְלוּסְט צוּ פָאהרֶען קַיין טָרְטָזַא אוּנ שְׁפַּארֶען זִיךְ וֶועגֶען אַזַא זַאךְ, וָואס זֵיי קָאנֶען נָאר גֶעוֶוען דֶעם קַיין שׁוּם רְאָיוֹת נִיט אָנְנֶעהמֶען אוּנ מוּזֶען נָאר אִין דֶעם בְּלִינְד גְלוֹיבֶּען, ווַייל דָאס אִיז

נייער לעצטע טראסט און האפנונג; אבזאנען זיך האבען זיי טורא געהאט, און אזוי האבען זיך צוויי און צוואנציג גרויסע לייט געמוזט מאכען הארץ און קומען צום וכוח, און צווישען זיי זענען געווען די שאנסטע און פיינסטע בעלי בתים, פון דעם גראסטען יחוס, ווי דון ווידאל בן בנבנישתי אבן־לבי פון סרגסה, א בעריהמטער דאקטאר און א העברעאישער דיכטער, דער זוהן פון ר׳ שלמה דע־לא־קבלריא; ר׳ יוסף אלבו פון מאנרעאל, א תלמיד פון ר׳ חסדאי קרשקש, וואס איז געווען אי געלערנט, אי פרום; ר׳ זרחיה הלוי סלדין פון סרגסה, וואס איז געווען בעריהמט מיט זיינע איבערזעצונגען פון אראביש אויף לשון קודש; אסטרוק לוי פון דרקא און באנאסטרוק פון גירונא — צוויי גרויסע לומדים, וואס דער פאפסט אליין האט זיי אין צעטעל אריינגעשטעלט.

חאטש אללע יודישע פארשטעהער, וואס זענען זיך צונויפגעפאהרען קיין טרטזא, זענען געווען שארפע קעפ, בקיאים אין תורה און אויך אין וועלט־זאכען, דערצו איז נאך דון ווידאל געווען א שטארקער קענער פון דער לאטיינישע שפראכע, פון דעסטוועגען האט אויף זיי די הויט געציטערט נאך עהדער דער וכוח האט זיך אנגעהויבען, זיי האבען שוין ניט געהאט דאס שטארקהייט פונ׳ם רמב״ן אמאל, וואס האט אויך געהאט דעם איינענעם נסיון, נאר ער האט קיין כבוד ניט געלעגט אויף זיינע געגנער און האט פריי און אפען ארויסגעזאגט דעם אמת; זיי אבער זענען געוועהן ביי זיך געפאלען און האבען פאראויס געזעהן אז ווי אזוי זיי מאגען טענה׳ן וועלען זיי אלץ בלייבען אומגערעכט. דאס איז נאך זיי מעהר קלאר געווארען און האט ביי זיי אין גאנצען צוגענומען דעם חשק זיך אריינלאזען אין ווייטע דרכים, ווען זיי זענען געוואהר געווארען דעם פלאן פון יהושע לארקי, וואס האט פריהער גערעכענט אויסצוווייזען פונ׳ם תלמוד אז די יודען דארפען שוין ניט ווארטען אויף משיח׳ן, און דערנאך, אויב די יודען וועלען ניט אננעהמען זיין דעה, מאכען א תל פון דער גמרא און אויסדרינגען אז ער איז פול מיט נארישקייטען און שעדליכע זאכען. ביי אזא פלאן האבען זיי פריהער געוואוסט אז דער גאנצער וכוח איז מעהר ניט ווי א קאמעדיע און אז סאי ווי סאי מוזען זיי די מלחמה פערליערען.

דער וכוח האט זיך געצויגען א יאהר מיט ניין חדשים און אכט און זעכציג מאל זענען זיך ביידע צדדים צונויפגעקומען. בענעדיקטוס איז געוועהן פון די פערביסענע לייט, וואס האבען אין מויל זיסע רעד און אין בוזעם האבען זיי בעהאלטען א שפיז, ער האט געוואוסט אז ער מאג זיך פערלאזען אויף

יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי, וָואס וֶועט זִיךְ קָאנֶען מִיט דִי יוּדֶען אוֹיסְטַעֲנָה'ן אוּנ בְּרֶענְגֶען זֵיי דִי גָאטְהֵיגֶע בֶּעוַויְיזֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע הֵיילִיגֶע סְפָרִים; פוּן זַיין זַייט הָאט עֶר אָבֶער גֶערֶעכֶענְט צוּ נֶעהמֶען דִי יוּדֶען מִיט וֵוייכְקַייט אוּנ נוּטסְקַייט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר גְרוֹיס כָּבוֹד אָבְגֶעגֶעבֶּען דִי יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער, וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אִיהם דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל פָארְגֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ הָאט זֵיי שְׁטַארְק בֶּערוּהִיגְט וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְוֵויינֶקֶעלְט אָנְצוּרוּפֶען זֵייעֶרֶע נָאהמֶען. עֶר הָאט זֵיי עֶרְקְלֶעהְרְט אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט צוּ שְׁרֶעקֶען פַאר קֵיינֶעם, אַז עֶר הָאט זֵיי גֶעלָאזְט רוּפֶען דֶערְפַאר וָואס עֶר אַללֵיין וִויל וִויסֶען אַסַךְ זַאכֶען פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען אוּנ זֵיי מֶאגֶען זֵייעֶרֶע מֵיינוּנְגֶען אַרוֹיסְזָאגֶען נָאר אָהן מוֹרָא. אַזוֹי הָאט זֵיי אוֹיךְ בֶּענֶעדִיקְטוּס פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען דֶעם אַנְדֶערֶען טָאג, וֶוען עֶס אִיז גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע פֶערְזַאמְלוּנְג. אוֹיף יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי'ס שְׁאֵלוֹת הָאט דוֹן וִוידַאל גֶעאֶנְטְפֶערְט מִיט אַלַאנְגֶער לַאטַיינִישֶׁער רֶעדֶע אוּנ בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם דֶערְפַאר גֶעמַאכְט זֶעהר פִיעל קָאמְפְּלִימֶענְטֶען אוּנ גֶעלוֹיבְּט זַיין שֶׁעהְן רֶעדֶען. דוֹן וִוידַאל הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפְּרִיוְט שׁוֹין בֶּעטֶען דֶעם פַאפְּסְט עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן דֶעם וִכּוּחַ, וַוייל לָארְקִי פֶערְדְרֶעהט דֶעם זִין פוּן דִי פְּסוּקִים אוּנ אַז דִי יוּדֶען וִוילֶען נִיט לֶערְנֶען אַזוֹי דֶעם פְּשַׁט וִוי עֶס טוּיג אִיהם זָאגְט עֶר שׁוֹין אַז זֵיי וֶועלֶען מאוּס אָבְשְׁנַיידֶען. בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אִיהם אָבֶער נִיט גֶעוָואלְט צוּ לִיעב טְהוּן אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג זָאל זַיין דִי צְווֵייטֶע פֶערְזַאמְלוּנְג. דֶעמָאלְט הָאבֶען שׁוֹין דִי יוּדֶען פֶערְשְׁטַאנֶען מִיט וֶועמֶען זֵיי הָאבֶען צוּ טְהוּן, אַז דָאס פְרַיינְדְשַׁאפְט אִיז נָאר לְפָנִים אוּנ אַז בֶּענֶעדִיקְטוּס וִויל מַאכֶען נָאר זֵיי עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין. נָאךְ אִין דֶעם אֵיינֶעם טָאג אִיז דִי גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן טָרְטָזַא זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען אִין שׁוּל, ר' זְרַחְיָה הַלֵּוִי סַלְדִין הָאט גֶעזָאגְט דֶעם עוֹלָם אַדְרָשָׁה אוּנ הָאט אָנְגֶעוִויזֶען אִין וָואס פַאר אַסַכָּנָה דָאס גַאנְצֶע יוּדִישְׁקַייט גֶעפִינְט זִיךְ, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַיְלָלָה: דִי יוּדֶען הָאבֶען זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם אַלְטֶען מִיטֶעל — אוֹיסְוֵויינֶען בַּיי גָאטט אַיְשׁוּעָה דוּרךְ אַהֵייסֶע תְּפִלָּה.

די יוּדִישֶׁע טְרֶערֶען זֶענֶען נִיט גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט. בֶּענֶעדִיקְטוּס אִיז גֶעוֶועהן פֶערְטְרָאגֶען מִיט זַיינֶע זַאכֶען, נִיט בַּיי אַללֶע פֶערְזַאמְלוּנְגֶען הָאט עֶר גֶעקָאנְט זַיין, אוּנ לָארְקִוִוי הָאט גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט. וִוי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶען גֶעשְׁרִיגֶען אוּנ זִיךְ גֶעשְׁפַּארְט, הָאט מֶען זֵייעֶרֶע טַעֲנוֹת נִיט פֶערְשְׁרִיבֶּען אוּנ אַזוֹי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען צְווֵיי אוּנ זִיבְּצִיג אֲסִיפוֹת. נָאר מִיט וָואס פַאר אַגֶעדוּלְד דִי יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען זֵייעֶרֶע צָרוֹת, אִיז

זיי פארט שווער געוועהן צוצוקוקען ווי מען טרעט זיי מיט די פיס אונ זיי האבען אפען ארויסגעזאגט אז מען מוטשעט זיי נאר אהן אתכלית, ווייל זיי וועלען זיך קיין מאל ניט אבזאגען פונ'ם גלויבען אז משיח דארף ערשט קומען. דעמאלט האט בענעדיקטוס ערשט ארויסגעוויזען זיין גאנצע שנאה צו די יודען אונ האט זיי געלאזט מודיע זיין, אז ווי באלד זיי וועלען ניט האלטען קיין מויל וועלען זיי מיט'ן לעבען בעצאהלען, אונ לארקי איז ארויסגעשפרונגען מיט א פייערינער בעשולדיגונג געגען תלמוד: ער האט זיך גענומען דורכלויפטערן די פערשימעלטע בלבולים פון ניקאלאי דאנין אונ האט אבגעזוכט אזעלכע ארטער אין דער גמרא, וואס בעווייזען קלאמערשט אז דאס יודישע לעבען איז פול מיט פערדארבענע מדות אונ אז דער תלמוד ערלויבט, אז קינדער זאלען שלאגען עלטערן אונ אז מען מאג דיענען עבודה זרה, עובר שבועה זיין אונ פארשעלטען אין דאוונען מיט טויטע קללות אללע אנדערע פעלקער. אזוי ווי לארקווי האט זיך פערורופען אויף פערשיעדענע אגדות אונ מדרשים, האט דאס אנגעמאכט א שטיקעל מחלוקת צווישען די יודישע פארשטעהער: דער גרעסטער טהייל פון זיי, אונ בעזאנדערס דון אסטרוק הלוי האט זיך ניט געוואלט אריינלאזען אין קיין פלפול מיט'ן שונא אונ האט געאנטפערט קורץ אונ שארף, אז די אגדות האלטען די יודען ניט פאר הייליג אונ דאריבער קאן מען דערפון גאר קיין ראיה ניט ברענגען. דון ווידאל אבער אונ ר' יוסף אלבו זענען ניט געוועהן צופרידען פון דער דעה אונ האבען געזאגט אז אלדינג וואס עס געפינט זיך אין תלמוד איז הייליג, נאר מען מוז גוט נאכפארשען דעם טעם פון יעדער זאך, אונ אז דער אמת'ער זין פון די אגדות בעווייזט, פארקעהרט, ווי גוט אונ פרום די בעלי התלמוד זענען געוועהן אונ אז זיי האבען בשום אופן ניט געקאנט וועלען בעפעסטיגען ביים פאלק שלעכטע זיטען. די שונאים האבען זיך דערפרעהט ווען זיי האבען בעמערקט אז די יודישע פארשטעהער קאנען זיך ניט אויסגלייכען אין די מיינונגען אונ האבען גערעכענט אז דאס וועט אפשר פיהרען דערצו וואס איינער דעם אנדערן וועט וועלען טהון אויף צו להכעים אונ דערוויל וועלען זיי זייערס אויספיהרען. די יודישע פארשטעהער זענען טאקי געוועהן ביי א שרעקליכען נסיון, ווייל בענעדיקטוס האט זיך גע־פרואווט אויף זיי מטיל אימה זיין דורך איין אנדער זאך: וויצענטע פערער איז ארומגעפאהרען איבער דער מדינה אונ האט ווייטער אבגעטויפט עטליכע טויזענד יודען פון סרגסה, קלט יוד אונ דרקה, אונ צווישען זיי זענען געוועהן א פאר גרויסע מיוחסים אונ לומדים, ווי דון ווידאל'ס ברודער טודרוס בן יחייא, ...

אונ נָאךְ עֶטְלִיכֶע זַיינֶע קְרוֹבִים, וָואס אֵיינֶער פוּן זֵיי, כָּאנַאפָּאס, הָאט זִיךְ
נָאךְ דֶער טוֹיפֶע אַנָאהמֶען נֶענֶעבֶּען מִיצָר פֶּעדְרָא דֶע לַא קַבַּלֶרְיַא אונ
אִיז גֶעוָוארֶען אַפַּייעֶרִינֶער שׂוֹנֵא יוּדֶען. אָט דִי אַלֶע גֶעטוֹיפְטֶע הָאט בֶּענֶעדִיקְ־
טוּס גֶעלָאזְט בְּרֶענְגֶען קֵיין טָרְטָזַא אונ מֶען הָאט אַזוֹי גֶעמַאכְט, אַז גָאר פְלוּצְלוּנְג
זָענֶען זֵיי אַרַיינְגֶעקוּמֶען אִין זַאל פוּן דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג אונ הָאבֶּען אָבְּגֶעגֶעבֶּען
אַ שֶׁבַח דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. דָאס הָאט עֶר אַלְץ גֶעטְהוּן בְּכִוָּון אַז דִי
יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער זָאלֶען בַּיי זִיךְ אַרָאבְּפַאלֶען אונ זָאלֶען זִיךְ מִיט זֵייעֶרֶע
אַיינֶענֶע אוֹיגֶען אִיבֶּערְצַייגֶען, אַז דָאס עַקְשָׁנוּת וֶועט זֵיי נָאר נִיט הֶעלְפֶען. זֵיי
זָענֶען אָבֶּער גֶעוֶועהן מֶענְשֶׁען מִיט רֵיינֶע מַחֲשָׁבוֹת אונ מִיט אַ פֶעסְטֶען ווִילֶען
אונ וָואס מֶעהר בֶּענֶעדִיקְטוּס אִיז גֶענַאנְגֶען מִיט תְּקִיפוּת, הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְ־
גֶעווִיזֶען מֶעהר זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶאנְדִיגְקֵייט אונ דֶער וִכּוּחַ הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט מִיט
נָאר נִישְׁט.

בֶּענֶעדִיקְטוּס הָאט אוֹיסְגֶעלָאזְט זַיין גַאנְץ בִּיטֶער הַארְץ צוּם תַּלְמוּד אונ
הָאט אִים יָאהר 1415 אַרוֹיסְגֶענֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל מֶען זָאל פֶערְבְּרֶענֶען וואו מֶען
וֶועט נָאר גֶעפִינֶען אַ גְמָרָא. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אָבְּהִיטֶען דִי אַלְטֶע
גְזֵירוֹת, אַז יוּדֶען זָאלֶען זִיצֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע גַאסֶען, נִיט בּוֹיעֶן קֵיין גְרוֹיסֶע
שׁוּלֶען, נִיט הָאבֶּען קֵיין שׁוּם גֶעשֶׁעפְט מִיט קְרִיסְטֶען, זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען
מִיט קֵיין שׁוּם מְלָאכָה אָדֶער חָכְמָה, טְרָאגֶען אַשָׁאנְדְלִיכֶען צֵייכֶען אוֹיף דִי
קְלֵיידֶער, אונ דְרַיי מָאל אִין יָאהר קוּמֶען אִין קִירְכֶע אונ אוֹיסְהֶערֶען דְרָשׁוֹת
פוּן קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע. פַאר'ן מַשְׁגִיחַ, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען
אוֹיף דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען חָלִילָה נִיט עוֹבֵר זַיין אוֹיף דֶעם בֶּעפֶעהל, הָאט עֶר
בֶּעשְׁטִימְט פוֹילוּס'ס זוּהן נָאנְזַאלָא דֶע סַנְטַא מַארִיַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן
נִיט קֵיין קְלֵיינֶערֶער בַּעַל יָשָׁר פוּנ'ם פָאטֶער. צוּם גְלִיק, הָאט אָבֶּער בֶּענֶעדִיקְטוּס
נִיט גֶעקָאנְט לַאנְג פִיהרֶען זַיינֶע וֶועלְטֶען: דִי לֶעצְטֶע נוּטְע פְרַיינְד הָאבֶּען זִיךְ
אוֹיךְ פוּן אִיהם אָבְּגֶעזָאגְט, אֲפִילוּ דֶער פְרוּמֶער ווִיצֶענְטֶע פֶערֶער אִיז
גֶעוָוארֶען זַיין גֶעגְנֶער, אונ גָאר גִיךְ אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען עֶלֶענְד אונ דֶערְוַוייטֶערְט
פוּן מֶענְשֶׁען, אָהן כָּבוֹד אונ אָהן אַנָאהמֶען.

נָאךְ בֶּענֶעדִיקְטוּס'ס טוֹיט הָאט מֶען דַוְקָא אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען צְוַויי פָּאפְּסְטֶע;
דֶערְפוּן זָענֶען אָבֶּער דִי יוּדִישֶׁע צָרוֹת נִיט פֶערְדָאפֶּעלְט גֶעוָוארֶען אונ זֵייעֶר
לַאגֶע הָאט זִיךְ, פַארְקֶעהרְט, אַבִּיסֶעל פֶערְבֶּעסֶערְט: אִין צְווַיי יָאהר אִיז נִיט גֶע־
בְּלִיבֶּען קֵיין זֵכֶר פוּן דוֹן פֶערְנַאנְדָא, קֶענִיג פוּן אַרַאגָאנְיֶען אונ פוּן דֶער קֶענִיגִין
קַאטַאלִינַא, וָואס הָאט גֶעפִיהרְט דִי מְלוּכָה פוּן קַאסְטִילְיֶען, אונ אַז עֶס זָענֶען

אַרָאבּ אַזָעלְכֶע צְוֵויי שְׁטַארְקֶע שׂוֹנְאִים, הָאט שׁוֹין דִי אַרְבַּייט פוּן וִויצֶעגְטֶע פֶּערֶער, וָואס הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אַרוֹיס צוּ פָאהרֶען צְוִוישֶׁען יוּדֶען אוּנ אַרוֹיסְהַאפֶּען פוּן זֵיי קָרְבָּנוֹת, אוֹיךְ פֶּערְלָארֶען אִיהר וֶוערְטְה. וָואהִין יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי אִיז פֶּערְשְׁוואוּנְדֶען גֶעוָוארֶען — וֵוייסְט מֶען נִיט, נָאר דֶער נָאהמֶען „מְגַדֵּף“, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעלָאסְטֶערְט דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען, הָאבֶּען זֵיי נָאךְ לַאנְג גֶעדֶענְקְט. לָארְקִי'ס צְוֵויי זִיהן, וָואס הָאבֶּען אוֹיךְ אָבְּגֶעטְרָאטֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט, הָאבֶּען דֶערְגְרֵייכְט צוּ אַגְרוֹיסֶער מַדְרֵגָה, נָאר אֵיינֶם פוּן זֵיי, פְרַאנְצִיסְקָא דֶע סַנְטַא-פֶּע, הָאט מֶען אוֹיף דֶער אֶלְטֶער פֶּערְבְּרֶענְט, וַוייל מֶען הָאט אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אַז עֶר אִיז צוּרִיק גֶעוָוארֶען אַיוּד. אַזוֹי אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען פָארְט גֶעוָוארֶען עֶפִּיס גְרִינְגֶער פַאר דִי יוּדֶען: דִי פְרִיהְרִיגֶע בִּיטֶערֶע גֶעזֶעצֶע זֶענֶען נָאךְ אֲפִילוּ גֶעבְּלִיבֶּען, נָאר מֶען הָאט זֵיי שׁוֹין נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק אָבְּגֶעהִיט, — דֶער שְׁטֶעקֶען אִיז גֶעוֶועהן, נָאר דִי שְׁלֶעכְטֶע הֶאנְד צוּם שְׁלָאגֶען הָאבֶּען גֶעפֶעהלְט.

נָאר אִין פָארְטוּגַאל הָאבֶּען יוּדֶען גֶעהַאט אַמָקוֹם מְנוּחָה אוּנ דִי גֶעטוֹיפְטֶע, וָואס זֶענֶען אַהִין אַנְטְלָאפֶען פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער אוּנ זֶענֶען דָארְט צוּרִיק גֶעוָוארֶען יוּדֶען, הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנ הָאבֶּען פַאר קֵיינֶעם קֵיין מוֹרָא נִיט גֶעהַאט. אַז וִויצֶענְטִי פֶּערֶער הָאט גֶעוָואלְט מְזַכֶּה זַיין אוֹיךְ דָאס לַאנְד מִיט זַיין גְרוֹיסֶער מִצְוָה פוּן טוֹיפֶען יוּדֶען מִיט גֶעוַואלְד, הָאט אִיהם דֶער קָאנִיג דוֹן זְשׁוּאַן דֶער עֶרְשְׁטֶער בֶּעפָאהלֶען אַז וֶוען עֶר וֶועט קוֹמֶען קֵיין פָּארְטוּגַאל וֶועט עֶר אִיהם אָנְטְהוּן אַקְרוֹין פוּן צוּגְלִיהט אַייזֶען, אוּנ וִוי הֵיילִיג וִויצֶענְטֶע פֶּערֶער אִיז גֶעוֶועהן, הָאט עֶר זִיךְ גֶעמוּזְט אָבְּזָאגֶען פוּן דֶעם כָּבוֹד.....

דֶערְפַאר אִיז אִיהם אָבֶּער גֶערָאטְהֶען זַיין נִיפְט צוּ פֶּערְשְׁפְּרֵייטֶען אִין אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דָארְט, ווּאוּ דָאס פָאלְק אִיז גֶעוֶועהן אוּנְרוּהִיג אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט, וָואס עֶס אִיז דָא צוּ וֶועמֶען זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען. אִין סַאוָואיֶען הָאט וִויצֶענְטֶע פֶּערֶער אָנְגֶעאַרְבַּייט אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעהַאלְטֶען אִין דִי הֶאהלֶען צְוִוישֶׁען דִי בֶּערְג. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ פָּארְגֶעקוּמֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען אוּנ אַזוֹי וִוי עֶס אִיז נָאר נִיט גֶעוֶועהן קֵיין מֶעגְלִיכְקַייט אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי צָרוֹת הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמַאכְט צְוֵויי גְרוֹיסֶע אֲסִיפוֹת אִין בָּאלָאנְיָא אוּנ פָּארְלִי, אִים יָאהר 1416 אוּנ 1418, אוּנ הָאבֶּען בֶּעשְׁלָאסֶען צוּנוֹיפְגֶעהמֶען אַגְרוֹיסֶע סוּמֶע גֶעלְד, כְּדֵי מֶען זָאל קֶאנֶען דִי שׂוֹנְאִים פֶּערְשְׁטָאפֶּען דָאס מוֹיל. אַזַא טְהַייעֶר מִיטֶעל וִוי דִי מַטְבֵּעַ הָאט נִיט אֵיין מָאל אָבְּגֶעוֶוענְדֶעט יוּדֶען אִין אַנוֹיטְה אוּנ הָאט זֵיי אוֹיךְ

דָאס מָאל גֶעהָאלְפֶען. אַז מַארְטִין דֶער פִינְפְטֶע אִיז גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט אוּנ די יוּדֶען זֶענֶען אִיהם אִין קָאסְטְנִיץ אַקֶענְטְגֶעגַאנְגֶען מִיט סִפְרֵי־תּוֹרָה אוּנ הַבְדָלוֹת, הָאט עֶר זִיךְ נָאר וֶוענִיג גֶעמַאכְט פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען כָּבוֹד אוּנ הָאט זֵיי נָאךְ גְרָאבּ בֶּעטְרֶעטֶען, נָאר אַז עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁמֶעקְט וָואס פַאר אַ מֶעלְ־קֶענְדִיגֶע קוֹה דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק וֶועט זַיין פַאר אִיהם אוּנ פַאר אַללֶע, וָואס וַוארְפֶען זִיךְ נִיט מִיט'ן יוּדִישֶׁען גְרָאסֶען, הָאט עֶר זִיךְ גָאר אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְ־גֶעבִּיטֶען אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַ יוּדִישֶׁער בַּעַל טוֹבָה. עֶר הָאט בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה אוֹיף דִי גֶעזֶעצֶע, וָואס דֶער קֵייזֶער זִיגִיזְמוּנְד הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פַאר דִי דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ מְתְחַיֵב גֶעוֶועהן צוּ צָאהלֶען זֶעהר פִיעל מַס, אַבִּי מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען רוּהִיג זִיצֶען אוּנ אָבְּהִיטֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה. קוֹים זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָוארֶען גֶעוָואהר אַז דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט, וָואס הָאט גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיבֶּער אַללֶע קַאטָאלִישֶׁע לֶאנְדֶער, לָאזְט זִיךְ רֶעדֶען אוּנ אִיז נִיט אַזַא שְׁטַארְקֶער שׂוֹנֵא כְּצַע, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען פוּן אַללֶע זַייטֶען שְׁלִיחִים פוּן פִיעל יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת, אוּנ מִן הַסְתַּם נִיט מִיט קֵיין לֶעדִיגֶע הֶאנְד, אוּנ פוּן שְׁפַּאנְיֶען אִיז צוּ אִיהם גֶעקוּמֶען אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע עֲשִׁירִים, ר' שְׁמוּאֵל אַבְּרַאוַואלַא, וָואס הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט טוֹיפֶען אִין וַואלֶענְסִיַא, וֶוען דָאס פָאלְק אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי יוּדֶען. מִיט טְרֶע־רֶען אִין דִי אוֹיגֶען הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען דֶערְצֶעהלְט דֶעם פַּאפְּסְט וִוי גְרוֹיס זֵייעֶרֶע צָרוֹת זֶענֶען, וִוי זֵיי זֶענֶען מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער; נָאר זֵייעֶר גֶעוֵויין הָאט אַוַדַאי נִיט גֶעהַאט אַזַא מַמָשׁוּת וִוי דִי טְהַייעֶרֶע מַתָּנוֹת וָואס זֵיי הָאבֶּען מִיט גֶעבְּרַאכְט, אוּן מַארְטִין הָאט אִיהם יָאהר טוֹיזֶענְד פִיהר הוּנְדֶערְט 19 פֶער־אֶפֶענְטְלִיכְט אַ בֶּעפֶעהל אַז יוּדֶען מֶאגֶען הַאנְדְלֶען מִיט קְרִיסְטֶען, זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען טָאר מֶען נִיט אָנְרִירֶען, צוּ דֶער טוֹיפֶע זָאל מֶען זֵיי נִיט צְווִינְגֶען אוּנ קֵיין שׁוּם צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער זָאלֶען זֵיי נִיט טְרָאגֶען, וַוייל זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ מֶענְשֶׁען אוּנ גָאטט הָאט זֵיי בֶּעשַׁאפֶען מִיט זַיין בִּילְד"..... נִיט וָואלְוֶועל הָאט אַוַדַאי גֶעקָאסְט דִי יוּדֶען בִּיז דֶער פַּאפְּסְט הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָפֶען אַרוֹיסְזָאגֶען אַזַא אֱמֶת, נָאר עֶס אִיז נָאךְ דָאס גוּט וָואס מִיט אַ גָאלְדֶענֶעם שְׁלִיסֶעל הָאבֶּען זֵיי גֶעקָאנְט אֶפְנֶען דִי פֶערְשְׁלָאסֶענֶע הֶערְצֶער אוּנ מִיט גֶעלְד הָאבֶּען זֵיי גֶעקָאנְט קוֹיפֶען חָאטְשׁ אַ בִּיסֶעל רַחֲמָנוֹת אוּנ אַפִּיצֶעל יֹשֶׁר!

2 אַ קליינע הילף אין דער נויט.

(1420—1472 נאָך קריסטוס געבורט).

"ווי אַזוי מען לעגט דעם קראַנקען איז איהם שלעכט". דאס װאָרטעל פלעגט אָפט מקוים װערען אין דעם לעבען פון די יודען, װען זייערע שונאים פלעגען זיך צוקריגען צווישען זיך. די יודען האָט זיך שוין אויסגעדאַכט אַז פון אַזאַ מחלוקת קאָנען זיי געהאָלפען װערען און מען װעט האָטש אויף אַ קורצע צייט אָן זיי פערגעסען, צום סוף פלעגען ביידע צדדים אויסלאָזען צו זיי דעם גאַנצען כעס און זיי פלעגען כאַפען קלאָפּ פון ביידע זייטען. דאס אייגענע איז אויך געשעהן, װען דער טשעכישער גייסטליכער יאָהאַנעס הוס איז אַרויסגעגאַנגען געגען די קאַטאָליקען און האָט אָנגעהויבען מיט זיין גרויסער מחנה, װאָס האָט זיך אויף זיין נאָהמען גערופען הוסיטען, אַ תּל צו מאַכען פון גאַנצע שטאָדט, אָבראַבעװען דאס פערמעגען, ברענען קלויסטערס. די יודען האָבען געמיינט אַז דאַ װעלען זיך אָנהייבען פאַר זיי בעסערע צייטען, נאָר זייער האָפנונג איז געװעהן אַ פאַלשע, די הוסיטען האָבען זיי אָנגעטהון צרות פון איין זייט, און פון דער אַנדערער זייט איז דער צאָרן פון די קאַטאָליקען נאָך גרעסער געװאָרען, װייל מען האָט זיי חושד געװעהן אַז שטילערהייד העלפען זיי די הוסיטען מיט געלד און געװעהר, און דערפאַר האָט מען ביי דער ער-שטער מלחמה, װאָס איז פאָרגעקומען אין די װאַלדער פון באהמען, אויס-געהרג'ט גאַנצע יודען װאָס האָבען זיך אייגענטליך אין קיין זאַך ניט געמישט און זענען באמת אין גאָר ניט שולדיג געװעהן. נאָר נאָר אַ גרויסע שחיטה איז אַרויס צו ליעב דעם אים יאָהר 1420 אין אַ סטרייך, און מען האָט זיך בענוצט מיט'ן ערשטען בלבול, װאָס מען האָט נאָר געקאָנט אַרויפלעגען אויף די יודען, אַבי מען זאָל זיך מיט זיי אָברעכענען. עס האָט זיך גראָד געמאַכט, אַז אין װיען זענען דריי קריסטליכע קינדער געגאַנגען שפּאַצירען אויפ'ן פער-פרוירענעם טייך, דאס אייז איז צובראָכען געװאָרען און די קינדער זענען דער-טרונקען געװאָרען. באַלד איז אַרויס אַ קול אַז די יודען האָבען געקוילעט די קינדער כדי זיי זאָלען האָבען בלוט אויף פּסח. אין דער אייגענער צייט איז געשעהן נאָך אַ אַרגערע מעשה: אַ פרוי האָט זיך מתודה געװעהן אַז זי האָט פון דער קירכע אַרויסגעגנב'ט אַ האָסטיע און האָט עס פערקויפט אַ יודען ישראל, און ער האָט דאס הייליגע ברויט אַװעקגעשיקט ערגיץ אין איין אַנדער לאַנד

צו זיינע ברידער, מען האט מן הסתם באלד גענומען דעם יודען מיט דער גאנצער משפחה אונ מען האט איהם אזוי לאנג געמוטשעט ביז ער האט געמוזט אונטערשרייבען וואס מען האט געוואלט. פאר אזעלכע צוויי בעשולדיגונגען האט דער ערצהערצאג אלברעכט, וואס איז דוקא געוועהן א קלוגער אונ א געראכטער מענש, – נאר ניט פאר יודען האט געקלעקט זיין חכמה אונ יושר –, געהייסען מען זאל אללע יודען פונ'ם לאנד מיט ווייבער אונ קינדער אין איין פריה מארגען פארנעהמען אונ אריינווארפען אין תפיסה. א גאנץ יאהר האט מען זיי אנגעטהון ענוים קשים, דאס פערמעגען האט מען ביי זיי צוגענומען, ארעמע לייט האט מען באלד ארויסגעשיקט אונ די רייכערע האט מען גע-האלטען אונ קאטאלישע גייסטליכע פלעגען אללע טאג צו זיי קומען אונ זיי צו רעדען זיי זאלען זיך טויפען. פיעל, וואס האבען ניט געקאנט אויסהאלטען די יסורים האבען אויף אזא אופן אבגעראטעוועט זייער לעבען, א סך קינדער, וואס מען האט זיי אבגעריסען פון די עלטערן אונ געהאלטען בעזונדער, האט מען מיט געוואלד געטויפט. אונ די געצאהלטע עקשנים, וואס האבען זיך געהאלטען פעסט ביז צום לעצטען אויגענבליק, האט מען פארברענט. נאר אין וויען אליין זענען אומגעקומען מעהר פון הונדערט יודען, אונ אלברעכט האט אים יאהר 1421 ארויסגעגעבען א בעפעהל אז קיין פוס פון קיין יודען זאל אין עסטרייך ניט זיין.

קיין גרויס נחת האבען אבער די קאטאליקען ניט געהאט פון די געטויפטע, ווייל זיי זענען זיך באלד כמעט אללע צולאפען קיין בעהמען, פוילען אונ איטאליען, וואו די הוססיטען האבען זיך שוין א ביסעל בעפעסטיגט אונ וואו זיי האבען זיך פארט געקאנט פיהלען זיכערער אונ פרייער. נאך אין דעם איינגענעם יאהר 1421 האט זיך אנגעהויבען אין דייטשלאנד אויך א מרידה פון די הוססיטען, וואס האבען זיך פערמעהרט אונ פערשטארקט מיט דער הילף פון א בעריהמטען גבור, דעם בלינדען ציסקא, אונ דער דייטשער קייזער זיגיזמונד איז געצוואונגען געוועהן זיך לאזען קיין פראג, וואס איז געוועהן דער הויפט-פונקט פון די טשעכען אונ האט געמוזט דינגען מענשען, זיי צאהלען דערפאר וואס זיי דיענען ביי איהם אין חיל. אזא צונויפגעלאפענע באנדע, וואס מען האט אבגעשיט מיט געלד אונ דערצו נאך פערשפרעכען געגעבען, דורך דרשות פון די קאטאלישע גייסטליכע, אז זיי טהוען א גרויסע מצוה וואס זיי נעהמען זיך אן פאר דער הייליגער קירכע, האט זיך באלד געשטויסען אז צום ערשטען דארף מען שלאגען די יודען, אונ עס איז אין דייטשלאנד געווארען

אַשְׁרָעקְלִיכָע בֶּהָלָה׳ דָער רָב פוּן מַאינְץ, ר׳ יַעֲקֹב בֶּן מֹשֶׁה מוֹלִין הַלֵוִי, וָואס הָאט אִין דִי יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אוּנְגַארְן אוּנ פּוֹילֶען אַיינְגֶעפִיהרְט פִיעל תְּפִלּוֹת אוּנ נוּסְחָאוֹת, הָאט צוּ ווִיסֶען גֶעגֶעבֶּען אַללֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט, אַז אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק רוּקְט זִיךְ אָן אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ הָאט גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהן אוֹיף דְרַיי טָאג כְּסֵדֶר. מִיט גְרוֹיס גֶעוֵויין הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אוּמֶעדוּם צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט אִין דִי שׁוּלֶען אוּנ הָאבֶּען גָאטט גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל חָאטְשׁ בֶּעגְלִיקֶען דִי הוּסִּיטֶען, וַוייל פוּן זֵיי הָאבֶּען זֵיי פָארְט גֶעקָאנְט עֶרְוַוארְטֶען מֶעהר רַחֲמָנוּת. זֵייעֶר תְּפִלָּה אִיז טַאקִי אָנְגֶענוּמֶען גֶעוָוארֶען: דִי קַאטָאלִיקֶען הָאבֶּען דִי מִלְחָמָה פֶערְשְׁפִּיעלְט אוּנ פוּנ׳ם גַאנְצֶען דַייטְשֶׁען חַיִל אִיז גֶעוָוארֶען אַ תֵּל אוּנ דִי עֶטְלִיכֶע סָאלְדַאטֶען, וָואס זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען הָאבֶּען זִיךְ קוֹים קְרַאנְק אוּנ הוּנְגֶערִיג פַארְשְׁלֶעפְּט אַהֵיים אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט בֶּעטֶען נְדָבוֹת בַּיי דִי אֵייגֶענֶע יוּדֶען, וָואס זֵיי הָאבֶּען עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעשְׁלָאגֶען אוּנ גֶערַאבֶּעוֶועט.

דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען דֶערְוַוייל נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ רֵייצֶען דָאס פָאלְק גֶעגֶען דִי יוּדֶען. דֶער פַּאפְּסְט מַארְטִין דֶער פִינְפְטֶע הָאט אֲפִילוּ וַוייטֶער צוּגֶענוּמֶען אַ מַהֲנָה אוּנ הָאט, אִים יָאהר 1422 נָאךְ אַ מָאל אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהֶל מֶען זָאל דִי יוּדֶען נִיט טְשֶׁעפֶּען, נָאר קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען אוּנ דֶער קֵייזֶער זִיגִיזְמוּנְד, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט אָבְּהִיטֶען דִי יוּדֶען וֶועגֶען דֶער גְרוֹיסֶער הַכְנָסָה, וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט פוּן זֵיי, אִיז אוֹיךְ נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זֵיי צוּ בֶּעשִׁיצֶען, וַוייל דִי אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען נָאר גֶעוואוּסְט וָואס דִי גֵייסְטְלִיכֶע זָאגֶען זֵיי, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעטַייט מִיט דִי פִינְגֶער אוֹיף דִי יוּדֶען וִוי אוֹיף גֶעפֶאהְרְלִיכֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זֵיי גֶעגְלוֹיבְּט אוֹיפ׳ן וָוארְט אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעזְשַאלֶעוֶועט קֵיין קְלַאפּ פַאר דִי אוּנְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען. אַזוֹי הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען פוּן קֶעלְן, אִים יָאהר 1426, נָאר אָהן דֶעם ווִיסֶען פוּן דֶער מְלוּכָה, אַללֵיין אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען אַללֶע יוּדֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעזֶעצֶען אִין דֶעאוּץ. אִים יָאהר 1430 הָאט מֶען אִין רַאוֶוענְסְבּוּרְג, אוּבֶּערְלִינְגֶען אוּנ לִינְדוֹי פִיעל יוּדֶען פַארְבְּרֶענְט וֶועגֶען עֲלִילַת דָם. בַּיי אַזֶעלְכֶע רְדִיפוֹת פוּן אֵיין זַייט אוּנ בַּיי דִי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת, וָואס מֶען הָאט גֶערִיסֶען בַּיי דִי יוּדֶען, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, הָאט דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה נִיט גֶעקָאנְט דֶערְמָאלְט בְּלִיהֶען צְווִישֶׁען דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען. דִי מְלוּכָה הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטֶעלֶען אִיהרֶע רַבָּנִים אוּנ וֶוער עֶס אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ גֶעבֶּען מֶעהר גֶעלְד דֶער הָאט גֶעקָאנְט וֶוערֶען מוֹרֶה הוֹרָאָה. אִין גַאנְץ דַייטְשְׁלַאנְד זֶענֶען גֶעוֶועהן

דְרַיי רַבָּנִים אונ ווִי גְרוֹיס זֵייעֶר תּוֹרָה אִיז גֶעוֶועהן קָאן מָען שׁוֹין פֶארְשְׁטֶעהן דֶער פוּן וָואס דֶער מֵבִין אוֹיף זֵיי אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּדִישֶׁער מֶעקְלֶער חַיִּים, עֶר הָאט זֵיי פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם קֵייזֶער אונ זִיגִיזְמוּנְד הָאט גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה. אַוַדַאי הָאט מֶען גֶעקָאנְט דִי צָאהל פוּן דִי אֱמֶת'ע לוֹמְדִים אוֹיסְרֶעכְנֶען אוֹיף דִי פִינְגֶער, אונ אוֹיסֶער דֶעם מַאִינְצֶער רַב, ר' יַעֲקֹב מוֹלִין הַלֵּוִי אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט ר' מְנַחֵם פוּן מֶערְזֶעבּוּרְג. עֶס אִיז אוֹיךְ קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ וֶוענִיג אָבְגֶעגֶעבֶּען מִיט לֶערְנֶען, וַוייל דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ גֶעהֵייסֶען צָאהלֶען זֶעהר פִיעל גֶעלְד פוּן יֶעדֶער יְשִׁיבָה אונ דִי יוּדֶען וָוענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן אַזוֹי אוֹיסְגֶעלֶעדִיגְט אַז זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת הָאבֶּען נִיט גֶעטְרָאגֶען אִי גֶעבֶּען מַס, אִי אוֹיסְהַאלְטֶען אָרֶעמֶע תַּלְמִידִים.

נִיט בֶּעסֶער אִיז גֶעוֶועהן דֶער אִינְוֶוענִיגְסְטֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, חָאטְשׁ אִין קַאסְטִילְיֶען אִיז זֵיי שׁוֹין וַוייטֶער נִיט שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן, וַוייל צַייט דֶער קֶאנִיג דוֹן זְשׁוּאַן דֶער צְוֵוייטֶע אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען אונ הָאט אַלֵיין אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי מְלוּכָה, הָאט אִיהם זַיין עֶרְשְׁטֶער יוֹעֵץ אַלְוַוארָא דֶע לוּנַא פֶערְשְׁטֶעהן גֶעגֶעבֶּען אַז עֶר מוּז דִי יוּדֶען גוּט בֶּעהַאנְדְלֶען אונ דֶערְ־מִיט וֶועט עֶר בֶּעלֶעבֶּען דִי גַאנְצֶע מְדִינָה. דֶער קֶאנִיג הָאט אִיהם גֶעפָאלְגְט אונ הָאט אִים יָאהר 1432 אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען אַללֶע שְׁלֶעכְטֶע גְזֵרוֹת אונ דִי יוּדֶען זֶענֶען צוּרִיק אוֹיפְגֶערֶעבְט גֶעוָוארֶען. אֵיינֶער פוּן דִי שָׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, ר' אַבְרָהָם בֶּינְבֶנִישְׁתִּי, אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען פַאר לַאנְד־רַב פוּן גַאנְץ קַאסְטִילְיֶען. אִיהם הָאט דֶער קֶאנִיג גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ פַּסְקְ'נֶען אֲפִילוּ אִין דִינֵי נְפָשׁוֹת אונ עֶר הָאט זִיךְ בַּאלְד גֶעחַאפְּט אַיינְצוּפִיהרֶען רֶעכְטֶע תַּקָּנוֹת, בּוֹיעֶן שׁוּלֶען, בָּתֵּי מִדְרָשִׁים, אֶפְנֶען יְשִׁיבוֹת, אונ הָאט בֶּעזָאנְדֶערְס אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען דִי יוּדֶען זָאלֶען נִיט אוֹיפְרַייסֶען דִי אוֹיגֶען פוּן זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים מִיט טְהַייעֶרֶע קְלֵיידֶער אונ מִיט צִירוּנְג. בֶּעפֶעסְטִיגֶען דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה אונ תַּלְמוּד – הָאט עֶר מִיט אַמָאל נִיט גֶעקָאנְט, וַוייל דִי יוּדֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן פֶערְגֶעאַכְט פוּן דִי פְרִיהֶרִיגֶע צָרוֹת, אונ דֶערְפַאר אִיז שׁוֹין שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אִין יֶענֶער צַייט צוּ גֶעפִינֶען רֶעכְטֶע לוֹמְדִים. גֶעשֵׁם'ט הָאבֶּען דֶעמָאלְט נָאר ר' שְׁלֹמֹה דַא־פִּיֶערַא, דוֹן וִוידַל בֶּינְבֶנִישְׁתִּי, דֶער רֹאשׁ הַמְדַבְּרִים בַּיים וִכּוּחַ אִין טָרְטָזַא, אונ ר' שְׁלֹמֹה בּוֹנְפֶיד, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר שֶׁאנֶע שִׁירִים אִין לְשׁוֹן קֹדֶשׁ.

כִּמְעַט אַללֶע יוּדִישֶׁע סוֹפְרִים פוּן יֶענֶער צַייט הָאבֶּען בֶּענוּצְט זֵייעֶרֶע פֶעהִיגְקֵייטֶען נָאר דַארוֹיף, זֵיי זָאלֶען אַרוֹיסְלָאזֶען חִבּוּרִים וֶוענֶען שַׁאֲלוֹת פוּן אֱמוּנָה. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן וָואס צַייט יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים זֶענֶען אִיבֶּערְ־

גֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיבֶּען גַאנְצֶע בֶּארג מִיט סְפָרִים אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ עֶרְנִידְרִיגֶען דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען. אַזוֹי הָאט דֶער אַלְטֶער פוֹילוּס דֶע סַנְטַא מַארִיַא, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַזָקֵן פוּן אַכְטְצִיג יָאהר אוּנ הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט דֶערְגְרֵייכְט דִי מַדְרֵגָה פוּן עֶפִּיסְקָאפּ, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַבוּךְ, וָואס שְׁטֶעלְט פָאר אַוִכּוּחַ צְווִישֶׁען אַקְרִיסְט מִיט אַיוּדֶען אוּנ פִיהרְט אוֹיס אַז דֶער יוּד בְּלַייבְּט אוּמְגֶערֶעכְט אוּנ מוּז מוֹדֶה זַיין אוֹיפ'ן אֱמֶת. דָאס אֵיינֶגֶע הָאט גֶעטְהוּן אֵיין אַנְדֶער רַב, וָואס אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אוֹיף דֶער עֶלְטֶער זִיךְ צוּ טוֹיפֶען אוּנ הָאט זִיךְ אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען זְשׁוּאַן דֶע עֶסְפַּאנְיַא: עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַפֵּירוּשׁ אוֹיפ'ן צְווֵיי אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען קַאפִּיטֶעל תְּהִלִים אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען פֶערְפִיהרְט דֶערְמִיט וָואס זֵיי וִוילֶען נִיט צוּשְׁטֶעהן צוּם רֵיינֶעם גְלוֹיבֶּען. יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִוִי אִיז אוֹיךְ נִיט גֶעזֶעסֶען פֶערְלֶעגְט דִי הֶאנְד, עֶר הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען, וָואס עֶר הָאט זִיךְ מִיט זֵיי בֶּענוּצְט בַּיים וִכּוּחַ פוּן טָרְטָזַא, אוּנ הָאט אַרוֹיס גֶעגֶעבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר, כְּדֵי אַלֶע יוּדֶען פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער זָאלֶען אוֹיךְ וִויסֶען זַיינֶע תּוֹרוֹת. דִי עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע פוּן יֶענֶער צַייט הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי שֶׁעדְלִיךְ אַזֶעלְכֶע בִּיכֶער זֶענֶען טַאקִי פַאר דִי יוּדֶען אַלֵיין, וָואס קֶאנֶען בַּיי זִיךְ אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ מֵיינֶען אַז דִי שׂוֹנְאִים שְׁרַייבֶּען אֶפְשַׁר נָאר נִיט אַזוֹי קְרוּם, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ פִיהרֶען אַמִלְחָמָה מִיט דִי אֵייגֶענֶע כְּלֵי זַיין אוּנ גֶעבֶּען אַקְלָארֶע תְּשׁוּבָה אוֹיף דִי פֶערְדְרֶעהטֶע שַׁאֲלוֹת, וָואס דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען הָאבֶּען גֶעשְׁטֶעלְט. דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז אַרוֹיס מִיט אַהֶעבְּרֶעאִישׁ סֵפֶר דוֹן וִידַאל אִבֶּן לַבִּי, וָואס הָאט פֶערְאֶנְפֶערְט דֶעם תַּלְמוּד אוּנ הָאט גֶעמַאכְט אַתֵּל פוּן אַלֶע יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי'ס הַסְבָּרוֹת. דֶערְנָאךְ הָאט ר' יוֹסֵף אַלְבּוֹ אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבוּךְ אִיבֶּער אֱמוּנָה אִין שְׁפַּאנִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, וָואס שְׁטֶעלְט פָאר אַוִכּוּחַ צְווִישֶׁען אַיוּדֶען אוּנ אַגַייסְטְלִיכֶען אוּנ לֶעגְט אִין דֶעם יוּדֶענְ'ס מוֹיל אַרֵיין אַלֶע תְּרוּצִים וָואס מֶען דַארְף אֶנְפֶערְן אוֹיף דִי שְׁטֶענְדִיגֶע קוּשְׁיוֹת. נָאךְ מֶעהר הָאט גֶעאַרְבַּייט אִין דִי עִנְיָנִים ר' יִצְחָק נָתָן בֶּן קָלוֹנִימוּס, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַגְרוֹיס סֵפֶר וָועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ הָאט דָארְט פֶערְזַאמֶעלְט אַלֶע מֵיינוּנְגֶען, וָואס עֶר פְּלֶעגְט אַרוֹיסְזָאגֶען וֶוען עֶס פְלֶעגְט אִיהם אוֹיסְקוּמֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעהן מִיט קְרִיסְטֶען אוּנ זִיךְ אַרַיינְלָאזֶען מִיט זֵיי אִין טַעֲנוֹת. דֶערְבַּיי הָאט ר' יִצְחָק נָתָן אוֹיפְגֶעטְהוּן נָאךְ אֵיין זַאךְ: עֶר הָאט גֶעזֶעהן אַז דִי שׂוֹנְאִים, וָואס וִוילֶען אַלְדִינְג אוֹיסְנוּצֶען טַאקִי פוּן דֶער תּוֹרָה אַלֵיין, פַארְדְרֶעהן אָפְט דִי פְּסוּקִים אוּנ גִיבֶּען זֵיי אַזַא זִין וִוי זֵיי גֶעפֶאלְט, דַארִיבֶּער אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל מַאכֶען

אַ וואָרטער-בוך, וואו עס זאָל זיין פערצייכענט אַלדינג, וואָס עס קומט פאָר אין דער ביבעל אַקוראַט פון וואַנען יעדעס וואָרט נעהמט זיך מיט'ן שורש. אַכט יאָהר האָט ער געאַרבייט אין דעם, פון 1437 ביז 1445, אונ עס איז איהם געראָטהען פערטיג צו מאַכען זיין בעריהמט ווערק, וואָס הייסט „ביבעליקאָנקאָרדאַנץ" אונ וואָס דיענט נאָך עד היום פאַר דער בעסטער שטיצע אַללע וואָס לערנען לשון קודש אונ דאַרפען נאָכזוכען די פסוקים פון תנ"ך.

נאָך ווייטער זענען געגאַנגען עטליכע יודישע געלעהרטע, וואָס האָבען זיך שוין ניט געוואָלט בעגנוגען נאָר מיט דעם וואָס זיי האָבען פאַראַנטפערט די יודישע אמונה: דעם חשק צום וכוח האָט זיי שוין ניט געלאָזט רוהען, פון געשלאָגענע זענען געוואָרען שלאָגער אונ זיי האָבען שוין וועניגער זיך געוועהרט נעגען שונאים נאָר, פאַרקעהרט, מעהר אָנגעהויבען אָנצופאַלען אויף זיי. אַזוי האָט געטהון דער בעריהמטער יודישער פילאָזאָף ר' יוסף אבן שם טוב, וואָס איז געוועהן אַ גרויסער למדן אונ אַדרשן אונ מען האָט איהם שטאַרק געשאַצט אין קאָניגליכען הויף. ער האָט געהאַט די מעגליכקייט זיך נאָנץ נאָהענט צו בעקענען מיט קריסטליכע דינים אונ מנהגים, ועהר אָפט פלעגען איהם זיינע קריסטליכע פריינדע אריינשלעפען אין אַ געשפּראַך וועגען אמונה, אונ דאַריבער איז ער שפּעטער אים שטאַרק געוועהן, אחוץ זיינע ספרים אויף לשון קודש וועגען תכלית פונ'ם יודישען גלויבען, אָנצושרייבען אַ גאַנץ ספר נעגען דעם קאַטאָליציזמוס. אויסער דעם האָט ער געמאַכט אַ פּירוש אויף פראָפיאַט דוראַן'ס בוך נעגען דעם קריסטענטהום אונ האָט אויפגעקלאָהרט ווי פיעל הלצה עס ליענט בעהאַלטען אין יעדער שורה. ער האָט אויך איבערגעזעצט אויף העברעאיש דאָס בוך וואָס ר' חסדאי קרשקש האָט אַרויסגעלאָזט אין דער שפּאַנישען שפּראַכע. מיט דעם דרך זענען אויך געגאַנגען צוויי בעריהמטע לומדים, אַפּאָטער מיט אַ זוהן, ר' שמעון בן צמח דוראַן אונ ר' שלמה בן שמעון דוראַן. ביידע זענען זיי געוועהן רבנים אין אַלזשיר אונ פון דער ווייטענס האָבען זיי מיט וועניגער מורא געקאָנט אַרויסזאָגען זייערע מיינונגען. נאָך מעהר פון אַללע האָט זיך בעריהמט געמאַכט מיט זיינע כתבים ר' חיים אבן עזרא פון סלמנקא, אַ גרויסער דאָקטאָר אונ אַ בעליעטער שפּאַנישער דיכטער, וועלכער האָט בעריהמטע ווערק געשריבען וואָס מען האָט זיי מיט פערגניגען געלעזען הן ביי יודען הן ביי קריסטען.

אין דער אייגענער צייט וואָס די יודישע געלעהרטע זענען געוועהן אַזוי פערטראָגען מיט זייערע וכוחים אין רעליגיאָנ'ס זאַכען, האָבען זיי פון דעסטוועגען

ניט פערנעסען אז זיי האבען אינוועניגסטע שונאים, די מקובלים, וועלכע
בענוצען זיך מיט דעם וואס דאס פאלק ווערד אללע מאל מעהר פערגראבט,
וואס דאס לערנען פאלט אונ דערווייל קאנען זיי אין דער פינסטער בעפעסטיגען
זייער למוד אונ דער עולם זאל מיינען אז אלדינג וואס גלאנצט איז גאלד.
דערפאר האבען עטליכע פון זיי ארויסגעלאזט אויף דער וועלט חקירה-ספרים
מיט ריינע אונ לויטערע געדאנקען כדי די יודען זאלען וויסען אן וואס זיך צו
האלטען אונ זאלען זיך ניט לאזען אראבפיהרען פונ'ם רעכטען וועג. ביי דער
וועלט זענען זעהר אנגענומען געווארען די ספרים פון ר' יוסף אבן שם טוב,
וואס האט דוקא געהאט א פאטער א פייערינגען מקובל, אונ האט שטארק גע-
שטריטען נעגען דער קבלה; ער האט מיט אללע כוחות געארבייט אבצוריסען
ניינע ברידער פון דעם נייען למוד אונ היילינג מאכען ביי זיי נאר די איינציגע
יסודות פון דער אמונה. ניט ווייניגער ווערטה האט געהאט ר' יוסף אלבו,
וואס איז געוועהן א דאקטאר אונ האט זיך בעמיהט צו געפינען א וועג צווישען
גלויבען אונ וויסענשאפט. זיין ספר „עקרים" איז נאך אין היינטיגע צייטען
זעהר בעליעבט ביי די פרומע יודען, וואס זענען טאקי צוגעבונדען צו דער
אמונה אונ האבען פארט ליעב זיך אבצוגעבען מיט חקירה. אין דעם ספר גיט
ר' יוסף אלבו צו פערשטעהן אז דריי עקרים זענען דא אין דעם יודישען גלוי-
בען אונ דאס זענען די עמודים, וואס אויף זיי האלט זיך דאס גאנצע יודישקייט:
עס איז דא א בורא עולם, זיי'ן היילינגער ווילען בעווייזט זיך
אין דער גאנצער נאטור, אונ נאך דעם טויט בעקומט דער מענש
שכר אדער עונש. אחוץ דעם האט ער זיך געשטעלט אויף דער שאלה: צו
מאג מען אנדערן די דינים פון דער תורה לויט די פארדערונגען פונ'ם לעבען?
אונ ווייזט אויס, אז עביג דארפען נאר בלייבען די עשרת הדברות וואס גאטט
האט געגעבען אויפ'ן בארג סיני; אללע איבריגע זאכען אבער וואס געפינען
זיך אין דער תורה קאנען איבערגעמאכט ווערען אדער אין גאנצען בטל ווערען
ווען עס וועט אויפשטעהן איין אנדער נביא, וואס וועט האבען די אייגענע
זכיה פון משה רבנו אונ גאטט זאל דורך איהם ענדעקען זיין רצון אונ געבען
נייע אונ נאטהיגע געזעצע.

ניט אומזיסט האבען זיך די יודישע גדולים פון יענער צייט אזוי אוועק-
געלעגט אונ זיך אנגעטהון אללע כוחות – פון איין זייט מלחמה צו האלטען מיט
די שונאים פון דער יודישער אמונה, אונ פון דער אנדערער זייט אויפצוקלאהרען
די יודען אליין אין וואס עס בעשטעהט דער ריינער גלויבען, ווייל זיי האבען

גוט געזעהן אז דאס פינסטערניס ווערד אללע מאל גרעסער, אונ די שנאה פערשטארקט זיך מיט יעדען טאג, אז די געטויפטע יודען וועגען די געפאדר־ליכסטע פון אללע געגנער, אז די נוטע לאגע פון די יודען אין קאסטיליען איז אויך נאר לפי שעה, אונ אז ביי אזעלכע מעמד קאן דאס יודישע פאלק נאר אנהויבען בלאנגזען אונ פערליערען די לעצטע קראפטע. דער אלטער פוילוס האט טאקי איבערגעלאזט זיינע געוועזענע ברידער אנוטע ירושה: פון איהם זענען געבליבען פיער זיהן אונ נאך אנדערע קרובים, וואס האבען זיך אנגע־הויבען רופען קרתגינה אונ זענען די יודיין געווארען דם־שונאים. דער אלטסטער זוהן גנצלה דע־קרתגינה איז געוועהן עפיסקאפ פון בורגאס אונ די איבריגע ברידער, אלפאנסא, פעדרא אונ אלוואר סאנטע האבען אויך פערנומען זעהר הויכע שטעללען. אט די פיער קינדער, וואס האבען ניט געקאנט מוחל זיין דעם פאטער דערפאר וואס ער האט זיי געבראכט צו אזא חסא זיי זאלען געבארען ווערען יודען, אינאיינעם מיט זיי אויך זייערע פעטערס, פעדרא סוארעץ אונ אלוואר גרציא, זענען געוועהן מלא רציחה אויף דעם הויפט־יועץ פונ'ם קאניג אלווארא דע־לונא אונ האבען זיך ניט איין מאל געוואלט אין איהם נוקם זיין דערפאר וואס ער האלט מיט יודען אונ מהוט דעם לאנד אזא עולה. ער איז אבער געשטאנען אזוי הויך אונ דערצו איז דער יונגער קאניג געוועהן אזא גרויסער בעל ישר, אז ניט איהם אונ ניט די יודען האבען זיי געקאנט עפיס שאדען. דאריבער האט זיך גנצלה ענטשלא־סען צו שיסען נאר פון דערווייטענס, אונ אזוי ווי מען האט איהם אויס־געקלויבען פאר א שליח ער זאל פאהרען קיין באזעל אונ דארט זיין ביי דער גרויסער אסיפה פון די גייסטליכע, האט ער זיך גענומען דארט ארבייטען וועגען די יודען. אין דער אסיפה, וואס האט געדויערט דרייצעהן יאהר, פון 1431 ביז 1443, האט מען זיך פשוט מחיה געוועהן וואס גנצלה האט אויפגעגעבען אזא וואהל שטיקעל ארבייט: מיט די הוססיטען, וואס צו ליעב זיי איז מען זיך איינגענטליך צונויפגעפאהרען, האט מען גאר ניט געקאנט מאכען, איז חאטש דאס גוט געוועהן וואס מען האט גאר פלוצלונג בעקומען עפיס א נייע שאלה, א "יודען־פראגע", אונ עס איז געוועהן צו וועמען אויסצולאזען דאס ביטער הארץ. אודאי האט גנצלה גאר אהן מיה ארויפגעבראכט די אסיפה פון באזעל מען זאל בענייהען די אלטע גזירות אונ צו זיי נאך צוזעצען נייע אונ עס זאל ווערען א פעסט געזעץ פאר אללע קאטאלישע לאנדער אז יודען מוזען זיצען נאר אין בעשטימטע גאסען ניט אינאיינעם מיט קריסטען, טראגען בעזונדערע קליידער,

נעהן אין די קירכע הארען דרשות פון גייסטליכע, אז זיי טארען ניט האבען קיין שום געשעפט מיט אקריסט, ווייטערע דאקטוירים טארען קיין קריסטען ניט היילען, קיין שום שטעללע ביי דער קרוין האבען זיי ניט קיין רעכט צו פארנעהמען, פראפעסארען אין דער אוניווערזיטעט טארען זיי ניט ווערען. אויסער דעם האט די אסיפה בעשלאסען, אז געטויפטע יודען זאלען זיך ניט משדך זיין צווישען זיך אונ מוזען חתונה מאכען זייערע קינדער נאר מיט געבארענע קריסטען, אונ אז אין די קריסטליכע שולען זאל מען לערנען די קינדער לשון קדש אונ כאלדעאיש, כדי יעדער קריסט זאל קאנען צורעדען יודען צו דער טויפע. מיט דעם געזעץ האט נגזלה געוואלט טרעפען נאר די שפאנישע יודען, אונ דאס זעהט מען ארויס דערפון וואס ער האט בעווארענט אז יודען זאלען ניט טארען זיין קיין פראפעסארען, ווייל אזעלכע געלעהרטע יודען האבען זיך נאר געפונען אין שפאניען.

ביטער אונ פינסטער איז געווארען די יודען כמעט אין אללע אייראפעאישע לאנדער אז די שאנע תקנות פון דער באזעלער אסיפה זענען אומעדום בעקאנט געווארען אונ די שונאים האבען זיך גענומען זיי איינפיהרען מיט אללע חומרות, וואס מען קאן זיך נאר דענקען. אין דייטשלאנד איז זיי געווען נאך ערגער, ווייל גראד דעמאלט, אים יאהר 1437 איז געשטארבען דער קייזער זיגיזמונד אונ אויף זיין ארט האט מען אויסגעקליבען דעם אסטרייכישען ערצהערצאג אלברעכט, וואס נעגען איהם איז זיגיזמונד געוועהן נאר אצדיק. פריהער האבען די יודען געוואוסט אז זיי דארפען נאר געבען געלד, מען האט פון זיי געשונדען די הויט, דערפאר זענען זיי אבער געוועהן זיכער אז די מלוכה היט זיי אב, ניט פאר פריינדשאפט, נאר פשוט צו ליעב דעם זיי זאלען זיך ווייטער לאזען מעלקען; אלברעכט דער צווייטער איז אבער געוועהן אצורר היהודים, וואס האט זיך נאר ניט געלאזט רעדען, ער האט פיינד געהאט די יודען גלייך מיט די הוססיטען, נאר זיי איז איהם שווער געוועהן צו פערניכטען, האט ער דעם גאנצען כעס אויסגעלאזט צו די שוואכע יודען. אז די איינוואהנער פון אויגסבורג האבען זיך געווענדעט מיט אבקשה צו אלברעכט'ן, אים יאהר 1439, אז זיי ווילען ארויסטרייבען אללע יודען פון דער שטאדט, האבען זיי איהם פשוט אנייע גשמה אריינגעזעצט. ער האט באלד ארויסגעגעבען אבעפעהל, אז ביז צוויי יאהר זאל זיך קיין פוס פון קיין יודען ניט געפינען אין אויגסבורג, אונ קוים איז אבגעלאפען די צייט האט ער געזעהן אז עס זאל פון זיי אפילו קיין זכר ניט בלייבען אונ האט עוליבט מען זאל די מצבות

פון דעם יודישען בית עולם בענוצט אויף בנינים. צום גליק האט אלברעכט מעהר ניט געהערשט ווי צוויי יאהר אונ די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו פרידריך דעם דריטען, וואס האט דווקא געוואלט די יודען בעשיצען, נאר ער איז צו שוואך געוועהן אונ דערפאר איז געראטהען א נייעם שונא, דעם ביטערען יאהאנען דע־קאפיסטראנא צו בעקומען א וואהל פלאץ, וואו ארויס־צוויזען זיין נפש, אונ די יודען האבען איהם אלאנגע צייט געהאט צו געדענקען.

נגצלה'ן איז געוועהן א גרויסער וועטהינג צוצוקוקען ווי אומעדום האט מען אויפגעהאפט די תקנות פון דער באזעלער אסיפה אונ נאר אין שפאניען, וואו ער האט געציעלט מעהר ווי אנדערס וואו, האט ער ניט געקאנט זיך צו פיהרען די האנד, ווייל אלווארא דע־לונא האט איהם ניט געלאזט קיין קאפ אויפהויבען. עס האט איהם ניט געלאזט איינרוהען ביז ער האט געפועל'ט ביים נייעם פאפסט אייזשעניוס, וואס ביי איהם איז ער געוועהן א שטארקער חשוב, אז ער זאל דורך די עפיסקאפען צושיקען א בעפעהל אז די יודען האבען זיך פערזינדיגט אונ פערדיענען ניט די חסדים, וואס דער פריהריגער פאפסט מארטין האט מיט זיי געטהון, אונ דערפאר מעגען אויף זיי פאלען די גזרות פון דער באזעלער אסיפה. אזא בעפעהל פונ'ם פאפסט איז פעראפענטליכט געווארען אין עטליכע קאסטיליעניש שטאדט, עס פערשטעהט זיך, אהן דער ידיעה פון דער מלוכה. נגצלה האט גערעכנט אז דאס פאלק וועט דעם פאפסט'ס ווארטער אויפהאפען, אונ קוים וועט די זאך זיין אבגעטהון — איז שוין אלדינג פערפאלען. אלווארא דע־לונא איז אבער ניט געוועהן א מענש פון פערשוויגען: ער האט באלד געלאזט אומעדום אויסרופען אים נאמען פונ'ם קאניג, אז קיינער זאל זיך ניט דערוואגען צו בערירען די יודען, אז די מלוכה גיט אללין אבטונג אז יעדער פון די איינוואהנער זאל לעבען נאך בעשטימטע געזעצע אונ ווער עס וועט וועלען געהן מיט פרעמדע תקנות, וועט שטרענג בעשטראפט ווערען. אזוי האט נגצלה ווייטער בעקומען א שטילען פאטש אונ האט געמוזט פער־ביסען מיט די ליפען אונ טיעף אין הארצען בעגראבען זיין האס צו די יודען אונ צו זייער עדלען בעשיצער.

די פערבארגענע שנאה צווישען אלווארא דע־לונא אונ נגצלה האט גע־פיהרט צו זעהר מאוסע זאכען: די געטויפטע יודען, וואס האבען זיך צוגע־שלאגען צו גרויסע שטעלען, האבען זיך איינגערעדט אז קיין גראסערס פון זיי איז נאר ניטא אונ האבען אראבגעקוקט מיט גאוה אונ עזות אויף די נעבארענע

קריסטען. דערפיט האבען זיי זיך אנגעמאכט נענוג שונאים אונ דער איינענער אלוארא דע־לונא, וואס האט אזוי ליעב געהאט יודען, האט די געטויפטע ניט געקאנט אנקוקען. ביסלעבוייז האט מען דאס פייער אללע מאל מעהר צובלאזען ביז עס איז אין טולעדא, אים יאהר 1449 ארויס א געשלאג צווישען די קריסטען אונ די געטויפטע יודען אונ פיעל פון זיי האבען מיט'ן לעבען בע־צאהלט. דער קאניג האט זיך אפילו צום אנהייב עטוואס שלאפען שטרענג צו בע־שטראפען די שולדיגע נאר אלוארא דע לונא האט איהם אומיסטען אבגעהאלטען דערפון, כדי דאס מחלוקת זאל נאך גראסער ווערען אונ ביידע צדדים זאלען זיך אזוי צוהרג'נען אז עס זאל שוין שווער זיין צו וויסען, ווער עס איז מעהר גערעכט אדער אומגערעכט. אזוי איז אוועקגעגאנגען א יאהר אונ אז דאס גע־שריי געגען די געטויפטע יודען האט זיך געלאזט הערען איבער דער גאנצער מדינה, האט אלוארא דע לונא ארויפגעבראכט דעם קאניג דארויף ער זאל אנ־שרייבען א בריעף צום נייעם פאפסט ניקאלאי דעם פינפטען אונ איהם מעלדען אז די קירכע ליידעט חרפות בושות פון די געטויפטע יודען, וואס פיעל פון זיי זענען גייסטליכע אונ בסתר היטען זיי אב אללע יודישע דינים אונ מנהגים. דעם פאפסט האט עס אחאפ געטהון ביים הארצען אונ ער האט באלד ארויס־געלאזט א בעפעהל: מען זאל זעצען א בעזונדער געריכט אונ מען זאל משפט'ן אללע וואס מען וועט זיי חאפען מיט דעם הטא פון יודישקייט, אונ מען זאל אפילו קיין כבוד ניט לעגען אויף אזעלכע געטויפטע יודען, וואס האבען שוין דערגרייכט צו דער מדרגה פון א עפיסקאפ. אזוי האט אלוארא דע לונא, אומ־גערן אונ נאר צו ליעב נקמה, געמאכט איין התחלה צו דעם שרעקליכען געריכט פון דער אינקוויזיציאן, וואס האט שפעטער אבגעקאסט יודען אזוי פיעל בלוט. עס איז איהם אבער בעשערט געווען אז דורך דעם זאל ער טאקי אלליין פאלען: צווישען די מארראנען, וואס אויף זיי האט זיך בעדארפט אויסגיסען דער גאנצער צארן, זענען געווען ווערה פיעל עשירים אונ חשובים ביי די גראסטע לייט. אוודאי האבען זיי ניט געשוויגען אונ האבען אזוי לאנג געדרעהט ביז מען האט גענומען אויף אלוארא דע לונא ווערה א שארפע מסירה, מען האט איהם איינגעזעצט אין תפיסה אונ איהם געהייסען משפט'ן. זיין אומגליק איז אזוי גרויס געוועהן אז דער קאניג אלליין האט איהם ניט געקאנט העלפען: צווישען זיינע שופטים איז געוועהן איינער פון די מאררא נען פערנאנדא די אזא דע טולעדא, אונ אים יאהר 1453 איז ארויס דער משפט מען זאל איהם אויפ־הענגען אונ זיין פערמעגען זאל צונעהמען די מלוכה.

דָער אומְצַייטִיגֶער טויט פון אַלְוַוארַא דֶע לוּנָא איז גֶעווֶעהן אַ שְׁטַארְקֶער בְּרָאךְ פַאר די יודֶען פון קַאסְטִילְיֶען, זַיי הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט אַז עֶס פֶעהלְט זַיי די גְרויסֶע קְרַאפְט וָואס פְּלֶעגְט זַיי שְׁטֶעהן אין אַלֶע נויטְהֶען. פון אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען זַיי אָנְגֶעהויבֶּען פְרֶעסֶען פונְקְט ווי אין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער, ווייל דֶער נַייֶער פַּאפְּסְט נִיקָאלַאי הָאט זַיי גֶעהֵייסֶען רוֹדֵף'ן אומֶעדוּם אונ הָאט אָבְּגֶעשִׁיקְט אַ גוּטֶען שַׁמָשׁ, יָאהַאנֶעס דֶע קַאפִּיסְטְרַנָא, אַ מֶענְשֶׁען אָהְן גֶעפִיהל, אָהְן אַ שׁוּם פונְק פון רַחֲמָנוּת אין הַארְצֶען. עֶר הָאט גֶעקֶאנְט מַאכֶען אַ תֵּל פון אַ יודֶען וָואס הָאט זִיךְ גֶעשַׁאפְט מִיט אַ קְרִיסְט אונ אִיהם בֶּעצָאהלְט עֶר זָאל טְהוּן פון זַיינֶעט וֶועגֶען עֶפִּיס אַ מְלָאכָה אִים שַׁבָּת; עֶר הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל יֹשֶׁר צוּצוּנֶעהמֶען בַּיי אַ יודִישֶׁען דָאקְטָאר זַיין גַאנְצֶען פֶערְמֶעגֶען דֶערְפַאר, וָואס עֶר הָאט גֶעהֵיילְט אַ קְרַאנְקֶען קְרִיסְט. מֶען קָאן זִיךְ גָאר נִיט פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַ צָרוֹת אַזַא שְׁלַאנְג הָאט אָנְגֶעאַרְבֵּייט, אונ עֶס אִיז נָאר קֵיין וואונְדֶער נִיט וָואס אֲפִילוּ די בֶּעסֶערֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אִיהם אויךְ גֶעמוּזְט נָאכְמַאנְצֶען. אִין יֶענֶער צַייט הָאט גֶעלֶעבְּט דֶער קַארְדִינַאל נִיקָאלַאי פון קוּזַא, וָואס הָאט זִיךְ אַ לַאנְגֶע צַייט אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט דֶער מַחֲשָׁבָה צוּ מַאכֶען פון אַלֶע רֶעלִיגְיָאנֶען אֵיין אֱמוּנָה אונ אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אֲפִילוּ דַארויף אַז אַלֶע פֶעלְקֶער זָאלֶען אַיינְפִיהרֶען בַּיי זִיךְ מִילָה, אַבִּי די יודֶען זָאלֶען נִיט זַיין קֵיין גֶעגְנֶער פון די יְסוֹדוֹת פונ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. אַזַא מֶענְשׁ וָואס גִיט זִיךְ אָבּ מִיט אַזֶעלְכֶע הויכֶע גֶעדַאנְקֶען, וָואלְט, דַאכְט זִיךְ, גֶעווִיס בֶּעדַארְפְט זַיין פְרַיי פון שִׂנְאָה צוּ יודֶען; צוּם סוֹף הָאט עֶר פון זַיין זַייט אויךְ צוּגֶעלֶעגְט אַ גְזֵרָה אונ בַּיי דֶער אֲסִיפָה אִין בָּאמְבֶּערְג הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַז די יודֶען זָאלֶען מוּזֶען טְרָאגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער צֵייכֶען — די מֶאנֶער אַ רויטֶען אויף דֶער בְּרוּסְט, אונ די פְרויֶען אַ בְּלויֶען אויפ'ן קָאפּ.

דֶעמָאלְט הָאט אויךְ דֶער הֶערְצָאג פון בַּייֶערְן, לוּדְווִיג דֶער רַייכֶע, גֶעפוּנֶען אַ שַׁעַת הַכּשֵׁר אָבְּצוּרַאבֶּעווֶען די יודֶען פון זַיין לַאנְד אונ זַיי אִין גַאנְצֶען זַרוֹיס פַּטֶר'ן. פְּלוּצְלוּנְג הָאט עֶר אִים יָאהר 1450, גֶעהֵייסֶען פֶערְנֶעהמֶען אַלֶע יודֶען, מֶאנֶער אַיינְזֶעצֶען אִין גֶעפֶאנְגְנִישׁ אונ די ווַייבֶּער מִיט די קִינְדֶער פֶערְשְׁלִיסֶען אִין די שׁוּלֶען, אונ ווי פִיעל מֶען ווֶעט גֶעפִינֶען אִין זֵייעֶרֶע וָואהנוּנְגֶען, גָאלְד אונ זִילְבֶּער זָאל מֶען עֶס צוּנֶעהמֶען. דֶערְבַּיי הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז אַלֶע קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען שׁוּלְדִיג יודֶען גֶעלְד מוּזֶען בַּאלְד בֶּעצָאהלֶען זֵייעֶרֶע חוֹבוֹת אָהְן פְּרָאצֶענְט אונ זַיי מֶאגֶען זִיךְ נָאךְ מְנַכֶּה זַיין דָאס פְּרָאצֶענְט וָואס מֶען הָאט בַּיי זַיי פְרִיהֶר גֶענוּמֶען. מִן הַסְתַּם הָאט מֶען די יודֶען גֶעמַאכְט

אַזֶעלְכֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אַז ַקיין סַךְ גֶעלְד איז זַיי נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען. פִיער וָואכֶען הָאט מֶען זַיי אַזוֹי גֶעהַאלְטֶען, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זַיי גֶעהֵייסֶען, גָאר אָהְן אַ„פַאר וָואס״, אַרַיינְטְרָאגֶען דֶער מְלוּכָה דְרַייסִיג טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען אוּנ מֶען הָאט זַיי נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז אַרוֹיסְגֶעיָאגְט. דָאס אֵיינֶענֶע הָאט לוּדְוִויג גֶעוָואלְט טְהוּן מִיט דִי יוּדֶען פוּן רֶעגֶענְסְבּוּרְג, נָאר דָארְט הָאבֶען עֶס דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אַיינְוָואהנֶער נִיט דֶערְלָאזְט, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאר אָבְּגֶעקוּמֶען מִיט שְׁרֶעק אוּנ גֶעלְד. אַוַדאי זֶענֶען אִין בַּייעֶרְן אוֹיךְ פִיעל יוּדֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּגֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ דֶערְמִיט אָבְּצוּרַאטֶעוֶוען דָאס לֶעבֶּען אוּנ פֶערְמֶעגֶען.

ַקיין גְרוֹיסֶער שֵׂכֶל אִיז אַוַדאי נִיט גֶעוֶועהן אִין דֶעם וָואס מֶען הָאט וַוייטֶער פֶערְגְרֶעסֶערְט דִי צָאהל פוּן דִי אֲנוּסִים, וַוייל מֶען הָאט גוּט גֶעזֶעהן וָואס פוּן זַיי אַללֶע הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ וְוי יֶעדֶער פוּן זַיי הָאט מִיט שִׂמְחָה, בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט, אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען דִי מַאסְקֶע, וָואס מֶען הָאט אִיהם מִיט גֶעוַואלְד אָנְגֶעטְהוּן; נָאר יָאהַאנֶעס דֶע ַקַפִּיסְטְרַנָא הָאט גָאר נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף צוּ אִיז עֶס גְלַייךְ צוּ נַיין: עֶר הָאט טַאקֶי גֶעגְלוֹיבְּט בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה אַז עֶר קוֹיפְט זִיךְ עוֹלָם הַבָּא דֶערְמִיט וָואס עֶר טְהוּט אָן יוּדֶען צָרוֹת אוּנ בְּרֶענְגְט זַיי דֶערְצוּ זַיי זָאלֶען זִיךְ מוּזֶען טוֹיפֶען. מֶען מוּז מוֹדֶה זַיין, אַז ַקַפִּיסְטְרַנָא אִיז נִיט גֶעוֶועהן ַקיין אָבְּנַארֶער, עֶר הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת, גֶעלֶעבְּט הָאט עֶר אִין דַחֲקוּת, וַוייט פוּן אַללֶע תַּאֲוֹת, דֶערְצוּ אִיז עֶר נָאךְ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל דַרְשָׁן אוּנ חָאטְשׁ עֶר פְלֶעגְט זֶעהר שְׁטְרָאפֶען דֶעם עוֹלָם פַאר וָואס מֶען אִיז נִיט אַזוֹי פְרוּם וְוי עֶר הָאט גֶעוָואלְט, הָאבֶּען זַיינֶע וֶוארְטֶער גֶעהַאט דֶעם גְרֶעסְטֶען וֶוערְטְה אוּנ טוֹיזֶענְדֶער מֶענְשֶׁען פְלֶעגֶען אִיהם נָאכְלוֹיפֶען אוּנ אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען וֶוערֶען פוּן זַיינֶע דְרָשׁוֹת. אַוַדאי הָאבֶען דִי יוּדֶען פוּן אִיהם גֶעהַאט צוּ זִינְגֶען אוּנ צוּ זָאגֶען, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט נָאךְ אַז דִי ֶקאנִיגִין יָאהַאנְנַא פוּן נֶעאַפֶּעל הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אֶלְטְסְטֶען שׁוֹפֵט פוּן דֶער אִינְקְוִיזִיצְיָאן אוּנ אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען אֲפִילוּ מִיט'ן טוֹיט, הָאט עֶר זִיךְ מַמָשׁ גֶעבָּאדֶען אִין זַייעֶר בְּלוּט.

אַז יָאהַאנֶעס דֶע ַקַפִּיסְטְרַנָא הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אִיז גֶעוָוארֶען אַ מְהוּמָה צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶען שׁוֹין גֶעהֶערְט זַיינֶע מַעֲשִׂים פוּן דֶערְוַוייטֶענְס. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז בִּיטֶער גֶעוָוארֶען דִי יוּדֶען פוּן בַּייעֶרְן, שְׁלֶעזְיֶען, מֶאהרֶען אוּנ אֶסְטְרַייךְ, וואוּ דִי ַקאטָאלִיֶקען הָאבֶען זִיךְ גֶעהַרְגְ'ט מִיט דִי הוּסִיטֶען אוּנ צוּ דִי יוּדֶענְס ֶקאפּ הָאט זִיךְ עֶס אוֹיסְגֶעלָאזְט. דִי בַּייעֶרִישֶׁע מְלָכִים לוּדְוִויג אוּנ אַלְבְּרֶעכְט הָאבֶען נָאךְ פְרִיהֶר אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען

דִי יוּדֶען אוּנ אַז קַפִּיסְטְרַנָא הָאט זַיי אוּנְטֶערְגֶעגֶעבֶּען הַשָׂק הָאבֶּען זַיי זִיךְ גֶענוּסָען אָנְצוּטְהוּן יוּדֶען צָרוֹת אוֹיךְ אִין אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל שַׁייכוּת צוּ זַייעֶר מְלוּכָה. דִי שִׂנְאָה אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס, אַז אֲפִילוּ אִין אִין רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג, וואוּ דִי אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעלָאזְט אָנְרִירֶען דִי יוּדֶען, מִיט וֶועלְכֶע זַיי הָאבֶּען גוּט גֶעלֶעבְּט שׁוֹין פוּן לַאנְג אָן, אִיז גֶערָאטְהֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אַרוֹיסְצוּלָאזֶען אַ בֶּעפֶעהל, אַז אַ קְרִיסְטְלִיכֶע אַקוּשֶׁערִין טָאר נִיט הֶעלְפֶען קַיין יוּדִישֶׁע גֶעוִוינֶערִין אֲפִילוּ וֶוען זִי הַאלְט בַּיים שְׁטַארְבֶּען. וִוי וַוייט דֶער הַאס גֶעגֶען דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט גָאר אָהן אַ שׁוּם סִבָּה אוּנ נָאר צוּ לִיעבּ דֶעם וָואס דֶער פְרוּמֶער קַפִּיסְטְרַנָא הָאט אוּמֶעדוּם פֶערְשְׁפְּרֵייט זַיין גִיפְט — קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהן דֶערְפוּן וָואס אֲפִילוּ דֶער גוּטְהֶערְצִיגֶער עֶפִּיסְקָאפּ נָאטְפְּרִיעד פוּן וִוירְצְבּוּרְג, וָואס הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעשִׁיצְט דִי יוּדֶען, גֶעלֶעגְט כָּבוֹד אוֹיף דִי רַבָּנִים, זַיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ מַאכֶען יְשִׁיבוֹת אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פִיעל יוּדִישֶׁע בַּעֲלֵי בָּתִּים בְּרִיעף אַז זַיי מֶעגֶען לֶעבֶּען רוּהִיג אִין זַיין שְׁטָאדְט אוּנ אַז עֶר אִיז נוֹזֵר אוֹיף זַיינֶע אַללֶע יוֹרְשִׁים אוּנ אוֹיף זַייעֶרֶע קִינְדֶס קִינְדֶער מֶען זָאל זַיי אַלֶע פְרַיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדְלֶען, הָאט זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען אוּנ הָאט אִים יָאהר 1453, גֶעהֵייסֶען אַז אַלֶע זָאללֶען פֶערְקוֹיפֶען זַייעֶרֶע הַייזֶער אוּנ עֶס זָאל פוּן זַיי, אִין פֶערְצֶעהן טָאג, קַיין זֵכֶר נִיט בְּלַייבֶּען. אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג, הָאבֶּען שׁוֹין אַנְדֶערֶע פְּרִיצִים אוֹיךְ גֶעבְּרָאכֶען דָאס וָוארְט אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס פוּן אַ סַךְ אֶרְטֶער אוּנ אִיבֶּערְלָאזֶען זַייעֶר פֶערְמֶעגֶען אוּנ דִי חוֹבוֹת אִין דִי הֶענְד פוּן רוֹצְחִים, וָואס הָאבֶּען טַאקִי נָאר גֶעוַוארְט עֶס זָאל צוּ זַיי אַרַיינְפַאלֶען דָאס נַאנְצֶע הָאבּ, וָואס יוּדֶען הָאבֶּען דַארוֹיף גֶעהָארֶעוֶועט מִיט שְׁוֵייס אוּנ בְּלוּט.

נָאר מֶעהר פוּן אוּמֶעדוּם הָאט זִיךְ קַפִּיסְטְרַנָא, אִים יָאהר 1453, צוּפִיהְרְט דִי הֶענְד אִין שְׁלֶעזְיֶען, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט הַאלְבּ צוּ פוֹלִין אוּנ הַאלְבּ צוּ בֶּעהמֶען אוּנ וָואס דָארְט זֶענֶען גֶעוֶועהן צְוֵויי גְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין דֶער הוֹיפְּט שְׁטָאדְט בְּרֶעסְלוֹיא אוּנ שְׁוֵויידְנִיץ, אִין בְּרֶעסְלוֹיא הָאט גֶעוָואהְנְט זֶעהר אַ רַייכֶער יוּד מֵאִיר, וָואס פִיעל קְרִיסְטְלִיכֶע עֶדֶעלְלַייט זֶענֶען אִיהם שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן גֶעלְד אוּנ מֶען הָאט אִיהם מִן הַסְּתָם, זֶעהר גֶעוָואלְט פַּטֶר'ן. אַוַדַאי הָאט זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעזוּכְט אַ כּוֹיעֶר, וָואס הָאט דֶעם מֵאִיר'ן פֶערְקוֹיפְט אַ הָאסְטְיֶע, עֶר הָאט זִי, וִוי דֶער סֵדֶר אִיז, צוּשְׁטָאכֶען אוּנ שְׁטִיקֶלֶעכְוַוייז אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, נָאר דִי הָאסְטְיֶע הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ בֶּעוַוייזֶען וואוּנְדֶער: פוּן אִיהר הָאט זִיךְ כְּלוֹמֶר'שְׁט גֶעוִויזֶען בְּלוּט, מֶען הָאט עֶס גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ מֶען

הָאט אַלֶע יוּדֶען פוּן בְּרֶעסְלוֹיא אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ זֵייעֶר פֶּערְמֶעגֶען אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט. עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי אִיז אָבֶּער גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַוייז אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען שוּלְדִיג, אוּנ קַפִּיסְטְרַנָא אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען פִיהרֶען דֶעם פְּרָאצֶעס. עֶר הָאט גֶעלָאזְט אָנְטְהוּן דִי בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע אַזֶעלְכֶע עִנוּיִם קָשִׁים אַז זֵיי הָאבֶּען אַלֶע גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעפְרֶעגְט. דֶערְוַוייל אִיז נָאךְ אוּנְטֶערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אֵיין אַנְדֶער בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג: אַ גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶענֶע, אַ גְרוֹיסֶע מַרְשַׁעַת, הָאט עֵדוּת גֶעזָאגְט אַז דִי בְּרֶעסְלוֹיעֶר יוּדֶען הָאבֶּען נָאךְ פְּרִיהֶר פֶּערְבְּרֶענְט אַ הָאסְטְיֶע אוּנ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעגַנְבְ'ט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד, עֶס אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין אַ פַאס מִיט שְׁפִּיצִיגֶע צְוֶועקֶעס, בִּיז עֶס אִיז אָבְּגֶעגַאנְגֶען מִיט בְּלוּט אוּנ דֶער נָאךְ הָאבֶּען זֵיי דָאס בְּלוּט צוּשִׁיקְט אַלֶע אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען פוּן שְׁלֶעזְיֶען. אַזַא בִּלְבּוּל אִיז גֶעוֶועהן פַאר קַפִּיסְטְרַנָא גְלַייךְ וִוי גֶעפוּנֶען, עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אָבְּזוּכֶען דִי שוּלְדִיגֶע אִין אַנְדֶערֶע שְׁלֶעזִישֶׁע שְׁטֶעדְט אוּנ גָאר גִיךְ הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט 318 קָרְבָּנוֹת. פוּן זֵיי הָאט עֶר בַּאלְד גֶעהֵייסֶען פֶּערְבְּרֶענֶען 41 יוּדֶען אֶפֶּענְטְלִיךְ אוֹיף דֶער גַאס פַאר זַיין וָואהנוּנְג אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן דֶעם לַאנְד. דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער הָאט מֶען מִיט גֶעוַואלְד אָבְּגֶערִיסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעטוֹיפְט. דֶער רַב פוּן בְּרֶעסְלוֹיא הָאט נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען דֶעם צַעַר אוּנ הָאט זִיךְ אַלֵיין אוֹיפְגֶעהָאנְגֶען. דָאס אֵיינֶגֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהן מִיט דִי יוּדֶען פוּן אָלְמוּץ אוּנ בְּרוּנְן אוּנ דֶער קֶענִיג לַאדִיסְלוֹיס הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין גַאנְץ שְׁלֶעזְיֶען זָאל זִיךְ קֵיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי „זִינְדִיגֶע" יוּדֶען, וָואס „גָאטט הָאט זֵיי גֶעשְׁטְרָאפְט ווִי זֵיי הָאבֶּען פֶּערְדִיעֶנְט", נִיט גֶעפִינֶען.

קַפִּיסְטְרַנָא הָאט נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט אֵיין ווִינְקֶעל, וואו עֶר הָאט נָאר גֶעקָאנְט מוּטְשֶׁען יוּדֶען אוּנ הָאט אוֹיךְ צוּ זֵיי גֶעטְרָאפֶען קֵיין פּוֹילֶען, וואו זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעלֶעבְּט רוּהִיג עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר אוּנ וואו זֵייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער הָאבֶּען שְׁטֶענְדִיג גֶעפוּנֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה, וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַנְטְלוֹיפֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אֶסְטְרַייךְ אוּנ אוּנְגַארְן. אִין פּוֹילֶען זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גְלִיקְלִיךְ אוּנְטֶער דֶער שׁוּטְץ פוּן דִי גוּטֶע גֶעזֶעצֶע, וָואס דֶער הֶערְצָאג בָּאלֶעסְלַאוו אוּנ דֶער קֶענִיג קַאזִימִיר דֶער גְרוֹיסֶער הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. אַז עֶס הָאט זִיךְ אִים יָאהר 1447 גֶעמַאכְט אִין פָּאזֶען אַ גְרוֹיסֶע שְׂרֵפָה אוּנ דִי פַּאפִּיעֶרֶען וֶועגֶען דִי יוּדִישֶׁע רֶעכְטֶע מִיט דִי הַתִּימוֹת פוּן דִי אַלְטֶע פּוֹילִישֶׁע מְלָכִים זֶענֶען פֶּערְבְּרֶענְט גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעוֶוענְדֶעט צוּם גוּטְהֶערְצִיגֶען קֶענִיג קַאזִימִיר דֶעם פִיעֶרְטֶען, וָואס הָאט פְרִיהֶר מִיט אַ יָאהר גֶעשֶׁענְקְט דִי קְרַאקֶעס

פון טראקי אונד לוצק די רעכטע, וואס דער הערצאג וויטאלד פון ליטא האט זיי נאך געגעבען אינ'ם דרייצעהנטען יאהרהונדערט אונד האבען איהם געבעטען ער זאל זיי נאך א מאל אונטערשרייבען זייערע רעכטע פון א מאל. די מלוכה איז דעמאלט אזוי צו פרידען געוועהן פון די יודען, אז קאזימיר האט זיי געגעבען נאך מעהר פרייהייט ווי זיי האבען פערלאנגט, אונד אזוי ווי ער האט ארויסגעזעהן אז דאס פאלק האלט מיט זיי אונד נאר די גייסטליכע קוקען אויף זיי קרום, האט ער איין מאל פאר אללע מאל געמאכט אז די גייסטליכע טארען זיך ניט אריינמישען אין יודישען לעבען, אונד אז נאר די רבנים זאלען מאגען פסק'נען ביי יודישע משפטים אונד זאלען האבען דאס רעכט צו בעשטראפען יעדען וואס וועט זיי ניט פאלגען. אחוץ דעם האט ער בעפאהלען אז עס טאר ניט פארקומען קיין שום בעשולדיגונג נעגען יודען ווענען בלוט אדער האסטיע, אונד אז ווען עס וועט זיך שוין איינער איינשטעלען אונד מאכען אזא בלבול, מוז ער ברענגען אכט עדות פון ח'שובע'ע אונד בעגלויבטע מענשען, פיער יודען אונד פיער קריסטען, אלא ניט-קומט איהם מיתה. מיט אזעלכע געזעצע האט ער ביי די גייסטליכע צוגענומען אין נאנצען זייער קראפט אונד זיי האבען אנגעהויבען אזוי לאנג צו זוכען מיטעל, אז קאזימיר זאל אויפהערען צו בעהאנדלען די יודען מיט ישר, ביז זיי זענען געפאלען אויפ'ן שכל אונד האבען אראבגעבראכט קיין פוילען יאהאנעס דע קאפיסטרנא, ער זאל זיך כלומר'שט נעהמען צו די הוסיטען אונד אין איין וועג טאקי אתל מאכען פון די יודען. מיט גרויס פאראד איז קאפיסטרנא אריינגעפאהרען קיין קראקוי, דער קארדינאל זבינגיעוו אלעשניצקי איז ביי איהם געווארען די רעכטע האנד אונד ביידע צוזאמען האבען אנגעהויבען צו ארבייטען אז קאזימיר זאל אויפהערען צו בעשיצען די יודען. אומזיסט איז אבער געוועהן זייער מיה: קאזימיר האט זיך ניט געוואלט אומקוקען ניט אויף קאפיסטרנא'ס פייערינע דרשות אונד ניט אויף דעם קארדינאל'ס עצות. ערשט אין א יאהר ארום, אז קאזימיר האט פערלארען די מלחמה מיט פרייסען אונד האט געמוזט אנקומען צו די גייסטליכע, האט ער קיין אנדער ברירה ניט געהאט אונד איז געצוואונגען געוועהן מפקיר צו זיין די יודען. ווי א דונער האט געטראפען די פוילישע יודען די ווילדע בשורה, וואס בעזונדערע שלוחים האבען געבראכט אין אללע שטאדט, אז דער קעניג איז מבטל אללע געזעצע וואס האבען ביז אהער געשיצט די יודען. די גייסטליכע האבען זיך ווי באזע וועלף צולאזט איבער דער מדינה אונד די יודען פון פוילען האבען, נאך ארוהיג אונד גליקליך לעבען, וואס האט געדויערט הונדערטער יאהרע,

געמוזט אויך אויסטרינקען דעם ביטערן כוס אונ געוואהר ווערען פון צרות וואס האבען זיי פון די פים געווארפען גלייך מיט זייערע פערוואנגעלטע ברידער, וואס פלעגען פריהער בייזיי זוכען אונ בעקומען הילף. דאס אומגליק איז נאך אבער גראסער געווען דערמיט וואס פוילען איז געווען דעמאלט דאס איינציגע לאנד, וואו די יודען האבען נאך געהאט א שטיקעל גלאנץ, אונ קוים זענען זיי דארט אויך געפאלען, איז שוין טאקי ניט געווען וואו אקאפ אנידערצולעגען, אונ די יודען האבען פשוט ניט געוואוסט וואס צו טהון אונ וואהין זיי זאלען זיך לאזען.

נאר אז די נויטה איז שוין גאר גרויס – מוז קומען א ישועה, אונ אפט קומט זי פון אזא זייט, וואס עס איז שווער זי פון דארט צו ערווארטען. אז די יודען פון אייראפא האבען געקרעכצט אונטער דעם יאך פון די שרעקליכע צרות אונ מען האט געקאנט מיינען אז עס ווערד שוין פון זיי א סוף, האט גאטט פלוצלונג פערדרעהט די קאפ פון זייערע שונאים אונ האט אויף זיי אנגעשיקט אזא פלאג אז זיי האבען שוין געמוזט אין די יודען פערגעסען, די ביצאנטינישע מלוכה, וואס איז אין דער לעצטער צייט געווען א קוואל פון שנאה געגען די יודען, איז ארוים פון די האנד פון קריסטליכע מלכים אונ איז איבערגעגאנגען צום בעריהמטען טירקישען גבור מחמד דעם צווייטען. אומזיסט האט זיך דער פאפסט ניקאלאי דער פינפטער בעמיהט צו מאכען א נייעם קרייצצוג, אומזיסט האט קאָסטאנטין געארבייט מיט אללע כוחות אונ האט געוואלט ווייטער צונויפנעהמען גאנצע מחנות מען זאל אבראטעווען קאנסטאנטינאפאל. די טערקען זענען געווארען בעלי בתים ניט נאר ביים שווארצען ים, נאר זיי האבען אויך געשארפט די ציהן אויף פיעל אנדערע לאנדער. מחמד האט דווקא ארויסגעוויזען גרויס יושר געגען אללע פעלקער וואס זענען געבליבען וואהנען אין זיין לאנד אונ האט אויך די יודען ערלויבט פריי זיך צו בעזעצען אומעדום, בויען הייזער, עפנען שולען אונ ישיבות. ער האט אויסגעקליבען זעהר א פרומען אונ א בכבוד'ן יודען, ר' משה קפסאלי, אונ האט איהם געמאכט פאר לאנדס־רב אונ פאר א משגיח איבער דעם יודישען סם. דער יודישער רב איז געווען זעהר געשאצט אין הויף פונ'ם סולטאן אונ ביי א פערזאמלונג פון די גייסטליכע פלעגט מען איהם זעצען אויבען אן אונ איהם אפגעבען כבוד ווי א פארשטעהער פון א ניצליך אונ געאכטעט פאלק.

אפילו אויף די קראימעס, וואס זענען געווען אי ווייניג אין דער צאהל, אי צווארפען אין פערשידענע ערטער, איז געקומען א נייע לעבען אין דער

טִירְקַיי, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארָען פוּן זַיי צְוַויי גְרוֹיסֶע קְהִלּוֹת אִין קָאסְטַאנְטִינָאפָּאל אוּנ אַדְרִיַאנָאפָּאל אוּנ אַהִין הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען פִיעל קַרַאִימֶעס, וָואס הָאבֶּען גֶעוָואהְנְט אִין פּוֹילֶען אוּנ קְרִים אוּנ הָאבֶּען גֶעלִיטֶען גְלַייךְ מִיט דִי אִיבְּרִינֶע יוּדֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אוֹיךְ דִי קַרַאִימֶעס אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ הַאלְטֶען אַזוֹי אִין דֶעם טוֹידְטֶען אוֹת פוּן דֶער תּוֹרָה: עֶס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין צְווִישֶׁען זַיי גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע וָואס הָאבֶּען סַתִּיר גֶעמַאכְט אָנְצוּצִינְדֶען לִיכְט פְרַייטָאג צוּ נַאכְטְס אוּנ נִיט זִיצֶען דֶעם נַאנְצֶען אָבֶּענְד אִין דֶער פִינְסְטֶער. זַיי הָאבֶּען צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן נָאר אוֹיף קְלֵיינִיגְקֵייטֶען, נָאר אוֹיסְגְלַייכֶען זִיךְ אִין נַאנְצֶען מִיט דִי יוּדֶען אִיז זַיי אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן, וַוייל אוֹיף דֶעם בִּיסֶעל וָואס זַיי הָאבֶּען נָאכְגֶעגֶעבֶּען הָאבֶּען אוֹיךְ דִי פְרוּמֶע גֶעקְלָאגְט אוּנ אַיינְגֶעלֶעגְט וֶועלְטֶען כְּאָמִיר וֶוערְט חָלִילָה אַתֵּל פוּן דֶער נַאנְצֶער כִּתָּה.

דִי גְמָרָא זָאגְט, אַז „אוֹיף דִי אָרֶעמֶע קִינְדֶער דַארְף מֶען גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, וַוייל בַּיי זַיי הַאלְט זִיךְ דָאס גַאנְצֶע לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה", דֶעם אֶמֶת פוּן דִי וֶוערְטֶער הָאט מֶען גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזֶעהן אִין דַייטְשְׁלַאנְד, ווּאוּ דִי יְשִׁיבוֹת פוּן עֶרְפוּרְט, נִירְנְבֶּערְג, רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג אוּנ פְּרָאג הָאבֶּען בַּיי דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת גֶעבְּלִיהט אוּנ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זֶעהר פִיעל לוֹמְדִים אוּנ אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע צְוַויי בֶּעריהמְטֶע רַבָּנִים, וִוי ר׳ יַעֲקֹב וַוייל אוּנ ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיסֶערְלִין, וָואס זַייעֶר גְרוֹיסֶער נָאהמֶען אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אוֹיף אַסַךְ דוֹרוֹת. דֶער לַאנְד־רַב פוּן טִירְקַיי, ר׳ מֹשֶׁה קַפְּסַאלִי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ תַּלְמִיד פוּן אַדַייטְשֶׁער יְשִׁיבָה אוּנ עֶס אִיז קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס עֶר הָאט זִיךְ מִיה גֶעגֶעבֶּען צוּ צוּצִיהֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל פִיעל לַייטִישֶׁע דַייטְשֶׁע יוּדֶען. דִי עֶרְשְׁטֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דֶער טִירְקַיי, הָאבֶּען בֶּעשְׁרִיבֶּען דָאס לַאנְד וִוי אַ גַן עֵדֶן אוּנ הָאבֶּען גֶערַאטְהֶען זַייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן אַלֶע אֵייראָפֶּעאִישֶׁע לֶענְדֶער זַיי זָאלֶען נָאר נִיט טְרַאכְטֶען אוּנ בַּאלְד קוּמֶען. צְוַויי יוּנְגֶע לַייט קַלְמַן אוּנ דָוִד וָואס זֶענֶען אִיבֶּערְרַאשְׁט גֶעוָוארֶען אַז זַיי הָאבֶּען מִיט זַייעֶרֶע אֵיינֶענֶע אוֹיגֶען גֶעזֶעהן וָואס פַאר אַ פְרַייהַייט הָאט בֶּעגְלִיקְט דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען, הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט דוּרְךְ בְּרִיעף אַ שְׁטַארְקֶען רַעשׁ, אוּנ וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעהַאט מִיטֶעל הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט פָאהרֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט צוּגֶעטְרֶעט צוּ דֶעם ר׳ יִצְחָק צָרְפַתִּי, אַ יוּד מִיט אַעֶדְלֶער נְשָׁמָה, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע אַנְטְלָאפֶענֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ נַייעֶ הֵיים אִין דֶער טִירְקַיי. נָאר עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֶּערוּהִיגֶען מִיט זַיין אֵיינֶען גְלִיק אוּנ גֶעוָואלְט אַז זַיינֶע אִיבְּרִינֶע בְּרִידֶער זָאלֶען אוֹיךְ גֶעניִיסֶען דֶעם תַּעֲנוּג פוּן אַ שָׁאן פְרַיי לֶעבֶּען. עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַלֶע

גְרָאסְטֶע שְׁטֶעדְט פוּן שְׁוַואבֶּען, מָאהרֶען, אוּנ אוּנְגַארְן, וואו בַּיי דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ נָאךְ קוֹים דִי נְשָׁמָה גֶעהַאלְטֶען, אוּנ הָאט זֵיי מִיט דִי שָׁאנְסְטֶע פַּארְבֶּען בֶּע-שְׁרִיבֶּען וִוי גוּט זֵיי וָואלְט גֶעוֶועהן וֶוען זֵיי קָאנֶען זִיךְ אַללֶע אוֹיבְּרַייסֶען אוּנ לוֹיפֶען קַיין טִירְקַיי. זַיינֶע וֶוערְטֶער הָאבֶּען גֶעמַאכְט אַגְרוֹיסֶע ווירְקוּנְג אוּנ פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען יוּדֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. נָאר קוֹים הָאבֶּען דִי שׂוֹנְאִים דֶערְזֶעהן אַז דִי יוּדֶען אַנְטְלוֹיפֶען טַאקִי אוּנ עֶס אִיז דָא בַּיי זֵיי אַלַאנְד, וָואס נֶעהמְט זֵיי אוֹיף מִיט לִיעבֶּע אוּנ רַחֲמָנוּת, אִיז גֶעוָוארֶען אַנַייעֶר פְּלַאן אַז מֶען טָאר זֵיי נִיט דֶערְלָאזֶען זֵיי זָאלֶען לַהֲלוּטִין אַוֶועקְוַוארְפֶען אֵייראָפַּא, אוּנ דִי אֵייגֶענֶע הֶערְד וָואס הָאבֶּען זֵיי גֶעטְרִיבֶּען, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ צוּהַאלְטֶען וִוי מִיט אַייזֶערְנֶע צְוַואנְגֶען, גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן, וָואס דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין יְרוּשָׁלַיִם, זֵיי זָאלֶען בּוֹיעֶן אַשׁוּל אוֹיפ'ן בַּארְג צִיּוֹן אוּנ אַזוֹי וִוי נִיט וַוייט פוּן דָארְט אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַקְרִיסְטְלִיכֶע קִירְכֶע, הָאבֶּען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אַזַא נָאהֶענְט שְׁכֵנוּת פוּן דִי יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַגֶעוַואלְד אַז בַּאלְד וֶועלֶען דִי יוּדֶען פֶערְכַאפֶּען דָאס גַאנְצֶע לַאנְד אוּנ וֶועלֶען צוּנֶעהמֶען אֲפִילוּ דֶעם הֵיילִיגֶען קֶבֶר פוּן קְרִיסְטוּס. אַז דֶער פַּאפְּסְט אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהל, אַז קַיין שׁוּם קַאפִּיטַאן טָאר נִיט אַרוֹיפְלָאזֶען אוֹיף זַיין שִׁיף קַיין יוּדֶען, אוּנ דֶערְמִיט הָאט מֶען בַּיי דִי יוּדֶען צוּגֶענוּמֶען דִי מֶעגְלִיכְקַייט צוּ פָאהרֶען קַיין פַּאלֶעסְטִינַא פוּנְקְט אִין אַזַא צַייט וֶוען מֶען הָאט זֵיי גֶעפַּיינִיגְט כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייראָפַּא אוּנ וֶוען פַאר זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶע אוֹיגֶען הָאט נָאךְ אַבְּלִיץ גֶעטְהוּן אַשַׁיין פוּן הָאפְנוּנְג, אַז אִין דֶער אַלְטֶער הֵיים וֶועלֶען זֵיי קָאנֶען אוֹיס-גְלַייכֶען דִי צוּבְּרָאכֶענֶע גְלִיעדֶער אוּנ פֶערְהֵיילֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע וואוּנְדֶען.

---

3 נָאךְ גְרֶעסֶערֶע רְדִיפוֹת גֶעגֶען דִי יוּדֶען אוּנ דִי מַארְרַאנֶען.

(1456—1481 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

וֶוען אִין גַאנְץ אֵייראָפַּא אִיז נִיט גֶעוֶועהן אֵיין לַאנְד, וואוּ דִי יוּדֶען זָאלֶען נִיט לַיידֶען אוּנ וואוּ דָאס פָאלְק זָאל אוֹיף זֵיי נִיט קוּקֶען וִוי אוֹיף מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען טַאקִי נָאר בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען דַארוֹיף, מֶען זָאל זֵיי לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד בֶּעגְרָאבֶּען, אוּנ זֵיי זָאלֶען מְזַכֶּה זַיין פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען מִיט דֶער גְרוֹיסֶער מִצְוָה צוּ פַּיינִיגֶען זֵיי, וָואס זֵייעֶר כֹּחַ טְרָאגְט נָאר אוֹיף צוּ בֶּעהַאלְטֶען מִיעף בַּיי

זיך אין הַארְצֶען דֶעם גְרוֹיסֶען וֶועטְהִינג אונ בְּזְיוֹן פוּן דֶער עֶרְנִידֶערוּנְג, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ גֶעהַאלְטֶען נִישְׁט קָשָׁה אִין קַאסְטִילְיֶען אונ אַרַאגָאנְיֶען; מֶען הָאט זֵיי נִיט זַאטְשֶׁעפֶּעט אונ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אונ שְׁטִיל, נָאר וֶוער עֶס הָאט גֶעהַאט אָפֶּענֶע אוֹיגֶען, דֶער הָאט בַּאלְד גֶעקֶאנְט בֶּעמֶערְקֶען אַז דָאס רוּהִיגְקֵייט זֵייעֶרְס אִיז נִיט אוֹיף לַאנְג אונ דָאס שְׁטִילְקֵייט אִיז נָאר אַ מִין שְׁטִילְקֵייט וָואס וֶוערְט פַאר אַ שְׁטוּרְם. דֶער קַאסְטִילְיֶענִישֶׁער קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ דֶער פִיעֶרְטֶע הָאט זִיךְ וֶוענִיג גֶעמִישְׁט צוּ דֶער מְלוּכָה, דִי גַאנְצֶע דֵעָה הָאט גֶעהַאט בַּיי אִיהם זַיין מִינִיסְטֶער דָּן שְׁוֹאַן דֶע פַּאכֶעצָא, וָואס אִיז אַלְלֵיין אַרוֹיסְגֶע־קוּמֶען פוּן יוּדֶען, אונ חָאטְשׁ עֶר אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַזַא שְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל אונ דֶערְצוּ הָאט אִיהם נָאךְ אָפְּט אוּנְטֶערְגֶעהֵיצְט דֶער אַנְדֶערֶער מִינִיסְטֶער דִיֶעגָא אַרִיאַס דַאוִוילַא, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד, נָאר וָועהר אַ שְׁלֶעכְטֶער מֶענְשׁ, הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי יוּדֶען מִיט יֹשֶׁר, אונ אַזֶעלְכֶע גְבִירִים, וִוי ר׳ יוֹסֵף בִּינְבֶּנִישְׂתִּי אונ זַיינֶע בֵּיידֶע זִיהן, דָּן וִוידַאל אונ דָּן אַבְרָהָם, זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי גְרֶעסְטֶע חֲשׁוּבִים אִין הוֹיף. אִין דִי לֶעצְטֶע יָאהְרֶען הָאט דֶער קֶענִיג בֶּעשְׁטִימְט זַיין לֵייבּ־דָאקְטָאר, ר׳ יַעֲקֹב אִבְּן־נוּנְיֶס פַאר לַאנְד־רַב. דֶער אַרַאגָאנִישֶׁער קֶאנִיג דָּן שְׁוֹאַן דֶער צְוֵוייטֶע אִיז נָאר גֶעוֶועהן צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ דִי יוּדֶען. אֵיינֶער פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים אִיז גֶעוֶועהן דֶער דַרְשָׁן ר׳ אַבְרָהָם בִּיבַּנָא, אונ אַז עֶר אִיז קְרַאנְק גֶעוָוארֶען אוֹיף דִי אוֹיגֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעהֵיילְט בַּיי אַ יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר דָּן אַבְיָתָר אִבְּן קְרֶעשְׁקַש הַכֹּהֵן, וֶועלְכֶער הָאט בַּיי אִיהם אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי שְׁטָאר. דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער אִיהם אוֹיךְ גֶעוֶועהן שְׁטַארְק אִיבֶּערְגֶעבֶּען אונ אַז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעמַאכְט אַ הֶסְפֵּד אונ גֶעזָאגְט תְּהִלִּים אִין אַלְלֶע שׁוּלֶען. קוּקֶענְדִיג אוֹיף דֶער מְלוּכָה, הָאבֶּען שׁוֹין דִי עֶדֶעלְלַייט פוּן קַאסְטִילְיֶען אונ אַרַאגָאנְיֶען אוֹיךְ כָּבוֹד גֶעלֶעגְט אוֹיף דִי יוּדֶען, אונ וִוי זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין בַּיי זִיךְ גֶעטְרַאכְט אִינְוֶוענִיג הָאבֶּען זֵיי וֶוענִינְסְטֶענְס אֶפֶענְטְלִיךְ קֵיין שִׂנְאָה נִיט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אונ דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי טַאקִי גֶעמוּזְט דֶערְךְ אֶרֶץ הָאבֶּען פַאר דִי יוּדֶען, וַוייל דִי בֶּעסְטֶע דָאקְטוֹירִים זֶענֶען פָּארְט גֶעוֶועהן דִי יוּדִישֶׁע אונ בַּיי אַ סַכָּנָה הָאט מֶען זִיךְ גֶעמוּזְט וֶוענְדֶען נָאר צוּ זֵיי. דֶערְפַּאר הָאט מֶען זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם אַלְטֶען גֶעזֶעץ פוּנ׳ם פַּאפְּסְט, אַז יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים טָארֶען נִיט הֵיילֶען קֵיין קְרִיסְטֶען, אונ אַז מֶען הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ הֵיתֶּר דַארוֹיף הָאט מֶען שׁוֹין פֶערְבּוֹיגֶען אוֹיף אַנְדֶערֶע זַאכֶען וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶערְוָואהְרְט יוּדֶען, אונ דֶערְוַוייל הָאבֶּען זֵיי פוּן קֵיין צָרוֹת נִיט גֶעוואוּסְט.

לַאנְג הָאט עֶס אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, דָארְט וואוּ דָאס פְרַיינְדְלִיכְקַייט אִיז נִיט גֶעוועֶהן עֶרְנְסְט, הָאט זִיךְ דִי בֶּעהַאלְטֶענֶע שִׂנְאָה פָּארְט גֶעמוּזְט אַרוֹיסְוַוייזֶען. אוֹיךְ אִין שְׁפַּאנְיֶען הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען, אַז יוּדֶען קוֹילֶען קְרִיסְטְלִיכֶע קִינְדֶער, נַנְבְ'נֶען הָאסְטְיֶעס; אָט אִיז אַרוֹיס אַ קְלַאנְג אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִין סַלַמַנְקָה בַּיי אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד אוֹיסְגֶערִיסֶען דָאס הַארְץ, אָט הָאט מֶען דֶערְצֶעהלְט אַז אִין אַיין אַנְדֶער שְׁטָאדְט הָאבֶּען זֵיי אַ קִינְד צוּשְׁנִיטֶען אוֹיף שְׁטִיקְלֶעךְ, אוּנ יֶעדֶען טָאג הָאט מֶען עֶפִּיס אַנְדֶערְס אוֹיסְגֶעטְרַאכְט. דֶער קֶענִיג הָאט דַוְקָא גֶעוואָלְט בֶּעשִׁיצֶען דִי יוּדֶען, אוּנ כְּדֵי דֶער אֱמֶת זָאל זִיךְ בֶּעוַוייזֶען הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל נוּט חוֹקֵר וְדוֹרֵשׁ זַיין אוּנ דָאס גֶערִיכְט זָאל מִשְׁפָּט'ן דִי שׁוּלְדִיגֶע. דִי מְלוּכָה הָאט דֶעמָאלְט נִיט גֶעמֵיינְט קֵיין חָכְמוֹת: מֶען הָאט אָהן קִינְצֶען גֶעפְּרֶעגְט עֵדוֹת אוּנ עֶס הָאט דִי יוּדֶען נִיט גֶעשַׁאדְט. דֶערְפַאר הָאט דָאס פָּאלְק אָבֶּער נָאךְ מֶעהר פַיינְד בֶּעקוּמֶען יוּדֶען: זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׂרִיגֶען אַז מִיט גֶעלְד פוֹעֵל'ן זֵיי אַלְדִינְג, אַז אַללֶע זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט אוּנ אַז דֶער קֶענִיג אַללֵיין לָאזְט זִיךְ אִיבֶּערְרֶעדֶען פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען וָואס זוּכֶען קְלָאמֶערְשְׁט זַייעֶרֶע גֶעוועֶזֶענֶע בְּרִידֶער צוּ טְהוּן טוֹבוֹת. דֶעמָאלְט הָאט אַ גֵייסְטְלִיכֶער אַלְפָאנְסָא דֶע סְפִּינַא, אַ גֶעטְרַייעֶר תַּלְמִיד פוּן קַפִּיסְטְרַנָא, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בּוּךְ גֶעגֶען יוּדֶען אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוויזֶען, אַז מֶען מוּז בַּיי זֵיי צוּנֶעהְמֶען דִי קִינְדֶער אוּנ קְלֵיינֶערְהֵייד טוֹיפֶען אוּנ וֶוען נִיט – וֶועט וֶוערֶען אַ תֵּל פוּן גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען. נָאךְ אַ אַנְדֶער בּוּךְ הָאט אָנְגֶעשְׂרִיבֶּען אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד פֶּעדְרָא דֶע לַא קַבַּלֶירְיַא, וָואס הָאט נִיט גֶעזַשַׁאלֶעוֶועט קֵיין בִּלְבּוּלִים. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט דָאס פָּאלְק אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ בֶּעגֶעהן נָאר מִיט רֶעד, קוֹים אִיז שׁוֹין דִי שִׂנְאָה אַרוֹיס הָאט זִיךְ בַּאלְד גֶעפוּנֶען אַ גֵייסְטְלִיכֶער וָואס הָאט אֶפֶענְטְלִיךְ אָנְגֶערֵייצְט דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל מֶעדִינַא דֶעל קַאמְפָּא גֶעגֶען דִי יוּדֶען, אוּנ אִים יָאהר 1461 הָאט מֶען דָארְט פֶערְבְּרֶענְט אַסַךְ יוּדֶען, צוּרִיסֶען סִפְרֵי-תּוֹרָה אוּנ אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען. נָאךְ מֶעהר הָאבֶּען דִי גֵייסְטְלִיכֶע גֶעאַרְבֵּייט גֶעגֶען דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ הָאטְשׁ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג פֶערְגֶעסֶען אַז זֵיי קוּמֶען אַרוֹיס פוּן יוּדֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט מֶען אוֹיף זֵיי אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז זֵיי הִיטֶען אָבּ אַללֶע יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ זֶענֶען אֲפִילוּ מַל דִי קִינְדֶער. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז דִי מַארְרַאנֶען פְלֶעגֶען מוֹרָא הָאבֶּען דִי גַאס דוּרְכְצוּגֶעהן אוּנ אִין מַדְרִיד הָאט דֶער קֶענִיג גֶעמוּזְט אַרוֹיסְשִׁיקֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע גֵייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען אָבְּהַאלְטֶען דָאס צוּרֵייצְטֶע פָּאלְק פוּן רְצִיחָה. עֶס הָאט שׁוֹין אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען אוּנ אִין טוֹלֶעדָא הָאט מֶען אוֹיסְגֶעהַרְגְ'ט מֶעהר

פון הונדערט דרייסיג מאראנען און זייערע הייזער, איבער זעכס הונדערט, האט מען פערברענט.

רעכט שלעכט איז די שפאנישע יודען געווארען ווען די מלוכה איז איבערגעגאנגען צו דער פרינצעסין איזאבעללא, וואס האט חתונה געהאט מיט'ן אראגאנישען פרינץ דון פערנאנד, און מען מאג זאגען אז די יודען האבען זיך אליין דעם אומגליק גענומען, ווייל איינער פון די שפאנישע גבירים, דון אברהם שניאור, האט זיך אריינגעלעגט אין דעם שדוך און האט מזוג געווען דאס בעריהמטע פארעל, וואס האט דערנאך אזוי זיך געבאדען אין יודיש בלוט. עס האט איהם געקאסט גענוג געלד און מיה ביז ער האט געפועלט ביים קאניג הייזריך ער זאל מסכים זיין אריינצונעהמען אין זיין משפחה דון פערנאנד, וועלכען ער האט שטארק פיינד געהאט, און געטהון האט עס דון אברהם שניאור מיט זו כוונה, ווייל ער האט געוואוסט, אז דון פערנאנד'ס אלטער-באבע פאלאמא איז געווען א יודיש קינד און דאריבער האט ער גערעכענט אז ער וועט געוויס טהון חסדים מיט יודען. באלד האט זיך אבער ארויסגעוויזען צו וואס פאר זא ביטערע מענשען די קרוין פון קאסטיליען איז אריינגעפאלען און פאר די יודען מיט די מאראנען האט זיך אנגעהויבען די ביטערסטע צייט, וואס פארנעהמט גענוג שווארצע בלאטלעך אין דער יודישער געשיכטע.

דעם ערשטען סימן האבען געהאט די יודען פון א קליין שטאדטעל סעפולוועדא אים יאהר 1471, ווייל מען האט אויף זיי געמאכט א בלבול אז זיי האבען פאר פסח, צוזאמען מיט'ן רב ר' שלמה פינון אזוי לאנג געמוטשעט א קריסטליך קינד ביז עס איז געשטארבען. דער עפיסקאפ זשואן אריאס דאווילא, וואס איז אליין ארויסגעקומען פון יודען און האט גוט געוואוסט אז די גאנצע מעשה איז ליגען, האט געוואלט פערשטאפען דאס פאלק דאס מויל, אויסער דעם האט ער געמוזט ווייזען אז ער איז ניט קיין נושא פנים און דאריבער האט ער קלאמערשט אבגעזוכט אכט שולדיגע יודען און האט זיי געהייסען א טהייל פערברענען און א טהייל דערווארגען. אזא משפט האט פון דעסטוועגען ניט געשטילט דאס פאלק: מען איז אנגעפאלען אויף אללע יודישע הייזער, פיעל יודען האט מען אויסגעהרג'ט און די וואס זענען זיך צולאפען האבען אויך אין ערגיץ ניט געקאנט געפינען קיין רחמנות. נאך א ערגער'ן סוף האבען אים יאהר 1473 געהאט די מאראנען אין קורדבה: א קינד האט גראד ארויסגעגאסען פון א פענסטער א ביסעל וואסער פונקט דעמאלט ווען מען האט אויף דער גאס געטראגען מיט א גרויסער צערעמאניע א הייליג בילד, עס איז

בַּאלְד גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ אַז דָאס הָאבֶּען דִי פֶערְבָּארְגֶענֶע יוּדֶען אִימִיסְטֶען גֶעטְהוּן, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען אֶפֶענְטְלִיךְ מְבַזֶה זַיין אַזַאךְ וָואס אִיז בַּיי דִי קַאטָאלִיקֶען זֶעהר הֵיילִיג, אוּנ עֶהרֶער מֶען הָאט זִיךְ אוּמְגֶעקוּקְט הָאבֶּען שׁוֹין אַללֶע הַייזֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען גֶעבְּרֶענְט, הֲרוּגִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעוַואלְגֶערְט, בְּלוּט הָאט זִיךְ גֶעגָאסֶען אוּנ בַּיי קֵיינֶעם אִיז קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן, מֶען הָאט זִיךְ גָאר נִיט גֶעפִוילְט אָנְצוּנֶעהמֶען נָאטְט'ס קְרִיוְודֶע.....

בַּיי אַזַא לַאנְגֶע הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ אַרוּמְקוּקֶען וואהִין עֶס אִיז בֶּעסֶער צוּ אַנְטְלוֹיפֶען פוּן דֶער צָרָה, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען, אַז אוֹיסֶער טִירְקַיי, וָואס אִיז אַ בִּיסֶעל וַוייט גֶעוֶועהן, אִיז גוּט זִיךְ צוּ לָאזֶען קֵיין אִיטַאלְיֶען, וַוייל דָארְט הָאבֶּען דִי גַייסְטְלִיכֶע נִיט גֶעהַאט אַזַא דֵעָה. דֶער מִסְחָר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען וואַקְסֶען, גֶעלְד הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען אִין אִיטַאלְיֶען נָאר אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אַהִין קוּמֶען. דָאס בִּיסֶעל אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאט דָארְט גֶעוָואהְנְט פוּן פְרִיהֶער, הָאט שְׁטַארְק בֶּעלֶעבְּט דֶעם הַאנְדֶעל אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דִי בַּאנְק-גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ פוּן מַאנְטוּאַ הָאט בְּפֵירוּשׁ עֶרְלוֹיבְּט, אִים נָאהמֶען פוּנ'ם פַּאפְּסְט, אַז דִי יוּדֶען מֶאגֶען נֶעהמֶען פְּרָאצֶענְט. אִין פִּיזַא הָאט גֶעוָואהְנְט אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר ר' יְחִיאֵל, זֶעהר אַ פֶּעהִיגֶער אוּנ אַ עֶהרְלִיכֶער סוֹחֵר, אוּנ בַּיי אִיהם אִין דִי הֶאנְד אִיז גֶעוֶועהן דֶער גַאנְצֶער מִסְחָר פוּן טָאסְקַאנָא. ר' יְחִיאֵל פוּן פִּיזַא אִיז דֶערְצוּ גֶעוֶועהן נִיט קֵיין קְלֵיינֶער לַמְדָן, עֶר פְלֶעגְט אָפְט שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף צוּם בֶּערִיהמְטֶען שְׁפַּאנִישֶׁען מִינִיסְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנְעל, אוּנ פוּן זַיין צְדָקָה, וָואס עֶר הָאט לִיעב גֶעהַאט צוּ גֶעבֶּען מִיט דֶער פוּלֶער הַאנְד, הָאבֶּען נֶהֱנֶה גֶעוֶועהן יוּדֶען אוֹיךְ פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער. אַז דֶער קֶענִיג פוּן פָּארְטוּגַאל, אַלְפָאנְסָא דֶער פִינְפְטֶע, הָאט גֶעוואוּנֶען דִי מִלְחָמָה אִין אַפְרִיקָא אוּנ הָאט גֶעהַאט פוּן צְווֵיי שְׁטֶעדְט: אַרְצִילַא אוּנ טַאנְגֶער, פִיעל גֶעפַאנְגֶענֶע יוּדֶען, הָאבֶּען דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע יוּדֶען גֶעוָואלְט זֶעהר אוֹיסְלֶאזֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ זֶענֶען נִיט גֶעוֶועהן בִּיכוֹלֶת עֶס צוּ טְהוּן, דֶעמָאלְט הָאט דֶער אַבְּרַבַּנְעל אַוֶועקְ גֶעשְׁרִיבֶּען וֶועגֶען דֶעם צוּ ר' יְחִיאֵל'ן פוּן פִּיזַא אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד צוּגֶעשִׁיקְט אַזַא גְרוֹיסֶע נְדָבָה, וָואס הָאט הוּנְדֶערְטֶער יוּדֶען אוּמְגֶעקֶעהְרְט דִי פְרַייהַייט. מֶען קָאן נִיט זָאגֶען אַז אִין אִיטַאלְיֶען אִיז דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גָאר אִין גַאנְצֶען גוּט, נָאר אַזֶעלְכֶע רְצִיחוֹת וִוי אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער זֶענֶען דָארְט נִיט פָארְגֶעקוּמֶען. דֶעם חִלּוּק קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהן פוּן צְווֵיי אַלְץ אֵיינֶע מַעֲשׂוֹת וָואס הָאבֶּען זִיךְ כִּמְעַט אִין אֵיין יָאהר פֶערְלָאפֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען: אִין רֶעגֶענְסְבּוּרְג

הָאט זִיךְ פְּלוּצְלוּנְג פֶערְגְלוּסְט אַחַזָן, קָלְמָן, אִיבֶּערְגֶעהְן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ עֶר הָאט אַהִיבְּשֶׁע צַייט גֶעלֶעבְּט בַּיי דִי גַייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבֶּען מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט אוּנ אִיהם מְחַנֵּךְ גֶעוֶועהן מִיט דִי מִצְוֹת פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. עֶר הָאט אָבֶּער שְׁפֶּעטֶער חֲרָטָה גֶעהַאט, אוּנ נָאךְ עֶהדֶער מֶען הָאט אִיהם גֶעטוֹיפְט הָאט עֶר אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ אִיז צוּרִיק אַרִיבֶּער צוּ דִי יוּדֶען. פַאר אַזַא חֵטְא הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעוָואלְט מוֹחֵל זַיין אוּנ מֶען הָאט אִיהם פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. פּוּנְקְט אַזַא זַאךְ אִיז גֶעשֶׁעהן אִין פַּאוִויאַ, נָאר זִי הָאט זִיךְ שׁוֹין נָאר אַנְדֶערְשׁ אוֹיסְגֶעלָאזְט. אַ יוּדִישֶׁע פְרוֹי הָאט זִיךְ צוּקְרִיגְט מִיט אִיהר מַאנְן אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהר גֶעבְּלִיבֶּען אַז זִי מוּז זִיךְ טוֹיפֶען, זִי הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדֶט צוּ דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ מֶען הָאט זִי פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען, נָאר אַז זִי אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן נָאר פֶערְטִיג הָאט זִי מוֹרָא גֶעקְרִיגֶען אוּנ הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן דֶער טוֹיפֶע. דֶערְפַאר הָאט זִי נִיט נָאר קַיין שׁוּם עֹנֶשׁ בֶּעקוּמֶען, נָאר דֶער עֶפִּיסְקָאפּ אַללֵיין הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין שָׁלוֹם, עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט ווּפֶען דֶעם מַאנְן אוּנ הָאט אִיהם פֶערְזִיכֶערְט אַז זַיין פְרוֹי הָאט זִיךְ דִי גַאנְצֶע צַייט גוּט אוֹיפְגֶעפִיהרְט אוּנ אַז עֶר דַארְף אִיהר עַל פִּי דִין קַיין גֵט נִיט גֶעבֶּען. אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אַזוֹי גֶעהַאנְדֶעלְט גֶעגֶען יוּדֶען, אִיז דָאס פָאלְק נָאךְ פְרַיינְדְלִיכֶער גֶעוֶועהן אוּנ הָאט נָאךְ אוֹיף זֵיי מֶעהר כָּבוֹד גֶעלֶעגְט צוּ לִיעבּ דִי בֶּערִיהמְטֶע דָאקְטוֹירִים, וָואס דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. אוֹיף פַּאפִּיער זֶענֶען נָאךְ גֶעוֶועהן דִי אַלְטֶע גֶעזֶעצֶע וֶועגֶען דֶעם אַז קְרִיסְטֶען טָארֶען נִיט הָאבֶּען קַיין שׁוּם גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט יוּדֶען, זֵיי טָארֶען זִיךְ נִיט הֵיילֶען בַּיי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים אוּנ דִי יוּדֶען מוּזֶען טְרָאגֶען אַ שֶׁאנְדְלִיכֶען צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער, דָאס לֶעבֶּען הָאט אָבֶּער גֶעוִויזֶען אַז מֶען מוּז פֶערְבֵּייגֶען דִי גֶעזֶעצֶע, קְרִיסְטֶען אוּנ יוּדֶען הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט נָאר בְּשָׁלוֹם, אִין דֶער הַלְבָּשָׁה אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד, אוּנ אַז אִין קְרֶעמַא הָאט אַרַייכֶער יוּד לֶעוָא חֲתוּנָה גֶעמַאכְט אַ קִינְד הָאט דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט דֶער שִׂמְחָה אוּנ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְרֶעהט גְלַייךְ מִיט יוּדֶען. אִין יֶענֶער צַייט הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט אִין אִיטַאלְיֶען אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע ר׳ בִּנְיָמִין פוּן מַאנְטוּאַ, אָדֶער ווִי מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען גוּלְעֶלְמָא דִי פָּארְטַאלֶעאָנֶע, וָואס אִיז פְרִיהֶער גֶעוֶועהן לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיים קֶאנִיג פֶערְדִינַאנְד פוּן נֶעאַפֶּעל, דֶערְנָאךְ הָאט עֶר גֶעדִיענְט בַּיים הֶערְצָאג פוּן מַאילַאנְד גַאלֶעאַצָא סְפָארְצָא אוּנ פוּנ׳ם יָאהר 1479 אִיז עֶר גֶעוָוארֶען לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיי׳ם הֶערְצָאג לוּדָאוִויקָא גָאנְזַאגַא. פוּן אִיהם אִיז אַרוֹיס אַ גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה פוּן דָאקְטוֹירִים.

דָאס אִיז שוֹין אַ כְּלָל, אַז קוֹים לָאזְט מֶען דֶעם יוּדֶען פְרַייא אָטהֶמֶען הָאט עֶר פַיינְד צוּ זִיצֶען פַארְלֶענְט דִי הָאנְד, אוּנ עֶס אִיז נָאר קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט אִין אַללֶע וִויסֶענְשַׁאפְטֶען אוּנ זֶענֶען גֶעוֶועהן כִּמְעַט דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען מִיט גוּטֶענְבֶּערְגְ׳ס נַייע עֶרְפִינְדוּנְג פוּן בוּכְדְרוּקֶערַיי. אִין רֶעדְזְשִׁיָא, מַאנְטוּאַ, פֶערַארַא, פִּעוַוא דִי סַקָא, בָּאלָאנְיַא, סַאנְטְשִׁינָא, אִיסְצִיאָן אוּנ נֶעאַפֶּעל הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעאֶפֶּענְט דִי עֶרְשְׁטֶע דְרוּקֶען, אוּנ זֵיי הָאט דִי וֶועלְט צוּ פֶערְדַאנְקֶען, וָואס פִיעל נוּצְלִיכֶע בִּיכֶער הָאבֶּען בַּאלְד גֶעקָאנְט פֶערְאֶפֶּענְטְלִיכְט וֶוערֶען. מֶען קָאן זָאגֶען אַז אוֹיסֶער מַאלֶערַיי אוּנ בִּילְדְהוֹיֶערַיי, וָואס יוּדֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען פְרֶעמְד, וַוייל דִי דָאזִיגֶע קוּנְסְט הָאט נָאר גֶעהַאט צוּ טְהוּן מִיט דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע אוּנ מִיט קַיין וֶועלְט-זַאכֶען הָאט זֵי זִיךְ דֶעמָאלְט נִיט אָנְגֶעקְעהְרְט, הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט אִין אַללֶע אַרְט חָכְמוֹת אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען זִיךְ אִין יֶענֶער צַייט בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט, מֶסֶר לִיאוֹן אוּנ ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִיגוֹ.

מֶסֶר לִיאוֹן, אָדֶער וִוי מֶען הָאט אִיהם גֶערוּפֶען בַּיים יוּדִישֶׁען נָאהמֶען יְהוּדָה בֶּן יְחִיאֵל, אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין נֶעאַפֶּעל אִים יָאהר 1450, עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ דָאקְטָאר אוּנ דֶער רַב פוּן מַאנְטוּאַ, אוּנ חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוֹיפ׳ן פִיערְצִינְסְטֶען יָאהר הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען זֶעהר פִיעל גֶעאַרְבַּייט אוּנ הָאט אִין אַללֶע זַיינֶע חִבּוּרִים, וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ וָואס פוּן זֵיי אִיז בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעקַאנְט זַיין סֵפֶר „נוֹפֶת צוּפִים“, זִיךְ בֶּעמִיהט אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען זַיינֶע בְּרִידֶער דִי הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען פוּן אַרִיסְטוֹטֶלֶס אוּנ פוּן אַנְדֶערֶע אַלְטֶע חַכְמֵי אוּמוֹת הָעוֹלָם. אַזַא זַאךְ אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין קְלֵיינִיגְקֵייט אִין יֶענֶע יָאהרֶען, וֶוען נִיט נָאר דִי יוּדֶען, נָאר אֲפִילוּ קְרִיסְטֶען הָאבֶּען קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף דֶעם וָואס מֶען שָׁאצְט דִי חָכְמָה פוּן מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט גֶאטְצֶענְדִיעֶנְסְט אוּנ הָאבֶּען נָאךְ נִיט גֶעוואוּסְט פוּן קַיין רֵיינֶער אֱמוּנָה. נָאךְ שְׁוֶוערֶער אִיז דָאס גֶעוֶועהן פַאר ר׳ יְהוּדָה בֶּן יְחִיאֵל, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַ גְרוֹיסֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה, נָאר דֶער אֱמֶת אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן הֵיילִיגֶער פוּן אַלְדִינְג אוּנ עֶר הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט גֶענוּג כֹּחַ אִיהם פְרַייא אַרוֹיסְצוּזָאגֶען אוּנ נִיט קוּקֶען אֲפִילוּ דַארוֹיף צוּ וֶועט עֶס אִיהם שַׁאדֶען.

נָאךְ הָאבֶּער אִיז גֶעשְׁטַאנֶען ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִיגוֹ, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען קְרֶעסֶענְזִיס, ווייל זַיינֶע עֶלְטֶערְן זֶענֶען גֶעוֶועהן פוּן דִי

נַיטְשֶׁע יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אוֹיף דֶעם אִינְזֶעל קְרֶעטָא אָדֶער קַנְדִיַא, עֶר אִיז גֶעוֶועזֶען אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע קֶאפּ, וָואס יוּדֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְ־גֶענֶעבֶּען אִין דִי לֶעצְטֶע יָאהר הוּנְדֶערְטֶע אוּנ הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט דֶער לַאטֵיינִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע. אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים אִיז גֶעוֶועזֶען דֶער בֶּערִיהְמְטֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶער גְרַאף דְזְשִׁיאָוַואנִי פִּיקָא דִי מִירַאנְ־דָאלַא, וָואס עֶר הָאט בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט אַרַאבִּישׁ אוּנ הֶעבְּרָאִישׁ אוּנ הָאט פַאר אִיהם שְׁטֶענְדִיג גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ גֶעהַאט וִוי פַאר אַ רֶבִּין. אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אִין דֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט פוּן פַּאדוּאַ אַ גְרוֹיס מַחֲלוֹקֶת וֶוענֶען אַ הַארְבֶער שַׁאֲלָה אוּנ דִי סְטוּדֶענְטֶען מִיט דִי פְּרָאפֶעסָארֶען הָאבֶּען זִיךְ צוּטְהֵיילְט אוֹיף צְוֵויי צְדָדִים אוּנ עֶס אִיז צְוִוישֶׁען זֵיי גֶעקוּמֶען אוֹיף מֶעסֶער־שְׁטֶאךְ, אִיז בַּיי בֵּיידֶע זַייטֶען גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זִיךְ פֶערְלָאזֶען אוֹיף ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִינוֹ אוּנ דֶער סֶענַאט פוּן וֶוענֶעדִיג הָאט דַארוֹיף גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה. ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִינוֹ אִיז גֶערָאטְהֶען צוּ מַאכֶען שָׁלוֹם, מִיט זַיין רֶעדֶע הָאט עֶר אַרוֹיסְ־גֶעוִויזֶען זַיין גְרוֹיס חֲרִיפוּת, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט עֶר זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּעסְטֶע פְּרָאפֶעסָארֶען אוּנ פְלֶעגְט אָפְט הַאלְטֶען פָארְלֶעזוּנְגֶען אִיבֶּער פִילָאזָאפְיֶע אִין פַּאדוּאַ אוּנ פְלָארֶענְץ אוּנ זַיינֶע תַּלְמִידִים, וָואס זֵיי זֶענֶען כִּמְעַט אַללֶע גֶעוֶועזֶען קְרִיסְטֶען. הָאבֶּען אִיהם זֶעהר גֶעשֶׁעצְט.

דֶער גְרַאף דְזְשִׁיאָוַואנִי פִּיקָא דִי מִירַאנְדָאלַא אִיז אַזוֹי צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען דוּרְךְ זַיין לֶערְנֶען בַּיי ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִינוֹ, צוּם יוּדִישְׁקַייט אַז עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקֶאנְט בֶּעגְנִיגֶען נָאר מִיט תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעוָואלְט זִיךְ בֶּעקֶענֶען מִיט דִי טִיעפֶע סוֹדוֹת פוּן קַבָּלָה. אִין יֶענֶער צַייט אִיז גְרָאד גֶע־קוּמֶען קַיין אִיטַאלְיֶען פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפֶּעל אַ מְקוּבָּל יוֹחָנָן אַלֶעמַאן אוּנ בַּיי אִיהם הָאט דֶער יוּנְגֶער גְרַאף גֶעלֶערְנְט דֶעם גַאנְצֶען לִמּוּד, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז אִין פִיעל עִנְיָנִים גְלַייכְט זִיךְ דִי קַבָּלָה אוֹיס מִיט דִי יְסוֹדוֹת פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן, הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעקֶאנְט אָבְּרַייסֶען פוּן דִי קַבָּלָה־סְפָרִים אוּנ עֶר הָאט גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייֶען אַז נָאר דִי קַבָּלָה קֶען דִי יוּדֶען אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען זֵיי זָאלֶען פֶערְשְׁטֶעהֶן דָאס הֵיילִיגְקַייט פוּנ׳ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעגֶעבֶּען דֶעם פַּאפְּסְט סִיקְסְטוּס דֶעם פִּיעְרְטֶען אַיין עֵצָה, עֶר זָאל הֵייסֶען עֶטְלִיכֶע קַבָּלָה־סְפָרִים אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף לַאטֵיינִישׁ.

ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִינוֹ הָאט גֶעזֶעהֶן וָואס פַאר אַ שָׁאדֶען עֶס קֶען אַרוֹיס פַאר דִי יוּדֶען, וֶוען דִי מְקוּבָּלִים וֶועלֶען בֶּעקוּמֶען אַ שְׁטִיצֶע פוּן דֶעם פַּאפְּסְט אוּנ וֶועלֶען נָאר פְלוּצְלוּנְג אוֹיפְהוֹיבֶּען דֶעם קֶאפּ, אוּנ דַארִיבֶער אִיז עֶר אַרוֹיס גֶעגֶען

דיי מיט בֶּעזונדֶערֶע דְרָשׁוֹת אונ סְפָרִים, עֶר הָאט שְׁטַארְק גֶעקְרִיטִיקִירְט דֶעם „זהַר״ אונ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז נִיט ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי הָאט אִיהם אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען. דֶעמָאלְט הָאט עֶר אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶעלָאזְט זַיין סֵפֶר „בְּחִינַת הַדַּת״, ווייל אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים, ר׳ שָׁאוּל הַכֹּהֵן אַשְׁכְּנַזִי פוּן קַנְדִיָא, הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אַרוֹיס זָאגֶען זַיין מֵיינוּנְג װעגֶען דֶער אֱמוּנָה. ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעל מְדִינוֹ הָאט אוֹיךְ זַיינֶע אִיבֶּערְצֵיינוּנְגֶען פְרַיי פֶערְאֶפֶענְטְלִיכְט, אונ נִיט אוּמְזִיסְט הָאט עֶר זַיין סֵפֶר אַנָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „בְּחִינַת הַדַּת״, ווייל עֶר הָאט אַלְדִינְג גוּט גֶעפְּרִיוְוט מִיט זַיין שַׁארְפֶען שֵׂכֶל אונ פוּן פִיעל זַאכֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט אַרָאבְּצוּרַייסֶען דִי מַאסְקֶע פוּן הֵיילִינְקַייט. אַוַדַאי הָאט זַיין נָאמְנ נִיט גֶעשְׁמֶעקְט דִי פְּרוּמֶע לוֹמְדִים אונ רַבָּנִים, וָואס זַייעֶר צָאהל הָאט זִיךְ אַלֶע מָאל פֶערְגְרֶעסֶערְט זַייט דִי רְדִיפוֹת הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין דַייטְשְׁלַאנְד, אונ ר׳ יְהוּדָה מֶענְץ, ר׳ משֶׁה מֶענְץ אונ ר׳ יוֹסֵף קוֹלוֹן, דִי גְרֶאסְטֶע רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט, וָואס הָאבֶּען גֶעווָאלְט אַז אוֹיסֶער דֶעם תַּלְמוּד זָאלֶען דִי יוּדְען פוּן קֵיין זַאךְ נִיט וִויסֶען, זֶענֶען גֶעווֶעהן זַייעֶרֶע גֶעגְנֶער.

נָאר וִוי גוּט אונ פְּרוּם דִי נַייסְטְלִיכֶע זֶענֶען גֶעווֶעהן אִין אִיטַאלְיֶען הָאט דֶּער פָּארְט גֶעשְׁטָאכֶען וָואס דִי יוּדֶען לֶעבֶּען דָארְט אַזוֹי רוּהִיג אונ דִי אִיבְּרִיגֶע אַנְוָואהְנֶער זֶענֶען נָאר פוּן זֵיי צוּפְרִידֶען. אונ אֵיינֶער פוּן זֵיי, בֶּערְנַארְדִינוּס, וָואס אִיז גֶעווֶעהן אַבֶּערִיהמְטֶער דַּרְשָׁן, הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאכְצוּטְהוּן קַפִּיסְטְרַאנָא׳ן אונ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער פִיעל שְׁטֶאדְט אונ אוֹיפְקְלֶאהרֶען דָאס פָאלְק אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען פַאר זֵיי אַסַם. אַז דִי מְלוּכָה הָאט אָבֶּער נִיט גֶעווָאלְט, הָאט דִי שְׁלַאנְג מִיט אִיהר גִיפְט אוֹיךְ נָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען. קוֹים הָאט בֶּערְנַארְדִינוּס זִיךְ גֶעווָאלְט צוּפִיהרֶען דִי הָאנְד אִין בֶּערְגַאמָא, הָאט אִיהם דֶער הֶערְצָאג פוּן מַיילַאנְד, גַאלֶעאַצָא שוֹין צוּגֶעמַאכְט דָאס מוֹיל אונ הָאט נִיט גֶעלָאזְט אִין עֶרְגִיץ דַרְשְׁנֶ׳ען. דָאס אֵיינֶגְנֶע הָאט מֶען אִיהם גֶעטְהוּן אִין פְלָארֶענְץ אונ דֶער גַאנְצֶער גֶעגֶענְד פוּן טָאסְקַאנָא, אונ אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן אַז דִי יוּדִישֶׁע נְבִירִים הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט דִי מְלוּכָה הָאט מֶען אִיהם נָאר אִין גַאנְצֶען מַרְחִיק גֶעווֶעהן פוּן דֶער מְדִינָה. בֶּערְנַארְדִינוּס הָאט אַרוֹיס גֶעזֶעהן אַז אִיטַאלְיֶען אִיז פַאר אִיהם קֵיין פְּלַאץ נִיט, אִיז עֶר אַרִיבֶּער קֵיין טִירָאל. עֶר הָאט שוֹין אָבֶּער גֶעהַאט אַזַא מַזָּל אונ אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶעטְרָאפֶען יוּדֶען אונ קְרִיסְטֶען וָואס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט וִוי בְּרִידֶער, אונ אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין זַיינֶע פַייעֶרִינֶע דְרָשׁוֹת אוֹיסְצוּוַייזֶען וָואס פַאר אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע פָאלְק דִי יוּדֶען זֶענֶען פַאר׳ן לַאנְד, הָאבֶּען זַיינֶע ווֶערְטֶער אוֹיס-

נעזעהן ווי חוצק. אַזוי איז אויך געווען אין טריענט: די קריסטען זענען גע־וועהן זעהר פריינדליך געגען די יודען, עס איז ניט געוועהן קיין שום סבה וואַס צו ליעב איהר זאָל אַמאָל פּאַרקומען אַ כעס. אַ יודישער דאָקטאָר טוביה, אַ גרויסער בריה, און אַ יודישע פרוי ברונעטטא, וואָס האָט געניט'ט מיט איהר חכמה, זענען געוועהן בעליעבט ביי אַללע איינוואָהנער, און אַז בערנאַרדינוס האָט געוואָלט אָנמאַכען אַ שנאה האָט מען איהם געענטפערט, אַז די יודען זענען גוטע און ערענטליכע מענשען און עס איז ניטאָ פאַר וואָס זיי פיינד צו האָבען.

דאַ איז פלוצלונג אַריין צו בערנאַרדינוס'ן אַ מין נבואה און ער האָט דעם עולם פאַראויסגעזאָגט, אַז ביז פּסח וועלען זיך אַללע איבערצייגען וואָס פאַר אַ פיינע לייט די יודען זענען. דער סוף האָט טאַקי בעוויזען אַז בערנאַרדינוס האָט ניט געדרימעלט און ער האָט גוט איין זין געהאַט אַז זיין נביאות זאָל ניך מקוים ווערען.

פלוצלונג איז אין טריענט, אים יאָהר 1475 אין דער וואָך פון פּסח דער־טרונקען געוואָרען אַ קריסטליך קינד פון דריי יאָהר, סימאָן, און דאָס וואַסער האָט גראַד דעם טויטען קאָרפּער אַרויסגעוואָרפען ביים ברעג, ניט ווייט פון אַ יודישער שטוב; דער יוד האָט בּאַלד דערפון מודיע געוועהן דעם עפּיסקאָפּ הינדערבאַך און ער האָט געהייסען מען זאָל דאָס קינד ברענגען אין קירכע. אָט דאָ האָט זיך פאַר בערנאַרדינוס'ן אָנגעהויבען אַ נאַנצע חתונה: ער האָט אָבּ־געזוכט נאָך אַ זעלבע גייסטליכע ווי ער און ער איז אַרויס מיט אַ געשריי אַז די יודען האָבען פערמוטשעט דאָס קינד און דערנאָך האָבען זיי עס אַריינגעוואָרפען אין טייך. און כדי דעם עולם אונטערצוהיצען, האָט מען דעם טויטען קאָרפּער אַללע געוויזען און יעדער האָט מן הסתם געפונען סימנים פון דער שרעקליכער רציחה. בעזאָנדערס נאָך דעם וואָס עס האָט זיך אָבּגעזוכט אַ דאָקטאָר, מאַטהיאַס טיבערינוס, וואָס האָט אויסגעוויזען אַז דאָס קינד האָט מען פריהער דערהרג'ט עהדער מען האָט עס דערטרונקען, און אַ געטויפטער יוד האָט עדות געזאָגט אויף אַלדינג וואָס מען האָט איהם געהייסען. דער עפּיסקאָפּ הינדערבאַך האָט געהייסען אַללע יודען פון טריענט איינקאָווען אין קעטען און האַלטען אין תפיסה ביז דער אמת וועט זיך אַרויסווייזען. ביי די מיטעל, וואָס די גייסטליכע האָבען גענומען כדי מען זאָל דערגעהן דעם אמת, האָט מען לאַנג דאַרויף ניט בעדאַרפט וואַרטען; מען האָט אַללע יודען אָנגעטהון ענוים קשים, נאָר איינער פון זיי, ר' משה, איז געשטאָרבען ווי אַ קדוש און האָט ניט געוואָלט זאָגען קיין ליגען, די איבּריגע אָבער האָבען געמוזט מודה זיין

אז זיי האבען דאס קינד צושטאבען און צושניטען און גענוצט דאס בלוט צו די מצות. אז ברונעטטא האט געגעבען נאדלען און מעסערס, און אחוץ דעם האט מען ביים רב, ר' משה, אבגעזוכט א בריעף פון זאכסען, וואס מען בעט ביי זיי אז זיי זאלען אהין אויך צושיקען בלוט אויף יום טוב. אודאי האט זיך די זאך אויסגעלאזט דערמיט, וואס מען האט כמעט אללע יודען פון טריענט פערברענט און עס איז געבליבען אז מעהר זאל מען אהין קיין יודען ניט אריינלאזען, נאר פיער יודען האבען זיך געטויפט און זענען געבליבען לעבען; דער דאקטאר טוביה האט ניט געקאנט צוזעהן דעם צער און האט זיך אליין דעם טויט געמאכט.

פאר בערנארדינוס'ן מיט זיין חברה איז נאך אבער וועניג געוועהן די צרה וואס זיי האבען אנגעארבייט אין טריענט: זיי האבען געוואלט אז די מעשה זאל קלינגען אויף דער וועלט און איבעראל זאל מען זיך דערפאר נוקם זיין אין די יודען, און דאריבער האבען זיי ארויסגעלאזט א קלאגנ אז די ביינער פון דעם דערהרג'טען קינד גלאנצען, און מען זעהט ניסים פון זיי גאנצע מופתים, און נאר גיך האבען זיך קיין טריענט אנגעהויבען שיטען פרומע קריסטען, וואס מען האט ביי זיי גרינג געפועלט זיי זאלען דעם קליינעם סימאן אויך אנגעהמען פאר א "הייליגען". וואס מעהר דער שם פון דעם נייעם "הייליגען" האט זיך פארשפרייט – איז אויך די שנאה צו די יודען גראסער געווארען און זיי האבען אנגעהויבען ציטערן אין אללע ארטער, ווייט און נאהענט, און אפילו אין א סך קליינע שטאדלעך פון איטאליען האט דאס פאלק שוין געקוקט אויף זיי ווי אויף רוצחים, און זיי האבען מורא געהאט זיך אין די גאסען צו ווייזען. די מלוכה האט אפילו שטארק געשיצט די יודען, זי האט ניט געלאזט אז די גייסטליכע זאלען צורייצען דאס פאלק מיט זייערע דרשות, אחוץ דעם האט דער פאפסט סיקטוס דערפיערטע פארוואהרט צו רעכנען דאס טויטע קינד פון טריענט פאר א קדוש, פון דעסטוועגען האט מען אין דייטשלאנד ניט געקוקט דארויף, פון אללע זייטען האבען זיך געלאזט טויזענדער מענשען עולה רגל זיין קיין טריענט און זעהן מיט אייגענע אויגען דעם גרויסען נס, וואס דא איז געשעהן, און די יודען איז מן הסתם דערפון קיין געזונד ניט צוגעקומען. אין פראנקפורט אם מאין האט מען געשטעלט פאר א זכרון א זייל פון שטיין, אויבען זענען געוועהן אויסגעהאקט די בילדער פון דעם קינד און פון פערשיעדענע יודען און שדים, און אונטען האט מען אויסגעקריצט די ווארטער:

•כל זמן עס וועט בלייבען דער זכר פונ'ם טריענטער קינד, וועט מען ניט פארגעסען די יודישע זינד".

דאס פייער פון שנאה, וואס בערנארדינוס האט אנגעצונדען, האט צו- ווארפען פונקען איבער גאנץ דייטשלאנד און האט געבראכט א גרויס אומגליק אויך אויף דער יודישער קהלה פון רעגענשבורג, וואו די יודען האבען שוין פון דור דורות געלעבט גליקליך און האבען אין די ערגסטע צייטען ניט געוואוסט פון קיין צרות. די יודען האבען זיך אין רעגענשבורג גערעכענט גלייך מיט אלע איינוואהנער, זיי האבען געדיענט אין חיל און קיינער האט צו זיי גאר ניט געהאט. נאר אזוי ווי זיי פלעגען צאהלען דער מלוכה א בעזונדער מס, האבען זיך אויף דער גרויסער הכנסה געפונען אסך בעלנים: די שטאדט האט געזאגט אז דאס געלד קומט איהר, די גייסטליכע האבען געדרונגען אז זיי דארפען אויך דערפון הנאה זיין, דער הערצאג פון בייערן האט געשריגען אז ער איז בילכער און דער קייזער פון דייטשלאנד, פרידריך דער דריטער האט געהאט א טענה, אז ער איז גאר אין גאנצען בעל הבית; אזוי האט מען זיך געהאמפערט צווישען זיך און צו די יודענס קאפ האט זיך עס אויסגעלאזט: יעדער האט געוואלט, דעם אנדערן אויף צו להכעיס, שינדען פון זיי די הויט, און ליטער בטחון האט איטליכער בעזונדער געהייסען האלטען די רעגענשבורגער יודען אין תפיסה און ביי זיי רייסען געלד. בעזאנדערס האט דעמאלט שטארק געליטען דער רב פון רעגענשבורג ר' ישראל ברונא, ווייל דער קייזער פרידריך האט גערעכענט אז ווי באלד מען וועט איינזעצען אין געפאנגעניש דעם אלטען און קראנקען רב וועלען די יודען אוועקגעבען דאס לעצטע אבי צו בעפרייען זייער פארש- טעהער. די יודען האבען א קוק געטהון אז עס איז גאר קיין תכלית ניט האבען זיי זיך ענטשלאסען צו זוכען הילף ביי די הוסיטען, וואס די קאטאליקען האבען פאר זיי געציטערט אימת מות. דערצו זענען די יודען געצוואונגען געוועהן ניט נאך אזוי צו ליעב דעם געלד ווי זיי האבען בעמערקט אז דער נייער עפיסקאפ היינריך און דער הערצאג לודוויג האבען זיך פשוט גענומען אויף זייער לעבען און ווילען טאקי אז די גאנצע יודישע קהלה פון רעגענשבורג זאל זיך אויסטויפען. דאס האבען זיי גאנץ גוט ארויסגעזעהן פון די בלבולים, וואס מען האט אנגעהויבען אויסצוטראכטען אויף זיי: די שונאים האבען געמאכט יד אחת מיט צוויי געטויפטע יודען, איינער פון זיי פעטער שווארץ, האט געשרי- בען כל הרעות געגען זיינע געוועזענע ברידער און דער אנדערער, האנס וואגאל האט געגעבען א מסירה אז דער רב ר' ישראל ברונא האט געטויפט

בַּיי אִיהם אַקְרִיסְטְלִיךְ קִינְד פוּן זִיבֶּען יָאהר אוּנ הָאט עֶס דֶערְהַרְגֶ'ט . דָאס אוּמְ־נְלִיק הָאט גֶעטְרָאפֶען דֶעם רָב פוּנְקְט דֶעמָאלְט וֶוען עֶר אִיז נָאר וָואס בֶּעפְרַייהט נֶעוָוארֶען פוּן דֶער תְּפִיסָה, וואו עֶר אִיז גֶעזֶעסֶען פַאר קָהָל'שֶע זַאכֶען . דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נָאר מִיט אִיהם קַיין לַאנְגֶע שִׂיחוֹת נִיט גֶעוָואלְט מַאכֶען, בַּיי דֵי אִיז הַאנְס וַואיָאל גֶעוֶועהן זֶעהר אַ בֶּעגְלוֹיבְּטֶער עֵדוּת אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל דֶעם רָב פֶערְמִשְׁפָּטְ'ן צוּם טוֹיט . דִי מְלוּכָה אִיז אָבֶער גֶעוֶועהן אִיבֶּערְ־צַיינְט אַז דֶער רָב אִיז אוּמְשׁוּלְדִיג, נָאר כְּדֵי דָאס צוּרֵייצְטֶע פָאלְק זָאל אִיהם נִיט דֶערְהַרְגְ'נֶען הָאט זִי אִיהם גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה בִּיז מֶען וֶועט נִיט דֶערְ־גֶעהן דֶעם אֱמֶת . דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָבֶער מוֹרָא גֶעהַאט דִי זַאךְ זָאל זִיךְ נִיט פַארְצִיהֶען אִין דֶער לַאנְגֶער בַּאנְק אַרַיין, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעוֶוענְדְט פוּן אֵיין זַייט צוּם קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט צוּם בֶּאהמִישֶׁען קָאנִיג לַאדִיסְלוֹיס, אוּנ הָאטְשׁ עֶס אִיז בַּאלְד אָנְגֶעקוּמֶען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל דֶעם רָב אַרוֹיסְלָאזֶען הָאט מֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס צוּ טְהוּן אִיבֶּער דִי גֵייסְטְלִיכֶע . דֶערְפַאר אִיז מֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל : מֶען הָאט פְּלוּצְלוּנְג אַ חַאפּ גֶעטְהוּן דֶעם מוֹסֵר, מֶען הָאט אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּם בְּרִיק, דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען אַ תַּלְיָן, אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעזָאגְט אַז עֶר מוּז שְׁטַארְבֶּען אוּנ פַאר'ן טוֹיט אִיז בֶּעסֶער מֶען זָאל זִיךְ מִתְוַדֶה זַיין . דֶעמָאלְט הָאט הַאנְס וַואיָאל מוֹדֶה גֶעוֶועהן אַז אוֹיפ'ן רָב הָאט עֶר נָאר אַ בִּלְבּוּל גֶעמַאכְט ; מֶען הָאט אִיהם פַאר אַזַא חֵטְא פַארְבְּרֶענְט אוּנ ר' יִשְׂרָאֵל בְּרוּנָא אִיז נִצָל גֶעוָוארֶען פוּן דֶער סַכָּנָה .

נִיט אוֹיף לַאנְג הָאט מֶען אָבֶּער צוּרוּה גֶעלָאזְט דִי רֶעגֶענְסְבּוּרְגֶער יוּדֶען . נָאךְ אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם יָאהר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי יְדִיעָה פוּן דֶעם טְרִיעֶנְטֶער קִינְד אוּנ דֶער פְרוּמֶער עֶפִּיסְקָאפּ הַיינְרִיךְ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נוֹקֵם זִיךְ צוּ זַיין פַאר דֶעם אוּמְשׁוּלְדִיג פֶערְגָאסֶען הֵיילִיג בְּלוּט : עֶר הָאט בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט מוֹסְרִים מִיט עֵדוּת, וָואס הָאבֶען גֶעזָאגְט אוּנ גֶעשְׁרִיבֶּען וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען, עֶטְ־לִיכֶע יוּדֶען הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶען מוּטְשֶׁען, הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט, אוּנ אַזוֹי הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אַלֶע רֶעגֶענְסְבּוּרְגֶער יוּדֶען אוּנ זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען . דָא הָאט זִיךְ אָבֶער דֶער קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ פַאר זֵיי שְׁטַארְק אָנְגֶענוּמֶען . עֶר אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן פָאלְקָאמֶען אִיבֶּערְצַיינְט אַז אַלֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען יוּדֶען זֶענֶען שֶׁקֶר וְכָזָב, נָאר עֶר הָאט נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעמֵיינְט דֶעם אֱמֶת ווִי עֶר הָאט נִיט גֶע־וָואלְט אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע זָאלֶען זִיךְ צוּ פִיעל צוּפִיהרֶען דִי הַאנְד, אוּנ דַארִיבֶּער

האט ער געשיקט אַ בעפעהל צו די איינוואהנער פון רעגענשבורג מען זאל באלד אַללע יודען בעפרייהען, אונ האטש די נייסטליכע האבען אזוי געדרעהט אַז גראד אין יענער צייט האט מען אין פאסויא אויך געטוידט אַסך יודען דערפאר וואס זיי האבען קלאמערשט אַרויסגעגנב'ט פון די קירכען האסטיעס אונ זיי געשאנדעט, האט פרידריך בפירוש ערקלעהרט אַז ער גלויבט ניט אין די זאכען אונ וועט ניט דערלאזען מען זאל אומברענגען אומשולדיגע מענשען. ניט אזוי גיך טהוט זיך אבער ווי עס רעדט זיך: ביז מען האט געשריבען דעם קייזער אונ ביז עס האט געקאנט פון איהם אָנקומען אַ בעפעהל איז דערווייל אַוועקגעגאנגען דריי יאהר אונ ערשט, אַז פרידריך האט בעפויהלען זעהר שטרענג אונ האט אויף דער שטאדט אַרויפגעלעגט אַ שטראף פון אַכט טויזענד גולדען, האט מען זיך גענומען די רעגענשבורגער יודען בעפרייהען. עס איז אבער ווייטער געוועהן איין עכוב: די שטאדט האט געפאדערט, אַז די יודען זאלען בעצאהלען דעם שטראף, זיי זענען אבער אַזוי פעראָרעמט געוואָרען אַז צונויפּ־זעהמען אַזאַ סומע איז פאר זיי ניט מעגליך געוועהן, אונ דאריבער זענען זיי געזעסען נאך צוויי יאהר, ביז עס איז דער שטאדט אַלליין נמאס געוואָרען אונ מען האט זיי אַרויסגעלאזט, נאר דאס וואָרט האבען זיי געמוזט געבען אַז זיי וועלען זיך ניט רירען פון רעגענשבורג, ווייל די שונאים האבען געוואוסט אַז אין אַ קורצער צייט וועלען די יודען ווייטער אָנהויבען אַרבייטען אונ זיי וועלען האבען פון זיי אַגרויסע הכנסה. די יודען האבען געמוזט דארויף בע־שטעהן, חאטש אין הארצען האבען זיי מסכנא געוועהן זייערע ברידער, וואס מען האט דערמאלט אַרויסגעטריבען פון גאנץ שוואבען אַלץ צו ליעב דער מעשה מיט דעם טריענטער קינד, וואס מען האט געגלויבט אין דעם כמעט ביז צום אַכטצעהנטען יאהרהונדערט.

אַזוי האט אַסטראָה'לע פון אַ שונא אָבגעקאָכט יודען געגנוג בלוט אונ עס האט אַרויסגערופען שרעקליכע רדיפות, וואס האבען נאר אין גאנצען אַ תּל גע־מאכט בעזאנדערס פון די שפּאנישע יודען.

---

4 די אינקוויזיציאָן אין שפּאניען.

(1481—1485 נאך קריסטוס געבורט).

דעם שפּאנישען פאלק איז ניט בעשערט געוועהן צו געניעסען רוהיג די שמחה וואס אַללע קליינע מלוכות האבען זיך פעראייניגט, אונ פון קאסטיליען,

אַרַאנָאנְיֶען אונ קאַטאַלָאנְיֶען איז גֶעוואָרֶען אַ גְרוֹיס לַאנְד. די מַארְרַאנֶען זֶענֶען בַּיי זַיי גֶעוֶועהן ווִי אַדָארְן אִין אוֹיג אונ זַיי הָאבֶּען זִיךְ פַארְדְרֶעהט דִי קָאפּ נָאר מִיט דֶער שַׁאֲלָה, ווִי אַזוֹי גִיכֶער פוּן זַיי אַיין סוֹף צוּ מַאכֶען אונ פוּן קַיין גְרֶאסֶערֶע טוֹבוֹת פַאר דֶער מְדִינָה הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעוואָלְט טְרַאכְטֶען. דָאס פָאלְק הָאט אֵיינֶענְטְלִיךְ נָאר בְּלִינְד נָאכְגֶעטַאנְצְט אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען וואָס הָאבֶּען גֶעהַאט גֶענוּג סִבּוֹת בֶּאז צוּ זַיין אוֹיף דִי מַארְרַאנֶען אונ זוּכֶען אַלֶּע מִיטֶעל זַיי צוּ פַּטר'ן; דִי גֵייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען עֶס גֶעטְהוּן אַ בִּיסֶעל לְשֵׁם שָׁמַיִם, ווַייל זַיי הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר פֶערְבָּארְגֶענֶע יוּדֶען, אונ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעמֵיינְט נָאר קִנְאָה: עֶס הָאט זַיי פֶערְדְרָאסֶען וואָס דִי מַארְרַאנֶען פַארְנֶעהמֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען. כָּל זְמַן דֶער שְׁוואַכֶער קָאנִיג הֵיינְרִיךְ דֶער פִירְטֶע הָאט גֶעלֶעבְּט הָאבֶּען דִי שׂוֹנְאִים נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען אַזַא שְׁלִיטָה, נָאר אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער קָאנִיגִין אִיזַאבֶּעלַא אונ מֶען הָאט נָאךְ פְרִיהֶר גֶעהֶערט אַז זִי אִיז זֶעהר פְרוּם, אונ אִים נָאמֶען פוּן דֶער רֶעלִיגְיָאן ווֶעט מֶען בַּיי אִיהר אַלְדִינְג אוֹיספִירֶען, זֶענֶען זַיי בַּיי זִיךְ גֶעוואָרֶען שְׁטַארְקֶער. דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּן דִי מַארְרַאנֶען הָאט נָאךְ מֶעהר אוֹיפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען פוּן זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער, ווֶען דֶער קָאנִיג מִיט דֶער קָאנִיגִין זֶענֶען גֶעקוּמֶען קַיין סֶעווִילַא אונ דִי גְרֶעסְטֶע לַייט וואָס הָאבֶּען זַיי בֶּעגְרִיסְט אונ אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט דִי נַאנְצֶע צֵייט, אֲפִילוּ עֶפִּיסְקָאפֶּען, זֶענֶען גֶעוֶועהן לוֹיטֶער מַארְרַאנֶען. דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקֶענְט פֶערְוואוּנְדֶערְן ווִי לַייכְט יוּדֶען זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד אִיבֶּערְצוּטְרָאנֶען צָרוֹת: עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג הָאט מֶען הוּנְדֶערְטֶער מַארְרַאנֶען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אונ אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט אִין טוֹלֶעדַא, קוֹרְדוֹבָה אונ נָאךְ פִיעל שְׁטֶאדְט אונ צוּם סוֹף לֶעבֶּען זַיי נָאךְ אונ שְׁטֶעהֶען נָאר אוֹיף אַזַא הוֹיכֶער מַדְרֵגָה, אַז מֶען הָאט גֶעקָאנְט שְׁווֶערֶען אַז כִּמְעַט דֶער נַאנְצֶער קָאנִיגְלִיכֶער הוֹיף בֶּעשְׁטֶעהט נָאר פוּן יוּדֶען. אַוַודַאי הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאִים, וואָס הָאבֶּען זִיךְ גֶע-פוּילְט מִיט אֵיינֶענֶע מַעֲלוֹת דוּרְכְשְׁלָאנֶען פַאר זִיךְ אַ וֶועג אונ הָאבֶּען גֶעוואָלְט צוּ לִיעבּ זֵייעֶר אַלְטֶען יִחוּס בֶּעקוּמֶען אֵיין אָבְּגֶעשָׁאהלְט אֵיי אִין מוֹיל אַרַיין, שְׁטַארְק דֶערְשְׁרָאקֶען פַאר'ן יוּדִישֶׁען כֹּחַ, אונ עֶס אִיז בַּיי זַיי גֶעבְּלִיבֶּען אַז זַיי מוּזֶען דִי מַארְרַאנֶען עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין. אַ גַייסְטְלִיכֶער פוּן סֶעווִילַא, אַלְפָאנְסָא דֶע אָיֶעדַא הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיפְקְלֶעהרֶען דִי קָאנִיגִין וואָס פַאר אַ חֵטְא עֶס אִיז וואָס מֶען לָאזְט אַזוֹי וואַקְסֶען דִי מַארְרַאנֶען, ווֶעלְכֶע זֶענֶען נָאךְ גֶעפֶאהר-לִיכֶער פוּן דִי אָפֶענְטְלִיכֶע יוּדֶען, ווַייל זַיי טְהוּעֶן אָן דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם חֲרְפּוֹת בּוּשׁוֹת אונ בֶּענוּצֶען זִיךְ נָאר מִיט דֶער מַאסְקֶע פוּנ'ם נֵייעֶם גְלוֹיבֶּען, כְּדֵי זַיי

זאלען זיך קאנען נוקם זיין אין קריסטען אונ נעהמען זיך אי כבוד אי געלד. איזאבעלא האט געהאט אזא וואהלען רבי'ן ווי טהאמאש דע טארקוועמאדא, פון קינדהייט אן האט ער איהר אלץ פערשטעהען געגעבען, אזוי ווען גאט וועט איהר שענקען אמאל די מאכט, זאל זי בעשיצען די קאטאלישע קירכע, אונ אז זי האט דערהערט אזא זאך האט עס איהר פארקלעמט ביים הארצען אונ זי האט נאר געדאנקט דעם אויבערשטען וואס ער האט זי שוין אויף דער הייסער שעה מזכה געוועהן מיט אזא מצוה אונ איהר געגעבען די מעגליכקייט זיך אנצונעהמען פאר זיין היילינען נאהמען: זי האט באלד אוועקגעשיקט א גרויסען פדיון דעם פאפסט סיקסטוס דעם פיערטען; מיט געלד האט מען ביי איהם אלדינג געקאנט פועל'ן, אונ נאר גיך איז אים יאהר 1478 אנגעקומען א בעפעהל מען זאל איינפיהרען אין שפאניען א אינקוויזיציאן, דאס הייסט מען זאל בע-שטימען בעזונדערע ריכטער וואס זאלען משפט'ן אללע, וועלכע וועגען פאלש דעם קריסטענטהום. עס איז כדאי געוועהן, וואס די זאך האט אבגעקאסט אזא היבשע מטבע, ווייל דער פאפסט האט ערלויבט מען זאל ביי אללע בעשולדיגטע צונעהמען דאס פערמעגען אונ אויף דעם היתר האבען טאקי ארויסגעקוקט געגוג מיוחסים, וואס האבען זיך איינגערעדט אז זיי קומט דאס, וואס אנדערע האבען דארויף געהארעוועט.

עהדער איזאבעלא האט זיך ענטשלאסען צו אפנען דאס שרעקליכע אינ-קוויזיציאנ'ס-געריכט, האט זי קלאמערשט געוואלט געהן מיט גוטען אונ האט געהייסען איינעם פון איהרע גייסטליכע אנשרייבען א בעזונדער בוך פאר די מארראנען, טאמער וועלען זיי תשובה טהון אונ ווערען פרומע קריסטען. די קאניגין האט עס, ווי עס שיינט, געטהון נאר לפנים, זי האט זיך אלליין געוואלט אבנארען, ווייל זי האט גאנץ גוט פערשטאנען אז מיט א קליין ביכעל, וואס דארט ווערען נאר ווידערהאלט אלטע זאכען, איז שווער צו ווירקען אויף מענשען, וואס זענען פערטיג זיך מוסר נפש צו זיין פאר זייערע איבערציינוגגען. באלד האט זיך טאקי ארויסגעוויזען אז די מארראנען האבען ניט נאר ווענינ דרך ארץ געהאט פאר די חכמות, וואס דער גייסטליכער האט אריינגעלעגט אין דעם ביכעל, נאר איינער פון זיי האט נאך אנגעשריבען א בעזונדער ספר געגען קריסטענטהום אונ האט דערמיט אנגעמאכט אזא רעש, אז די קאניגין האט געמוזט הייסען דעם גייסטליכען פערנאנדא דע טאלאווערא ער זאל ארויסלאזען א תשובה. אזוי זענען אבגעלאפען צוויי יאהר אונ אז די מלוכה האט געזעהען אז מיט גוטען וועט מען גאר ניט מאכען האט מען אין סעווילא,

אים יאָהר 1480, געאֶפֶענט דאָס עֶרְשְׁטֶע אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט אונ די נֵייעסְטְ־
לִיכֶע מִינוּעֶל מָארִילְלָא אונ זְשׁוּאַן דֶע סאַן מאַרְטִין זֶענֶען בֶּעשְׁטִימְט
גֶעוָוארֶען פַאר אִינְקְווִיזִיטָארֶען.

אִין סֶעווִילַא הָאבֶען אָבֶער די מַארְרַאנֶען גֶעשְׁפִּיעלְט אַיין הוֹיפְּטְרָאללֶע אונ
די גַאנְצֶע מַאכְט אִיז גֶעוֶועהן בַּיי זֵיי אִין די הֶאנְד. קוֹים זֶענֶען זֵיי גֶעוָואהר
גֶעוָוארֶען פוּן דֶער גְרוֹיסֶער סַכָּנָה וָואס שְׁוֶועבְט אִיבֶּער זֵייעֶרֶע קָאפּ, הָאבֶען זֵיי
זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען דָּרצוֹן פוּן דֶער מְלוּכָה; זֵיי הָאבֶען אוֹיסְ־
גֶעטְרַאכְט אַגַאנְצֶען פְּלַאן, דֶער גְרוֹיסֶער נְגִיר דִּיעֶגָא דֶע שׁוּשָׁן אונ
דֶער גֶעלֶעהרְטֶער זְשׁוּאַן פֶּערְנַאנְדָא אַבּוּלַפִיַא הָאבֶען שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט
אִין דֶעם, אונ עֶס וָואלְט זֵיי אֶפְשַׁר גֶערָאטְהֶען וֶוען דִיעֶגָא'ס טָאכְטֶער,
וָואס הָאט גֶעהַאט אַ גֶעלִיעבְּטֶען אַיינֶעם פוּן די פַיינְדְלִיכֶע עֶדֶעלַלֵייט, וָואלְט
זֵיי נִיט אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. דָא אִיז שׁוֹין צוּגֶענָאסֶען גֶעוָוארֶען בּוֹימְאֵל צוּם פַייעֶר:
די אִינְקְווִיזִיטָארֶען הָאבֶען זִיךְ גֶעטְשֶׁעפֶּעט פַאר דֶער רֶעלִיגְיָאן. די מְלוּכָה הָאט
זִיךְ נוֹקֵם גֶעוֶועהן פַאר דֶער מְרִידָה וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט אָנְמַאכֶען אונ גָאר
אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אִין גֶעפֶאנְגְנִישׁ גֶעוֶועהן מֶעהר קֵיין פְּלַאץ פַאר אַללֶע
מַארְרַאנֶען וָואס מֶען הָאט דָארְט פַארְשְׁפַּארְט. די אִינְקְווִיזִיטָארֶען הָאבֶען צוּשִׁיקְט
אַבֶּעפֶעהל אִיבֶּער גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוֶואגֶען אַרַיינְצוּ־
לָאזֶען די דָאזִיגֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען, אונ אַז יֶעדֶער וָואס
מֶען וֶועט בַּיי אִיהם גֶעפִינֶען אַיין אַנְטְלָאפֶענֶעם וֶועט אוֹיךְ גֶעמִשְׁפָּט וֶוערֶען
ווִי אַ חֵטְא גֶעגֶען דֶער אֱמוּנָה. דֶערְפַאר הָאבֶען די אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען נִיט
גֶעהַאט קֵיין אָרְט, וואוּ זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען, אונ די צָאהל פוּן די גֶעפַאנְגֶענֶע
אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס אַז מֶען הָאט גֶעמוּזְט פַאר'ן אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט
אָבְּנֶעהמֶען אַנַיי הוֹיז אִין דֶער פָארְשְׁטַאדְט פוּן סֶעווִילַא, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען
לַא־טַאבְּלַאדַא. אוֹיף דֶעם הוֹיז הָאבֶען די אִינְקְווִיזִיטָארֶען גֶעלָאזְט אוֹיסְ־
קְרִיצֶען פְּסוּקִים פוּן דֶער בִּיבֶּעל, אוּמִיסְטֶען כְּדֵי חוֹזֶק צוּ מַאכֶען פוּן יוּדֶען;
אוֹיפ'ן טוֹיעֶר הָאבֶען זֵיי אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען „אֶחֱזוּ לָנוּ שׁוּעָלִים": הַאפְּט אוּנְז
די פוּקְסֶען, אונ „הַשְׁלֵךְ עַל ה' יְהָבְךָ": וַוארְף אוֹיף גָאטט דַיין בֶּע־
גֶעהר, אונ הָאבֶען דֶערְמִיט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶארֶען די יוּדֶען אַז זֵייעֶר חָכְמָה
וֶועט זֵיי גָאר נִיט הֶעלְפֶען אונ אַז זֵייעֶר הָאפְנוּנְג אִיז אִין גַאנְצֶען פֶערְלָאהרֶען.
צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל הָאט מֶען אִין סֶעווִילַא פַארְבְּרֶענְט זֶעכְס מַארְרַאנֶען, וָואס
הָאבֶען זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוֹיף זֵייעֶרֶע זִינְד אונ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען
שׁוֹין כִּמְעַט יֶעדֶען טָאג אוֹיף אַבֶּעזוּנְדֶער פְּלַאץ גֶעבְּרֶענְט אונ גֶעבְּרָאטֶען די

דִי יוּדִישֶׁע קָרְבָּנוֹת, מֶען פְלֶעגְט דֶערְבַּיי מַאכֶען אַ גַאנְצֶע צֶערֶעמָאנְיֶע מִיט פָאהנֶען אוּנ צְלָמִים, מִיט תְּפִלּוֹת פוּן גַייסְטְלִיכֶע, אוּנ דְרַיי הוּנְדֶערְט יָאהר כְּסֵדֶר הָאט דֶער רוֹיךְ נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ גֶעהן פוּן דֶעם שֶׁאנְדְלִיכֶען מִזְבֵּחַ......

פַאר דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען אִיז אָבֶער נָאךְ וֶוענִיג גֶעוֶועהן וָואס טוֹיזֶענְדֶער אוּמְשׁוּלְדִיגֶע נְפָשׁוֹת הָאבֶען זִיךְ גֶעמוּטְשֶׁעט אִין תְּפִיסָה אוּנ זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע וֶועטְהִיגֶען בִּיז מֶען הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען דָאס לֶעבֶען; זֵיי הָאבֶען גֶעוָואלְט אַז דִי צָאהל פוּן אַזֶעלְכֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע זָאל וֶוערֶען נָאךְ צֶעהן מָאל אַזוֹי פִיעל. דַארִיבֶּער זֶענֶען זֵיי גֶעפַאלֶען אוֹיף אַזַא שֵׂכֶל: זֵיי הָאבֶען אַרוֹיסְ-גֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז זֵיי ווִילֶען גֶעהן מִיט חֶסֶד אוּנ וֶוער פוּן דִי מַארְרַאנֶען עֶס וֶועט אַלֵיין קוּמֶען צוּם אִינְקְוִיזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט אוּנ וֶועט זִיךְ מוֹדֶה זַיין אַז עֶר אִיז בִּיז אַהֶער פֶערְפִיהרְט גֶעוֶועהן, וֶועט מֶען אִיהם נָאר הֶעלְפֶען עֶר זָאל קֶאנֶען תְּשׁוּבָה טְהוּן אוּנ קַיין שׁוּם עוֹנֶשׁ וֶועט אִיהם נִיט קוּמֶען, וַוייל דִי מְלוּכָה ווִיל נָאר רוֹדֵף'ן דִי דָאזִיגֶע עַקְשָׁנִים, וָואס בֶּעהַאלְטֶען זִיךְ אוּנ וַוארְטֶען בִּיז מֶען נִיט אוֹיף זֵיי אַ מְסִירָה. זֶעהר פִיעל מַארְרַאנֶען הָאבֶען זִיךְ גֶעלָאזְט אַרַיינְנַארֶען אוֹיף אַזַא אוֹפָן, זֵיי זֶענֶען אַלֵיין גֶעקוּמֶען צוּ דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען אוּנ הָאבֶען גֶעמֵיינְט אַז אָט בַּאלְד בֶּעקוּמֶען זֵיי שׁוֹין אַ כַּפָּרַת עָוֹן, נָאר דָא הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶען פַאר זֵיי אַ צָרָה: יֶעדֶען פוּן זֵיי הָאט מֶען אוֹיסְגֶעפְרֶעגְט וֶוער זַיינֶע חֲבֵרִים זֶענֶען גֶעוֶועהן, וֶוער עֶס הָאט אִיהם צוּגֶערֶעדְט אָבְצוּטְרֶעטֶען פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם; שְׁוַוייגֶען הָאט מֶען נִיט גֶעטָארְט, וַוייל מֶען הָאט אָנְגֶעטְהוּן עִנּוּיִם קָשִׁים, מֶען הָאט גֶעמוּזְט אָנְרוּפֶען נֶעהמֶען אוּנ דִי אִינְקְוִיזִיצְיָאן הָאט בֶּעקוּמֶען נָאר אַ פְרִישׁ צֶעטֶעל פוּן נַייֶע קָרְבָּנוֹת.

בַּיי אַזַא מִשְׁפָּט צֶדֶק הָאבֶען דִי זִיטֶען פוּן דִי שְׁפַּאנְיֶער גֶעמוּזְט שְׁטַארְק פֶערְדָארְבֶּען וֶוערֶען: דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען הָאבֶען זֵיי גֶעהֵייסֶען נָאכְקוּקֶען טָאמִיר וֶועלֶען זֵיי דֶערְטַאפֶּען עֶמִיצֶען פוּן דִי פַאלְשֶׁע קְרִיסְטֶען, אוּנ דֶערְמִיט הָאבֶען זֵיי כִּמְעַט אַלֶע גֶעמַאכְט פַאר מוֹסְרִים. מֶען הָאט נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶען קֶענֶען יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, אוּנ קוֹים הָאט מֶען בֶּעמֶערְקְט אַז עֶמִיצֶער הָאט זִיךְ שַׁבָּת אָנְגֶעטְהוּן בֶּעסֶערֶע קְלֵיידֶער, אָדֶער גֶעטְרוּנְקֶען אַ גְלֶאזֶעל וַויין, וָואס מֶען הָאט עֶס גֶעקֶענְט רֶעכְנֶען פַאר קִדּוּשׁ, אִיז שׁוֹין יֶענֶער מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן. אַ טְהֵייל הָאבֶען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען אַז זֵיי טְהוּעֶן מִיט דִי מְסִירוֹת אַ גְרוֹיסֶע מִצְוָה, נָאר גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס פְלֶעגְט דִי אִינְקְוִיזִיצְיָאן זִיךְ בֶּעדִיענֶען מִיט אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶען זִיךְ נָאר גֶעוָואלְט נוֹקֵם זַיין אִין דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען אוּנ בֶּעקוּמֶען אַ חֵלֶק פוּן דֶעם פֶערְמֶעגֶען, וָואס מֶען הָאט בַּיי זֵיי גֶעוֶועהנְלִיךְ אָבְגֶעגְרַאבֶּעוֶועט.

אזוי איז גענוג געוועהן איין ווארט, איין ווינק פון א קריסט אז מען זאל חאפען
איינעם פון די בעסטע און נוצליכסטע איינוואהנער און מען זאל איהם צוברעכען
אויף שטיקער. עס איז קיין וואונדער ניט וואס ביז צום יאהר האט מען אין
סעווילא געהאלטען אין תפיסה מעהר פון פינפצעהן טויזענד מענשען אחוץ די
עטליכע הונדערט וואס מען האט פארברענט. דאס אכזריות פון די אינקוויזי-
טארען איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען זיי זענען געוואהר געווארען פון א מאראן
שוין נאך זיין טויט, אז ער האט שוין פאר זיי ניט געהאט וואס מורא צו
האבען, פלעגען זיי הייסען די ביינער ארויסווארפען פונ'ם קבר און ביי די
קינדער צונעהמען די ירושה, חאטש זיי האבען געמאגט זיין פרומע קריסטען
שוין פון דריטען אדער דעם פערטען דור.

אז מען האט זיך אזוי אבגערעכענט מיט די מאראנען, האט מען זיך
גענומען אויך צו די יודען, און די גייסטליכע, וואס האבען געוואלט גלאט אזוי
פאר דער וועלט פארענטפערן זייער גרויס אכזריות, האבען אנגעהויבען שרייען,
אז שולדיג זענען דער עיקר נאר די יודען, אז זיי פיהרען ארויף אויף שלעכטע
וועגען ניט נאר אזעלכע וואס קומען ארויס פון זייערע ברידער, נאר אפילו
געבארענע קריסטען, און אז ווען ניט זיי וואלט מען ניט בעדארפט אומברענגען
אזוי פיעל מענשען. מיט דעם דרך איז געגאנגען דער גייסטליכער אלפאנסא
דע אראפעזא, וואס איז דווקא געוועהן א גוטהערציגער און האט געשריגען
געוואלד אויף די אומרעכט פון די אינקוויזיציאן. אפילו אזא קלוגער און ארענט-
ליכער מענש האט זיך געלאזט איינרעדען אז די גאנצע מכה ליעגט נאר אין די
יודען און ער האט אנגעהויבען ארבייטען מען זאל די מאראנען לחלוטין אב-
טהיילען פון די יודען. פועל'ן אזא זאך איז מן הסתם ניט שווער געוועהן;
נאר גיך איז ארויס א בעפעהל אז די יודען זאלען זיך ארויסציהען פון גאנץ
אנדאלוזיען, און בעזאנדערס פון סעווילא און קורדובה, וואו עס האבען
זיך געפונען זעהר פיעל מאראנען, און כמעט ביז צעהן טויזענד יודען, וואס
האבען אין יענער געגענד געוואהנט נאך א סך פריהר עהדער די קריסטען האבען
זיך דארט בעזעצט, האבען געמוזט אוועקווארפען איבער פיער טויזענד אייגענע
הייזער און זיך לאזען זוכען נייע ערטער. דאס איז נאך אבער ווייניג געוועהן:
אפילו דארט, וואו זיי האבען געמאגט זיצען, האט מען זיי ארומגערינגעלט
מיט אזא שנאה אז דאס לעבען איז זיי ניט ניחא געוועהן און די מלוכה האט
אללע מאל אויסגעטראכען אנדערע גזרות פון א מאל וועגען דער יודישער הלבשה
און דעם שאנדליכען צייכען. ווי ווייט די יודען זענען דעמאלט אראבגעפאלען

ביי זיך – קאן מען ארויסזעהן דערפון וואס אפילו דער לאנד־רב, דון אברהם שניאור, וואס איז געוועהן דער גרעסטער חשוב ביי דער קאניגין, האט זיך ניט ערלויבט צו זאגען אין הויף עפּיס א גוט ווארט אויף די יודען אונ אויס־בעטען פאר זיי א ישועה.

די רציחות פון די אינקוויזיטארען זענען דערוויייל אזוי גרויס אונ שרעקליך געווארען אז די מאראנען האבען שוין ניט געקאנט אויסהאלטען אונ האבען אוועקגעשיקט שלוחים צום פאפסט סיקסטוס דעם פיערטען. אז דער פאפסט איז געוואהר געווארען פון אלדינג וואס עס געהט פאר אין שפאניען, האט עס איהם א ברען געטהון, אונ אזוי ווי די מאראנען האבען שכל געהאט אונ האבען איהם צוגעשיקט א וואהלע מתנה, האט ער זיך באלד אנגענומען פאר זיי אונ האט געשריבען צו איזאבעלא מיט דון פערנאנד אז ניט דאס האט ער געמיינט ווען ער האט ערלויבט צו מאכען איין אינקוויזיציאנס־געריכט אונ אז די ריינע אמונה דערלאזט ניט מען זאל פערגיסען בלוט פון אומשולדיגע מענשען. דאס איז גראד געוועהן אין דער צייט ווען די שפאנישע מלוכה האט געמוזט איינפיהרען די אינקוויזיציאן אין גאנצען לאנד אונ האט אויסגעקליבען פאר'ן אלטסטען פון אללע אינקוויזיטארען דעם בעריהמטען אכזר טהאמאס דע טארקוועמאדא. אוודאי האט איהר ניט געשמעקט וואס די מאראנען האבען זיך אבגעזוכט א וועג־קיין רום, אונ עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אויך טהון דאס איינע: פאר געלד האט זי אלדינג איבערגעדרעהט אונ דער איינער פאפסט וואס עס האט איהם פריהר קלאמערשט פארקלעמט ביים הארצען, ווען ער האט דערהארט וואס פאר א רציחות די אינקוויזיטארען טהוען, האט געגעבען זיין ברכה נאך אזעלכע פרומע לייט. די אינקוויזיציאן האט זיך פארשפרייט איבער דעם גאנצען לאנד, אונ כדי קיינער פון די אומגליקליכע מאראנען זאל זיך ניט קאנען קלאגען פאר'ן פאפסט האט ער געמאכט אז אין שפאניען זאל מען מאכי זעצען אנדערע ריכטער, וואס צו זיי זאלען זיך ווענדען אללע וועלכע זענען ניט צופרידען פון די אינקוויזיטארען: באזע וואלף האט ער געמאכט פאר שופטים איבער די צורייצטע טיגער אונ ביי זיי האט ער געהייסען די ארעמע שאפעלעך זוכען יושר אונ רחמנות.....

אויב עמיצען פון די מאראנען אונ די שפאנישע יודען האט זיך פריהר אויסגעוויזען אז ערגער קאן שוין נאר ניט זיין, האט זיי טארקוועמאדא געוויזען אז זיי האבען א גרויסען טעות געהאט: דאס וואס ער האט זיי געטהון לאזט זיך נאר ניט פארשרייבען, זיין הארץ איז געוועהן פון שטיין, קיין שום צערטליך

גֶעפִיהל הָאט זִיךְ אַהִין נִיט גֶעקָאנְט אַרַיינְגַנֶבְ׳נען, בָּאדֶען זִיךְ אִין פְרֶעמְד בְּלוּט, וֶוערֶן פַאר זִיךְ הֲרוּגִים — אִיז גֶעוֶועזֶען זַיין בֶּעסְטֶער תַּעֲנוּג. עֶר הָאט צוּ זִיךְ צוּ-גֶעשְׁלֶעפְּט נָאךְ אַזוֹינֶע גוּטֶע מֶענְשֶׁעלֶעךְ וִוי עֶר אַלַיין, בֶּעזָאנְדֶערְס דִי צְוֵויי גַייסְטְלִיכֶע פֶּעדְרָא אַרְבּוּעֶס דֶע עֶפִּילַא אוּנ גַאסְפַּארְד יוּגְלַאר, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶעמַאכְט פַאר אִינְקְוִיזִיטָארֶען אִין סַרַגָסַה, אוּנ אַזֶעלְכֶע חֶבְרָה-לַייט, וָואס עֶר הָאט אוּנְטֶער זֵייעֶר מַאכְט גֶעשְׁטֶעלְט דִי אִינְקְוִיזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט אִין קוֹרְדוֹבָה, וְשַׁאֶען, וִוילַארֶעאַ אוּנ טוֹלֶעדַא. אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶע-הַייסֶען אוֹיסְרוּפֶען אַז אַלֶע וָואס פִיהלֶען זִיךְ שׁוּלְדִיג, הָאבֶען אַ גַאנְצֶען חוֹדֶשׁ צַייט זֵיי זָאלֶען אַלַיין קוּמֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין אוּנ אָנְוַייזֶען דִי דָאזִיגֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶען זֵיי פֶערְפִירְט. עֶס הָאבֶען זִיךְ אָבֶער גֶעפוּנֶען זֶעהר וֶוענִיג בַּעֲלָנִים, וָואס זָאלֶען וֶועלֶען הַאנְדְלֶען בַּיי דֶער אִינְקְוִיזִיצְיָאן מְצִיאוֹת: מֶען הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז קֵיין לֶעבֶּעדִיגֶער נֶעהמְט מֶען שׁוֹין פוּן אִיהרֶע הָאנְד נִיט אַרוֹיס.

דִי צָאהל פוּן דִי קָרְבָּנוֹת, וָואס זֶענֶען אִין יֶענֶער צַייט גֶעפַאלֶען אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּעשְׁטִימֶען. דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אוּמְגֶעקוּמֶען אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע גַייסְטְלִיכֶע אִין קוֹרְדוֹבָה, פֶּעדְרָא פֶערְנַאנְדֶעז דֶע אַלְקַנְדֶעטֶע, אַ גֶעבָּארֶענֶער קְרִיסְט. אוֹיף אִיהם אִיז גֶעפַאלֶען דֶער חָשַׁד אַז עֶר אִיז אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ בְּסֵתֶר הָאט עֶר זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאמֶען גֶעגֶעבֶען, אַז אוּם פֶּסַח עֶסְט עֶר מַצָּה אוּנ הִיט אָב פִיעל יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים, אוּנ דֶער חָשַׁד אַלַיין אִיז גֶענוּג גֶע-וֶוען מֶען זָאל אִיהם נָאר נִיט פְרֶעגֶען אוּנ לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד פַארְבְּרֶענֶען.

אִין טוֹלֶעדַא הָאבֶען גֶעוואוֹינְט זֶעהר פִיעל מַארְרַאנֶען אוּנ זֵיי הָאבֶען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּמַאכֶען אַ מְרִידָה אוּנ זִיךְ אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען דֶער אִינְקְוִיזִיצְיָאן. עֶס הָאבֶען זִיךְ גֶעפוּנֶען צְוִוישֶׁען זֵיי אַסַךְ, וָואס הָאבֶען אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶען. זֵייעֶר פָארְשְׁטֶעהֶער אִיז גֶעוֶועזֶען אַ יוּנְגֶער גֶעלֶעהְרְטֶער אוּנ מוּטְהִיגֶער מֶענְשׁ מִיט דֶעם נָאמֶען דֶע לַא-טָארְרֶע. מֶען הָאט זֵיי אָבֶער גֶעמַסֶר׳ט אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט צוּ-שְׁלָאגֶען אִין גַאנְצֶען זֵייעֶר פְּלַאן. עֶטְלִיכֶע הָאט מֶען אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען, אַ בִּיסֶעל זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דִי הָאנְד פוּן דִי אִינְקְוִיזִיטָארֶען, וָואס הָאבֶען דֶערְוַויל אוֹיפְגֶעטְהוּן נָאךְ אַ בֶּעסֶערֶען פְּלַאן אוּנ הָאבֶען בֶּעפָאהלֶען דִי רַבָּנִים זֵיי זָאלֶען אַלֶע יוּדֶען בֶּעשְׁוֶוערֶען אַז זֵיי מוּזֶען מְגַלֶּה זַיין פוּן יֶעדֶען מַארְרַאן וָואס זֵיי קֶענֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועזֶען אַ שַׁארְפֶע הַמְצָאָה פוּן טָארְקְוֶועמַאדַא׳ס לַייט: זֵיי זֶענֶען נִיט מְסוּפָּק גֶעוֶועזֶען אַז פוּן דִי יוּדֶען וֶועלֶען זֵיי נָאר וֶוענִיג גֶעוואוּהר וֶוערֶען, נָאר זֵיי הָאבֶען זִיךְ פָּשׁוּט גֶעזוּכְט עֶס זָאל צוּקוּמֶען נָאךְ עֶפֶּעס אַ סִבָּה פַאר וָואס זִיךְ צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶּען. דִי עֶרְשְׁטֶע

וֶועגְס מַארְרַאנֶען וָואס מֶען הָאט פַארְבְּרֶענְט אִין טוֹלֶעדַא וֶוענֶען גֶעוֶועהן נִיט קַיין הֵיימִישֶׁע: סַאנְכָא דֶע צִיאנַדְד אוּנ זַיין פְרוֹי מַארִיָא דִיאַץ, זַיין זוּהן מִיט דֶער שְׁנוּר אוּנ גָאנְזַאלֶעץ דֶע טֶעבַּא מִיט זַיין פְרוֹי הָאט מֶען פֶערְמִשְׁפָּט אִין וִוילַא-רֶעאַל צוּם טוֹיט, נָאר עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען פוּן דָארְט אַנְטְלוֹיפֶען קַיין וַואלֶענְסִיַא אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף; אַז דָאס אוּמְגְלִיק פֶערְפָאלְגְט אָבֶּער, הֶעלְפְט נִיט קַיין אַנְטְלוֹיפֶען, עֶס אִיז אוֹיפ'ן יַם גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער שְׁטוּרְם-ווִינְד, דָאס צוּבְּרָאכֶענֶע שִׁיף הָאט זִיךְ וַוייטֶער צוּגֶעשְׁלָאגֶען צוּ אַ שְׁפַּאנִישֶׁען בְּרֶעג, מֶען הָאט זֵיי בַּאלְד דֶערְקֶענְט אוּנ דֶער טוֹיט וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָואלְט פוּן אִיהם אוֹיסְבֶּעהַאלְטֶען, הָאט זֵיי גֶעטְרָאפֶען אִין טוֹלֶעדַא אוּנ זֵיי זֶענֶען דָארְט גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע קָרְבָּנוֹת אוֹיפ'ן מִזְבֵּחַ פוּן אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען אַיינְצוּפִיהְרֶען דִי אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן אִין גַאנְצֶען לַאנְד. אִין טֶערוּעֶל אוּנ וַואלֶענְסִיַא הָאט דָאס פָאלְק אָפֶען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זַיין אוּנְצוּפְרִידֶענְהַייט פוּן דִי נַייֶע מִשְׁפָּטִים אוּנ בֶּעוָואנְדֶערְס הָאט מֶען עֶס נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אִין אַרַאגָאנְיֶען וָואוּ פִיעל מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע אוּנ הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז מִיט תְּקִיפוּת וֶועלֶען זֵיי עֶפִּיס אוֹיסְפִיהְרֶען. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעמַאכְט יַד אַחַת מִיט אַנְדֶערֶע גְרוֹיסֶע לַייט אוּנ בַּאלְד אִיז גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה, וָואס צְוִוישֶׁען זַייעֶרֶע פָארְשְׁטֶעהֶער אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער זוּהן פוּן יְהוֹשֻׁעַ לָארְקִי, פְרַאנְצִיסְקָא דֶע סַאנְטַא פֶע, אוּנ וָואס הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ טֵיידְטֶען דֶעם אִינְקְוִוִיזִיטָאר פֶּעדְרָא אַרְבּוּעֶס דֶע עֶפִּילַא, וֶועלְכֶער הָאט שׁוֹין דָארְט אָנְגֶעאַרְבַּייט גַאנְצֶע צָרוֹת. דֶערְפוּן אִיז עֶרְשְׁט אַרוֹיס דָאס רֶעכְטֶע אוּמְגְלִיק: דִי חֶבְרָה וָואס הָאט גֶעוָואלְט פַּטֶר'ן דֶעם אִינְקְוִוִיזִיטָאר, הָאט גֶעדוּנְגֶען רוֹצְחִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיהם דֶערְהַרְגֶ'ט גַאנְץ פְּרִיה אִין קִירְכֶע, אוּנ קוּים אִיז דָאס פָאלְק דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, הָאט מֶען בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען אַז דֶער אִינְקְוִוִיזִיטָאר אִיז אַ„הֵיילִיגֶער" אוּנ אַז מֶען מוּז זִיךְ נוֹקֵם זַיין פַאר זַיין אוּמְצַייטִיגֶען טוֹיט. עֶס וָואלְט גֶעוֶועהן גֶעקוּמֶען צוּ גְרוֹיס שְׁפִיכוּת דָמִים, וֶוען דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אַלְפָאנְסָא דֶע אַרַאגָאן שְׁטִילְט נִיט דֶעם עוֹלָם אוּנ זָאגְט זֵיי נִיט צוּ אַז דִי מְלוּכָה וֶועט זִיךְ אַלֵיין נוּט אָבְּרֶעכֶענֶען מִיט דִי שׁוּלְדִיגֶע. דִי מְלוּכָה הָאט טַאקִי גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּנ דֶער טוֹיט פוּן דֶעם אִינְקְוִוִיזִיטָאר הָאט דִי אַנְוָואהְנֶער פוּן סַרַגָסָה אָבְּגֶעקָאסְט גֶענוּג בְּלוּט: עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען אַז אֵיינֶער פוּן דִי מוֹרְדִים, ווִידַל דֶע אוּרַאנְסָא הָאט זִיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוּנ הָאט קְלָאמֶערְשְׁט אוֹיס-גֶעזָאגְט דִי נָאהמֶען פוּן אַלֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ מִיט אִיהם צוּזַאמֶען אַרוֹיס-

געשטעלט געגען דער אינקוויזיציאן. אויף דער סמיכה האט מען שוין געמאכט א גאנץ צעטעל אונ װעמען מען האט נאר געװאלט טרעפען האט מען אהין ארייגעשטעלט. מעהר פון דריי הונדערט מאראנען זענען פערמשפט געװארען אונ דרייסיג מענער אונ פרויען פון די שאנסטע משפחות, אונ צווישען זיי אויך פראנציסקא דע סאנטא פע, וואס עס איז איהם בעשערט געוועהן אבצוקומען מיט א מיתה משונה פאר זיינע אלטע זינד, האט מען פארברענט. די אינקוויזיציאן האט די מורדים ניט געלאזט צו רוה אפילו נאכ'ן טויט, אונ אז איינעם פון זיי, גאספאר דע סאנטא קרוץ איז געראטהען צו אנטלויפען קיין טולוז אונ דארט שטארבען, האבען די אינקוויזיטארען גוזר געוועהן אויף זיין זוהן ער זאל אװעקפאהרען קיין טולוז אונ דארט בעטען די נייסטליכע מען זאל דעם פאטער ארויסגראבען פונ'ם קבר אונ זיין קערפער פארברענען, אונ דער זוהן איז געצוואונגען געוועהן צו טהון אזא שאנדליכע זאך געגען א אייגענעם פאטער, ווייל ווען ניט וואלט ער אלליין מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן.

אזוי האט זיך נאר אין א קורצער צייט צוברענט דאס פייער פון דער אינקוויזיציאן אין גאנץ שפאניען אונ איינער פון די יודישע שרייבערס, וואס האבען דארט דעמאלט געלעבט, ר׳ יצחק אבראמא מאלט אב די לאנגע פון די יודען אין שרעקליכע פארבען. עס האבען זיך אפילו געפריווט נאך צוויי שטאדט, לערידא אונ ברצלונה ארויסשפרינגען געגען דער אינקוויזיציאן, נאר עס האט ניט געהאלפען: טארקוועמאדא האט מיט אייזערנע ריגלען צוגעמאכט שפאניען, עס זאל זיך ניט ארייגהאפען צו קיינעם קיין מינדסט געפיהל פון בארמהערציגקייט, די אונצופרידענע האט מען מיט געוואלד פערשטאפט דאס מויל, אונ אין די דרייצעהן יאהר, וואס ער האט געהאט די מאכט זענען אומגעקומען, אויסער יודען, מעהר פון זיבצעהן טויזענד מאראנען אונ איבער צוויי טויזענד פון זיי האבען אין העליש פייער אויסגעהויכט די נשמה.

5 דאס פערטרייבען די יודען פון שפאניען אונ פורטוגאל.

(1481—1486 נאך קריסטוס געבורט).

כאטש די שפאנישע יודען האבען געהאט זייער עהרליך אויסקומעניש צו ליעב די מאראנען – פון אנדאלוזיען האט מען זיי משלח געוועהן אונ אין די איבריגע געגענדע זענען זיי אויך געשטאנען אויף א וואג שאל – פון דעסטוועגען

האָט זיי קיין שום שטראָף ניט געקאָנט אָבראַייסען פון זייערע בעהאַלטענע ברידער אונ מיט מסירת נפש פלעגען זיי העלפען די מאַראַנען זיי זאָלען אָבהיטען יודישקייט, צושטעלען כשר פלייש, מצות אויף פסח, אָנווייזען ווען יעדער יום טוב געפאַלט, לערנען מיט די קינדער תורה. אַז די גייסטליכע האָבען זיך איבערצייגט אַז מיט די יודען וועלען זיי גאָר ניט מאַכען, אַז די ענוים קשים פון דער אינקוויזיציאָן קאָן ניט צושטערען די ליעבע וואָס פערבינדט זיי מיט די מאַראַנען, האָבען זיי זיך גענומען אַרבייטען מען זאָל גאָר די יודען לחלוטין אַרויסטרייבען פון שפּאַניען. עס איז זיי אָבער ניט אַזוי גרינג אָנגעקומען, ווייל אין קעניגליכען הויז זיינען גרויסע חשובים געוועהן אַפּאָר גרויסע לייט, ווי ר׳ אַברהם שניאור, אונ גראַד פונקט אין דער צייט ווען ביי טאָרקוועמאַדאַ׳ן אין קאָפּ איז געבאָרען געוואָרען דער פּלאַן אָבצוזייניגען דאָס לאַנד פון אַגאַנץ פאָלק האָט די מלוכה גענעבען איינע פון די גרעסטע שטעלען אַ יודען, דון יצחק אַבּרבּנאל, וואָס האָט אַלאַנגע צייט בעשיצט זיינע ברידער, ווייל פאַר איהם האָבען שונאים אויך דרך ארץ געהאַט אונ ער איז אים שטאַנד געוועהן ניט צו דערלאָזען דאָס אומגליק זאָל זיך מיט אַמאָל אויסגיסען אויף פויזענדער אונשולדיגע מענשען.

דון יצחק אַבּרבּנאל, וואָס האָט זיין יחוס גערעכענט פון דוד המלך, איז געבאָרען געוואָרען אין ליסאַבּאָן אים יאָהר 1437, פונקט ווען די יודען זענען אין פּורטוגאַל געשטאַנען נאָר אויף אַהויכער מדרגה, ווען זיי האָבען געהאַט די איינענע רעכטע וואָס אַללע איבריגע איינוואָהנער אונ האָבען זיך געפיהרט אַזוי פריי אונ זעלבּסטשטאַנדיג אַז זייערע רבנים, וואָס דאָס גאַנצע יודיש לעבען איז געשטאַנען אונטער זייער מאַכט, פלעגען זיך בעדיענען מיט דער העבּרעאישען שפּראַכע אפילו ווען זיי האָבען בעדאַרפט אָנקומען צו דער מלוכה. אַבּרבּנאַל׳ס גרויסע פעהיגקייטען, זיין גוטער קאָפּ אונ בעזאָנדערס דער שכל ווי אַזוי זיך צו בעגעהן מיט מענשען, האָבען איהם פון דער יוגענד אָן געאָפענט אַוועג צו כבוד: דער קעניג אַלפאָנסאָ דער פינפטע האָט פערשטאַנען צו שאַטצען די מעלות פון אַזאַ מענשען אונ האָט איהם געגעבען זעהר אַהויכע שטעללע אין קעניגליכען הויף. וואו מען פלעגט זעהר פריינדליך אויפנעהמען לייטישע יודען, אונ בעזאָנדערס פיידע זיהן פון׳ם בעריהמטען גביר דון דוד אבן יחיא נגרו, איז אַבּרבּנאַל נאָהענט געוואָרען צו אַללע קרובים למלכות אונ צווישען זיינע גוטע פריינד האָבען זיך געפונען אַזעלכע גרויסע לייט ווי דער הערצאָג פערנאַנדאָ דע בּראַגאַנצאַ, מאַרקיז פאָן מאָנטעמאָר אונ דער גראַף

פָאן פַארָא, וָואס הָאבֶּען צוּ לִיעבּ אִיהם בֶּעקוּמֶען אַללֶע יוּדֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז צוּ אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען דֶער גְרוֹיסֶער גֶעלֶעהרְטֶער יָאהַאן סֶעצִירַא, וָואס אִיז נָאךְ פְרִיהֶר גֶעוֶועהן אַ אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל. אַחוּץ זַיינֶע גְרוֹיסֶע מַעֲלוֹת, הָאט דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל גֶעהַאט אַ עֶדֶעל הַארְץ אוּנ פְלֶעגְט זִיךְ גַאנְצֶע טָאג אָבְּגֶעבֶּען מִיט צְדָקָה. אַז דֶער קֶענִיג אַלְפָאנְסָא הָאט אַיינְגֶענוּמֶען אִין אַפְרִיקָא דִי שְׁטָאדְט אַרְצִילַא אוּנ הָאט פוּן דָארְט גֶעבְּרַאכְט עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יוּדִישֶׁע גֶעפַאנְגֶענֶע, וֶועלְכֶע מֶען הָאט גֶעוָאלְט פֶערְקוֹיפֶען פַאר קְנֶעכְט, הָאט אַבְּרַבַּנֶאל נִיט גֶערוּהט אוּנ הָאט צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַזוֹי פִיעל גֶעלְד אַז עֶר הָאט זֵיי נִיט נָאר גֶעקֶאנְט אוֹיסְלֶאזֶען, נָאר עֶר הָאט זֵיי גֶעמַאכְט אַ פַּרְנָסָה, זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען פוּן וַואנֶען צוּ צִיהֶען דָאס שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. אִיבְּרִיגֶענְס הָאט אַבְּרַבַּנֶאל אִין זִין גֶעהַאט נִיט נָאר דִי הֵיימִישֶׁע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן פַאר זַיינֶע אוֹיגֶען, עֶר הָאט גְלַייךְ לִיעבּ גֶעהַאט זַיינֶע בְּרִידֶער פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט, עֶר הָאט זִיךְ גֶעמִיהט זֵיי צוּ טְהוּן טוֹבוֹת אוּמֶעדוּם וואוּ עֶר הָאט נָאר גֶעוואוּסְט פוּן זֵיי, אוּנ אַז דֶער קֶענִיג אַלְפָאנְסָא הָאט גֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים צוּ בֶּעגְרִיסֶען פוּן זַיין נָאהמֶען דֶעם פַאפְּסְט סִיקְסְטוּס דֶעם פִיערְטֶען, הָאט עֶר זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט וָואס דֶער דָאקְטָאר יָאהַאן סֶעצִירַא אִיז אוֹיךְ דֶעמָאלְט גֶעפָאהרֶען אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל דָארְט רֶעדֶען גוּטְס וֶועגֶען יוּדֶען. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען קַיין אִיטַאלְיֶען צוּ זַיין פְרַיינְד ר׳ יְחִיאֵל פוּן פִּיזַא מֶען זָאל אוֹיפְנֶעהמֶען דִי פּוֹרְטוּגֶאזִישֶׁע שְׁלִיחִים מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זֶעהֶען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען דַאנְקְבַּאר וֶוען מֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט גוּט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ זֵייעֶר פְרַיינְדְשַׁאפְט מִיט דִי קְרִיסְטֶען זָאל נָאךְ שְׁטַארְקֶער וֶוערֶען.

אַזוֹי הָאט זִיךְ דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל גְלִיקְלִיךְ אוּנ רוּהִיג גֶעלֶעבְּט מִיט זַיין פְרוּמֶער פְרוֹי אוּנ מִיט זַיינֶע דְרַיי גֶערָאטְהֶענֶע זִיהן: לֶעאָן, יִצְחָק אוּנ שְׁמוּאֵל, בִּיז דֶער גוּטֶער קֶענִיג אַלְפָאנְסָא אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען. דֶעמָאלְט אִיז גֶעוָוארֶען אַ אִיבֶּערְקֶעהרֶענִישׁ, וַוייל דֶער נַייעֶר קֶענִיג יָאהַאן דֶער צְוַוייטֶע אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן פּוּנְקְט דֶער הֵיפֶּךְ פוּנ׳ם פָאטֶער, אוּנ אַללֶע זַיינֶע מְקוֹרָבִים הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר שׂוֹנְאִים. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט עֶר גֶעוָוארְפֶען אַ אוֹיבְּ-הֶן אוֹיף דֶעם הֶערְצָאג פֶערְנַאנְדָא דֶע בְּרַאגַאנְצַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּן דֶער קֶענִיגְלִיכֶער פַאמִילְיֶע, דָאס פָאלְק הָאט פוּן אִיהם גֶעהַאלְטֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט עֶר זָאל בַּיי אִיהם נִיט צוּנֶעהמֶען דִי יְרוּשָׁה. יָאהַאן הָאט לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ גֶעמַאכְט אוֹיף דֶעם הֶערְצָאג אַ בִּלְבּוּל אַז עֶר אִיז אַ מוֹרֵד בְּמַלְכוּת אוּנ הָאט אִיהם פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. עֶס אִיז קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס יָאהַאן

הָאט שוֹין גֶעוָואלְט אִין אֵיין וֶועג פַּטֶר'ן אוֹיךְ דֶעם הֶערְצָאגְ'ס נוּטֶע פְּרַיינְד, אוּנ אַזוֹי וִוי דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן זֵיי אִיז אוֹיף אִיהם אוֹיךְ גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל מֶען זָאל אִיהם אַרַיינְרֶעכְנֶען אִין דֶער צָאהל פוּן דִי מֶענְשֶׁען וָואס זֶענֶען פְּלוּצְלוּנְג שֶׁאדְלִיךְ גֶעוָוארֶען דֶער מְלוּכָה. אַבְּרַבַּנֶאל הָאט זִיךְ נִיט גֶעפִיהלְט שׁוּלְדִיג אִין קֵיין שׁוּם זַאךְ אוּנ דֶערְפַאר, אַז דֶער קֶענִיג הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט רוּפֶען, הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט רוּהִיג גֶעהן אִין הוֹיף אַרַיין, נָאר אִין וֶועג הָאט עֶר בֶּעגֶעגֶענְט אֵיינֶעם פוּן דִי הוֹיף־לַייט, וָואס הָאט אִיהם זֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט אוּנ הָאט אִיהם מְגַלֶּה גֶעוֶועהן דֶעם סוֹד אַז קֵיין לֶעבֶּעדִיגֶער וֶועט עֶר שׁוֹין נִיט צוּרִיקְקוּמֶען. בַּיי אַזַא סַכָּנָה אִיז אַבְּרַבַּנֶאל גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קֵיין שְׁפַּאנְיֶען, טַאקִי אִין דֶער אֵיינֶענֶער רֶגַע אוּנ הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעזֶעגֶענְט מִיט'ן הוֹיזְגֶעזִינְד. דֶער קֶענִיג הָאט בַּאלְד נָאכְגֶעשִׁיקְט רַייטֶער מֶען זָאל אִיהם חַאפֶּען, נָאר עֶס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן צוּ שְׁפֶּעט. פוּנ'ם וֶועג הָאט אַבְּרַבַּנֶאל גֶעשִׁיקְט דֶעם קֶענִיג אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם הֵיילִיג גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר אִיז אוּנְשׁוּלְדִיג; יָאהַאן הָאט אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט גְלוֹיבֶּען. עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל צוּגֶעהמֶען אַבְּרַבַּנֶאל'ס גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען אוּנ מֶען זָאל אֲפִילוּ בַּיי זַיין זוּהן לֶעאָן, וָואס אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דָאקְטָאר אוּנ הָאט זִיךְ מִיט'ן פָאטֶער גָאר נִיט אָנְגֶעקֶעהרְט, אוֹיךְ נִיט לָאזֶען קֵיין פָּארֶעם. אֵיין חֶסֶד הָאט יָא יָאהַאן גֶעטְהוּן, וָואס עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט אַבְּרַבַּנֶאל'ס מִשְׁפָּחָה אַז זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ אַרוֹיס פָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל.

דֶער נָאהמֶען פוּן דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנֶאל הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט אוּנ קוֹים הָאט עֶר זִיךְ גֶעוִויזֶען אוֹיף דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער גְרֶענִיץ הָאבֶּען אִיהם דִי יוּדֶען אַרַיינְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד, אוּנ דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער ר' אַבְרָהָם שְׂנֵיאוֹר אוּנ דֶער רַב ר' יִצְחָק אַבּוּהַב הָאבֶּען גֶעזוּכְט אַלֶלֶע מִיטֶעל אִיהם צוּ פֶערְזָארְגֶען עֶר זָאל קֶענֶען זִיצֶען עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה. דָאס אוּמְגְלִיק וָואס הָאט גֶעטְרָאפֶען דֶעם אַבְּרַבַּנֶאל, הָאט גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע ווירְקוּנְג אוֹיף זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען; עֶס הָאט אִיהם בַּאנְג גֶעטְהוּן אוֹיף דֶער פְרִיהֶרִיגֶער צַייט וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט מִיט זַיין דִיענֶען בַּיי דֶער פּוֹרְטוּגֶאזִישֶׁער מְלוּכָה אוּנ הָאט זִיךְ אָבְּגֶערִיסֶען פוּן לֶערְנֶען, דֶערְפַאר אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ מֶעהר אַרַיינְלָאזֶען אִין פְרוּמְקַייט. פִיעל חֲקִירָה סְפָרִים פוּן אַלְטֶע חֲכָמִים זֶענֶען בַּיי אִיהם אָבְּגֶעפְרֶענְט גֶעוָוארֶען, פוּן אַסַךְ פְרַייֶע דְרָכִים הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶע־זָאגְט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיף יְהוֹשֻׁעַ, שׁוֹפְטִים אוּנ שְׁמוּאֵל מִיט דֶעם רָצוֹן אַז בִּיז צוּם טוֹיט זָאל עֶר שׁוֹין נִיט אַרוֹיס פוּנ'ם

בֵּית הַמִדְרָשׁ. עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן דָאס אוֹיסְצוּפִיהְרֶען, אוּנ אַז דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זִיךְ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדֶט מִיט דֶער בַּקָשָׁה, עֶר זָאל אָנְנֶעהמֶען עֶפִּים אַ דִיעֶנְסְט בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶערְמִיט וֶועט עֶר זַיינֶע בְּרִידֶער אַ גְרוֹיסֶע טוֹבָה טְהוּן, הָאט עֶר גֶעמוּזְט בֶּעשְׁטֶעהן אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען פִינַאנְץ-מִינִיסְטֶער. אַז שְׁפַּאנְיֶען הָאט גֶעקֶאנְט אַ יוּדֶען פֶערְטְרוֹיֶען אַזַא הוֹיכֶע שְׁטֶעללֶע אִין דֶער צַייט וֶוען טָארְקְוֶועמַאדַא הָאט גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין רוֹדֵף'ן דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק — אִיז לַייכְט צוּ פֶערְשְׁטֶעהן ווִי דִי מְלוּכָה הָאט גֶעשָׁאצְט אַבְּרַבַּנֶאל'ן אוּנ וָואס פַאר אַ נוּצֶען זִי הָאט דֶערְפוּן עֶרְוַוארְטֶעט פַאר דֶער מְדִינָה. אַבְּרַבַּנֶאל אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג אוּנ בַּיי דֶער קֶענִיגִין אוּנ הָאט עֶהְרְלִיךְ פֶערְדִיעֶנְט דֶעם כָּבוֹד, וַוייל אִין דִי אַכְט יָאהר, וָואס עֶר הָאט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוֹיף דִי הַכְנָסוֹת אוּנ הוֹצָאוֹת פוּנ'ם לַאנְד, הָאט שְׁפַּאנְיֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען ווַייטֶער בְּלִיהֶען ווִי אִין דִי אַלְטֶע גוּטֶע צַייטֶען. דֶערְפַאר הָאבֶּען אוֹיךְ דִי גַייסְטְלִיכֶע גֶעמוּזְט וֶוערֶען אַ בִּיסֶעל שְׁטִילֶער, חָאטְשׁ אִין גַאנְצֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ גְרָאבֶּען אוֹיף דִי יוּדֶען.

דִי בְּלוּטִיגֶע מִלְחָמָה צְווִישֶׁען שְׁפַּאנְיֶען אוּנ גְרַנַאדַה אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דֶער נִצָחוֹן, וָואס פֶערְדִינַאנְד אוּנ אִיזַאבֶּעלַא הָאבֶּען גֶעהַאט נָאךְ אַ שְׁוֶוערֶען צֶעהְנְיָאהְרִיגֶען קְרִיעג, הָאבֶּען גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ אַז דֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען זָאל לַחֲלוּטִין שְׁלֶעכְט וֶוערֶען. מֶען קֶאן נִיט זָאגֶען אַז אִין גְרַנַאדַה הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט בֶּעזוּנְדֶערֶע גְלִיקֶען, נָאר יֶעדֶענְפַאללְס הָאבֶּען זֵיי גֶעלֶעבְּט צוּפְרִידֶען מִיט דִי מַחְמַדַנֶער אוּנ דִי עֶדְלֶערֶע פוּן זֵיי, בֶּעזָאנְדֶערְס יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, הָאט מֶען אָפְּגֶעגֶעבֶּען גְרוֹיס כָּבוֹד. בַּיים קֶענִיג אִיז גֶעוֶועהן אַ לַייבּ-דָאקְטָאר ר' יִצְחָק הַמוֹן אוּנ דָאס פָאלְק הָאט אִיהם אַזוֹי שְׁטַארְק לִיעבּ גֶעהַאט אַז בַּיים גְרֶעסְטֶען גֶעטִימֶעל, וֶוען מֶען פְלֶעגְט נָאר דֶערְמָאנֶען זַיין נָאהמֶען, פְלֶעגְט וֶוערֶען שְׁטִיל. אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס עֶס אִיז אַרוֹיס צְווִישֶׁען דִי מַחְמַדַנֶער עֶפִּים אַ גְרוֹיס גֶעשְׁלֶעג, אוּנ ווִי פִיעל לַייטִישֶׁע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ מַאכֶען אַ שָׁלוֹם הָאט מֶען נִיט גֶעקֶאנְט; עֶס הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעהָאלְפֶען וָואס מֶען הָאט דִי חֶבְרָה בֶּעשְׁוָוארֶען אִים נָאהמֶען פוּנ'ם נָבִיא מַחְמֶד. אֵיינֶער אִיז אָבֶּער גֶעפַאלֶען אוֹיפ'ן שֵׂכֶל אוּנ הָאט אַ גֶעשְׁרֵיי גֶעטְהוּן אַז דֶער דָאקְטָאר הַמוֹן גֶעהט אוּנ, דָאס אֵיינֶע וָוארְט אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן אַיינְצוּנֶעהמֶען דִי ווִילְדֶע אוּנ צוּרַייצְטֶע בְּרוּאִים אוּנ מֶען אִיז זִיךְ בַּאלְד צוּנַאנְגֶען. דָאס הָאט אָבֶּער פֶערְדְרָאסֶען דִי פְרוּמֶע מַחְמַדַנֶער, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט צוּזֶעהן מֶען זָאל פַאר אַ יוּדֶען מֶעהר דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען ווִי פַאר'ן נָבִיא, אוּנ מֶען הָאט צוּ לִיעבּ

דעם שיר ניט נעמאכט קיין שחיטה פאר אללע יודען פון גרנאדה, אונ דעמאלט זענען אומגעקומען פיעל פון די מאראנען וואס זענען אהין אנטלאפען פון שפאניען אונ זענען פון איין אומגליק ארויס אונ אין דעם אנדערן אריין. פון יענער צייט אן האבען די יודישע דאקטוירים אויפגעהערט טראגען רייכע זיידענע קליידער אונ רייטען אויף טהייערע פערד, כדי זיי זאלען ניט אויפרייסען ביי די שונאים די אויגען.

אז דער לעצטער קאניג פון גרנאדה, מולי-אבו-עבדלה, האט זיך אונטערגעגעבען אונ פערדינאנד מיט איזאבעלא זענען אהין מיט גרויס פאראד ארייגעפאהרען, האבען די שפאנישע גייסטליכע דערלעבט אזא גדולה וואס זיי האבען זיך נאר אזוי פיעל ניט געריכט, אונ עס איז ביי זיי געבליבען מען זאל זיך ווייטער נעהמען צו די יודען. דער קאניג האט געשיקט בעטען דעם פאפסט, אינאקענטי דעם זיבעטען ער זאל מאכען איין התחלה אונ ארויסטרייבען די יודען פון איטאליען, כדי שפאניען זאל איהם קאנען נאכטהון. א גרויסע אימה איז געפאלען אויף די יודען פון פערשיעדענע אייראפאישע לאנדער ווען מען איז דערפון געוואהר געווארען, נאר באלד איז פון רום אנגעקומען א פרעהליכע בשורה, וואס איינער פון די ראמישע יודען ר׳ משולם האט איבערגעגעבען אללע יודישע קהלות, אז דער פאפסט האט זיך אבגעזאגט פון אזא שרעקליכער עולה.

נאר דאס וואס דער פאפסט אינאקענטי — וועלכער איז דוקא בטבע ניט געוועהן אזא גוטער אונ די יודען האט ער ווענינ וואס ליעב געהאט — האט גערעכענט פאר איין עבירה, איז ביי פערדינאנד אונ איזאבעלא געוועהן די גרעסטע מצוה, אונ דעם 21 מערץ 1492 איז ארויס א בעפעהל אז ביז פיער חדשים זאל זיך אין גאנצען גבול פון שפאניען ניט געפינען איין יוד, אונ ביים ארויספאהרען זאל קיינער ניט טארען מיט נעהמען גאלד אונ זילבער אונ אויך ניט קיין מטבעות. אין דעם בעפעהל האט די מלוכה אפילו ניט ארויפגעלעגט אויף די יודען קיין שום בלבולים וועגען פראצענט רייסען אונ אנדערע בעשולדיגונגען, זי האט פשוט געשריבען, אז כל זמן די יודען וועלען זיך געפינען אין לאנד וועלען זיי די מאראנען אבריסען פון דער קאטאלישער קירכע, אונ דאריבער איז קיין אנדער מיטעל ניטא, נאר זיי אין גאנצען ארויסטרייבען. די זאך איז פריהר צוגעגאנגען בסוד, אונ אז דון יצחק אברבנאל איז דערפון געוואהר געווארען האט ער בענוצט זיין גאנץ חשיבות, אונ פיעל פון די גרעסטע לייט האבען איהם צוגעהאלפען, אונ מען האט אנגעהויבען ארבייטען מען זאל מבטל זיין די גזרה.

פֶערְדִינַאנְד הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט רֶעדֶען, אוּנ אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אִיהם אַרַיינְטְרָאגֶען דְרַייהוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ, הָאט טָארְקְוֶועמַאדַא גֶעמַאכְט אַ גֶעוואַאלְד, אַז דֶער קֶאנִיג וויל פַאר גֶעלְד פַארְקוֹיפֶען זַיין אֱמוּנָה. עֶס הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעהָאלְפֶען דָאס וָואס ר׳ אַבְרָהָם שְׁנֵיאוֹר הָאט גֶעבֶּעטֶען דִי קֶאנִיגִין, אוּנ עֶנְדֶע אַפְּרִיל זֶענֶען אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט גֶעוָוארֶען שְׁלִיחִים אִיבֶּער גַאנְץ קַאסְטִילְיֶען, אַרַאגָאנְיֶען, סִיצִילְיֶען אוּנ סַארְדִינְיֶען אוּנ מֶען הָאט אוּמֶעדוּם אוֹיסְגֶערוּפֶען, אַז בִּיז צוּם סוֹף פוּנ׳ם חוֹדֶשׁ יוּלִי מוּזֶען דִי יוּדֶען אַרוֹיס פוּנ׳ם לַאנְד, אוּנ וָוער פוּן דִי אַיינְוואוֹהנֶער עֶס וֶועט בַּיי זִיךְ שְׁפֶּעטֶער פוּן דֶער צַייט בֶּעהַאלְטֶען אַ יוּדֶען, וֶועט שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט וֶוערֶען אוּנ מֶען וֶועט אוֹיךְ בַּיי אִיהם צוּ־גֶעהמֶען זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען.

שְׁרֶעקְלִיךְ אִיז גֶעוֶועהן דִי לַאגֶע פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען: דָאס נַע וְנָד זַיין אִיז אֲפִילוּ בַּיי יוּדֶען קַיין נַייעֶס נִיט גֶעוֶועהן, זֵיי הָאבֶּען גוּט גֶעדֶענְקְט וִוי מֶען הָאט זֵיי אַרוֹיסְגֶעפֶּטֶרְט אִין דְרַייצֶעהְנְטֶען אוּנ פִירְצֶעהְנְטֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט פוּן עֶנְגְלַאנְד אוּנ פְרַאנְקְרַייךְ, נָאר אִין עֶרְגִיץ הָאט מֶען זֵיי אַזוֹי נִיט צוּבְּרָאכֶען וִוי אִין שְׁפַּאנְיֶען. אוּמֶעדוּם הָאט מֶען זֵיי חָאטְשׁ גֶעלָאזְט חַאפֶּען דָאס פֶּאקֶעל אוֹיף דִי פְּלֵייצֶעס, קַיין בַּעל־הַבַּיתִישְׁקַייט הָאבֶּען זֵיי טַאקִי נִיט גֶעקֶאנְט מִיטְפִּירֶען, נָאר וֶועניגְסְטֶענְס זֶענֶען זֵיי אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אַלְדִינְג פֶערְקוֹיפֶען, מַאכֶען עֶטְלִיכֶע גִילְדֶען אוּנ מִיט דֶער הִילְף פוּן דֶער מַטְבֵּעַ הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעקֶאנְט מִיט מֶעהר הָאפְנוּנְג אַוֶועקְלָאזֶען אִין דֶער פְרֶעמְד; דָא אָבֶּער הָאט מֶען אִין אַיין מִינוּט דִי רַייכְסְטֶע יוּדֶען גֶעמַאכְט פַאר קַבְּצָנִים, דִי נַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אָבְּגֶעהַאלְטֶען דִי קְרִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען בַּיי דִי יוּדֶען גָאר נִיט אָבְּקוֹיפֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז זֵיי וֶועלֶען אַלְדִינְג אַוֶועקְגֶעבֶּען אוּמְזִיסְט. אוּנ עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז פַאר אַ שְׁטִיק לַיינְוֶוענְד הָאט אַ יוּד פֶערְקוֹיפְט אַ גַאנְץ הוֹיז, אוֹיף אַ עֶזֶעל הָאט עֶר גֶעבִּיטֶען דָאס גְרֶעסְטֶע שְׁטִיק עֶרְד. טָארְקְוֶועמַאדַא הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז דָא וֶועט עֶר זִיךְ צוּפִירֶען דִי הֶאנְד אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען אַלֶע גַייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען זִיךְ בֶּענוּצֶען מִיט דֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט אוּנ צוּרֶעדֶען דִי יוּדֶען צוּ דֶער טוֹיפֶע. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהר אַ בִּיסֶעל דֶערְשְׁרָאקֶען, זֵיי הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט טָאמִיר וֶועלֶען פִיעל יוּדֶען קַיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט הָאבֶּען אוּנ וֶועלֶען זִיךְ מוּזֶען טוֹיפֶען, דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי גֶעמַאכְט אִין דִי שוּלֶען אֲסִיפוֹת אוּנ מִיט שֶׁאנֶע דְרָשׁוֹת גֶעטְרֶאסְט דֶעם עוֹלָם אוּנ גֶענֶעבֶּען הָאפְנוּנְג דִי גֶעפַאלֶענֶע. גְרוֹיס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן זֵייעֶר פְרֵייד וָוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט אַז עֶס אִיז נָאר נִיט גֶעוֶועהן פַאר וָואס זִיךְ צוּ שְׁרֶעקֶען: דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִיט

לִיעבְּשַׁאפְט אָנְגֶענוּמֶען אַלֶע יְסוּרִים, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין אַלֶע צַייטֶען הָאט זֵיי דָאס אוּמְגְלִיק נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ זֵייעֶר רֶעלִיגְיָאן. דֶערצוּ הָאבֶּען דִי יוּדֶען נִיט אֵיין מָאל גֶעזֶעהן וִוי דִי אִינְקְווִיזִיטָארֶען הָאבֶּען פֶערְנַארְט צוּ זִיךְ מַארְרַאנֶען, זֵיי צוּגֶעזָאגְט צוּ בֶּעפְרַייעֶן פוּן עֶפִּיס אַ שְׁטְרָאף אוּנ קוֹים הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מוֹדֶה גֶעוֶועהן הָאט מֶען זֵיי נָאר אָהן רַחֲמָנוּת פַארְבְּרֶענְט, אוּנ זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט'ן בַּייטֶען פוּן דֶער אֱמוּנָה וֶועלֶען זֵיי נָאךְ אָרֶגֶער מַאכֶען אוּנ וֶועלֶען נָאר גֶעבֶּען דִי שׂוֹנְאִים מֶעהר כֹּחַ זֵיי צוּ רוֹדֵף'ן וִוי פַאלְשֶׁע קְרִיסְטֶען. דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ זֶעהר וֶועניג גֶעטוֹיפְט אוּנ פוּן דִי גְרוֹיסֶע לַייט אִיז נָאר אֵיין ר' אַבְרָהָם שְׂנֵיאוֹר גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אָבְּצוּטְרֶעטֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט, וַוייל דִי קֶאנִיגִין הָאט אִיהם בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעלָאזְט אַוֶועקְפָאהרֶען אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט מֶען אִיהם מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַז וִוי בַּאלְד עֶר וֶועט עֶס נִיט צוּ לִיעבּ טְהוּן וֶועט עֶר דֶערְמִיט נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶע צָרָה בְּרֶענְגֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי וֶועלֶען גָאר לֶעבֶּעדִיג פוּן שְׁפַּאנְיֶען נִיט אַרוֹיס. אַזוֹי הָאט עֶר גֶעמוּזְט מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם קַאטָאלִיצִיזְמוּס אוּנ אָנְגֶענוּמֶען אַ נַייעֶם נָאמֶען קָארָאנֶעל אוּנ זַיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען דֶערְנָאךְ גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע אִין לַאנְד.

אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶער לֶעצְטֶער טָאג, וָואס דְרַיי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט מִיט אַמָאל רִירֶען פוּן דִי עֶרְטֶער, וואוּ זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען פֶערְבְּרַאכְט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען, אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא יְלָלָה אִין גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען אַז אֲפִילוּ דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט צוּזֶעהן דֶעם צַעַר. מֶען הָאט אֲפִילוּ גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל אָנְצוּגְרֵייטֶען אַ נַייעֶן פְּלַאץ, וואוּ מֶען זָאל זִיךְ בֶּענוּצֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז דֶער רַב ר' יִצְחָק אַבּוּהַב פְּרִיהֶער אַרוֹיסְגֶעפָאהרֶען קַיין פָּארְטוּגַאל אוּנ הָאט אָבְּגֶעמַאכְט מִיט'ן קֶאנִיג יָאהַאן עֶר זָאל דִי יוּדֶען לָאזֶען דוּרְכְפָאהרֶען אָדֶער טַאקִי דָארְט וואהנֶען; מֶען הָאט גֶעוואוּסְט, אַז אִין דְרוֹיסֶען וֶועלֶען אַזוֹי פִיעל מֶענְשֶׁען נִיט בְּלַייבֶּען, נָאר אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דִי שָׁעָה זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין וֶועג, אִיז יֶעדֶען זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ אָבְּצוּרַייסֶען פוּן דֶער הֵיים אוּנ בַּיי קֵיינֶעם אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי פִיעל טְרֶערֶען צוּ בֶּעוויינֶען דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען בְּרָאךְ וָואס זֵיי הָאט גֶעטְרָאפֶען. דִי יוּדֶען פוּן שְׁינוֹבְיָה הָאבֶּען דְרַיי טָאג כְּסֵדֶר פֶערְבְּרַאכְט אוֹיפ'ן בֵּית עוֹלָם אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעזֶעגֶענְט מִיט דִי קְבָרִים, וָואס זֶענֶען זֵיי אַזוֹי טְהַייעֶר גֶעוֶועהן; אַ סַךְ מַצֵּבוֹת הָאבֶּען זֵיי מִיט גֶענוּמֶען אוּנ נָאךְ מֶעהר הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט דִי מַארְרַאנֶען פַאר אַ זֵכֶר. עֶס אִיז גְרָאד אוֹיסְגֶעקוּמֶען אַז פּוּנְקְט אוּם תִּשְׁעָה בְּאָב הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען פֶערְלָאזְט דָאס לַאנְד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט

אִיבֶּער אַפְרִיקָא, טִירְקַיי, אִיטַאלְיֶען, נַאוַוארַא אוּנ פָּארְטוּגַאל. חָאטְשׁ עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ תַּעֲנִית, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים מַתִּיר גֶעמַאכְט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען מִיט כְּלֵי זֶמֶר, פְרֶעהלִיךְ אוּנ בֶּעהֶערְצְט זִיךְ לָאזֶען אִין וֶועג, אוּנ מִיט'ן טְרוֹיעֶרִיגֶען נִגוּנ'דֶעל, וָואס דֶער יוּד גִיסְט אִין דֶעם אוֹיס זַיין הַארְץ פּוּנְקְט גְלַייךְ בַּיי אַ שִׂמְחָה ווִי בַּיי אַ צָרָה, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ נַייעֶם גָלוּת....

דִי שְׁפַּאנְיֶער זֶענֶען גֶעוֶועהן ווִי בֶּערוֹישְׁט פוּן דֶער גְרוֹיסֶער זַאךְ, וָואס זֵיי הָאבֶּען דָא אָפְּגֶעאַרְבַּייטֶעט, זֵיי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז אַצוּנְד וֶועלֶען זֵיי אַלֶּע גְלִיקְלִיךְ אוּנ דָאס גַאנְצֶע רַייכְקַייט פוּן דֶער מְדִינָה וֶועט אַרַיין נָאר אִין זֵייעֶרֶע קֶעשֶׁענֶעס; קוֹים אִיז אָבֶּער אַוֶועק דָאס עֶרְשְׁטֶע שִׁכְּרוּת אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְנִיכְטֶערְן, אִיז דִי שִׂמְחָה גֶעוָוארֶען קְלֶענֶער, אוּנ מֶען הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז וֶוען שְׁפַּאנְיֶען הָאט פֶערְלָארֶען אַ צְוַואנְצִיגְסְטֶעל פוּן אַלֶּע אִיהְרֶע אַיינְוָואהְנֶער הָאט זִי זִיךְ דֶערְמִיט קַיין טוֹבָה נִיט גֶעטְהוּן. צְווִישֶׁען דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי פֶּעהִיגְסְטֶע סוֹחֲרִים, דִי בֶּעסְטֶע בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת, פוּן קַיין גֶעלֶעהְרְטֶע אוּנ דָאקְטוֹירִים הָאט מֶען שׁוֹין נָאר נִיט וָואס צוּ רֶעדֶען, אוּנ אַז אַזֶעלְכֶע נוּטְצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעפֶעהְלְט הָאט מֶען עֶס אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק פִיהְלֶען. בֶּעזוֹנְדֶערְס אִיז שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען דִי קְרַאנְקֶע וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וֶוער עֶס זָאל זֵיי הֵיילֶען, ווַייל דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אֲפִילוּ אִין זִין נִיט גֶעהַאט אָנְצוּגְרֵייטֶען אֵייגֶענֶע דָאקְטוֹירִים אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ פְּרָאסְטֶע רוֹפְאִים, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר וָואהלֶע שׁוּתְּפִים צוּם מַלְאַךְ הַמָּוֶת. נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען פִיעל אֵייראָפֶּאִישֶׁע קֶענִיגֶע גֶעלַאכְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וָואס הָאט גֶעטְהוּן אַזוֹי נִיט בֶּערֶעכֶענְט, אוּנ דֶער טִירְקִישֶׁער סוּלְטַאן בַּאיַאזֶעט פְלֶעגְט אָפְט זָאגֶען: „אַז דֶער קֶענִיג פֶערְדִינַאנְד אִיז נִיט קַיין גְרוֹיסֶער חָכָם, ווַייל עֶר הָאט זַיין אֵייגֶען לַאנְד אָרֶעם גֶעמַאכְט אוּנ דֶער טִירְקַיי אַ גְלִיק גֶעבְּרַאכְט".

אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיז אִין גַאנְץ שְׁפַּאנְיֶען קַיין זֵכֶר פוּן יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַייט נִיט גֶעוֶועהן. דִי מְלוּכָה הָאט צוּגֶענוּמֶען פַאר זִיךְ אַלֶּע זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען, יְשִׁיבוֹת, שְׁפִּיטָאלֶען, אוּנ פוּן דֶער בֶּערִיהְמְטֶער שׁוּל, וָואס דוֹן שְׁמוּאֵל אַלֵּוִי הָאט אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט אִין טוֹלֶעדַא אִיז גֶעוָוארֶען אַ קִירְכֶע. נָאר דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען נִיט פֶערְגֶעסֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ וָואס מֶעהר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּעדַארְפְט פַארְשְׁטֶעלֶען, כְּדֵי מֶען זָאל זֵיי רֶעכְנֶען פַאר פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען אוּנ עֶס זָאל אוֹיף זֵיי קַיין שׁוּם חָשַׁד נִיט פַאלֶען, זֶענֶען זֵיי אִין הַארְצֶען נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ דִי יוּדֶען. זֵיי פְלֶעגֶען זֵיי שִׁיקֶען בְּרִיעף אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויז הָאבֶּען זֵיי גֶעמַאכְט גֶעלְד פוּן דִי זַאכֶען, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּיי זֵיי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אוּנ

הָאבֶּען עֶס זֵיי דוּרְךְ זִיכֶערֶע שְׁלִיחִים אִיבֶּער גֶעשִׁיקְט. צְווִישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אוֹיךְ אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף קֵיין סַכָּנָה, אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי שׁוֹין גָאר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אַרוּמְצוּגֶעהן מִיט אַ מַאסְקֶע, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן אוּנ אָפֶּען אִין דֶער קִירְכֶע פַאר'ן גַאנְצֶען עוֹלָם מוֹדֶה גֶעוֶועהן, אַז דֶער קַאטָאלִיצִיזְמוּס אִיז זֵיי פְרֶעמְד. עֶס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען זֵיי פִיעל, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים אוּנ פְלֶעגֶען זֵיי מַסֵר'ן צוּ דִי אִינְקְווִיזִיטָארֶען אוּנ אוּמִיסְטֶען אוֹיף זֵיי מַאכֶען אַ בִּלְבּוּל אַז זֵיי הִיטֶען אָב בְּסֵתֶר יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען פִיהלֶען דֶעם טַעַם פוּן אַזֶעלְכֶע מְסִירוֹת. דֶערְוַוייל הָאט טָארְקְוֶועמַאדַא מִיט זַיין חֶבְרָה גֶעהַאט אַרְבֵּייט אוּנ יֶעדֶען טָאג פְלֶעגֶען צוּקוּמֶען פְרִישֶׁע קָרְבָּנוֹת. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז קֵיינֶער הָאט זִיךְ אִין שְׁפַּאנְיֶען נִיט גֶעפִיהלְט זִיכֶער. אֵיינֶער הָאט מוֹרָא גֶעהַאט פַאר'ן אַנְדֶערְן טָאמִיר טְרַאכְט עֶר אוֹיף אִיהם עֶפִּיס אוֹיס. אוּנ עֶס אִיז נָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס אֲפִילוּ אוֹיף דֶעצַא, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוָוארֶען הוֹיפְּט־אִינְקְווִיזִיטָאר נָאךְ טָארְקְוֶועמַאדַא'ס טוֹיט אוּנ אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ אֶרְגֶערֶער רוֹצֵחַ פוּן אִיהם, הָאט מֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז עֶר אִיז אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער יוּד אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט עֶנְדִיגֶען זַיין לֶעבֶּען אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם פַייעֶר, וואוּ עֶר הָאט טוֹיזֶענְדֶער אוּמְשׁוּלְדִיגֶע פֶערְבְּרֶענְט גָאר אָהְן רַחֲמָנוֹת.

פוּן דִי יוּדֶען, וָואס שְׁפַּאנְיֶען הָאט אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען הָאבֶּען דִי דָאזִיגֶע, וֶועלְכֶע זֶענֶען אַרִיבֶּער קֵיין נַאוַואַרַא, אַ קְלֵיינֶע צַייט גֶעלֶעבְּט גַאנְץ רוּהִיג; דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן הָאט אַהִין נִיט גֶעקָאנְט דֶערְגְרֵייכֶען אוּנ ווִי פִיעל פֶערְדִינַאנְד הָאט זִיךְ נָאךְ פְרִיהֶר נִיט גֶעפְּרִיווְט צוּ פוֹעֵל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה פוּן נַאוַואַרַא זִי זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען דֶערְהַרְגֶע'ט דֶעם "הֵיילִיגֶען" פֶּעדְרָא אַרְבּוּעֶס דֶע עֶפִּילַא אוּנ זֶענֶען עַנְטְלָאפֶען קֵיין טוּדֶעלַא הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעוָואלְט הָערֶען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעשִׁיצְט דִי יִידֶען דֶער גְרַאף פָאן לֶערִין, נָאר אַז זֵייעֶר צָאהל הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְרוֹיס וֶוערֶען, הָאט זֵיי דֶער קָענִיג פָארְגֶעלֶעגְט אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָדֶער טוֹיפֶען, אָדֶער זוּכֶען אֵיין אַנְדֶער פְּלַאץ. עֶר הָאט זֵיי נָאר קֵיין צַייט נִיט גֶעגֶעבֶּען אוּנ זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קֵיין אַנְדֶער מִיטֶעל ווִי נָאר אִיבֶּערְגֶעהן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. זֶעהר וֶוענִיג הָאבֶּען זִיךְ עַנְטְשְׁלָאסֶען וַוייטֶער זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין וֶועג. כִּמְעַט אַלֶע זֶענֶען גֶעוָוארֶען קְרִיסְטֶען אוּנ אֲפִילוּ אִין טוּדֶעלַא, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר דֶער פְרוּמְסְטֶע קְהִלָּה, הָאבֶּען זִיךְ גֶעטוֹיפְט הוּנְדֶערְט אַכְצִיג פַאמִילְיֶען.

נָאר נִיט שְׁלֶעכְט הָאבֶּען גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט

זיך פֶֿערלָאזען אויף נִסִים, אונ וֶוען פִיעל הָאבֶען גֶעוואַרט בִּיז צו דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט אונ הָאבֶען נָאך אַלץ גֶעהָאפְט אַז דִי בִּיטֶערֶע גְזֵרָה זָאל בָּטֵל וֶוערֶען הָאבֶען זֵיי זיך בֶּענוּצְט מִיט דִי עֶרְשְׁטֶע שִׁיפֶען, וָואס זֶענֶען צוּגֶעקוּמֶען קַיין שְׁפַּאנְיֶען, אונ זֶענֶען אַװעק קַיין אַפְרִיקָא, טִירְקַיי אונ אִיטַאלְיֶען. אַסַך יוּדֶען פון אַרַאגָאנְיֶען, קַאטַאלָאנְיֶען אונ וַואלֶענְסִיַא הָאבֶען זיך גֶעוֶוענְדֶט מִיט אַבַקָשָׁה צום קָאנִיג פון נָעאַפֶּעל, פֶּערְדִינַאנְד דֶעם עֶרְשְׁטֶען, עֶר זָאל זֵיי עֶרְלוֹיבֶען זיך צו בֶּעזֶעצֶען אִין זַיין לַאנְד. פֶּערְדִינַאנְד הָאט פון אֵיין זַייט גְרוֹיס רַחְמָנוּת גֶעהַאט אויף דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע אונ פון דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר טַאקִי גֶעוָואלְט אַז נוּטְצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען זָאלֶען בֶּעלֶעבֶען דִי מְדִינָה אונ דַארִיבֶּער אִיז עֶר בַּאלְד בֶּעשְׁטַאנֶען דַארוֹיף, אונ אַז דִי יוּדֶען פון נֶעאַפֶּעל הָאבֶען פֶּערְזָארְגְט מִיט הוֹצָאוֹת זֵייעֶרֶע פֶּערְטְרִיבֶּענֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער, הָאבֶען זיך טוֹיזֶענְדֶער שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען דָארְט אוֹיסְגֶעזוּכְט אַמָקוֹם מְנוּחָה. אויך דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנְאֵל אִיז אַרִיבֶּער קַיין נֶעאַפֶּעל, דָארְט הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אויף מְלָכִים. דֶער קָאנִיג הָאט אִיהם זֶעהר מְקָרֵב גֶעוֶועהן אונ הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַשְׁטֶעלֶע בַּיי דֶער קְרוֹין. צום אוּמְגְלִיק הָאט זיך אָבֶּער אַזוֹי גֶעפִיהְרְט אַז דִי יוּדֶען הָאבֶען מִיט זיך מִיט גֶעבְּרַאכְט אַשְׁטַארְק חוֹלַאַת, ווייל אויף דִי שִׁיפֶען הָאבֶען זֵיי זיך גֶעוַואלְגֶערְט אִין אוּמְרֵיינִקַייט צו צֶעהן מֶענְשֶׁען אויף אֵיין פְּלַאץ, דִי פֶּערְדָארְבֶּענֶע לוּפְט הָאט זֵיי גֶעשַׁאדְט אונ בִּיז זֵיי הָאבֶען זיך צוּ גֶעשְׁלָאגֶען צו אַיַבָּשָׁה אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶע מַגֵפָה אונ דִי קְרַאנְקְהַייט הָאט זֵיי שׁוֹין נִיט אָבְּגֶעלָאזְט וֶוען זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען אִין דִי שְׁטֶעדְט. אַז עֶס הָאבֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר פִּיעל פון זֵיי אוֹיסְצוּשְׁטַארְבֶּען, הָאט דֶער קָאנִיג גֶעגֶעבֶּען אַוִוינְק דִי יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת מֶען זָאל דִי מֵתִים בֶּעהַאלְטֶען בַּיי נַאכְט, כְּדֵי דָאס פָאלְק זָאל זיך נִיט צוּפִיעל אִיבֶּערְשְׁרֶעקֶען, ווייל פון אַלֶע זֵייטֶען הָאט מֶען שׁוֹין גֶעהֶערְט אַגֶעשְׁרֵיי. אַז דִי יוּדֶען הָאבֶען אַרֵיינְגֶעבְּרַאכְט אֵיין אוּמְגְלִיק אִין לַאנְד. אַז דִי קְרַאנְקְהַייט אִיז אָבֶּער יֶעדֶען טָאג אֶרְגֶער גֶעוָוארֶען אונ דִי יוּדֶען הָאבֶען שׁוֹין דֶעם בִּיטֶערְן סוֹד נִיט גֶעקָאנְט בֶּעהַאלְטֶען, הָאבֶען אַלֶע אַנְוָואהְנֶער גֶעבֶּעטֶען דִי מְלוּכָה מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרֵייעֶן פון דִי יוּדֶען. נָאר דֶער עֶדְלֶער קָאנִיג הָאט נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען דֶערְפוּן, עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מַאכֶען נַייעֶ קְרַאנְקֶענְהַייזֶער, אוֹיסְשְׁרֵייבֶען דָאקְטוֹירִים פון אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, אונ אַזוֹי הָאט עֶר זיך אַװעקְגֶעמוּטְשֶׁעט מִיט דִי יוּדֶען אַקִיילֶעכְדִיג יָאהר בִּיז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען בֶּעסֶער. גוּט אִיז אויך גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען וָואס הָאבֶען זיך צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין פִּיזַא, ווייל דֶעם נָגִיד ר׳ יְחִיאֵל׳ס קִינְדֶער הָאבֶען נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין גֶעלְד אונ

הָאבֶּען גֶעשְׁטִיצְט אַללֶע נוֹיט בֶּעדֶארְפְטִיגֶע.

דָערְפַאר זֶענֶען אָבֶּער אַנְדֶערֶע פוּן דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע אַרַיינְגֶי־פַאלֶען אִין דֶער גְרֶאסְטֶער צָרָה, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף שִׁיפֶען פוּן גֶענוּאַ. דִי שִׁיפְס־לַייט זֶענֶען גֶעוֶועהן גְרוֹיסֶע רוֹצְחִים, פְרִיהר הָאבֶּען זֵיי פַאר גֶעלְד אַרוֹיפְגֶעלָאזְט אַסַךְ מֶעהר מֶענְשֶׁען ווִי פִיעל עֶס הָאט גֶעקָאנְט אַרוֹיף, אוּנ אַז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען צוּ עֶנְג הָאבֶּען זֵיי פִיעל יוּדֶען אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין יַם. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז דִי יוּדֶען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְפִיהרֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען קֵיין גֶעלְד, הָאבֶּען אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען פִיעל גֶעלְד, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי פִיעל יוּדֶען גֶעקוֹילֶעט אוּנ גֶעזוּכְט דִי בֶּעהַאלְטֶענֶע אוֹצְרוֹת אִין זֵייעֶרֶע אוֹיפְגֶעשְׁנִיטֶענֶע לַייבֶּער. אִין גֶענוּאַ הָאבֶּען זִיךְ דִי שִׁיפֶען אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף אַ צַייט, ווַייל מֶען הָאט זֵיי בֶּעדַארְפְט פַארְרֶעכְטֶען, אוּנ אַזוֹי ווִי דָארְט אִיז פוּן לַאנְג אָן גֶעוֶועהן אַ גֶעזֶעץ, אַז יוּדֶען טָארֶען אִין דֶער שְׁטָאדְט נִיט בְּלַייבֶּען לֶאנְגֶער פוּן דְרַיי טֶאג, הָאט זֵיי דִי מְלוּכָה נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט קֵיין גֶענוּאַ אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט וַואלְגֶערְן בַּיים בְּרֶעג אִין דְרוֹיסֶען, נַאקֶעט אוּנ הוּנְגֶעריג. דָא זֶענֶען צוּ זֵיי גֶעקוּמֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ הָאבֶּען זֵיי צוּגֶערֶעדְט זֵיי זָאלֶען אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי אֱמוּנָה, וָואס נִיט זֵיי נִיט אֲפִילוּ קֵיין חַיֵי שָׁעָה, אוּנ פִיעל הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטֶעהן בַּיים נִסָיוֹן אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט טוֹיפֶען פַאר אַ טְרִיקֶען שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. זֶעהר וֶועניג זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעבְּלִיבֶּען יוּדֶען אוּנ דִי עֶטְלִיכֶע וָואס הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת אוּנ הָאבֶּען זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין רוֹם, הָאבֶּען גֶעהַאט יְסוּרִים פוּן זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער. דִי יוּדֶען פוּן רוֹם הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאל זֵיי נִיט שַׁאדֶען אִין פַּרְנָסָה וֶוען עֶס וֶועלֶען אַהִין צוּקוּמֶען יוּדֶען פוּן דֶער פְרֶעמְד אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעלָאזְט קָאסְטֶען טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ בַּיים פַּאפְּסְט אַלֶּכְּסַנְדֶר דֶעם זֶעכְּסְטֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נִיט אַרַיינְלָאזֶען. נָאר חָאטְשׁ דֶער פַּאפְּסְט אִיז קֵיין גְרוֹיסֶער צַדִיק נִיט גֶעוֶועהן, הָאט עֶס אִיהם דָאךְ שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען וָואס יוּדֶען ווִילֶען טְהוּן אַ רָעָה אַנְדֶערֶע יוּדֶען אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי אַללֶע אַרוֹיסְטְרַייבֶּען. מִיט גְרוֹיס מִיה אוּנ מִיט נָאךְ צְוֵויי טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעזוּכְט צוּ־לֶענֶען: הָאבֶּען זֵיי דֶערְנָאךְ גֶעפּוּעלְ'ט מֶען זָאל זֵיי לָאזֶען צוּ רוּהֶ אוּנ דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין רוֹם.

בֶּעסֶער אִיז גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט צוּ דִי גְרִיכִישֶׁע אִינְזֶעלְן קָארְפוּ אוּנ קַאנְדִיַא, ווַייל דָא'ט הָאבֶּען זֵיי גֶעפוּנֶען בְּרִידֶער

מִיט וַוארֶעמֶע הַארְצֶער, וָואס הָאבֶּען זַיי גֶעשְׁטִיצְט אוּנ הָאבֶּען אֶפִּילוּ פֶּערְ־קוֹיפְט דִי זִילְבֶּער פוּן דִי שׁוּלֶען אַבִּי זַיי זָאלֶען בֶּעפְרַייעֶן דִי דָאזִינֶע, וָואס זָענֶען פֶּערְקוֹיפְט גֶעוָוארֶען פַאר שְׁקְלַאוֶוען. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין אָפֶּענֶער הַאנְד דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה אִין קַאנְדְיַא, ר' אֶלְקָנָה קַפְּסַאלִי, וָואס אִיז נִיט מִיד גֶעוָוארֶען אַלֵיין צוּ גֶעבֶּען אוּנ זַאמְלֶען נְדָבוֹת בַּיי אַנְדֶערֶע. נָאר נָאר גְלִיקְלִיךְ זָענֶען גֶעוֶועהן דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין טִירְקַיי, ווייל דֶער סוּלְטַאן בַּאיַאזֶעט דֶער צְוֵוייטֶע אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר אַיין עֶדְלֶער אוּנ אַקְלוּגֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט פֶּערְשְׁטַאנֶען אַז וָואס מֶעהר עֶס וֶועלֶען צוּקוּמֶען יוּדֶען וֶועט עֶס זַיין דִי גְרֶעסְטֶע טוֹבָה פַאר'ן לַאנְד, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט דֶער לַאנְד־רַב, ר' משֶׁה קַפְּסַאלִי, גֶעאַרְבַּייט אַז דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען זָאלֶען בֶּעהִילְפִיג זַיין זֵייעֶרֶע שְׁפַּאנִישֶׁע בְּרִידֶער. עֶר אִיז אוּמִיסְטֶען אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוּנ גֶעמַאכְט אַסַךְ גֶעלְד, כְּדֵי מֶען זָאל קֶאנֶען דִי גֶעמֵיינֶע אַנִידֶערְשְׁטֶעלֶען אוֹיף אַמַעֲמָד פַּרְנָסָה, אוּנ נָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען גֶעוִויזֶען וָואס זַיי קֶאנֶען: דִי טִירְקַיי אִיז גֶעוָוארֶען בֶּעלֶעבְּט אוּנ דֶער מִסְחָר הָאט דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען נָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אוֹפֶן.

דֶער גְרֶעסְטֶער טְהֵייל פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט קַיין פָּארְטוּגַאל, ווייל בַּיי פִיעל פוּן זַיי הָאט נָאךְ גֶעלֶעבְּט אַשְׁטִיקְעל הָאפְנוּנְג אַז פְרִיהר אָדֶער שְׁפֶּעטֶער וֶועט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע מְלוּכָה קוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אוּנ וֶועט חֲרָטָה הָאבֶּען אוֹיף דֶעם נַארִישְׁקַייט, וָואס זִי הָאט גֶעטְהוּן, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זַיי זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט פֶּערְשְׁלָאגֶען עֶרְגִיץ וַוייט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיס־צוּוַוארְטֶען אִין פָּארְטוּגַאל בִּיז עֶס וֶועט קוּמֶען דִי גוּטֶע שָׁעָה. פַאר גֶעלְד הָאט יָאהַאן דֶער צְוֵוייטֶע גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה, אַז דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען מֶעגֶען זִיךְ אוֹיף שְׁטֶאנְדִיג בֶּעזֶעצֶען בַּיי אִיהם אִין לַאנְד, נָאר דִי פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע יוּדֶען אַלֵיין הָאבֶּען זֶעהר מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאלֶען זִיךְ אַהִין נִיט אָנְשְׁטוּפֶּען צוּ פִיעל יוּדֶען אוּנ דֶערְנָאךְ זָאלֶען זַיי אַלֶע צוּזַאמֶען נִיט הַאבֶּען דֶעם פְּסַק. אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ דֶער אַלְטֶער ר' יוֹסֵף אִבְּן יַחְיַא אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אוּנ הָאט גֶעשְׁטְרָאפְט זַיינֶע בְּרִידֶער דֶערְפַאר וָואס בַּיי אַזַא גְרוֹיס אוּמְגְלִיק שְׁטֶעהֶען זַיי אוּנ מַאכֶען חֶשְׁבּוֹנוֹת, עֶס הָאט נָאר נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ אַז דִי יוּדֶען אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ אַקֶעגֶענְגֶעשְׁטֶעלְט, הָאט שׁוֹין דִי מְלוּכָה גֶעמוּזְט זַיי צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ מֶען הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נָאר דוּרְכְפָּאהרֶען דוּרְךְ פָּארְטוּגַאל אוּנ בְּלַייבֶּען דָארְט נִיט מֶעהר פוּן אַכְט חֳדָשִׁים, אוּנ פַאר דֶער טוֹבָה הָאבֶּען זַיי בֶּעדַארְפְט פוּן יֶעדֶען מֶענְשֶׁען בֶּעצָאהלֶען אַגְרוֹיסֶען מַס, אוּנ דֶער

קאניג האט זיך געמאכט א גרויסע ביטעל און האט געזעגענט מיט דעם געלד פיהרען א מלחמה אין אפריקא. יאהאן האט זעהר פיינד געהאט יודען, נאר ער איז געגאנגען מיט דער דעה אז געלד רייסען ביי זיי און בענוצען זיך מיט זייערע גרויסע פעהיגקייטען מאנ מען געווים. דערפאר האט ער ביי זיך געהאלטען עטליכע יודישע דאקטוירים און אז ער האט געמאכט איין אסיפה פון גרויסע געלעהרטע מען זאל עפיס טראכטען וועגען אסטראנאמישע אינ־סטרומענטען, וואס מען האט בעדארפט האבען צו די שיפען, וועלכע ער האט אוועקגעשיקט זוכען נייע לענדער, האט ער גענומען אנקומען אויך צו יודישע חכמים, ווי זיין לייב־דאקטאר ר׳ יוסף וועצינהא, ר׳ אברהם זכותא, ר׳ אברהם דע בעיא און ר׳ יוסף זאפאטיירא דע לאמענא. אין הארצען האט איהם אבער געקרענקט פאר וואס יודען געבען זיך אב מיט וויסענשאפט און שטעלען זיך אויף אזא מדרגה אז מען מוז פאר זיי דרך ארץ האבען, און ווי ווייט ער האט נאר געקאנט יודען שלעכטס טהון, נאר אזוי אז עס זאל זיך ניט ווארפען אין אויג און ער זאל ניט הייסען אז ער איז א שלעכטער, איז ער דארויף געוועהן א בעלן. איינפיהרען ביי זיך א אינקוויזיציאן — האט איהם ניט געפאסט, נאר אז דער פאפסט איננאקענטי דער אכטע האט איהם גע־שריבען ער זאל ניט לאזען אז די מאררדאנען, וואס אנטלויפען פון שפאניען, זאלען ביי איהם געפינען א בעהאלטעניש, האט ער געהייסען מען זאל אהן רחמנות פארברענגען די אומגליקליכע וואס האבען געזעגענט אויף זיין הילף. אזוי האט ער זיך נוהג געוועהן אויך מיט די מאררדאנען, וועלכע זענען אנטלאפען קיין אפריקא און האבען זיך בעזעצט אויף דער ערד, וואס האט געהערט צו איהם, און אויף זיין חסד זענען איבערגעקומען כמעט הונדערט טויזענד שפאנישע יודען, וואס האבען זיך ניט געקאנט אבבייסען פונ׳ם זיסען חלום און האבען געוואלט בלייבען נאהענט צו דער אלטער היים.

אויך זיי האט געטראפען דאס אומגליק וואס עס איז צווישען זיי גע־ווארען א גרויסע מגפה און זיי האבען מיט זיך די קראנקהייט מיט געבראכט קיין פארטוגאל. אודאי האט שוין יאהאן געהאט א אויסרעד ער זאל די יודען מאכי מעהר ניט לאזען בלייבען אין לאנד ווי אכט חדשים, און ער האט גע־הייסען בעשטעלען שיפען מען זאל זיי ווייטער אוועקפיהרען. ער האט אפילו אנגעזאגט מען זאל ביי זיי נעהמען וואלוועל, בעהאנדלען פריינדליך און זיי צושטעלען אין די שטאדט, וואוהין זיי וועט בעסער זיין צו פאהרען. נאר קוים זענען זיי געוועהן אין מיטען ים, האבען די שיפס־לייט ארויסגעוויזען געגען די

יוּדְען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ אַכְזָרִיוּת: זַיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז זַיי וֶוענֶען גְלַייךְ ווִי הֶפְקֵר, וָואס קֵיינֶער וָועט זִיךְ פַאר זַיי נִיט אָנְנֶעהמֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען זַיי פָּשׁוּט גֶערַאבֶּעוֶועט, וַוייבֶּער אוּנ מֶאדְלֶעךְ מְאַנֵס גֶעוֶועהן פַאר דִי אוֹיגֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ פוּן דִי מֶאנְנֶער, פִיעל פוּן זַיי אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען אוֹיף ווִילְדֶע אִינְזֶעלְן, וואוּ זַיי וֶוענֶען אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען פַאר הוּנְגֶער.

ווִי אַזוֹי דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען אוֹיף דִי שִׁיפֶען—קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהן פוּנ'ם בֶּעשְׁרַייבּוּנְג, וָואס אִיז נֶעבְּלִיבֶּען פוּנ'ם בֶּעקַאנְטֶען מְקוּבָּל ר' יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב חַיַּת, וָועלְכֶער הָאט זִיךְ אִים ווִינְטֶער פוּנ'ם יָאהר 1493, אִינְאֵיינֶעם מִיט זַיין פְרוֹי אוּנ מִיט נָאךְ הוּנְדֶערְט פִינְפְצִיג יוּדֶען אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף אִין לִיסַאבָּאן. פִיער חֳדָשִׁים הָאבֶּען זַיי זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיפ'ן יַם, וַוייל מֶען הָאט זַיי, וֶועגֶען זַייעֶרֶע קְרַאנְקְהַייטֶען, אִין עֶרְגִיץ נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען; דִי לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ דֶערְוַוייל וֶוענֶען אוֹיף זַיי אָנְגֶעפַאלֶען רוֹצְחִים, וָואס פָאהרֶען אַרוּם אוֹיפ'ן יַם אוּנ רַאבֶּעוֶוען שִׁיפֶען, אוּנ הָאבֶּען זַייעֶר שִׁיף פַארְשְׁלֶעפְּט קֵיין מַלַגַה. דָארְט הָאט מֶען זַיי נִיט גֶעלָאזְט אַרָאבְּגֶעהן צוּם בְּרֶעג אוּנ פֶערְקוֹיפֶען זַיי עֶסֶענְוַוארְג הָאט מֶען זַיי נִיט גֶעוָואלְט, וַוייל דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מִיט'ן הוּנְגֶער וֶועלֶען זַיי גִיכֶער בֵּייגֶען דִי עַקְשָׁנִים. אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן: הוּנְדֶערְט יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעטוּזְט טוֹיפֶען, אוּנ אַז דִי אִיבְּרִיגֶע, וַוייבֶּער אוּנ קְלֵיינֶע קִינְדֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסצוּשְׁטַארְבֶּען אוֹיפ'ן שִׁיף, הָאבֶּען דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן מַלַגַה פָּארְט רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען, מֶען הָאט זַיי פֶערְזָארְגְט מִיט לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל אוּנ וַוייטֶער גֶעלָאזְט שְׁווִימֶען קֵיין אַפְרִיקָא. מֶען הָאט שׁוֹין אָבֶּער אוּמֶעדוּם גֶעוואוּסְט אַז דִי יוּדֶען פַאלֶען פוּן אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חוֹלַאַת אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען זַיי אוֹיךְ אִין אַפְרִיקָא אִין קֵיין שְׁטָאדְט נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען, אוּנ אַז זַיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט צָרוֹת קוֹים צוּגֶעשְׁלָאגֶען צוּ דֶער יַבָּשָׁה הָאבֶּען זַיי זִיךְ גֶעטוּזְט אַרוּמְבְּלָאנְקֶען אִין דִי פּוּסְטֶע פֶעלְדֶער אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וואוּ אַקָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען. דֶעמָאלְט אִיז ר' יְהוּדָה בֶּן יַעֲקֹב חַיַּת, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אֵיין אַלְמָן, וַוייל זַיין פְרוֹי אִיז נָאךְ אִין מַלַגַה גֶעשְׁטָארְבֶּען, אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דִי הָאנְד פוּן אַ בֶּאזֶען טֶערְק, וָואס הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ פִינְסְטֶערְן גְרוּבּ, פוּל מִיט שְׁלַאנְגִין אוּנ עֶקְדִישֶׁען, אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען עֶר זָאל מוּזֶען אָנְנֶעהמֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה. ר' יְהוּדָה הָאט זִיךְ אָבֶּער פֶּעסְט גֶעהַאלְטֶען אִין זַיין גְלוֹיבֶּען אוּנ הָאט זִיךְ גֶעבֶּעךְ אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט בִּיז נִיט וַוייט פוּן אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל וֶוענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אִיהם, מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ גֶעבְּרַאכְט קֵיין

פֶּעץ, עֶר הָאט אָבֶּער דָארְט אוֹיךְ קֵיין נַחַת נִיט גֶעהַאט: עֶס אִיז גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער הוּנְגֶער אוּנ פַאר אַ קְלֵיין שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, נָאר דִי נְשָׁמָה צוּ דֶערְהַאלְטָען, אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַ גַאנְצֶען טָאג צוּ דְרֶעהֶען דִי רָאד אִין אַ מִיהל.

אִין פָּארְטוּגַאל זֶענֶען דֶערְוַוייל נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען װעהר פִיעל יוּדֶען, װַייל עֶרְשְׁטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט נִיט גֶעהַאט אוֹיף הוֹצָאוֹת װַייטֶער צוּ פָאהרֶען, אוּנ צְװֵייטֶענְס, הָאט מֶען שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶערֶען פוּן דֶערְוַוייטֶענְס דִי נוּטֶע בְּשׂוֹרוֹת װִי אַזוֹי מֶען אִיז זִיךְ נוֹהֵג מִיט דִי יוּדֶען אוֹיף דִי שִׁיפֶען, אוּנ קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אַיינְשְׁטֶעלֶען דָאס לֶעבֶּען. דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָנְגֶעחַאפְּט אִין דֶער שַׁארְף פוּן אַ שְׁװֶערְד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ פֶערְלָאזְט אוֹיף דֶעם קֶענִיג יָאהַאן'ס חֶסֶד. זֵיי הָאבֶּען גֶעהָאפְט אַז עֶר װֶעט פָּארְט אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוֹת הָאבֶּען אוּנ װֶעט זֵיי נִיט צְװִינְגֶען װַייטֶער נָע וְנָד צוּ זַיין. יָאהַאן הָאט אָבֶּער מִיט זֵיי קֵיין לַאנְגֶע שִׁיהוֹת נִיט גֶעמַאכְט אוּנ קוֹים זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעלָאפֶען דִי אַכְט חֳדָשִׁים, װָאס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט דָאס רֶעכְט צוּ בְּלַייבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל, הָאט עֶר זֵיי אַלֶע עֶרְקְלֶעהרְט פַאר שְׁקְלַאװֶען אוּנ הָאט זֵיי צוּשֶׁענְקְט דִי פְּרִיצִים. דָאס שְׁלִים־מַזָל פוּן דִי יוּדֶען אִיז אָבֶּער אַזוֹי גְרוֹיס גֶעוֶועהן, אַז בַּיים קֶענִיג יָאהַאן אִיז גְרָאד דֶעמָאלְט גֶעשְׁטָארְבֶּען זַיין אֵיינְצִיגֶער זוּהן, פְרִיהר אִיז עֶר אוֹיךְ קֵיין דִימַאנְט נִיט גֶעוֶועהן אוּנ דָאס לֶעצְטֶע אוּמְגְלִיק הָאט אִיהם נָאר אִין גַאנְצֶען גֶעמַאכְט פַאר אֵיין אַכְזָר, אוּנ פוּן זַיין הַארְץ אִיז פֶערְשְׁװוּנְדֶען גֶעוָוארֶען דָאס קְלֵיינֶע בִּיסֶעל יֹשֶׁר װָאס הָאט זִיךְ נָאךְ דָארְט גֶעפוּנֶען, אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען אַזַא אַכְזָרִיוּת, װָאס אֲפִילוּ אִין יֶענֶע יָאהרֶען אִיז עֶס שְׁװֶער גֶעוֶועהן צוּ עֶרְוַוארְטֶען. עֶס אִיז אִיהם נָאךְ װֶענִיג גֶעוֶועהן װָאס עֶר הָאט צוּגֶענוּמֶען דִי פְרַייהַייט בֵּיי מֶענְשֶׁען, װָאס הָאבֶּען גֶעקֶאנְט דֶער מְדִינָה נָאר נוּטְצְלִיךְ זַיין; עֶר הָאט גֶעוָואלְט דֶעם יוּנְגֶען דוֹר אִין גַאנְצֶען אָבְּטוֹיפֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען קְלֵיינֶע קִינְדֶער אָבְּרַייסֶען פוּן דִי עֶלְטֶערְן אוּנ זֵיי אַװֶעקְשִׁיקֶען אוֹיף דִי װַייטֶע אִינְזֶעלְן, װאוּהִין מֶען פְלֶעגְט פוּן פָּארְטוּגַאל פֶערְשִׁיקֶען אַלֶע פֶערְבְּרֶעכֶער; עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען דָאס יָאמֶערְן אוּנ קְלָאגֶען פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַאמֶעס. אַ סַךְ הָאבֶּען נִיט אוֹיסְגֶעהַאלְטָען דִי װַייטֶע נְסִיעָה, אוּנ אַזוֹי אִיז אַ תֵּל גֶעוָוארֶען כִּמְעַט פוּן אַ גַאנְצֶען דוֹר.

נָאךְ צְװֵיי בִּיטֶערֶע יָאהר אִיז דִי יוּדֶען פְּלוּצְלוּנְג לִיכְטִיג גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען. יָאהַאן אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגַאנְגֶען צוּ זַיין קָרוֹב דוֹן מַנוֹאֵל, װָאס אִיז גֶעוֶועהן װעהר אַ גוּטֶער מֶענְשׁ אוּנ הָאט בַּאלְד בֶּעפְרַייט

דִי יוּדֶען. פוּן דֶעם גֶעלְד, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם צוּגֶעטְרָאגֶען, הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעזָאמְט, אוּנ הָאט זַיי גֶעוִויזֶען אַז עֶר פַארְשְׁטֶעהט צוּ שֶׁאטְצֶען זַייעֶר וָוערְטְה. דֶער יוּדִישֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער ר' אַבְרָהָם זַכּוּתָא אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסצוּגְלַייכֶען דִי גְלִיעדֶער. צוּ קוּרְץ אִיז אָבֶּער גֶעוֶועזֶען זַייעֶר שִׂמְחָה: דִי קֶאנִיגְלִיכֶע פַאמִילְיֶע פוּן שְׁפַּאנְיֶען הָאט גֶעוָוארְפֶען אַיין אוֹיג אוֹיפ'ן יוּנְגֶען דוֹן מַנוֹאֵל וְאוּנ וְאַז דִי פְּרִינְצֶעסִין אִיזַאבֶּעלַא אִיז אִיהם שְׁטַארְק גֶעפֶעלֶען הָאט מֶען זִיךְ אַנְדֶערְשׁ נִיט גֶעוָואלְט מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט אִיהם בִּיז עֶר וֶועט נִיט גֶעבֶּען דָאס וָוארְט, אַז עֶר וֶועט צוּזַאמֶען מִיט שְׁפַּאנְיֶען אַרוֹיסְשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען קַארְל דֶעם זִיבֶּענְטֶען דֶעם קֶאנִיג פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ וֶועט נִיט אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן פָּארְטוּגַאל אַלֶע יוּדֶען סַאי דִי הַיימִישֶׁע, סַאי דִי פְרֶעמְדֶע. דִי צְווַיי תְּנָאִים זֶענֶען זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן פַאר דוֹן מַנוֹאֵל: עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקֶאנְט עֶנְטְשְׁלִיסֶען צוּ וֶוערֶען, נָאר אָהן אַפַאר וָואס, אַגֶעוְנֶער פוּן אַמֶלֶךְ, וָואס עֶר הָאט בִּיז אַהֶער מִיט אִיהם גוּט גֶעלֶעבְּט, אוּנ נָאךְ בִּיטֶערֶער אִיז אִיהם גֶעוֶועהן דֶערְוַוייטֶערְן פוּנ'ם לַאנְד אַזֶעלְכֶע אַיינְוָואהנֶער, וָואס עֶר הָאט זַיי לִיעבּ גֶעהַאט פַאר זַייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט אוּנ נוּצְלִיכְקַייט. אַזוֹי הָאט עֶר זִיךְ אַלְץ גֶעשְׁלָאגֶען מִיט דֶער דֵעָה בִּיז צוּ דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט אוּנ, אַז דִי כַּלָה אִיז שׁוֹין גֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דֶער גְרֶענִיץ אוּנ הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט זָאגֶען אַז זִי וֶועט נִיט אַרַיינְפָאהרֶען קַיין פָּארְטוּגַאל כָּל זְמַן אַפוּס פוּן אַיוּדֶען וֶועט זִיךְ נָאךְ דָארְט גֶעפִינֶען, הָאט דִי וָואגְשָׁאל פוּן לִיעבֶּע אוּנ פוּן אַפֶּעטֶען גַבְן אִיבֶּערְגֶעוָואגֶען אוּנ אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אִיז גֶעקוּמֶען אַנַייעֶ צָרָה.

דֶעם 24 דֶעצֶעמְבֶּער 1496, עֶס אִיז נָאךְ קַיין חוֹדֶשׁ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פוּן דֶער חֲתוּנָה, הָאט דוֹן מַנוּאֵל אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבֶּעפֶעהל אַז אַלְטֶע יוּדֶען אוּנ מַאוְורֶען, (וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה), מוּזֶען אִין אַגֶעוִויסֶער צַייט אָנְגֶעהמֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אֶלָא נִיט–טָארֶען זַיי זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען אִין לַאנְד אוּנ ווִי בַּאלְד מֶען וֶועט זַיי דֶערְטַאפֶּען, קוּמְט זַיי דֶער טוֹיט. בַּאלְד וֶוערֶען אַרוֹצְחַ הָאט אִיהם עֶפִּיס נִיט גֶעפַּאסְט, אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען צַייט כְּמְעַט אַגַאנְץ יָאהר אוּנ הָאט בֶּעשְׁטִימְט דְרַיי שְׁטֶעדְט לִיסַאבָּאן, אָפָּארְטָא אוּנ זֶעטוּבַּאל, אַז פוּן דָארְט זָאלֶען זַיי זִיךְ קָאנֶען אַוֶועקְלָאזֶען אוֹיף שִׁיפֶען אִין אַנְדֶערֶע לֶענְדֶער. דֶערְוַוייל הָאט עֶר גְרוֹיס גֶעמַאכְט דִי דָאזִיגֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט טוֹיפֶען, עֶר הָאט זַיי גֶעגֶעבֶּען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען, בֶּעהַאנְגֶען מִיט גָאלְד אוּנ זִילְבֶּער, אוּנ דָאס הָאט עֶר אַלְץ גֶעטְהוּן מִיט אַכַּוָּנָה

פּאמער וָועלען אַנְדערע יודען אויף זוכען עולם הַזֶה ; עס האט איהם אָבער נאר ניט געהאלפען אונ טאקי נאר געצאהלטע יודען וָוענען בּעשׁטאנען אויף אַזעלכע גליקען. דאס האט דעם קאניג שׁטארק פערדראָסען, ווייל עס האט זיך איהם נאר ניט געגלוסט אָבצולאָזען די רייכע אונ פעהיגע יודען, דערצו האט איהם נאך פון דער אַנְדערער זייט אַלע טאג די יונגע קאניגין געפיקט דעם קאפ ער זאל זעהן וואס גיכער אַרויסצופּטר'ן די געפאהרליכע שׂוֹנְאִים פון דער קאטאלישער קירכע, אונ דוקא אין דער צייט, ווען די יודען האבען אַרויס־געקוקט אויף אַ יְשׁוּעָה אונ האבען געהאפט אַז אין אַ יאהר קאן נאך דון מַנוֹאֵל בּייטען זיין דֵעָה, האבען זיך טאקי זיינע געדאנקען איבערגעבּיטען, אָבער ניט צום גוטען, ווי די יודען האבען געדענקט, נאר צום שׁלעכטען, אונ ביי איהם אין הארץ איז געוואָרען אַזא שׂנְאָה צו זיי, וואס האט איהם דערנאך אַרויפ־געפיהרט אויף די שׁרעקליכסטע זאכען. צום אָנְהֵייב האט זיך דער קאניג געווענדט צו די גייסטליכע אונ האט זיך מיט זיי איין עֵצָה געהאלטען, אַז מען זאל די יודען מיט געוואלד גייטהען צו ווערען קריסטען, נאר דער עפּיסקאפּ פערנאנדא קוטינהא האט אויסגעוויזען, אַז גאטט איז ניט צופרידען פון געגייטהע זאכען, אונ האט איהם אָבגעראטהען דערפון. אַ קליינע צייט איז דון מַנוֹאֵל שׁטיל געוואָרען, ווייל איינער פון די געטויפטע יודען, לֵוִי בֶּן שֵׁם טוֹב, וואס האט בּעקומען אַ קריסטליכען נאהמען אַנְטָאנְיָא, האט אָנגעהויבען שׁרייבען גאנצע ביכער אונ דערווייזען אַז קיין בּעסערס פון קאטאליציזמוס איז נאר אויף דער וועלט ניטא, אונ דער קאניג האט גערעכענט אַז זיינע חִבּוּרִים וועלען אֶפְשַׁר פארט די יודען אָבּרייסען פון זייער אֱמוּנָה, נאר אַז ער האט זיך איבערצייגט אַז דאס מיטעל העלפט אויך ניט, איז ביי איהם געבליבען צו געהן מיט תַּקִיפוּת. קודם כָּל האט ער געהייסען פערשׁליסען אַלע שולען אונ בָּתֵּי מִדְרָשִׁים, כְּדֵי יודען זאָלען ניט האבען וואו צו דאווענען, דערנאך האט ער בְּסֵתֶר אַרויסגעגעבען אַ בּעפעהל: מען זאל ביי די יודען צונעהמען די קליינע קינדער אונ זיי טויפען. ווי אַזוי די זאך איז ניט צוגעגאנגען בְּסוֹד, זענען די יודען דערפון בּאלד געוואהר געוואָרען ; ווער עס איז נאר אים שׁטאנד געוועהן איז זיכער אַוועקגעפאהרען, אונ וועמער עס האט זיך ניט געקאנט ריהרען פונ'ם פלאץ האט געזוכט אַלע מיטעל צו בעהאלטען די קינדער, אַז מען זאל זיי ניט אַוועקנעהמען. דער קאניג האט אַקוק געטהון אַז עס איז קיין תַּכְלִית ניט אונ אַז אָט אָט וועלען די יודען אין גאנצען אַרויס פון זיינע הענד, האט ער שוין מוֹרָא געהאט צייט צו פערלירען אונ האט געהייסען מען זאל שוין אַלע קינדער צונעהמען ביי די עלטערן, ניט

טויפֶען אונ אַוֶועקְשִׁיקֶען וַוייט, כְּדֵי די יוּדֶען זָאלֶען צוּ זֵיי מֶעהר ־קיין שְׁלִיטָה נִיט הָאבֶּען. די הָאר שְׁטֶעלֶען זִיךְ ־קאפויר אַז מֶען דֶערְמָאנְט זִיךְ וָואס דֶעמָאלְט איז פָּארְגֶעקוּמֶען: דָאס גֶעשְׁרֵיי פוּן די טַאטֶעס אוּנ מַאמֶעס, וָואס מֶען הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען די קינְדֶער, איז גֶעגַאנְגֶען בִּיז דֶעם זִיבֶּעְנְטֶען הִימֶעל. אַ טְהֵייל, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אוֹיךְ דֶער בֶּערִיהמְטֶער לַמְדָן ר׳ יִצְחָק אִבֶּן זַכִין, הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען צוּזַאמֶען מִיט די קינְדֶער, אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז די קְרִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען, אוּנ הָאטְשׁ מֶען הָאט דֶערְפַאר גֶעקָאנְט הָאבֶּען וֶוערֶען אַ גְרוֹיסֶען עוֹנֶשׁ, פְּלֶעגֶען זֵיי בֶּעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ יוּדִישֶׁע קינְדֶער.

בַּיי אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל אִיז, מִן הַסְתָּם, די צָאהל פוּן די גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען נִיט וֶועניג גֶעוֶועהן, עֶס אִיז אָבֶּער פַאר דוֹן מַנוּאֵל אַלְץ ־קארְג גֶעוֶועהן: עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז ־קיין אֵיינְצִיגֶער יוּד זָאל נִיט אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר אַזוֹי גֶעדְרֶעהט אַז די יוּדֶען זָאלֶען עוֹבֵר זַיין אוֹיף דֶעם זְמַן, וָואס עֶר הָאט בֶּעשְׁטִימְט, אוּנ עֶר זָאל הָאבֶּען אַרֶעכְט מִיט זֵיי צוּ טְהוּן וָואס עֶר וִויל. עֶר הָאט עֶס אוֹיךְ קוּנְצִיג אָבְּגֶעאַרְבַּייט: עֶר הָאט גֶעמַאכְט, אַז אַרוֹיס פָאהרֶען מֶאגֶען נָאר די יוּדֶען פוּן לִיסַאבָּאן, צוּ לִיעבּ דֶעם הָאבֶּען זִיךְ אַהִין פֶערְזַאמֶעלְט מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדֶען, אוֹיף די שִׁיפֶען הָאט עֶר אָנְגֶעזָאגְט, מֶען זָאל זֵיי דָארְט מַאכֶען אַ עִכּוּב, דֶערְוַוייל אִיז אַרִיבֶּער דֶער חוֹדֶשׁ אָקְטָאבֶּער אוּנ די מְלוּכָה הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעקָאנְט מִיט זֵיי נוֹהֵג זַיין וִוי מִיט פֶערְבְּרֶעכֶער. קוֹים הָאט שׁוֹין דוֹן מַנוּאֵל גֶעהַאט פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַללֶע יוּדֶען פֶערְשְׁפַּארֶען אִין שְׁטַאלֶען אַזוֹי וִוי בְּהֵמוֹת אוּנ הָאט זֵיי גֶעלָאזְט זָאגֶען, אַז אַצוּנְד וֶוערֶען זֵיי זַיינֶע שְׁקְלַאוֶוען אוּנ זֵיי הָאבֶּען ־קיין אַנְדֶערֶע בְּרֵירָה נִיט נָאר זִיךְ צוּ טוֹיפֶען. מִיט גוּטֶען הָאט עֶר אָבֶּער גָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל זֵיי דְרַייסִיג טֶאג כְּסֵדֶר נִיט גֶעבֶּען ־קיין עֶסֶען, אוּנ אַז דֶער הוּנְגֶער הָאט זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעבוֹיגֶען הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי מִיט שְׁטְרִיק שְׁלֶעפֶּען אִין קִירְכֶע. דֶעמָאלְט וֶוענֶען צוּגֶעקוּמֶען אַסַךְ נַייע מַארְרַאנֶען פוּן די פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע אוּנ שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן ר׳ לֵוִי בֶּן חָבִיב, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער גֶעוָוארֶען רַב אִין יְרוּשָׁלַיִם. פִיעל יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער אַלֵיין דֶערְהַרג׳ט, אוּנ נָאר עֶטְלִיכֶע אִיז גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען, וִוי ר׳ יִצְחָק בֶּן יוֹסֵף ־קארוֹ פוּן טוֹלֶעדַא, וָואס הָאט אִין פָּארְטוּגַאל פֶערְלָארֶען צְווֵיי זִיהן, אוּנ אִיז מִיט גְרוֹיס מְסִירוּת נֶפֶשׁ אַרִיבֶּער ־קיין טִירְקַיי, אוּנ ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא מִיט זַיין זוּהן

שְׁמוּאֵל, וָואס הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען אִין קָאנִיגְלִיכֶען הוֹיף אוּנ הָאבֶּען זִיךְ מִיט גְרוֹיס מִיה קוֹים צוּ גֶעשְׁלָאגֶען קֵיין תּוּנִיס.

דִי נַייע מַארְרַאנֶען פוּן פָּארְטוּגַאל הָאבֶּען גֶעוואוּסְט וָואס מֶען הָאט גֶעטְהוּן מִיט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ הָאבֶּען גוּט גֶעצִיטֶערְט טָאמֶער הֶעלְפְט זֵיי נִיט אֲפִילוּ דִי מַאסְקֶע פוּנ'ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים קֵיין רוֹם, וַוייל דֶער פַּאפְּסְט אַלֶעקְסַנְדֶר דֶער זֶעקְסְטֶער הָאט פַאר גֶעלְד אַמָאל גֶעקָאנְט טְהוּן אוֹיךְ אַ גוּטֶע זַאךְ. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאבֶּען זֵיי אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ שֵׁיינֶעם פִּדְיוֹן, אוּנ חָאטְשׁ דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער גַארְצִילַאזָא הָאט זִיךְ שְׁטַארְק גֶעמִיהט אַז דֶער פַּאפְּסְט זָאל אָבְּזָאגֶען זֵייעֶר בַּקָּשָׁה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט דוֹן מַנוּאֵל בֶּעקוּמֶען אַ וִוינְק עֶר זָאל מֵטִיב זַיין, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט אִים יָאהר 1497 אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין אַ צַייט פוּן צְוַואנְצִיג יָאהר טָאר מֶען זִיךְ צוּ גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען נִיט טְשֶׁעפֶּען פַאר וָואס זֵיי הִיטֶען נָאךְ אָב יוּדִישְׁקַייט, אוּנ אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער, וֶוען עֶס וֶועט זִיךְ אַרוֹיסְוַוייזֶען אַז זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶעם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, דַארְף מֶען זֵיי נָאר בֶּעשְׁטְרָאפֶען דֶערְמִיט וָואס דִי מְלוּכָה נֶעהמְט צוּ זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען אוּנ גִיבְּט עֶס אִיבֶּער זֵייעֶרֶע יוֹרְשִׁים. אוֹיסֶער דֶעם הָאט מֶען דֶעמָאלְט עֶרְלוֹיבְּט אַז דָאקְטוֹירִים פוּן דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען מֶעגֶען הָאבֶּען הֶעבְּרֶעאִישֶׁע בִּיכֶער, אוּנ דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ וָואס הוּנְדֶערְטֶער מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ אֶפֶענְטְלִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעקָאנְט אָהן מוֹרָא זִיצֶען עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה. דִי פְרַייהַייטֶען הָאבֶּען אָבֶּער נָאר גֶענָאסֶען דִי הֵיימִישֶׁע מַארְרַאנֶען; אוֹיף דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאט דִי קָאנִיגִין אִיזַאבֶּעלַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פְרוּם וִוי דִי מוּטְטֶער, גוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען, אוּנ וִוי בַּאלְד עֶס אִיז נָאר אוֹיף יֶעמַאנְדֶען גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד אַז עֶר אִיז אַנְטְלָאפֶען פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, הָאט מֶען אִיהם בַּאלְד צוּרִיקְגֶעשִׁיקְט, כְּדֵי שְׁפַּאנְיֶען זָאל חָלִילָה נִיט פֶערְלִירֶען קֵיין קָרְבָּן.

נָאר חָאטְשׁ דִי לַאגֶע פוּן דִי פָּארְטוּגַאזִישֶׁע מַארְרַאנֶען אִיז גֶעוֶועהן גָאר נִיט שְׁלֶעכְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט כִּמְעַט פְרַיי הַאלְטֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען עֶטְלִיכֶע פְרוּמֶע, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער רַב ר' שִׁמְעוֹן מַיְמִי, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט אֲפִילוּ לְפָנִים נָאכְגֶעבֶּען דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הָאבֶּען בֶּעסֶער אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע יִסוּרִים, אַבִּי נִיט אָבְּטְרֶעטֶען אוֹיף קֵיין הָאר פוּנ'ם גְלוֹיבֶּען. עֶס הָאבֶּען נִיט גֶעהָאלְפֶען דִי עִנּוּיִים קָשִׁים וָואס מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעטְהוּן: אִין דֶער תְּפִיסָה, וואוּ זֵיי זֶענֶען גֶעזֶעסֶען, הָאט מֶען זֵיי אוֹיף דְרַייא טָאג אַיינְגֶעגְרָאבֶּען בִּיז דֶעם הַאלְז אִין דֶער

ערד, נאר אזא שטראף האט זיי אויך ניט געקאנט ביינגען אונ דעמאלט האט ר' שמעון מימי אויסגעהויכט זיין כשר'ע נשמה. צוויי מאראנען האבען זיך איינגעשטעלט דאס לעבען אונ האבען בסתר ארויסגעטראגען זיין גוף פונ'ם געפאנגניש אונ איהם געבראכט צו קבורת ישראל.

אין א יאהר ארום איז איזאבעלא געשטארבען פון אקימפעט אונ נאך איהר טויט איז דון מנואל א ביסעל בעסער געווארען, אונ עטליכע פון די עקשנים, וואס זענען נאך געבליבען אין תפיסה, ווי דער בעריהמטער דרשן אונ מקובל ר' אברהם סבא, וואס מען האט זיינע קינדער מיט געוואלד געטויפט, ר' יעקב לואל אונ ר' שם טוב לירמא, האט ער ערלויבט ארויסצופאהרען פון פארטוגאל. נאר אויף ר' שמעון מימי'ס משפחה איז אויסגעגאסען געווארען דער גאנצער צארן: אלאנגע צייט האבען זיי זיך אבגעמוטשעט אין געפאנגעניש אונ דערנאך האט מען זיי פערשיקט קיין אפריקא זיי זאלען דארט בויען פעסטונגען, אונ אזוי ווי מען האט זיי געצווינגען צו ארבייטען אים שבת האבען זיי עס ניט געקאנט איבערטראגען אונ זענען געשטארבען ווי קדושים.

אזוי האבען זיך מיט יודען נוהג געווען מענשען וואס בארמהארציגקייט אונ ליעבע זענען דער עיקר פון זייער אמונה, צום סוף, אז שפעטער מיט אכציג יאהר האט זיך דאס רעדעל איבערגעדרעהט, דון מנואל'ס אור-אייניקעל, דער קאניג סעבאסטיאן האט פערלארען די מלחמה געגען אפריקא אונ די בעסטע יונגע לייט פון פארטוגאל האט מען פערקויפט פאר שקלאווען, האבען די יודען בעהאנדעלט די פארטוגאזען מיט יושר אונ רחמנות, די געפאנגענע פלעגען זיך בעטען מען זאל זיי נאר פערקויפען צו יודען, ווייל זיי האבען זיך איבער- צייגט אז די יודען זענען ניט קיין נוקמים ונוטרים.

6 דאס ווייטערדיגע נע ונד זיין פון יודען אונ מאראנען.

(1520—1497 נאך קריסטוס געבורט).

דאס וואס האט זיך איבערגעטהון מיט די יודען פון שפאניען אונ פארטוגאל האט געווארפען א שרעקליכען פחד אויף אלע יודען פון די איי- ראפעאישע לענדער אונ האט ביי פיעל פון זיי צוגענומען די לעצטע האפנונג אויף עפיס א תקומה. אין דייטשלאנד אונ אנדערע ערטער, וואו די יודען האבען זיך גערופען א שכנים, האבען זיי אויך געהאט גענוג צרות, נאר דארט זענען זיי שוין אבער געוואהנט געווען מיט דעם אונ האבען זיך שטאנדיג

געשראקען פאר עפּיס אַרגערס. די יודען פון קאסטיליען, אַראַגאָניען, לעאָן, נאַוואַרא און פּאָרטוגאַל, וואָס מען האט זיי גערופען ספרדים, האָבען אַ צייט געלעבט זעהר גליקליך, זייערע איבּריגע ברידער האָבען זיי גערעכענט פאר מיוחסים, און אַז פּלוצלונג האט אַ שטורם־ווינד אָנגעהויבען אויסברעכען מיט די וואָרצעל די שאָנע גרויסע ביימער, וואָס זשע האָבען שוין געקאָנט טראַכטען די קליינע פערדאַרטע ביימעלעך ! עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס קוים איז מען געוואָהר געוואָרען אַז דער עולם לאָזט זיך קיין טירקיי, האָבען זיך אַללע אומגליקליכע דערמאָנט אין דער אַלטער היים, טויזענדער האָבען זיך גענומען אָהן מיטעל לויפען וואוהין די אויגען וועלען זיי טראָגען. כּמעט פון אַללע איז געוואָרען אַ תּל און זעהר ווענינגע איז געראָטהען זיך צו צושלאָגען צום ציעל, וואָס שוועבט שטענדיג פאַר'ן יודען אין די ביטערע יאָהרען פון צרות און רדיפות.

נאָך שווערער איז געוועהן איבּערצוטראָגען די צרות די ספרדים אַלליין, וואָס האָבען געמיינט אַז שפּאַניען און פּאָרטוגאַל איז שוין אין גאַנצען זייערס און וואָס עס האט זיך זיי נאָר ניט געחלומ'ט אַז פּלוצלונג וועלען זיי האָבען אַזא ביטערן סוף. זייער מכּה איז נאָך געוועהן גראָסער דערמיט, וואָס בּיי זיך אין האַרצען האָבען זיי געוואוסט אַז אויסער דער אמונה זענען זיי צוגעקאָוועט צו שפּאַניען און רעכנען עס פאר אַ פאַטערלאַנד, און דאָס שפּאַנישע לשון איז געוואָרען זייער מוטטער שפּראַכע, אַז אַללע אַנוואָהנער זענען זייערע ברידער, און נאָר אָהן אַ פאַרוואָס האט מען זיי אַרויסגעיאָגט און אַראָבגעוואָרפען פונ'ם הויכען קלאָרען הימעל אין טיעפען פינסטערן אָבּגרונד. דער בּראָך איז בּיי זיי געוועהן אַזוי שרעקליך אַז זיי האָבען געקוקט אויף דעם פערטרייבּען ווי אויף אַ דריטען גלות און, האָטש שפּאַניען איז פאַר זיי געוואָרען אַ בּאָזע שטיפ־מוטטער, האָבען זיי פון דעסטוועגען ניט געוואָלט זיך אויף עביג געזעגנען מיט דער שפּאַנישען שפּראַכע און וואוהין זיי זענען מגולגל געוואָרען האָבען זיי זיך ניט געקאָנט אָבּרייסען פון דעם לשון, וואָס האט זיי געדיענט אין דער גליקליכער צייט, און עד היום איז בּיי זיי געבּליבּען די שפּאַנישע שפּראַכע פּונקט ווי בּיי די דייטשע יודען דאָס יודיש־דייטשע לשון, וואָס איז איבּער־געגאַנגען צו דור דורות און איז אַצונד די מוטטערשפּראַכע פון עטליכע מיליאָנען יודען וואָס זענען צוואָרפען אין פערשיעדענע לאַנדער.

ניט אומזיסט האָבען אָבער די ספרדים זיך גערעכענט בּיי די איבּריגע יודען פאר די גרויסע מיוחסים, ווייל אין די עטליכע הונדערט יאָהר, וואָס זיי

האָבען געלעבט גליקליך און רוהיג, האָבען זיי זיך אַזוי פיל בעשעפטיגט מיט תּוֹרָה און תַּלְמוּד אַז אֲפִילוּ שְׁפּעטער מיט פיל דוֹרוֹת און שוין אויף גאַנץ נייע ערטער איז בּיי זיי נאָך געוועזען דער קוואַל פון לערנען און פון זיי זיינען אַרויס די גרעסטע רַבָּנִים און לוֹמְדִים. די מִשְׁפָּחָה אַבְּרַבַּנאַל, וואָס האָט געקענט זעהר לייכט בּלייבען אין שפּאַניען אִי בּיי רייכקייט, אִי בּיי כָּבוֹד, און האָט זיך פון דעסטוועגען אויסגעבּראַכט בּיז לעצט אַבי זיך ניט אָבצוטהיילען פון די בּרידער, האָט אויך אין דער פרעמד געשפּילט אַגרויסע ראָלע. דער אַלטער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנאַל, וואָס איז אין נעאַפּעל געוואָרען דער גרעסטער חָשׁוּב בּיים קעניג פערדינאַנד דעם ערשטען און בּיי זיין זוהן אַלפאָנסאָ, האָט געמוזט צוזאַמען מיט'ן קעניגליכען הויף, ווען די פראַנצאָזען זיינען אָנגעפאַלען אויף נעאַפּעל, אַנטלויפען, פריהער קיין סיציליען, דערנאָך קיין קאָרפו און נאָר צו לעצט קיין מאַנאָפּאָלי און דאָרט האָט ער אויף דער עלטער געלעבט געמיין און אָבגעשיידט פון פרוי און קינדער און האָט זיך נאָר בּעשעפטיגט מיט תּוֹרָה. זיין עלטערער זוהן ר' יְהוּדָה לֵיבּ, אָדער לעאָן מֶדִיגָה אַבְּרַבַּנאַל, וואָס האָט זיך אַלאַנגע צייט ניט געקענט טרייסטען, ווייל מען האָט בּיי איהם מיט געוואַלד געטויפט זיין בֶּן יָחִיד און ער איז שוין געבּליבען אַקריסט, האָט געלעבט אין גענוא און איז געוועזען לייב־דאָקטאָר בּיים שֵׁנִי למלך פון נעאַפּעל, גאָנזאַלוואָ דע קאָרדאָבאַ, וועלכער איז צוליבּ איהם געוואָרען אַשטאַרקער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל און האָט די יודען אָבגעהיט פון אַגרויסע צָרָה, ווען די מְלוּכָה האָט אין בּענעווענט אויך איינגעפיהרט איין אינקוויזיציאָן פאַר די מאַראַנען, וואָס זענען אַהין געקומען פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, און האָט טאַקי חֵשֶׁק געהאַט אַז די יודען זאָלען אויך חאַפּען דעם פּסק. דער צווייטער זוהן ר' יוֹסֵף יִצְחָק אַבְּרַבַּנאַל, איז אויך געוועזען אַדאָקטאָר; ער האָט געלעבט אין רעדזשיאָ, דערנאָך איז ער אַרויס קיין ווענעדיג און האָט שפּעטער אַהין אַראָבגעבּראַכט דעם פאָטער, און חאָטש דער אַלטער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנאַל איז שוין געוועזען נאָר צובּראָכען, אָהן כֹּחוֹת, האָט ער זיך ניט אָבגעזאָגט צו דינען דעם סענאַט פון ווענעדיג מיט זיינע עֵצוֹת, און בּיי וויכטיגע שְׁאֵלוֹת אין מְדִינָה־זאַכען פלעגט מען אָנקומען צו איהם. דער יונגסטער זוהן, ר' שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנאַל, האָט זיך בּעזעצט אין סאַלוֹנִיקִי און האָט דאָרט געפיהרט אַגרויסע יְשִׁיבָה.

די סְפָרַדִים, וואָס זיינען פערוואָרפען געוואָרען קיין אַפריקאַ, האָבען זיך אויך אויסגעצייכענט מיט זייערע גרויסע קענטניסע און האָבען אָפט פיל

געהאלפען צו פערבעססערען דעם צושטאנד פון זייערע ברידער, וואס האבען ניט אזוי רוהיג געלעבט צווישען ווילדע פעלקער. אין מאראקקא האט זיך געפונען א יוד, וואס די מלוכה האט איהם זעהר געאכטעט. אין פעץ איז געווען א גרויסע קהלה מעהר פון פינף טויזענד משפחות און דארט האט אויך געלעבט א שפאנישער יוד ר' שמואל אלמלזי, וואס אלע איינוואהנער האבען איהם אזוי ליב געהאט אז מען האט איהם אויסגעקליבען פאר'ן פארשטעהער פון דער גאנצער שטאדט. אין טלעמזען האבען זיך בעזעצט פיל שפאנישע יודען און צווישען זיי האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט מיט זיין שארפען מח און חריפות ר' יעקב בי־רב, וואס איז אין גאנצען אלט געווען אכט־צעהן יאהר, ווען ער איז אנטלאפען פון שפאניען, און איז דערנאך געווארען איינער פון די גרעסטע רבנים אין דער וועלט, וואס נאר ר' יעקב פאלאק, דער בעריהמטער רב פון דייטשלאנד, האט זיך געקענט גלייכען צו איהם.

אין אלזשיר איז אויך איינער פון די שפאנישע יודען, ר' שמעון דוראן, א זוהן פונ'ם בעריהמטען רב ר' שלמה דוראן, געווארען דער מנהיג פון דער גאנצער קהלה. ער איז געווען א גרויסער בעל צדקה, און אז עס האט זיך געמאכט וואס א שיף איז צובראכען געווארען נעבען סעווילא און מען האט פונפציג שפאנישע יודען פערקויפט פאר קנעכט קיין אלזשיר, האט ר' שמעון דוראן צונויפגעזאמעלט זיבען הונדערט רענדלעך און האט די אומגליקליכע יודען אויסגעלייזט. אין תונים האבען זיך אויך בעזעצט פיל ספרדים און צווישען זיי זיינען בעזאנדערס בעקאנט ר' אברהם זכותא, וואס האט זיך דארט ווייטער בעשעפטיגט מיט וויסענשאפטען, און האט דארט אים יאהר 1505 אנגעשריבען א בוך וועגען דער געשיכטע פון די יודען, וואס האט געהייסען „ספר היוחסין", און ר' משה בן יצחק אלשקר, א געטרייער תלמיד פון ר' שמואל אלוולנסי, וואס האט זיך אבגעגעבען מיט קבלה, נאר ער האט אויך געהאלטען פון חקירה־ספרים. די צוויי לומדים האבען אבער לאנג ניט געקענט בלייבען אין תונים און, אז עס האבען זיך אנגעהויבען שטארקע מלחמות צווישען שפאניען און אפריקא איז ר' אברהם זכותא אריבער קיין טירקיי און איז דארט אים יאהר 1515 געשטארבען, און ר' משה אלשקר איז אוועקגעפאהרען קיין מצרים און האט זיך דארט געלעבט אין עושר און אין כבוד.

קיין מצרים, און בעזאנדערס צו דער הויפטשטאדט קאירא, האבען זיך געצויגען זעהר פיל שפאנישע יודען און, מיט דער צייט איז זייער צאהל גרעסער געווארען פון די היימישע, אז זיי זיינען אהין געקומען איז דער פארשטעהער

פוּן אַלֶע יוּדֶען אִין מִצְרַיִם גֶעוֶוען אַ בֶּעזוּנְדֶער נָשִׂיא, ר׳ יִצְחָק כֹּהֵן שַׁאלְאַל, וָואס הָאט מִיט זַיין עֶהְרְלִיכְקַייט אוּן גוּטְסְקַייט נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶוען בַּיים סוּלְטַאן אוּן אִיהְם צוּלִיבּ הָאט דִי מְלוּכָה גֶעקוּקְט וֶועהְר פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיף אַלֶע יוּדֶען, אוּן הָאט גֶעהַאט דָאס גְרֶעסְטֶע צוּטְרוֹיֶען אֲפִילוּ צוּ דִי פְרֶעמְדֶע, וָואס וֶוענֶען עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעקוּמֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען. אֵיינֶער פוּן דִי פְרֶעמְדֶע, ר׳ דָוִד אִבְּן־אַבִּי־זִמְרָה, הָאט בַּאלְד וִוי עֶר הָאט זִיךְ נָאר בֶּעזֶעצְט אִין קַאִירָא בֶּעקוּמֶען דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטֶעלֶע בַּיי דֶער קְרוֹין אוּן הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיינֶע מַעֲלוֹת אוּן נוּצְלִיכְקַייט. אַז דֶער סוּלְטַאן סֶעלִים דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט אָבֶּער אִים יָאהְר 1517 אָבְּגֶענוּמֶען מִצְרַיִם, הָאבֶּען דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען נָאר דֶערְגְרֵייכְט צוּ אַ גְרוֹיסֶער מַדְרֵגָה, וַוייל סֶעלִים הָאט גֶעמַאכְט נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען אִין דֶער מְדִינָה, דֶערְצוּ הָאט עֶר בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען פֶעהִיגֶע מֶענְשֶׁען אוּן אַזֶעלְכֶע הָאט עֶר נָאר גֶעקֶענְט גֶעפִינֶען צְווִישֶׁען דִי דָאזִיגֶע, וָואס שְׁפַּאנְיֶען הָאט זִיךְ מִיט זֵיי גֶעוָוארְפֶען. אַ שְׁפַּאנִישֶׁען יוּדֶען, ר׳ אַבְרָהָם דֶע קַאסְטְרָא הָאט עֶר גֶעמַאכְט פַאר פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער, אוּן עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען מִיט זַיין הוֹיכֶען מַעֲמָד אוּן הָאט אִין זִין גֶעהַאט אִי צוּ אַרְבַּייטֶען פַאר דֶעם לַאנְד, אִי צוּ פֶערְזָארְגֶען זַיינֶע בְּרִידֶער. דֶעמָאלְט הָאט דִי מְלוּכָה אַיינְגֶעפִיהְרְט אַז יֶעדֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה זָאל זִיךְ אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אִיהר אֵייגֶענֶעם רַב אוּן דֶער פְרִיהֶערִינֶער נָשִׂיא, ר׳ יִצְחָק שַׁאלְאַל, אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוּן הָאט זִיךְ דָארְט בִּיז׳ן טוֹיט אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיין צְדָקָה אוּן מַעֲשִׂים טוֹבִים. אִין קַאִירַא, הָאט דֶער עוֹלָם אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר רַב ר׳ דָוִד אִבֶּן־אַבִּי־זִמְרָה אוּן עֶר אִיז אַזוֹי בֶּעלִיבְּט גֶעוֶוען אִין גַאנְצֶען לַאנְד, אַז עֶס אִיז אִיהְם גָאר אָהְן מִיה גֶע־רָאטֶען אַיינְצוּפִיהְרֶען בַּיי דִי יוּדֶען פוּן מִצְרַיִם דִי אֵייגֶענֶע צַייט־רֶעכְנוּנְג, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעהַאט אוּמֶעדוּם. דִי יוּדֶען פוּן בָּבֶל הָאבֶּען אַכְטְצֶעהְן הוּנְדֶערְט יָאהְר כְּסֵדֶר גֶערֶעכֶענְט דִי צַייט פוּן דֶעם יָאהְר וָואס דֶער סִירִישֶׁער קֶענִיג סֶעלֵייקוּס הָאט אַיינְגֶענוּמֶען אַ גְרוֹיסֶע מִלְחָמָה אוּן וָואס פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי סֶעלֶעיקִידִישֶׁע צַייט־רֶעכְנוּנְג; חָאטְשׁ דִי סִירְיֶער זַיינֶען שׁוֹין לַאנְג אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען אוּן אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער הָאבֶּען זֵיי אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען, וִוי דִי רֶעמֶער, בִּיזַאנְטִינֶער, מַחְמַדַנֶער, מָאנְגָאלֶען אוּן טֶערְקֶען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן בָּבֶל זִיךְ נָאךְ גֶעהַאלְטֶען אָן דֶער סִירִישֶׁער יְרוּשָׁה אוּן פוּן זֵיי הָאבֶּען עֶס אוֹיךְ גֶענַאשְׁט דִי יוּדֶען פוּן מִצְרַיִם, אוּן דִי צַייט־רֶעכְנוּנְג אִיז בַּיי זֵיי גֶע־וָוארֶען אַזוֹי הֵיילִיג אַז מֶען פְלֶעגְט פָּסוּל מַאכֶען אַ גֶט, וֶוען דֶער טָאג אִיז דָארְט גֶעוֶוען אָנְגֶעוִויזֶען אַנְדֶערְשׁ. אַוַדַאי פְלֶעגֶען דֶערְפוּן אָפְט אַרוֹיסְקוּמֶען מִאוּס׳ע

זַאכֶען, און בַּארִיכְֿטֶער הָאט ר׳ דָוִד אִבְּן־אַבִּי־זִמְרָה אֵיין מָאהְל פַאר אַלֶע מָאהְל גֶעמַאכְט אַז אויך אִין מִצְרַיִם זָאל מֶען רֶעכְנֶען די יָאהְרֶען אָדֶער פונ׳ם חֻרְבַּן בֵּית הַמִּקְדָשׁ, אָדֶער פון דֶער צַייט וָואס מֶען רֶעכֶענְט צַייט די וֶועלְט אִיז בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען, און טַאקִי זַיין גֶעשֶׁעצְטֶער נָאמֶען הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ וָואס די יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אָפְּט לִיבּ זִיךְ צוּ עַקְשָׁנ׳ען אִיבֶּער אַפּוּסְטֶע זַאךְ, הָאבֶּען אִיהְם גֶעפָאלְגְט אָהְן מַחֲלוֹקוֹת און אָהְן רַעַשׁ.

די לַאגֶע פון די יוּדֶען אִין מִצְרַיִם אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶוען גָאר נִיט שְׁלֶעכְט, נָאר אֵיין קְלֵיינֶער אִיבֶּערְשְׁלַאג הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אִים יָאהְר 1524 און די יוּדִישֶׁע קְהִלָה פון קַאִירָא אִיז גֶעוֶוען אִין אַגְרוֹיסֶער סַכָּנָה. דֶעם שֵׁנִי לְמַלְכוּת, אַחְמֶד שַׁיְטָן הָאט זִיךְ פֶערְגְלוּסְט צוּ וֶוערֶען אַזֶעלְבְּסְטשְׁטֶענְדִיגֶער מֶלֶךְ און עֶר הָאט גֶעגֶעבֶּען אַבֶּעפֶעהְל דֶעם פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער ר׳ אַבְרָהָם דֶע קַאסְטְרָא, עֶר זָאל הֵייסֶען גִיסֶען נַייעֶ מַטְבֵּעוֹת פון זַיין נָאמֶען. דֶע־קַאסְטְרָא אִיז אָבֶּער גֶעוֶוען זֶעהְר גֶעטְרַיי דֶעם סוּלְטַאן, הָאט עֶר זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, עֶר הָאט אִיהְם מִיט׳ן מוֹיל צוּגֶעזָאגְט און אַלֵיין אִיז עֶר שְׁטִילֶערְהֵייט אַוֶועגְגֶעפָאהְרֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל מוֹדִיעַ זַיין וָואס עֶס גֶעהְט פָאר. אַחְמֶד שַׁיְטָן הָאט בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס דֶע־קַאסְטְרָא הָאט אִיהְם אָבְּגֶעטְהוּן, און עֶס אִיז בַּיי אִיהְם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ נוֹקֵם זַיין אָן זַיינֶע בְּרִידֶער. פּוּנְקְט אִים פּוּרִים הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַגַאנְצֶע מַחֲנֶה פון רוֹצְחִים זֵיי זָאלֶען רַאבֶּעוֶוען די יוּדִישֶׁע הַייזֶער, און אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה צְוֶועלְף שֶׁעהְנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים און זֵיי הַאלְטֶען בִּיז מֶען וֶועט אִיהְם נִיט צוּשְׁטֶעלֶען אַגַאנְצֶען מַטְמוֹן מִיט גֶעלְד. אַוַודַאי אִיז דֶעמָאלְט די יוּדֶען דֶער יוֹם טוֹב פֶערְשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען, פון דֶער שִׂמְחָה אִיז גֶעוָוארֶען אַתַּעֲנִית און פון גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין אִיז מֶען גֶעלֶעגֶען אִין שׁוּהְל און מֶען הָאט גֶעוֵויינְט אוֹיף דֶעם אוּמְגְלִיק, וַוייל אַחְמֶד שַׁיְטָן הָאט גֶעלָאזְט זָאגֶען אַז ווי בַּאלְד דָאס גֶעלְד וֶועט נִיט זַיין, וֶועט עֶר אוֹיסְקוֹילֶען אַלֶע יוּדֶען, און דָא הָאט מֶען גֶעזֶעהְן אַז וֶוען מֶען זָאל שׁוֹין צוּנוֹיפְנֶעמֶען דָאס גַאנְצֶע פֶערְמֶעגֶען פון אַלֶע קַאִירֶער יוּדֶען וֶועט נִיט זַיין אֲפִילוּ קֵיין צֶעהְנְטֶעל פון דֶעם וָואס דֶער אַכְזָר פָאדֶערְט. די יוּדִישֶׁע טְרֶערֶען זַיינֶען אָבֶּער נִיט אוּמְזִיסְט פֶערְגָאסֶען גֶעוָוארֶען: אִין דֶעם אֵיינֶענֶעם טָאג, וָואס אַחְמֶד שַׁיְטָן הָאט שׁוֹין גֶעוָואלְט מַאכֶען די שְׁחִיטָה, דֶעם 28 אֲדָר, אִיז אוֹיף אִיהְם אָנְגֶעפַאלֶען אֵיינֶער פון זַיינֶע הוֹיפְּט־לַייט מַחְמֶד בֶּעִי און הָאט אִיהְם גֶע־שְׁטָאכֶען. די יוּדֶען זַיינֶען בַּאלְד בֶּעפְרַייהְט גֶעוָוארֶען און הָאבֶּען דֶעם נֵס אוֹיפְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף אַבֶּעזוּנְדֶער מְגִלָה. דֶער זֵכֶר פון דֶער יְשׁוּעָה הָאט זִיךְ

בַּיי זיי געהאלטען אַלַאנגע צייט און אַלע יאָהר פְלעגט מען דעם 28 אֲדָר מאַכען אין קאירא אַ צווייטען פּורים.

ירושלים איז אויך שטארק בעלעבט געוואָרען דורך דעם וואָס פיל ספרדים האָבען זיך דאָרט בעזעצט, און גאר אין אַ קורצער צייט האָבען די שפּאנישע יודען דאָרט אויך אָנגעהויבען שפּילען אַ גרויסע ראָלע. אין די ערשטע זיבען יאָהר איז פון זיבציג משפחות געוואָרען צוויי הונדערט, און קוים זיינען אַוועקגעגאַנגען צוואַנציג יאָהר האָט זיך זייער צאָהל פערגרעסערט ביז פונפצעהן הונדערט פאַמיליען, און אַלע האָבען געהאט פּרנסה בשפע און זיינען אימשטאנד געווען אויסצוהאַלטען די געצעהלטע אָרעמע לייט, וואָס האָבען געמוזט לעבען פון קצבה. די צוגעקומענע יודען האָבען פון ירושלים געמאַכט גאר איין אַנדער שטאָדט, און בעזאָנדערס האָט אין דעם געאַרבייט דער בעריהמטער דרשן פון איטאַליען ר' עובדיה דע בּרטנורא, וואָס האָט צוואַנציג יאָהר כסדר זיך געמיהט איינצופיהרען שעהנע סדרים אין דער יודישער קהלה, און מיט דער הילף פון די ספרדים און אויך פון ר' יצחק שלאל, וואָס האָט זיין גאַנץ עשירות אָבגעגעבען נאר אויף צדקה־זאַכען, איז איהם געראָטען די יודישע איינוואָהנער פון ירושלים אַרויסצופיהרען אויף אַזא מדרגה אַז פאר די, וואָס האָבען זיי געזעהן פריהער, איז שוין שווער געווען זיי צו דערקענען. צווישען די פערדאָרבענע מדות וואָס מען האָט דעמאָלט אויס־געבעסערט איז אויך געווען די תקנה אַז יודען זאָלען ניט נעהמען קיין פאַלשע מטבעות און, אַז מען נאַרט אַפילו איינעם פון זיי אָב און מען גיבט איהם אַ פאַלשע מטבע, מוז ער אַליין ליידען דעם היזק און טאָר זי קיין אַנדערן ניט אַוועקגעבען, און מען זאָל ניט מאַכען קיין גאַנצע סעודות אויפ'ן קבר פון שמואל הנביא, ווייל מענער און פרויען פלעגען זיך דאָרט אָנטרינקען מיט וויין און עס זענען אָפט דערפון אַרויסגעקומען ניט קיין שעהנע זאַכען.

נאָך דער היילינגער הויפּט־שטאָדט, האָט זיך די יודישע קהלה פון צפת גערעכענט פאר איינע פון די גרעסטע, וואָס האָט אויך בעקומען איהר גלאַנץ דורך אַ שפּאנישען למדן ר' יוסף סרגסי, פאר וועלכען יודען און מחמדנער האָבען גלייך דרך ארץ געהאט. אַז דאַגות הפּרנסה האָבען איהם געזאָלט ווייטער אַוועקטרייבען פון צפת, איז געבליבען בּיי דער גאַנצער שטאָדט מען זאָל איהם בשום אופן ניט אַוועקלאָזען: מען האָט איהם בעשטימט שכירות און צוויי דריטעל האָבען געגעבען דווקא ניט קיין יודען. ר' יוסף סרגסי האָט זיך אַפילו צופיל בעשעפטיגט מיט קבלה, נאר דאָס האָט איהם פון דעסטוועגען

ניט געשאַדט צו זיין אֱמֶת פְרוּמְקַייט און גוּטְהֶערְצִיגְקַייט, וָואס דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ קוֹנֶה אַהֲבָה גֶעוֶוען בַּיי אַלֶע.

אין דַמֶשֶׂק הָאבֶען זִיךְ אוֹיךְ בָּעזֶעצְט אִיבֶּער פִינְף הוּנְדֶערְט יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת פוּ שְׁפַּאנְיֶען און פָּארְטוּגַאל, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ דָארְט אוֹיסְגֶעבּוֹיט אַטְהַייעֶרֶע שוּהְל, נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקֶענְט הַאלְטֶען צוּזַאמֶען און הָאבֶּען גֶעמַאכְט בֶּעזָאנְדֶערֶע מִנְיָנִים, לוֹיט דֶער צָאהְל פוּן דִי שְׁטֶעדְט, וָואס זֵיי זַיינֶען פוּן דָארְט פֶערְטְרִיבֶּען גֶעוָוארֶען.

דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט, וָואס דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען פֶערְבְּרַאכְט אִין טִירְקַיי, אִיז פַאר זֵיי גֶעוֶוען דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע, וַוייל דִי סוּלְטַאנֶען בַּאיַאזֶעט דֶער צְוֵייטֶע, סֶעלִים דֶער עֶרְשְׁטֶע און סוּלֵיימַאן דֶער עֶרְשְׁטֶע הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶענוֹמֶען מִיט גְרוֹיס פְרַיינְדְלִיכְקַייט, און נִיט אוּמְזִיסְט הָאט דִי טִירְקַיי צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען כִּמְעַט דִי הֶעלְפְט פוּן פֶערְטְרִיבֶּענֶע. דָאס לַאנְד הָאט אוֹיךְ נִיט בֶּעדַארְפְט קֵיין חֲרָטָה הָאבֶּען דַארוּף: דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען הָאבֶּען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז זֵיי זַיינֶען זֶעהְר פֶעהִיגֶע נִיט נָאר צוּם מִסְחָר, נָאר אוֹיךְ צוּ פֶערְשִׁידֶענֶע מְלָאכוֹת און חָכְמוֹת. זֵיי הָאבֶּען גֶעמַאכְט פַאר דֶער טֶערְקִישֶׁער מְלוּכָה כְּלֵי זַיִן, פוּלְוֶוער, הַארְמַאטֶען און אוֹיב דִי טֶערְקֶען הָאבֶּען זִיךְ גוּט בֶּעפֶעסְטִיגְט הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאט עֶס צוּ פֶערְדַאנְקֶען שְׁפַּאנְיֶען, וָואס הָאט זֵיי צוּגֶעשִׁיקְט פֶערְטִיגֶע גֶעלֶעהְרְטֶע און נוּצְלִיכֶע אַיינְוָואהְנֶער. בֶּעזָאנְדֶערְס זַיינֶען בֶּעלִיבְּט גֶעוָוארֶען דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, און עֶס אִיז נִיט גֶעוֶוען אֵיין לַייטִישׁ הוֹיז וָואס הָאט נִיט מִיט פֶערְגֶענִיגֶען גֶעוָואלְט אָנְקוּמֶען צוּ אַ יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר. אֵיינֶער פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, ר׳ יוֹסֵף הַמוֹן, אִיז גֶעוֶוען לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיים סוּלְטַאן סֶעלִים, און דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע אִיז אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען פוּן אִיהְם צוּ זַיינֶע קִינְדְס-קִינְדֶער. זַיין זוּהְן ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן, הָאט נָאךְ אִיבֶּערְגֶעטְרָאפֶען דֶעם פָאטֶער מִיט זַיין פַיינֶעם חַארַאקְטֶער און מִיט זַיין גוּטֶען קָאפּ; דֶער סוּלְטַאן פְלֶעגְט אָהְן אִיהְם קֵיין זַאךְ נִיט טְהָאן און אֲפִילוּ בַּיי אַ מִלְחָמָה הָאט אִיהְם ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן גֶעמוּזְט נָאכְפָאהְרֶען. אִים יָאהְר 1535 אִיז ר׳ מֹשֶׁה הַמוֹן צוּזַאמֶען מִיט׳ן סוּלְטַאן גֶעוֶוען אִין פֶּערְסְיֶען און הָאט פוּן דָארְט מִיטְגֶעבְּרַאכְט אַ גְרוֹיסֶען לַמְדָן ר׳ יַעֲקֹב טוּז, וֶועלְכֶער הָאט דִי תּוֹרָה אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט אוֹיף פֶּערְסִישׁ. דִי זֶעלְבֶּע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, צוּזַאמֶען מִיט אַכַּאלְדֶעאִישֶׁע און אַרַאבִּישֶׁע, הָאט ר׳ מֹשֶׁה גֶעלָאזְט דְרוּקֶען אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג.

אין קָאנְסְטַאנְטִינָאפֶּעל הָאט זִיךְ דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פֶערְגְרֶעסֶערְט מִיט יֶעדֶען טָאג, דוּרְךְ דִי צוּגֶעקוּמֶענֶע יוּדֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען און פָּארְטוּגַאל, און אִיז דֶעמָאלְט

שוין בֶּעשְׁטַאנֶען פון דְרַייסִיג טויזענד מֶענְשֶׁען. די יודֶען הָאבֶּען דָארְט גֶעהַאט פיר און פִירְצִיג שׁוּהלֶען. נָאר יֶעדֶע שׁוּהל הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט בֶּעזוּנְדֶער, נָאךְ די מִנְהָגִים, וָואס בַּעֲלֵי בַּתִּים הָאבֶּען מִיטְגֶעבְּרַאכְט פון דֶער אַלְטֶער הֵיים. נָאךְ׳ן טויט פוּנ׳ם בֶּערִיהְמְטֶען לַאנְד־רַב ר׳ משֶׁה קַפְּסַאלִי, וֶועלְכֶער הָאט גֶענוּג גֶעאַרְבֵּייט פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער בִּיז עֶר הָאט זֵיי אִין דֶער טִירְקַיי אַנִידֶער גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף אַפֶּעסְטֶען מַעֲמָד, אִיז די שְׁטֶעלֶע אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ ר׳ אֵלִיָהוּ מִזְרָחִי, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהְן אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי דֶער מְלוּכָה און מֶען פְלֶעגְט אִיהְם אָפְט רוּפֶען צוּ די אֲסִיפוֹת פון די מִינִיסְטָארֶען, עֶר זָאל אוֹיךְ זָאגֶען זַיין דֵעָה. חָאטְשׁ ר׳ אֵלִיָהוּ מִזְרָחִי, וָואס הָאט גֶעשְׁטַאמְט פון גְרִיכֶענְלַאנְד און הָאט גֶעלֶערֶענְט אִין אַ דַייטְשֶׁער יְשִׁיבָה, הָאט זִיךְ שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען אִין דֶעם דֶרֶךְ פון די דַייטְשֶׁע רַבָּנִים, פון דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז עֶר נִיט גֶעוֶוען קֵיין שׂוֹנֵא פון חָכְמָה און הָאט גְלַייךְ גֶעשְׁטִיצְט אַלֶע וָואס בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט וִויסֶענְשַׁאפְט פּוּנְקְט וִוי די וָואס לֶערְנֶען נָאר תּוֹרָה. אִין דֶער יוּגֶענְד אִיז עֶר גֶעוֶוען אַ גְרוֹיסֶער גֶעגְנֶער פון קַרַאִימֶעס און הָאט זֵיי נִיט גֶעלָאזְט קֵיין קָאפּ אוֹיפְהוֹיבֶּען, נָאר אוֹיף דֶער עֶלְטֶער אִיז עֶר גָאר וֵוייכֶער גֶעוָוארֶען, און אַז עֶס זַיינֶען אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען עֶטְלִיכֶע פְרוּמֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעמַאכְט אַ חֵרֶם אוֹיף די יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט קַרַאִימֶעס און לֶערְנֶען צוּזַאמֶען מִיט זֵיי, און עֶס הָאט גֶעזָאלְט דֶערְפוּן אַרוֹיס אַ שְׁטַארְק מַחֲלוֹקֶת, הָאט ר׳ אֵלִיָהוּ מִזְרָחִי בֶּענוּצְט זַיין קְרַאפְט און הָאט די קַרַאִימֶעס דַוְקָא גֶעשִׁיצְט. אוֹיסֶער דֶעם לַאנְד־רַב הָאבֶּען די יוּדֶען גֶעהַאט אַ בֶּעזוּנְדֶער פָארְשְׁטֶעהֶער בַּיי דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה, שְׁאַלְתִּיאֵל, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶוען זֶעהְר אַיין עֶדְלֶער מֶענְשׁ און פְלֶעגְט זַיינֶע בְּרִידֶער טְהָאן די גְרֶעסְטֶע טוֹבוֹת.

מֶעהְר פון אַלֶע אַנְדֶערֶע טִירְקִישֶׁע שְׁטֶעדְט הָאט אִין יֶענֶער צַייט צוּ זִיךְ גֶעצוֹיגֶען די שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען סַאלוֹנִיקִי, וָואס אִיז כִּמְעַט גָאר אִין גַאנְצֶען גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע שְׁטָאדְט מִיט זֶעקְס און דְרַייסִיג נַייע שׁוּהלֶען. די סְפָרַדִים הָאבֶּען דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּילֶען די הוֹיפְּט־רָאלֶע און קֵיין אַנְדֶער שְׁפְּרַאכֶע וִוי שְׁפַּאנִישׁ רֶעדֶען דָארְט די יוּדֶען נִיט עַד הַיּוֹם. אִין סַאלוֹנִיקִי הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט בֶּעזֶעצְט ר׳ יְהוּדָה בִּנְבֶנִשְׁתִּי, אַ אֵיינִיקֶעל פוּנ׳ם בֶּערִיהְמְטֶען ר׳ אַבְרָהָם בִּנְבֶנִשְׁתִּי, און אַזוֹי וִוי פון זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען אִיז אִיהְם נָאר גֶערָאטֶען אָבְצוּרַאטֶעוֶוען דֶעם קַאסְטֶען מִיט סְפָרִים און עֶר הָאט אִיהְם מִיטְגֶעבְּרַאכְט קֵיין טִירְקַיי, הָאבֶּען זִיךְ אַרוּם אִיהְם גֶעזַאמֶעלְט אַלֶע לוֹמְדִים און סַאלוֹנִיקִי אִיז גֶעוָוארֶען אַ מְקוֹם תּוֹרָה. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט מֶען אִין סַאלוֹנִיקִי גֶעלֶערֶענְט

קַבָּלָה, נָאר מִיט תַּלְמוּד און חָכְמָה הָאט מֶען זִיךְ אוֹיךְ אָבְגֶעגֶעבֶּען און אִין דֶעם הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט ר׳ יַעֲקֹב אִבֶּן חַבִיב, ר׳ יוֹסֵף טַאיְטַצַק און ר׳ שְׁמוּאֵל פְּרַאנְקָא.

דִי סְפָרְדִים הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעשְׁפָּארְט אִין קְלֵיין־אַזְיֶען און הָאבֶּען גֶעהַאט נִיט קֵיין קְלֵיינֶע קְהִלוֹת אִין אַמַזְיַא, בְּרוּסַא, טְרִיַא און טָאקַאט. אִין גְרִיכֶענְלַאנְד הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין דְרַיי שֶׁטֶעדְט: פַּטְרַס, נֶגְרָפָּנְטֶע און טְהֶעבֶּען, און הָאבֶּען זִיךְ דָארְט שְׁטַארְק גֶענוּמֶען צוּ לֶערְנֶען אַזוֹי אַז דִי טְהֶעבֶּענֶער יְשִׁיבָה הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שֵׁם׳ן אוֹיף דֶער וֶועלְט. אִין קַאנֶעאַ, אוֹיף דֶעם אִינְזֶעל קַאנְדִיַא, אִיז אוֹיךְ גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָה, און צְוֵויי מִשְׁפָּחוֹת, דֶיל־מְדִיגוֹ, דִי קִינְדֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהְמְטֶען פִילָאזָאף דֶיל־מֶדִיגוֹ, און קַפְּסַאלִי, דִי קְרוֹבִים פוּנ׳ם טִירְקִישֶׁען לַאנְד־רַב, הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר דִי פָארְשְׁטֶעהֶער. ר׳ אֵלִיָהוּ קַפְּסַאלִי הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לְשׁוֹן קֹדֶשׁ, אִים יָאהְר 1523, וֶוען אִין קַאנְדְיַא אִיז גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶע מַגֵפָה, אַסֵפֶר וֶוענֶען דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי טֶערְקִישֶׁע מְלָכִים און הָאט דָארְט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת פוּן דִי שְׁפַּאנִישֶׁע יוּדֶען, לוֹיט דִי אַנְטְלָאפֶענֶע און פֶּערְטְרִיבֶּענֶע הָאבֶּען דֶערְצֶעהְלְט, אָהְן גוּזְמָאוֹת און נָאר דֶעם רֵיינֶעם אֱמֶת. מִיט דֶעם סֵפֶר הָאט עֶר גֶעוָואלְט טְרֵייסְטֶען דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע, וָואס דָאס חוֹלַאַת הָאט בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען נָאהֶענְטֶע און גֶעלִיבְּטֶע מֶענְשֶׁען, זֵיי זָאלֶען זֶעהְן אַז אוֹיף דֶער וֶועלְט טְרֶעפְט זִיךְ נָאךְ עֶרְגֶערְס און זָאלֶען זִיךְ לֶערְנֶען לַיידֶען, שְׁוַויינֶען און הָאפֶען—דִי דְרַיי זַאכֶען וָואס הַאלְטֶען דֶעם יוּדֶען אוֹיף דִי פִיס.....

אִין אִיטַאלְיֶען, וָואס אִיז גֶעוֶוען דֶער עֶרְשְׁטֶער פְּלַאץ וואוהִין דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶערִיהְרְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען און פָּארְטוּגַאל, זַיינֶען אוֹיךְ פֶערְבְּלִיבֶּען פִיל פוּן דִי פֶערְטְרִיבֶּענֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקֶענְט לָאזֶען וַוייטֶער, און הָאבֶּען דַוְקָא גֶעמַאכְט נִיט שְׁלֶעכְט, וַוייל דִי פֶּעפְּסְטֶע אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער זֶעקְסְטֶער, יוּלְיוּס דֶער צְוֵוייטֶע, לֶעאָ דֶער צֶעהְנְטֶע און קְלֶעמֶענְס דֶער זִיבֶּעטֶע הָאבֶּען אִין זִין גֶעהַאט נָאר דִי מַטְבֵּעַ, און דֶערְפַאר זַיינֶען פַאר זֵיי דִי יוּדֶען גֶעוֶוען אַגַאנְצֶע סְחוֹרָה. דֶערְצוּ הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים און נִיט נָאר דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק, נָאר אֲפִילוּ דִי גְרֶעסְטֶע גַייסְטְלִיכֶע זַיינֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶוען זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ זֵיי און הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועקְקוּקֶען פוּן דִי אַלְטֶע וָואס הָאבֶּען פֶערְוֶועהְרְט קְרִיסְטֶען זִיךְ צוּ הֵיילֶען בַּיי יוּדֶען, אַפְרַאנְצוֹיזִישֶׁער יוּד בָּאנֶעט דֶע לַאטֶעס, וָואס הָאט אַחוּץ מֶעדִיצִין זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט אוֹיךְ מִיט אַסְטְרָאנָאמְיֶע, און הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען עֶטְלִיכֶע

ביכער אויף לאטייניש, איז געווען לייב־דאקטאר ביים פאפסט אלכסנדר און דערנאך ביים פאפסט לעא און ביידע האבען צו איהם געהאט דאס בעסטע צוטרויען. איין אנדער יוד ר' שמעון צרפתי איז געווען לייב־דאקטאר ביים פאפסט יוליוס. דער קארדינאל דאמעניטשי גריטשימאני האט אויך געהאלטען ביי זיך איודישען דאקטאר, ר' אברהם דע־באלמש, וועלכער האט געשריבען אפאר ספרים אויף לשון קדש און אקריסט האט זיי איבערגעזעצט אויף לאטייניש. דעמאלט האבען זיך נאך אויסגעצייכענט עטליכע יודישע דאקטוירים, ווי ר' יהודה אדער לוידאדעאוס דע בלאן פון פערודזשיא און ר' עובדיה אדער סערוואדעאוס דע־ספורנו, וועלכער האט זיך בעשעפטיגט מיט מעדיצין אין רום און באלוניא און האט זיינע העברעאישע ספרים מיט אלאטיינישע איבערזעצונג געבראכט פאר אמתנה דעם קעניג הייגריך דעם צווייטען פון פראנקרייך. גרעסער פון אלע מיט זיינע קענטניסע איז געווען ר' יעקב מאנטין, נאר דער עולם האט פון איהם ניט אזוי געהאלטען איבער זיין שלעכט הארץ. ער איז געווען ניט נאר בעריהמט אין מעדיצין—און צוליב דעם האט ער פערנומען די שטעלע פון לייב־דאקטאר ביים פאפסט, ביים שליח פונ'ם קייזער קארל דעם פינפטען און ביים פירסט הערקולא גאנצאגא,—נאר ער האט אויך געקענט פיל שפראכען און האט ארויסגעגעבען אסך ביכער אויף לאטייניש, איטאליעניש און אראביש. איין ספר זיינעם, וועלכען ער האט איבערגעזעצט פון אראביש, האט ער געשיינקט דעם עלטסטען פונ'ם סענאט אין ווענעדיג, אנדרעאס גריטי, וועלכער האט שטארק געשעצט זיין געלעהרענטקייט. נאך איין יודישער געלעהרטער האט אין יענער צייט קונה שם געווען: דאס איז געווען ר' אברהם פריצול פון פראנקרייך וואס דאגות הפרנסה האבען איהם געטריבען פון זיין געבורטס־ארט אוויניאן קיין פעררארא און ער האט אין איטאליען בעקומען די מעגליכקייט זיך אבצוגעבען מיט זיינע געליבטע וויסענשאפט—מיט דער בעשרייבונג פון דער ערד און פון די אונ־בעקאנטע לענדער, ווי אשטיינער אמעריקא, וואס מען האט נאר וואס ענטדעקט, און אזוי ווי דער הערצאג ערקאלע די עסטע איז געווען אגרויסער ליבהאבער פון חכמה, האט ער ר' אברהם פריצול שטארק מקרב געווען. אזוי האבען די בעריהמטע יודישע דאקטוירים און לומדים פון איין זייט און די פעהיגע סוחרים און בעלי מלאכות פון דער אנדערער זייט בעליבט געמאכט די יודען, און די יודישע קהלות פון רום, נעאפעל, ווענעדיג,

פַּאדוּאַ און אַנְקאָנַא הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ בְּלִיהֶען. אִין נַאנְצֶען רוּהִיג זַיינְען אָבֶּער דִי יוּדֶען אִין אִיטַאלְיֶען נִיט גֶעוֶוען, וַוייל עֶס אִיז גֶעוֶוענְדְט גֶעוֶוען אִין דֶעם ווִינְטֶעל ווָאס הָאט גֶעבְּלָאזֶען פוּן אוֹיבֶּען: דָאס פָאלְק הָאט טַאקִי צוּ זֵיי גָאר נִיט גֶעהַאט, נָאר קוֹים אִיז דִי מְלוּכָה גֶעוֶוען אַשְׁלֶעכְטֶע הָאט מֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶּען גָאר אָהְן אַפַּארְוָואס. דַארִיבֶּער אִיז קֵיין ווּאוּנְדֶער וָואס נָאר פְלוּצְלוּנְג הָאט מֶען אִיהְם יָאהְר 1516 אַיינְגֶעפִיהְרְט אַז אִין אַלֶע אִיטַאלְיֶענִישֶׁע שְׁטֶעדְט זָאלֶען דִי יוּדֶען הָאבֶּען זַייעֶר אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט אָרְט, וָואס מֶען הָאט גֶערוּפֶען „גְהֶעטָא“.

דִי מִשְׁפָּחָה אַבְּרַבַּנְאֶל הָאט אִין אִיטַאלְיֶען אַלַאנְגֶע צַייט גֶעשְׁפִּילְט זֶעהְר אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע, חָאטְשׁ דֶער אַלְטֶער דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנְאֶל הָאט שׁוֹין דָארְט נִיט פִיל גֶעלֶעבְּט אוּן זַיין עֶלְטֶערֶער זוּהְן לֶעאָן מֶדִיגוֹ הָאט זִיךְ אִין גַאנְצֶען דֶערְוַוייטֶערְט פוּן קָהָל׳שֶׁע זַאכֶען אוּן הָאט זִיךְ נָאר אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט ווִיסֶענְשַׁאפְט. פוּן דִי דְרַיי בְּרִידֶער הָאט אִין אִיטַאלְיֶען מֶעהְר גֶעקְלוּנְגֶען דֶער נָאמֶען פוּנ׳ם יוּנְגְסְטֶען ר׳ שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנְאֶל, וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט קָרוֹב צוּ אַכְטְצִיג יָאהְר אוּן הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען גֶעאַרְבַּייט נָאר פַאר יוּדֶען אוּן פַאר דֶער טוֹבָה פוּן דֶער מְדִינָה, וָואס אִיז בַּיי אִיהְם גֶעוָוארֶען דָאס צְווֵייטֶע פַאטֶערְלַאנְד. פוּנ׳ם פָאטֶער הָאט עֶר גֶעיַרְשׁ׳ט דִי גְרוֹיסֶע פֶעהִיגְקַייטֶען וֶועגֶען פִינַאנְץ זַאכֶען אוּן אַז עֶר אִיז פוּן סַאלוֹנִיקִי צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קֵיין נֶעאַפֶּעל הָאט אִיהְם דֶער ווִיצֶע קֶענִיג דוֹן פֶּעדְרָא דֶע טוֹלֶעדָא גֶעגֶעבֶּען זֶעהְר אַשֵׁעהְנֶע שְׁטֶעלֶע, וָואס הָאט אִיהְם גֶעבְּרַאכְט אִי כָּבוֹד, אִי עֲשִׁירוּת. ר׳ שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנְאֶל אִיז נָאךְ אָבֶּער גְלִיקְלִיכֶער גֶעוֶוען מִיט זַיין פַאמִילְיֶען־לֶעבֶּען: זַיין פְרוֹי בֶּענְוֶוענִידַא אִיז גֶעוֶוען שֶׁעהְן, קְלוּג, גוּט אוּן פְרוּם, אוּן דָאס עֶדֶעלֶע פָאר פָאלְק הָאט זִיךְ גֶעקוֹיפְט לִיבְּשַׁאפְט בַּיי יוּדֶען אוּן בַּיי קְרִיסְטֶען אוּן אַלֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעבֶּענְשְׁט מִיט זֵיי. בֶּענְוֶוענִידַא׳ן הָאט דֶער שֵׁנִי לְמֶלֶךְ גֶעבֶּעטֶען זִי זָאל עֶרְצִיהֶען זַיין טָאכְטֶער לֶעאָנָארַא אוּן אַז פוּן דֶער קְלֵיינֶער לֶעאָנָארַא אִיז שְׁפֶּעטֶער אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען דִי גְרוֹיסֶע הֶערְצָאגִין פוּן טָאסְקַאנָא הָאט זִי נָאךְ אַלְץ גֶעדֵיינְקְט אִיהְר יוּדִישֶׁע עֶרְצִיהֶערִין, זִי הָאט זִי שְׁטֶענְדִיג גֶערוּפֶען „מוּטֶטֶער“ אוּן אִיהְר צוּלִיב הָאט זִי דִי יוּדֶען גֶערֶעכֶענְט פַאר „בְּרִידֶער“.

אָנַדַאי זַיינֶען דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען גֶעוֶוען מַאגְנַאטֶען גֶעגֶען זַייעֶרֶע דַייטְשֶׁע בְּרִידֶער. סַךְ הַכֹּל אִיז אִין דַייטְשְׁלַאנְד גֶעוֶועהְן נָאר ווֶיינִיג יוּדֶען, וַוייל פוּן קֶעלְן, מַאיְנְץ, אִיגְסְבּוּרְג אוּן גַאנְץ שְׁוַואבֶּען הָאט מֶען זֵיי שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען, נָאר דִי גֶעצֵיעהְלְטֶע, וָואס זַיינֶען נָאךְ אִין עֶטְלִיכֶע עֶרְטֶער

געבליבען, האבען זיך אויך ניט געקענט גליקליך שעטצען מיט זייער לאגע. דער קייזער פרידריך דער דריטער, וואס דער בעריהמטער למדן ר׳ יעקב בן יחיאל לאאנס איז ביי איהם געוועזען אגרויסער חשוב, האט זיי אפילו געוואלט שיצען, און פאר׳ן טויט האט ער צוואה געלאזט דעם זוהן ער זאל די יודען אבהיטען פון שלעכטס, נאר פון דעסטוועגען איז די מלוכה ניט אים שטאנד געוועזען גובר צו זיין די שנאה פונ׳ם פאלק און דער קייזער מאקסימיליאן האט זיך נאר בענגיגט דערמיט וואס ער האט געמאכט ר׳ יאזעלין לאאנס פון ראסהיים פאר איודישען בעל טענה, דאס הייסט, ער האט געמוזט געבען אשבועה אז אין אלע זאכען וואס מען וועט איהם פרעגען וועגען יודען וועט ער זאגען דעם ריינעם אמת. דאס וואס די דייטשע יודען האבען פאר זיך געמוזט האבען אמליץ ישר—בעווייזט אז אלע מאל האט מען אויף זיי עפיס אנדערס אויסגעטראכט און יעדען טאג איז אויס־געוואקסען אנייע שאלה, וואס מען האט זיי בעדארפט פארענטפערען. דער קייזער מאקסימיליאן איז געוועזען אמענש מיט זעהר אשוואכען חאראקטער, יעדער האט איהם געקענט בויגען וואוהין ער האט נאר געוואלט און דערפאר איז די יודען אין זיין צייט שטארק ביטער געווארען. אז עס האבען זיך געפונען אפאר ערעלע מענשען, וועלכע האבען איהם אויפגעקלעהרט אז עס איז אישר מען זאל די יודען פריינדליך בעהאנדלען, האט ער ניט געערדט קיין אנדער ווארט און איז באלד בעשטאנען דארויף; נאר קוים זיינען טאקי אין אמינוט ארום געקומען די גייסטליכע און האבען איהם איינגערעדט אז די יודען זיינען שעדליך און אז עס איז אגרויסע מצוה זיי אנצוטהון צרות, האט ער שוין געשאקעלט מיט׳ן קאפ און האט געגלויבט אין אלע ליגענס וועגען בלוט אויף פסח און האסטיעס, וואס מען האט איהם נאר פארגעזאגט. אז די מלוכה איז איינגע־שטאנען ביי אזא ווינד אין פעלד, האבען זיך די שונאי ישראל רעכט צופיהרט די הענד, מען האט געגזל׳ט און געהרג׳ט און עס איז אזוי ווייט געקומען, אז די דייטשע יודען האבען שוין אנגעשריבען אבעזונדער ודוי, ווייל כמעט יעדען טאג פלעגען יודען מקדש השם זיין. פאר מאקסימיליאן איז די זאך געוועהן ווי געפונען. אויף אזוי פיל איז ער געוועזען זעלבסטשטענדיג אז ער האט גערש׳ט דאס פערמעגען פון די יודען, וועלכע האבען זיך פערלאזט אויף איהם און דערפאר האבען זיי דערפאר מיט׳ן לעבען בעצאהלט.

די איינוואהנער פון נירענבערג, וואס די יודען זיינען ביי זיי געוועזען ווי אדארן אין אויג, האבען אצונד געפונען אשעת הכשר זיך נוקם צו זיין

אִין זַיי און הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר'ן קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן אַז דִי יוּדֶען זַיינֶען מְגַיֵר פִיל קְרִיסְטֶען, אַז זֵיי בֶּערַייסֶען דָאס פָאלְק דוּרְךְ דֶעם גְרוֹיסֶען פְּרָאצֶענְט בַּיי הַלְוָאוֹת, און אַז זַיי בֶּעהַאלְטֶען און קוֹיפֶען אָב אַלֶע גְנֵבוֹת. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ אֵיינֶער פוּן דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, דֶער רַייכֶער אַנְטָאנִיוּס קָאבֶּערְגֶער גֶעלָאזְט אָבְּדְרוּקֶען אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנג דָאס בּוּךְ פוּן דֶעם שְׁפַּאנִישֶׁען גַייסְטְלִיכֶען אַלְפָאנְסָא דֶע סְפִּינַא, וֶועלְכֶער הָאט אוֹיף יוּדֶען אוֹיסְגֶערֶעדְט כָּל הָרָעוֹת, און הָאט עֶס צוּטְהֵיילְט אִין פָאלְק כְּדֵי דִי שִׂנְאָה זָאל נָאךְ דוּרְךְ דֶעם גְרֶעסֶער וֶוערֶען. מַאקְסִימִילְיַאן הָאט זֵיי בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ אַז זֵיי מֶעגֶען טְהוּן מִיט דִי יוּדֶען וָואס זֵיי ווִילֶען און עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זֵיי גֶעבֶּען צַייט פִיר חֲדָשִׁים בִּיז זֵיי זָאלֶען אִין גַאנְצֶען אַרוֹיס פוּן דֶער שְׁטָאדְט. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעפּוֹעֵל'ט, אִי דָאס הָאט פוּן זַייעֶרְטְוֶועגֶען גֶעטַעֲנֶה'ט זַייעֶר אַבַּעַל טוֹבָה ווִילִיבַּאלְד פִּירְקְהֵיימֶער, מֶען זָאל זֵיי גֶעבֶּען צַייט נָאךְ אוֹיף דְרַיי חֲדָשִׁים, און דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אַלֶע, אִים יָאהְר 1599, אַוֶועק פוּן נִירִינְבֶּערג, וָואס הָאט גֶעמַאכְט אַתַּקָנָה אַז מֶעהְר זָאל מֶען קֵיין יוּדֶען אַהִין נִיט אַרַיינְלָאזֶען און אַלֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער און שׁוּהְלֶען זָאל צוּנֶעהְמֶען דִי מְלוּכָה.

אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן אוּלְם, נֶארְדְלִינְגֶען, קָאלְמַאר און מַאגְדֶענְבּוּרְג. עֶס זַיינֶען נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען דְרַיי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג, וָוארְמְס און פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן. נָאר דִי רֶעגֶענְשְׁבּוּרְגֶער קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ מְתַקֵנְא גֶעוֶוען אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט און הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵף'ן דִי יוּדֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶע- קוּמֶען אַז מֶען הָאט יוּדֶען נִיט גֶעוָואלְט פֶערְקוֹיפֶען קֵיין בְּרוֹיט און קֵיין מֶעהְל, אוֹיפ'ן מַארְק הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְוַוייזֶען, און זֶעהְר אָפְט פְלֶעגֶען זֵיי זִיצֶען הוּנְגֶערִיג און מִיט גֶעלְד אִין דִי קֶעשֶׁענֶעס. אַזַא לַאגֶע הָאט לַאנְג נִיט גֶעקֶענְט אוֹיסְהַאלְטֶען און דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט צוּלוֹיפֶען נָאךְ אֵיידֶער עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעפֶעהְל מֶען זָאל זֵיי אַרוֹיסְטְרַייבֶּען.

דִי בֶּעהְמִישֶׁע יוּדֶען זַיינֶען נִיט גֶעוֶוען גְלִיקְלִיכֶער פוּן דִי דַייטְשֶׁע. אִין פְּרַאג פְלֶעגְט אָפְט דָאס פָאלְק אָנְפַאלֶען אוֹיף דֶער יוּדִישֶׁער גַאס און רַאבֶּעוֶוען, און נִיט אֵיין מָאהְל הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעבֶּעטֶען דֶעם קֶענִיג לַאדִיסְלוֹיס עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן דִי יוּדֶען, דֶער קֶענִיג אִיז גֶעוֶוען פֶערְטִיג זֵיי עֶס צוּלִיבּ צוּ טְהוּן, נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעהַאט צְווִישֶׁען דִי גְרוֹיסֶע לַייט אַסַךְ גוּטֶע פְרַיינְד און מֶען הָאט דִי זַאךְ פֶערְרִיבֶּען. אִין פְּרַאג הָאט ר' גֵרְשׁוֹן כֹּהֵן, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער מִשְׁפָּחָה זָאנְטְשִׁין, וֶועלְכֶע הָאט

זיך בעשעפטיגט מיט בוכדרוקעריי, געעפענט, אים יאהר 1503, א יודישע דרוק וואס האט נור געדרוקט סדורים; קיין אנדערע ספרים, אפילו תלמוד האט מען דעמאלט ניט בעדארפט, ווייל אין דייטשלאנד זיינען געווען גאר ווייניג לומדים און אויסער דעם בעריהמטען רב ר' יעקב פאלאק, וואס האט אין איירָאפא געשפילט די איינענע ראלע ווי ר' יעקב בי־רב אין אזיען, איז קיינעם ניט אין זין געווען זיך אבצוגעבען מיט לערנען.

גוט איז געווען די יודען אין פוילען און אויך אין ליטא, ווייל דארט האט דאס פאלק ניט געהאט אזא שטארקע דעה, די קאטוילישע גייסט־ליכע האבען גאר ניט געקענט מאכען מיט'ן גיפט, וואס זיי האבען ארײנ־געלאזט, און ביי די פריצים איז דער יוד געווען תקיף און ביי זיי אלדינג אויסגעפיהרט. די פוילישע יודען זיינען אויך געווען זעהר נוצליכע איינוואהנער און אויסער ערדארבייט האבען זיי זיך בעשעפטיגט מיט מלאכה און מסחר. די גוטע געזעצע, וואס דער קעניג קאזימיר האט איינגעפיהרט, האבען געשיצט די יודען, און ווען זיינע ביידע זיהן, יאהאן אלבערט און אלעכסנדער, האבען זיך געפראובט א ביסעל צו פערקלענערען די רעכטע פון די יודען, איז עס געווען גאר אויף א קורצער צייט, און אז די מלוכה איז איבערגעגאנגען צום קעניג סיגיזמונד דעם ערשטען, וואס האט געהערשט מעהר פון פערציג יאהר, איז דער מעמד פון די יודען געווארען נאך בעסער. זיי האבען גאר בעדארפט צאהלען מס און ווייטער האט זיך די מלוכה גאר צו זיי ניט געמישט, די רבנים האבען געהאט די גאנצע מאכט און דאס אינווייניגסטע יודיש לעבען האט זיך געפיהרט פריי און זעלבסטשטענדיג.

ניט אומזיסט האבען זיך געלאזט קיין פוילען די אומגליקליכע יודען פון אנדערע לענדער און בעזאנדערס פון דייטשלאנד. די צאהל פון די דייטשע יודען וואס האבען זיך בעזעצט אין פוילען איז געווען אזוי גרויס אז די יודען, וואס האבען דארט געוואהנט פון פריהער, האבען זיך געגען זיי גאר ניט אנ־געזעהן. עס האט גאר ניט געדויערט, האבען די דייטשע יודען אנגעהויבען שפילען אין פוילען א גרויסע ראלע און האבען כמעט ווי איינגעשלונגען זייערע פוילישע ברידער. די פוילישע יודען האבען אבער דארויף קיין חרטה ניט גע־האט, ווייל די דייטשע האבען מיט זיך מיט געבראכט דעם טהייערשטען אוצר, וועלכען די שונאים האבען ניט געקענט ביי זיי אבראבעווען, די תורה. עס האבען זיך אשאט געגעבען פון בייערן, שוואבען, בעהמען און עסטרייך גרויסע לומדים, זיי האבען אין אלע שטעדט געעפענט ישיבות

און יודישע קינדער האבען ווייטער אנגעהויבען לערנען גמרא און ארויסזוכען זייערע חריפות. אחוץ דעם האבען די דייטשע יודען געמאכט אז אלע יודען פון פוילען און ליטא זאלען זיך בעדינען מיט דער דייטשער שפראכע, ווייל זיי האבען געוואלט אז פונקט ווי די ספרדים האבען אומעדום, וואו זיי זיינען נאר פערטריבען געווארען, איינגעפיהרט מען זאל נאר ריידען שפאניש, אזוי זאלען אלע, וואס וואהנען אינאיינעם מיט די אשכנזים, נאר ריידען דייטש. דאס האבען זיי געטהון אומיסטען כדי די פערשידענע לשונות זאלען ניט אבזונדערן די יודען אין יעדען לאנד און עס זאל צווישען זיי קענען זיין מעהר אחדות. פון יענער צייט אן האט עברי־טייטש אנגעהויבען הייסען „יודיש“ און אלע יודען פון די סלאווישע לענדער האבען בעקומען אבעזונדער לשון, וואס האט זיי שוין ניט געלאזט זיך אויסמישען מיט אנדערע און האט שטארק בעפעסטיגט צווישען זיי די ליבע צו זייער פאלק און צו זייער אמונה.

די צייט פון דער רעפארמאציאן.

1 די מענשענפריינדע און די רעפארמאציאן.

(1500—1530 נאך קריסטוס געבורט).

די רעפארמאציאן, דאס הייסט: איבערמאכען איין אלטע זאך וואס האט אין זיך חסרונות אויף אנייער מיט מעהר מעלות, האט זיך דווקא אנגעהויבען אין דייטשלאנד, ווייל דארט האט מען זיך פריהער ווי ערגיץ אנדערש ארומגעקוקט, אז די קאטאלישע גייסטליכע ציהען איבער דעם בויגען מיט זייער הנהגה, מיט זייער בערייסען די וועלט, מיט דער שרעקליכער שנאה וואס זיי מאכען אן, און מען האט זיך גענומען אויסבעסערן די פעהלער און איינפיהרען אזעלכע דינים, וואס זאלען מעהר פאסען פאר דער אמונה, וועלכע איז פון אנהויב אן געבויט אויף מענשענליבע. אביסעל האבען די יודען געהאט אנגיעה אין דער רעפארמאציאן, ווייל די איינענע, וואס האבען געפרעגט שאלות אויפ'ן תלמוד און געפונען דארט חסרונות, האבען שוין קיין כבוד ניט געלייגט אויף קריסטליכע הייליגע ספרים און האבען דארט אויך אבגעזוכט ניט ריינע זאכען, וואס האט זיי געמוזט קשה זיין. דערפאר האבען די יודען אויך גע־נאסען דעם זכות, און אז עס האט אנגעהויבען ליכטיגער ווערען האט זיך זייער

לַאנְגֶע גֶעווִיס פֶערְבֶּעסֶערְט. נָאר אֵיידֶער עֶס וֶוערְט טָאג מוּז זִיךְ נָאךְ דִי פִינְסְטֶערְנִיס פֶערְשְׁטַארְקֶען, אוּן דַארִיבֶּער הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט גֶענוּג צָרוֹת בִּיז עֶס הָאט זִיךְ גֶעוִויזֶען עֶפֶּעס אַ יְשׁוּעָה.

אֵיינֶער פוּן דִי רְשָׁעִים, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען טַאקִי פוּן יוּדֶען אוּן זֵיי הָאבֶּען אִיהְם גֶעהַאט אַ לַאנְגֶע צַייט צוּ גֶעדֵיינְקֶען, אִיז גֶעוֶוען יוֹסֵף פְּפֶעפֶּערְקָארְן, אַ גְרָאבֶּער יוּנְג אַ קַצָב, וָואס מֶען הָאט אִיהְם גֶעחַאפְּט מִיט אַ גְנֵבָה אוּן עֶר הָאט זִיךְ בֶּעפְרַייהְט פוּנ'ם עוֹנֶשׁ דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט זִיךְ צוּזַאמֶען מִיט וַוייבּ אוּן קִינְדֶער גֶעלָאזְט טוֹיפֶען, וֶוען עֶר אִיז שׁוֹין אַלְט גֶעוֶוען קָרוֹב צוּ פֶערְצִיג יָאהְר. אָט דִי טְהַייעֶרֶע מְצִיאָה הָאבֶּען אִין קֶעלְן אוֹיפְגֶעחַאפְּט דִי קַאטוֹילִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, ווִי דֶער אִינְקְווִיזִיטָאר הָאכְשְׁטְרַאטֶען אוּן אַרְנָאלְד פוּן טוּנְגֶערְן, וָואס הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאט וֶוען עֶר הָאט זֵיי בֶּעשֶׁערְט עֶפֶּעס אַ נַייעֶם גֶעטוֹיפְטֶען יוּדֶען עֶר זָאל קֶענֶען זַיין אֵיין עֵדוּת גֶעגֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אוּן מַאכֶען אוֹיף זֵיי בִּלְבּוּלִים. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט דֶעמָאלְט גֶעאַרְבַּייט גֶעגֶען דִי יוּדֶען אַרְטוּאִין דֶעגְרַאעֶס, וָואס הָאט גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין אוּנְטֶערְהִיצֶען דָאס פָאלְק מִיט בִּיכֶער, וָואס זַיינֶען פוּל גֶעוֶוען מִיט שְׁקָרִים אוּן כְּזָבִים. דִי בִּיכֶער אִיז עֶר אָבֶּער אַלֵיין נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶוען צוּ שְׁרַייבֶּען: ווִי וֵוינִיג קוּנְצֶען מֶען דַארְף הָאבֶּען דַארוֹיף אַז מֶען זָאל רֵיידֶען שְׁלֶעכְטְס אוֹיף יוּדֶען מוּז מֶען חָאטְשׁ, פוּן יוֹצֵא וֶועגֶען, אָנְווַייזֶען אַ פָּסוּק פוּן תּנ"ךְ, אַ מֵימְרָא פוּן גְמָרָא אוּן דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ אַזֶעלְכֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען פַאר גֶעלְד פֶערְקוֹיפְט דָאס בִּיסֶעל תּוֹרָה, וָואס עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען צוּ זַיינֶע בִּיכֶער. פְרִיהֶער הָאט אִיהְם גֶעהָאלְפֶען אַ גֶעוֶועזֶענֶער רַב, וָואס הָאט זִיךְ גֶעטוֹיפְט אוּן אַוֶועגְגֶעוָוארְפֶען אַ גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה, וֶוען עֶר אִיז שׁוֹין אַלְט גֶעוֶוען פוּפְצִיג יָאהְר, וִויקְטָאר פָאן קַארְבֶּען. נָאר, ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאט אַרְטוּאִין דֶעגְרַאעֶס נִיט גֶעהַאט קֵיין גְרוֹיס נַחַת פוּנ'ם רַב'ס לַמְדָנוּת אוּן עֶר הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם קַצָב אוּן הָאט אוּנְטֶער פְּפֶעפֶּערְקָארְנ'ס נָאמֶען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בּוּךְ, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „דֶער שְׁפִּיגֶעל". אִין דֶעם בּוּךְ הָאט פְּפֶעפֶּערְקָארְן אוֹיפְגֶעטְהוּן אַזַא הַמְצָאָה: עֶר הָאט זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶעוֶוענְדֶעט צוּ דִי קְרִיסְטֶען מִיט אַ בַּקָשָׁה זֵיי זָאלֶען לֶעבֶּען ווִי בְּרִידֶער מִיט דִי יוּדֶען, זֵיי נִיט שְׁלָאגֶען נִיט רַאבֶּעוֶוען, ווַייל זֵיי זַיינֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ גָאר נִיט אַזוֹי שׁוּלְדִיג, דִי גַאנְצֶע עַוְלָה אִיז נָאר וָואס זֵיי גֶעהְמֶען פְּרָאצֶענְט אוּן ווִילֶען נִיט גֵיין אִין דִי קִירְכֶען הֶערֶען דִי דְרָשׁוֹת פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע, אוּן דָאס הָאט נָאר דֶער תַּלְמוּד אָנְגֶעאַרְבַּייט; עֶר הָאט זֵיי אַרָאבְּגֶעפִיהְרְט פוּנ'ם וֶועג אוּן דַארִיבֶּער דַארְף מֶען זֶעהְן אַז פוּן דֶער גְמָרָא

זָאל קֵיין זֵכֶר נִיט בְּלַייבֶּען. מִיט אַזַא אוֹיסְרֵייד הָאט פְּפֶּעפֶּערְקָארְן גֶעוָואלְט בֶּעשַׁייעֶן דִי אַלְטֶע גְזֵרָה וֶועגֶען פֶערְבְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד און הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז מִיט זַיין בּוּךְ וֶועט עֶר עֶס פּוֹעֵל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה. דִי יוּדֶען זַיינֶען אָבֶּער קֵיין מָאהֵל קֵיין נַארָאנִים נִיט גֶעוֶוען, זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס פַאר אַבַּעַל טוֹבָה פְּפֶּעפֶּערְקָארְן קֶען זֵיי זַיין, און וָואס פַאר אַגִיפְט עֶס לִיגְט אִין זַיינֶע זִיסֶע דִבּוּרִים, און הָאבֶּען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַקוֹל, אַז דָאס אִיז מֶעהְר נִיט וִוי אֵיין אוֹיפְטֶהוּא, כְּדֵי מֶען זָאל בַּיי זֵיי רַייסֶען גֶעלְד. דֶערְמִיט הָאבֶּען זֵיי פְּפֶּעפֶּערְקָארְן אַרוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פוּן דֶער הָעֲזָה, עֶר הָאט בַּאלְד אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי מַאסְקֶע פוּן יֹשֶׁר און אִיז שׁוֹין אַרוֹיס גֶעגֶען דִי יוּדֶען מִיט דֶער גַאנְצֶער רִשְׁעוּת; עֶר הָאט אַרוֹיס־גֶעלָאזְט עֶטְלִיכֶע נַייעֶ בִּיכֶער און הָאט דָארְט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי יוּדֶען זַיינֶען הֶפְקֵר־מֶענְשֶׁען, אַז עֶס אִיז דִי גְרֶעסְטֶע מִצְוָה זֵיי צוּ בְּרֵיינְגֶען אוֹיפ'ן פַייעֶר, אַז מֶען דַארְף בַּיי זֵיי צוּנֶעהְמֶען אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים און דִי קִינְדֶער מוּז מֶען מִיט גֶעוואַלְד טוֹיפֶען.

דִי צַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער פָּארְט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען. פְרִיהֶער וָואלְט פְּפֶּע־פֶּערְקָארְן גָאר נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי פִיל טַעֲנֶה'ן, עֶר וָואלְט אָהְן בִּיכֶער און גָאר אָהְן רְאָיוֹת גֶעפִינֶען אַסַךְ בַּעֲלָנִים אוֹיף יוּדֶען צוּ שְׁלָאגֶען, נָאר אַצוּנְד אִיז עֶס אִיהְם זֶעהְר שְׁוֶוער אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל דִי מְלוּכָה הָאט אִיהְם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען און צוּ דִי גְרוֹיסֶע עֶדֶעלְלַייט, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט בַּיי זִיךְ יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים און אַנְדֶערֶע חֲשׁוּבִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט וָואס פַאר אַנֶפֶשׁ פְּפֶּעפֶּערְקָארְן אִיז הָאט עֶר קֵיין שְׁלִיטָה נִיט גֶעקֶענְט הָאבֶּען. אַז פְּפֶּעפֶּערְקָארְן מִיט זַיין חֶבְרָה הָאבֶּען דֶערְזֶעהְן אַז זֵייעֶר גַאנְצֶע מִיה קֶען זַיין אוּמְזִיסְט, זַיינֶען זֵיי גֶעפַאלֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער שֵׂכֶל און הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט גָאר אַנַייעֶם וֶועג צוּם קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן: אִין מִינְכֶען הָאט גֶעוָואהְנְט אִין אַקְלוֹיסְטֶער (מָאנַאסְטִיר) דֶעם קֵייזֶער'ס שְׁוֶועסְטֶער קוּנִיגוּנְדֶע, וָואס הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעהַאט גֶענוּג צָרוֹת און, אַז זִי אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אֵיין אַלְמָנָה הָאט זִי זִיךְ אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶעזָאגְט פוּן דֶער וֶועלְט און הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ פְרוּמְקַייט. אָט צוּ דֶער פְרוּמֶער פְּרִינְצֶעסִין הָאט מֶען אַוֶועגְגֶעשִׁיקְט פְּפֶּעפֶּערְקָארְן מִיט גְרוֹיסְע רֶע־קָאמֶענְדַאצְיֶעס, עֶר זָאל אִיהְר פֶערְשְׁטֶעהְן גֶעבֶּען וָואס פַאר אַנֵייטִיגֶע זַאךְ עֶס וָואלְט גֶעוֶוען פַאר דֶער קַאטוֹילִישֶׁער קִירְכֶע מֶען זָאל מַאכֶען אַתֵּל פוּן דִי יוּדֶען און זֵייעֶר אֱמוּנָה. בַּיי קוּנִיגוּנְדֶע'ן אִיז זֶעהְר אָנְגֶעלֵייגְט גֶעוֶוען וָואס זִי קֶען זִיךְ אָנְנֶעהְמֶען גָאט'ס קְרִיוְודֶע, און זִי הָאט בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַבְּרִיף צוּם בְּרוּדֶער עֶר זָאל אִין דֶער זַאךְ נִיט שְׁווַיינֶען און וֵוינִינְקְסְטֶענְס הֵייסֶען

פֶערְבְּרֶענֶען דֶעם שֶׁעדְלִיכֶען תַּלְמוּד. מִיט קוּנִיגוּנְדֶע'ס בְּרִיעף אִיז פְּפֶעפֶערְקָארְן אַװעגְגֶעפָאהְרֶען גְלַייך צוּ מַאקְסִימִילְיַאן אִין לַאגֶער, אַלֵיין הָאט עֶר מִן הַכְּתָם אוֹיךְ נִיט גֶעזְשַׁאלֶעװעט קֵיין שְׁװַארְצֶע פַארְבֶּען אוּן הָאט פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם קֵייזֶער אַז דָאס גַאנְצֶע גְלִיק פוּן דֶער מְדִינָה הַיינְגְט נָאר אָב פוּן דִי עֶטְלִיכֶע גְמָרוֹת װָאס מֶען װֶעט צוּנֶעהְמֶען בַּיי דִי יוּדֶען, אוּן דֶעם 10 טֶען אוֹיגוּסְט 1509 אִיז אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהְל: אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט דָאס רֶעכְט אַרוּמְצוּפָאהְרֶען אִיבֶּער גַאנְץ דַייטְשְׁלַאנְד אִיבֶּערְקוּקֶען דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים, עֶר מֶעג הֵייסֶען פֶערְבְּרֶענֶען דִי דָאזִיגֶע װָאס עֶר װֶעט גֶעפִינֶען פַאר שֶׁעדְלִיךְ אוּן װֶער פוּן דִי יוּדֶען עֶס װֶעט זִיךְ אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען אַקֶעגֶען אִיהְם װֶעט בֶּעקוּמֶען דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטְרָאף.

אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט בֶּעקוּמֶען בַּיים קֵייזֶער אַזַא פַּאפִּיר, װָאס מַאכְט אִיהְם כִּמְעַט פַאר אַ בַּעַל הַבַּיִת אִיבֶּער אַלֶע יוּדֶען, הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד גֶעװָארְפֶען קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין, װַייל עֶרְשְׁטֶענְס, זַיינֶען דָארְט גֶעװֶען אַסַךְ לוֹמְדִים אוּן עֶר הָאט בַּיי זֵיי גֶעקֶענְט פַארְנֶעהְמֶען גֶענוּג סְפָרִים, אוּן, צְװֵייטֶענְס, אִיז דָארְט דֶעמָאלְט גֶעװֶעהְן אַ יְרִיד, אוּן דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט אַז עֶס װֶעט אִיהְם גֶערָאטֶען צוּ פֶערְהַאלְטֶען פִיל סְפָרִים, װָאס מֶען הָאט אַהִין גֶעבְּרַאכְט צוּ פֶערְקוֹיפֶען. פּוּנְקְט עֶרֶב סֻכּוֹת, פְרַייטַאג דֶעם 28 טֶען סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1509, אִיז עֶר אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין. עֶר הָאט בַּאלְד גֶעשִׁיקְט צוּנוֹיפְרוּפֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע אַיינְװָאהְנֶער אִין שׁוּל אַרַיין, קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען אַלֶע סִדוּרִים אוּן אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר נָאךְ גֶעהֵייסֶען פַארְמַאכֶען דִי שׁוּל, כְּדֵי מֶען זָאל דָארְט נִיט קֶענֶען בֶּעהַאלְטֶען אוּן עֶר זָאל פְרַיי זוּכֶען סְפָרִים אִין יֶעדֶען יוּדִישׁ הוֹיז. דֶערְמִיט אָבֶּער װָאס עֶר הָאט גֶעװָאלְט פַארְשְׁטֶערְן דֶעם יוּדִישֶׁען יוֹם טוֹב הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעצוֹיגֶען דָאס שְׁטְרִיקֶעל, דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ לַארְם אוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע, װָאס הָאבֶּען גֶעזָאלְט הֶעלְפֶען פְּפֶעפֶערְקָארְן, זַיינֶען גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֵעהְן פוּן װַייטֶענְס אוּן הָאבֶּען סַיי װִי סַיי גֶעפָאדֶערְט אַז מֶען זָאל דִי זַאךְ אָבְּלֵייגֶען אוֹיף עֶטְלִיכֶע טֶעג בִּיז חוֹל הַמּוֹעֵד. דֶערְװַייל הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעװֶענְדֶעט צוּם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ פוּן מַאינְץ אוּרִיאֵל פָאן גֶעמִינְגֶען אוּן עֶר הָאט בַּאלְד גֶעשְׁרִיבֶּען צוּ דִי גַייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט מִישֶׁען, אוּן אוֹיף זֵיי קוּקֶענְדִיג הָאט זִיךְ שׁוֹין קֵיינֶער נִיט גֶעװָאלְט רִיהְרֶען אוּן פְּפֶעפֶערְקָארְן אַלֵיין, אָהְן אַ שׁוּם הִילְף בַּיי דֶער זַייט, הָאט גָאר נִיט גֶעקֶענְט מַאכֶען. קוֹים הָאבֶּען דִי יוּדֶען שׁוֹין גֶעהַאט מֶעהְר צַייט, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען: מֶען הָאט צוּשְׁרִיבֶּען בְּרִיעף צוּ אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן דַייטְשְׁלַאנְד אַז יֶעדֶער זָאל טְהוּן װָאס עֶר קֶען, װַייל עֶס אִיז אַיין אוּמְגְלִיק פַארְן כְּלַל יִשְׂרָאֵל; אַ שְׁלִיחַ

מְיוּחָד, ר׳ יוֹנָתָן צִיוֹן, הָאבֶּען זֵיי אַהֶעֶנגֶעשִׁיקְט צוּם קֵייזֶער, כְּדֵי עֶר זָאל איהם אוֹיפְקְלֶעהְרֶען אַז אִין פְּפֶעפְּערְקָארְן׳ס מְסִירוֹת אִיז נִיטָא קֵיין אֵיינְצִיג וָוארְט אֱמֶת, אוּן אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוּץ־בְּרִיעף פוּן דִי אַלְטֶע דֵייטְשֶׁע מְלָכִים אוּן דִי מְלוּכָה דַארְף זִיךְ נָאר פַּאר זֵיי אָנְנֶעהְמֶען אוּן נִיט אִיבֶּערְגֶעבֶּען אִין דִי הֶענְד פוּן אַפַּאלְשֶׁען שׂוֹנֵא. אוֹיסֶער דֶעם הָאט מֶען גֶעפּוֹעֶלְט בַּיים אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוֹרִיאֵל פוּן גֶעמְמִינְגֶען אוּן עֶר הָאט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַבְּרִיעף צוּ מַאקְסִימִילְיַאן, עֶר הָאט אִיהְם גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶס פַּאסְט נָאר נִיט פַאר דֶער מְלוּכָה זִי זָאל זִיךְ אַרַיינְמִישֶׁען אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס נָאר דִי גֵייסְטְלִיכֶע דַארְפֶען דַארוֹיף אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אוּן הָאט אִיהְם אוֹיךְ פֶערְשְׁטֶעהְן גֶעגֶעבֶּען אַז דִי סַכָּנָה אִיז גָאר נִיט אַזוֹי גְרוֹיס אוּן אַז דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים זַיינֶען דַוְקָא נִיט שֶׁעדְלִיךְ. פְּפֶעפְּערְקָארְן אַלֵיין הָאט דֶער אַרְכִיפִּיעסְקָאפּ אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט אַז עֶר מוּז דֶערְוַוייל שְׁוַויינֶען, וַוייל אִין דֶעם קֵייזֶער׳ס בֶּעפֶעהְל וָואס עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט, אִיז עֶפִּיס גֶעוֶוען אַקְלֵיינֶער טָעוּת, וָואס מֶען הָאט זִיךְ גֶעקֶענְט צוּ אִיהְם טְשֶׁעפֶּען, אוּן דֶערְבַּיי הָאט עֶר אִיהְם אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אַוָוארְט, אַז אוֹיב עֶר מֵיינְט בֶּאֱמֶת נָאר דִי טוֹבָה פוּן דֶער קָאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה דַארְף עֶר נִיט שְׁטֶעלֶען אוֹיף זִיךְ אוּן עֶס אִיז גְלַייכֶער אַז דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים זָאלֶען אִיבֶּערְקוּקֶען נָאךְ עֶטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי ווִיקְטָאר פָאן קַארְבֶּען אוּן יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין. אָן דֶעם גֶעדַאנְק הָאט זִיךְ פְּפֶעפְּערְקָארְן אָנְגֶעחַאפְּט אוּן דֶערְפוּן אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַגַאנְץ אִיבֶּערְקֶעהְרֶענִישׁ.

יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין אִיז גֶעוֶוען אַבֶּערִיהְמְטֶער דֵייטְשֶׁער גֶעלֶעהְרְטֶער, וָואס הָאט גוּט גֶעקֶענְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. צוּם אָנְהוֹיב הָאט עֶר גֶעלֶערֶענְט הֶעבְּרֶעאִישׁ ווִי יֶעדֶע אַנְדֶערֶע אַלְטֶע שְׁפְּרַאכֶע, נָאר אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טִיפֶער זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט דֶער בִּיבֶּעל אוּן מִיט אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים, אִיז אִיהְם דָאס לָשׁוֹן אַיינְגֶעבַּאקֶען גֶעוָוארֶען אִין הַארְצֶען, ווֶער שְׁמוּעֶסְט אַז עֶר אִיז נָאךְ אִין רוֹים בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט׳ן יוּנְגֶען גְרַאף דְזִשִׁיאָוַואנִי פִּיקָא דֶע מִירַאנְדָאלַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַפַּארְבְּרֶענְטֶער מְקוּבָּל אוּן הָאט אִיהְם גֶעווִיזֶען אַסַךְ שֵׂכֶל׳דִיגֶע פֵּירוּשִׁים אוֹיף דֶער תּוֹרָה, הָאט עֶר זִיךְ נָאר אִין גַאנְצֶען אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין לֶערְנֶען. שְׁפֶּעטֶער אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין לִינְץ אוּן הָאט דָארְט גֶעפוּנֶען ר׳ יַעֲקֹב לָאאַנְס, דֶעם לַייבּ־דָאקְטָאר פוּנ׳ם אַלְטֶען קֵייזֶער פְרִידְרִיךְ דֶעם דְרִיטֶען, הָאט עֶר גֶעהַאט אַוואוּלֶען רֶבִּי׳ן, אוּן אַזוֹי אִיז עֶר גֶעוָוארֶען נִיט נָאר אַיוֹדֵעַ סֵפֶר, נָאר טַאקִי אַשְׁטַארְקֶער בָּקִי. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר נָאךְ גֶעלֶערֶנְט תּוֹרָה בַּיי ר׳ עוֹבַדְיָה סְפוֹרְנוֹ אוּן נִיט אֵיין מָאהל פְלֶעגְט מֶען אִיהְם זֶעהְן אִין דֶער

יוּדִישֶׁער גַאס וִוי עֶר הָאט זִיךְ גֶעמִישְׁט צְווִישֶׁען לוֹמְדִים אוּן הָאט פֶערְבְּרַאכְט גַאנְצֶע טֶעג אוֹיף צוּ חַאפֶּען עֶפֶּעס אַגוּט וָוארְט. דֶעם עֶרְשְׁטֶען חִבּוּר, וָואס רֵייכְלִין הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, הָאט עֶר אָנְגֶעפִּיהְלְט מִיט שְׁבָחִים אוֹיף דֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע. עֶר הָאט זֶעהְר שְׁטַארְק גֶעלוֹיבְּט דָאס קוּרְצְקַייט אוּן דָאס שַׁארְפְזִינִיגְקַייט פוּן יֶעדֶען וָוארְט, אוּן הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז נִיט אוּמְזִיסְט רֶעכֶענְט זִי זִיךְ פַאר הֵיילִיג אוּן הָאט גֶעהַאט דִי זְכִיָה אַז אִין אִיהְר זָאל דִי תּוֹרָה אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען וֶוערֶען. דֶערְנָאךְ הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַגְרַאמַאטִיק. כְּדֵי אַנְדֶערֶע קְרִיסְטֶען זָאלֶען אוֹיךְ קֶענֶען לֶערְנֶען הֶעבְּרֶעאִישׁ אוּן הָאט טַאקִי גֶעהַאט עֶטְלִיכֶע תַּלְמִידִים, וִוי סֶעבַּאסְטִיאַן מִינְסְטֶער אוּן וִוידְמַאנְשְׁטַאדְט, וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהְם גֶעלֶערְנְט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. נָאר וִוי רֵייכְלִין הָאט נִיט לִיב גֶעהַאט דִי הֶעבְּרֶעאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע, וִוי גוּט אוּן פְרוּם עֶר אִיז נִיט גֶעוֶועזֶען הָאט עֶר זִיךְ פָארְט נִיט גֶעקֶענְט בֶּעפְרַייעֶן פוּן דֶער שִׂנְאָה צוּ דִי יוּדֶען, וָואס פְלֶעגְט אִיבֶּער- גֶעהְן צוּם קְרִיסְט צוּזַאמֶען מִיט דֶער מוּטֶער'ס מִילְךְ. אוּן דֶערְפַאר הָאט מֶען אָפְּט פוּן אִיהְם גֶעזֶעהְן אַזַא בִּיטֶערְן הַאס צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק וָואס וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעקֶענְט זַיין וַוייךְ הַארְץ, זַיין אִיבֶּערְגֶעבֶּענְהַייט דֶעם אֶמֶת, זַיין דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען פַאר יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים, הָאט זִיךְ נָאר גֶעמוּזְט חִדוּשׁ'ן. עֶר הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעשֶׁעהְמְט אָנְצוּשְׁרַייבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר, אִין וֶועלְכֶען עֶר הָאט דִי יוּדֶען גֶעשָׁאלְטֶען מִיט טוּיטֶע קְלָלוֹת אוּן גֶעדְרוּנְגֶען אַז קֵיין עֶרְגֶערְס פוּן זֵיי אִיז גָאר נִיטָא, חָאטְשׁ אוֹיף דֶער עֶלְטֶער הָאט עֶר זִיךְ דַארוֹיף גֶענוּג גֶעשְׁלָאגֶען עַל חֵטְא.

אַוַדַאי הָאבֶּען אַלֶע שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל גֶערֶעכֶענְט רֵייכְלִין פַאר אֵיינֶעם פוּן זֵייעֶר חֶבְרָה, אוּן אַז פְּפֶעפֶערְקָארְן הָאט אִיהְם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אִיהְם בֶּעהִילְפִיג זַיין אִין זַיין זַאךְ, הָאט עֶר אִיהְם צוּגֶעזָאגְט. דֶערְוַוייל הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעטְהוּן זֵייעֶרְס אוּן ר' יוֹנָתָן צִיוֹן צוּזַאמֶען מִיט ר' יִצְחָק טְרִיעֶסְט, וָואס אִיז גֶע- וֶוען אַגְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי מַאקְסִימִילְיַאן, הָאבֶּען שׁוֹין כִּמְעַט אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דֶעם קֵייזֶער עֶר זָאל מְבַטֵל זַיין דִי גְזֵרָה. צוּם אוּמְגְלִיק, הָאט זִיךְ אָבֶּער נָאךְ אַמָאל אָנְגֶעזָאגְט פְּפֶעפֶערְקָארְן מִיט אַנַייעֶם בְּרִיף פוּן דֶער פְּרִינְצֶעסִין קוּנִיגוּנְדֶע. עֶר הָאט אִיהְם דֶערְצֵעהְלְט וָואס פִיר אַשְׁרֶעקְלִיךְ עַוְלוֹת דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אוּן וִוי זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען זַיין בֶּעפֶעהְל אוּן הָאט בַּיי אִיהְם דֶעם 10 טֶען נָאוֶועמְבֶּער 1509, אוֹיסְגֶענַארְט נָאךְ אַשְׁטַארְקֶערְן פַּאפִּיר, נָאר דָאס הָאט מַאקְסִימִילְיַאן אִין זִין גֶעהַאט אַז מֶען זָאל זִיךְ נִיט פֶער- לָאזֶען נָאר אוֹיף פְּפֶעפֶערְקָארְן'ס מְבִינוֹת אַלֵיין אוּן מֶען זָאל בֶּעשְׁטִימֶען אַגַאנְצֶע

קָאמִיסְיֶע, אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּנ'ם אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל, וָואס זָאל בֶּע־שְׁטֵעהְן פוּן פֶּערְשִׁידֶענֶע גֶעלֶעהְרְטֶע פוּן קֶעלְן, מַאינְץ, עֶרְפוּרְט אוּן הֵיידֶעלְ־בֶּערְג, אוּן מֶען זָאל אוֹיךְ צוּ דֶער אַרְבַּייט צוּשְׁלֶעפֶּען יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין אוּן וִויקְטָאר פָּאן קַארְבֶּען. מִיט דֶעם נַייֶעם בֶּעפֶעהְל אִין דִי הֶענְד, הָאט פְּפֶעפֶּערְקָארְן זִיךְ נָאךְ אַמָאהְל גֶעלָאזְט קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אוּן הָאט דֶעמָאלְט צוּגֶענוּמֶען פוּפְצֶעהְן הוּנְדֶערְט גֶעשְׁרִיבֶּענֶע סְפָרִים. דָאס אֵיינֶענֶע הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעטְהוּן אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט אוּן הָאט זִיךְ גֶענוּג נוֹקֵם גֶעוֶוען אָן דִי יוּדֶען פַאר זֵייעֶר עַקְשָׁנוּת. פְּפֶעפֶּערְקָארְן'ס כַּעַס אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען דוּרךְ דֶעם, וָואס עֶר אִיז נִיט גֶעוֶוען קֵיין נְקִי כַּפַּיִם אוּן הָאט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז דִי יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ אָנְהוֹיבֶּען אָבְצוּקוֹיפֶען מִיט גֶעלְד; בַּיי דִי יוּדֶען אִיז אָבֶּער שְׁוֶוער עֶס זָאל זַיין אַחְדוּת, אַסַךְ יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט לָאזֶען קָאסְטֶען, אוּן דַארִיבֶּער הָאט מֶען נִיט גֶעקֶענְט צוּנוֹיפְנֶעהְמֶען פוּן זַיינֶעט וֶועגֶען אַזַא מָנָה יָפָה וָואס מֶען זָאל קֶענֶען דֶערְמִיט אִיהְם פֶּערְשְׁטָאפֶּען דֶעם מוֹיל. עֶרְשְׁט אַז פְּפֶע־פֶּערְקָארְן הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּפִיהְרְט דִי הֶענְד אוּן הָאט נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט קֵיין אֵיינְצִיג אָרְט, אִיז גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ צְווִישֶׁען אַלֶע קְהִלּוֹת אוּן מֶען הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּנוֹיפְזַאמְלֶען אַלֶע כּוֹחוֹת אוּן זֶעהְן פַּטְר'ן דִי צָרָה.

עֶס אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶוען צוּ שְׁפֶּעט. מֶען הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז פְּפֶע־פֶּערְקָארְן מֵיינְט נָאר דִי מַטְבֵּעַ, עֶס הָאט אִיהְם אָבֶּער נִיט גֶעפַּאסְט פְּלוּצְלוּנְג זִיךְ אָבְזָאגְען פוּן זַיינֶע חֶפְצוֹת, אוּן דָא זַיינֶען נָאךְ הִינְטֶער זַיינֶע פְּלֵייצֶעס גֶע־שְׁטַאנֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען טַאקִי גֶעוָואלְט דִי יוּדֶען עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין, אוּן דֶערְפַּאר אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶוען זִיךְ מִיט אִיהְם אוֹיסְצוּגְלַייכֶען, אוּן דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ טוֹבוֹת פוּן גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען נִיט דֶערְלָאזְט מֶען זָאל זֵיי שְׁלֶעכְטְס טְהוּן. קוֹדֶם כָּל הָאט זֵיי דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל גֶעשִׁיצְט דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט נִיט גֶעלָאזְט אֵיינְצִיגְוַויז צוּנֶעהְמֶען נִיט אֵיין יוּדִישֶׁען סֵפֶר בִּיז מֶען וֶועט נִיט אִיבֶּערְקוּקֶען אַלֶע סְפָרִים מִיט אַמָאל אוּן מֶען וֶועט אַקוּרַאט וִויסֶען וֶועלְכֶע זַיינֶען כָּשֵׁר אוּן וֶועלְכֶע—פָּסוּל. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ דִי זַאךְ פֶּערְצוֹיגֶען אִין דֶער לַאנְגֶער בַּאנְק אַרַיין. פְּפֶעפֶּערְקָארְן הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט פְּרָאוֶוען טְשֶׁעפֶּען דִי מוֹכְרֵי סְפָרִים וֶועלְכֶע זַיינֶען גֶעקוּמֶען מִיט זֵייעֶר סְחוֹרָה קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אוֹיפ'ן יְרִיד, נָאר עֶס אִיז אִיהְם אוֹיךְ נִיט גֶע־גַאנְגֶען, וַוייל דִי מוֹכְרֵי סְפָרִים זַיינֶען גֶעוֶוען פוּן פְרֶעמְדֶע עֶרְטֶער אוּן יֶעדֶער פוּן זֵיי הָאט זִיךְ פֶּערְרוּפֶען אוֹיף דֶעם כֹּחַ פוּן זַיין מְלוּכָה. אַוַדַאי הָאט פְּפֶעפֶּערְקָארְן נִיט גֶעקֶענְט אַזוֹי גוּט אוֹיסְפִיהְרֶען זַיין זַאךְ, אוּן וָואס מֶעהְר צַייט עֶס אִיז אַוֶועק

געגאַנגען איז דער עולם געוואָרען מעהר מבינים אויף זיין דרך און די קריסטען אַליין האָבען זיך אויך אָנגעהויבען שטויסען אז ער לייגט זיך גאר אַזוי ניט אַוועק פאַר דער קדושה. דאס האָט איהם געצוואונגען אַרויסצוזאָגען אַנייעם ספר און פון איין זייט דאָרט אויפהויבען דעם קייזער מאַקסימיליאַן ביז צום זיבעטען הימעל און פון דער אַנדערער זייט אויסטראַכטען אויף די יודען פרישע בלבולים. דאס מאהל האָבען איהם אָבער אַזעלכע צוויי זיכערע מיטעל, ווי חניפה און שקר, ניט געהאָלפען: דער קייזער האָט גאר אין גאַנצען אַ שפּיי געטהון אויף די אַלע קאָפּדרעהעניסען, עס איז איהם נמאס געוואָרען שטענדיג נאר האָבען צו טהון מיט יודישע ספרים, ער האָט מבטל געוועהן זיין פריהעריגע גזרה און האָט געהייסען מען זאָל אומקעהרען די יודען די ספרים, וועלכע מען האָט ביי זיי צוגענומען און מען זאָל וואַרטען ביז ער וועט וועגען דעם אַרויס־געבען אַנייעם בעפעהל. דאס איז געשעהן דעם 23טען מאַי 1510 און אויף די יודען איז געקומען גאר אַ אונגעריכטע ישועה. זייער פרייד איז אָבער געווען גאר אַקורצע, ווייל טאַקי באַלד האָט זיך געמאַכט איין אומגליק מיט די יודען פון בראַנדענבורג: מען האָט דאָרט בעגַנבעט אַ קירכע, און אַז מען האָט גע־חאַפּט דעם גנב האָט ער דעם גאַנצען חטא אַרויפגעלייגט אויף די יודען און האָט דערציילט אַז זיי האָבען איהם אָנגעשטעלט. דער קורפירסט יאָאַכים דער ערשטע האָט עס אָנגענומען פאַר תורת אמת, ער האָט געשטעלט אויף די רייד פונ'ם גנב און האָט געהייסען פערברענען אַכט און דרייסיג יודען, וועלכע האָבען דעם 19טען יולי 1510 זייער לעבען ווי קדושים געענדיגט. אַזאַ מעשה איז די גייסטליכע שטאַרק צו ניטץ געקומען, זיי האָבען שוין געהאַט דאס רעכט אָפּען צו שרייען אין די נאַסען אַז די יודען זיינען רוצחים און עס איז נאָך גאר וועניג וואָס מען טהוט זיי. דעמאָלט האָט זיך פּפעפּערקאָרן ווייטער גענומען צו זיין זאַך, מען האָט נאָך אַמאָל אָנגעשטעלט די פּרינצעסין קוניגונדע זי זאָל ניט שווייגען און אַז מאַקסימיליאַן איז געקומען קיין מינכען זיך זעהן מיט איהר, האָט זי פאַר איהם געוויינט און געחלש'ט ער זאָל חאָטש איהר צו ליב טהון דאס קלייניגקייט און זאָל בעניי'ען די גזרה וועגען די יודישע ספרים. דער קייזער האָט דאָ אַליין ניט געוואוסט ווי אַזוי זיך אַרויסצודרעהען, דער שוועסטער אָבזאָגען האָט זיך איהם ניט געגלויבט און נאָך שווערער איז איהם געווען אַרויסצוזייען אַז פּפעפּערקאָרן'ס מסירות האָבען ביי איהם עפּעס אַוועקטה, דאריבער איז ער געפאַלען אויף אַ שכל און האָט דעם 6טען יולי 1510 געגעבען דעם אַרכיעפּיסקאָפּ אוריאל אַנייעם בעפעהל אַז ער זאָל וועגען דער

שַׁאֵלָה פון די יודישע סְפָרים פָאדֶערן מֵיינונגען בַּיי הָאכְשְׁטְרַאטֶען, תִּיקְטָאר פון קַארְבֶּען און יָאהַאנֶעס רֵייכְלִין. די יודֶען זַיינֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען און בֶּעוָואנְדֶערְט הָאבֶּען זֵיי גֶעצִיטֶערְט פַאר רֵייכְלִין'ס דֵעָה, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶוען דֶער אֵיינְצִינֶער לַמְדָן, וָואס וָואלְט זִיךְ גֶעקֶענְט טְשֶׁעפֶען וֶוען עֶר ווִיל נָאר, און דֶערְצוּ הָאט עֶר זֵעהְר פַּיינְד גֶעהַאט יודֶען. זֵייעֶר פַּחַד אִיז אָבֶּער גֶעוֶוען אומְזִיסְט. רֵייכְלִין הָאט דַוְקָא בֶּעווִיזֶען אַז מֶען מֶעג אַפָּאלְק נִיט לִיב הָאבֶּען און פון דֶעסְטְוֶועגֶען קֶען מֶען זָאגֶען דֶעם אֱמֶת. עֶר הָאט אַיינְגֶעטְהֵיילְט די יודִישֶׁע סְפָרִים אִין זֶעקְס פֶעשִׁידֶענֶע קְלַאסֶען און הָאט עֶרְקְלֶעהְרְט אַז אויסֶער דֶער תּוֹרָה, וָואס אִיז גְלַייךְ הֵיילִיג בַּיי אַלֶע, זַיינֶען די פֵּירוּשִׁים פון רש"י, אִבְּן עֶזְרָא, רד"ק, ר' משֶׁה גרוּנְדִי און ר' לֵוִי בֶּן גֵרְשׁוֹן (רלב"ג) פוּל מִיט חָכְמָה און מוּסָר, מֶען גֶעפִינְט דָארְט נִיט קֵיין שׁוּם זַאךְ וָואס זָאל חָלִילָה אָנְרִיהְרֶען דֶעם כָּבוֹד פון פְרֶעמְדֶע אֱמוּנוֹת און בֶּע־זָאנְדֶערְס פון דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. דֶעסְטְגְלַייכֶען זַיינֶען רֵיין דֶערְפוּן די אִיבְּרִיגֶע יודִישֶׁע חֲקִירָה־סְפָרִים. וָואס הָאבֶּען דֶעם תַּכְלִית נָאר צוּ פֶערְבְּרֵייטֶען וִויסֶענְשַׁאפְט אִין פָאלְק. וֶועגֶען דֶעם תַּלְמוּד הָאט רֵייכְלִין זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעהְמְט מוֹדֶה צוּ זַיין אַז עֶר פֶערְשְׁטֵעהְט אִיהְם זֶעהְר וֵוייניג און דֶערְפַאר רֶעכֶענְט עֶר, אַז די אַלֶע וָואס שְׁרַייעֶן אַז מֶען מוּז אִיהְם פֶערְבְּרֶענֶען, פֶערְשְׁטֶעהֶען אִיהְם נָאךְ וֵוייניגֶער און הָאבֶּען דֶערְבַּיי גָאר אֵיין אַנְדֶער מֵיין. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִיךְ רֵייכְלִין גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דֶעם אַלֶף און הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז, עֶרְשְׁטֶענְס, זַיינֶען די יודֶען פוּנְקְט אַזֶעלְכֶע אַיינְוָואהְנֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד ווִי אַלֶע אַנְדֶערֶע און מֶען מוּז זֵיי שִׁיצֶען צוּזַאמֶען מִיט אַלֶע קִינְדֶער פוּנ'ם לַאנְד און, צְווֵייטֶענְס, אַז מֶען טָאר זֵיי נִיט מִשְׁפָּט'ן ווִי גֶעגְנֶער פון דֶער קִירְכֶע, וַוייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ זֵייעֶר אֱמוּנָה און קֶענֶען גָאר נִיט זַיין קֵיין גֶעגְנֶער פון אַזַא זַאךְ, וָואס זֵיי גֶעהֶערֶען זִיךְ דֶערְמִיט גָאר נִיט אָן. סוֹף כָּל סוֹף הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעזָאגְט זַיין דֵעָה אַז מֶען זָאל די יודִישֶׁע סְפָרִים נִיט אָנְרִיהְרֶען און מֶען זָאל בֶּעסֶער אִין יֶעדֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט בֶּעשְׁטִימֶען צְווֵיי פְּרָאפֶּעסָארֶען, וָואס זָאלֶען לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ און גְמָרָא און דֶערְמִיט מֶעהְר מְקָרֵב זַיין די יודֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען מִיט גוּטֶען און מִיט פְרַייעֶם ווִילֶען אִיבֶּערְגֶעהְן צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם.

אִין דֶער צַייט וָואס רֵייכְלִין הָאט ווִי אַאִישׁ אֱמֶת גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין מֵיינוּנְג, אִיז קֵיינֶעם נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען אִין קָאפּ אַרַיין אַז עֶר קֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַזַא מִשְׁפָּט, וַוייל מֶען הָאט גֶעוואוּסְט מִיט וָואס פַאר אַהַאס עֶר פְלֶעגְט שְׁטֶענְדִיג רֵיידֶען פון יודֶען; דַארִיבֶּער הָאבֶּען זִיךְ די שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל מִיט זַיין הִילְף גֶעוָואלְט עֶרְשְׁט

רעכט צופיהרען די הענד, זיי האבען פערשטאנען אז זיי האבען אויף וועמען זיך צו פערלאזען, און ווי באלד רייכלין וועט נאר געבען זיין הסכמה וועט שוין קיינער גאר קיין קשיות ניט פרעגען. אזוי האבען די קעלענער גייסליכע, צוזאמען מיט האכשטראטען און וויקטאר פאן קארבען, געמאכט אזא פסק מען זאל צונויפנעהמען אלע ערטער פון דער גמרא און אנדערע ספרים, וואס מען רעכענט אז זיי זיינען שעדליך, און מען זאל זיי ווייזען די יודען, וועלען זיי מודה זיין אז די אלע ערטער זיינען טאקי שעדליך—דארפען זיי אליין מסכים זיין מען זאל זיי פערברענען, וועלען זיי זיך אבער אנהויבען שפארען—איז א סימן אז די יודען אליין זיינען געפעהרליכע מענשען און מען מוז בעטען דעם קייזער ער זאל פון זייערטוועגען איינפיהרען איין אינקוויזיציאנס-גערכט. די מאינצער געלעהרטע זיינען געגאנגען נאך ווייטער און האבען געדרונגען אז די תורה מוז מען אויך פארברענען, ווייל די ביבעל איז אין לשון קדש ניט ריכטיג אנגעשריבען און די פערגרייזנטע לאטיינישע איבערזעצונג איז קלאמערשט בעסער. ווער ווייסט צו וואלטען זיי ניט געווען אויסגעפיהרט ווען זיי מאכען אליין ניט קאליע דעם גאנצען פלאן מיט איין נארישקייט.

רייכלין האט מיט רעכט געדיינקט אז די גאנצע זאך דארף צוגעהן בסוד, און וואס פאר אבעפעהל די מלוכה זאל דערנאך ניט ארויסגעבען טאר קיינער ניט וויסען די מיינונגען וואס מען האט ארויסגעזאגט; דאריבער האט ער זיין דעה אויפגעשריבען אויף פאפיר, פערחתמ'ט מיט זיין חתימה און האט עס דורך א שליח מיוחד אוועקגעשיקט צום ארכיפיסקאפ אוריאל, כדי ער זאל עס איבערלייענען און ווייטער פערזארגען צום קייזער. פפעפערקארן האט אבער אזוי געדרעהט מיט שווינדעל אז נאך איידער רייכלין'ס בריף איז אנגעקומען צו מאקסימיליאן, האט ער שוין געוואוסט זיין מיינונג און איהם מיט דער גאנצער חברה איז פינסטער געווארען אין די אויגען, זיי האבען אבער ניט לאנג געטראכט און האבען זיך ענטשלאסען ארויסצושפרינגען געגען רייכלין, איהם עפענטליך זידלען און אזוי ערנידריגען אז זיין דעה זאל שוין ניט שפילען אזא וויכטיגע ראלע און זאל זיי ניט שאדען. מיט דער כונה האבען די קעלענער גייסטליכע ארויסגעלאזט אויף דער וועלט, אונטער פפעפערקארן'ס נאמען, א ספר וואס האט געהייסען: „דער האנדשפיגעל" און וואס שילט רייכלין מיט טויטע קללות דערפאר וואס ער איז פלוצלונג אנגעטרעטען פון זיינע פריהעריגע איבערציינונגען און האט זיך געלאזט איבערקויפען פון די ניכטסווירדיגע יודען. דאס האט שטארק פערדראסען רייכלין און ער איז באלד אוועגעפאהרען

צום קייזער זיך קלאגען. מאקסימיליאן האט איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד און האט איהם צוגעזאגט אז ער וועט הייסען מאכען א גוטען חקירה ודרישה און וועט שטרענג בעשטראפען די שולדיגע; נאר קוים איז רייכלין אוועק־געפאהרען האט ער שוין פערגעסען דאס ווארט, וואס ער האט איהם געגעבען, און פפעפערקארן'ס בוך איז זיך דערווייל צוגאנגען איבער גאנץ דייטשלאנד. רייכלין האט אקוק געטהון אז עס איז קיין תכלית ניט, איז ביי איהם געבליבען ער זאל אליין זיך אננעהמען זיין קריוודע, און ער האט אין יאהר 1511 אנ־געשריבען זיין בעריהמט ספר „די ברילע", אדער „אויגענשפיגעל", און עס האט זיך אזוי געפיהרט אז צוליב זיין כבוד האט רייכלין געמוזט ווערען א מליץ יושר פאר יודען און האט זיך גוט אבגערעכענט מיט זייערע שונאים. ער האט זיי אויסגעוויזען זייערע אלע פאלשקייטען און ליגענס; מיט דעם כח פון איין עהרליכען מאמין, וואס פיהלט זיך אין קיין זאך ניט שולדיג, האט ער זיי געשטראפט פאר דעם רכילות, וואס זיי האבען אויסגעטראכט אז די יודען האבען איהם געלד געגעבען. מיט גאוה האט ער פריי מודה געווען אז ער האט גענומען ביי די יודען אסך וויכטיגערע זאכען פון געלד, אז ביי זיי האט ער געשעפט זיין גאנץ געלערענטקייט, נאר דאס איז קיין בושה און קיין עולה ניט, ווייל פיל גרויסע לייט פון קריסטען, ווי דער הייליגער געראנימוס און ניקאלאי דע ליראַ, האבען געלערענט ביי יודען. אחוץ דעם האט זיך שוין רייכלין אנגענומען פאר'ן תלמוד. מיט שכל האט ער פארענטפערט אלע ערטער, וואס די שונאים האבען אנגעוויזען, און האט פערשטעהן געגעבען אז אזעלכע גראבע יונגען, ווי פפעפערקארן און זיין כנופיא, מוזען זיך פריהער לערנען פשוט'ע עברי און ניט זוכען חסרונות אין תלמוד. מען קען זיך פארשטעלען וואס פאר א שמחה רייכלין'ס ספר האט אנגעמאכט צווישען יודען און וואס פאר א געטומעל עס איז געווארען צווישען די שונאים: טויזענדער ביכער זיינען פאר־שפרייט געווארען נאר אין א קורצער צייט, אומעטום האט מען געלייענט „די בריל" און אנגעקוועלט פון רייכלין'ס בעווייזע. וואס מעהר פפעפערקארן האט געשריען—מעהר גוטע פריינד האט רייכלין בעקומען און פון אלע זייטען האבען איהם די גרעסטע געלעהרטע אבגעשיקט מיט בריף און האבען איהם געדאנקט דערפאר וואס ער האט זיך ניט געפוילט אראבצורייסען די מאסקע פון נידריגע און מאוס'ע עזות־פנים'ער.

דא האט זיך ערשט אנגעהויבען א רעכט קאכעניש, ווייל חאטש עס האט געהייסען אז רייכלין האט נאר צו טהון מיט פפעפערקארן, פון דעסטוועגען

איז אָבער פאַר קיינעם קיין סוד ניט געווען, אַז פּפעפערקאָרן איז נאָר דאָס כּפּרה הינדעל, און אַז די שטיינער, וואָס מען וואַרפט אויף איהם, טרעפען די גרויסע גייסטליכע, וואָס מיט זייער כּח האָט ער אָנגעאַרבּייט די גאַנצע צרה. אַוודאַי האָט עס זיי ניט געלאָזט רוהען, און טאַקי צוליב דעם וואָס זיי האָבען זיך פיל ערלויבט איז זיי בּעשערט געווען אַזוי אָרענטליך בּעצאָהלט צו ווערען. איינער פון די גייסטליכע אין פראַנקפורט אַם מאַין פּעטער־מייער, האָט אויסגערופען אין דער קירכע אַז פּפעפערקאָרן וועט די אַנדערע וואָך אין איום טוב דרשן׳ן געגען רייכלין׳ס ספר און האָט געבּעטען דעם עולם מען זאָל איהם קומען הערען. דאָס פאָלק האָט דווקא געפאָלגט און האָט זיך אין דעם בּעשטימטען טאָג געשטופּט צו דער קירכע. נאָר עס האָט זיך דערפון אויס־געלאָזט אַ חוזק, ווייל חאַטש פּפעפערקאָרן איז געווען געטויפט זיינען איהם פאָרט געבּליבּען אַלע יודישע תּנועות און געערעדט האָט ער נור יודיש־דייטש; אַוודאַי האָבען זיינע רייד געבּראַכט נאָר די מענשען צום לאַכען, און אַזוי ווי די דרשה האָט ער געמוזט זאָגען אין דרויסען פאַר דער קירכע, ווייל איננוויינינג האָט ער, ווי אַ וועלט־מענש, קיין רעכט ניט געהאַט צו דרשן׳ן, האָט זיך שוין דער עולם געהאַלטען מיט וויינינגער דרך ארץ: בּיי יעדען וואָרט, בּיי יעדער בּעוועגונג, האָט מען זיך בּיי די זייטען געהאַלטען און עס איז דערפון אַרויסגעקומען פּונקט דער היפך: זיי האָבען געמיינט דאָס פאָלק אונטערצו־צינדען און צום סוף איז דערפון געוואָרען אַ פּוסטע קאָמעדיע.

אַז דער פּלאַן איז ניט געראָטען און די גייסטליכע האָבען אַקוק געטאָהן אַז מיט פּפעפערקאָרן׳ס הענד וועלען זיי גאָר ניט מאַכען, האָט זיך יאַקאָב האָכשטראַטען ענטשלאָסען אַליין אָנהויבּען צו אַרבּייטען, און אַזוי ווי ער איז געווען אַ אינקוויזיציאָנס־ריכטער און האָט געהאַט דאָס רעכט צו משפּט׳ן אַלע אפּיקורסים וואָס זיינען געגנער פון דער קאַטאָלישער רעליגיאָן, האָט ער געשיקט זאָגען רייכלין אַז אין אַ צייט פון זעקס טעג זאָל ער זיך שטעלען צום משפּט פאַרן בּית דין אין מיינץ, וואָס וועט איבּערקוקען זיין ספר און וועט אַרויסגעבּען אַ פּסק צו מעג מען עס לייענען אָדער מען מוז עס פאַרבּרענען. האָכשטראַטען איז אַוודאַי געווען וועה וואָס ער קען ניט הייסען צוזאַמען מיט׳ן ספר אויך דעם מחבר אַריינוואַרפען אין פייער, נאָר ער האָט זיך שוין געוואָלט בּעגניגען דערמיט וואָס מען וועט חאַטש רייכלין׳ס „בּריל“ אויפבּראַמען און זי וועט זיי אויפהערען שטעכען די אויגען. רייכלין האָט זיך ניט ווידערשפּעניג גע־מאַכט און צום בּעשטימטען טאָג, דעם 20טען סעפּטעמבּער 1513, איז ער געקומען

צום מִשְׁפָּט. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט זִיךְ בֶּעוָֹארֶענְט און הָאט פְרִיהֶער צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען בַּיי אַזֶעלְכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי עֶר אַלֵיין אִיז גֶעווֶעהְן, מֵיינוּנְגֶען ווֶעגֶען רֵייכְלִין'ס סֵפֶר; דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט גֶעוָֹאלְט הֶערֶען ווֶען רֵייכְלִין'ס גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְּרֶאוּווט רֵיידֶען פוּן שָׁלוֹם, אוּן גָאר אִין אַקוּרְצֶער צַייט אִיז אַרוֹיס דֶער מִשְׁפָּט אַז מֶען זָאל רֵייכְלִין'ס סֵפֶר פֶערְבְּרֶענֶען. אַשִׂמְחָה אִיז גֶעקוּמֶען אוֹיף דִי גַייסְטְלִיכֶע, ווָאס הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרַייט פוּן וִכּוּחִים און הָאט זֵיי גֶעווִיזֶען אַז מִיט אֵיין קוֹיל פַייעֶר קֶען מֶען מְבַטֵּל זַיין יֶענֶעמ'ס טַעֲנוֹת און מֶען דַארְף זִיךְ מֶעהְר נִיט שְׁפַּארֶען. מֶען הָאט צוּשִׁיקְט שְׁלוּחִים אִיבֶּער דֶעם גַאנְצֶען לַאנְד אוּן מֶען הָאט מוֹדִיעַ גֶעוועֶהְן אַז יֶעדֶער ווָאס הָאט בַּיי זִיךְ רֵייכְלִין'ס סֵפֶר אִיז מְחוּיָב אִיהְם צוּצוּשְׁטֶעלֶען קֵיין מַאינְץ, און ווִי בַּאלְד מֶען ווֶעט שְׁפֶּעטֶער בַּיי אֵיינֶעם גֶעפִינֶען אַזַא סֵפֶר ווֶעט עֶר בֶּעקוּמֶען אַגְרוֹיסֶען עֹנֶשׁ. טוֹיזֶענְדֶער בִּיכֶער הָאט מֶען שׁוֹין צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען און עֶס אִיז שׁוֹין גֶעוועֶהְן בֶּעשְׁטִימְט דֶער טָאג פוּן דֶער גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה. דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶען זִיךְ שׁוֹין גֶעזֶעהְן נָאהֶענְט צוּם צִיעל און הָאבֶּען אַזֹשׁ גֶעטַאנְצְט אִין דִי גַאסֶען פַאר פְרֵייד. נָאר אַז דָאס הָאלְץ אִיז שׁוֹין גֶעווֶען אָנְגֶעגְרֵייט, דֶער קָרְבָּן אִיז שׁוֹין גֶעלֶעגֶען פוּן אוֹיבֶען און נָאר אֵיין שְׁווֶעבֶּעלֶע הָאט גֶעפֶעהְלְט אַז רֵייכְלִין'ס גֶעדַאנְקֶען זָאלֶען אַוֶועק מִיט'ן רוֹיךְ, אִיז פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶעקוּמֶען אַשָׁלִיחַ מְיוּחָד מִיט אַבֶּעפֶעהְל פוּנ'ם אַרְכִיפִּיסְקָאפּ אוּרִיאֵל אַז מֶען זָאל זִיךְ נִיט דֶערְווֶעגֶען צוּ רִיהְרֶען צוּ רֵייכְלִין'ס סְפָרִים און מֶען זָאל וואַרְטֶען אַגַאנְצֶען חֹדֶשׁ בִּיז עֶר אַלֵיין ווֶעט נִיט אִיבֶּערְקוּקֶען דֶעם מִשְׁפָּט. דָאס אִיז גֶעווֶען אַשַארְפֶער קְלַאפּ פַאר הָאכְשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין חֶבְרָה. דַארוֹיף הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גָאר נִיט גֶערִיכְט. מִיט חַרְפָּה און בּוּשָׁה זַיינֶען זֵיי זִיךְ צוּגַאנְגֶען און רֵייכְלִין מִיט אַלֶע עֶרֶעלֶע לִיבְּהָאבֶּער פוּן ווִיסֶענְשַׁאפְט הָאבֶּען אוֹיפְגֶעהוֹיבֶען אַקָאפּ. דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַוַדַאי עֶס אוֹיךְ בֶּעטְרַאכְט פַאר אַיְשׁוּעָה, און בֵּיי דֶער גְרוֹיסֶער אֲסִיפָה פוּן דִי רַבָּנִים אִין ווָארְמְס הָאבֶּען זֵיי מִיט דַאנְקְבַּארְקַייט צוּגֶע־רֶעכֶענְט רֵייכְלִין צוּ דֶער קְלֵיינֶער צָאהְל פוּן דִי גוּטְהֶערְצִינֶע בֶּעשִׁיצֶער ווָאס גָאט שִׁיקְט זֵיי צוּ אִין יֶעדֶען דוֹר זֵיי זָאלֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דִי הָמָנ'ס און זֵיי גוֹבֵר זַיין.

רֵייכְלִין הָאט אַוַדַאי הֲנָאָה גֶעטְהוּן ווָאס דִי הַצְלָחָה הָאט אִיהְם אַבִּיסְעל צוּגֶעשְׁפִּילְט און עֶר הָאט דֶערְלֶעבְט אַשְׁטִיקֶעל נְקָמָה אָן זַיינֶע שׂוֹנְאִים, נָאר עֶר אִיז בַּיי זִיךְ נִיט גֶענַארְט גֶעווֶען, עֶר הָאט גֶעווּאוּסְט אַז דִי קַאטוֹילִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע זַיינֶען גְרוֹיסֶע עַקְשָׁנִים און אַז גָאר אִין גַאנְצֶען שְׁטִיל בְּלַייבֶּען ווֶעלֶען זֵיי גֶעווִיס נִיט, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ זוּכֶען הִילְף בַּיים פַּאפְּסְט

לֶעאָ דֶעם צֶעהְנְטֶען, נָאר אַזוֹי ווִי עֶר הָאט מוֹרָא גֶעהַאט אַז זַיינֶע גֶעגְנֶער זָאלֶען זִיךְ אַהִין נִיט וַוארְפֶען מִיט דֶער מַטְבֶּעַ, הָאט עֶר זִיךְ גֶעזוּכְט אַצַד און הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהְר אַשֵׁעהְנֶעם בְּרִיף אוֹיף לְשׁוֹן קֹדֶשׁ צוּם פַּאפְּסְט'ס לַייבּ־דָאקְטָאר, בָּאנֶעט דֶע לַאטֶעס און הָאט אִיהְם גֶעבֶּעטֶען אַז עֶר זָאל, ווִי אַ יוד, רֵיידֶען אַגוּט וָוארְט און זָאל דֶעם פַּאפְּסְט אַרוֹיפְבְּרֵיינְגֶען אוֹיף דֶער גוּטֶער מַחֲשָׁבָה צוּ שִׁיצֶען דִי גֶערֶעכְטֶע זַאךְ וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם אֶמֶת און אוֹיךְ דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל. רֵייכְלִין'ס וֶועג אִיז גֶעוֶועען אַגְלַייכֶער. דוּרְךְ'ן יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר הָאט עֶר אַלְצְדִינְג גֶעפּוֹעֶל'ט, און דֶעם 21טֶען נָאוֶועמְבֶּער 1513 אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַבֶּעֶ־פֶעהְל פוּן'ם פַּאפְּסְט מֶען זָאל זֶעצֶען אַבֶּעזוּנְדֶער קָאמִיסְיָאן פוּן עֶהְרְלִיכֶע אוּנְ־גֶעלֶעהְרְטֶע לַייט, וָואס זָאלֶען בֶּעטְרַאכְטֶען דָאס מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען רֵייכְלִין און הָאכְשְׁטְרַאטֶען און זָאגֶען וֶוער עֶס הָאט רֶעכְט. מֶען הָאט בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט וֶוער עֶס זָאל זַיין דִי בּוֹרְרִים, פַאר'ן שָׁלִישׁ הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ פוּן שְׁפַּייעֶר, גֶעאָרְג, און מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִיבֶּערְקוּקֶען אַלֶע טַעֲנוֹת פוּן בֵּיידֶע זַייטֶען. הָאכְשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין בַּאנְדֶע הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צְווִישֶׁען אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען קֶענֶען זֵיי גֶערֶעכְט נִיט בְּלַייבֶּען און דֶערְפַּאר הָאט עֶר נָאר נִיט גֶעוָואלט קוּמֶען און דִי זַאךְ הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעצוֹיגֶען עֶטְלִיכֶע חֲדָשִׁים בִּיז אִין חֹדֶשׁ אַפְּרִיל 1514 אִיז אַרוֹיס דֶער פְּסַק, אַז רֵייכְלִין'ס סֵפֶר אִיז רֵיין פוּן אַלֶע חֲטָאִים, וָואס מֶען הָאט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט, אַז וֶועגֶען יוּדֶען הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם רֵיינֶעם אֶמֶת, אַז מֶען מֶעג עֶס פְרַאנְק און פְרַיי דְרוּקֶען און פֶערְקוֹיפֶען און אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיךְ אוּמְזִיסְט צוּ אִיהְם גֶעטְשֶׁעפֶּעט.

אַזַא קְלָאהְרֶער מִשְׁפָּט הָאט הָאכְשְׁטְרַאטֶען ווִי אַדוּנֶער פֶערְשְׁלָאגֶען דֶעם קָאפּ, נוּר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר זִיךְ נָאךְ אַלְץ נִיט גֶעוֶועלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען. עֶר הָאט אוּמֶעטוּם אַרוּמְגֶעשִׁיקְט זַיין חֶבְרָה מֶען זָאל לַאכֶען און חוֹזֶק מַאכֶען פוּן דֶעם מִשְׁפָּט, מֶען זָאל שְׁרַייעֶן אַז נָאר גְרָאבֶּע יוּנְגֶען הָאבֶּען גֶעקֶענְט אַזוֹי פַּסְקְנֶען, און פֶּפֶעפֶערְקָארְן הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט גֶעפוּילְט אִין קֶעלְן אַרָאבְּרַייסֶען דִי קָאפִּיֶע פוּן דֶעם מִשְׁפָּט פוּן אַוַואנְד, וואוּ זִי אִיז גֶעוֶועען אוֹיפְגֶעקְלֶעבְּט. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט נָאךְ אַלְץ גֶעהַאט אַמַחְשָׁבָה זָרָה אַז מִיט גֶעלְד וֶועט עֶר בְּלַייבֶּען תַּקִיף, און דֶער אָרֶעמֶער רֵייכְלִין וֶועט נִיט קֶענֶען בַּיישְׁטֵעהְן גֶעגֶען אִיהְם, אַז עֶס וֶועט אִיהְם גֶערָאטְהֶען אִיבֶּערְצוּקוֹיפֶען אִין רוֹם אַפָּאר קַארְדִינָאלֶען און אַז סוֹף כָּל סוֹף וֶועט דֶער פַּאפְּסְט זִיךְ נֵייגֶען אוֹיף זַיין זַייט. אַוַדַאי אִיז עֶר נִיט מִיד גֶעוָוארֶען וַוייטֶער צוּ אַרְבַּייטֶען אִין זַיין זַאךְ, און הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיף צוּ דִי פְּרָאפֶעסָארֶען פוּן פֶערְשִׁידֶענֶע אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען און בֶּעזָאנְדֶערְס

פון פּאריז, כּדי ער זאָל האָבּען אויף װעמען זיך סומך זיין. דערמיט האָט ער זיך אָבּער אַליין קאַליע געמאַכט און האָט גורם געװען אז דער צד שׂכּנגד זאָל װערען פעסטער, װייל רייכלין האט געהאט געװנוג גוטע פריינד צווישען די עדעלערע מענשען, װאס זיינען ניט צופרידען געװען מיט די הנהגות פון די גייכטליכע, צו זיי זיינען צוגעשטאַנען אסך װאס האבען ניט אזוי פיעל געמיינט צו שטיצען דעם אַלטען געלעהרטען פּראָפעסאר װי צו טהון אויף צו להכעיס דעם ביזען האכשטראטען, און אַזוי איז געװאָרען אַ שטאַרקע חברה, װאס האָבען זיך גערופען רייכלינ׳יסטען און האָבּען געהאלטען פאר אַהייליגען חוב אָנצוהויבען אַמלחמה מיט די קנעכט פון פינסטערנים און נארישקייט. צווישען די רייכלינ׳יסטען האט מען געקענט בעמערקען ניט נאָר דעם נייעם דור, װי די בעריהמטע הערמאן פאם בושע, קראָטוס רובּיאנוס און אולריך פאָן הוטטען װאָס האָבען הויך אויפגעהויבען די פאָהן פון מענשעגליכע נאָר אויך עלטערע און נאָר בכבוד׳ע מענשען, װי דער הערצאָג אולריך פאָן װירטעמבּערג, גראף פאן עלפּענשטיין, גראף פאָן נוענאר און נאך זעהר פיל גרויסע לייט פון רעגענשבורג ניריענבּערג, אוינגס־בּורג און אפילו עטליכע קארדינאַלען אין איטאליען. בעזאנדערס איז שטאַרק צוגעבונדען געװאָרען צו רייכלין דער גייסטליכער עגידיאָ פאָן װיטערבאָ, װאס האט געלערענט תורה ביים גרויסען מדקדק ר׳ אליהו לעוויטאַ, און האָט זיך אויסגעצייכענט מיט זיין ליבּשאפט צו דער יודישער ליטעראַטור און מיט זיין לאַטיינישער איבערזעצונג פונ׳ם „זוהר“. ער האָט רייכלין זעהר געשעצט און האָט איהם געשריבען, אז ער האָט דער קריסטליכער קירכע געטהון די גרעסטע טובה דערמיט װאס ער האט אָבגעראַטעװעט די יודישע ספרים פון פייער, װייל אין זיי זיינען אַלע יסודות פון אמת און אמונה.

אזוי האט זיך פון אַקליינע שאלה, װאס האט אייגענטליך נאר די יודען בעריהרט, צוברענט אַגרויס פייער, װאס האט זיך שוין אַריבערגעחאפּט איבער דער גרענעץ פון דייטשלאנד און האט אָנגעשפּארט גאנץ װייט—אין פּאַריז און רום. האָכשטראַטען האט צובלאָזען דאס פייער אין ביידע ערטער: פון פּאריז האָט ער געװאָלט בעקומען איין הסכּמה אויף זיין דעה װעגען רייכלין׳ס „בּריל“ און די יודישע ספרים, און אין רום האָט ער זיך געקלאָגט אויפ׳ן משפט פונ׳ם עפּיסקאָפּ פעאָרג און האָט גערעכענט אַז מיט געלד װעט ער אַלצדינג איבערדרייהען; רייכלין׳ס גוטע פריינד האבען אָבּער ניט געשװיגען און די יודען אליין, װאס זיי האָט ניט געפּאסט עפּענטליך אַרויסצוטרעטען, האָבּען

שְׁטִילֶערְהֵייט אויךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען און דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי גַאנְצֶע זַאךְ דֶעם קַארְדִינַאל דָאמִינִיקָא גְרִימַאנִי, וָואס הָאט גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין תַּלְמוּד און קַבָּלָה און הָאט בַּאלד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זַיין פְרַיינְדְשַׁאפְט צוּ רֵייכְלִין דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט אִיהְם עֶרְלוֹיבְּט אַז עֶר זָאל אוֹיף דֶער עֶלְטֶער זִיךְ אַלֵיין נִיט מַטְרִיחַ זַיין און נָאר שִׁיקֶען פוּן זִיךְ אַ שָׁלִיחַ קֵיין רוֹם, וָואס זָאל אִיבֶּערְגֶעבֶּען אַלֶע זַיינֶע טַעֲנוֹת. הָאכְשְׁטְרַאטֶען אָבֶּער הָאט גֶעמוּזְט אַלֵיין קוּמֶען, נָאר חָאטְשׁ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעזֶען אַז עֶס אִיז פַאר אִיהְם אַ פְּחִיתַת הַכָּבוֹד וָואס מֶען צְווִינְגְט אִיהְם צוּ פָאהְרֶען קֵיין רוֹם, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר זִיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט און עֶס אִיז נָאךְ בַּיי אִיהְם אָנְגֶעלֵייגְט גֶעוֶועהְן, וַוייל עֶר הָאט גֶעהָאפְט אַז פֶּערְזֶענְלִיךְ וֶועט אִיהְם גֶערָאטֶען אוּמֶעטוּם זִיךְ צוּ שְׁטוּפֶּען, און דָארְט וואוּ עֶס וֶועט אִיהְם נִיט הֶעלְפֶען דָאס בִּיסֶעלֶע מִינְץ זָאל עֶר זִיךְ פְּראוּוֶוען מִיט לִיגֶענְס און פַאלְשְׁקַייטֶען. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט אֲפִילוּ בַּאלְד זִיךְ גֶעקֶענְט אִיבֶּערְצַייגֶען, אַז חָאטְשׁ רֵייכְלִין אִיז אָרֶעם וֶועט עֶר אִיהְם פָארְט אַזוֹי גִיךְ נִיט בַּייקוּמֶען, דֶערְצוּ אִיז נָאךְ אָנְגֶעקוּמֶען אַ בְּרִיף פוּנ׳ם קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן אַז עֶר הָאט גָאר חֲרָטָה אוֹיף דֶער גַאנְצֶער מַעֲשֶׂה און עֶס טְהוּט אִיהְם זֵעהְר בַּאנְג וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אִיבֶּערְרֵיידֶען פוּן דִי פַאלְשֶׁע גַייסְטְלִיכֶע און פוּן זַיין פְרוּמֶער שְׁוֶועסְטֶער און אָנְטְהוּן אוּמְזִיסְטִיגֶע צָרוֹת אַזַא עֶהְרְלִיכֶען שְׁוַואכֶען אַלְטֶען מַאן ווִי רֵייכְלִין. אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען פַאלֶען אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבּ און הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָבְּצוּשְׁלֶעפֶּען דִי זַאךְ אוֹיף אַלַאנְגֶער צַייט בִּיז רֵייכְלִין וֶועט נִיט מִיד וֶוערֶען. אַזוֹי ווִי רֵייכְלִין׳ס סֵפֶר אִיז גֶעוֶוען גֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף דַייטְשׁ, הָאט עֶר אוּמִיסְטֶען צוּגֶעשְׁטֶעלְט אַ פַאלְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, כְּדֵי דֶער אַנְדֶערֶער צַד זָאל דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטֶעהְן און זָאל פוּן זַיין זַייט צוּשְׁטֶעלֶען אֵיין אַנְדֶער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג און בִּיז עֶפֶּעס זָאל זִיךְ דֶער מִשְׁפָּט פֶערְצִיהֶען. דֶערְוַוייל הָאט הָאכְשְׁטְרַאטֶען מִיט גְרוֹיס מִיה גֶע־פּוֹעֵל׳ט אִיז פַּארִיז מֶען זָאל דָארְט פַּסְלְנֶען רַייכְלִין׳ס סֵפֶר. גְרִינְג אִיז עֶס אִיהְם נִיט אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל רֵייכְלִין הָאט אִין פַּארִיז אוֹיךְ גֶעהַאט אַסַךְ גֶעלֶעהְרְטֶע וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען מִיט אִיהְם, נָאר הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶער שִׂנְאָה וָואס אִיז גֶעוֶוען צְווִישֶׁען דִי מְלָכִים פוּן דַייטְשְׁלַאנְד און פְרַאנְקְרַייךְ און אַזוֹי ווִי עֶר הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז מַאקְסִימִילְיַאן שִׁיצְט רֵייכְלִין הָאט שׁוֹין לוּדְוִויג דֶער צְוֶועלְפְטֶער גֶעמוּזְט גֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהְל זַיין גַייסְטְלִיכֶען גוֹאִילוֹימֶע הַאקִינֶעט פֶּעטִיט עֶר זָאל זִיךְ אַרַיינְלֵייגֶען אִין דֶער זַאךְ און זָאל זֶעהְן אַז מִיט רוֹב דֵעוֹת זָאל מֶען אַסְר׳ן אִי דֶעם תַּלְמוּד, אִי רֵייכְלִין׳ס סֵפֶר

קוים האט ער בעקומען פון פאריז דעם אסור שווארץ אויף ווייס, האט ער גאר אנגעהויבען רעדען אנדערע דבורים: מיט עזות האט ער פריי ארויסגעזאגט אז ער שטעלט ניט אויף קיינעם, אז ניט דער פאפסט און ניט דער קייזער קאנען איהם זאגען א דעה, און אז ווי באלד מען וועט איהם שטארק נאכהען וועט ער גאר אין גאנצען אבטרעטען פונ'ם קאטאליציזמוס און וועט צושטעהען צו די הוסיטען. אז רייכלינ'ס צד האט געזעהען, אז מען קען גאר פון האבשטראטען ניט ארוים, האבען זיי געלאזט די זאך הענגען און עס איז ביי זיי געבליבען ווייטער מלחמה האלטען מיט דער פען. דעמאלט איז ארוים אויף דער וועלט א ספר פון אן אומבעקאנטען מחבר, וואס האט געהייסען „בריעף פון מענשען וואס ליעגען אין דער פינסטער". אין דעם ספר שטעלט דער מחבר פאר ווי די גייסטליכע שרייבען צווישען זיך, און מאכט חוזק פון דעם פלפול וואס זיי האבען זיך אריינגעלאזט וועגען יודישע ענינים. אין יעדען ווארט פון דעם ספר איז געלעגען איין הלצה, וואס האט געשטאכען אין דער זיבעטער ריפ, און ניט אומזיסט האבען אין יענער צייט די דאזיגע „בריעף" אנגעמאכט א שרעק־ליכען רעש. דארט שטעלט א שטייגער דער מחבר פאר: ווי איינער בעט ביי א גייסטליכען ער זאל איהם ארויסגעבען א תשובה אויף אזא עבירה וואס ער האט בעגעגענט א יודען אין גאס און האט איהם געגריסט, ווייל די לאנגע קאפאטע האט איהם געבראכט צו א טעות און ער האט געמיינט אז דאס איז א גייסטליכער, און נאך אנדערע וויצען דערגלייכען. מיט אזעלכע שאלות זענען די „בריעף" פול געוועהן, און ווער עס האט זיי געלייענט האט פערשטאנען אז דאס איז א ווינק, צו ווייזען מיט וואס פאר א נארישקייטען די גייסטליכע געבען זיך אב, און מען האט דאס בוך מיט פערגניגען געלעזען.

דאס וואס איז אבער געוועהן פאר די עדלע קריסטען א געלעכטער האט זיך אויסגעלאזט צו די יודישע קאפ. די שונאים זענען נאך מעהר אין כעס אריין און פפעפערקארן האט בפירוש אנגעהויבען שרייען אז אין גאנצען געפינען זיך נאך אין דייטשלאנד דריי יודישע קהלות, אין ווארמס, רעגענשבורג און פראנקפורט אם מאין, און ווען מען זאל זיי אויך פטר'ן, וואלט שוין ניט געוועהן מיט וועמען צו טהון האבען און עס וואלט ניט געקומען צו לייטיש געלאכטער. אזוי איז ביי די שונאים געבליבען מען זאל גאר פועל'ן ביי דער מלוכה זי זאל להחלוט'ן די יודען ארויסטרייבען, און אזוי ווי איינער פון זייערע לייט, דער יונגער עפיסקאפ פון מאגדעבורג אלבערט פון בראנ־דענבורג איז גראד דעמאלט געווארען ארכיעפיסקאפ פון מאינץ, האבען זיי

דורך אִיהם אויסגֶעאַרְבֵּייט מֶען זָאל מַאכֶען אֵיין אֲסִיפָה אונ בֶּעשְׁלִיעסֶען אַז אִין וָוארְמְס אונ פְרַאנְקְפורְט זָאל זִיךְ מֶעהר קֵיין יוד נִיט טָארֶען גֶעפִינֶען. די אֲסִיפָה הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם 7 יַאנְוַואר 1516 אונ הָאט זִיךְ אַוֶעקְגֶעשְׁלֶעפְּט אַ פָּאר חֳדָשִׁים, אונ דֶערְוַוייל זֶענֶען די יוּדֶען גֶעוָוארֶען גֶעוָוארְנְט פון דֶעם אומְגְלִיק וָואס עֶרְוַוארְטֶעט זֵיי אונ הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט שְׁלִיחִים צום קֵייזֶער מַאקְסִימִילִיַאן, אונ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אויף זֵיי רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אונ זֵיי נִיט לָאזֶען צו בְּרֶעכֶען. דֶער קֵייזֶער הָאט זִיךְ מַאכִי אָנְגֶענומֶען פַאר די יוּדֶען אונ הָאט גֶעשִׁיקְט אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זֵיי נִיט טְשֶׁעפֶּען. אויף דֶעם אוֹפֶן זֶענֶען די יוּדֶען פון וָוארְמְס אונ פְרַאנְקְפורְט נִיצָל גֶעוָוארֶען פון אַ סַכָּנָה, אונ עֶרְשְׁט אִין דְרַיי יָאהר אַרום, אַז מַאקְסִימִילִיַאן אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאט דֶער נַייסְטְלִיכֶער כַּאלְטְהַאזַאר הוּבְּמַייֶער אונְטֶערְגֶעהֵיצְט מִיט אַ פַייֶערִיגֶער דְרָשָׁה די בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת פון רֶעגֶענְסְבּורְג, זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען אויף די יוּדֶען אונ זֵיי הָאבֶּען אַלֶע גֶעמוּזְט אַלַיין פון דָארְט אַוֶועק.

אִין די עֶטְלִיכֶע יָאהר, וָואס זֶענֶען דֶערְוַוייל אִיבֶּערְגֶעלָאפֶען, הָאט זִיךְ דָאס מַחֲלוֹקֶת צְווִישֶׁען די רַייכְלִינִיסְטֶען אונ זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער נָאךְ פִיעל מֶעהר פֶערְגְרֶעסֶערְט, אונ הָאבְּשְׁטְרַאטֶען, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁמֶעקְט אַז די קָאמִיסִיָאן, וָועלְכֶע מֶען הָאט גֶעזֶעצְט, וֶועט גֶעוִויס פַּסְקֶענֶען אויף רַייכְלִינ׳ס זַייט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבֵּייטֶען בַּיים פַּאפְּסְט עֶר זָאל די זַאךְ אִיבֶּערְגֶעבֶּען אַ פֶערְזַאמְלוּנְג פון גַייסְטְלִיכֶע. לֶעאָ׳ן אִיז אֲפִילוּ פְרִיקְרֶע גֶעוֶועהן אַלֶע מָאל בֵּייטֶען דָאס וָוארְט אונ אַרויסְגֶעבֶּען אֵיין אַנְדֶער בֶּעפֶעהל, נָאר פון דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז בַּיי אִיהם אויךְ אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן וָואס די זַאךְ פֶערְצִיהט זִיךְ: עֶר אִיז גֶעשְׁטַאנֶען צְווִישֶׁען צְוֵויי פַייעֶרְן, פון אֵיין זַייט הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט מֵעִיז זַיין דֶעם דַייטְשֶׁען קֵייזֶער, וָואס הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעוָואלְט אַז רַייכְלִין זָאל בְּלַייבֶּען גֶערֶעכְט, פון דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אָבֶּער הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעטָארְט פֶערְקְרִיגֶען מִיט׳ן קֶענִיג פון פְרַאנְקְרַייךְ אונ נָאךְ אַנְדֶערֶע קַאטָאלִישֶׁע מְלָכִים, וָואס זֶענֶען שׁוֹין גֶעגַאנְגֶען אִין נִצָּחוֹן אונ הָאבֶּען גֶעפָאדֶערְט מֶען זָאל אֲפִילוּ קֵיין בְּלֶאטֶעל נִיט אִיבֶּערְלָאזֶען פון רַייכְלִינ׳ס סֵפֶר. דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ מְיַישֵּׁב גֶעוֶועהן אַז דָאס בֶּעסְטֶע וֶועט מַאכִי זַיין פַאר אִיהם וֶוען עֶר וֶועט צו לִיעבּ טְהוּן הָאבְּשְׁטְרַאטֶען אונ וֶועט נָאר אִין גַאנְצֶען פון זִיךְ אַרָאבְּוַוארְפֶען דֶעם עוֹל פון דֶער שַׁאֲלָה. אַזוֹי אִיז הָאבְּשְׁטְרַאטֶען אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען פון רוֹם אֲפִילוּ מִיט אַ גוּטֶען וֶועטְהִיג אִין הַארְצֶען וָואס עֶר הָאט גָאר נִיט אויסְגֶעפִיהְרְט, חָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעשִׁיט מִיט גָאלְד. נָאר עֶר הָאט זִיךְ נִיט

אָבְגֶעזָאנְט פון דָער הָאפְנוּנְג אַז סוֹף כָּל סוֹף וָועט אִיהם גֶערָאטְהָען אונ עֶר וָועט דָערלֶעבֶּען אִין זַיינֶע פַיינְד אַ נְקָמָה.

רייכְלִין הָאט זִיך נֶעטְהוּן זַיינְס אונ אַז עֶר הָאט זִיך אוֹיף דָער אֶלְטֶער בֶּעקאַנְט גֶעמַאכְט מִיט דֶער קַבָּלָה הָאט עֶר זִיך מִיט אִיהר אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען וִוי מִיט אַ אֶבֶן טוֹב. דִי סוֹדוֹת פון דָער קַבָּלָה, וָועלְכֶע עֶר הָאט גֶעלֶערְנְט מִיט דֶער הִילְף פון אַ סֵפֶר, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ מְשׁוּגָע'נֶער מְקוּבָּל, יוֹסֵף גִ׳יקַטִילַא, אונ וָואס אֵיינֶער פון דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען פָּאוּל רִצִּיָא, הָאט דָערְפוּן גֶעמַאכְט אַלַאטֵיינִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג, הָאבֶּען אִיהם שְׁטַארְק פֶּערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ, אונ עֶס אִיז בַּיי אִיהם נָאר קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דָער דָאזִיגֶער לִמוּד אִיז נָאר בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען דַארוּף בַּיי דִי יוּדֶען הֵיילִיג צוּ מַאכֶען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעלִיגְיָאן. אַזוֹי הָאט רייכְלִין גֶעקוּקְט אוֹיף דָער קַבָּלָה אונ אַזֶעלְכֶע גֶעדַאנְקֶען הָאט עֶר אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין זַיין נַיי סֵפֶר, וָואס עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט אַ מַתָּנָה דָעם פַּאפְּסְט לֶעאָ. דֶערְוַוייל אִיז אִים יָאהר 1519 גֶעשְׁטָארְבֶּען דָער אַלְטֶער קֵייזֶער מַאקְסִימִילְיַאן אונ מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אַ נַייעֶם מֶלֶךְ. דִי דַייטְשְׁלִיכֶע הָאבֶּען גֶעוָואלְט דָעם שְׁפַּאנִישֶׁען הֶערְשֶׁער קַארְל דָעם פִינְפְטֶען, ווייל זֵיי הָאבֶּען גֶעוואוּסְט אַז בַּיי אִיהם וָועלֶען זֵיי קָאנֶען אַלְדִינְג פּוּעֶלְ׳ן, אונ דָעם פַּאפְּסְט׳ס רָצוֹן אִיז נִיט גֶעוֶועהן דַארוּף. דָאס הָאט גֶעפִיהרְט. דֶערְצוּ, וָואס דֶער פַּאפְּסְט, וֶועלְכֶע הָאט נָאךְ פְרִיהֶר קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף דִי קָאלְנֶער דַייטְשְׁלִיכֶע, הָאט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעהַאלְטֶען זַיין מֵיינוּנְג וֶועגֶען רייכְלִין אונ עֶר הָאט נִיט נָאר כָּשֵׁר גֶעמַאכְט אַללֶע יוּדִישֶׁע סְפָרִים, נָאר עֶר הָאט אוֹיךְ גֶעהֵייסֶען נָאךְ אַמָאל דְרוּקֶען דֶעם תַּלְמוּד בַּבְלִי, אונ אַז אַ ַרייכֶער דְרוּקֶער, אַ קְרִיסְט, דָנִיאֵל בָּאמְבֶּערג, הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען דֶערְצוּ, הָאט אִיהם לֶעאָ גֶעלוֹיבְּט אונ גֶעשְׁטִיצְט מִיט אַללֶע מִיטֶעל.

דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ נַייעֶר קְלַאפּ פַאר הָאכְשְׁטְרַאטֶען מִיט זַיין חֶבְרָה, ווייל עֶר הָאט זִיךְ פָארְט נִיט גֶעקֶאנְט רִיכְטֶען אַז בַּיים פַּאפְּסְט אִין הוֹיף זָאל פְּלוּצְלוּנְג רייכְלִין וֶוערֶען אַזַא חָשׁוּב אונ מֶען זָאל דָארְט קֵיין מוֹרָא נִיט הָאבֶּען אַז דוּרְךְ רייכְלִינ׳ס פְרַייע גֶעדַאנְקֶען זָאל חָרוּב וֶוערֶען דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פון דָער קַאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה. הָאכְשְׁטְרַאטֶען הָאט אָבֶער אַ גְרוֹיסֶען טָעוּת גֶעהַאט, אִין דֶער צַייט וָואס עֶר הָאט מִלְחָמָה גֶעהַאלְטֶען מִיט רייכְלִין אונ זַיינֶע סְפָרִים, הָאט עֶר זִיךְ נָאר נִיט אוּמְגֶעקוּקְט וִוי דִי סַכָּנָה קוּמְט נָאר פון אֵיין אַנְדֶער אָרְט. דִי אַרְבַּייט פון עֶדְלֶע אונ גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען, וָועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהן וָואס פַאר פֶערְדָארְבֶּענֶע מִדּוֹת עֶס זֶענֶען נִתְרַבֶּה גֶעוָוארֶען אוֹיף דֶער וָועלְט

צו ליעב די קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, אִיז נִיט גֶעוָוארֶען לְאִבּוּד; דָאס וָואס זַיי הָאבֶּען אַ מָאל אוּנ בִּיסְלָעכְוַוייז פֶּערְזָאעט מִיט טְרֶערֶען אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען פַאר די שְׁפֶּעטֶערִינֶע דוֹרוֹת וִוי אַ טְהֵייעֶרֶע גֶערָאטְהֶענֶע תְּבוּאָה אוּנ מֶען הָאט די שָׁאנֶע זַאנְגֶען אָבְּגֶעשְׁנִיטֶען מִיט פְרֵייד. וָוען די גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען גֶעוָואלְט מִיט גֶעוַואלְד פֶערְלֶאנְגֶערְן די נַאכְט אוּנ פִינְסְטֶער מַאכֶען די לִיכְטִיגֶע שַׁיין, הָאט זִיךְ די וֶועלְט גֶעפִיהרְט נָאךְ אִיהרֶע גֶעזֶעצֶע אוּנ אַז עֶס הָאט גֶעמוּזְט וֶוערֶען טָאג הָאט נָאר נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ די זוּנְן אִיז טַאקִי אוֹיפְגֶעגַאנְגֶען אוּנ דֶערְקְוִויקְט אַ סַךְ מֶאנְשְׁלִיכֶע הֶערְצֶער מִיט שְׁטְרַאהלֶען פוּן הָאפְנוּנְג, פְרַייהַייט אוּנ מֶענְשֶׁענְ־לִיעבֶּע. דֶעם וָואס הָאט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ קוּקֶען מִיט אָפֶענֶע אוֹיגֶען אוֹיף די סִבּוֹת פוּן יֶעדֶער זַאךְ אוּנ אַרוֹיסְזֶעהן, אַז אַלְדִינְג וָואס עֶס גֶעשֶׁעהט קוּמְט נִיט אוּמְגֶערִיכְט, הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט אוֹיסְוַוייזֶען אַז די רֶעפָארְמַאטָארֶען מַארְטִין לוּטְהֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ צְוִוינְגְלִי אִין דֶער שְׁוַוייץ זֶענֶען נָאר פְּלוּצְלוּנְג אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען, וִוי מֶען זָאגְט, פוּן דֶער הֶעלָער הוֹיט, נָאר פַאר'ן בַּעַל שֵׂכֶל אִיז נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ אָנְצוּשְׁטוֹיסֶען אַז אַזוֹי הָאט עֶס גֶעמוּזְט זַיין, אַז די קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעצוֹיגֶען דֶעם בּוֹיגֶען, אוּנ וָואס צוּ — אִיז אִיבְּרִיג.

מַארְטִין לוּטְהֶער אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל אוּנ דֶערְצוּ אִיז עֶר נָאךְ גֶעוֶועהן זֶעהר בֶּעשֶׁעפְּטִיגְט מִיט'ן רֵיינִיגֶען אוּנ לוֹיטֶער מַאכֶען די קַאטוֹלִישֶׁע אֱמוּנָה, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען, אַז עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט וִוי די שִׂנְאָה פוּן די קְרִיסְטֶען צוּ די יוּדֶען אִיז גְרוֹיס הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאט שְׁטַארְק גֶעשְׁטְרָאפְט דֶעם עוֹלָם פַאר וָואס זַיי בֶּעהַאנְדְלֶען אַזוֹי שְׁלֶעכְט דָאס פָאלְק, וָואס פוּן זַיי אִיז אַרוֹיס יֶעזוּס קְרִיסְטוּס. לוּטְהֶער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען אַ נַייעֶ אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער בִּיבֶּעל אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר אָנְ־גֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּנ אַז יוּדֶען הָאבֶּען דָאס דֶערְזֶעהען אוּנ נָאךְ גֶעהָאֶרְט אַז עֶר נֶעהְמְט זִיךְ אָן פַאר זַיי, זֶענֶען זַיי גֶעוָוארֶען מָלֵא שִׂמְחָה אוּנ הָאבֶּען צוּ אִיהם אֲפִילוּ גֶעשִׁיקְט דְבַיי לוֹמְדִים מֶען זָאל מִיט אִיהם אִיבֶּערְשְׁמִיעסֶען אוֹיבּ עֶס וָואלְט נִיט גְלַייכֶער גֶעוֶועהן עֶר זָאל נָאר אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעהן צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דֶערְפוּן אַלְלֵיין קֶאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהן וִוי פְרֵיי די יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ דֶערְפִילְט גֶעפִיהלְט אוּנ וָואס פַאר אַ מִין אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ לוּטְהֶער הָאט אִין יֶענֶער צַייט אָנְגֶעמַאכְט. עֶס הָאט אַנְדֶערְשׁ נָאר נִיט גֶעקָאנְט זַיין, וַוייל וִוי בַּאלְד מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז לוּטְהֶער אַלְלֵיין שְׁטֶעלְט אַזוֹי הוֹיךְ די הֶעבְּרֶעאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע, הָאבֶּען זִיךְ די בֶּעסְטֶע יוּנְגֶע לַייט גֶעכַאפְּט צוּ לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ הָאבֶּען

געמוזט אנקומען צו יודען, דורך דעם זענען זיי איינער מיט דעם אנדערן מעהר בעקאנט געווארען און פיעל פון זיי זענען צווישען זיך פערבונדען געווארען מיט איין אמת'ער פריינדשאפט. אין יענע יאהרען האבען אסך קריסטען גע־לערנט ביים בעריהמטען מדקדק ר' אליהו לעוויטא אדער ר' אליהו בחור, וואס מען האט איהם אין פאדוא אבגעראבעוועט און ער האט זיך געמוזט אין ארעמקייט ארומשלעפען איבער פערשיעדענע שטאדט און ציהען זיין פרנסה פון לעהרנען מיט תלמידים. איינער פון זיינע בעסטע תלמידים איז געוועהן דער קארדינאל עגידיא דע וויטערבא, וועלכער האט איהם מיט זיין גאנצער משפחה אויסגעהאלטען אין רום מעהר פון צעהן יאהר. ביי איהם האט אויך געלערנט תורה געארגע דע סעלווע, דער עפיסקאפ פון לאוואור, און אז די פרומע יודען האבען אנגעהויבען אויף איהם קרום צו קוקען דערפאר וואס ער לערנט מיט קריסטען האט ער מיט שטאלץ געוויזען אז זיינע תלמידים בעקומען ליעב יודען און יודישקייט און אז ער איז דערמיט מקדש השם. איבריגענס איז ר' אליהו לעוויטא געוועהן אפריידענקער און האט זיך ערלויבט אפענטליך אויסצווייזען, אז אפילו די תנאים האבען ניט געוואוסט פון קיין נקודות. אוודאי האבען די רבנים, ניט געקאנט דערצו מסכים זיין און פיעל פון זיי זענען איהם געווארען נעגנער. דערפאר האט ער אבער געהאט גרויס כבוד פון די קריסטען און אויסער איהם האבען זיי אויך געשאצט אנדערע יודישע לעהרער, ווי ר' יעקב מנטין און ר' אברהם דע באלמעס; יודישע ספרים האט מען אנגעהויבען קויפען פון אללע זייטען און אין פיעל שטאדט פון דייטשלאנד און איטאליען האט מען געאפענט יודישע דרוקען און יודען האבען דערפון געהאט שאן פרנסה.

מילא וואס אין דייטשלאנד איז דאס יודישקייט און די העבראישע שפראכע אזוי געהויבען געווארען – איז נאך ניט אזא חדוש, ווייל דארט האבען זיך נאך געפונען ניט ווענינ לומדים, און דערצו האט רייכלין ניט אויפגעהערט צו ארבייטען און לוטהער האט איהם אונטערגעהאלפען, נאר דאס וואונדער איז נאך גראסער וואס נאר אין פראנקרייך האט לשון קדש אנגעהויבען שפיעלען א גרויסע ראללע, האטש שוין מעהר פון הונדערט יאהר איז קיין זכר פון קיין יודען אין לאנד מעהר ניט געוועהן. דער נייער קאניג פראנץ דער ערשטע איז געוועהן א גרויסער ליעבהאבער פון וויסענשאפט און איהם צו ליעב האט דער איינענער גייסטליכער גואילומע האקווינעט פעטיט, וואס האט ערשט זעכס יאהר צוריק געאסר'ט רייכלינ'ס ספרים און געפסקנ'ט מען זאל פערברענען דעם תלמוד,

גֶעמוּזְט זֶעהעְן, אַז אִין דֶער פַּארִיזֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶאט זָאל מֶען בֶּעשְׁטִימֶען אַ פְּרָאפֶע־סָאר פוּן הֶעבְּרֶאִישׁ אוּנ מֶען זָאל מַאכִין אִין פַּארִיז אֶפְנֶען אַ גְרוֹיסֶע יוּדִישֶׁע דְרוּק. דֶער קֶאנִיג הָאט גֶעלָאזְט קוּמֶען ־קִיין פְרַאנְקְרַייךְ דֶעם עֶפִּיסְקָאפ פוּן קָארְסִיקָא, אוֹיגוּסְטִין יוּסְטִינִיאַנִי, וֶועלְכֶער הָאט גֶעשֵׁם'ט אוֹיף דֶער וֶועלְט מִיט זַיינֶע הֶעבְּרֶאִישֶׁע ־קֶענְטְנִיסֶע אוּנ אַ חוּץ דֶעם הָאט ־עֶר מַאכִין גֶעוָואלְט אַז אִין דֶער פַּארִיזֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶאט זָאל מֶען לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ וִוי ־עֶס דַארְף צוּ זַיין, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט ־עֶר גֶעשִׁיקְט ־קִיין רוֹם בֶּעטֶען ר׳ אֵלִיָהוּ לְוִויטַא ־עֶר זָאל אָנְנֶעהְמֶען דִי פְּרָאפֶעסָאר־שְׁטֶעללֶע. וִוי ־עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט ר׳ אֵלִיָהוּ לְוִויטַא הֲנָאָה טְהוּן וָואס ־עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא פֶערְאֶנְדֶערוּנְג אִין פְרַיינְקְרַייךְ, אוּנ דָארְט וואוּ אַ יוּד הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעטָארְט אִיבֶּערְנֶאכְטִיגֶען וְוִיל אִיהם דִי מְלוּכָה אָבְּ־גֶעבֶּען אַזַא כְּבָבוֹר׳ע דִיעְנְסְט, הָאט ־עֶר פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען נִיט גֶעוָואלְט זַיין דֶער אֵיינְצִיגֶער יוּד אִין לַאנְד, אוּנ אַזוֹי וִוי ־עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ צוּ פוֹעֵל׳ן מֶען זָאל אֶפְנֶען דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן פְרַאנְקְרַייךְ פַאר אַללֶע זַיינֶע בְּרִידֶער, הָאט ־עֶר זִיךְ בֶּעסֶער אָבְּגֶעזָאגְט. אַזוֹי אִיז גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל אוֹיף אוֹיגוּסְטִין אַסְטִינִיאַנִי אַז ־עֶר זָאל אַלֵיין בֶּעפֶעסְטִיגֶען דָאס לֶערְנֶען פוּן לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אוּנ ־עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ זַיין זַאךְ מִיט גְרוֹיס חֵשֶׁק אוּנ לִיעבְּשַׁאפְט: ־עֶר הָאט גֶע־לָאזְט אָבְּדְרוּקֶען דַוְקָא נִיט ־קִיין גֶערָאטְהֶען סֵפֶר אִיבֶּער דִקְדוּק פוּן ר׳ משֶׁה קִמְחִי, וַוייל ־קִיין בֶּעסֶערְס הָאט ־עֶר נִיט גֶעהַאט, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאט ־עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ לַאטַיינִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּנ׳ם „מוֹרֶה נְבוֹכִים" אוּנ ־עֶס אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אַז גְרָאד דָארְט, וואוּ פֶערְנַארִישְׁטֶע יוּדֶען הָאבֶּען צוּרִיק מִיט דְרַיי הוּנְדֶערְט יָאהר פֶערְבְּרֶענְט דֶעם רמב״ם׳ס סֵפֶר, זָאל אַ קְרִיסְטְלִיכֶער גַייסְ־לִיכֶער דֶערְמִיט בֶּעקַאנְט מַאכֶען דִי גַאנְצֶע וֶועלְט. אִין רַהיימְס הָאט מֶען אִין דֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶאט אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען הֶעבְּרֶאִישׁ אוּנ אֵיינֶער פוּן רַייכְלִינ׳ס תַּלְמִידִים, פּוֹילוּס פַאגִיוּס. הָאט זִיךְ אִין אִיסְנִי גֶעמַאכְט אַ יוּדִישֶׁע דְרוּק; נָאר אַזוֹי וִוי אַלֵיין פִיהרֶען הָאט ־עֶר זִי נִיט גֶעקָאנְט הָאט ־עֶר גֶעבֶּעטֶען ר׳ אֵלִיָהוּ לְוִויטַא ־עֶר זָאל אִיהם קוּמֶען הֶעלְפֶען, אוּנ דָאס מָאל הָאט ־עֶר זִיךְ נִיט אָבְּגֶעזָאגְט, וַוייל ־עֶר הָאט גֶעוָואלְט אָבְּדְרוּקֶען זַיין כַאלְדֶעאִישׁ וֶוערְטֶערְבּוּךְ אוּנ בַּיי פּוֹילוּס פַאגִיוּס אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ גַאנְצֶע מְצִיאָה, וַוייל בַּיי אַללֶע קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אִיז אַיינְגֶעוֶוערְט גֶעוֶועהן, פּוּנְקְט וִוי בַּיי רַייכְלִין, אַז קוֹים וֶועלֶען זַיי קֶאנֶען רֶעכְט פֶערְטַייטְשֶׁען דֶעם „זֹהַר" וֶועלֶען זַיי הָאבֶּען דָאס בֶּעכְטֶע מִיטֶעל דִי יוּדֶען בֶּעקַאנְט צוּ מַאכֶען מִיט דֶער הֵיילִיגְקַייט פוּן דֶער קְרִיסְטְ־לִיכֶער רֶעלִיגִיאָן.

אזוי האבען יודען אונ קריסטען זיך אנגעהויבען גלייך אינטערעסירען מיט דער ביבעל אונ ר׳ אליהו לעוויטא, וואס האט, ווי עס שיינט, ניט געוואלט אז יודען זאלען זיך בענוצען מיט לוטהער׳ס איבערזעצונג, האט ארויסגעגעבען זיין איינענע דייטשע איבערזעצונג. אין דער איינענער צייט האט איינער פון די מאראנען, דואַרטע דע פינעל, וואס איז אנטלאפען פון פארטוגאל אונ איז אין פערארא צוריק געווארען א יוד אונ האט זיך גערופען אברהם אוסקווע, געמאכט א שפאנישע איבערזעצונג פון תנ״ך אונ די יודען האבען געקאנט לעזען די ביבעל אין ביידע שפראכען, וואס זיי האבען זיך מיט זיי בעדיענט אין גאנץ איירָאפא. די קריסטען ווידער האבען געמוזט אנקומען צו דער העברעאישער ביבעל, כדי זיי זאלען מיט איהר הילף לערנען לשון קודש אונ דערפאר האט דער דרוקער דניאל באמבערג געמאכט זעהר א גוט געשעפט דערמיט וואס ער האט אסך יאהרען כסדר געדרוקט די תורה מיט עטליכע פירושים פון רש״י, אבן עזרא, קמחי אונ נאך אנדערע, אונ האט פערקויפט פון איהר טויזענדער. אזוי האט איין פונק פון רייכלינ׳ס ליעבשאפט צום אמת, איין שיין פון לוטהער׳ס שכל אנגעמאכט א איבערקערעניש, אונ די תורה הקדשה האבען זיך פלוצלונג גענומען לערנען אזעלכע מענשען, וואס האבען זיי ערשט ניט לאנג געוואלט אריינװארפען אין פייער...

---

2 די מאראנען אונ די פאלשע האפנונגען אויף משיח׳ס צייטען.

(1530—1548 נאך קריסטוס געבורט).

אין דער ערשטער האלפט פונ׳ם זעכצעהנטען יאהרהונדערט איז דער אינוועניגסטער מצב פון די יודען געוועהן ניט קיין פרעהליכער, אונ אנדערש האט ער נאך ניט געקאנט זיין, אין די לאנדער, וואו זיי האבען זיך צונויפגעשטופט, ווען מען האט זיי כמעט אין גאנץ איירָאפא געטריבען אונ געיאגט, האבען זיי זיך, א לאנגע צייט נאך, ניט געקאנט פיהלען היימיש, די קלעפ, וואס די עלטערן האבען איבערגעליטען האבען נאך ניט פערגעסען די ערשטע דורות, די צייכענס האבען אזוי גיך ניט געקאנט פערגעהען, מען האט זיך נאך אלץ געדערמאנט ווי אויף א פרעמדער פוהר, עס האט זיך אויסגעוויזען אז אט מאכט עמיצער א בייזע מינע—סוז מען שוין חאפען דאס פעקעל אויף די פלייצעס אונ זוכען זיך ווידער א נייע היים אונ ווען א פאלק געפינט זיך אין אזא לאנגע דאנקט עס נאט וואס דאס לעבען דערהאלט זיך חאטש אונ קאן

קֵיין עֶרְלֶערֶע תַּכְלִית נִיט אִין זִין הָאבֶּען. דָערְצוּ אִיז נָאךְ דָאס אוּמְגְלִיק בֶּע־שְׁטַאנֶען אִין דָעם וָואס פוּן קֵיין אַחְדוּת הָאבֶּען דִי יוּדֶען נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען; אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט, וִוי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, אַדְרִיאַנָאפָּאל, סַאלוֹנִיקִי אוּנ אוֹיךְ אִין פִיעל אָרְטֶער פוּן גְרִיכֶענְלַאנְד אוּנ אִיטַאלְיֶען, הָאט מֶען גֶעקָאנְט גֶעפִינֶען פֶערְשִׁיעדֶענֶע קְהִלּוֹת: אִיטַאלְיֶענִישֶׁע, גְרִיכִישֶׁע, שְׁפַּאנִישֶׁע, פָּארְטוּגַאזִישֶׁע, דַייטְשֶׁע אוּנ אֲפִילוּ אַפְרִיקַאנִישֶׁע; יֶעדֶע קְהִלָּה הָאט זִיךְ גֶעהַאט אִיהְרֶע רַבָּנִים, חַזָנִים, פָּארְשְׁטֶעהֶער, אֵיינֶע צוּ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט מִישֶׁען. אוּנ בַּיי אַזַא צוּוָוארְפֶענְהַייט זֶענֶען אֲפִילוּ דִי בֶּעסֶערֶע מֶענְשֶׁען אוֹיךְ נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן עֶפִּיס צוּ טְהוּן פַאר'ן כְּלַל. אִין דִי יְשִׁיבוֹת הָאט מֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען בֶּעגֶעבֶּען מִיט פִּלְפּוּל, פוּן קֵיין חֲקִירָה סְפָרִים הָאט מֶען גָאר נִיט גֶע־וָואלְט וִויסֶען, וַוייל דִי עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וִוי ר׳ אַבְרָהָם פַּרִיצוֹל, ר׳ יַעֲקֹב מַנְטִין אוּנ ר׳ אַבְרָהָם דֶע־בַּאלְמֶעס, וָואס הָאבֶּען אַזוֹי גֶעשֵׂם׳ט צְוִוישֶׁען קְרִיסְטֶען, זֶענֶען בַּיי דִי יוּדֶען דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרוֹיסֶע חֲשׁוּבִים אוּנ וֶוען אֲפִילוּ מֶען וָואלְט זֵיי גֶעוֶועהן גֶעשֶׁאצְט נָאךְ זֵייעֶר וֶוערְטְה וָואלְטֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט דֶערְוֶועקֶען אַ לִיעבְּשַׁאפְט צוּ וִויסֶענְשַׁאפְטֶען, וַוייל בַּיי אַללֶע אִיז אַיינְגֶעעֶרְדְט גֶעוֶועהן אַז דִי גְרֶעסְטֶע אוּמְגְלִיקֶען הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶע־נוּמֶען דֶערְפוּן וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעלֶעגְט דִי תּוֹרָה אוֹיף אַזַייט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּ וֶועלְטְלִיכֶע חָכְמוֹת. אַ שְׁטַארְקֶע נְגִיעָה אִין דָעם וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק הָאט זִיךְ, אִין אָנְהֵייבּ פוּנ׳ם זֶעכְצֶעהְנְטֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט, אַוֶועקְגֶעקֶעהְרְט פוּן דֶער וִויסֶענְשַׁאפְט, וָואס הָאט פְרִיהֶר בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיהט, הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט דוֹן יִצְחָק אַבְּרַבַּנְאל, וֶועלְכֶער הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פְרֶעגֶען קֻשְׁיוֹת אוֹיפ׳ן רמב״ם אוּנ הָאט אַ בִּיסֶעל אָבְּגֶעהַאלְטֶען דָעם עוֹלָם פוּן זַיינֶע סְפָרִים, אוּנ בֶּעזוּנְדֶערְס זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעגְנֶער פוּן וִויסֶענְשַׁאפְטֶען ר׳ יוֹסֵף יַעֲבֶץ פוּן פָּאר־טוּגַאל אוּנ ר׳ אַבְרָהָם בֶּן שְׁלֹמֹה פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייעֶן, אַז דֶער יוּד מוּז זִיךְ נָאר פֶערְשְׁלִיעסֶען אִין דָעם קְלֵיינֶעם וֶועלְ־טֶעלֶע פוּנ׳ם תַּלְמוּד אוּנ טָאר נָאר נִיט אֲפִילוּ קֵיין קוּק טְהוּן אוֹיף דֶער לִיכְטִיגֶער שַׁיין. דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען נָאר נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף דָעם גְרֶעסְטֶען דֶענְקֶער פוּן יֶענֶער צַייט, ר׳ אֵלִיָהוּ דֶעיל־מֶדִיגוֹ, אוּנ עֶס אִיז נָאר אַ חִדּוּשׁ וִוי אַזוֹי הָאט דֶעמָאלְט גֶעקָאנְט דָעם אַבְּרַבַּנְאל׳ס זוּהן, דֶער דָאקְטָאר לֶעאָן אַבְּרַבַּנְאל מֶדִיגוֹ, אָנְשְׁרַייבֶּען זַיין בֶּערִיהְמְט סֵפֶר „שְׁמִיעסֶען וֶועגֶען לִיעבֶּע", וָואס אִיז פוּל מִיט הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען אוּנ וָואס דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער קָאנִיג פִילִיפּ דֶער צְוֵוייטֶע הָאט עֶס בַּיי אִיהם מִיט דַאנְק גֶענוּמֶען פַאר אַ מַתָּנָה.

אודאי האט אין יענער צייט די קבלה צושפרייט איהרע פליגעל, כדי די זאל נאך מעהר פארשטעלען דאס ליכטיגקייט אונ האלטען די יודען אין דער פינסטערניש. די מקובלים ר׳ יהודה חית, ר׳ ברוך פאן בענעווענט, ר׳ אברהם לוי, ר׳ מאיר בן גבאי אונ אבן אבי זמרה האבען אומעדום אין איטאליען אונ טירקיי פערשפרייט זייער למוד, אונ אז די יודען האבען דערזעהן אז אזעלכע בעריהמטע קריסטען ווי רייכלין, עגידיא פאן וויטערבא, גאלאטיני אונ אפילו דער פאפסט בעשעפטיגען זיך מיט קבלה איז ביי זיי געבליבען אז די גאנצע וועלט איז מודה אויף דעם אמת וואס ליעגט פערבארגען אין איהרע סודות אונ אז קיין היילינערס דערפון איז גאר ניטא. דער עולם האט זיך געוואהנט צו זאגען „זהר״ אונ ניט פערשטעהן קיין איינציג ווארט, צו הארען דרשות אהן א טעם אונ זיך שטויסען אויפ׳ן ווינק, אונ אזוי ווי מען איז געוועהן געגוג דערשלאגען אונ געפאלען האט מען אנגעהויבען בויען לופט-שלאסער אונ זוכען זיך א טרייסט אין פאלשע האפנונגען, אז אט באלד וועט שוין קומען די ישועה אונ יודען וועלען אויסגעלאזט ווערען פונ׳ם גלות. יעדער וואס האט נאר פערשטאנען צו גריבלען אין די היילינע ספרים האט זיך געפונען א פסוק אונ געמאכט חשבונות ווענען משיח׳ס קומען; ווער שמיעסט אז דער אברבנאל אליין, וואס איז דוקא ניט געוועהן קיין גרויסער ליעבהאבער פון קבלה, האט זיך געלאזט פערפיהרען אונ האט אנגעשריבען זיין ספר „משמיע ישועה״, אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען מיט דער הילף פון עטליכע פסוקים, אין „דניאל״, אז משיח מוז קומען אים יאהר 1503, אין געווארען א שמחה אויף די יודען אונ עס איז ביי קיינעם קיין ספק ניט געוועהן אז נאר ניך וועט ווערען א סוף פון אללע צרות. דאס וואס דער אברבנאל האט אזוי די יודען פערדרעהט די קאפ האט שוין אין גאנצען פארבלאנדזשעט זייערע אויגען, זיי האבען פערלארען דעם שכל אונ מען האט זיי געקאנט איינרעדען אויפ׳ן הימעל א יריד. דאריבער איז קיין וואונדער ניט וואס ווען עס איז פלוצלונג, אים יאהר 1502, ארויסגעשפרונגען א דייטשער יוד, אשר לעמליין, וואס האט געוואהנט אין ווענעדיג אונ האט זיך געלאזט פאהרען איבער גאנץ דייטשלאנד אונ איטאליען אנצוזאגען די פרעהליכע בשורה, אז גאטט האט איהם געשיקט איין עצה געבען זיין געליעבט פאלק: מען זאל זיך מכין זיין צו דער גאולה מיט דאווענען אונ פאסטען, האבען איהם אללע געגלויבט אונ מען האט נוזר תענית געוועהן. סוחרים האבען זיך אבגעזאגט פון אללע געשעפטען, אפילו קריסטען האבען אנגעהויבען גלויבען אין דער בעפרייהונג

פון דִי יוּדֶען, אוּנ אַזוֹי אִיז אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אַגַאנְץ יָאהר מִיט תְּשׁוּבָה-טְרָגְן אוּנ וַוארְטֶען אוֹיף נִסִים. אַוַדַאי הָאט זִיךְ פוּן אַלֶעדִינְג נָאר נִישְׁט אוֹיסְגֶעלָאזְט, אָשֵׁר לֶעמְלִין אִיז מִיט אַמָאל פֶערְשְׁווּינְדֶען גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט נִיט גֶעוואוּסְט וואוּ זַיין גֶעבֵּיין אִיז הִינְגֶעקוּמֶען, פַאר׳ן אַבְּרַבַּנְאֶל אִיז גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶע בּוּשָׁה, וָואס עֶר הָאט אַזַא טָעוּת גֶעהַאט אוּנ זַיין הַארְץ וֶועטְהִינ אִיז גֶעוָוארֶען גְרֶעסֶער דֶערְפוּן, וָואס אַסַךְ יוּדֶען הָאבֶּען צוּזַאמֶען מִיט דֶער צוּשְׁטֶערְטֶער הָאפְנוּנְג אַשְׁפַּייא גֶעטְהוּן אוֹיפ׳ן גַאנְצֶען יוּדִישְׁקַייט אוּנ זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם.

דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאבֶּען דִי יוּדֶען נָאךְ גֶעפִיהלְט דֶעם קְלַאפּ, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעחַאפְּט צוּ לִיעבּ נַארִישֶׁע פֶערְדְרֶעהטֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אוּנ הָאבֶּען שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, בֶּעדַארְפְט דֶעם צֶעהְנְטֶען פֶערְזָאגֶען מֶען זָאל זִיךְ נִיט לָאזֶען נַארֶען. נָאר נִיט לַאנְג הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעשַׁאנֶעוֶועט: דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעטְהוּן זֵייעֶרס, זֵיי הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז אַמֶענְשׁ קָאן הָאבֶּען אַטָעוּת, אָבֶּער רֶעכְנֶען מוּז עֶר, וַוייל סוֹף כָּל סוֹף וֶועט דֶער חֶשְׁבּוֹן אַרוֹיס רִיכְטִיג, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי בִּיסְלֶעכְוַוייז נָאךְ אַמָאל אַרוֹיפְגֶעפִיהְרְט דֶעם עוֹלָם מֶען זָאל זִיךְ קְווִיקֶען מִיט פַאלְשֶׁע הָאפְנוּנְגֶען, בִּיז שְׁפֶּעטֶער מִיט אַיָאהר דְרַייסִיג אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַגְרָאסֶער אוּמְגְלִיק, דֶער זִיסֶער חָלוֹם פוּן מָשִׁיחַ׳ס קוּמֶען הָאט אָבְּגֶעקָאסְט גֶענוּג בְּלוּט, אוּנ דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעהַאט דֶעם בֶּעסְטֶען חֵלֶק.

דֶעם אֶמֶת מוּז מֶען זָאגֶען, אַזוֹי וִוי אַזוֹי דִי יוּדֶען אִיז שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן, וִוי אַזוֹי מֶען הָאט זֵיי גֶעיָאגְט פוּן אֵיין אָרְט אוֹיפ׳ן אַנְדֶערֶען, אִיז זֵיי נָאךְ אַלְץ בֶּעסֶער גֶעוֶועהן פוּן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען גֶעבִּיךְ גֶעהַאט דָאפֶּעלְטֶע צָרוֹת: מִיט זֵייעֶר אֶמֶת׳ער אֱמוּנָה הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעהַאלְטֶען, אוּנ גֶע-רוֹדֵפ׳ט הָאט מֶען זֵיי גְלַייךְ וִוי זֵיי וָואלְטֶען אָפֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן יוּדֶען. דֶער צְווייטֶער גְרָאס-אִינְקְווִיזִיטָאר דֶעצַא אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַגְרֶעסֶערֶער אַכְזָר פוּן טָארְקְוֶועמַאדַא, אוּנ דֶערְצוּ הָאט עֶר גֶעהַאט נוֹטֶע צְווֵיי אוּנְטֶערְהֶעלְפֶערְס, וִוי זְשׁוּאַן דֶע לַא פוּעֶנְטֶע אוּנ דִיעֶגָא רָאדְרִיגוּעֶץ לוּצֶערָא, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט טַאקִי בֶּאֱמֶת שְׁטֵיינֶערְנֶע הֶערְצֶער אוּנ הָאבֶּען גֶעטְהוּן מַעֲשִׂים נוֹרָאִים. יֶעדֶען טָאג הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט הָאבֶּען פְרִישֶׁע קָרְבָּנוֹת, אוּנ גַאנְץ אָפְט פְלֶעגֶען אוּמְקוּמֶען אֲפִילוּ פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶען דָאס רַחֲמָנוֹת אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶרְלוֹיבְּט צוּ רֶעדֶען אַ גוּט וָוארְט וֶועגֶען דִי מַארְרַאנֶען. דֶער דְרִיטֶער גְרָאס-אִינְקְווִיזִיטָאר קְסִימֶענֶעס דֶע צִיסְנֶערָאס אִיז שׁוֹין קְלָאטֶערְשְׁט גֶעוֶועהן אַגְרֶעסֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט גֶעוואוּסְט וָואס הֵייסְט רַחֲמָנוֹת, וֶוען אִין זַיינֶע הֶאנְד פְלֶעגֶען אַרַיינְפַאלֶען מַארְרַאנֶען,

אדער נייא-קריסטען, דאס הייסט אזעלכע קריסטען וואס קומען ארויס פון יודען אדער מחדנער. אז קארל דער פינפטער האט געהאט בדעה צו ערלויבען די יודישע מאראנען זיי זאלען זיך מאגען אומקעהרען צוריק צו זייער אמונה און האט דערפאר געוואלט נעהמען א מנה יפה, האט קסימענעס דע ציסנעראס אנגעמאכט א געוואלד, און דער יונגער קייזער האט געמוזט מבטל זיין זיין רצון. נאך ביטערער איז געווארען די מאראנען ווען אין שפאניען האבען זיך אויך אנגעהויבען ארויסווייזען לוטהער'ס תלמידים: עס זענען צוגעקומען נייע מענשען צום ברענען, און דערבאלט האט מען שוין נאר ניט געטענה'ט און מען האט יודען, מחדנער און לוטהעראנער גלייך געווארפען אין פייער.

א סך בעסער איז געוועהן די מאראנען אין פארטוגאל, ווייל דארט האט זיי דער קעניג עמנואל בעווארענט אז צוואנציג יאהר בסדר מאגען זיי זיך פיהרען ווי זיי ווילען און די אינקוויזיציאן טאר זיך צו זיי ניט טשעפען. מען האט זיי אויך ערלויבט צו האלטען ביי זיך יודישע ספרים און זיי האבען זיך בענוצט מיט דער פרייהייט אזוי ווייט, אז זייערע קינדער האבען געלערנט לשון קדש, זיי האבען אבגעהיט די נאטהיגסטע דינים און פלעגען כמעט אפען דאוונען אין שולען. פיעל פון זיי האבען ביסלעכווייז אלדינג פערקויפט, צייט האבען זיי געהאט און קיינער איז זיי ניט געשטאנען איבער'ן האלז און נאקען; דאריבער איז זיי לייכט געוועהן צונויפשלאגען היבש געלד און דערנאך אריבער קיין איטאליען אדער טירקיי. די מלוכה האט זיך אפילו ארומגעקוקט און האט ארויסגעגעבען א בעפעהל אז קיינער פון די מאראנען טאר ניט אוועקוואנדערן דאס לאנד אהן א ערלויבניש פונ'ם קעניג און אז קיין שום קריסט זאל זיך ניט דערוואגען אבצוקויפען ביי זיי זאכען, נאר אזא בעפעהל האט זיי ניט געשטערט און עס איז נאר געבליבען אויף פאפיער. אוודאי פלעגען זיי די שפאנישע מא-ראנען מקנא זיין און ביי דער מינדעסטער סכנה האט מען זיך אריבערגעכאפט קיין פארטוגאל; דאס האט שפאניען ניט געוואלט ליידען און עמנואל האט געמוזט צו ליעב טהון און מאכען א געזעץ אז ביי דער גרעניץ זאל מען ביי יעדען שפאניער פארדערן א קוויטעל אז ער איז ריין פון חטאים געגען דער אמונה און אז די אינקוויזיציאן האט צו איהם גאר ניט.

ווי אזוי ניט, וואלטען שוין די מאראנען פון פארטוגאל געקאנט גליקליך לעבען, ווייל זיי זענען כמעט אללע געוועהן זעהר פעהיגע מענשען, דער קעניג האט פון זיי געהאלטען, פיעל פון זיי האבען געדיענט ביי דער קרוין און א טהייל זענען געווארען אפילו גייסטליכע. צום אומגליק, איז אבער דאס פאלק אויף

זַיי בָּאוּ גֶעוָועהן, וַוייל מֶען הָאט זַיי פָּשׁוּט נִיט פֶערְגוּנֶעט וָואס זַיי הָאבֶּען פַּרְנָסָה בְּכָבוֹד, אוּנ וָואס פַאר אֵיין אוּמְגְלִיק עֶס פְלֶעגְט זִיךְ טְרֶעפֶען הָאט מֶען אוֹיף זַיי אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז מֶען אִין כַּעַס גֶעוָועהן אוֹיף אֵיינֶעם פוּן זַיי, יָאהַאן רָאדְרִיגָא מַאסְקַארֶענְהַאס, וָואס אוּנְטֶער זַיין הַאנְד זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אַללֶע נְתִינוֹת פוּן דֶער מְדִינָה, אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאט מֶען שׁוֹין אָנְגֶעטְהוּן צָרוֹת אַללֶע מַארְרַאנֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז מֶען הָאט זַיי קֵיין גַאס נִיט גֶעלָאזְט דוּרְכְגֶעהֶען אוּנ מֶען פְלֶעגְט זַיי נָאכְשְׁרַייעֶן ״פֶערְשָׁאלְטֶענֶע יוּדֶען!״ מִיט דֶער שִׂנְאָה הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט עֶטְלִיכֶע גַייסְטְלִיכֶע, וָואס דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען בַּיי זַיי גֶעוָועהן וִוי אַדָארְן אִינְוָוענִיג, אוּנ פְּלוּצְלוּנְג אִין אַזוּנְטָאג הָאבֶּען זַיי אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַקְלַאנְג אַז אִין אַקִירְכֶע הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אַהֵיילִיג בִּילְד; דָאס הָאבֶּען זַיי גֶעטְהוּן מִיט אַכַּוָּנָה אַז דָאס פָאלְק זָאל זִיךְ צוּנוֹיפְלוֹיפֶען זֶעהֶען אָדֶער הָארֶען פוּן דֶעם נַייעֶם מוֹפֵת, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַנִידֶערְגֶעשְׁטֶעלְט אַגַייסְטְלִיכֶער אוּנ הָאט גֶעזָאגְט אַפַייעֶרִיגֶע דְרָשָׁה. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַללֶע צָרוֹת גֶעהֶען זִיךְ נָאר פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אַז זַיי זֶענֶען שׁוּלְדִיג אִין דֶעם הוּנְגֶער אוּנ דֶער מַגֵּפָה וָואס הָאבֶּען דָאס יָאהר אַתֵּל גֶעמַאכְט פוּנ'ם לַאנְד אוּנ, אַז עֶס אִיז אַגְרוֹיסֶע מִצְוָה זַיי צוּ פֶערְנִיכְטֶען. דָא זֶענֶען בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען צְוֵויי גַייסְטְלִיכֶע, יָאהַאן מָאכָא אוּנ פְרַאטְרָע בֶּערְנַארְדָא, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט לוֹיפֶען מִיט קְרַייצֶען אִין דִי הֶאנְד אִיבֶּער דִי גַאסֶען אוּנ אוּנְטֶערְהִיצֶען דָאס פָאלְק מֶען זָאל זִיךְ שׁוֹין נֶעהמֶען צוּ דֶער אַרְבַּייט. לַאנְג בֶּעטֶען הָאט מֶען קֵיינֶעם נִיט בֶּעדַארְפְט. אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען צוּגֶעזָאגְט אִי עוֹלָם הַזֶּה, וָואס מֶען וֶועט זִיךְ אַלֵיין נֶעהמֶען וֶוען מֶען וֶועט רַאבֶּעוֶוען, אִי עוֹלָם הַבָּא, וָואס מֶען וֶועט זִיךְ פֶערְדִיעֶנֶען וֶוען מֶען וֶועט אוֹיסְהַרְגֶ'ען דִי שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קִירְכֶע, הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפוּנֶען גֶענוּג בַּעֲלָנִים, צוּ זַיי זֶענֶען בַּאלְד צוּגֶעשְׁטַאנֶען אַסַךְ מַאטְרָאסֶען פוּן פְרֶעמְדֶע שִׁיפֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אִין לִיסַאבָּאן, אוּנ עֶהֶער מֶען הָאט זִיךְ גֶערִירְט אִיז שׁוֹין אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אַוִוילְדֶע מַחֲנֶה פוּן צֶעהן טוֹיזֶענְד רוֹצְחִים, וָואס הָאבֶּען אִין אֵיין טָאג גֶעטֵייטְט בִּיז פִיער טוֹיזֶענְד מַארְרַאנֶען.

פוּן יֶענֶעם טָאג אָן אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי מַארְרַאנֶען אִין פָּארְטוּגַאל גֶעוָוארֶען זֶעהר טְרוֹיעֶרִיג, חָאטְשׁ זַיי זֶענֶען גֶעוָועהן דִי נוּצְלִיכְסְטֶע מֶענְשֶׁען אִין לַאנְד, דִי בֶּעסְטֶע סוֹחֲרִים אוּנ בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת. אוּנ וֶוער שְׁמִיעְסְט אִין מֶעדִיצִין הָאט זִיךְ קֵיינֶער נָאר נִיט גֶעקָאנְט גְלַייכֶען צוּ זַיי, אוּנ זַייעֶרֶע דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען גֶעשֵׁם'ט אוֹיף דֶער וֶועלְט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז דֶער הַאס פוּנ'ם פָאלְק גֶעגֶען

זַיי גֶעווֶעהן וֶועהר גְרוֹיס אונ די מְלוּכָה הָאט אַללֶע מָאל גֶעהַאט צָרוֹת דֶערְפוּן וָואס זִי הָאט זַיי שְׁטֶאנְדִיג גֶעמוּזְט שִׁיצֶען אונ אָבְּהִיטֶען מֶען זָאל אוֹיף זַיי נִיט אָנְפַאלֶען. נָאר כָּל זְמַן דֶער קָאנִיג עִמָּנוּאֵל הָאט גֶעלֶעבְּט וֶוענֶען דִי מַארְרַאנֶען פָּארְט נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי אוּמְגְלִיקְלִיךְ, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען מִיט זַיי מִיט חֶסֶד, עֶר הָאט זַיי עֶרְלוֹיבְּט אוֹיסְצוּפָאהרֶען, אונ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז צְווִישֶׁען דִי נַייע-קְרִיסְטֶען אונ אַלְט-קְרִיסְטֶען זָאל מֶען נִיט מַאכֶען קֵיין שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד אונ דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל זִיךְ נִיט טָארֶען מִישֶׁען צוּ זַיי נָאךְ צְוַוע־צֶעהן יָאהר; קוֹים אִיז אָבֶּער דִי מְלוּכָה אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ יָאהַאן דֶעם דְרִיטֶען, אִיז פֶערְשְׁווְאוּנְדֶען זַייעֶר לֶעצְטֶער הָאפְנוּנְג, וַוייל עֶר הָאט נָאךְ אִין דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען גֶענוּג בֶּעווִיזֶען שִׂנְאָה גֶעגֶען דִי מַארְרַאנֶען אונ, אַז עֶר הָאט נָאךְ אָנְגֶעטְהוּן דִי קְרוֹין אונ חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט אַ שְׁפַּאנִישֶׁער פְּרִינְצֶעסִין, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ אַזוֹי פִיהרֶען וִוי דִי יוּנְגֶע קֶאנִיגִין הָאט אִיהם גֶערָאטְהֶען. קֹדֶם כָּל הָאט עֶר, אִים יָאהר 1524, אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ מֶענְשֶׁען, וְשָׁארְזְשׁ טְהֶעמוּדָא, עֶר זָאל זִיךְ צוּ קוּקֶען צוּם לֶעבֶּען פוּן דִי מַארְרַאנֶען אונ נָאכְפָארְשֶׁען צִי הַאלְטֶען זַיי גֶעטְרַיי דִי גֶעזֶעצֶע פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה אונ זָאל אִיהם גֶעבֶּען דֶערְפוּן אַ קְלָארֶע יְדִיעָה. טְהֶעמוּדָא הָאט אִיהם מִן הַסְתָּם, כַּאלְד גֶעבְּרַאכְט אַ תְּשׁוּבָה אַז דִי מַארְרַאנֶען הִיטֶען אָב שַׁבָּת אונ אַללֶע יוּדִישֶׁע יָמִים טוֹבִים, אַז פוּן קֵיין שׁוּם קְרִיסְטְלִיכֶען מִנְהָג ווִילֶען זַיי נִיט ווִיסֶען, אִין קִירְכֶע קוּמֶען זַיי נִיט, פַאר'ן טוֹיט בְּרֶענְגֶען זַיי נִיט קֵיין גַייסְטְלִיכֶע צוּ דִי קְרַאנְקֶע מִיט זַיי וִדוּי צוּ זָאגֶען אונ זַייעֶרֶע מֵתִים בֶּעגְרָאבֶּען זַיי בֶּע־זוּנְדֶער, נִיט צְווִישֶׁען אַללֶע קְרִיסְטֶען. דֶער קֶאנִיג הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָא וֶועט שׁוֹין דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאבֶּען אַ רֶעכְט שְׁטִיקֶעל אַרְבֵּייט אונ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאךְ מֶעהר אוֹיפְצוּדֶעקֶען דִי חֲטָאִים פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אונ דָאס הָאט עֶר נָאר גֶעקֶאנְט טְהוּן דוּרְךְ אַ אִינְגֶעוֶוענִינְסְטֶען מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל אַ לַאנְגֶע צַייט לֶעבֶּען צְווִאמֶען מִיט זַיי אונ דֶערְנָאךְ אַלְדִינְג אַרוֹיסְגֶעבֶּען. אַזַא מֶענְשֶׁעל הָאט זִיךְ כַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אונ דָאס אִיז גֶעוֶועהן הַיינְרִיךְ נוּנֶעס, אֵיינֶער פוּן לוּצֶערָא'ס תַּלְמִידִים, וָואס אִיז דַוְקָא אַללֵיין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען, נָאר עֶר אִיז זַיי גֶעוֶועהן אַ בַּעַל שׂוֹנֵא. עֶר הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ וֶוערֶען אַ מוֹסֵר. אִיהם אִיז לַייכְט גֶעווֶעהן צוּ מַאכֶען אַ פְרוּם פָּנִים אונ זִיךְ אַרַיינְגַנְב'נֶען אִין דִי שֶׁאנְסְטֶע הַייזֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען אִין לִיסַאבָּאן, עֶוָוארַא אונ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט אונ פוּן יֶעדֶען אָרְט הָאט עֶר גֶעשִׁיקְט בְּרִיעף דֶעם קֶאנִיג אוּנ הָאט אַלְדִינְג בֶּעשְׁרִיבֶּען אונ אֲפִילוּ יֶעדֶען אָנְגֶערוּפֶען בַּיים נָאמֶען. אַז יָאהַאן הָאט

שוין נְעהאט אַזאַ כָּשֶׁר'ן עֵדוּת, האט ער זִיךְ ענטשלאָסען באלד אַיינפיהרען בַּיי זִיךְ דִי אִינקוויזיציאָן און האט טאקי דעם איינענעם היינריך נוּנעס אַוועק־געשיקט פאר אַ שָׁלִיחַ קיין שפאניען צו קארל דעם פינפטען, כְּדֵי ער זאָל דוּרךְ איהם בעקומען די הַסְכָּמָה פוּנ'ם פאפסט. די מאַרראַנען זענען אָבער בעצייטענס געוואָהר געוואָרען וואס פאר אַ שלאַנג עס איז צווישען זיי אַרומגעקראָכען און וואס פאר אַ שְׁלִיחוּת נוּנעס האט אויף זיך גענומען. צְוויי פון זיי, דיעגאָ פאץ און אַנדרע דיאס, וועלכע האבען זיך פאר דער וועלט גערעכענט פאר נייסטליכע, זענען איהם נאָכגעלאָפען און האבען איהם דערהרג'ט אין באַדאַיאָץ, נִיט ווייט פון דער שפאנישער גרעניץ. אַוודאי איז היינריך נונעס געוואָרען אַ קָדוֹשׁ, און די צְוויי מאַרראַנען האבען מיט'ן לעבען בעצאָהלט דערפאר וואס זיי האבען געוואָלט מַצִיל זיין זייערע ברידער פון אַ צָרָה. צום סוֹף האבען זיי דערמיט ווייניג וואס געפועלט, ווייל אין יאָהאַן'ס האנד איז שוין געוועהן אַ גאַנץ צעטעל, וואס נונעס האט איהם נאך פריהר צוגעשטעלט און וואס דארט זענען געוועהן אויסגערעכענט אַי די שולדיגע, אַי זייערע גרויסע זינד, און די אִינְקוויזיטאָרען האבען שוין אַרויסגעקוקט מען זאָל זיי לאָזען זיך צו פיהרען די האנד, נאר נאר אוּמגעריכט איז געוואָרען איין איבערשלאַג און דער קאָניג האט נִיט אויסגעפיהרט זיין ביטערע מַחֲשָׁבָה.

פלוצלונג איז ערגיץ פון גאַנץ ווייט, פון די מִזְרָח־לענדער, אַראָבגעע־פאָהרען קיין אייראָפּא אַ יוּד, וואס האט געזאָגט אַז ער הייסט דָוִד, און ער שטאַמט אַרוּם פוּנ'ם שֵׁבֶט רְאוּבֵן, אַז זיין ברודער איז אַ מוֹשֵׁל איבער אַגאַנץ פאָלק, וואס בעשטעהט פון דריי הונדערט טויזענד גִבּוֹרִים, אַז זייער לאַנד רופט מען חָבוֹר און אַז דער קאָניג מיט די זיבּציג זְקֵנִים, וואס פיהרען די מְדִינָה, האבען איהם אַרויסגעשיקט צו די אייראָפּאישע מְלָכִים און בעזאָנדערס צום פאפסט, ער זאָל בַּיי זיי בעקומען ביקסען און האַראַמאַטען, כְּדֵי זיי זאָלען קאָנען מִלְחָמָה האַלטען מיט די מַחֲמַדַנער בַּיים רויטען יַם און אַרויס־טרייבען די טירקען פון אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. צו איז דָוִד הָרְאוּבֵנִי געוועהן אַ שווינדלער און האט אויסגעטראַכט פוּנ'ם קאָפּ די מַעֲשֶׂה וועגען זיין ברודער'ס מְלוּכָה פון יענער זייט סַמְבַּטְיוֹן, אָדער ער האט טאקי אַליין געגלויבט אין זיין כֹּחַ אַז עס וועט איהם געראָטהען עפּיס אויפצוטהון נייעס, — דאס איז עַד הַיּוֹם נִיט בעקאַנט, נאר ער איז פון דער נאַטור געוועהן אַזאַ מענש וואס מען האט איהם געמוזט אָננעהמען פאר אַ בַּעַל מוֹפֵת: זיין קליינע וואוקס, זיין אויסגעדאַרטקייט, זיין שוואַרץ פָּנִים, זיין שטאַנדיג פאַסטען, זיין רעדען לְשׁוֹן קֹדֶשׁ, זיין שטרענגער

קוק, זַיין פָאדֶערְן מֶען זָאל אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען אוֹיפֶן וִוינְק אוּנ בְּלִינְד פָאלְגֶען, דָאס אַלֶדִינְג הָאט גֶעמוּזְט פִיהרֶען דֶערְצוּ מֶען זָאל אִיהם וֶוענִיגֶער קַשְׁיוֹת פְרֶעגֶען אוּנ מֶעהר פַאר אִיהם דֶרֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען. דֶערְפַאר, אַז עֶר אִיז, נָאךְ זַיינֶע גְרוֹיסֶע נְסִיעוֹת אִיבֶּער אַרַאבְּיֶען, נוּבְּיֶען אוּנ מִצְרַיִם, אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין אִיטַאלְיֶען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קַיין רוֹם, הָאט מִיט אִיהם בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען דָאס לַאנְד צוּ קְלִינְגֶען, אוּנ אַז עֶר אִיז צוּגֶעפָאהרֶען אוֹיף זַיין וַוייס פֶערְד, מִיט אַ דִינֶער אוּנ אַ אִיבֶּערְזֶעצֶער, צוּם הוֹיף פוּנ׳ם פַאפְּסְט, הָאט מֶען אִיהם מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אַרַיינְגֶעבֶּעטֶען, אוּנ דֶער פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶער זִיבֶּעטֶע הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט אַ גַאנְצֶען פַּארַאד אוּנ אַזוֹי וִוי עֶס שְׁטֶעהט אָן אַ שָׁלִיחַ פוּן אַ מַלְכוּת. דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט צוּגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם פַאפְּסְט פִיעל רֶעקָאמֶענְדַאצִיֶעס פוּן גְרוֹיסֶע לַייט פוּן פָארְטוּגַאל, מִיט וֶועלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ בֶּעגֶעגֶענְט אִין וֶועג. דֶער פַאפְּסְט הָאט אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט דִי בְּרִיעף קַיין פָארְטוּגַאל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם פוּן דָארְט גֶעעֶנְטְפֶערְט אַז דִי חֲתִימוֹת זֶענֶען אֶמֶת׳ע אִיז עֶר בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען נָאר גֶעהוֹיכְט אוּנ גֶעקְרֶאנְט, אוּנ דֶער פַאפְּסְט הָאט טַאקִי עֶרְנְסְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען צוּ עֶס וָואלְט בֶּאֱמֶת נִיט גֶעוֶועהן אַ פְּלַאן מֶען זָאל דִי טִירְקֵיי אָבְּרֵיינִיגֶען פוּן דִי מַחְמַדָנֶער. אַזוֹי אִיז דָוִד הָרְאוּבֵנִי גֶעוָוארֶען בַּיים פַאפְּסְט אַ גַאנְצֶער בֶּן בַּיִת, אִיבֶּער דִי נַאסֶען פְלֶעגְט עֶר פָאהרֶען מִיט אַ וַואךְ פוּן יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען אֲפִילוּ דִי דָאזִיגֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען צוּם אָנְהֵייבּ קְרוּם גֶעקוּקְט אוֹיף זַיינֶע אוֹיפְטְהוּעֶכְצֶען, אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען אַז נִיט אוּמְזִיסְט אִיז עֶר גֶעקוּמֶען קַיין אֵייְרָאפַּא אוּנ אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶעווִיס גֶערָאטְהֶען עֶפִּיס אוֹיסְצוּפִיהרֶען לְטוֹבָה פוּנ׳ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. דִי בֶּערִיהמְטֶע פְרוֹי פוּנ׳ם רַייכֶען דוֹן שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנְאֵל, בֶּנְוֶונִידַה, הָאט אִיהם צוּגֶעשִׁיקְט פוּן נֶעאַפֶּעל אַ סַךְ גֶעלְד אוּנ אַ טְהַייֶערֶע זַיידֶענֶע פָאהן, וָואס אוֹיף אִיהר זֶענֶען גֶעוֶועהן מִיט גָאלְד אוֹיסְגֶעשְׁטִיקְט דִי עֲשֶׂרֶת הַדִבְּרוֹת. גֶעלְד אוּנ מַתָּנוֹת הָאט עֶר צוּגֶענוּמֶען, נָאר פוּן יוּדֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פוּן דֶער וַוייטֶענְס, כְּדֵי עֶס זָאל אוֹיף אִיהם נִיט פַאלֶען קַיין חֲשַׁד.

אַזוֹי וִוי אִין פָּארְטוּגַאל הָאט מֶען, צוּ לִיעבּ דִי בְּרִיעף, וָואס דֶער פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט אַהִין אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט, זִיךְ זֶעהר אִינְטֶערֶעסִירְט מִיט דָוִד הָרְאוּבֵנִי, הָאט אִיהם דֶער קֶענִיג יָאהַאן גֶעשִׁיקְט בֶּעטֶען עֶר זָאל קוּמֶען צוּ אִיהם. מִיט גְרוֹיס פַּארַאד הָאט אִיהם דֶער פַאפְּסְט אַרוֹיסְבֶּעגְלֵייט פוּן רוֹם, עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעזֶעצְט מִיט אַלֶע זַיינֶע דִינֶער אוֹיף אַ בֶּעזוּנְדֶער שִׁיף, וָואס דַארוֹיף אִיז גֶעוֶועהן זַיין פָאהן, אוּנ אִיז, אִים חֹדֶשׁ נָאוֶועמְבֶּער 1525, זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט יָאהַאן

אִין אַלְמֵיירִין. דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט בַּיי אִיהם שְׁטַארְק גֶעשַׂא חֵן גֶעוֶועהן אוּנ יָאהַאן אִיז מְרוּצָה גֶעוָוארְען אִים צוּ גֶעבֶּען כְּלֵי זַיְן פַאר זַיין מְדִינָה. וָואס יָאהַאן הָאט גֶעמֵיינְט דֶערְמִיט, וָואס עֶר הָאט פְלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא חֵשֶׁק צוּ וֶוערֶען אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט אַ יוּדִישֶׁען קֶענִיג וָואס מֶען וֵוייסְט אֲפִילוּ נִיט זִיכֶער וואו זַיין לַאנְד גֶעפִינְט זִיךְ – אִיז שְׁוֶוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהעןָ. מֶען זֶעהט נָאר אַרוֹיס אַז דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּעשֶׁערְטֶע זַאךְ, כְּדֵי דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען נִיצָל וֶוערֶען פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, וָואס עֶר הָאט נָאר וָואס גֶעוָואלְט אַיינְפִיהרֶען. אַוַדַאי אִיז אוֹיף זֵיי גֶעוָוארֶען אַ שִׂמְחָה, ווֶען זֵיי הָאבֶּען דֶערְהֶערְט אַז נָאר פְלוּצְלוּנְג אִיז אִין קֶענִיגְלִיכֶען הוֹיף אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען אַ קְלֵיין יוּדֶעל, וָואס מֶען גִיבְּט אִיהם אָב גְרוֹיס כָּבוֹד, אוּנ דֶער נָאהמֶען פוּן דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיז גֶעוָוארֶען הֵיילִיג בַּיי אַללֶע. מֶען אִיז אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אִין דִי גַאסֶען, מֶען פְלֶעגְט קוּשֶׁען זַיינֶע קְלֵיידֶער אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶערֶעכֶענְט, וֶוען נִיט פַאר מָשִׁיחַ'ן אַללֵיין, פַאר אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע לַייבּ־מֶענְשֶׁען, וָואס אִיז גֶעקוּמֶען מַאכֶען אַ וֶועג פַאר'ן בַּעַל הַבַּיִת אוּנ בֶּעלֶעבֶּען דִי גֶעפַאלֶענֶע גֶעמִיטְהֶער מִיט אַ זִיסֶער הָאפְנוּנְג.

אַז מֶען אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין פָּארְטוּגַאל, אוּנ פוּן דֶערְוַוייטֶענְס הָאט מֶען עֶס נָאךְ מְגַזֵם גֶעוֶועהן טוֹיזֶענְד מָאל אַזוֹי פִיעל, אִיז דָארְט נָאר גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער רַעַשׁ צְוִוישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען אוּנ דֶער רַעַשׁ הָאט זֵיי בַּאלְד, אוּמְזִיסְט אוּנ אוּמְנִישְׁט, אָבְּגֶעקָאסְט זֶעהר פִיעל בְּלוּט. עֶס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אִין הֶערֶערַא אַ פְרוֹי, וָואס הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען, אַז אִין אִיהר אִיז אַרַיין אַ רוּחַ נְבוּאָה אוּנ אַז אִיהר הָאבֶּען זִיךְ בֶּעווִיזֶען משֶׁה רַבֵּנוּ מִיט מַלְאָכִים אוּנ מֶען הָאט אִיהר מְגַלֶּה גֶעוֶועןָ אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָּה אִיז שׁוֹין נָאר נָאהֶענְט; אַ סַךְ מַארְרַאנֶען הָאבֶּען אִיהר גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט בֶּעהַאלְטֶען זֵייעֶר פְרֵייד, וָואס אָט־אָט וֶועלֶען זֵיי אוֹיסְגֶעלָאזְט וֶוערֶען פוּן דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת, אוּנ קוֹים אִיז דִי זַאךְ אָנְגֶעקוּמֶען צוּ דֶער מְלוּכָה הָאט מֶען אִין קוֹרְדוֹבָה פֶערְבְּרֶענְט מֶעהר פוּן נַיינְצִיג מֶענְשֶׁען נָאר דֶערְפַאר וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאפֶען אִין אַזַא צַייט, וֶוען דֶער לֶעצְטֶער פוּנְק פוּן הָאפְנוּנְג וָואלְט שׁוֹין לַאנְג בֶּעדַארְפְט אוֹיסְגֶעלָאשֶׁען וֶוערֶען פוּן זֵייעֶרֶע הֶערְצֶער. אַזַא אוּמְגְלִיק הָאט נָאךְ אוּנְטֶערְגֶעגָאסֶען בּוֹימֶעל צוּם פַייעֶר, וָואס הָאט גֶעבְּרֶענְט בַּיי דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט מְסִירוּת נֶפֶשׁ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קֵיין פָּארְטוּגַאל. חָאטְשׁ דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט גֶעשְׁוִויגֶען אוּנ הָאט נִיט גֶערֶעדְט קֵיין וָוארְט. זַיין שְׁוַויינֶען אִיז בַּיי דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע גֶעוֶועהן מֶעהר וִוי גֶערֶעדְט, אוּנ וָואס קָאלְטֶער עֶר אִיז גֶעוֶועהן גֶעגֶען

די מארראנען האט זיך זייער היטץ פערגראסערט אונ מען האט פערשטאנען אז ער איז אחכם אונ פערשטעהט זיין זאך זעהר גוט.

צווישען די מארראנען, וואס דוד הראובני׳ס קומען האט זיי אין גאנצען פערדרעהט די קאפ, איז געוועהן דיעגא פירעס, א וואהלער יונגער מאנן מיט זעהר פיעל מעלות אונ קאנטניסע, וואס איז שוין געבארען געווארען אקריסט אונ האט געדיענט ביי דער קרוין, ער האט אויך גוט געקאנט לשון קדש אונ קבלה, ער האט געגלויבט אז נאר ניך קומט די ישועה אונ האט שטאנדיג געלעבט נאר מיט׳ן בטחון אז פון זיינע חלומות מוז עפיס ווערען. אז דוד הראובני איז געקומען קיין פארטוגאל, האט זיך דיעגא פירעס באלד צו איהם געווארפען אונ האט אנגעהויבען ביי איהם ציהען ווארטער וועגען משיח׳ן אונ ווען קאן מען זיך רעכטען אויף איהם, נאר ער האט איהם זעהר קאלט אויפגענומען אונ האט איהם, ווי זיין שטייגער איז געוועהן, געוואלט פטר׳ן מיט האלבע ווארטער. דיעגא פירעס איז נאך אבער קיין מבין ניט געוועהן אויף אזא הנהגה אונ האט זיך איינגערעדט, אז דוד הראובני קאן צו איהם קיין צוטרויען ניט האבען אונ וויל מיט איהם ניט רעדען אפען דערפאר, וואס ער איז ניט געמל׳ט. ער האט ניט לאנג געטראכט אונ האט זיך געלאזט בעשניידען אונ ביים ברית האט מען איהם אנאמען געגעבען שלמה מולכו; דערביי האט ער פערלארען זעהר פיעל בלוט אונ איז מסוכן קראנק געווארען. אז דוד הראובני האט דערהערט אזא מעשה איז ער דערציטערט געווארען, ווייל ווי גרויס זיין חשיבות האט געמאגט זיין ביים קאניג, האט ער מיט אללע מאראנען געקאנט בעצאהלען מיט׳ן לעבען דערפאר, אונ דאריבער האט ער דעם יונגען קראנקען נר איין עצה געגעבען ער זאל אוועקפאהרען קיין טירקיי, אונ דיעגא פירעס האט זיך טאקי אנגעהאפט אין דעם פלאן, ווייל איהם האט עס שוין לאנג געצויגען ערגיץ אין דער פרעמד, וואו ער זאל קאנען פערגעסען די צרות פון דער היים.

אין טירקיי האט זיך מולכו געקאנט פריי צופיהרען די האנד אונ אזוי ווי ער האט פעסט געגלויבט, אז דער גאנצער תכלית פון דוד הראובני׳ס נסיעה איז נאר צו ליעב דעם, מען זאל מבין זיין די יודען צו דער גאולה, האט ער זיך אויסגעגעבען פאר זיין שליח, אונ אז ער האט דערצעהלט מיט וואס פאר אכבוד דער פאפסט קלעמענטי אונ דער קאניג יאהאן האבען אויפגענומען דוד הראובני, איז כמעט ביי קיינעם קיין ספק ניט געוועהן אז די גוטע צייט איז שוין ניט ווייט. אין סאלוניקי האבען איהם די מקובלים, די נעטרייע תלמידים פון ר׳

יוסף טאיטצק, אויפגעהאפט ווי א אבן טוב אונ האבען אויף זייערע חלומות געבויעט א גאנצען בנין. בעזאנדערס האט ער אנגעמאכט א שטארקען רעש אין אדריאנאפאל, דארט האט מען זיך ניט געקאנט גענוג אנוואונדערן וואס פון א געבארענעם קריסט זאל ארויס אזא גרויסער למדן, אונ פון אללע זייטען האבען זיך אנגעהויבען שיטען צו איהם תלמידים, וואס האבען געהאלטען פאר א זכיה צו לערנען ביי איהם תורה. דעמאלט האט ר׳ יוסף קארו, וואס איז נאך קליינערהייד אוועק פון שפאניען, געלערנט קבלה ביי מולכו, אונ צוגלייך מיט׳ן רבי׳ן האט ער זיך אבגעגעבען מיט חלומות אונ חשבונות וועגען משיח׳ן. מולכו איז געוועהן אזוי איינגעגלויבט אין זיין נבואה, אז ער האט פינקטליך בעשטימט אויף 1640 דאס יאהר, ווען די יודען דארפען אויפגערעכט ווערען, אונ אז פריהר מיט דרייצעהן יאהר פאר דער בעשטימטער צייט, איז מען אנגעפאלען, דעם 6 מאי 1527, אויף רום אונ מען האט די שטאדט חרוב געמאכט, איז ביי קיינעם, אין טירקיי אונ אויך אין פוילען, אונגארן אונ דייטשלאנד, קיין ספק מעהר ניט געוועהן, אז מולכו׳ס רעד זענען אודאי אמת אונ אז וואהל וועט זיין דעם, וואס וועט דערלעבען די גליקליכע שעה.

אין שפאניען אונ פארטוגאל האבען די מאראנען שטארק געהאפט אויף דוד הראובני אונ די האפנונגען האבען זיי צוגעגעבען אזא כח, וואס האט זיי טאקי פארט געמוזט שאדען. אין באדאיאז זענען געזעסען אין תפיסה פיעל מאראנען אונ עטליכע פון זיי איז געראטהען צו אנטלויפען אונ זיך אריבערי האפען קיין פארטוגאל. דארט זענען זיי אבער געוואהר געווארען אז דער עולם רעכט זיך יעדען טאג אויף א ישועה, דאס האט זיי געשטארקט אונ זיי האבען זיך ענטשלאסען צוריקלויפען קיין באדאיאז אונ בעפרייען זייערע ברידער. מיט א געוואלד זענען זיי אריין אין שטאדט אונ חאטש זיי זענען געוועהן געצאהלטע מענשען איז אזא מורא געפאלען אויף די אנוואהנער, אז קיינער האט זיך ניט ארויסגעשטעלט געגען זיי, אונ זיי זענען אים שטאנד געוועהן גאנץ לייכט ארויס צופיהרען זייערע קרובים פונ׳ם געפאנגניש אונ זיי ברענגען קיין פארטוגאל. אזא בריה׳שאפט איז אבער ניט געפאלען דעם קאניג יאהאן, אונ ביי איהם אין קאפ איז ווייטער אויפגעלעבט געווארען דער געדאנק אז עס איז נאטהיג אויך אין פארטוגאל איינצופיהרען די אינקוויזיציאן. דערוויל איז אויך, וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, דאס חשיבות פון דוד הראובני ביים קאניג געווארען קלענער; פון איין זייט האבען די מאראנען אויפגעריסען די אויגען דערמיט, וואס זיי פלעגען איהם נאכלויפען אונ אבגעגעבען כבוד ווי א מלך, אונ פון דער

אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶס דֶעם קָאנִיג אַלַיין שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען וָואס אֵיינֶער פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים, דִיעֶגָא פִּירֶעס, הָאט זִיךְ מְגַיֵיר גֶעוֶועזֶען. דֶערְצוּ אִיז נָאךְ גְרָאד דֶעמָאלְט אָנְגֶעקוּמֶען צוּרִיק פוּן רוֹם מִינוּזֶעל דֶע סִילְוַואוא, וָואס אִיז גֶעוֶועזֶען בַּיים פַּאפְּסְט אִין דֶער צַייט וֶוען דָוִד הָרְאוּבֵנִי הָאט דָארְט גֶעלֶעבְּט אוּנ הָאט אִיהם בַּאלְד תּוֹפֵס גֶעוֶועזֶען אַז זַיין גַאנְצֶע נְסִיעָה אִיז נִיט קֵיין רֵיינֶע זַאךְ. אַוַדַאי הָאט מִינוּעֶל דֶע סִילְוַואוא אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייעֶן אַז עֶס אִיז אֵיין עַוְלָה וָואס מֶען שְׁטִיצְט אַ שְׁווִינְדְלֶער, וָואס מֶען וֵוייסְט נִיט פוּן וַואנֶען עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען, אוּנ אַז דֶער קָאנִיג אַלַיין, וָואס דֶענְקְט אַיינְצוּפִיהרֶען אַזַא הֵיילִיגֶע זַאךְ וִוי דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן, מַאכְט עֶס אִין גַאנְצֶען קַאלְיֶע מִיט דֶער פְּרַייהַייט וָואס עֶר גִיט דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ מִיט דֶער פְּרַיינְדְלִיכְקַייט, וָועלְכֶע עֶר בֶּעוַוייזְט אַ מֶענְשֶׁען, וָואס רֵייצְט זֵיי אוֹיף אוּנ רֶעדְט זֵיי צוּ צוּ אַלְדֶעז בֶּאז. לַאנְג טַעְנָה'ן מִיט יָאהַאן הָאט מֶען נִיט בֶּעדַארְפְט, עֶר הָאט זִיךְ בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען, אוּנ חָאטְשׁ עֶר הָאט צוּגֶעזָאגְט דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיהם צוּ גֶעבֶּען אַכְט שִׁיפֶען מִיט פִיער טוֹיזֶענְד פֶערְשִׁיעדֶענֶע כְּלֵי זַיִן, הָאט עֶר אִיהם גֶעלָאזְט זָאגֶען אַז נָאר נָאךְ צְווֵיי חֳדָשִׁים קָאן עֶר בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד אוּנ דֶערְנָאךְ מוּז עֶר אַרוֹיס פָאהרֶען. אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דִי גַאנְצֶע אַהֲבָה צְווִישֶׁען יָאהַאן אוּנ דָוִד הָרְאוּבֵנִי, וָועלְכֶער הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט אוֹיפְזֶעצֶען אוֹיפ'ן עֶרְשְׁטֶען שִׁיף אוּנ הָאט זִיךְ דוּרְךְ אַ שְׁטוּרְמְווִינְד צוּגֶעשְׁלָאגֶען קֵיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ דָארְט הָאט אִיהם מִיט זַיין גַאנְצֶער חֶבְרָה דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן אַרַיינְגֶעכַאפְּט אִין אִיהרֶע בְּלוּטִיגֶע הָאנְד. נָאךְ דָוִד הָרְאוּבֵנִי'ס אַוֶועקְפָאהרֶען הָאט יָאהַאן אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר צוּ אוּנְטֶערְדְרִיקֶען דִי מַארְרַאנֶען, דִי קָאנִיגִין מִיט דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען אִיהם נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַלְץ צוּגֶערֶעדְט עֶר זָאל נִיכְער אַיינְפִיהרֶען דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן, דֶערְצוּ הָאט נָאר דֶער עֶפִּיסְקָאפּ הֵיינְרִיךְ גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה אוּנ הָאט גֶע-הֵייסֶען אִים יָאהר 1530, פֶערְבְּרֶענֶען אִין אָלִיוֶוענְסַא פִינְף מַארְרַאנֶען, אוּנ דֶער קָאנִיג הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט עֶנְטְשְׁלִיסֶען אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט בֶּעטֶען דֶעם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי עֶר זָאל אִיהם גֶעבֶּען זַיין בְּרָכָה אוֹיף דֶער גְרוֹיסֶער מִצְוָה, וָואס עֶר וִויל דוּרְךְ דֶעם אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט אַ תֵּל מַאכֶען פוּן מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער קַאטָאלִישֶׁער אֱמוּנָה. יָאהַאן הָאט אוֹיךְ גֶעוָואלְט אַז דֶער פַּאפְּסְט זָאל אִיהם מַתִּיר נֶדֶר זַיין אוּנ בֶּעפְרַייעֶן פוּן דֶעם וָוארְט, וָואס עֶר הָאט אַ מָאל גֶע-גֶעבֶּען דִי מַארְרַאנֶען אַז זֵיי וֶועלֶען זִיךְ לֶעבֶּען רוּהִיג אוּנ קֵיינֶער טָאר זֵיי נִיט טְשֶׁעפֶּען. דָאס שְׁלִיחוּת – אַלְדִינְג צוּ פוּעֶל'ן בַּיים פַּאפְּסְט – הָאט גֶענוּמֶען אִיבֶּער

זִיךְ דֶער פָּארְטוּגֶעזִישֶׁער נָעזַאנְדְטֶער אִין רוֹם בְּרַאס גֶעטָא, נָאר עֶס אִיז אִיהם נִיט גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעהַאט אִין לַאנְד אַלֵיין צְוֵויי עֶדְלֶע בֶּעשִׁיצֶער. דָאס וֶוענֶען גֶעוֶועהן דֶער עֶפִּיסְקָאפּ פוּן אַלְנַארְווִיעָן, פֶערְנַאנְדָא קוּטִינְהָא, אוּנ דֶער עֶפִּיסְקָאפּ פוּן פוּנְכַאל, דִיאָנָא פִּינְהֵיירָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ נִיט אֵיין מָאל אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז מִיט גֶעוַואלְד קָאן מֶען קֵיינֶעם נִיט צוּבִּינְדֶען צוּ קֵיין רֶעלִיגְיָאן, אַז מִיט גוּטֶען אוּנ מִיט לִיעבְּשַׁאפְט קָאן מֶען אַסַךְ מֶעהר אוֹיסְפִּיהרֶען אוּנ, אַז וֶוען קְרִיסְטֶען זָאגֶען עֵדוּת גֶעגֶען מַארְרַאנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען אַלֵיין גֶעזֶעהֶען פוּן זֵיי שְׁלֶעכְטֶס, טָאר מֶען זֵיי נִיט גְלוֹיבֶּען אוּנ מֶען דַארְף זֵיי נָאךְ בֶּעשְׁטְרָאפֶען פַאר זֵייעֶר פַאלְשֶׁער שְׁבוּעָה. דֶער פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט גָאר גוּט גֶעקוּקְט אוֹיף דִי מַארְרַאנֶען עֶר הָאט זֵיי פָּשׁוּט גֶערֶעכֶענְט פַאר יוּדֶען אוּנ הָאט אַ טְהֵייל פוּן זֵיי, וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעזוּכְט שׁוּטְץ, עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין אַנְקָאנַא, פְלָארֶענְץ אוּנ וֶוענֶעדִיג, אוּנ פְרַיי אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דֶערְפוּן קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען אַז עֶס הָאט גֶעמוּזְט דֶעם קֶענִיג יָאהַאן אָבְּקָאסְטֶען גֶענוּג מִיה בִּיז עֶר הָאט דֶערְלֶעבְּט צוּ זֶעהֶען בַּיי זִיךְ אִין פָּארְטוּגַאל אֵיין אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט.

פוּנְקְט אִין דֶער צַייט, וֶוען דֶעם קֶענִיג יָאהַאן הָאט זִיךְ אַזוֹי גֶעגְלוּסְט צוּ בְּרֶענְגֶען דִי מַארְרַאנֶען אוֹיפ'ן פַייעֶר, אִיז שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ פְּלוּצְלוּנְג, אִים יָאהר 1620, אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קֵיין אִיטַאלְיֶען, וַוייל עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען אַז דִי גְאוּלָה מוּז גֶעוִויס קוּמֶען אִין דֶער בֶּעשְׁטִימְטֶער צַייט, אוּנ עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז דַוְקָא אִין רוֹם זָאל מֶען אֶפֶענְטְלִיךְ הֶערֶען זַיינֶע דְרָשׁוֹת אוּנ פוּן דָארְט זָאל זִיךְ דִי פְרֶעהלִיכֶע בְּשׂוֹרָה פַארְשְׁפְּרֵייטֶען אִיבֶּער גַאנְץ אֵייראָפַּא. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט אִין אַנְקָאנַא; דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן נִיט קֵיין קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פוּן מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אוּמְגֶעקֶעהְרְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. עֶר הָאט גֶעפוּנֶען זֶעהר פִיעל גוּטֶע פְרַיינְד, וָואס הָאבֶּען אִיהם אוֹיף דִי הָאנְד גֶעטְרָאגֶען, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעהַאט אַסַךְ גֶעגְנֶער, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁרָאקֶען פַאר זַיינֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶערְפוּן קָאן אַרוֹיס אַ גְרוֹיסֶע סַכָּנָה פַאר'ן כְּלַל יִשְׂרָאֵל אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פַאר דִי מַארְרַאנֶען. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ צוּ אִיהם זֶעהר צוּגֶעלָאזְט דֶער הֶערְצָאג פְרַאנְצֶעסְקָא דֶע לַא רָאוֶוערֶע אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין פֶּעזָערָא, כְּדֵי צוּ לִיעבּ אִיהם זָאלֶען דָארְט וואהנֶען רַייכֶע מַארְרַאנֶען אוּנ דִי שְׁטָאדְט זָאל בֶּעלֶעבְּט וֶוערֶען. עֶר אִיז אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעבְּלִיבֶּען אִין פֶּעזָערָא, עֶס הָאט אִיהם גֶעצוֹיגֶען קֵיין רוֹם, אוּנ חָאטְשׁ מֶען הָאט גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען, אַז עֶס אִיז אַגְּרוֹיס

אַיינְשְׁטֶעלֶענִישׁ פוּן זַיין זַייט וָואס עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיפְצוּטְרֶעטֶען דָארְט,
וואוּ דֶער קַאטָאלִיצִיזְמוּס הֶערְשְׁט אַזוֹי שְׁטַארְק, צוּם סוֹף הָאט עֶר גֶעפוּנֶען בֶּע־
שִׁיצֶער צְווִישֶׁען דִי הויפְּט־פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע. דֶער
קַארְדִינַאל לָארֶענְצָא פּוּטְשִׁי, וָועלְכֶער הָאט זִיךְ אַבָּאל אָנְגֶענוּמֶען פַאר
בַּייכְלִין, הָאט אוֹיךְ מוֹלְכוֹ בֶּעווִיזֶען זַיין פְרַיינְדְשַׁאפְט, אוּנ אֲפִילוּ בַּיים פַּאפְּסְט
קְלֶעמֶענְטִי הָאט עֶר נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן אוּנ עֶר הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ שׁוּטְץ־
בְּרִיעף, כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען פְרַיי אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער אִיטַאלְיֶען. דֶערְצוּ הָאט
זִיךְ נָאךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז מוֹלְכוֹ אִיז אַגַאנְצֶער בַּעַל מוֹפֵת, עֶר הָאט פָארְ־
אוֹיסְגֶעזָאגְט אַז דֶעם 8 אָקְטָאבֶּער 1530 וֶועט זִיךְ אַגְרוֹיס וַואסֶער צוּגִיסֶען אִיבֶּער
רוֹם, אוּנ דֶעם 26 יַאנְוַאר 1531 וֶועט אִין לִיסַאבָּאן זַיין אַעֶרְדְצִיטֶערְנִישׁ,
אוּנ אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעשֶׁעהן. דִי גְרֶעסְטֶע לַייט זֶענֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר
מוֹלְכוֹ אַז מֶען הָאט דֶערְזֶעהֶען פוּן אִיהם אַזֶעלְכֶע מוֹפְתִים, אוּנ דֶער פָּארְ־
טוּגֶעזִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער בְּרַאס־נֶעטָא הָאט אִיהם בְּפֵירוּשׁ גֶעזָאגְט אַז וֶוען
יָאהַאן זָאל גֶעוֶועהן ווִיסֶען וָואס פַאר אַהִימֶעל־מֶענְשׁ עֶר אִיז, וָואלְט עֶר אִיהם
גֶעווִיס עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל אוּנ זַיין אַיוּד. אַוַדַאי הָאט בְּרַאס־
נֶעטָא, דִי גַאנְצֶע צַייט וָואס מוֹלְכוֹ הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין רוֹם, נָאר
נִיט גֶעקָאנְט טְהוּן וֶועגֶען זַיין שְׁלִיחוּת: צוּם אוּמְגְלִיק הָאט אָבֶּער מוֹלְכוֹ גֶעהַאט
וָועהר אַגֶעפֶאהְרְלִיכֶען שׂוֹנֵא, דֶעם בֶּערִיהמְטֶען דָאקְטָאר אוּנ שְׁפְּרַאכֶענְקֶענֶער
ר׳ יַעֲקֹב מַנְטִין: עֶר הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט אַרְבַּייטֶען דוּרְךְ בְּרַאס־נֶעטָא, עֶר
זָאל פָארְדֶערְן בַּיי דֶער מְלוּכָה מֶען זָאל מוֹלְכוֹ׳ן אַרוֹיסְשִׁיקֶען קַיין פָּארְטוּגַאל וִוי
אַפֶערְבְּרֶעכֶער וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַקְרִיסְט אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען
זַיין אֱמוּנָה, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיט גֶעגַאנְגֶען, הָאט עֶר אִיהם פָּשׁוּט גֶעמַסֶרְט
פַאר דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן אוּנ הָאט אוּמִיסְטֶען גֶעבְּרַאכְט עֵדוּת פוּן לִיסַאבָּאן. אָהְן
מוֹרָא הָאט זִיךְ מוֹלְכוֹ גֶעשְׁטֶעלְט פַאר׳ן אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס־גֶערִיכְט אוּנ הָאט גֶעְ־
ווִיזֶען דֶעם שׁוּטְץ־בְּרִיעף פוּנ׳ם פַּאפְּסְט. דִי רִיכְטֶער הָאבֶּען אָבֶּער בַּיי אִיהם
הֶערוֹיסְגֶערִיסֶען דֶעם בְּרִיעף אוּנ זֶענֶען גֶעלָאפֶען צוּם פַּאפְּסְט זִיךְ קְלָאגֶען אוּנ
פְרֶעגֶען ווִי קוּמְט עֶס אַז עֶר זָאל הַאלְטֶען אוּנְטֶער זַיינֶע פְלִיגֶעל אַזַא מֶענְשֶׁען.
קְלֶעמֶענְטִי הָאט זֵיי פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז עֶר דַארְף הָאבֶּען מוֹלְכוֹ צוּ
אַנֶאטְהִיגֶע זַאךְ אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעמוּזְט אָבְּלָאזֶען. מַנְטִין הָאט זִיךְ אָבֶּער
נִיט בֶּערוּהִיגְט אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעזוּכְט אוֹיף מוֹלְכוֹ׳ן נַייע חֲטָאִים, בִּיז דִי אִינְ־
קְווִיזִיצְיָאן הָאט אִיהם פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיהם אָבֶּער
בֶּאֱמֶת לִיעב גֶעהַאט. מְבַטֵּל זַיין דֶעם מִשְׁפָּט הָאט עֶר נִיט גֶעטָארְט, דַארִיבֶּער

הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל קְלָאמֶערְשְׁט אֶפֶענְטְלִיךְ פֶערְבְּרֶענֶען אַ מֶענְשֶׁען, נָאר דָאס אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אַנְדֶערֶער, וָואס מֶען הָאט אִיהם אוּנְטֶערְגֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ מוֹלְכוֹ׳ן הָאט עֶר גֶעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען בִּיז דֶער רַעַשׁ אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען, בַּיים פָאלְק אִיז אַיינְגֶערֶעדְט גֶעוֶועהן אַז זֵיי הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען גֶעזֶעהען וִוי מֶען הָאט מוֹלְכוֹ׳ן פֶערְבְּרֶענְט אוּנ עֶר הָאט שְׁפֶּעטֶער גֶעקָאנְט רוּהִיג אַוֶועקְפָאהרֶען פוּן רוֹם.

בַּאלְד נָאךְ דֶעם אִיז דֶער גוּטְהֶארְצִיגֶער קַארְדִינַאל לָארֶענְצָא פּוּטְשִׁי געשְׁטָארְבֶּען אוּנ זַיין נָאכְפָאלְגֶער אַנְטָאנְיָא פּוּטְשִׁי הָאט שׁוֹין נִיט גֶעהַאט דִי מַעֲלוֹת פוּנ׳ם פֶעטֶער, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז גֶערָאטְהֶען דֶעם קֶענִיג יָאהַאן צוּ בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ אַיינְצוּפִיהרֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל, חָאטְשׁ דִי פְרוּמֶע קַארְדִינֶאלֶע, עֶגִידְיָא פָאן וִויטֶערְבָּא, דֶער תַּלְמִיד פוּן ר׳ אֵלִיָּהוּ לֶוִויטַא, אוּנ גֶערָאנִימָא דֶע גְהִינוּטְשִׁי, זֶענֶען גֶעוֶועהן דַאגֶעגֶען. אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ אִין פָּארְטוּגַאל מִיט אַ מָאל גֶעאֶפֶענְט דְרַיי אִינְקְוִויזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְטֶע, אִין לִיסַאבָּאן, עֶוָוארַא אוּנ קָאימְבְּרַא, אוּנ פַאר׳ן רֹאשׁ הָאט דֶער קֶענִיג בֶּעשְׁטִימְט דֶעם גֵייסְטְלִיכֶען דִיאֶגָא דֶע סִילְוַוא, וָואס אִיז דַוְקָא גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער מֶענְשׁ, נָאר עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ גֶעהֶען מִיט חֶסֶד דָארְט וואוּ דָאס פָאלְק אִיז גֶעוֶועהן מָלֵא רְצִיחָה אוֹיף דִי מַארְרַאנֶען אוּנ הָאט זִיךְ קוֹים דֶערְוַוארְט זֵיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען בָּאדֶען אִין זֵייעֶר בְּלוּט.

בַּיי אַזַא אוּמְגְלִיק הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען אַוֶועקְצוּפָאהרֶען פוּן פָּארְטוּגַאל, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט זֵיי פֶערְשְׁטֶעלְט דֶעם וֶועג: זִי הָאט פֶערְוֶועהרְט דִי קְרִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען נִיט אָבְּקוֹיפֶען בַּיי דִי מַארְרַאנֶען קֵיין זַאכֶען אוּנ אוֹיף דִי שִׁיפֶען הָאט זִי אוֹיךְ אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל זֵיי נִיט אַרוֹיפְלָאזֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי צוּ גֶעשְׁלָאגֶען קֵיין רוֹם אוּנ הָאבֶּען גֶעקְלָאגְט פַאר׳ן פַאפְּסְט וֶועגֶען דֶעם שְׁלֶעכְטְס וָואס מֶען טְהוּט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין פָּארְטוּגַאל. דֶעם פַאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי הָאט שׁוֹין אָהן דֶעם אוֹיךְ בַּאגְנ גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט מֶען זָאל אוּמְשׁוּלְדִיגֶע מֶענְשֶׁען אַזוֹי רוֹדֵפ׳ן, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק נָאכְטְרַאכְטֶען וִוי אַזוֹי עֶר זָאל צוּרִיקְנֶעהמֶען זַיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ. אִין דֶער צַייט הָאט מֶען וַוייטֶער דֶערְהֶערְט, אַז שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ אוּנ דָוִד הָרְאוּבֵנִי דְרִימְלֶען נִיט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קֵיין רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג צוּם קֵייזֶער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען.

דֶער סוֹד וָואס הָאט גֶעטְרִיבֶּען דָוִד הָרְאוּבֵנִי צוּ וַוייטֶע נְסִיעוֹת אוּנ דֶער פֶערְבָּארְגֶענֶער כֹּחַ וָואס הָאט גֶעבְּרַאכְט שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ דֶערְצוּ אַז עֶר זָאל מִיט

מְסִירַת נֶפֶשׁ זִיךְ לָאזֶען צוּרִיק פוּן טִירְקַיי אִין דִי לֶאנְדֶער, וואו עֶר אִיז מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן, הָאבֶּען זֵיי טַאקִי נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זִיךְ פָּארְשְׁטֶעלֶען דֶעם קֵייזֶער קַארְל. וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעמֵיינְט דֶערְמִיט, קָאן מֶען נִיט וִויסֶען. אַ טְהֵייל זָאגֶען אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוּנְטֶערְגֶעשְׁטֶעלְט פָּארְצוּלֶעגֶען דֶעם קֵייזֶער עֶר זָאל זִיךְ מְגַיֵיר זַיין, נָאר דָאס אִיז שְׁוֶוער צוּ גְלוֹיבֶּען, וַוייל הָאטְשׁ זֵיי זֶענֶען קַיין רֶעגֶענְשְׁבּוּרְג אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען מִיט אַ שְׁטִיקֶעל פַּארַאד אוּנ הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען אַ פָאהן, וָואס אוֹיף אִיהר זֶענֶען גֶעוֶועהן אוֹיסְגֶעקְרִיצְט דִי אוֹתִיוֹת מכב"י, וֶועלְכֶע זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת פוּן „מִי כָמוֹכָה בָּאֵלִים יהוה", פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זֵיי דֶער פָּארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען, ר' יוֹזִיל פוּן זָאסְהֵיים, נָאר אִין גַאנְצֶען אָבְּגֶערַאטְהֶען, זֵיי זָאלֶען זִיךְ אֲפִילוּ נִיט זֶעהֶען מִיט קַארְל'ן, וֶועלְכֶער אִיז אַ הֵייסֶער קַאטָאלִיק אוּנ וֶועט נָאר נִיט וֶועלֶען הֶערֶען פוּן זַאכֶען, וָואס דֶערְפוּן קָאן עֶפִּיס אַרוֹיסְקוּמֶען אַ טוֹבָה פַאר אֵיין אַנְדֶער אֱמוּנָה. נִיכֶער קָאן מֶען רֶעכְנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען קַארְל'ן עֶר זָאל עֶרְלוֹיבֶּען דִי מַארְרַאנֶען זֵיי זָאלֶען גֶעהֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דִי טִירְקֶען. קַארְל הָאט אָבֶּער מִיט זֵיי לַאנְג נִיט גֶעטַעֲנָה'ט: עֶר הָאט זֵיי בֵּיידֶע גֶעלָאזְט קָאוֶועט אִין קֵייטֶען אוּנ הָאט זֵיי מִיט זִיךְ מִיטְגֶעפִיהְרְט קַיין מַאנְטוּאַ, דָארְט הָאט עֶר צוּנוֹיפְגֶערוּפֶען אֵיין אִינְקְווִיזִיצְיָאנס-גֶערִיכְט אוּנ מֶען הָאט שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעפִיהְרְט פֶערְבְּרֶענֶען, הָאט מֶען אִיהם פֶערְבּוּנְדֶען דָאס מוֹיל, כְּדֵי עֶר זָאל מִיט זַיינֶע שֶׁאנֶע רֶעד נִיט דֶערְוֶועקֶען קַיין רַחֲמָנוּת בַּיים פָאלְק, נָאר עֶהֶער מֶען הָאט אִיהם שׁוֹין בֶּעדַארְפְט אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אַ שָׁלִיחַ פוּנ'ם קֵייזֶער אוּנ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט אַז עֶר קָאן בְּלַייבֶּען לֶעבֶּען אוּנ גְלִיקְלִיךְ זַיין וֶוען עֶר וֶועט מִיט אֱמֶת'עֶר חֲרָטָה זִיךְ צוּרִיק-קֶעהְרֶען צוּ דֶער קַאטָאלִישֶׁער רֶעלִיגְיָאן. מוֹלְכוֹ הָאט אָבֶּער פֶערְדְרָעהט דֶעם קָאפּ אוּנ גֶעוִויזֶען אַז עֶר וִויל זַיין אֵיין „עוֹלָה תְמִימָה" פַאר'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ אַז עֶר גֶעהט מִיט שִׂמְחָה אַקֶעגֶען דֶעם טוֹיט.

דִי גְבוּרָה אוּנ דָאס בֶּעהַארְצְקַייט, וָואס שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען בַּיים שְׁטַארְבֶּען, הָאבֶּען זַיין נָאמֶען נָאךְ הֵיילִיגֶער גֶעמַאכְט צְווִישֶׁען יוּדֶען פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט. אוּמֶעדוּם הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶערְצֶעהלֶען פוּן אִיהם מוֹפְתִים אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט שׁוֹין אֵיין מָאל גֶעזֶעהֶען וִוי מֶען הָאט אִיהם אִין רוּם פֶערְבְּרֶענְט אוּנ צוּם סוֹף אִיז עֶר נִיצָל גֶעוָוארֶען, הָאט זֵיי שׁוֹין דָאס מָאל אוֹיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר לֶעבְּט, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפוּנֶען מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען אִיהם, אַכְט טָאג נָאךְ דֶעם פֶערְבְּרֶענֶען, מִיט זַייעֶרֶע „אֵיינֶענֶע אוֹיגֶע-

גֶעזֶעהֶען אִין עֶטְלִיכֶע אֶרְטֶער. דָוִד הָרְאוּבֵנִי אִיז נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶוען צוּ שְׁטַארְבֶּען מִיט אַזָא כָּבוֹד וִוי אַ קָדוֹשׁ. אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶוען אַ יוּד, הָאט אוֹיף אִיהם דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן קַיין רֶעכְט נִיט גֶעהַאט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אִיהם קַארְל גֶעהֵייסֶען אַוֶועקְפִיהְרֶען קַיין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אַ סַךְ יָאהְרֶען אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט אִין תְּפִיסָה בִּיז עֶר הָאט זִיךְ אַלֵיין גֶעסַמְ'ט. מוֹלְכוֹ'ס אוּמְצַייטִינֶער טוֹיט הָאט נָאךְ מֶעהר אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט דֶעם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי אִין כַּעַס, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָאס הָאט קַארְל אִיהם גֶעטְהוּן אוֹיף צוּ לְהַכְעִיס, אוּנ דֶערְפַאר אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אִיהם אָבְּדַאנְקֶען דֶערְמִיט וָואס עֶר זָאל מְבַטֵל זַיין דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַצוּנְד אִיז דִי בֶּעסְטֶע צַייט עֶפִּיס בַּיים פַּאפְּסְט צוּ פּוֹעֵל'ן אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶרֶע לַייט, דוּאַרְטֶע דֶע פַּאז, וֶועהר אַ בְּכָבוֹד'עֶן מֶענְשֶׁען, וָואס אִיז גֶעוֶוען אַ חָשׁוּב בַּיי דֶער מְלוּכָה, אוּנ הָאבֶּען אִיהם מִיט גֶעגֶעבֶּען גֶענוּג גֶעלְד, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט קוּמֶען מִיט לֶעדִיגֶע הֶענְד, דָארְט וואוּ מִיט גְלַאטֶע דִבּוּרִים אִיז שְׁוֶוער עֶפִּיס צוּ מַאכֶען. אִין שְׁרֶעקְלִיכֶע פַארְבֶּען הָאט דֶער שָׁלִיחַ פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוֹיסְגֶעמָאהְלְט דֶעם פַּאפְּסְט וָואס עֶס גֶעהט פָּאר אִין פָּארְטוּגַאל אוּנ וָואס פַאר אַ גְרוֹיס אַכְזָרִיוּת מֶען זֶעהט דָארְט פוּן מֶענְשֶׁען וָואס רוּפֶען זִיךְ „גָאטְט'ס דִיעֶנֶער", אוּנ עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען דֶערְוַוייל אַרוֹיסְצוּבְּרֶענְגֶען קְלֶעמֶענְטִין עֶר זָאל דֶעם 17 אַקְטָאבֶּער 1532 אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל אוֹיף אַ גֶעוִויסֶער צַייט אוֹיפְהֶערֶען. דָאס אִיז נָאר גֶעוֶוען אַיין הַתְחָלָה אוּנ קוֹים אִיז דוּאַרְטֶע דֶע פַּאז פֶערְטִיג גֶעוָוארֶען דֶערְמִיט, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען בַּיים פַּאפְּסְט עֶר זָאל הֵייסֶען בֶּעפְרַייעֶן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען נֶעבִּיךְ מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעזֶעגֶענְט מִיט'ן לֶעבֶּען. קְלֶעמֶענְטִי הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען אוּמְשׁוּלְדִיג, נָאר עֶר הָאט גֶעמוּזְט יוֹצֵא זַיין פַאר זַיינֶע אֵיינֶענֶע לַייט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַ קָאמִיסְיָאן אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן צְוֵויי פְרוּמֶע קַארְדִינָאלֶע, דֶע־צֶעזִים אוּנ קַאמְפֶּע־דֶזְשִׁיָא, וֶועלְכֶע הָאבֶּען, מִן הַסְתָּם, נִיט פֶערְלֵייגֶענְט דֶעם אֱמֶת אוּנ הָאבֶּען מוֹדֶה גֶעוֶוען, אַז מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד גֶעטוֹיפְט, קָאנֶען זִיךְ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קְרִיסְטֶען אוּנ זִינְדִיגֶען נִיט, וֶוען זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער פְרֶעמְדֶער אֱמוּנָה. צְוֵויי יָאהר הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דִי קָאמִיסְיָאן הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט אִיהר חַוַת דַעַת אוּנ דֶער פַּאפְּסְט הָאט זִיךְ גֶעפִיהְלְט בִּיכוֹלֶת, דֶעם 26 יוּלִי 1534, צוּ פֶערְאָפֶענְטְלִיכֶען אַ בֶּעפֶעהל, אַז אַלֶע

געפאנגענע מארראנען זאלען בעפרייהט ווערען אונ מען זאל זיי אוסקעהרען דאס פערמעגען. אין אפאר חדשים ארום איז אבער קלעמענטי געשטארבען אונ זיין בעפעהל איז געבליבען נאר אויף פאפיער.

דער נייער פאפסט פאול דער דריטער, האט שוין קרום געקוקט אויף די מארראנען, חאטש פון יודען האט ער בדוקא געהאלטען אונ ר׳ יעקב מנטין איז געוועהן זיין לייב־דאקטאר. ער האט געוואלט מעהר בעפעסטיגען די אינקוויזיציאן, וואס איז די לעצטע צייט אביסעל צו שוואך געווארען, אונ האט בעפוילען דעם קאניג פון פארטוגאל אז די פריהריגע בעפעהלע פון יענעם פאפסט וועגען בטל אונ אז ער מאג טהון מיט די מארראנען וואס ער וויל. כאלד האט זיך אבער די זאך געאנדערט, נוייל דיארטע דע פאץ אונ זיין נייער שותף דיעגא רודריגעס פינטא האבען ניט געזשאלעוועט קיין געלד, זיי האבען איבערגעקויפט יעדען וואס האט נאר געקאנט טהון א טובה, אפילו דעם קארדינאל סאנטיקוואטרא, וואס האט נאר געוואלט האבען א חלק אין דער גרויסער מצוה ווען מען וועט אין פארטוגאל ברענגען מארראנען, האבען זיי בעשטימט א יאהר־געהאלט אונ ער איז נאר ווייכער געווארען, אונ אזוי האבען זיי זיך געמיהט ביז דער פאפסט האט איבערגעגעבען די גאנצע שאלה צוויי קארדינאלע, גהינוטשי אונ סימאנעטא. פון דעם וואס דער פאפסט האט דערצו אויסגעקליבען דעם קארדינאל גהינוטשי, וואס איז געוועהן בעקאנט פאר א גוטען פריינד פון די מארראנען אונ וועלכער האט אפילו אנגעשריבען א גאנץ ספר וועגען זיי, האט מען שוין געקאנט ארויסזעהן, אז זיין דעה האט זיך איבערגעביטען, אונ טאקי נאר אין א קורצע צייט האט ער געלאזט זאגען דעם קאניג יאהאן אז די בעפעהלע פון קלעמענטי דעם זיבעטען בלייבען אין זייער כח אונ אז מען זאל מעהר ניט אנרירען די מארראנען. אז מען האט אין פארטוגאל א קוק געטהון ווי מען דרעהט אין רום מיט דער צונג, אט זאגט מען יא, אט שרייעט מען ניין, האבען זיי זיך ניט וויסענדיג געמאכט אונ האבען זיך געטהון זייערס אונ דערצו האבען זיי זיך נאך געפונען נוטע יועצים וואס האבען געראטהען דעם קאניג ער זאל זיך, פונקט ווי ענגלאנד, אבזאגען פונ׳ם פאפסט. דאס האט פאול׳ן שטארק פערדראסען אונ ער האט געשיקט, אים יאהר 1686 א שטרענג בעפעהל אז אללע מארראנען האבען שוין בעקומען א כפרת עון אונ מעהר זאל מען שוין אויף זיי קיין חטאים ניט זוכען. אזוי ווי דער פאפסט האט דאס מאל בעפוילען זעהר שטרענג אונ דערצו האט ער נאך אנגעזאגט זיין שליח ער זאל אכטונג געבען מען זאל איהם פינקטליך

פָּאלְגֶען, הָאט מֶען נִיט גֶעטָארְט טַעֲנָה'ן אוּנ דֶער פְּרִינְץ אַללֵיין דוֹן אַלְפָאנְסָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ אָפֶּענֶער שׂוֹנֵא דִי מַארְרַאנֶען, הָאט גֶעמוּזְט מִיט זַיינֶע אֵיינֶענֶע הֶאנְד אֶפְּנֶען דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן דֶער תְּפִיסָה. מֶעהר פוּן אַכְטְצֶעהן הוּנְדֶערְט מַארְרַאנֶען זֶענֶען דֶעמָאלְט בֶּעפְרַייהט גֶעוָוארֶען.

דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶער קְלַאפּ פַאר דֶער מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל, וָואס הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ זוּכֶען אַללֶע מָאל אַז דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן זָאל זִיךְ וַוייטֶער קָאנֶען גֶעהמֶען צוּ אִיהר הֵיילִיגֶער אַרְבַּייט. אִין לִיסַאבָּאן הָאט מֶען גֶעפִיהלְט אַז דֶער נַאנְצֶער חַיָב אִין דֶעם אִיבֶּערְקֶעהרֶענִישׁ אִיז דוּאַרְטֶע דֶע פַּאץ אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט אִין רוֹם רוֹצְחִים, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעשְׁטָאכֶען אִין מִיטֶען נַאס. אִין רוֹם הָאט מֶען אָבֶּער גֶעוואוּסְט וֶועמֶעס אַרְבַּייט דָאס אִיז אוּנ דֶער פַּאפְּסְט הָאט אַלֵיין גֶעשִׁיקְט זַיין דָאקְטָאר עֶר זָאל אִיהם אוֹיסְהֵיילֶען אוּנ עֶר אִיז גֶעזוּנְד גֶעוָוארֶען. אַז דָאס מִיטֶעל אִיז נִיט גֶערָאטְהֶען, הָאט זִיךְ פָּארְטוּגַאל גֶעוָוארְפֶען צוּם קֵייזֶער קַארְל דֶעם פִינְפְטֶען, וָואס הָאט דֶעמָאלְט נָאר אַיינְגֶענוּמֶען דֶעם מַחְמַדַנִישֶׁען גִבּוֹר בַּארְבַּארָאסַא אוּנ אִיז פוּן דֶער מִלְחָמָה צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער אִיטַאלְיֶען. קַארְל הָאט טַאקִי זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּם פַּאפְּסְט מִיט דֶער בַּקָשָׁה עֶר זָאל וַוייטֶער לָאזֶען אַיינְפִיהרֶען אִין פָּארְטוּגַאל דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן אוּנ הָאט גֶעזָאגְט אַז דָאס וֶועט בַּיי אִיהם זַיין דִי בֶּעסְטֶע מַתָּנָה. דֶעם פַּאפְּסְט אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָבְצוּזָאגֶען קַארְל'ן אוּנ דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ בַּיי דִי מַארְרַאנֶען אוֹיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דָאס גֶעלְד אוּנ אָהן דֶער מַטְבֵּעַ הָאט עֶס בַּיים בֶּעסְטֶען מֵלִיץ יֹשֶׁר אָבְגֶענוּמֶען דָאס לָשׁוֹן אוּנ אַזוֹי הָאט פַּאוּל, דֶעם 23 מַאי, 1536, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶם הֶיתֵּר אוֹיף דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן אִין פָּארְטוּגַאל. עֶר הָאט אֲפִילוּ אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי מֶען זָאל פַאר דְרַיי יָאהר נִיט מִשְׁפָּט'ן קֵיינֶעם פוּן דִי מַארְרַאנֶען אוּנ פַאר צֶעהן יָאהר זָאל מֶען בַּיי זֵיי נִיט צוּנֶעהמֶען דָאס פֶערְמֶעגֶען. עֶר הָאט עֶס גֶעטְהוּן וַוייל עֶר הָאט גֶעפִיהלְט אַז מֶען צְווִינְגְט אִיהם צוּ אֵיין עַוְלָה. אִין פָּארְטוּגַאל הָאט מֶען אָבֶּער גֶעדַאנְקְט נָאטְט וָואס מֶען הָאט בֶּעקוּמֶען זַיין הַסְכָּמָה אוּנ מֶען הָאט בַּאלְד טַאקִי אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען מִשְׁפָּטִים מִיט שֶׁאנֶעם יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת.. יָאהַאן הָאט אֲפִילוּ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ גְזֵירָה אַז אַללֶע מַארְרַאנֶען זָאלֶען מוּזֶען טְרָאגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער.

דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען אָבֶּער זֵייעֶר הָאפְנוּנְג נִיט פֶערְלָארֶען אוּנ הָאבֶּען נָאךְ אַ מָאל אָנְגֶעמַאכְט אִין רוֹם אַ גֶעוואַלְד. דוּרְךְ זֵייעֶר שָׁלִיחַ, דוּאַרְטֶע דֶע פַּאץ, הָאבֶּען זֵיי דֶעם פַּאפְּסְט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת

פון דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען אוּנ וִוי מֶען הַרְגֶ'ט אוּנ מֶען בְּעגַזְלֶ'ט מֶענְשֶׁען אוּמְזִיסְט. פַּאוּל הָאט זִיךְ וַוייטֶער בְּעֶרֶעכֶענְט אַז עֶר הָאט נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט אִיבֶּערְרֶעדֶען אוּנ עֶר הָאט בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט אַ נַייֶע קָאמִיסְיָאן פוּן דִי קַארְדִינֶאלֶע נְהִינוּטְשִׁי, יַאקָאבַּאטְשְׁיָא אוּנ סִימָאנֶעטַא, וַוי זָאלֶען עֶפִּיס זוּכֶען אַ מִיטֶעל צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דִי זַאךְ, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען צוּ זַיין שָׁלִיחַ קַיין לִיסַאבָּאן עֶר זָאל אִיהם מוֹדִיַע זַיין וָואס דָארְט גֶעהֶעט פָאר. אַז דִי קַארְדִינֶאלֶע הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעזָאנְט וֶועהר אַ שְׁלֶעכְטֶע מֵיינוּנְג וֶוענֶען דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן פוּן פָּארְטוּגַאל, אוּנ פוּן לִיסַאבָּאן הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶעמֶעלְדֶעט אַז אַלְדִינְג וָואס דִי מַארְרַאנֶען שְׁרַייבֶּען אִיז אֱמֶת, הָאט פַּאוּל, אִים יָאהר 1687, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אַז יֶעדֶער פְרוּמֶער קְרִיסְט אִיז מְחוּיָב צוּ שִׁיצֶען דִי מַארְרַאנֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שֶׁאנֶער אוֹיפְטְהוּא, וַוייל דֶערְמִיט הָאט עֶר צוּגֶענוּמֶען בַּיי דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן דֶעם גַאנְצֶען כֹּחַ אוּנ הָאט פָּארְט נִיט מְבַטֵּל גֶעוֶועהן זַיין פְרִיהֶרִיגְ בֶּעפֶעהל: דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט טַאקִי קְלָאמֶערְשְׁט עֶקְסִיסְטִירְט, נָאר זִי אִיז גֶעוֶועהן טוֹיט אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט רִירֶען.

נִיט לַאנְג זֶענֶען אָבֶּער דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען גֶעזֶעסֶען אָהן אַרְבַּייט: פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען גֶעפוּנֶען אוֹיף דֶער טְהִיר פוּן דֶער גְרוֹיסֶער קִירְכֶע אִין לִיסַאבָּאן אוֹיפְגֶעקְלֶעבְּט אַ קְוִויטֶעל וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּל מִיט קְלָלוֹת אוּנ חֲרָמוֹת אוֹיף דֶער קְרִיסְטֶענְטְהוּם, דָאס הָאט מֶען אִימִיסְטֶען אָבְּגֶעטְהוּן, כְּדֵי מֶען זָאל אוּנְטֶערְהִיצֶען דָאס פָּאלְק אוּנ דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל זִיךְ וַוייטֶער קָאנֶען צוּפִיהְרֶען דִי הָאנְד. דֶער קָאנִיג הָאט בֶּעשְׁטִימְט אַ מַתָּנָה צֶעהן טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ דֶעם וָואס וֶועט עֶנְטְדֶעקֶען וֶוער עֶס הָאט דָאס גֶעטְהוּן. דֶער שָׁלִיחַ פוּנ'ם פַּאפְּסְט הָאט גוּט גֶעוואוּסְט אַז דָאס אִיז אֵיין אָנְשְׁטֶעל פוּן דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ עֶר הָאט פוּן זַיין זַייט אוֹיךְ בֶּעשְׁטִימְט פִינְף טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ דֶעם וָואס וֶועט בְּרֶענְגֶען דֶעם פֶערְבְּרֶעכֶער. נָאר אַז מֶען הָאט גֶעוָואלְט בֶּעשַׁאפֶען אֵיין עֲבֵרָה, הָאט מֶען אוֹיךְ לַאנְג נִיט בֶּעדַארְפְט זוּכֶען דֶעם בַּעַל עֲבֵרָה'נִיק: דִי גַאנְצֶע שוּלְד הָאט מֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אוֹיף אֵיינֶעם פוּן דִי מַארְרַאנֶען, עמָנוּאֵל דֶע קָאסְטַא, מֶען הָאט אִיהם פְרִיהֶר גוּט אָנְגֶעמוּטְשֶׁעט, עֶר הָאט גֶעמוּזְט רֶעדֶען פַאר פַייֶער אוּנ פַאר וַואסֶער, אָנְוַוייזֶען אוֹיף וֶועמֶען מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט, כְּדֵי דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן זָאל הָאבֶּען פְרִישֶׁע קָרְבָּנוֹת, דֶערְנָאךְ הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעהַאקְט בֵּיידֶע הָאנְד אוּנ מֶען הָאט אִיהם לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד פֶערְבְּרֶענְט. נָאךְ אַזַא מַעֲשֶׂה הָאט מֶען שׁוֹין גֶעהַאט פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁיעפֶּען אוּנ דָאס בְּלוּט פוּן דִי מַארְרַאנֶען הָאט זִיךְ גֶענָאסֶען גְלַייךְ מִיט דִי בִּיטֶערֶע טְרֶערֶען פוּן דִי וָואס

האבען געמוזט צו־[illegible]ען די עדות. יאהאן האט אויסגעקליבען פארץ ממונה איבער דעם אינקוויזיציאן אנייעם מלאך המות, יאהאן זאארעס, אונ ניט אומזיסט בעשרייבט שמואל אוסקווי, אדיכטער וואס האט געלעבט אין יענער צייט, דאס שרעקליכע אכזריות, וואס ער האט ארויסגעוויזען, אונ זאגט אז קיין ערגערס פון איהם איז ניט געוועהן אונ עס קאן גאר ניט זיין. ווער עס איז אריינגעפאלען צו איהם אין די האנד אריין, דער האט זיך שוין געמאנט געזעגענען מיט'ן לעבען, ווייל קיין שום תרוץ איז ביי איהם ניט אנגענומען, צו האט מען זיך יא מודה געוועהן אדער ניט, צו האבען זיך געפונען עדות אדער עס איז גלאט אזוי אויף איינעם געפאלען אחשד – גאנץ אונ לעבעדיג ארויס איז אונמעגליך געוועהן אונ קיין אנדער עונש ווי דעם טויט האט מען ניט ארויסגעגעבען.

זעהר פיעל מאראנען זענען דעמאלט אומגעקומען, ווייל יעדעס מאל פלעגט מען פערברענען צו פיערצינ־פינפציג מענשען. אין רום האט זיי שוין געננוג געלד אבגעקאסט, דעריבער האבען זיי זיך ענטשלאסען נאך אמאל זוכען הילף ביים פאפסט אונ עס האט זיך אנגעהויבען אנייע מלחמה, אפילו נאר מיט'ן מויל, צווישען דער מלוכה פון פארטוגאל אונ די מאראנען. אונ ביידע צדדים האבען געוואלט אויסווייזען אז יעדער פון זיי האט רעכט. דער פארטוגאזישער פרינץ אונ גראס־אינקוויזיטאר הייגריך האט אוועקגעשיקט קיין רום אגאנץ צעטעל פון חטאים, וואס נאטהינען די אינקוויזיציאן שטרענג צו בעשטראפען די שולדיגע, אונ די מאראנען האבען פון זייער זייט צו־געשטעלט דעם פאפסט אתשובה אויף אללע שאלות אונ האבען געבראכט די בעסטע בעווייזע אז מען טראכט אויף זיי אויס שקרים וכזבים. צום אומגליק, איז שוין דעמאלט פאול געוועהן געבונדען, ווייל די מאכט פונ'ם פאפסט איז שטארק געפאלען אונ ער האט אלליין געמוזט אנקומען צו אנייער חברה „יעזואיטען", וואס האט זיך געמאכט אים יאהר 1542 אונ האט זיך אויך פארשפרייט אין פארטוגאל. אוודאי האט ער זיך ניט געטארט פערקרינען מיט אלאנד וואו ער האט נאר וואס בעקומען פרישע נוטע ברידער אונ האט געמוזט צושווייגען, חאטש ער האט געווים געפיהלט די עולה אונ עס האט איהם גוט געשטאכען וואס ער קאן ניט העלפען.

נאך איין סבה איז געוועהן וואס פאול דער דריטע האט געמוזט אנבויגען דעם קאפ אונ מרוצה ווערען כמעט אויף אלדינג וואס פארטוגאל האט ביי איהם געבעטען. קארל דער פינפטע, וואס איז שוין לאנג קיין

גוטער פריינד דעם פאפסט ניט געווען, האט זיך אנגעהויבען אריינמישען אויך אין רעליגיאנ׳ס-זאכען אונ האט געוואלט מאכען אין דער קירכע אזעלכע ארדנונגען וואס זאלען זיין נוץ אי פאר די קאטאליקען אי פאר די פראטעסטאנטען. דאס האט פאול׳ן נאר ניט געשמעקט אונ ער איז געצוואונגען געווען נאכצוגעבען פארטוגאל, כדי ער זאל חאטש האבען איין מלוכה, וואס זאל איהם זיין געטריי אונ איבערגעגעבען; דערפאר האט ער געמוזט צושווייגען, ווען אויף דער אסיפה פון די גייסטליכע אין טריענט האט דער עפיסקאפ באלטהאזאר לימפא געאפענט א מויל געגען פאפסט אונ האט מיט גרויס עזות אויסגעוויזען, אז דער ערשטער פארשטעהער פון דער קירכע שאדט איהר דערמיט וואס ער שיצט די מאראנען. ביסלעכווייז האט פאול געמוזט געבען זיין הסכמה אז די מאראנען זאלען ניט טארען אוועקפאהרען פון פארטוגאל אונ אז די אינקוויזיציאן זאל קאנען פריי ארבייטען אין לאנד, נאר איין זאך האט ער געפועל׳ט: ער האט געהייסען בעפרייען אללע מאראנען, וואס זענען ביז אהער געזעסען אין תפיסה, אונ מען זאל ביי זיי נעהמען א שבועה אז זיי דארפען בלייבען אמת׳ע קריסטען, אונ אויב זיי וועלען עובר שבועה זיין זאל מען זיי ערשט דערנאך משפט׳ן, אי דאס מען זאל ביי זיי די ערשטע צעהן יאהר קיין פערמעגען ניט צונעהמען, נאר עס איבערגעבען זייערע קינדער.

אזוי האט פאול אפגעראטעוועט מעהר פון אכטצעהן הונדערט מאראנען, וואס דער חלק איז זיי שוין געלעגען אויפ׳ן האלז. ער האט נאך געטהון לפנים משורת הדין אונ האט אנגעשריבען א בריעף דעם קאניג אונ געבעטען: מען זאל ניט זיין שטרענג געגען די מאראנען, ווען אפילו זיי וועלען אבהיטען יודישע מנהגים, ווייל עס איז שווער מיט אמאל איבערמאכען מענשען. די פארטוגאזישע מלוכה האט אבער געטהון איהר׳ס, זי האט אללע מאל געחאפט נייע פערברעכער, אונ פאול האט ביז זיין טויט געהאט צו טהון דער מיט וואס ער האט צוגעהאלטען די אינקוויזיציאן, זי זאל ניט פערגיסען צו פיעל בלוט. דאס איינענע האט נאך זיין טויט געטהון דער פאפסט יוליוס דער דריטער אונ אפילו פינפצינ יאהר שפעטער האט דער פאפסט פון יענער צייט, קלעמענטי דער אכטע, אויך געמוזט שיצען די מאראנען ווי ווייט ער האט נאר געקאנט, אונ עס האט איהם נעפאסט ארויסצווייזען פאר דער וועלט אז דאס פייער, וואס ברענט אויפ׳ן מזבח פון דער אינקוויזיציאן, איז ניט אזוי שטארק הייליג...

3 דִי מַארְרַאנֶען אוּנ דִי פָּאפְּסְטֶע.

(1648—1566 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוֹרְט).

אַז דֶער שְׁטַארְקֶער רוּיף פוּן דֶער אִינְקְוִיזִיצְיָאנְס-פַייֶער הָאט פֶערְשְׁטֶעלְט די לִיכְטִיגֶע שַׁיין אוּנ אֲפִילוּ דִי פְּרִימִסְטֶע אוּנ גוּטְהֶארְצִיגְסְטֶע פָּאפְּסְטֶע וָועגֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן קֵיינֶעם צוּ הֶעלְפֶען, הָאבֶּען זִיךְ דִי מַארְרַאנֶען גִיט גֶעפִיהלְט זִיכֶער אוֹיךְ אִין אִיטַאלְיֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַוֶועקְצוּלָאזֶען קֵיין טִירְקֵיי. דָארְט אִיז דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן גוּט, וַוייל קֵיינֶער הָאט זִיךְ צוּ זֵיי נִיט גֶעמִישְׁט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט מִיט׳ן מוֹיל אַרוֹיס זָאגֶען דָאס, וָואס אִין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט בֶּעגְרָאבֶּען טִיעף אִין הַארְצֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי מְקוּבָּלִים גֶעהַאט אַפְּלַאץ וואוּ זֵייעֶרֶע גֶעדַאנְקֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען; זֵיי הָאבֶּען גֶעוִויזֶען חֶשְׁבּוֹנוֹת אָהן אַסוֹף, אוּנ חָאטְשׁ פוּן שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ׳ס נְבִיאוּת הָאט זִיךְ נָאר נִיט אוֹיסְגֶעלָאזְט, הָאבֶּען זֵיי נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ דְרִינְגֶען אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז שׁוֹין פָּארְט נָאהֶענְט, נָאר עֶס אִיז נָאךְ דָא עֶפִּים אֵיין עִכּוּב. זֵיי הָאבֶּען אָבְּגֶעזוּכְט אִין רמב״ם אַ וִוינְק, אַז עֶהדֶער מָשִׁיחַ וָועט קוּמֶען מוּז בַּיי יוּדֶען וַוייטֶער וֶוערֶען אַסַנְהֶדְרִין אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען מֶען זָאל אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פֶערְזַאמְלֶען גְרוֹיסֶע רַבָּנִים, וָואס זָאלֶען רָאוּי זַיין צוּ זִיצֶען אִין סַנְהֶדְרִין, אוּנ, קוּקֶענְדִיג אוֹיף זֵיי, זָאל דִי וֶועלְט טַאקִי זָאגֶען כִּי מִצִיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה׳ מִירוּשָׁלָיִם.

מֶען הָאט אָבֶּער בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַגֶעשֶׁאצְטֶען אוּנ אַשַׁארְפֶען קָאפּ, וָואס זָאל סַמְכִּיךְ זַיין דִי רַבָּנִים אוּנ אוֹיף זַיין סְמִיכָה זָאל מֶען שְׁטֶעלֶען, אוּנ דֶער גוֹרָל אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִי אַגְרוֹיסֶער עָשִׁיר, אִי אַגָדוֹל בַּתּוֹרָה, אוּנ וָואס הָאט זִיךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער בֶּעזֶעצְט אִין צְפַת, נָאךְ דֶעם וָואס עֶר אִיז אַצַייט אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער מִצְרַיִם אוּנ הָאט אוֹיךְ בֶּעזוּכְט דַמֶשֶׂק אוּנ יְרוּשָׁלַיִם. צוּ הָאט ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב אַזוֹי שְׁטַארְק נָאכְ־גֶעיָאגְט דֶעם כָּבוֹד, אָדֶער עֶר אִיז אַלֵיין אוֹיךְ פֶערְנַארִישְׁט גֶעוֶועהן אִין דִי חֶשְׁבּוֹנוֹת וֶועגֶען מָשִׁיחַ׳ן אוּנ הָאט גֶעוָואלְט מְקָרֵב זַיין דִי גְאוּלָה, דָאס קָאן כּ׳קָען נִיט וִויסֶען, גִיכֶער דַארְף מֶען רֶעכֶענֶען אַז עֶר הָאט אִין זִין גֶעהַאט בֵּיידֶע זַאכֶען: עֶס הָאט זִיךְ אִיהם פוּן אֵיין זַייט גֶעגְלוּסְט צוּ זַיין אַרֹאשׁ הַסַנְהֶדְרִין אוּנ וֶוערֶען אַפָארְשְׁטֶעהֶער כִּמְעַט פוּן אַלֶע יוּדֶען, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר גֶעוָואלְט טַאקִי הָאבֶּען דִי זְכִיָּה אוּנ זַיין דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס וֶועט אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי יוּדִישֶׁע מְלוּכָה דֶעם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. אִין גַאנְץ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז

דָעמָאלְט דִי צְפַתְ׳ער קְהִלָּה גֶעוֶועהן דִי גְרֶעסְטֶע, חַייל וִויא אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן
טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת אוּנ דֶערְפַאר אִיז צְפַת גֶעוָוארֶען דֶער מִיטֶעלְפּוּנְקְט, וואו ר׳
יַעֲקֹב בִּירַב הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען זַיין גְרוֹיסֶע רָאללֶע. בַּאלְד אִיז מֶען
דֶערְפוּן גֶעוָוואהר גֶעוָוארֶען אִין אֵייְרָאפַּא, אוּנ פִּיעל יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען הָאבֶּען
זִיךְ אַהִין אַוֶועקְגֶעלָאזְט. אַז מֶען טְרֶאנְקְט זִיךְ, זָאגְט דִי וֶועלְט, חַאפְּט מֶען
זִיךְ אָן אִין אַשַּׁארְף פוּן אַשְׁוֶוערְד; אָנְחַאפֶּען זִיךְ אִין אַוִויסֶער הָאפְנוּנְג פוּן
פְרַייהַייט אוּנ זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶאנְדִיגְקַייט – אִיז נָאךְ בֶּעסֶער. עֶס אִיז קַיין וואוּנְדֶער
נִיט דַארִיבֶּער, וָואס ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב הָאט גֶעפוּנֶען גֶענוּג מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען
גֶעהַאלְטֶען מִיט אִיהם אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעהָאלְפֶען אוֹיסְפִיהְרֶען זַיין פְּלַאן; עֶס
קָאן אֲפִילוּ זַיין, אַז עֶר וָואלְט גֶעוֶועהן טַאקִי עֶפִּיס אוֹיסְגֶעפִיהְרְט, אוּנ וָוען עֶר
וָואלט נִיט אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט מָשִׁיחַ׳ן וָואלְט עֶר וֶוענִיגְסְטֶענְס בֶּעשַׁאפֶען אַנַייֶע
פֶערְבִּינְדוּנְג, מֶעהר אַחְדוּת צְווִישֶׁען פָאלְק; דִי קִנְאָה הָאט זִיךְ אָבֶּער אַרַיינְ-
גֶעמִישְׁט אִין מִיטֶען אוּנ דִי אַלְטֶע קְרַאנְקְהַייט, וָואס הָאט שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל
גֶעשַׁאדְט דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, הָאט אַצוּנְד אוֹיךְ אָבְּגֶעהַאלְטֶען דִי יוּדֶען פוּן חֲלוֹמוֹת,
חָאטְשׁ עֶס אִיז שְׁוֶוער צוּ זָאגֶען בֶּעשְׁטִימְט וָואס פוּן דִי דָאזִיגֶע חֲלוֹמוֹת הָאט
זִיךְ גֶעקָאנְט אוֹיסְלָאזֶען.

קוֹדֶם כָּל הָאט זִיךְ דִי קְהִלָּה פוּן יְרוּשָׁלַיִם גֶעפוּנֶען בֶּעלֵיידִיגְט אוּנ עֶס
הָאט זֵיי פֶערְדְרָאסֶען פַאר וָואס אִיהר יוּנְגֶע שְׁוֶועסְטֶערְל צְפַת וִויל פְּלוּצְלוּנְג
זִיךְ צוּנֶעהמֶען דִי בְּכוֹרָה אוּנ דִי גַאנְצֶע גְדוּלָּה זָאל נָאר בַּיי אִיהר אַיינְשְׁטֶעהן.
ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב הָאט אֲפִילוּ גֶעוָואלְט פֶערְגְלֶאטֶען דִי זַאךְ, כְּדֵי עֶס זָאל נִיט
קוּמֶען צוּ מַחֲלוֹקֶת, אוּנ הָאט דֶעם עֶרְשְׁטֶען מַסְמִיךְ גֶעוֶועהן דֶעם רַב פוּן
יְרוּשָׁלַיִם. דָארְט אִיז דָעמָאלְט גֶעוֶועהן רַב, ר׳ לֵוִי בֶּן יַעֲקֹב חָבִיב, וֶועהר
אַ גְרוֹיסֶער מַאנְן, וָואס הָאט, חוּץ זַיין בְּקִיאוּת אִין תּוֹרָה, גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע
יְדִיעָה אִין מַאטְהֶעמַאטִיק אוּנ אַסְטְרָאנָאמִיֶע אוּנ הָאט זִיךְ מִיט זַיינֶע מַעֲלוֹת
גֶעקָאנְט צוּזָאגֶען מֶען זָאל אִיהם אוֹיף דֶער אֶלְטֶער מַאכֶען פַאר׳ן הוֹיפְּט-פָּאר-
שְׁטֶעהֶער פוּן דֶער הֵיילִיגֶער שְׁטָאדְט, חָאטְשׁ אִין דֶער יוּגֶענְד אִיז עֶר אִין פָּאר-
טוּגַאל, אִין דֶער צַייט פוּנ׳ם קָאנִיג עִמָנוּאֵל, גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן צוּ זַיין אַקְרִיסְט
אוּנ מִיט גְרוֹיס סִיה אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
צְווִישֶׁען ר׳ לֵוִי חָבִיב אוּנ ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב אִיז פְרִיהֶר אוֹיךְ קַיין גְרוֹיס פְרֵיינְדְשַׁאפְט
נִיט גֶעוֶועהן; אוּן אַז צְפַת הָאט נָאךְ אָנְגֶערִירְט דֶעם כָּבוֹד פוּן דֶער גַאנְצֶער
קְהִלָּה אִין יְרוּשָׁלַיִם אוּן דִי סְמִיכָה וָואס ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב הָאט צוּגֶעשִׁיקְט אִיז אוֹיךְ
גֶעוֶועהן מִיט אַמִין גַאֲוָה, אוּנ פוּן זַיין בְּרִיעף הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען אַז עֶר

הָארְט אִיהם נִיט, גְלַייךְ וִוי אֵיינֶער רֶעדְט: „בִּיזְטוּ צוּפְרִידֶען – אִיז מֵהֵיכָא תֵּיתֵי, ווילְסְטוּ נִיט – וֶועט מֶען זִיךְ בֶּעגֶעהֶען אָהן דִיר אוֹיךְ, הָאט זִיךְ ר׳ לֵוִי חָבִיב אִין נַאנְצֶען אָבְּגֶעשָׁאקֶעלְט, חָאטְשׁ פְרִיהֶר אִיז עֶר דַוְקָא־קֵיין נֶעגְנֶער נִיט גֶעוֶועהן, אוּנ אַז מֶען הָאט אִין צְפַת אָבְּגֶעזוּכְט אַרַאְיָה פוּן דֶער תּוֹרָה אַז מֶען מוּז מַאכֶען אַסַנְהֶדְרִין, הָאט מֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם נָאר אַנְדֶערְשׁ גֶעלֶערְנְט דֶעם פְּשַׁט אוּנ מֶען הָאט אוֹיסְגֶעוִוזֶען פוּנְקְט דֶעם הֵיפֶּךְ.

אַוַדַאי אִיז ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב׳ס אוֹיפְטְהוּא צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁוֶוערְלִיךְ אִין אָנְהֵייבּ, ווייל אוֹיף יְרוּשָׁלַיִם הָאבֶּען אַלֶּע גֶעקוּקְט אוּנ אַז מֶען אִיז דָארְט גֶעשְׁטַאנֶען פוּן ווייטֶעְנְס, הָאט דִי זַאךְ נִיט גֶעקֶאנְט הָאבֶּען־קֵיין קִיוּם. דֶערְצוּ הָאט נָאךְ בַּאלְד ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיבֶּער אַמְסִירָה, וָואס צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז עֶר מִיט׳ן פֶערְמֶעגֶען אוּנ מִיט׳ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוֶועהן. פַאר׳ן פָאהרֶען הָאט עֶר אָבֶּער זַיין קְרַאפְט אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען פִיער תַּלְמִידִים אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, וָואס הָאט נָאךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ׳ס חֲלוֹמוֹת אוּנ הָאט פֶעסְט גֶעגְלוֹיבְּט אַז עֶר וֶועט מָשִׁיחַ׳ן דֶערְלֶעבֶּען. אִין יְרוּשָׁלַיִם אִיז דֶער פֶערְדְרָוּס גֶעוָוארֶען נָאךְ גְרֶעסֶער, וָואס ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב הָאט גְרָאד אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען יוּנְגֶע לוֹמְדִים אוּנ הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף פִיעל אֶלְטֶערֶע רַבָּנִים. עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַנַייעֶע קְרִיעג צְווִישֶׁען אִיהם אוּנ ר׳ לֵוִי חָבִיב, אֵיינֶער הָאט גֶעפוּנֶען אִין דֶעם אַנְדֶערְן חֲטָאִים, מֶען הָאט זִיךְ גֶע־ווָארְטֶעלְט אוּנ עֶס אִיז גֶעקוּמֶען אַזוֹי ווייט, אַז דֶער הָאט דֶעם אוֹיסְגֶעוָוארְפֶען אַז עֶר אִיז נִיט אַזוֹי פְרוּם וִוי מֶען דַארְף, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט גֶענֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶר אִיז קֵיין מָאל נִיט פַאלְשׁ גֶעוֶועהן זַיין אֱמוּנָה אוּנ הָאט דֶערְ־מִיט ר׳ לֵוִי חָבִיב דֶערְמָאנְט אַז עֶר אִיז אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען אַקְרִיסְט גֶעוֶועהן. אַזוֹי הָאט זִיךְ דִי שִׂנְאָה צְווִישֶׁען בֵּיידֶע פֶערְגְרֶעסֶערְט בִּיז דֶער טוֹיט הָאט גֶעמַאכְט אַ שָׁלוֹם צְווִישֶׁען זֵיי אוּנ ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינְצִיגֶער, וָואס הָאט נָאךְ גֶערֶעכֶעְנְט אַז עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען דָאס, וָואס אִיז פַאר ר׳ יַעֲקֹב בִּירַב שְׁוֶוער גֶעוֶועהן.

ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין שְׁפַּאנְיֶען אִים יָאהר 1486 אוּנ הָאט דֶערְגְרֵייכְט אֵיין אֶלְטֶער פוּן אַכְט אוּנ אַכְטְצִיג יָאהר, שְׁפִּיעלְט אַגְרוֹיסֶע רָאלְלֶע אִינ׳ם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען, ווייל זַיין „שֻׁלְחָן עָרוּךְ" וֶוערְט עַד הַיּוֹם בֶּעטְרַאכְט בַּיי דִי יוּדֶען וִוי דָאס אֵיינְצִיגֶע גֶעזֶעץ־בּוּךְ, וָואס ווייזְט זֵיי וִוי אַזוֹי צוּ לֶעבֶּען אוּנ אוֹיף וָואס פַאר אַאוֹפֶן זֵיי קֶאנֶען יוֹצֵא זַיין פַאר גָאטט אוּנ פַאר מֶענְשֶׁען. אַז עֶר אִיז נָאךְ אַקְלֵיין קִינְד גֶעוֶועהן הָאבֶּען זַיינֶע עֶלְטֶערְן גֶעמוּזְט אַוֶועק־קֵיין

טִירְקֵיי אונ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין נִיקָאפָּאלִיס, וואו ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּוַייזֶען זַיין חֲרִיפוּת אִין לֶערְנֶען. בַּיי עֶטְלִיכֶע אונ צְוַאנְצִיג יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין גֶעשַׁ״סְ׳ט וִוי אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן אונ אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען קַיין אַדְרִיאַנָאפָּאל הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט אַסַךְ תַּלְמִידִים, דָארְט הָאט עֶר אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיפ׳ן טוּר וָואס דֶערְפוּן אִיז דֶערְנָאךְ אַרוֹיס דֶער שֻׁלְחָן עָרוּךְ, אונ הָאט דַארוֹיף גֶעאַרְבַּייט צְוַויי אונ דְרַייסִיג יָאהר כְּסֵדֶר. אַז שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ אִיז אַרָאבְּגֶעקוּמֶען אִין יֶענֶעם גֶעגֶענְד אונ ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ הָאט בַּיי אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען קַבָּלָה, אִיז גֶעוָוארֶען אַ אִיבֶּערְקֶעהרֶענִישׁ אִין זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען; דֶער רֵיינֶער קָאפּ, וָואס אִיז תָּמִיד גֶעוֶועהן אָפֶּען נָאר פַאר שֵׂכֶל׳דִיגֶע הַסְבָּרוֹת הָאט זִיךְ אָנְגֶעפִילְט מִיט פַאנְטַאזְיֶעס אונ חֲלוֹמוֹת; דֶער גֶעשְׁלִיפֶענֶער מֹחַ, וָואס הָאט שְׁטֶאנְדִיג גֶעאַרְבַּייט נָאר אִין תּוֹרָה, הָאט זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען נָאר מִיט סוֹדוֹת אונ פֶערְדְרֶעהטֶע חֶשְׁבּוֹנוֹת; דִי לִיכְטִיגֶע אוֹיגֶען, וָואס הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶעקוּקְט גְלַייךְ אוֹיף אַלְדִינְג, הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהֶען פֶערְבָּארְגֶענֶע זַאכֶען, וָואס זַיינֶען אָפְּט דֶער הֵפֶךְ פוּן שֵׂכֶל הַיָּשָׁר. אַזוֹי הָאט זִיךְ בִּיסְלֶעכְוַוייז אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט פוּן ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ אַ פַייעֶרִיגֶער מְקוּבָּל, אונ עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער אַרִיבֶּער קַיין צְפַת אונ דִי דָארְטִיגֶע מְקוּבָּלִים, אונ בֶּעזָאנְדֶערְס ר׳ שְׁלֹמֹה אַלְקַבֵּץ, דֶער מְחַבֵּר פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען שִׁיר „לְכָה דוֹדִי״, הָאבֶּען אִיהם צוּם אִיבְּרִיגֶען פֶערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ, אִיז בַּיי אִיהם נִיט אַנְדֶערְשׁ גֶעבְּלִיבֶּען אַז עֶר אִיז פּוּנְקְט וִוי שְׁלֹמֹה מוֹלְכוֹ בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען אַגְרוֹיס אונ הֵיילִיג שְׁלִיחוּת. פוּל מִיט אַזַא הָאפְנוּנְג הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט זַיין „שֻׁלְחָן עָרוּךְ״ אונ אִיז זֶעהר אִיבֶּערְרַאשְׁט גֶעוֶועהן וָואס אַ יוּנְגֶער רָב פוּן קְרַאקוֹי, ר׳ מֹשֶׁה אִיסֶרְלִישׁ, הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ גַאנְץ סֵפֶר אִיבֶּער אִיהם אונ הָאט אִיהם אָבְּגֶעוֶוענְדְט אִין פִיעל זַאכֶען.

אִין דֶער צַייט וָואס אִין אַזְיֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אונ הָאבֶּען זִיךְ גֶעקָאנְט בּוֹיֶען לוּפְט־שְׁלֶאסֶער, אִיז זֵייעֶר צוּשְׁטַאנְד אִין אֵייְרָאפַּא גֶעוֶועהן זֶעהר טְרוֹיעֶרִיג. אַבִּיסֶעל הָאבֶּען דִי רְדִיפוּת אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ לִיעב דֶער רֶעפָארְמַאצְיָאן, נָאר דָאס הָאט נָאר וֶועניג גֶעדוֹיעֶרְט, וַוייל טַאקִי דִי רֶעפָארְמַאצְיָאן אַלֵיין אִיז אַסִבָּה גֶעוֶועהן צוּ נַייעֶ צָרוֹת פַאר יוּדֶען. בֵּיידֶע צְדָדִים, דִי רֶעפָארְמִירְטֶע אונ דִי קַאטָאלִיקֶען, וָואס הָאבֶּען צְוִוישֶׁען זִיךְ צוּ טְהוּן גֶעהַאט, הָאבֶּען זֵייעֶר כַּעַס אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ דִי יוּדֶענְ׳ס קָאפּ. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן, וָואס צַייט לוּטְהֶער הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְצוּבֶּעסֶערְן דִי יְסוֹדוֹת פוּנ׳ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען פִיעל קְרִיסְטֶען וָואס הָאבֶּען אָנְגֶענוּמֶען אַסַךְ

יודישע מִנְהָגִים, געהאַלטען שַׁבָּת, שטאַנדיג געלערנט די בִּיבֶּעל און מען האָט זַיי גערופען „האַלבּע יודען". צווישען זיי זענען געוועהן אויך אַזעלכע וואָס האָבען זיך ערלויבט אָנצושרייבען גאַנצע בִּיכער און חוזק מאַכען פון'ם קריסטענטהום, און עס איז געקומען אַזוי ווייט, אַז איין מְחַבֵּר פון אַזאַ סֵפֶר, סִיכַאֵל סערוועט האָט אין גענף (שווייץ) דער רעפאָרמאַטאָר קאַלווין אַלליין געהייסען פערברענען. אַזוי זענען די יודען געבליבען שטעהן צווישען צוויי פייערן, פון איין זייט האָבען זיי אָנגעטהון צָרוֹת די קאַטאָליקען, וואָס האָבען נאָך ניט פערגעסען די אַלטע מַעֲשׂוֹת וועגען בּלוּט אויף פֶּסַח און קינדער קוילען, פון דער אַנדערער זייט האָבען זיך צו זיי צוגעטשעפעט די רעפאָרמירטע פאַר פרעמדע זינד, און דער יוד האָט אַלץ בעדאַרפט אונטערשטעלען די פּלייצע, באַלד איז צוגעקומען נאָך אַ אַנדערע צָרָה: אין דייטשלאַנד האָט זיך אָנגעהויבען דער „בויערנקריעג": די בויערן האָבען געוואָלט האָבען מעהר פרייהייט און האָבען זיך צוזוּנטעוועט געגען דער מְלוּכָה און געגען זייערע בַּעֲלֵי בָּתִּים; סוֹף הַסּוֹף האָט מען אויסגעלאָזט דעם כַּעַס צו יודען. און דאָס אוּמגליק איז נאָך געוועהן אַזוי גרויס, וואָס ניט דער קייזער, ניט די פְּרִיצִים, וועלכע פלעגען זיי אָפט בעשיצען אין אַ שלעכטער צייט, זענען ניט אים שטאַנד געוועהן זיי צו העלפען. באַלד האָט זיך אָבער אָבגעזוכט אַ רְפוּאָה אויף צו דער מַכָּה: דער פאָרשטעהער פון די דייטשע יודען, ר' יוֹסִי (יאָזעל'ס) לאַאַנס פון ראָסהיים, וואָס איז געוועהן אַ קָרוֹב לְמַלְכוּת און פלעגט ניט איין מאָל זיין אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר פאַר זיינע ברידער און זיי אָבראַטעוועט פון ביטערע גְזֵרוֹת, האָט זיך אַצונד אויך מוֹסֵר נֶפֶשׁ געוועהן. איינער אַלליין איז ער געגאַנגען אין לאַגער, וואו עס זענען געשטאַנען ביז פינפצעהן טויזענד צורייצטע בויערן, ער האָט זיי פאַרשטעהן געגעבען, אַז די יודען דאַרפען זיי ניט רעכענען פאַר שוֹנְאִים. זיינע רעד זענען געפאַלען און מען האָט איהם דאָס וואָרט געגעבען אַז מעהר וועט מען שוין די יודען ניט טשעפען.

ר' יאָזעל'ס לאַאַנס פון ראָסהיים, וואָס איז געבאָרען געוואָרען אים יאָהר 1478 און איז אויסגעוואַקסען בּיי זיין בעריהמטען פעטער, דעם לייבּ־דאָקטאָר פון'ם קייזער פרידריך, איז געוועהן איינער פון די דאָזיגע יודען, וואָס יערען קיין מאָל ניט מיעד צו אַרבּייטען פאַר זייער פאָלק און וואָס מאַכען די אַרבּייט פאַר'ן איינציגען ציעל פון זייער לעבען. ער האָט ניט געוואוסט פון קיין רוּהֶ און וואו מען האָט נאָר בעדאַרפט זיין הילף איז ער שוין דאָרט אויסגעוואַקסען. אים יאָהר 1629 איז אין האַגענוֹ, אַ קליין שטאָדטעל אין

מָאהרֶען, אַרוּים אַבִּלְבּוּל דַם, מֶען הָאט וָועכְּס אוּנ דְרַייסִיג יוּדֶען פֶערְבְּרֶענְט אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע וָוענֶען גֶעזֶעסֶען אִין תְּפִיסָה, קוֹים אִיז ר׳ יָאזֶעל׳ס דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אִיז עֶר בַּאלְד אַוֶּועקְגֶעפָאהרֶען צוּם קֶאנִיג פֶערְדִינַאנְד, עֶר הָאט צוּגֶעשְׁטֶעלְט בֶּעוַוייזֶע פוּן פֶערְשִׁיעדֶענֶע מְלָכִים אוּנ פָּאפְּסְטֶע, אַז אַזֶעלְכֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען הָאבֶען קַיין שׁוּם יְסוֹד נִיט, אוּנ מֶען הָאט דִי יוּדֶען בֶּעפְרַייהְט. אַז שְׁפֶּעטֶער מִיט אַיָאהר הָאט מֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז דִי יוּדֶען וָוענֶען שְׁפִּיאָנֶען אוּנ ווילֶען הֶעלְפֶען דִי טִירְקֶען זֵיי זָאלֶען אַרַיין אִין לַאנְד, אוּנ אִין שְׁלֶעזְיֶען הָאט מֶען עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר תּוֹרַת אֱמֶת אוּנ מֶען הָאט דֶערְוַייל צְוֵויי יוּדֶען אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין פַייעֶר, הָאט ר׳ יָאזֶעל׳ס נִיט גֶערוּהט בִּיז עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ דֶערְוַוייזֶען דֶעם קֵייזֶער קַארְל אוּנ דֶעם קֶאנִיג פֶערְדִינַאנְד אַז דָאס אִיז שֶׁקֶר וְכָזָב. דָאס אֵיינֶענֶע הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעטְהוּן, וָוען דֶער הֶערְצָאג פוּן זַאכְּסֶען, יָאהַאן דֶער קְלוּגֶע, הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּטְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן דֶער מְדִינָה, וַוייל עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי הָאבֶען זִיךְ פֶערְזִינְדִיגְט. אַלֶע מִיטֶעל הָאט ר׳ יָאזֶעל׳ס אָנְגֶעוֶוענְדֶעט, דֶער הֶערְצָאג זָאל מְבַטֵּל זַיין דִי גְזֵרָה; עֶר הָאט אֲפִילוּ גֶעבְּרַאכְט אַרֶעקָאמֶענְדַאצְיֶע צוּ לוּטְהֶער׳ן אוּנ הָאט גֶעפּוֹעֶלְט בַּיים גַייסְטְלִיכֶען וָואלְף קַאפִּיטָא עֶר זָאל שְׁרַייבֶּען דֶעם רֶעפָארְמַאטָאר אַז עֶס אִיז אַיְשַׁר אַטוֹבָה צוּ טְהוּן דִי יוּדֶען, נָאר לוּטְהֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְמִישֶׁען אִין דֶער זַאךְ אוּנ הָאט אִיהם גֶעלָאזְט זָאגֶען אַז עֶר אִיז בֶּאז אוֹיף דִי יוּדֶען פַאר וָואס זֵיי שְׁטֶעהֶען נִיט צוּ צוּם גֶעלַייטֶערְטֶען אוּנ גֶערֵיינִיגְטֶען קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ עֶס טְהוּט אִיהם בַּאנְג וָואס עֶר הָאט אַמָאל פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען גֶערֶעדְט אַגוּט וָוארְט.

אִין גֶעאַפָּאל, וָואס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען, הָאבֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע גֶעאַרְבַּייט מִיט אַלֶע כּוֹחוֹת אַז מֶען זָאל אַיינְפִיהרֶען דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן גֶעגֶען דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט. אַז קַארְל דֶער פִינְפְטֶע אִיז מִיט גְלִיק צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען פוּן אַפְרִיקָא, הָאבֶען זִיךְ דִי גַייסְטְלִיכֶע בֶּעמִיהט צוּ פּוֹעֵל׳ן בַּיי אִיהם עֶר זָאל הֵייסֶען אִין גַאנְצֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן גֶעאַפָּאל, כְּדֵי דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען נִיט הָאבֶען פוּן וֶועמֶען זִיךְ אָבְּצוּלֶערְנֶען יוּדִישֶׁע דִינִים. זֵיי וָואלְטֶען אֶפְשַׁר גֶעוֶועהן דוּרְכְגֶעזֶעצְט, נָאר ר׳ שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנְאֶל׳ס עֶדְלֶע פְרוֹי, דִי בֶּערִיהמְטֶע בֶּענְוֶוענִידַא: אִיז בֶּעצַייטֶענְס גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶערְפוּן אוּנ הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דִי טָאכְטֶער פוּנ׳ם שֵׁנִי לְמַלְכוּת, אוּנ דֶער קֵייזֶער הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ מְבַטֵּל זַיין דִי גְזֵרָה. אִין עֶטְלִיכֶע יָאהר אַרוּם הָאט אָבֶּער דִי מְלוּכָה אַרוֹיסְגֶעלֶעגְט אוֹיךְ

דִי יוּדֶען אַזוֹי פִיל נְתִינוֹת אַז עֶס אִיז זֵיי אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהְן אוֹיסְצוּהַאלְטֶען: מֶען הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען אַזוֹינֶע קֶעסְט אַז זֵיי זַיינֶען אַלֵיין אַנְטְלָאפֶען, אוּן דֶערְנָאךְ הָאט עֶרְשְׁט דֶער קֵייזֶער, אִין יָאהְר 1540, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבֶּעפֶעהְל, אַז וֶוער פוּן דִי יוּדֶען עֶס וֶועט קוּמֶען קֵיין נֶעאַפֶּעל וֶועט שְׁטְרֵיינְג בֶּעשְׁטְרָאפְט וֶוערֶען. פִיל פוּן זֵיי זַיינֶען אַוֶועק קֵיין טִירְקַיי, אַטְהֵייל זַיינֶען אַרִיבֶּער קֵיין אַנְקָאנַא, וואוּ זֵיי הָאבֶּען גֶעקֶענְט לֶעבֶּען רוּהִיג אוּנְטֶער דֶעם שׁוּטְץ פוּנ׳ם פַּאפְּסְט, אוּן דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פֶערַארַא, וואוּ עֶס הָאט גֶעהֶערְשְׁט דֶער הֶערְצָאג עֶרְקָאלֶע דֶער צְוֵייטֶע, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוֶוען אַדוֹרֵשׁ טוֹב פַאר דִי יוּדֶען. אוּן ר׳ שְׁמוּאֵל אַבְּרַבַּנֶאל, וָואס אִיהְם הָאט דַוְקָא דִי מְלוּכָה גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל בְּלַייבֶּען אִין נֶעאַפֶּעל, הָאט זִיךְ נִיט אָבְּגֶעשֵׁיידְט פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּן אִיז מִיט׳ן פְרַייעֶן ווִילֶען אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קֵיין פֶערַארַא אוּן הָאט דָארְט נָאךְ רוּהִיג אָבְּגֶעלֶעבְּט זַיינֶע לֶעצְטֶע צֶעהְן יָאהְר. גְרֶעסֶער פוּן זַיינֶע עֲשִׁירוֹת אִיז גֶעוֶועהְן דֶער גוּטֶער נָאמֶען וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זַיין גֶעלִיבְּטֶער פְרוֹי בֶּענְוֶוענִידַא, וֶועלְכֶע הָאט נָאךְ זַיין טוֹיט אַקוּרְצֶע צַייט גֶעלֶעבְּט אוּן אַז זִי אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִיז גֶעוֶוען אַגְרוֹיסֶער טְרוֹיעֶר אֲפִילוּ פַאר קְרִיסְטֶען, וַוייל אַלֶע הָאבֶּען זִי גֶעשֶׁעצְט, אוּן בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז צוּ אִיהְר צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוֶוען אִיהְר גֶעטְרַייעֶ שִׁילֶערִין, לֶעאָנָארָא, דִי טָאכְטֶער פוּנ׳ם שֵׁנִי לְמַלְכוּת, וָואס הָאט שְׁפֶּעטֶער חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט׳ן הֶערְצָאג פוּן טָאסְקַאנָא אוּן הָאט אִין גְרוֹיסְקַייט אוֹיךְ נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט לִיבּ צוּ הָאבֶּען אִיהְר יוּדִישֶׁע לֶעהְרֶערִין אוּן עֶרְצִיהֶערִין.

אִין יָאהְר 1541 הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן בֶּעהְמֶען פִיהְלֶען דִי צָרוֹת פוּן שִׂנְאַת חִנָם. אִין פְּרַאג אוּן אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט זַיינֶען גְרַאד גֶעוֶוען גְרוֹיסֶע שְׂרֵפוֹת, אוּן חָאטְשׁ מֶען אִיז בַּאלְד גֶעוָואהְר גֶעוָוארֶען אַז דָאס הָאבֶּען אָבְּגֶעאַרְבַּייט עֶטְלִיכֶע פַּאסְטוּכֶער, הָאט מֶען פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעדוּנְגֶען זֵיי זָאלֶען אוּנְטֶערְצִינְדֶען דִי הַייזֶער. וָואס פוּן אַזַא נַארִישֶׁען בִּלְבּוּל קֶען אַרוֹיס—זֶעהְט מֶען דֶערְפוּן, וָואס אִין אַיָאהְר אַרוּם הָאבֶּען אַלֶע יוּדֶען, אִין מִיטֶען ווִינְטֶער, גֶעמוּזְט אַרוֹיס פוּן בֶּעהְמֶען אוּן זִיךְ שְׁלֶעפֶּען קֵיין פּוֹילֶין אוּן טִירְקַיי, אוּן נָאר צֶעהְן פוּן זֵיי הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִיס דָארְט צוּ בְּלַייבֶּען. בַּאלְד הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע לַייט אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען, דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט מַאכֶען אַגוּטֶע חֲקִירָה וּדְרִישָׁה אוּן עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז מֶען הָאט זִיךְ צוּ זֵיי אוּמְזִיסְט גֶעטְשֶׁעפֶּעט. דַארִיבֶּער הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען, וָואס זַיינֶען נָאךְ נִיט אַזוֹי וַוייט אַוֶועק פוּנ׳ם לַאנְד, צוּרִיק

אומגעקעהרט קיין בעהמען, חאטש קיין גרויס נחת האבען זיי שוין דארט ניט ערוואַרטעט, ווייל מען האט זיי געניים ווי זאלען טראגען אַ געלע לאטע אויף די קליידער פאר אַ שאנד־צייכען און אויסער דעם האבען זיי געמוזט צאהלען אַלע יאהר זעהר פיל מס.

אין דער איינענער צייט איז דאס מזל פון די דייטשע יודען גאר ביטער געוואָרען, ווייל אי די קאטאליקען, אי די לוטהעראנער האבען זיך גענומען זיי רודף'ן גאר אָהן רחמנות. אנגעהויבען האט זיך עס דערפון וואס אין נייבורג איז פלוצלונג פאר פסח ביי א בויער פערפאלען געוואָרען א קינד פון פיר יאהר, און דער חשד איז באלד געפאלען אויף די יודען, אז זיי האבען עס דערהרג'ט כדי זיי זאלען האבען בלוט צו די מצות. נאך יום טוב האט גראד אַ הונד ארויסגעשלעפט דעם טויטען קערפער פונ'ם קינד, וואס איז געווען ניט טיעף פערגראבען אין דער ערד, און דא איז געוואָרען אַ גאַנצער רעש: עס האבען זיך שוין אָבגעזוכט מבינים, וואס האבען געפונען אויפ'ן לייב פון'ם קינד צייכענס אַז מען האט עס פערמוטשעט, און דער עפיסקאפ פון אייכשטאט האט ניט געמאכט קיין לאנגע שיהות און האט שוין געהייסען איינזעצען עטליכע יודען, דער הערצאג אטטא היינריך, וואס האט געהאט צו שאפען איבער נייבורג, האט עס אָבער ניט געוואלט ליידען און דא איז שוין צווישען איהם און דעם עפיסקאפ ארויס אַ נצחון־זאך. דער הערצאג האט געלאזט אָבדרוקען אַ בעזונדער ספר, וואס האט געהייסען „יודען ביכעל" און וואו דער מחבר ווייזט אויס אז אַלע בעשולדיגונגען געגען די יודען זיינען פאלש, אז זיי נעהמען זיך נאר פון שנאה און קנאה און אז די ערשטע קריסטען האבען אליין זיך געגוג אנגעליטען פונ'ם בלבול דם. דער עפיסקאפ פון אייכשטאט האט אָבער ניט געוואלט שווייגען: ער האט אנגעשטעלט איינעם פון זיינע חברה, יאהאן עק, א גוטען שכור, וואס פאר איהם איז אַלץ איינס געווען צו שטעכען מיט זיין גיפטיגער פעדער וועמען מען האט איהם נאר געהייסען, ער זאל אנשרייבען א תשובה געגען דעם „יודען־ביכעל", און ער האט ניט געזשאלעוועט קיין ליגענס און האט נאך צו פפעפערקארן'ס שקרים זיינס צוגעלייגט. נאך טרויריגער איז אָבער געווען דאס, וואס דער רבי פון דער רעפארמאציאן, מארטין לוטהער אליין, האט זיך ניט געשעמט צו בענוצען מיט די חכמות וואס ער האט געפונען אין פפעפערקארן'ס און יאהאן עק'ס ביכער, און האט אויך אויסגעגאסען אויף די יודען די ביטערע גאל. לוטהער האט ארויסגעלאזט אויף דער וועלט אַ בוך, וואס האט געהייסען „איבער די יודען און זייערע

ליגענס". און עס איז נאר צו בעוואונדערן ווי אזוי כעס קען דעם גרעסטען מענשען אראבפיהרען פון'ם וועג. אין דעם בוך איז אונמעגליך צו דערקענען דעם איינגענעם לוטהער וואס האט ערשט ניט לאנג זיך אנגענומען פאר יודען און געפיהרט אזא מלחמה מיט די קאטאלישע גייסטליכע. ער רעדט פאר פייער און פאר וואסער, ער בעשולדיגט גאר אהן אשום בעוויז, און פון יע-דער שורה שפריצט ארויס ווי פון אקוואל גיפטיגע שנאה. לוטהער דרינגט, אז די יודען האבען זיך ניט אויף וואס צו קלאגען, אז די גאנצע מאכט איז ביי זיי אין די הענד, אז די קריסטען געפינען זיך גאר ביי זיי אין גלות. אז די יודען טהוען דעם קריסט כל הרעות, אז די יודישע דאקטורים פערסם'ען די קריסטליכע חולים, און זאגט אז עס איז כדאי אפילו זיי צוצוזאהלען אבי מען זאל זיי צוריק אבשיקען קיין ארץ ישראל. באלד בערעכענט ער זיך אבער אז דאס וואלט געוועהן עפים מיט צופיל ישר, און שרייט שוין גאר מיט איין אנדער קול אז מען דארף גאר מיט זיי קיין צערעמאניעס ניט מאכען, די שולען פערברענען, מיט תורה און תלמוד זיי ניט לאזען זיך בעשעפטיגען, זייערע הייזער צושטערען, ארויסטרייבען זיי ווי די ציגיינער און זיי ניט ערלויבען זיך צו בעזעטצען אויף אבעשטימט ארט, אויסקלייבען די קרעפטיגע פון זיי און זיי בענוצען אויף שווערע ארבייט. אזא מין שונא איז לוטהער אויף דער עלטער געווארען די יודען, און ער איז פאר זיי נאך געפעהרליכער געוועהן דערמיט, וואס ער האט, ערשטענס, געשאפען שונאי ישראל צווישען די פראטעסטאנטען, וואס די יודען האבען אויף זייערע ברידערליכע געפיהלע געמעגט רעכנען, און, צווייטענס, וואס זיינע פלענער זיינען געוועהן מורא'דיג, ווייל ער איז ניט געוועהן קיין געניטער אין וועלט-זאכען, ער איז כל ימיו געזעסען אין אקליין שטעדטעל, מיט'ן פראקטישען לעבען האט ער זיך ווייניג אנגעקעהרט און דאריבער האט ער געקענט פארלייגען אזעלכע פראיעקטען, וואס זיינען ביז אהער די קאטוילישע גייסטליכע אפילו אויף דער מחשבה ניט געקומען, און יודען האבען שוין אזא מזל, אז וואס פאר אנארישקייט מען זאל וועגען זיי ניט אויסטראכטען—קריכט עס באלד אין קאפ אריין.

אפילו אין טירקיי האבען די יודען געמוזט אויסשטעהן גענוג צרות פון די קריסטען און דארט האבען זיי די גרעקען גענוג לייד און פיין אנגעטהון, חאטש שטיל און אהן לארעם, ווייל די מלוכה האט ניט געוואלט וויסען פון די אינטריגען און פלעגט זיך זעהר זעלטען אריינמישען. איין מאהל האט זיך געמאכט אין קליין-אזיען, אין דער שטאדט אמאציא, וואס אארעמער גרעק

וועלכער פּלעגט שטענדיג זיך אַרומדרעהען צווישען די יודען און נעהמען ביי זיי קצבה, איז פּלוצלונג פערפאלען געוואָרען. פאַר די שׂונאי ישׂראל איז דאָס געוועהן אַ כּשר'ע מציאה, ווייל זיי האָבען באַלד געקענט איינקלאַגען עטליכע יודען אַז זיי האָבען דעם אָרעמען גרעק דערהרג'ט. דער טערקישער שופט האָט זיך גענומען מוטשען די יודען און האָט זיי אָנגעטאָהן ענוים קשים ביז זיי האָבען זיך געמוזט מודה זיין, און מען האָט זיי אַלע אויפגעהאַנגען, און דערביי האָט ער אויך פערברענט איינעם פון די שעהנסטע בעלי בתים, דעם דאָקטאָר ר' יעקב אבי איוב. אין אַ קורצער צייט האָט אָבער אַ יוד אָבגעזוכט דעם פערפאלענעם גרעק, ער האָט איהם געבראַכט צום שופט און ער האָט דאָרט אויסגעגעבען די גאַנצע חברה, וואָס האָט איהם אָנגעשטעלט ער זאָל זיך בעהאַלטען, און אַלע האָבען זיי דערפאַר מיט'ן לעבען בעצאָהלט. אין דער אייגענער צייט איז נאָך אַזאַ מעשׂה פאָרגעקומען אין דער שטאָדט טאָקאַט און עס וואָלט געוועהן געוויס נעגוג בלוט אָבגעקאָסט, ווען מען קוקט זיך ניט אַרום בעצייטענס און מען ווערט ניט געוואָהר אַז די גאַנצע זאַך איז אַ ליגען. דעמאָלט האָט דער יודישער לייב-דאָקטאָר ר' משה המון זיך ענטשלאָסען צו בעטען ביים סולטאַן סולימאַן, ער זאָל ניט דערלאָזען אַז ביי איהם אין לאַנד זאָל מען אויף אונשולדיגע מענשען אַרויפוואַרפען דעם שרעקליכען חטא פון רציחה, און עס איז אַרויס אַ בעפעהל, אַז ווען קריסטען וועלען זיך קלאָגען אויף יודען וועגען אַזעלכע ענינים זאָל זיך קיין שופט ניט אַריינמישען און נאָר דער סולטאַן אַליין קען אַרויסגעבען זיין משפּט.

אַז אין טירקיי האָבען די יודען אַזוי געליטען פון די קריסטען, קען מען שוין פערשטעהן וואָס דעמאָלט האָט זיך געטהון אין אייראָפּא. די שׂנאה איז טאַקי געווען גאָר אָהן אַ מאָס, פון אַלע זייטען האָט מען זיי געטריבען און דאָרט וואו זיי האָבען זיך שוין קוים מיט צרות אַיינגעבעטען האָבען זיי ניט געהאַט קיין חיי שעה און האָבען זיך יעדע מינוט געקענט רעכענען מען זאָל זיי ווייטער אַרויסטרייבען. אַזוי איז אויך געשעהן מיט אַ גאַנצער יודישער קהלה, וואָס האָבען זיך בעזעצט אין נאַווי, אַקליין שטעדטעל ניט ווייט פון גענוא, וואו עס האָט עקסיסטירט איין אַלט געזעץ אַז אַ יוד טאָר זיך אין יענער געגענד ניט אויפהאַלטען מעהר פון דריי טעג. ווי אַזוי די יודען האָבען זיך אַהין אַריינגעכאַפּט—איז ניט בעקאַנט; דאָס ווייסט מען נאָר, אַז אין אַ פּאָר יאָהר האָט מען דאָס שטעדטעל ניט געקענט דערקענען, די עטליכע יודישע גבירים און דאָקטוירים האָבען צו זיך צוגעצויגען מענשען, מען האָט געהאַנ־

רעלט, געארבייט, פערדיענט. פרנסה איז געוועהן בשפע פאר אללע אונ די קריסטען זענען דוקא צופרידען געוועהן דערפון, וואס די יודען האבען בעלעבט אזא פוסט ארט. די מלוכה האט אויך פערשטאנען אז קיין רעה האבען די יודען געווים ניט געטהון, אונ דערפאר האט זי זיך געמאכט ניט וויסענדיג אונ האט זיך ניט געוואלט בענוצען מיט'ן אסור פונ'ם אלטען געזעץ. באלד האט זיך אבער אנגעהויבען א קנאה צווישען די קריסטליכע אונ די יודישע דאק-טוירים, מען האט אנגעשטעלט די גייסטליכע זיי זאלען מאכען א געוואלד, אז דאס לאנד איז אין א סכנה, אונ די יודען האבען געמוזט אויך פון דארט אוועק, האטש אין הארצען האט באנג געטהון אי דער מלוכה, אי דעם פאלק.

אין דעם זעכצעהנטען יאהר הונדערט האבען געלעבט דריי גרויסע לייט, וואס האבען זיך בעשעפטיגט מיט געשיכטע אונ האבען בעשריבען די אומ-גליקליכע לאגע פון זייער פאלק אין די לעצטע עטליכע דורות אונ די שרעק-ליכע צרות וואס זיי אליין האבען איבערגעטראגען. דאס זענען געוועהן דער דאקטאר ר' יוסף כהן, דער תלמודיסט ר' יוסף אבן ווירגא אונ דער דיכטער ר' שמואל אוסקווע. אונ ווי גרויס דער יודישער בטחון איז געוועהן — קאן מען ארויסזעהען פון זייערע ספרים, וואס זענען פול מיט האפנונג אונ מיט פעסטער אמונה, אז ניט עביג וועט געדויערן די שלעכטע צייט, אז אמת אונ יושר וועלען פארט נוצח זיין אונ דאס מזל פונ'ם אומגליקליכען יודישען פאלק וועט נאך שיינען אזוי ווי אמאל.

ר' יוסף בן יהושע הכהן איז געבארען געווארען אין אוויניאן אים יאהר 1496, אונ האטש איהם איז בעשערט געוועהן צו ליידען זיין גאנץ לעבען צוזאמען מיט אללע זיינע ברידער האט ער דערגרייכט אין אלטער כמעט פון אכציג יאהר. זיין פאטער האט געשטאמט פון שפאניען אונ איז געגונג נע-ונד געוועהן ביז ער האט זיך געקאנט בעזעצען אויף א בעשטימט ארט אונ דארט ערציהען זיין זוהן, וואס האט געלערנט מעדיצין און דערנאך געווארען לייב-דאקטאר ביי דעם ראש פון דער גענועזישער רעפובליק אנדרעאס דאריא, וועלכע האט איהם צוליעב געשעצט אללע יודען און האט בשום אופן ניט געוואלט נאכגעבען די גייסטליכע אונ הייסען ארויסטרייבען די יודען פון גענוא. אז דאריא איז אבער אים יאהר 1550 געצוואונגען געוועהן ארויסצו-לאזען א בעפעהל וועגען די יודען, האט ר' יוסף כהן אוועקגעווארפען זיין גרויסע שטעלע אונ האט זיך געלאזט צוזאמען מיט אנדערע פערטריבענע זוכען א נייע היים. דעמאלט האבען איהם די איינוואהנער פון דעם קליינעם שטאדטעל

וָאלְטַאגְיָא וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען אַדָאקְטָאר, גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען בַּיי זַיי, און עֶר אִיז דָארְט גֶעבְּלִיבֶּען אַכְטצֶעהְן יָאהְר. אַז עֶר הָאט נָאר גֶעהַאט אַפְּרַייעֶ שָׁעָה הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר וֶועגֶען דֶער יודִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע, און אויסֶער דֶער שֵׁעהְנֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע הָאט עֶר זַיין בוּךְ אויסְגֶעצִירְט מִיט עֶדֶעלֶע גֶעפִיהְלֶע און הָאט גֶעטְרֵייסְט דִי גֶעפַאלֶענֶע בְּרִידֶער און זֵיי נָאכְגֶעוִויזֶען טַאקִי מִיט זַאכֶען פוּן דֶער גֶעשִׁיכְטֶע, אַז דֶער אֵייבֶּערְשְׁטֶער פִיהְרְט דִי וֶועלְט מִיט אַבֶּעזוּנְדֶער הַשְׁגָחָה, אַז פוּן פִיל פֶּעלְקֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט דִי וֶועלְט, אִיז קֵיין זֵכֶר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען, און וֶוען גָאט הָאט פָּארְט דָאס יודִישֶׁע פָאלְק גֶעשְׁטֶעלְט אויף דִי פִיס און לָאזְט עֶס נִיט אִין גַאנְצֶען פַאלֶען—ווייסְט עֶר מִן הַסְתָּם וָואס עֶר טְהוּט, און סוֹף כָּל סוֹף וֶועט עֶר רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אויף זַיינֶע קִינְדֶער און זַיי שִׁיקֶען זַיין הִילְף.

מֶעהְר טְרוֹיעֶריג אִיז דֶער „שֵׁבֶט יְהוּדָה“, וָואס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּן ר' יוֹסֵף אִבְּן־וֶוירְגַא, וֶועלְכֶער אִיז גֶעוֶועהְן רַב אִין אַדְרִיאַנָאפָּאל און הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי רְדִיפוֹת וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהְן מִיט אֵייגֶענֶע אויגֶען, ר' יוֹסֵף אִבְּן־וֶוירְגַא אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע מְיוּחָסִים און אִיז גֶעוֶועהְן אַנָאהֶענְטֶער קָרוֹב פוּן'ם אַבְּרַבַּנְאֵל. זַיין זֵיידֶע, ר' יְהוּדָה אִבְּן־וֶוירְגַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַבֶּערִיהְמְטֶער מְקוּבָּל, און זַיין פָּאטֶער ר' שְׁלֹמֹה אִבְּן־וֶוירְגַא, וָואס הָאט גֶעלֶעבְּט אִין דֶער בִּיטֶערֶער צַייט, וֶוען מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן שְׁפַּאנְיֶען און פָּארְטוּגַאל, און הָאט גֶעמוּזְט אַלַאנְגֶע צַייט זַיין לְפָנִים אַקְרִיסְט, בִּיז עֶר הָאט גֶעקֶענְט אַרִיבֶּער קֵיין טִירְקַיי, הָאבֶּען אויךְ אִיבֶּערְגֶעלָאזְט כְּתָבִים וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע, און פוּן דֶעם אֵיינֶעם אִיז אַרוֹים דֶער „שֵׁבֶט יְהוּדָה“, וָואס אִיז פוּל מִיט בְּלוּטִיגֶע עֶרְצֶעהְלוּנְגֶען פוּן גַאנְצֶע דְרַייא דוֹרוֹת.

דֶערְפַאר מַאכְט שׁוֹין אַבֶּעסֶערְן אַיינְדְרוּק דָאס בוּךְ פוּן ר' שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע, וָואס רֶעדְט אויךְ אִיבֶּער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע און דֶערְצֵיהְלְט וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען, און אִיז אָבֶּער אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען מִיט דֶער אֵיינְצִיגֶער כַּוָּנָה צוּ שְׁטַארְקֶען דִי גֶעפַאלֶענֶע און זֵיי אַיינְגֶעבֶּען כֹּחַ זֵיי זָאלֶען אִים שְׁטַאנְד זַיין אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי צָרוֹת און נִיט פֶערְלִירֶען דִי לֶעצְטֶע הָאפְנוּנְג. נִיט אוּמְזִיסְט הָאט ר' שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע זַיין סֵפֶר, וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אִין יָאהְר 1552 אִין דֶער פָּארְטוּגֶעזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע, אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „דִי רְפוּאָה צוּ דֶער מַכָּה פוּן יִשְׂרָאֵל“, ווייל עֶר אַלֵיין אִיז מִיט גְרוֹיסֶע נִסִּים אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען פוּן דֶער אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן און הָאט זִיךְ צוּזַאמֶען מִיט זַיינֶע קְרוֹבִים ר'

שְׁלֹמֹה אוּסְקְוֶוע אָדֶער ווִי, מֶען הָאט אִיהְם גֶערוּפֶען אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ (דוּאַרְטֶע גָאמֶעץ) און ר׳ אַבְרָהָם אוּסְקְווִי (אָדֶער דוּאַרְטֶע פִּינֶעל) בֶּעזֶעצְט אִין פֶּערַארַא, דָארְט הָאט עֶר גֶעפוּנֶען אַ סַךְ אַנְטְלָאפֶענֶע, וָואס זַיינֶען עֶרְשְׁט נִיט לַאנג גֶעוֶועהְן אִין דֶער הֵיים עֲשִׁירִים און דָא אִין דֶער פְרֶעמְד זַיינֶען זֵיי גֶעקוּמֶען עַד כִּכַּר לֶחֶם. דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע הָאבֶּען גֶעמֵיינְט, אַז דִי גַאנְצֶע וֶועלְט אִיז שׁוֹין אוֹיף זֵיי גֶעפַאלֶען, און דַארִיבֶּער אִיז בַּיי אִיהְם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זֵיי טְרֵייסְטֶען חָאטְשׁ מִיט זִיסֶע וֶוערְטֶער פוּן נְחָמָה. אִין זַיין סֵפֶר שְׁטֶעלְט עֶר פָאר דִי יוּדִישֶׁע נַאצְיָאן ווִי אֵיין אַלְמָנָה וָואס בְּרֶעכְט דִי הֶענְד אוֹיפ׳ן אוּמְגְלִיק פוּן אִיהְרֶע פֶּערְוָואגֶעלְטֶע קִינְדֶער, און פוּן אִיהְרֶע פֶּערְווֵיינְטֶע אוֹיגֶען שְׁפְּרִיצְט פָארְט אַרוֹיס אַלִיכְטִיגֶע הָאפְנוּנג, אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועט זִי זֶעהְן אִיהְרֶע גֶעלִיבְּטֶע יְתוֹמִים׳לַאךְ אַרוּם זִיךְ פְרֵעהְלִיךְ און גְלִיקְלִיךְ און וֶועט פוּן זֵיי הָאבֶּען דֶעם גְרֶעסְטֶען נַחַת. עֶר ווַייזְט אוֹיס, אַז דִי הֵיילִיגֶע נְבִיאִים הָאבֶּען אַלְצְדִינג פָארְאוֹיס גֶעזֶעהְן און פְרִיהֶער גֶעזָאגְט וָואס מִיט דִי יוּדֶען וֶועט גֶעשֶׁעהְן, און ווִי בַּאלְד דָאס שְׁלֶעכְטֶע אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען—דַארְף מֶען גְלוֹיבֶּען, אַז דָאס גוּטֶע וֶועט אוֹיךְ קוּמֶען צוּ דֶער רֶעכְטֶער צַייט און גָאט׳ס צָארְן וֶועט נִיט עֶווִיג גֶעדוֹיעֶרְן.

דִי גוּטֶע צַייט הָאט זִיךְ אָבֶּער אַיינְגֶעעַקְשָׁן׳ט און הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט ווַייזֶען, חָאטְשׁ מֶען הָאט מִיט רֶעכְט גֶעקֶענְט דֵיינְקֶען אַז עֶס מוּז זִיךְ שׁוֹין אָנְהוֹיבֶּען בֶּעסֶערְס, ווַייל קֵיין עֶרְגֶערְס קֶען גָאר נִיט זַיין, און טַאקִי ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע אַלֵיין אִיז נָאךְ בֶּעשֶׁעהְרְט גֶעוֶועהְן צוּ דֶערְלֶעבֶּען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס ר׳ יוֹסֵף כֹּהֵן בֶּעשְׁרַייבְּט זֵיי אִין זַיין סֵפֶר מִיט שְׁרֶעק און צִיטֶערְנִיס. אַז דִי רֶעפָארְמַאצְיָאן הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק פְרֶעסֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע, הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען צְווֵיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען פִּיֶעטְרָא קַארַאפַּא פוּן נֶעאַפָּאל, וֶועלְכֶער אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט און הָאט זִיךְ גֶערוּפֶען פַּאוּל דֶער פִירְטֶער, און אִיגְנַאץ לָאיָלַא פוּן שְׁפַּאנְיֶען, וָואס אִיז גֶעוֶוען, דֶער רֹאשׁ פוּן דִי יֶעזוּאִיטֶען, צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם בִּנְיָן פוּן קַאטָאלִיצִיזְמוּס, וָואס הָאט שׁוֹין כִּמְעַט גֶעהַאלְטֶען בַּיי אַיינְפַאלֶען. זֵיי הָאבֶּען אַיינְגֶעפִיהְרְט אַ אִינְקְווִיזִיצְיָאן. נִיט נָאר פַאר יוּדֶען, נָאר אוֹיךְ פַאר קְרִיסְטֶען, וָואס וֶועלֶען חָאטְשׁ אוֹיף אַ הָאר אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ׳ם קַאטָאלִיצִיזְמוּס און אַזוֹי ווִי זֵיי הָאבֶּען גֶעווּאוּסְט אַז זֵייעֶר גַאנְץ אוּמְגְלִיק נֶעהְמְט זִיךְ נָאר דֶערְפוּן וָואס עֶס דְרֵייהֶען זִיךְ אַרוּם אוֹיף דֶער וֶועלְט בִּיכֶער, וֶועלְכֶע עֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען פוּנ׳ם פָאלְק, אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען שְׁטֶעלֶען זֵייעֶרֶע מֶענְשֶׁען וָואס זָאלֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אַז מֶעהְר זָאל מֶען שׁוֹין נִיט לָאזֶען דְרוּקֶען אַזֶעלְכֶע סְפָרִים, וָואס טוֹיגֶען נִיט און דִי אַלְטֶע

זָאל מֶען פֶערבְּרֶענֶען. אַז דֶער פְּלַאן הָאט זִיךְ אַיינְגֶעגֶעבֶּען אוּן זַיי זַיינֶען בַּעֲלֵי בָּתִּים גֶעוָוארֶען אִיבֶּער מֶענְשְׁלִיכֶע גֶעדַאנְקֶען, הָאט מֶען זִיךְ וַוייטֶער דֶער-מָאנְט אַז בַּיי יוּדֶען אִיז דָא אַתַּלְמוּד, וָואס מֶען הָאט אִיהְם שׁוֹין לַאנְג גֶעבְּרֶענְט אוּן גֶעבְּרָאטֶען אוּן מֶען הָאט זִיךְ נָאךְ אַמָאהְל גֶעחַאפְּט צוּ אִיהְם, גְלַייךְ וִוי אִין דֶעם וָואלְט גֶעשְׁטֶעקְט דִי גַאנְצֶע סַכָּנָה אוּן וֶוען מֶען וֶוערְט דֶערְפוּן פָּטוּר קֶען שׁוֹין דֶער פַּאפְּסְט שְׁלָאפֶען רוּהִיג אוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע מֶעג שׁוֹין אוֹיפְ-הֵייבֶּען דֶעם קָאפּ.

אִין מוֹסְרִים הָאבֶּען דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל קֵיין מָאל קֵיין מַאנְגֶעל נִיט גֶעפִיהְלְט אוּן שְׁטֶענְדִיג הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען אוֹיפ'ן תַּלְמוּד גֶעמַאכְט אַלֶערְלֵיי בִּלְבּוּלִים. גֶעוֶוינְלִיךְ פְלֶעגֶען אַזֶעלְכֶע מְסִרוֹת וַואקְסֶען פוּן מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט קֵיין צוּרָה פוּן קֵיין אַלֶף, נָאר דָאס מָאל אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶוען אַז דַוְקָא לוֹמְדִים זָאלֶען זָאגֶען פַאלְשׁ מְבִינוֹת אוּן גֶעבֶּען זֵייעֶר הַסְכָּמָה אוֹיף זַאכֶען, וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען גוּט גֶעוואוּסְט אַז עֶס אִיז אַלִיגֶען. דֶער בֶּערִיהְמְטֶער מְדַקְדֵק ר' אֵלִיָהוּ לֶוִיטַא אָדֶער ר' אֵלִיָהוּ בָּחוּר הַלֵוִי, וָואס הָאט אַצַייט מִיט יָאהְרֶען גֶעוָואהְנְט בַּיים קַארְדִינַאל עֶגִידִיָא דֶע וִויטֶערְבָּא אוּן הָאט גֶעלֶערְנְט הֶעבְּרֶעאִישׁ מִיט אַסַךְ קְרִיסְטֶען, הָאט פוּן אַטָאכְטֶער גֶעהַאט צְווֵיי אֵיינִיקְלֶעךְ, וָואס זַיינֶען אוֹיךְ אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען צְווִישֶׁען קְרִיסְטֶען. אֵיינֶער פוּן זֵיי, אֵלִיָהוּ, אִיז גֶעוֶוען אַסוֹפֵר אוּן הָאט גֶעלֶעבְּט אִין אִיטַאלְיֶען, אוּן דֶער אַנְדֶערֶער שְׁלֹמֹה רָאמַאנָא, אִיז גֶע-וֶוען אַגְרוֹיסֶער שְׁפְּרַאכֶען קֶענְנֶער, אוֹיסֶער לָשׁוֹן קֹדֶשׁ הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען גוּט לַאטֵיינִישׁ, שְׁפַּאנִישׁ, אַרַאבִּישׁ אוּן טֶערְקִישׁ אוּן אִיז אַלַאנְגֶע צַייט אַרוּמְ-גֶעפָאהְרֶען אִיבֶּער דַייטְשְׁלַאנְד, טִירְקַיי אוּן מִצְרַיִם. פְּלוּצְלוּנְג הָאט זִיךְ דֶער עֶלְטֶערֶער בְּרוּדֶער אֵלִיָהוּ גֶעטוֹיפְט אוּן אִיז גֶעוָוארֶען אַגַייסְטְלִיכֶער מִיט אַנַייעֶם נָאמֶען וִויקְטָארִיָא עֶלִיַאנָא. אַז דֶער יוּנְגֶערֶער בְּרוּדֶער הָאט דָאס דֶער-הֶערְט, אִיז עֶר בַּאלְד צוּ אִיהְם אַוֶועקְגֶעלָאפֶען קֵיין וֶוענֶעדִיג אוּן הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וֶועט אִיהְם קֶענֶען אִיבֶּערְרֵיידֶען עֶר זָאל צוּרִיק וֶוערֶען אַיוּד. אוֹיסְגֶעלָאזְט הָאט זִיךְ עֶס אָבֶּער דֶערְמִיט וָואס שְׁלֹמֹה רָאמַאנָא הָאט זִיךְ אוֹיךְ גֶעטוֹיפְט, עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען אַנָאמֶען יָאהַאנֶעס בַּאפְּטִיסְטַא אוּן הָאט דֶערְנָאךְ גֶע-שְׁפִּילְט אַגְרוֹיסֶע רָאלֶע צְווִישֶׁען דִי יֶעזוּאִיטֶען. אָט דִי צְווֵיי לוֹמְדִים צוּזַאמֶען מִיט נָאךְ אַפָּאר חֶבְרָה-לַייט. וִוי חֲנַנְאֵל דִי-פָּאלִיגָא אוּן יוֹסֵף מוֹרִי, הָאבֶּען דֶערְפְרִישְׁט דִי פֶערְשִׁימֶעלְטֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען פוּן נִיקָאלַאי דָאנִין אוּן הָאבֶּען פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם פַּאפְּסְט אַז דֶער תַּלְמוּד אִיז פוּל מִיט שִׂנְאָה גֶעגֶען דִי קְרִיסְטֶען

און הַאלְט אָב דִי יוּדֶען פוּן דֶער טוֹפֶע. דֶער פַּאפְּסְט יוּלְיוּס דֶער דְרִיטֶע אִיז אֲפִילוּ נִיט גֶעוֶועהְן קֵיין גֶעגְנֶער פוּן יוּדֶען, נָאר גֶעהְן גֶעגֶען רָצוֹן פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן הָאט עֶר נִיט גֶעטָארְט, און דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעמוּזְט, דֶעם 21טֶען אוֹיגוּסְט 1553, אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אַבֶּעפֶעהְל מֶען זָאל פֶערְבְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד. ווִי דִי הֵיישֶׁערִיקֶען זַיינֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אָנְגֶעפַאלֶען אִין רוֹם אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע הַייזֶער און מֶען הָאט אוֹיסְגֶערַאמְט וואו מֶען הָאט נָאר גֶעפוּנֶען אַגְמָרָא, און פוּנְקְט רֹאשׁ הַשָּׁנָה, כְּדֵי דִי יוּדֶען זָאלֶען מֶעהְר פִיהְלֶען דֶעם וֵועהְטָאג, הָאט מֶען דִי סְפָרִים עֶפֶענְטְלִיךְ פֶערְבְּרֶענְט. דֶערְנָאךְ הָאט מֶען זִיךְ צוּלָאזְט אִיבֶּער אַלֶע אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, ווִי פֶערַארַא, מַאנְטוּאַ, וֶוענֶעדִיג, פַּאדוּאַ, מֶען הָאט אֲפִילוּ גֶעטְרָאפֶען קֵיין קַאנְדִיאַ, און אוּמֶעטוּם הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען יוּדִישֶׁע סְפָרִים און מֶען הָאט נִיט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אֲפִילוּ קֵיין בְּלֶעטֶעל שֵׁמוֹת. אַוַדַאי אִיז בַּאלְד גֶעוָוארֶען אַרַעשׁ צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען, און זֵיי זַיינֶען אַוֶועקְגֶעלָאפֶען צוּם פַּאפְּסְט זִיךְ קְלָאגֶען דַארוּיף וָואס מֶען נֶעהְמְט בַּיי זֵיי צוּ אֲפִילוּ חוּמָשִׁים און סִדוּרִים. דֶער פַּאפְּסְט הָאט זֵייעֶר בַּקָשָׁה אוֹיסְגֶעפָאלְגְט און הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַנַייעֶ בֶּעפֶעהְל, אַז דִי גְזֵרָה גֶעהְט נָאר אוֹיפ׳ן תַּלְמוּד, און דִי אִיבְּרִיגֶע סְפָרִים זָאל מֶען נִיט אָנְרִיהְרֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן גֶעטְהוּן אִיהְר׳ס און דִי יוּדֶען הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעקֶענְט דֵיינְקֶען זֵיי זָאלֶען דְרוּקֶען נַייעֶ סְפָרִים, וַוייל דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זִיבֶּען מָאל אִיבֶּערְגֶעקוּקְט יֶעדֶעס אוֹת און ווִי בַּאלְד עֶס הָאט זִיךְ זֵיי נָאר אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז אִין אַיוּדִישׁ סֵפֶר גֶעפִינְט זִיךְ חָאטְשׁ אֵיין וָוארְט וָואס מֶען קֶען עֶס טַייטְשֶׁען אוֹיף עֶטְלִיכֶע אוֹפַנִים און לֶערְנֶען אַפֵּירוּשׁ אַז מֶען מֵיינְט דֶערְמִיט צוּ טְרֶעפֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, הָאט מֶען גָאר קֵיין טַעֲנוֹת נִיט גֶעמַאכְט און שׁוֹין אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין פַייעֶר.

די רֶעכְטֶע בִּיטֶערֶע צַייט פַאר דִי יוּדֶען אִין אִיטַאלְיֶען הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ יוּלְיוּס דֶעם דְרִיטֶענְס טוֹיט. דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט מַארְצֶעלְלוּס אִיז אוֹיךְ נִיט גֶעוֶוען קֵיין שְׁלֶעכְטֶער, עֶר הָאט אֲפִילוּ אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט דִי יוּדֶען פוּן אַבִּלְבּוּל דַם, נָאר עֶר הָאט מֶעהְר נִיט גֶעלֶעבְּט ווִי אֵיין חֹדֶשׁ. און אַז נָאךְ אִיהְם אִיז אוֹיף זַיין שְׁטֶעלֶע אַרוֹיף פְּיֶעדְרָא קַארַאפַּא, אָדֶער פַּאוּל דֶער פִירְטֶע, הָאבֶּען דִי יוּדֶען דֶערְפִיהְלְט דֶעם טַעַם פוּן דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער שִׂנְאָה וָואס אִיז גֶעלֶעגֶען בַּיי אִיהְם אִין הַארְץ פוּן דֶער יוּגֶענְד אָן, און נִיט אוּמְזִיסְט הָאבֶּען זֵיי אִיהְם גֶערוּפֶען „הָמָן הָרָשָׁע“. דִי פִיר יָאהְר, וָואס פָּאוּל אִיז גֶעוֶועהְן פַּאפְּסְט, הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט טַאקִי גוּט צוּ גֶעדֵיינְקֶען, און עֶס אִיז קֵיין טָאג נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען מֶען זָאל נִיט אוֹיסְטְרַאכְטֶען קֵיין נַייעֶס, און

דֶערְמִיט זַיי פֶערְאוּמֶערְן דָאס לֶעבֶּען. קוֹדֶם כָּל הָאט דֶער פַּאפְּסְט גֶעהֵייסֶען, אַז יֶעדֶע שׁוּל זָאל גֶעבֶּען צֶעהְן רֶענְדְלִיךְ אַ יָאהר אוּנ מִיט דֶעם גֶעלְד זָאל מֶען אוֹיסְ־הַאלְטֶען גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען. אִין אַ צַייט פוּן זֶעכְס חֳדָשִׁים הָאבֶּען דִי רַייכֶע יוּדֶען גֶעמוּזְט פֶערְקוֹיפֶען זֵייעֶרֶע פֶעלְדֶער, וַוייל קֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט נִיט גֶעטָארְט הָאבֶּען קֵיין עֶרְד; דִי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים הָאט עֶר פֶערְוֶועהְרְט צוּ הֵיילֶען קְרִיסְטְ־לִיכֶע קְרַאנְקֶע, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר פֶערְבָּאטֶען מֶען זָאל מִיט אַ יוּדֶען רֶעדֶען מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ: דֶעם בֶּעסְטֶען אוּנ בְּכָבוֹד'סְטֶען יוּדֶען הָאט מֶען נִיט גֶע־טָארְט זָאגֶען „מַיין הֶערְר". פַּאוּל הָאט אוֹיךְ גֶעמַאכְט, אַז וֶוער פוּן דִי יוּדֶען עֶס וֶועט עוֹבֵר זַיין אוֹיף זַיינֶע תַּקָנוֹת זָאל שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט וֶוערֶען, אוּנ טַאקִי בַּאלְד הָאט עֶר אַיינְגֶעזֶעצְט הוּנְדֶערְטֶער יוּדֶען אִין תְּפִיסָה, וַוייל טְשֶׁעפֶּען זִיךְ אִיז גֶעוֶועהן גֶענוּג צוּ וָואס אוּנ אַז עֶר הָאט נָאר גֶעוָואלְט זִיךְ מַאכֶען אַ הֶיתֵּר אוּנ אָבְּרַאבֶּעוֶוען דֶעם יוּדֶענְס פֶערְמֶעגֶען, אֲפִילוּ וֶוען אַ קְרִיסְט הָאט עֶס שׁוֹין אָבְּגֶעקוֹיפְט פַאר אַ פִינְפְטְהֵייל פוּנ'ם מֶקַח, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז דָאס אִיז נָאר אַ אָנְשְׁטֶעל, אַז דֶער יוּד הָאט נָאר לְפָנִים עֶס פֶערְקוֹיפְט אוּנ אַז דֶער יֹשֶׁר אִיז — עֶר זָאל בֶּעסֶער וֶוערֶען אַ בַּעַל הַבַּיִת דֶערְפוּן. אַזוֹי הָאט עֶר זֵיי אוֹיסְגֶעזָאגְט, נֶעגִיטָה זֵיי זָאלֶען טְהוּן דִי שְׁוֶוערְסְטֶע אַרְבַּייטֶען, בּוֹיעֶן הַייזֶער פַאר דֶער מְלוּכָה, אוּנ אַז עֶר הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעהַאט פַאר וָואס זֵיי צוּ רוֹדֵף'ן הָאט עֶר אַרוֹיסְ־גֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז אַלֶע יוּדֶען וָואס זֶענֶען נִיט נוּצְלִיךְ פַאר דֶער מְדִינָה מוּזֶען אַרוֹיסְפָאהרֶען. מִיט'ן כֹּחַ פוּן אַזַא בֶּעפֶעהל הָאט מֶען יֶעדֶען טָאג אֵיין אַנְדֶערְן אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אוּנ עֶס הָאט נָאר נִיט גֶעהָאלְפֶען קֵיין טַעֲנוֹת. אַז מֶען הָאט זִיךְ שׁוֹין אוּנְטֶערְגֶעשְׁטֶעלְט צוּ פְרֶעגֶען מִיט וָואס קֶען אַ יוּד נוּצְלִיךְ זַיין אוּנ וָואס פֶערְלַאנְגְט מֶען פוּן אִיהם, הָאט מֶען בֶּעקוּמֶען אַ קוּרְצֶע תְּשׁוּבָה אַז מֶען דַארְף קֵיין שַׁאֲלוֹת נִיט פְרֶעגֶען, וַוייל אִין דִי הוֹיכֶע פֶענְסְטֶער וֵייסְט מֶען וָואס מֶען טְהוּט. דֶער הַאס פוּנ'ם פַּאפְּסְט גֶעגֶען דִי יוּדֶען אִיז גֶעוָוארֶען אַזוֹי גְרוֹיס, אַז עֶר אִיז שׁוֹין פָּשׁוּט פַאר שִׂנְאָה כִּמְעַט מְשׁוּגָע גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶר הָאט אַ מָאל בַּיי נַאכְט גֶעהֵייסֶען אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע קְרוֹבִים עֶר זָאל לוֹיפֶען אוּנְטֶערְ־צִינְדֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער. דֶער קָרוֹב הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעלָאזְט אוֹיסְפִיהְרֶען דָאס וואהלֶע שְׁלִיחוּת, נָאר, צוּם גְלִיק, הָאט אִיהם בֶּעגֶעגֶענְט דֶער פְרוּמֶער קַארְדִינַאל אַלֶכְּסַנְדֶר פַארְנֶעזֶע אוּנ הָאט אִיהם אָבְּגֶעהַאלְטֶען דֶערְפוּן. אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג הָאט זִיךְ שׁוֹין פַּאוּל אַלֵיין אוֹיךְ בֶּערֶעכֶענְט אוּנ עֶס הָאט אִיהם הֲנָאָה גֶעטְהוּן וָואס זַיין ווִילְדֶער רָצוֹן אִיז נִיט גֶעשֶׁעהֶען.

נָאךְ אֶרְנֶער הָאט פַּאוּל בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען בִּיז אַהֶער

גֶעלֶעבְּט פְֿרַאנְק אוּנ פְֿרַיי אִין פִֿיעל אִיטַאלְיֶענִישֶׁע שְׁטֶאדְט אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִין אַנְקָאנַא, וואוּ פְֿרִיהֶרִינֶע פֶּאפְּסְטֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁטִיצְט אוּנ עֶרְלוֹיבְּט אֶפֶֿענְטְלִיךְ אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. זֵיי הָאבֶּען אִיהם נָאךְ מֶעהר גֶעקְרֶאנְקְט וִוי דִי יוּדֶען אַלְלֵיין אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זֵיי אִין גַאנְצֶען צוּ פֶֿערְנִיכְטִין. נָאר אוּמְגֶערִיכְט הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל אַלֶלֶע מַארְרַאנֶען פוּן אַנְקָאנַא שְׁטֶעלֶען פַֿאר׳ן מִשְׁפָּט פוּן דֶער אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן, אוּנ פְּלוּצְלוּנְג אִיז מֶען אוֹיף זֵיי בַּיי נַאכְט אָנְגֶעפַאלֶען, אוּנ מֶען הָאט זֵיי מִיט וַוייבּ אוּנ קִינְדֶער אַיינְגֶעזֶעצְט אִין גֶעפֶֿאנְגְנִישׁ. מֶען הָאט פֶֿערְנוּמֶען אֲפִילוּ פְֿרֶעמְדֶע סוֹחֲרִים פוּן טִירְקַיי, מֶען הָאט צוּגֶענוּמֶען בַּיי זֵיי דָאס גַאנְצֶע גֶעלְד אוּנ סְחוֹרָה אוּנ פַֿאוּל אִיז גֶעוָוארֶען זֵייעֶר יוֹרֵשׁ. וֶועהר וֶוענִיג אִיז גֶערָאטְהֶען דֶעמָאלְט צוּ אַנְטְלוֹיפֶֿען קַיין פֶּעזַארַא, וואוּ דֶער עֶדְלֶער הֶערְצָאג עֶרְקָאלֶע דֶער צְוֵוייטֶע הָאט שׁוֹין לַאנְג גֶעאֶפֶֿענְט דִי טוֹיעֶרְן פוּן דֶער שְׁטָאדְט פַֿאר אַלֶלֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע אוּנ גֶעיָאגְטֶע, אוּנ אוֹיךְ קַיין פֶּעזַארָא, וַוייל דֶער הֶערְצָאג גְוִידָא אוּבַּאלְדָא אִיז גֶעוֶועהן אַגֶעגְנֶער פוּנ׳ם פַּאפְּסְט אוּנ עֶר הָאט בַּיי זִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען אַלֶלֶע וָואס זֶענֶען נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן זַיין רִשְׁעוּת. צְוִוישֶׁען דִי גְלִיקְלִיכֶע וָואס זֶענֶען אַוֶועק פוּן אַנְקָאנַא אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין פֶּעזַארַא אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן דֶער בֶּערִיהְמְטֶער דָאקְטָאר אַמַאטוּס לוּזִיטַאנוּס, וָואס אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעוֶועהן לְפָנִים אַקְרִיסְט אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען יָאהַאן רָאדְרִיגָא דֶע קַאסְטֶעל-בְּרַאנְקָא. אַז אִין פָּארְטוּגַאל, אִין זַיין פַאטֶערְלַאנְד אִיז אַיינְגֶעפִֿיהְרְט גֶעוָוארֶען דִי אִינְקְוִוִיזִיצְיָאן, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָע וְנָד צוּ זַיין, עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין עֶטְלִיכֶע שְׁטֶאדְט, אַצַייט הָאט עֶר זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, רוֹם אוּנ פֶּעזַארַא, בִּיז עֶר אִיז גֶעבְּלִיבֶּען וָואהְנֶען אִין אַנְקָאנַא, וואוּ אַלֶלֶע הָאבֶּען אִיהם שְׁטַארְק גֶעשֶׁאצְט, וַוייל, עֶרְשְׁטֶענְס, אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער בֶּרְיָה אִין זַיין פַאךְ אוּנ, צְוֵוייטֶענְס, זֶענֶען בַּיי אִיהם אַלֶלֶע מֶענְשֶׁען גְלַייךְ גֶעוֶועהן אוּנ יֶעדֶער קְרַאנְקֶער הָאט בַּיי אִיהם בֶּעקוּמֶען אַרְפוּאָה. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען פִֿיעל בִּיכֶער אִיבֶּער מֶעדִיצִין אוּנ הָאט גֶעהַאט אַסַךְ תַּלְמִידִים וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט אוּנ זֶענֶען פוּן זַיין הַאנְד אַרוֹיס דִי גְרֶאסְטֶע דָאקְטוֹירִים. וֶועהר אָפְט פְּלֶעגְט מֶען אִיהם רוּפֶֿען צוּם פַּאפְּסְט יוּלְיוּס דֶעם דְרִיטֶען, וָואס הָאט זִיךְ לִיעבּ גֶעהַאט נָאר בַּיי אִיהם צוּ הֵיילֶען. זַיין נָאהְמֶען הָאט אַזוֹי גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אַז דֶער קָאנִיג פוּן פּוֹלִין הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט בֶּעטֶען עֶר זָאל בַּיי אִיהם וֶוערֶען לַייבּ-דָאקְטָאר, נָאר עֶר הָאט בֶּעסֶער גֶעוָואלְט בְּלַייבֶּען אִין אַנְקָאנַא צְוִוישֶׁען זַיינֶע בְּרִידֶער דִי מַארְרַאנֶען, דָארְט הָאט עֶר אָפְּגֶעהִיט יוּדִישְׁקַייט אוּנ הָאט

זיך אַ נָאהמֶען גֶענֶעבֶּען חָבִיב. אונ אַזַא נוּצְלִיכֶער מֶענְש וָואס אַללֶע הָאבֶּען איהם לִיעבּ גֶעהַאט, הָאט גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען וִוי אַ פְּרָאסְטֶער פֶערְבְּרֶעכֶער אונ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער וַוייטֶער בְּלַייבֶּען אָהן אַ מָקוֹם מְנוּחָה!

אִיבְּרִיגֶענְס הָאבֶּען פָּארְט נָאךְ גֶעהַאט מַזָל דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען שֵׂכֶל גֶעהַאט פְּרִיהֶר אַוֶועקְצוּוַארְפֶען אַנְקָאנַא. אֶמֶת אוּמְגְלִיקְלִיךְ זֶענֶען גֶעוֶועהן יֶענֶע מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען אִיבֶּער הוּנְדֶערְט אַרַיינְגֶעפַאלֶען אִין דִי הֶאנְד פוּן דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען. מֶען הָאט זֵיי גוּט אָנְגֶעמוּטְשֶׁעט אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען, אִים יָאהר 1556, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מִשְׁפָּט, אַז דִי וָואס וֶועלֶען חֲרָטָה הָאבֶּען אוּנ אוֹיף זִיךְ נֶעהמֶען צוּ וֶוערֶען פְּרוּמֶע קַאטָאלִיקֶען וֶועלֶען בֶּעפְרַייהט וֶוערֶען, נָאר מֶען וֶועט זֵיי אַוֶועקְשִׁיקֶען אוֹיף דֶער אִינְזֶעל מַאלְטַא אוּנ צוּ זֵייעֶר פְּרִיהֶרִיגֶען כְּבוֹד'ן מַעֲמָד וֶועלֶען זֵיי שׁוֹין קֵיין מָאל נִיט צוּרִיק קוּמֶען. וֶועכְצִיג מַארְרַאנֶען זֶענֶען דַארוֹיף בֶּעשְׁטַאנֶען אוּנ הָאבֶּען אוֹיף אַזַא אוֹפֶן גֶערַאטֶעוֶועט זֵייעֶר לֶעבֶּען; פִיער אוּנ צְוַואנְצִיג אָבֶּער, אוּנ צְוִוישֶׁען זֵיי אוֹיךְ אֵיין אַלְטֶע פְרוֹי דוֹנָא מַאיָארַא, זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען פֶעסְט בַּיים יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען אוּנ מִיט אַ „שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" אוֹיף דִי לִיפֶּען הָאבֶּען זֵיי רוּהִיג וִוי קְדוֹשִׁים אָנְגֶענוּמֶען דֶעם טוֹיט.

דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְוִויזִיצְיָאן, וָואס הָאט וַוייטֶער אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען אַזוֹי פִיעל קָרְבָּנוֹת, הָאט אָנְגֶעצוּנְדֶען אוֹיךְ דִי הֶערְצֶער פוּן אַללֶע יוּדֶען אוּנ מַארַאנֶען, וואו זֵיי זֶענֶען נָאר גֶעוֶועהן פֶערְוָוארְפֶען, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ גֶעהֶערְט פוּן אַללֶע זַייטֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער קְרֶעכְץ פוּן וֶועטָהִיג אוּנ נֶקָמָה. דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעקֶאנְט זֵייעֶר שְׁמֶערְץ אוֹיסְדְרִיקֶען נָאר דוּרְךְ אַ גֶעוֵויין, הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען קְלָאג-לִיעדֶער, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט דֶעמָאלְט גֶעמַאכְט אַ רַעַשׁ דִי קִינָה פוּן ר' יַעֲקֹב דִי פַּנוֹ פוּן פֶערַארַא, וָואס הָאט דֶערְנָאךְ גֶעמוּזְט אוֹיסְשְׁטֶעהֶען דֶערְפַאר גֶענוּג צָרוֹת פוּנ'ם פַּאפְּסְט; דִי וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפִיהְלְט אַ בִּיסֶעל שְׁטַארְקֶער, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין טִירְקַיי אוּנ זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר גְלִיקְלִיךְ, הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק זוּכֶען מִיטֶעל וִוי אַזוֹי אָנְצוּלֶערְנֶען פַּאוּל דֶעם פִיעֶרְטֶען פַאר זַיין אַכְזָרִיוּת. זֵייעֶר לַאגֶע אִיז אִין יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן אִין טִירְקַיי אַזוֹי גְלֶאנְצֶענְד אַז נִיט אוּמְזִיסְט אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען וַוייזֶען דֶעם פַּאפְּסְט וֶוער אֶלְטֶער אִיז אוּנ זֶענֶען מַאכִי אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ פִיהְרֶען אַ שְׁטִילֶע מִלְחָמָה, נִיט מִיט בְּלוּט פֶערְגִיסֶען, נִיט מִיט כְּלֵי זַיִן, נָאר שְׁוַואכֶער מַאכֶען דֶעם מִסְחָר, וָואס בֶּעלֶעבְּט יֶעדֶעם לַאנְד, אוּנ שְׁלָאגְט דֶעם שׂוֹנֵא אִיבֶּער דֶער קֶעשֶׁענֶע, עֶר זָאל עֶס מֶערְר פִיהְלֶען פוּנ'ם עֶרְנְסְטֶען קְלַאפּ.

אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט דעמאָלט געלעבט אַ בעריהמטע פרוי, גראַציאַ מענדעזיאַ, וואָס גאָטט האָט זי געבענשט מיט גדולה, עשר און כבוד, און זי האָט זיך מיט רעכט געדעכענט פאַר אַ צירונג צווישען אַללע יודען. זי האָט אָבער גענוג צרות זיך אָנגעליטען ביז זי האָט זיך געקאָנט צושלאָגען צום נאָהמען גראַציאַ, אָדער חנה. זי איז געבאָרען געוואָרען אין פּאָרטוגאַל אים יאָהר 1510 ביי עלטערן־מאַראַנען פון דער משפחה בינבנישתי, מען האָט זי קריסטליך ערצויגען, גערופען האָט מען זי ביאַטריצע, און חתונה געמאַכט האָט מען זי אויך מיט איינעם פון די מאַראַנען פון דער משפחה נשיא, וואָס האָט געטראָגען דעם קריסטליכען נאָהמען פראַנציסקאַ מענדעז און איז געוועהן אַ פאָרשטעהער פון זעהר אַ רייך הויז, וואָס האָט געפיהרט מסחרים מיט פערשיעדענע לאָנדער און פלעגט מאַכען די גראָסטע געשאָפטען. מענדעז פלעגט מאַכען הלוואות מלכים, און ביי איהם אין קאַסטען האָבען זיך געקאָנט געפינען וועקסלען פון'ם דייטשען קייזער קאַרל דעם פינפטען, פון'ם קאָניג פון פראַנקרייך און נאָך פיעל גרויסע שררות. אין אַנטווערפען האָט ער געאָפענט אַ בעזונדער קאַנטאָר, און דאָרט האָט געוואָהנט זיין ברודער דיאָגאָ מענדעז. אַז פראַנציסקאַ מענדעז איז אים יאָהר 1535 געשטאָרבען, איז פון איהם געבליבען נאָך איין איינציגע טאָכטער ריינאַ, און אַזוי ווי די אינקוויזיציאָן אין פּאָרטוגאַל האָט געלעגט איין אויג אויף דעם גרויסען פערמעגען וואָס ער האָט איבערגעלאָזט אין גאַנצען דער אַלמנה, האָט מען זיך אָנגעהויבען טשעפּען צו איהר און זי האָט פערשטאַנען, אַז זי איז מיט'ן לעבען ניט זיכער, האָט זי לאַנג ניט געטראַכט און איז שוין מיט'ן קינד, מיט אַ יונגערע שוועסטער און נאָך מיט אַ סך קרובים אַריבער קיין אַנטווערפּען צו איהר שוואָגער. פון דאָרט האָט זי שטאַרק געשטיצט די מאַראַנען, און אַז מען האָט אין רום בעדאַרפט עפּיס פועל'ן און עס האָט אָבגעקאָסט ניט קיין קליינע מטבע, האָט זי געשיקט מיט גאָלד און איהר נדבה איז געוועהן די גראָסטע. אין אַנטווערפּען, וואו עס האָבען זיך געפונען ניט ווייניג מאַראַנען, האָט ביאַטריצע מענדעזיאַ געשפּיעלט זעהר אַ געהויבענע ראָללע, און בעזאָנדערס האָט זיך ביי אַללע בעליעבט געמאַכט איהר קרוב יאָהאַן מיקעז, אַ שאָנער יונגער מאַנן און אַ גרויסער בר מעלה, וואָס איז געוועהן אַ חשוב ביים קייזער קאַרל'ס שוועסטער מאַריע, דער געוועזענע קאָניגין פון אונגאַרן. נאָר ווי גוט עס איז איהר ניט געוועהן אין אַנטווערפּען, מיט וואָס פאַר אַ כבוד זי איז ניט געוועהן אַרומגערינגעלט, איז אויף איהר די מאַסקע פון קריסטענטהום געלעגען ווי אַ שווערע

משא, אונ עס האט זי אלץ געצויגען זיך אוועקצולאזען אין א פרעמד ארט, וואו זי זאל קאנען פריי ווערען א יודיש קינד. זי האט אנגעהויבען צוצורע־דען דעם שוואגער ער זאל אויך צוזאמען מיט איהר אוועקפאהרען, אונ עס איז שוין ביי איהם געבליבען ענדיגען אללע געשעפטען אונ זיך געזעגנען מיט אייר־ראפא; נאר פלוצלונג איז דיאנא מענדעז געשטארבען אונ עס איז געווארען א גאנצער איבערשלאג. אין זיין צוואה האט ער איבערגעלאזט זיין גאנץ פערמעגען אין די הענד פון בעאטריצע מענדעזיא, אונ עס איז איהר שוין שווער געוועהן אזוי גיך צו מאכען א סוף פון אללע עסקים; דערצו האבען נאך דיאנא'ס אלמנה אונ זיין טאכטער ג ר א צ י א קרום געקוקט דארויף וואס בעאטריצע איז געבלי־בען די גאנצע בעל הבית'טע. דערווייל האט די מלוכה אויך אנגעהויבען טראכ־טען ווי ארום צוצונעהמען ביי דער משפחה מענדעז דאס געלד, אונ נאך דיאנאס טויט, האט מען זיך ארומגעקוקט אז ער איז געוועהן א געגנער פון דער אינקוויזיציאן אונ מעהר צוגענייגט צו יודען. עס האט שוין געהאלטען דערביי אז די מלוכה זאל צונעהמען דיאנא'ס פערמעגען, נאר די קלוגע בעאטריצע האט איבערגעקויפט די שופטים אונ האט נאך דערצו געגעבען דעם קייזער קארל א היבשען גמילות חסד, אונ אזוי איז איהר געראטהען מבטל צו זיין די גזרה, נאר זי האט שוין געמוזט בלייבען אין אנטווערפען נאך א פאר יאהר ביז דער קייזער וועט בעצאהלען דעם חוב. אז עס איז שוין געקומען די גליקליכע שעה, וואס זי האט אזוי לאנג דערויף ארויסגעקוקט, האט זיך בעאט־ריצע ענטשלאסען דערווייל ארויסצופאהרען קיין ווענעדיג. זי האט זיך אפילו שטארק געהיט מען זאל ניט געוואהר ווערען צו ליעב וואס זי ווארפט אוועק אנטווערפען, זי האט ארויסגעלאזט א קלאנג אז זי מוז פאהרען קיין ווענעדיג ווייל יאהאן מיקעז איז אהין אנטלאפען מיט איהר טאכטער ריינא אונ וויל דארט מיט איהר חתונה האבען קלאמערשט געגען איהר רצון, עס האט אבער ניט געהאלפען אונ קוים איז זי געוועהן פון יענער זייט שטאדט האט שוין די מלוכה געוואלט אבראבעוועז איהר פערמעגען אונ עס האט זי גענוג געלד אבגעקאסט ביז זי האט פערשטאפט די מיילער פון די שונאים אונ האט זיך געקאנט רוהיג איבערציהען קיין ווענעדיג. דארט האט זיך אויך אבער די הצלחה פון איהר אב־געטרונ; דיאנא'ס אלמנה איז ניט צופרידען געוועהן וואס בעאטריצע האט גע־האט די גאנצע דעה אונ זי האט אין אללעמען געמוזט אנקומען צו איהר, אונ זי האט זיך געוואלט בעפרייען פון איהר הערשאפט. זי האט זיך געלאזט אראב־פיהרען דורך שלעכטע עצות אונ האט אליין געמסר'ט בעאטריצע אז

זִי ווִיל פָאהרֶען קַיין טִירְקַיי אוּנ דָארְט וֶוערֶען אַ יוּדִישׁ קִינְד. דִי וֶוענֶעצִיאַנִישֶׁע מְלוּכָה הָאט גֶעזֶעהן, אַז דָא הָאט אִיהר נָאט צוּגֶעשִׁיקְט אַ כָּשֵׁר'ע מְצִיאָה אוּנ זִי וֶועט קָאנֶען יַרְשֶׁנ'ן בֶּעאַטְרִיצֶע'ס עֲשִׁירוּת, אוּנ זִי הָאט בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל מֶען זָאל זִי אַיינְזֶעצֶען אִין תְּפִיסָה. דֶערְוַוייל הָאט דִיאֶנָא'ס אַלְמָנָה אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ קַיין פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אָבְּטְהַיילֶען אִיהר פֶּערְמֶעגֶען פוּן בֶּעאַטְרִיצֶע'ס, זִי מִיט אִיהר טָאכְטֶער זֶענֶען אֱמֶת פְּרוּם אוּנ הָאבֶּען נִיט קַיין נְגִיעָה אִין דֶעם פַאלְשְׁקַייט פוּן דֶער שְׁוֶוענֶערְן. דֶער שָׁלִיחַ אִיז אָבֶּער אִיהר גֶעוֶועהן אַזוֹי גֶעטְרַייא אַז עֶר הָאט זִי אוֹיךְ גֶעמַסֶרְט, דִי מְלוּכָה הָאט בַּאלְד אַרוֹיפְגֶעלֶענְט אִיהר הַאנְד אוֹיף אַלֶדִינְג, וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּ דֶער מִשְׁפָּחָה מֶענְדֶעז אוּנ דֶער קֶאנִיג הֵיינְרִיךְ דֶער צְוֵויטֶער הָאט זִיךְ גָאר מְחַיֶּה גֶעוֶועהן וָואס עֶר וֶועט פֶּערְשְׁפָּארֶען צָאהלֶען זַיין חוֹב אוּנ דַאבֵּיי נָאךְ אַ מִצְוָה הָאבֶּען. יָאהַאן מִיקֶעז הָאט אָבֶּער נִיט גֶעשְׁווִינֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעוֶוענְדֶעט אַלְלֶע מִיטֶעל צוּ בֶּעפְרַייעֶן בֶּעאַטְרִיצֶע פוּנ'ם גֶעפֶאנְגְנִישׁ. עֶר הָאט גֶעפוּנֶען אַ וֶועג צוּם סוּלְטַאן סוּלֵיימַאן, אוּנ זַיין יוּדִישֶׁער לֵייבּ־דָאקְטָאר ר' משֶׁה הַמוֹן הָאט אִיהם שְׁטַארְק צוּגֶערֶעדְט עֶר זָאל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דֶער אוּמְגְלִיקְלִיכֶער בֶּעאַטְרִיצָא, אַז פַארְ'ן לַאנְד וֶועט זַיין נִיט קַיין קְלֵיינֶע טוֹבָה וֶוען בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזִיַא וֶועט מִיט אִיהר גְרוֹיס פֶּערְמֶעגֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין טִירְקַיי. ר' משֶׁה הַמוֹן ווִידֶער הָאט גֶעהַאט זַיין קוּק, וַוייל אִיהם הָאט זִיךְ גֶעגְלוּסְט חֲתוּנָה צוּ מַאכֶען זַיין זוּהן מִיט בֶּעאַטְרִיצֶעס בֵייבֶע טָאכְטֶער. דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט בַּאלְד גֶעשִׁיקְט אַ שָׁלִיחַ מְיוּחָד קַיין וֶוענֶעדִיג מֶען זָאל בֶּעפְרַייעֶן דִי פָארְשְׁטֶעהֶערְן פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה מֶענְדֶעז.

נָאךְ עֶהדֶער דִי יְשׁוּעָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָאל, אִיז אָבֶּער גֶעלָאטְהֶען בֶּעאַטְרִיצֶע מֶענְדֶעזִיַא זִיךְ אַרוֹיסְצוּרַייסֶען פוּן דֶער סַכָּנָה אוּנ זִי אִיז אַרִיבֶּער קַיין פֶערַארַא, וואוּ דֶער הֶערְצָאג עֶרְקָאלֶע דִי עֶסְטֶע הָאט זִי אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד. דִי פִיער יָאהר וָואס זִי הָאט פֶּערְבְּרַאכְט אִין פֶערַארַא, פוּן 1549 בִּיז 1553, הָאבֶּען גְלִיקְלִיךְ גֶעמַאכְט אַלְלֶע יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען פוּן דָארְט, וַוייל בֶּעאַטְרִיצֶע הָאט אָפֶען אָבְּגֶעהִיט יוּדִישְׁקַייט אוּן צוּזַאמֶען מִיט אִיהר נַייעֶם נָאהמֶען גְרַאצִיַא, וָואס הֵייסְט חֵן, אוּנ הָאט דֶעם אֵיינֶענֶעם זִין וָואס חַנָה, הָאט זִי אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אִיהר עֶדֶעל אֱמֶת יוּדִישׁ הַארְץ, אוּנ אִיהרֶע מַעֲשִׂים טוֹבִים הָאבֶּען בֶּעווִיזֶען, אַז זִי אִיז קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן אָבְּגֶערִיסֶען פוּן אִיהר אֱמוּנָה אוּנ יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַייט זֶענֶען בַּיי אִיהר גֶעוֶועהן טְהַייעֶרֶער ווִי אִיהר לֶעבֶּען. נִיט אוּמְזִיסְט זֶענֶען אַלְלֶע סְפָרִים פוּן יֶענֶער צַייט פוּל גֶעוֶועהן מִיט

שְׁבָחִים וועגען דער בֶּערִיהמְטֶער פְרוֹי, אוּנ דֶער דִיכְטֶער ר׳ שְׁמוּאֵל אוּסְקְוֶוע הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ, וואוּ עֶר רֶעכֶענְט אוֹיס אִיהרֶע גרוֹיסֶע מַעֲלוֹת אוּנ גֶעפִינְט אִין אִיהר מִרְיָם׳ס רַחֲמָנוּת, דְבוֹרָה׳ס חָכְמָה אוּנ אֶסְתֵּר הַמַלְכָּה׳ס גֶעטְרַיישַׁאפְט דֶעם יוּדִישֶׁען פָאלְק.

נָאר חָאטְשׁ אִין פֶּערַארַא הָאט גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזְיַא גֶעקָאנְט לֶעבֶּען פְרַיי אוּנ קֵיינֶער הָאט אִיהר נִיט גֶעשְׁטֶערְט צוּ הַאלְטֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה, הָאט זִי פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אִיהר אַלְטֶען גֶעדַאנְק אַז זִי מוּז לַחֲלוּטִין זִיךְ דֶערְוַוייטֶערְן פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע לֶאנְדֶער אוּנ לֶעבֶּען אִין אַזַא אָרְט, וואוּ קֵיין זַאךְ זָאל זִי נִיט דֶערְמָאנֶען אִין דֶער טְרוֹיעֲרִיגֶער פֶערְנַאנְגֶענְהַייט. אִיהר קָרוֹב יָאהַאן מִיקֶעז, וָואס אִיז אִין דֶער צַייט אַחָתָן גֶעוָוארֶען פַאר אִיהר טָאכְטֶער רֵיינַא אוּנ הָאט גֶעמַאכְט שָׁלוֹם צְוִוישֶׁען גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזְיַא אוּנ אִיהר שְׁוֶוענֶערְן, כְּדֵי דִי מִשְׁפָּחָה זָאל זִיךְ הַאלְטֶען צוּזַאמֶען, הָאט שְׁטַארְק גֶעאַרְבַּייט מֶען זָאל זִי אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל גוּט אוֹיפְנֶעהמֶען, אוּנ אַז זִי אִיז אַהִין גֶעקוּמֶען, אִים יָאהר 1555, הָאבֶּען נִיט נָאר דִי יוּדֶען, נָאר אוֹיךְ אַלֶע אַיינְוָואהנֶער אוֹיף אִיהר אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, וַוייל מֶען הָאט שׁוֹין פוּן דֶערְוַוייטֶענְס גֶעהֶערְט וִוי גוּט אוּנ פְרוּם זִי אִיז אוּנ וָואס פַאר אַ צְדָקָה עֶס גֶעהט אַרוֹיס פוּן אִיהר שְׁטוּב. אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט זִיךְ יָאהַאן מִיקֶעז אֶפֶענְטְלִיךְ מְגַיֵר גֶעוֶועהן אוּנ הָאט זִיךְ אַ נָאהמֶען גֶענֶעבֶּען יוֹסֵף נָשִׂיא; דָארְט הָאט עֶר אוֹיךְ חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט רֵיינַא׳ן אוּנ בַּאלְד הָאט דָאס הַאנְדֶעלְס־הוֹיז מֶענְדֶעז, וָואס אִיז נָאךְ אַלְץ גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן דֶער אַלְטֶער גְרַאצְיַא, אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען נָאךְ מֶעהר וִוי פְרִיהֶער. הוּנְדֶערְט יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען גֶעהַאט פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע אוּנ אַלֶע יוּדֶען פוּן טִירְקַיי הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט, אַז אִין יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט זֵיי גָאט צוּגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעשִׁיצֶער, וָואס אִיז בַּיים סוּלְטַאן דֶער עֶרְשְׁטֶער חָשׁוּב אוּנ קָאן בַּיי אִיהם פוֹעֵל׳ן אַלְדִינְג, אוּנ אַז גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזְיַא הָאט אַ מִילְדֶע אוּנ אַ אָפֶענֶע הַאנְד פַאר אַלֶע אָרֶעמֶע אוּנ נוֹיטְבֶּעדִירְפְטִיגֶע.

אַז עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען דִי ווִיסְטֶע בְּשׂוֹרָה פוּן דִי מַארְרַאנֶען פוּן אַנְקָאנַא, וָואס דֶער פַּאפְּסְט הָאט אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה, הָאט גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזְיַא נִיט גֶעקָאנְט רוּהֶען אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זֵיי צוּ הֶעלְפֶען מִיט וָואס עֶס וֶועט אִיהר נָאר מֶעגְלִיךְ זַיין. זִי הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם אֵיידֶעם יוֹסֵף נָשִׂיא עֶר זָאל בֶּעטֶען הִילְף בַּיי׳ם סוּלְטַאן, אוּנ אַזוֹי וִוי צְוִוישֶׁען דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אוֹיךְ טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים, הָאט אִיהם סוּלֵיימַאן גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אוּנ הָאט בֶּעפָאהלֶען דֶעם פַּאפְּסְט זֶעהר שְׁטְרֶענְג עֶר זָאל נִיט טְשֶׁעפֶּען זֵיינֶע

אוּנְטֶערְטְהַאנֶען וְוִי בַּאלְד עֶר וִויל נִיט מֶען זָאל זִיךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען וָואס לֶעבֶּען אִין טִירְקַיי אוֹיךְ אַזוֹי נוֹהֵג זַיין. אַוַדַאי הָאט פַּאוּל גֶעמוּזְט בַּאלְד בֶּעפְרַייעֶן דִי טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים אוּנ הָאט זַיין גַאנְץ כַּעַס אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ דִי אִיבְּרִיגֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וֶוער עֶס זָאל זִיךְ פַאר זֵיי אָנְנֶעהמֶען אוּנ זֶענֶען פֶערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארֶען צוּם פֶערְבְּרֶענֶען. דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער סוֹף פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דִי יוּדֶען אִין טִירְקַיי אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זֶעהן מִיט עֶפֶּעס טְרֶעפֶען דֶעם פַּאפְּסְט, עֶר זָאל זֶעהֶען אַז אַ יוּד קָאן אוֹיךְ בֶּעצָאהלֶען פַאר אַ רָעָה.

די שְׁטָאדְט אַנְקָאנַא בַּיים יַם, וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּם פַּאפְּסְט, הָאט גֶעצוֹיגֶען אִיהר פַּרְנָסָה פוּן דִי שִׁיפֶען וָואס פְלֶעגֶען אָנְקוּמֶען פוּן טִירְקַיי אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ גְרוֹיסֶען הַאנְדֶעלְס־פּוּנְקְט, וֶועלְכֶער הָאט פֶערְבּוּנְדֶען אִיטַאלְיֶען מִיט דִי מִזְרַח־לֶאנְדֶער. דֶערְפַאר הָאבֶּען דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדֶען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָבְּצוּצִיהֶען דֶעם מִסְחָר פוּנ׳ם אַנְקָאנַא׳ר פָּארְט אוּנ אַ תֵּל מַאכֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט. זֵיי הָאבֶּען עֶס גֶעמוּזְט טְהוּן צוּלִיעבּ דֶעם הֶערְצָאג גוּאִידָא אוּבַּאלְדָא פָאן אוּרְבִּינָא, וָואס הָאט אַרַיינְגֶעלָאזְט דִי אַנְטְלָאפֶענֶע מַארְרַאנֶען קַיין פֶּעזַארָא נָאר מִיט דֶעם תְּנַאי זֵיי זָאלֶען אַהִין אָנְהוֹיבֶּען צוּ שְׁלֶעפֶּען הַאנְדֶעלְס־שִׁיפֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען עֶס דִי אַיינְוָואהנֶער פוּן אַנְקָאנַא בַּאלְד דֶערְפִּיהלְט, אוּנ פוּן זֵייעֶרֶע קְלָאגֶען הָאט פַּאוּל גֶעקָאנְט אַרוֹיסְזֶעהְן, אַז דִי יוּדֶען שְׁוַויינֶען נִיט אוּנ אַז אִין אַ קְלֵיינֶער צַייט פוּן אַכְט חֳדָשִׁים הָאבֶּען זֵיי אֵיינֶע פוּן דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעדְט גֶעמַאכְט פַאר אַ וִויסְט דָארְף. צוּם אוּמְגְלִיק אָבֶּער הָאט אֲפִילוּ אִין דֶער זַאךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט זַיין קַיין אַחְדוּת צְווִישֶׁען יוּדֶען: אֲפִילוּ אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, וואו גְרַאצְיַא מֶענְדֶעזַיא אוּנ יוֹסֵף נָשִׂיא הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט דִי הוֹיפְּט־רָאלֶע, אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן דִי דֵעוֹת זָאלֶען זַיין בַּיי אַלֶע גְלַייךְ, אוּנ חָאטְשׁ אַזוֹינֶע צְווֵיי בֶּערִיהמְטֶע רַבָּנִים, וְוִי ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ אוּנ ר׳ מֹשֶׁה דִי־טְרַאנִי, הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען זֵייעֶר הַסְכָּמָה מֶען זָאל אוֹיסְמַיידֶען אַנְקָאנַא, זֶענֶען פִיעל דַארוּיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען, אוּנ אוֹיף קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאבֶּען גֶעקוּקְט דִי אִיבְּרִיגֶע הַאנְדֶעל־שְׁטֶעדְט, וְוִי סַאלוֹנִיקִי, אַדְרִיַאנָאפָּאל, בְּרוּסַא, אוֹילָאנַא אוּנ מָארֶעאַ, אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען זֶעהר וֶועניג בַּעֲלָנִים צוּ עֶנְדִיגֶען זֵייעֶרֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, וֶועלְכֶע זֵיי זֶענֶען שׁוֹין גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן צוּ פִיהרֶען מִיט אִיטַאלְיֶען. דֶערְוַייל אִיז דֶער הֶערְצָאג גוּאִידָא אוּבַּאלְדָא בֶּאז גֶעוָוארֶען וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען נִיט גֶעהַאלְטֶען קַיין וָוארְט וֶועגֶען דֶעם מִסְחָר פוּן פֶּעזַארָא, מֶען הָאט אִיהם

צוגעזאגט אונ עס האט זיך נאר נישט אויסגעלאזט, אונ ער האט די מאראנען ארויסגעטריבען פון פעזארא. עס איז נאך א חסר געוועהן, וואס ער האט זיי ניט איבערגעגעבען דער אינקוויזיציאן, חאטשי אין גאנצען זיך אויסדרעהען פונ'ם פאפסט'ס האנד איז זיי אונמעגליך געוועהן: פיעל פון זיי האט מען געחאפט אונ איינגעזעצט אין תפיסה אונ א טהייל האט מען פערקויפט פאר קנעכט. דער מאלט איז אויך דער מענשענפריינדליכער אמאטוס לוזיטאנוס אוועק פון פעזארא, א קורצע צייט האט ער זיך אויפגעהאלטען אין ראגוזא, וואו די קריסטען האבען איהם אויף די האנד געטראגען, ווייל ער האט ניט איינעם פון זיי דאס לעבען געראטעוועט, אונ דערנאך איז ער אוועקגעפאהרען קיין סאלוניקי. ווי עס שיינט, האט מען אין דער איינענער צייט אנגעהויבען רודפ'ן אויך די מאראנען אויך אין פעראר א: די יודישע דרוק פון ר' אברהם אוסקווע האט זיך געמוזט צומאכען אונ דון שמואל נשיא, דער ברודער פון יוסף נשיא, איז אנגעקומען מיט גרויסע צרות ביז ער האט נעקאנט אוועקפאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל. דער הערצאג האט געוואלט האבען ביי זיך א בכבוד'ן יודען ער זאל איהם קאנען אנטהון רעכטע יסורים, דערפאר האט ער איהם צוגעהאלטען אונ ערשט, אז דער סולטאן האט זיך אריינגעמישט אונ האט געשריבען אז עס איז ניט קיין יושר אזוי צו טהון, האט ער איהם ארויסגעלאזט פון דער שטאדט.

וואס מעהר פאול דער פיערטער האט זיך געפיהלט קראנקער אונ נאהענטער צום קבר — איז זיין צארן געגען די יודען געווארען אלץ גראסער אונ ער האט געפונען גענוג מלאכי חבלה, וואס האבען גערעכענט פאר א תענוג אויסצופיהרען זיין ווילדען רצון. צווישען זיינע געטרייע שלוחים האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט מיט זייער אכזריות טאקי צוויי געטויפטע יודען, סיקסטוס סענענזיס אונ פיליפ, אדער יוסף מורו, וואס פלעגען אויפרייצען זייערע געוועזענע ברידער מיט פייערדיגע דרשות, וועלכע זענען געוועהן פול מיט זידלערייען אונ שאנדונגען פון דער יודישער אמונה. עס איז געקומען אזוי ווייט אז אים יום כפור, ווען דער עולם האט געדאוועגט אונ געוויינט, האט זיך מורו ערלויבט אריינצולויפען אין שוהל אונ מיט געוואלד אריינשטעלען א קרייץ אין ארון קודש. די יודען האבען מן הסתם ניט געשוויגען, מורו איז ארויס מיט א געשריי אויף דער גאס, ארום איהם האט זיך באלד פערזאמעלט א גאנצע מחנה, מען האט זיך נוט אבגערעכענט מיט די יודען אונ צוויי בעלי בתים, וואס מורו האט זיי געזאגט אז זיי האבען זיך די

עֶרְשְׁטָע אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען אִיהם, הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אוּנ דֶערְנָאךְ אֶפֶּענְטְליךְ גֶעשְׁלָאגֶען. נָאךְ אֶרְגֶער אִיז זִיךְ פַּאוּל בֶּעגַאנְגֶען מִיט דִי מַארְרַאנֶען: עֶר הָאט זֵיי גֶע׳רוֹדֵפ׳ט נָאר אָהְן רַחֲמָנוּת אוּנ, אַז עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ וֶוערֶען נַייסְטְלִיכֶע אוּנ הָאבֶּען גֶעהָאפְט אַז דֶערְמִיט וֶועלֶען זֵיי זִיךְ אוֹיסְהִיטֶען פוּן שְׁלֶעכְטְס, הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז וֶוער עֶס קוּמְט אַרוֹיס פוּן יוּדֶען, אֲפִילוּ פוּנְ׳ם צֶעהְנְטֶען דוֹר, טָאר נִיט וֶוערֶען קֵיין גַייסְטְלִיכֶער.

דֶעם תַּלְמוּד הָאט פַּאוּל אִין גַאנְצֶען אַרוֹיסְגֶערוֹימְט פוּן זַיין גְבוּל אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט צוּמַאכֶען דִי פָּאר יְשִׁיבוֹת, אִין וֶועלְכֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער הָאבֶּען נָאךְ גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקֵייט צוּ לֶערְנֶען תּוֹרָה. דִי יוּדֶען פוּן אִיטַאלְיֶען וָואלְטֶען אַזוֹי מִיט דֶער צַייט גֶעוִוים גוּט פֶערְנְרָאבְּט גֶעוָוארֶען וֶוען קֵיין קְרֶעמָאנַא, וָואס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶעם שׁוּטְץ פוּן מַאִילַאנְד אוּנ דָארְט הָאט דֶער פַּאפְּסְט קֵיין שְׁלִיטָה נִיט גֶעהַאט, קוּמְט נִיט צוּ פָאהרֶען אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן ר׳ יוֹסֵף אוֹטוֹלֶענְגָהִי, וָואס הָאט גֶעעֶפֶענְט אַ נַייעֶ יְשִׁיבָה אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען מֶען זָאל אִיבֶּערְדְרוּקֶען אַלֶע יוּדִישֶׁע סְפָרִים. אַז דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קֵיין קְרֶעמָאנַא דָאס בִּיסֶעל סְפָרִים, וֶועלְכֶע עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען צוּ בֶּעהַאלְטֶען אוּנ מַצִיל זַיין פוּן פַייעֶר, אוּנ אַזוֹי אִיז אִין דֶער דָאזִיגֶער שְׁטָאדְט גֶעוָוארֶען אַיין אוֹצָר פוּן יוּדִישֶׁע סְפָרִים, וֶועלְכֶע מֶען פְלֶעגְט פוּן דָארְט צוּשִׁיקֶען קֵיין פָּאלֶען אוּנ דַייטְשְׁלַאנְד. עֶס הָאט אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעדוֹיעֶרְט, וַוייל נָאר גִיךְ הָאבֶּען דֶעם פַּאפְּסְט׳ס שְׁלִיחִים אוֹיךְ אַהִין גֶעטְרָאפֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען, פוּן אֵיין זַייט מִיט דֶער מְלוּכָה, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט מִיטְ׳ן פָּאלְק, אַז מֶען זָאל דִי יוּדֶען נָאר אִין גַאנְצֶען מְשַׁלֵחַ זַיין. בַּאלְד הָאבֶּען זִיךְ אַ שִׁיט גֶעגֶעבֶּען דִי כָּשֵׁר׳ע עֵדוּת גֶעגֶען תַּלְמוּד, וִוי דִי גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען סִיקְסְטוּס סֶענֶענְזִיס, וִיטָארְיָא עֶלְיַאנָא אוּנ יְהוֹשֻׁעַ דֵיי קַנְטָרִי אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִין קְרֶעמָאנַא אוֹיךְ פֶערְבְּרֶענֶען דִי יוּדִישֶׁע סְפָרִים. מִיט חֵשֶׁק הָאבֶּען זִיךְ צוּלָאזְט דִי סָאלְדַאטֶען אִיבֶּער אַלֶע יוּדִישֶׁע וָואהנוּנְגֶען זוּכֶען גְמָרוֹת, אוּנ אַזוֹי וִוי קֵיין גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעוֶועהן הָאבֶּען זֵיי צוּגֶענוּמֶען אַלְדִינְג וָואס אִיז נָאר גֶעוֶועהן גֶעדְרוּקְט מִיט יוּדִישֶׁע בּוּכְשְׁטַאבֶּען. דֶעמָאלְט הָאט וִיטָארְיָא עֶלְיַאנָא שִׁיער גֶעלִיטֶען אַ גְרוֹיסֶען הֶיזֵק, וַוייל דֶער פַּאפְּסְט פַּאוּל הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּן קַבָּלָה, בַּיי אִיהם הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע דִי דֵעוֹת פוּן דִי מְקוּבָּלִים, וִוי פִּיקָא דֶע מִיבַאנְדָאלָא, רֵייכְלִין אוּנ עֶגִידְיָא דֶע וִיטֶערְבָּא, אוּנ

צו ליעב דעם האט עליאנא צוזאמען מיט אַ קריסטליכען דרוקער וויצענטי קאנטי געלאזט אין קרעמאנא אבדרוקען דעם „זהר“ אונ האט נאך אַליין אנגעשריבען איין הקדמה אויף לשון קודש, דערפון האט ער פשוט געוואלט מאכען אַ גוט געשאפט, ווייל דעם ערשטען „זהר“ וואס עמנואל דע בענעוועגט האט אבגעדרוקט אין מאנטואַ, האבען די קריסטען אויפגעכאפט ווי אַ אבען טוב אונ האבען געשריגען, אַז נאר דער „זהר“ קאן די יודען צופיהרען צום קריסטענטהום. די פראכטע קאלדאטען, וואס אויף זיי איז געפאלען דער גורל צו זוכען דעם תלמוד, האבען אבער ניט אזוי געקוקט אויף דער קבלה, ביי זיי איז אלץ איינס געוועהן וואס עס איז זיי נאר געקומען אין די האנד אריין, אונ דערפאר האבען זיי פערנומען אויך צוויי טויזענד זהר'ס, וואס האבען בעטראפען אַ היבשע סומע געלד. מיט גרוים מיה האט וויטאריא עליאנא זיי אבגעראטעוועט אונ האט אנגעמאכט אַ געוואלד אַז דאס זענען הייליגע ספרים. ניט לאנג אבער איז דער „זהר“ געבליבען הייליג: שפעטער מיט עטליכע יאהר האט דער פאפסט אנגעהויבען קוקען אויף קבלה מיט די אויגען פון יענע סאלדאטען וואס האבען ניט געוואלט מאכען קיין חילוק צווישען יודישע ספרים אונ האט געהייסען דעם „זהר“ אויך אריינוואַרפען אין פייער.

דעם פאפסט פאול'ס שנאה צו די יודען אונ זייערע הייליגע ספרים האט זיך באלד פון איטאליען אריבערגעכאפט אין אנדערע לאנדער, ווייל שלעכטס לערנט מען זיך גיך אב. אין פראג האט זיך אויך אבגעזוכט אַ געטויפטער יוד, אשר פון אודינע, וועלכער האט אויסגערעדט אויף יודען כל הרעות אונ האט ניט גערוהט ביז מען האט ביי זיי ניט צוגענומען, אים יאהר 1559, אללע ספרים אונ מען האט זיי אַוועקגעשיקט קיין וויען. דאס איז געוועהן פאר די פראגער יודען אַ גרויסער קלאפ, ווייל עס איז ניט געוועהן פון וואס צו דאווענען אונ ניט יעדער האט געקאנט די תפלה אויסווענינג. באלד האט זיך נאך מעהר ארויסגעוויזען דער שרעקליכער האס פונ'ם פראסטען פאלק: אין דער יודישער גאס פון פראג איז געוועהן אַ גרויסע שרפה אונ די איינוואהנער האבען ניט נאר ניט געהאלפען ראטעווען, נאר זיי האבען נאך אַליין גערויבעוועט אונ האבען אפילו שוואכע פרויען אונ קינדער אריינגעווארפען אין פייער. דערמיט האבען זיך אבער ערשט אנגעהויבען די רעכטע צרות: דער קייזער פערדינאנד דער ערשטער האט זיך ענטשלאסען ארויסטרייבען די יודען פון גאנץ באהמען, אונ פראג איז געשטאנען אויפ'ן ערשטען פייער. געגען אנדערע פעלקער איז פערדינאנד דווקא געוועהן זעהר גוט אונ בארמהערציג

עֶר הָאט אֲפִילוּ גֶעוָואלְט שָׁלוֹם מַאכֶען צְווִישֶׁען דִי קַאטָאלִיקֶען אוּנ דִי פְּרָאטֶעסְ־טַאנְטֶען; נָאר אוֹיף דִי יוּדֶען הָאט עֶר גֶעטְרָאגֶען אַ שִׂנְאָה אִין הַארְצֶען אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט גָאט, אַז עֶר הָאט גֶעהַאט ווָאוּ זֵי אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען. קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר אַיינְגֶעפִיהרְט אִין אֶסְטֶערְרַייךְ „יוּדֶענ־צֶעטֶעל“, דָאס הֵייסְט, אַז יֶעדֶער יוּד וָואס דַארְף קוּמֶען קַיין וִוין מוּז פְרִיהֶער אַרוֹיסְנֶעהמֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער צֶעטֶעל פוּן דֶער מְלוּכָה, אוּנ דָארְט אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ לִיעבּ וָואס פַאר אַ גֶעשֶׁעפְט עֶר מוּז זַיין אִין דֶער הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט אוּנ וִוי פִיעל טֶאג אִיז אִיהם עֶרְלוֹיבְּט דָארְט צוּ בְּלַייבֶּען. נָאךְ דֶעם הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען בִּסְלֶעכְוַוייז אַרוֹיסְצוּ־טְרַייבֶּען דִי יוּדֶען פוּן גֶארְץ אוּנ פוּן אַנְדֶערֶע אָרְטֶער בִּיז עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דֶער אַלְטֶער פְּרַאגֶער קְהִלָה, וָואס אִיז בַּיי אִיהם שְׁטַארְק נִמְאָס גֶע־וָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען וֶועגֶען אִיהרֶע שְׁטֶענְדִיגֶע מַחֲלוֹקֶת אִיבֶּער רַבָּנִים אָדֶער אַנְ־דֶערֶע פָארְשְׁטֶעהֶער. אַ פָּאר יָאהר הָאט פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דֶער קֵייזֶער אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן, אִים יָאהר 1561, אוֹיסְצוּפִיהרֶען זַיין בֶּעפֶעהל וֶועגֶען דִי פְּרָאגֶער יוּדֶען, וַוייל חָאטְשׁ נָאךְ דֶעם וָואס מֶען הָאט צוּרִיק מִיט צְוַואנְ־צִיג יָאהר אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן פְּרַאג הָאבֶּען זִיךְ אַהִין אוּמְגֶעקֶעהרְט נָאר דָאס פְּסוֹלֶת, הָאבֶּען זֵיי פָּארְט גֶעהַאט אַ סַךְ צְדָדִים צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ נִיט גֶעוֶועהן לַייטִישֶׁער פוּן זֵיי אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי. אֲפִילוּ אַז עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס פוּן פְּרַאג, הָאבֶּען זֵייעֶרֶע קְרִיסְטְלִיכֶע בַּעֲלֵי טוֹבָה בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מֶען זָאל זֵיי וַוייטֶער אַרַיינְנֶעהמֶען. מֶען הָאט גֶעפוּנֶען אַ וֶועג צוּם קֵייזֶער אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט דַארוֹיף, אַז עֶר זָאל שׁוֹין חֲרָטָה הָאבֶּען אוֹיף דֶער גְזֵרָה וֶועגֶען דִי יוּדֶען, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעאֶנְטְפֶערְט אַז עֶר קָאן נָאר נִיט הֶעלְפֶען, וַוייל עֶר אִיז פֶערְבּוּנְדֶען מִיט אַ שְׁבוּעָה. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אֵיינֶער פוּן דִי עֶדֶעלְסְטֶע פְּרַאגֶער יוּדֶען ר' מָרְדְכַי צֶמַח בֶּן גֵרְשׁוֹן פוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער מִשְׁפָּחָה סָאנְטְשִׁין, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶעדְט גֶעהַאט יוּדִישֶׁע דְרוּקֶען, צוּ פָאהרֶען קַיין רוֹם צוּם נַייעֶם פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶעם פִיעְרְטֶען, וָואס הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי שְׁטֶעלֶע נָאךְ פַּאוּל'ס טוֹיט, אוּנ פוֹעֵל'ן בַּיי אִיהם עֶר זָאל דֶעם קֵייזֶער מַתִּיר נֶדֶר זַיין. אִין יֶענֶער צַייט, אַז דָאס אַכְזָרִיוּת פוּן פַּאוּל'ן אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן פְרִישׁ, אוּנ וָואס פַאר אַ מֶענְשׁ זַיין יוֹרֵשׁ אִיז הָאט נָאךְ קֵיינֶער נִיט גֶעקָאנְט וִויסֶען, אִיז אַזַא נְסִיעָה גֶעוֶועהן פָּשׁוּט אַ אַיינְשְׁטֶעלֶענִישׁ; דֶערְצוּ הָאט דִי שְׁטָאדְט נִיט פֶערְדִיענְט בַּיי ר' מָרְדְכַי צֶמַח'ן עֶר זָאל זִיךְ צוּ לִיעבּ אִיהר מוֹסֵר נֶפֶשׁ זַיין, וַוייל דִי פְּרַאגֶער רַבָּנִים הָאבֶּען פָאר־

מִשְׁפָּט זַיין אֵיינְצִיגֶע פְרוּמֶע טָאכְטֶער פַאר אַ בִּלְבּוּל וָואס פַאלְשֶׁע עֵדוּת הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט. ר׳ מָרְדְכַי צֶמַח הָאט אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף קֵיין זַאךְ, דָארְט וואוּ עֶר הָאט גֶעקֶאנְט אַ טוֹבָה טְהוּן דֶעם כְּלַל הָאט אִיהם זַיין אֱמֶת יוּדִישׁ הַארְץ גֶענֵייטְהַה צוּ פֶערְגֶעסֶען זַיינֶע אֵייגֶענֶע אוּנְצוּפְרִידֶענְהַייטֶען. עֶר הָאט זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען צוּם פַּאפְּסְט אוּנ עֶר הָאט נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען בִּיז עֶר הָאט נִיט מְבַטֵל גֶעוֶועהְן פֶערְדִינַאנְדְ'ס שְׁבוּעָה. אַזוֹי זֶענֶען דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען גֶעוָוארֶען, אוּנ שְׁפֶּעטֶער, אַז דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ פֶערְדִינַאנְדְ'ס צְוֵויי זִיהְן, מַאקְסִימִילְיַאן דֶעם צְוֵויטֶען אוּנ רוּדָאלְף, הָאבֶּען דִי יוּדֶען וַוייטֶער זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער גַאנְץ בֶּעהֶמֶען אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ, חָאטְשְׁי אִין צָרוֹת זֶענֶען זֵיי נִיט זְשֶׁעדְנֶע גֶעוֶועהְן, וַוייל דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט זֵיי אַלֶע מָאל דֶערְמָאנֶען אַז זֵיי זֶענֶען נָאר פְרֶעמְדֶע אוּנ אַיינְגֶעבֶּעטֶענֶע אִין לַאנְד.

אִין אִיטַאלְיֶען הָאט, נָאךְ פַּאוּלְ'ס טוֹיט, אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלָאזֶען אַ פְרַיינְדְלִיךְ ווִינְטֶעל, חָאטְשְׁי דֶער נַייעֶר פַּאפְּסְט פִּיוּס אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהְן פְּלוּצִים אַלְדִינְג אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ פֶערְבֶּעסֶערְן אִין גַאנְצֶען דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען. עֶר הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט בֶּעגְנִיגֶען מִיט קְלֵיינִיגְקַייטֶען: עֶר הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ קוֹיפֶען עֶרְד פוּנְ'ם וָוערְטְה בִּיז פִינְפְצֶעהְן הוּנְדֶערְט רֶענְדְלִיךְ, צוּ פִיהְרֶען פֶערְשִׁיעֶדֶענֶע מִסְחָרִים אוּנ נִיט נָאר הַאנְדְלֶען, ווִי פְרִיהֶר, מִיט אַלְטֶע קְלֵיידֶער, אוּנ הָאבֶּען גֶעשֶׁאפְטֶען מִיט קְרִיסְטֶען, נָאר נִיט הַאלְטֶען קֵיין קְרִיסְטְלִיכֶע דִיעֶנְסְטֶען. ווִיכְטִיגֶער אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהְן דָאס, וָואס פִּיוּס הָאט מְבַטֵל גֶעוֶועהְן דִי שְׁטְרָאפֶען, וָואס יֶעדֶער יוּד הָאט גֶעהַאט אוֹיף זִיךְ וֶוען עֶר הָאט עוֹבֵר גֶעוֶועהְן אוֹיף אֵיינֶע פוּן פַּאוּלְס תַּקָנוֹת, אוּנ דָאס הָאט גֶעהֵייסֶען גְלַייךְ ווִי דִי אַלְטֶע בֶּעפֶעהְלֶע הָאבֶּען אָנְגֶעוָוארֶען זֵייעֶר כֹּחַ. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי יוּדֶען אוֹיךְ נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מֶען זָאל צוּרִיק כָּשֵׁר מַאכֶען דֶעם תַּלְמוּד. אַזַא זַאךְ אִיז זֵיי אָבֶּער נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען, חָאטְשְׁי מִיט קֵיין לֶעדִיגֶע הֶאנְד זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעקוּמֶען: פִּיוּס הָאט פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט פַאר דִי גַייסְטְלִיכֶע זֵיי זָאלֶען נִיט אָנְמַאכֶען אַ גֶעוַואלְד, אַז דִי יוּדֶען פִיהְרֶען בַּיי אִיהם אוֹיס וָואס זֵיי ווִילֶען. דֶערְפַאר אִיז עֶר גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ אוֹיבֶּער הַסְבָּרָה: עֶר הָאט קְלוֹימֶערְשְׁט אָבְּגֶעזָאגְט דִי בַּקָשָׁה פוּן דִי יוּדֶען אוּנ הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעזָאגְט אַז נִיט נָאר דֶער תַּלְמוּד נָאר אֲפִילוּ אַלֶע קַבָּלָה־סְפָרִים אוּנ רַייכְלִין'ס בִּיכֶער זֶענֶען אָסוּר אוּנ מֶען טָאר זֵיי אִין דִי הֶאנְד נִיט הַאלְטֶען; דֶערְבַּיי הָאט עֶר אָבֶּער אוֹיפְגֶעטְהוּן אַ קְלֵיינִיגְקַייט אוּנ הָאט עֶרְלוֹיבְּט מֶען זָאל אִיבֶּערְקוּקֶען

דעם תַּלְמוּד אונ אַרוֹיסְגֶעוואָרפֶען אַלֶע אָרְטֶער, וועלכֶע זֶענֶען שֶׁעדְלִיךְ פַאר׳ן קְרִיסְ־טֶענְטְהוּם, אונ ווִי בַּאלְד מֶען וועט דֶערְנָאךְ די גְמָרוֹת נִיט רוּפֶען מִיט דֶעם נָאמֶען „תַּלְמוּד״ מֶאג מֶען זֵיי דְרוּקֶען אונ אָפֶען הַאלְטֶען. דָאס אִיז גֶעווֶעהן אַ פַארְשְׁטֶעלְטֶער הֶיתֵּר אונ די יוּדֶען הָאבֶען פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי אַזוֹי זִיךְ מִיט אִיהם צוּ בֶּענוּטְצֶען: שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען דֶעם תַּלְמוּד אָבְּגֶע־דְרוּקְט אִין בַּאזֶעל מִיט קְלֵיינֶע פֶערְאֶנְדֶערוּנְגֶען.

נָאר אוֹיב מֶען קָאן רֶעכְנֶען, אַז די צַייט פוּן פִּיוּס דֶעם פִיעֶרְטֶען אִיז אַבִּיסֶעל מֶעהר גְלִיקְלִיךְ גֶעווֶעהן פַאר די יוּדֶען, הָאט דָאס גְלִיק נָאר ווֶענִיג גֶעדוֹיעֶרט, ווייל נָאךְ אִיהם אִיז גֶעווָארֶען פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶער פִינְפְטֶער אונ דָאס אִיז גֶעווֶעהן אַזַא אַכְזָר, וואָס אֲפִילוּ פַּאוּל דֶער פִיעֶרְטֶער הָאט זִיךְ גֶענֶען אִיהם אוֹיסְגֶעווִיזֶען ווִי אַ צַדִיק. עֶר הָאט אוֹיסְגֶעגְרָאבֶען וואוּ עֶס אִיז נָאר עֶרְגִיץ גֶעווֶעהן אַיין אַלְטֶע גְזֵרָה, אונ דְרַיי חֳדָשִׁים זֶענֶען נָאךְ נִיט אַוֶועק זַייט עֶר אִיז אִים יָאהר 1566 אַרוֹיף אוֹיפְ׳ן פְּרֶעסְטָאל, הָאט עֶר אִין לֶעבֶּען פוּן די אִיטַאלְיֶע־נִישֶׁע יוּדֶען גֶעמַאכְט אַאִיבֶּערְקֶעהְרֶענִישׁ: אַלֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט ווֶערֶען טֶענְדְלֶערְס, ווֶער עֶס הָאט גֶעהַאט עֶרְד הָאט מֶען אִיהם גֶענוֹיטְהַ עֶר זָאל זִי פֶערְ־קוֹיפֶען, מִיט קְרִיסְטֶען הָאבֶען זֵיי נִיט גֶעטָארְט הָאבֶען קַיין שוּם גֶעשֶׁאפְט, מֶען הָאט זֵיי גֶעצְווִאוּנְגֶען צוּ טְרָאגֶען שַׁאנְד־צֵייכֶענְס אוֹיף די קְלֵיידֶער, אוּנ מֶעהר פוּן אֵיין שוּהל הָאט מֶען זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבְט. פִּיוּס דֶער פִינְפְטֶער הָאט זִיךְ אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט בֶּעגֶנֶעהן מִיט אַלְטֶע גְזֵרוֹת; עֶר הָאט טַאקֶע גֶעווָאלְט בַּיי די יוּדֶען צוּנֶעהמֶען דָאס לֶעבֶּען אוּנ דָאס פֶּערְמָאגֶען, אַז עֶס זָאל פוּן זֵיי ווֶערֶען אִין גַאנְצֶען אַ תֵּל; דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל זֵיי בֶּע־טְרַאכְטֶען ווִי גֶעפֶעהְרְלִיכֶע שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע אונ פַאר יֶעדֶער קְלֵיינִיגְקֵייט זָאל מֶען זִיךְ צוּ זֵיי טְשֶׁעפֶּען, אַרַיינְווַארְפֶען אִין תְּפִיסָה אונ זֵיי אָנְטְהוּן עִינוּיִם קָשִׁים. אִיהם הָאט אוֹיךְ גֶעהָאלְפֶען אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד אַלֶעקְסַאנְדְרָא, וועלכֶער הָאט זִיךְ גֶעהַאפְט צוּ די אַלְטֶע חֲטָאִים אונ הָאט בֶּעשׁוּלְדִיגְט די יוּדֶען, אַז אִין זֵייעֶרֶע סְפָרִים אונ בַּיים דַאוְונֶען פֶערְשֶׁאלְטֶען זֵיי די קְרִיסְטֶען אונ דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם מִיט טוֹיטֶע קְלָלוֹת. פַאר אַזֶעלְכֶע עֲבֵירוֹת הָאט מֶען כִּמְעַט אַלֶע יוּדֶען פוּן בּוֹלוֹנְיַא גֶעשְׁטֶעלְט פַאר דֶעם גֶעריכְט פוּן דֶער אִינְקְ־ווִיזִיצְיָאן אונ אַז די תַּלְיָנִים הָאבֶען בַּיי זֵיי לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייט גֶעצוֹיגֶען די אָדֶערְן פוּנ׳ם לַייב, הָאבֶען זֵיי גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אוֹיף אַלְדִינְג וואָס מֶען הָאט נָאר גֶעווָאלְט, נָאר דֶער אֵיינְצִיגֶער רַב פוּן בּוֹלוֹנְיַא, ר׳ יִשְׁמָעֵאל חֲנִינָא, אִיז גֶע־ווֶעהן שְׁטַארְק אונ הָאט גֶעהַאט אִין זִיךְ אַזוֹי פִיעל קְרַאפְט, אַז עֶר הָאט

פריהער מוסר מודעה געוועהן, מען זאל וויסען, אז וואס ער וועט זאגען אין דער צייט, וואס מען וועט איהם מוטשען אונ די כוחות וועלען איהם אויסגעהען, איז פאלש. דערווייל האבען אנגעהויבען די עטליכע פערמאגליכע יודען, וואס זענען נאך געבליבען אין בולוניא אונ האבען פערשטאנען אז ניט היינט־מארגען וועט מען זיי אויך אבראבעווען, צו טראכטען ווי ארום זיי זאלען זיך ארויס־ראפען פון דארט אונ, אז זיי האבען געזעהען אז די מלוכה האט עפיס קיין חשק ניט זיי ארויסצולאזען האבען זיי זיך פשוט ארויסגע׳גנב׳ט. דאס האט דעם פאפסט שטארק פערדראסען אונ ער האט זיך ענטשלאסען די יודען לחלוטין ארויסצוטרייבען פון די ערטער, וואו ער האט געהאט צו שאפען. אומזיסט האבען זיך ארויסגעשטעלט, טאקי פון די גייסטליכע, ארדענטליכע מענשען, וואס האבען ערקלערט פיוס׳ן, אז ער טאר ניט געהען געגען רצון פון די פריהערדיגע פאפסטע, וועלכע פלעגען בעשיצען די יודען אונ האבען זיי אריינגעלאזט אין זייער לאנד, ווען מען האט זיי געיאגט אונ געטריבען פון אללע זייטען: פיוס דער פינפטער איז געבליבען ביי זיין רשעות אונ האט אים יאהר 1569 ארויס־געגעבען א בעפעהל, אז פון אללע שטאדט, וואס געפינען זיך אונטער זיין מאכט, אויסער רום אונ אנקאנא, זאלען זיך די יודען ארויסקלויבען אין דריי חדשים, אונ יעדער יוד, וואס מען וועט איהם דארט דערנאך געפינען, וועט פערקויפט ווערען פאר א קנעכט. אודאי זענען דעמאלט גענוג יודען געבראכען געווארען פון ברויט אונ האבען זיך קוים געקאנט צושלעפען צו די נאהענטע שטאדט, ווי פעזארא, אורבאנא, פעראראַ, מאנטוא, אונ מאילאנד. די רייכסטע פון זיי זענען געווארען קבצנים, קיינער פון די קריסטען האט זיי ניט בעצאהלט זייערע חובות, אונ נאר איין ר׳ גדליה אבן יחיא פון ראווענא האט פערלארען צעהן טויזענד רענדליך. דעמאלט האט מען זיך אויך אומגעקוקט אז אין עטליכע ערטער פון פראנקרייך, וואו מען האט שוין מעהר פון צוויי הונדערט יאהר קיין יודען ניט געזעהען, האבען זיך בעזעצט יודען אונ זענען געווארען גרויסע עשירים; אזא עולה איז שווער געוועהן איבערצוטראגען אונ מען האט די יודען פון אוויניאן, קארפענטראס, ווענייסען אונ נאך אנדערע שטאדט, וואו די גוטהארציגע פאפסטע האבען זיי צוריק מיט יאהרען אריינגעלאזט, מיט חרפה אונ בושה ארויסגעטריבען.

גראסטענטהיילס האבען זיך די אומגליקליכע געלאזט קיין טירקיי, נאר וועניג האבען זיך געקאנט אהין צושלאגען, ווייל אויפ׳ן וועג האבען זיך געפונען אזעלכע פרומע קריסטען, וואס האבען געהאלטען פאר א גרויסע מצוה

צוצוזעהמען בײ זײ דאס לעצטע, אונ זײ װעגען אויסגעגאנגען פאר הונגער אונ
קאלט נאך עהדער זײ װעגען צוגעקומען צו דער גרעניץ. א פינסטערע צײט איז
דעמאלט געװעהן פאר די יודען אין אײראפא אונ ר׳ יוסף כהן האט אויף
דער אלטער געהאט גענוג צרות צו בעשרײבען אין זײן ספר „עמק הבכא״,
װאס איז טאקי געװעהן א טהאל פון געװײן, פון ביטערע טרערען, װאס
יעדער יוד האט געמוזט פערגיסען, װען ער האט מיט זײנע אײגענע אויגען גע־
זעהען דעם ביטערן סוף פון זײנע דערשלאגענע ברידער.

---

4 די יודען אין טירקײ אונ דון יוסף הנשיא.

(1566—1590 נאך קריסטוס געבורט).

דער יוד האט שוין אבער אין זיך אזא מין מעלה, אז װאס מעהר לײד מען
טהוט איהם אן — בעקומט ער נאר מעהר חיות. צרות שטארקען איהם אונ
מען מאג איהם דא אריינלעגען נײן איילען אין דער ערד — װאקסט ער ערגיץ
אנדערש אויס נאר א שפאגעל נײער מענש, מיט פרישע כוחות, מיט א פרעהליך
פנים, גלײך װי ניט ער האט עס ביז אהער אזוי געליטען, אזוי פערשװארצט
געװארען, װאס איין אנדערער אויף זײן ארט װאלט שוין לאנג דורך זײ פון
דער װעלט געגאנגען. אזוי איז געשעהען מיט די יודען אויך אין די ביטערע
יאהרען, װען פיוס דער פינפטער האט אויף זײ אויסגעגאסען זײן גאנצען ניפטיגען
כעס: פונקט דעמאלט, װען אין די אײראפאישע לענדער האט שוין פון זײ
קיין זכר ניט געװאלט בלײבען, האבען זײ אין טירקײ אויפגעהויבען דעם קאפ
נאר אויף איין אנדער אופן, אונ איינעם פון די געהאסטע אונ געיאגטע מא־
ראנען יוסף נשיא, אדער יאהאן מיקעז איז בעשערט געװעהן צו דער־
גרייכען אזא הויכע מדרגה, אז ניט נאר זײנע ברידער, נאר אללע אײנװאהנער
פונ׳ם לאנד האבען שטאלצירט מיט איהם אונ יעדער האט געהאט פאר איהם
גרויס דרך ארץ, אונ די ארעמע יודען, װאס האבען א לאנגע צײט אומגעװאנגעלט
אהן א ציעל אונ האבען געמוזט זיך בעהאלטען מיט זײער אמונה, האבען פער־
שטאנען װי אזוי פלוצלונג צו װערען מיוחסים. מיט זײער שארפען מוח האבען
זײ דערגרײכט אז אללע מלוכות, װאס האבען געהאט געשאפטען מיט טירקײ,
זאלען בעדארפען צו זײ אנקומען, אונ װענעדיג, שפאניען, פראנקרײך אונ
אפילו דער פאפסט אללײן, האבען אללע געמוזט פאר זײ דרך ארץ האבען.
עס קאן זײן אז אין הארצען האט מען זיך געטראכט, אז מען דארף דעם נגב

שְׁנַיידְט מֶען אִיהם פוּן דֶער תְּלִיָה, נָאר לְעֵת עַתָּה הָאט עֶס אַ יוּד אַזוֹי וַוייט גֶעבְּרַאכְט, אַז זַיינֶע גֶעכְטִינָע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ אוּנ מַאכֶען אַ פְרַיינְדְלִיכָע מִינֶע דֶעם, וָואס מֶען הָאט אִיהם עֶרְשְׁט נִיט לַאנג גֶעוָואלְט אַריינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר.

אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אִיז אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט עֶר מִיט זַיין הַדְרַת פָּנִים אוּנ מִיט זַיינֶע גְרוֹיסֶע מַעֲלוֹת בַּאלְד נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן בַּיי יֶעדֶען אִין דִי אוֹיגֶען, אוּנ דִי רֶעקָאמֶענְדַאצִיֶעס, וָואס עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּנ׳ם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען הוֹיף, הָאבֶּען אִיהם תֵּיכֶף גֶעאֶפֶענְט אַ וֶועג צוּ דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט מֶען זָאל אִיהם דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל אַריינְלָאזֶען, דֶערְנָאךְ הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט אִין זִיךְ אַ פֶערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ יֶענֶעם צוּשְׁלֶעפֶּען צוּ זִיךְ, אוּנ מֶען פְלֶעגְט מוּזֶען וֶוערֶען מִיט אִיהם נֶפֶשׁ אַחַת. עֶס אִיז נָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס דֶער סוּלְטַאן סוּלֵיימַאן אִיז צוּ אִיהם צוּגֶעקְלֶעבְּט גֶעוָוארֶען פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינוּט, וָואס עֶר הָאט אִיהם דֶערְזֶעהֶען אוּנ הָאט בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דָא הָאט אִיהם גָאטט צוּגֶעשִׁיקְט אַ גֶעטְרַייעֶן דִינֶער, וָואס אִיז אִים שְׁטַאנְד דֶער מְדִינָה גְרוֹיסֶע טוֹבוֹת צוּ טְהוּן. אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא גֶעשְׁפִּיעלְט בַּיים סוּלְטַאן דִי גְרֶעסְטֶע רָאלֶע אוּנ אָהן אִיהם הָאט עֶר קֵיין זַאךְ נִיט גֶעטְהוּן, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן קְלָאהר אִין אַלֶעדִינְג וָואס עֶס גֶעהט פָארְבַּיי דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת. דֶערְצוּ פְלֶעגְט עֶר שְׁטֶענְדִיג בֶּעקוּמֶען פוּן דִי יוּדֶען דִי בֶּעסְטֶע יְדִיעוֹת, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעקָאנְט גֶעבֶּען אַ רֶעכְטֶע עֵצָה, נִיט נָאר וִוי אַ מֶענְשׁ מִיט אַ שֵׂכֶל הַיָשָׁר, נָאר אוֹיךְ וִוי אֵיינֶער וָואס אִיז נִיט בְּלִינְד אִין דֶער לַאגֶע פוּן זַיין גֶעגְנֶער אוּנ קָאן זִיךְ שׁוֹין נִיט לָאזֶען אָפְּנַארֶען. אַוַדַאי אִיז שׁוֹין סוּלֵיימַאן אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ שְׁפִּיעלֶען מִיט דִי אֵייְרָא־פֶּאִישֶׁע מְלָכִים אוּנ אוֹיסְפִּיהְרֶען בַּיי זַיי אַלֶעדִינְג – אוּנ דָאס הָאט עֶר אַלְס גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען זַיין יוּדִישֶׁען יוֹעֵץ. עֶס הָאט זִיךְ אָבֶּער גְרָאד אַזוֹי גֶעפִיהְרְט, אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא זָאל וֶוערֶען נָאךְ אַ גְרֶעסֶערֶער חָשׁוּב. צְווִישֶׁען סוּלֵיימַאן׳ס קִינְדֶער אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין אַחְדוּת, אֵיינֶער הָאט אוֹיפְ׳ן אַנְדֶערְן נָאר גֶעזוּכְט חֶסְרוֹנוֹת, אוּנ דֶער פָאטֶער הָאט מֶעהר לִיעבּ גֶעהַאט דֶעם יוּנְגֶערְן זוּהן, וָואס הָאט מִיט זַיין גְבוּרָה מֶעהר גֶעטוֹיגְט צוּ מִלְחָמָה. דִי הוֹיף־לַייט הָאבֶּען מִן הַסְתָּם גֶעקוּקְט אוֹיפְ׳ן סוּלְטַאן אוּנ, אַז עֶר הָאט גֶעוָוארְפֶען אַ אוֹיג־חֵן אוֹיף דֶעם עֶלְטֶערְן פְּרִינְץ סֶעלִים, הָאבֶּען אַלֶע אִיהם נָאכְגֶעטַאנְצְט אוּנ קֵיינֶער הָאט נִיט גֶעוָואלְט רֶעדֶען וֶוענֶען סֶעלִים׳ן עֶפִּיס אַ גוּט וָוארְט. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט אָבֶּער פֶערְ־שְׁטַאנֶען, אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער פַאר׳ן לַאנְד וֶוען עֶס וֶועט וֶוערֶען שָׁלוֹם צְווִישֶׁען

אַלְטֶען סוּלְטַאן אוּנ דָעם יוֹרֵשׁ פוּן דֶער מְלוּכָה, אוּנ זַיינֶע עֶטְלִיכֶע וַוארְטֶע וָוארְטֶער זַענֶען נֶענוּג גֶעוֶועהן, אַז סוּלֵיימַאן זָאל זִיךְ לָאזֶען אִיבֶּערְבֶּעטֶען אוּנ זָאל נָאךְ שִׁיקֶען סֶעלִים׳ן אַ טְהַייעֶרֶע מַתָּנָה. פַאר אַ שָׁלִיחַ, וָואס זָאל אִיבֶּערְגֶעבֶּען דִי מַתָּנָה, הָאט סוּלֵיימַאן אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען טַאקִי דָעם רוֹדֵף שָׁלוֹם אַלְלֵיין, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ זִיךְ דֶעם דַאנְקְבַּארֶען פְּרִינְץ סֶעלִים, וֶועלְכֶער, הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט, אַז עֶר וֶועט עֶבִּיג נִיט פֶערְגֶעסֶען דִי טוֹבָה וָואס עֶר הָאט אִיהם גֶעטְהוּן. סֶעלִים הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּנ נָאךְ עֶהֶער דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ אִיהם הָאט זִיךְ שׁוֹין דוֹן יוֹסֵף גֶערֶעכֶענְט צְוִוישֶׁען דִי גְרֶאסְטֶע שְׂרָרוֹת. דֶער סוּלְטַאן הָאט אִיהם אַזוֹי לִיעבּ גֶעהַאט אַז עֶר הָאט אִיהם אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט אַ גַאנְצֶע שְׁטִיק עֶרְד אִין פַּאלֶעסְטִינַא, מִיט דֶעם עֶרְלוֹיבְּנִישׁ, אַז עֶר מֶאג פוּן טְבֶרְיָא מַאכֶען אַ גְרוֹיסֶע שְׁטָאדְט אוּנ דָארְט בֶּעזֶעצֶען נָאר יוּדֶען. אַחוּץ דֶעם הָאט אִיהם סֶעלִים, בַּאלְד ווִי עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען, אִים יָאהר 1566, דִי מְלוּכָה גֶעמַאכְט פַאר הֶערְצָאג פוּן נַאקְסָאס, אוּנ דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט דֶערְגְרֵייכְט אַזַא מַדְרֵגָה, וָואס עֶס אִיז נָאר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ דֶענְקֶען אֲפִילוּ, אַז אַ יוּד זָאל פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא מַאכְט. אַיין אַנְדֶערֶער, קֶאן זַיין, וָואלְט זִיךְ שׁוֹין בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶעם גְרוֹיסֶען כָּבוֹד אוּנ רַייכְקֵייט פוּן אַ הֶערְצָאג, וָואס הָאט צוּ שַׁאפֶען, ווִי אַ זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶאנְדִיגֶער בַּעַל הַבַּיִת, אִיבֶּער זַיין שְׁטִיק לַאנְד אוּנ וָואלְט שׁוֹין גֶעוָואלְט בֶּעסֶער זִיךְ אָפְּרוּהֶען אוּנ גֶענִיעסֶען דִי פֵּירוֹת פוּן זַיין מִיה; דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט אָבֶער בֶּעסֶער גֶעוָואלְט וַוייטֶער דִיעְנֶען דֶער מְלוּכָה. דִי מֶמְשָׁלָה אִיבֶּער זַיין עֶרְד הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַיינֶעם פוּן זַיינֶע נוּטֶע פְרַיינְד, קָארָאנֶעל, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַיין אַלְטֶער יוּדִישֶׁער מִשְׁפָּחָה אוּנ נָאךְ אַיינֶער פוּן זַיינֶע עֶלְטֶער־זַיידֶעס, ר׳ אַבְרָהָם שְׁנֵיאוּר, אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ טוֹיפֶען, וָוען מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן שְׁפַּאנְיֶען, אוּנ אַלְלֵיין אִיז דוֹן יוֹסֵף גֶעבְּלִיבֶּען אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, וואוּ עֶר אִיז גֶעוֶועהן בַּיים סוּלְטַאן דִי רֶעכְטֶע הַאנְד. נָאר וָואס גְרֶאסֶער דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אִיז גֶעוָוארֶען, מֶעהר שׂוֹנְאִים הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען צְוִוישֶׁען דִי גֶעזַאנְדְטֶע פוּן דִי אַיירָאפֶּאִישֶׁע קֶענִיגֶע, וָואס הָאבֶּען אָהן זַיין הַסְכָּמָה קַיין שׁוּם זַאךְ נִיט גֶעקָאנְט פּוֹעֵל׳ן בַּיי דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז פְרַאנְקְרַייךְ בֶּאז גֶעוֶועהן, ווַייל עֶר הָאט גֶעהַאט דִי הָעצָה שְׁטַארְק צוּ מָאהנֶען דֶעם חוֹב: וָואס הַיינְרִיךְ דֶעם צְווַייטֶען הָאט זִיךְ פְרִיהֶער גֶעלִיעהֶן בַּיי אִיהם, אוּנ צוּ בֶּעצָאהלֶען זַיין שׁוּלד, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעוָואלְט טַאקִי זַיין עַקְשָׁן אוּנ הָאט גֶעזָאגְט דֶעם אַלְטֶען תֵּירוּץ אַז אַ יוּדֶען אִיז אַ מִצְוָה צוּ בֶּערַאבֶּען, הָאט דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא גֶעהַייסֶען פֶערְהַאלְטֶען עֶטְלִיכֶע

פראנצאזישע שיפען אונ מען האט געמוזט בתרפה אבגעבען דאס געלד ביז איין פרוטה. אוודאי האט עס פערדראססען דעם פראנצאזישען געזאנדטען אונ ער האט אנגעהויבען גראבען כסתר ער זאל פטרן דעם יודישען הערצאג. צווישען יודען זאל מען זיך אויסגעהען אהן קנאה — איז עפים אויך ניט מאג־ליך: דאן יוסף נשיא האט געהאט א אינעווייניגסטען שונא, טאקי פון זיינע איינענע ברידער, דאס איז געוועהן דעם סולטאן'ס יודישער לייב־דאקטאר דאוד אונ ער האט זיך אונטערגענומען צו צושטעלען דעם פראנצאזישען גע־זאנדטען פערשידענע בריעף, וואס פון זיי קאן מען ארויסזעהען אז דון יוסף נשיא איז א גוטער ברודער מיט שפאניען, מיט'ן פאפסט אונ מיט'ן הער־צאג פון פלארענץ. מיט די דאזיגע בריעף האבען זיינע שונאים געהאפט אויסצוזייזען שווארץ אויף ווייס, אז ער איז פאלש דער טירקייא, נאר זיי האבען אללע א גרויסען טעות געהאט. דון יוסף נשיא איז פריהר פון אללעמען געוואהר געווארען אונ האט דערצעהלט דעם סולטאן וואס דא געהט פאר. סעלים האט גוט געוואוסט אז דון יוסף נשיא איז איהם געטרייער פון אללע אונ דאריבער האט ער געהייסען מען זאל דאוד'ן ארויסשיקען פון טירקייא, אונ אויסער דעם האבען די רבנים דעם מוסר אריינגעלעגט אין חרם. דון יוסף נשיא האט זיך געטהון זיינס, אונ חאטש פון אללע זייטען האט מען זיך ביי איהם איינגעשמייכעלט מיט כבוד אונ רייכע מתנות, ווי, למשל, דער קייזער פערדינאנד פון אסטערייך, וועלכער האט אימיסטע געשיקט שליחים איהם צו בעגריסען, ווען דאס טירקישע חיל איז אריין קיין אונגארן, האט ער זיך פון דעסטוועגען ניט געלאזט פערבלענדען די אויגען אונ האט גוט אכטונג געגעבען ער זאל פערגרעסערן די מאכט פון טירקייא ווי ווייט ער האט נאר געקאנט. אזוי האט ער זיך, אים יאהר 1570, בענוצט דערמיט וואס די מלוכה פון וועניג איז געוועהן צו שוואך און איז אנגעפאלען אויף דעם אינזעל ציפערן, וואו דאס טירקישע חיל האט בעלאגערט צוויי הויפט־שטאדט ניקאזיא אונ פאמאגוסטא, צום אנהויב האט די מלוכה פון וועניג גערעכענט צו געהן מיט תקיפות, דעם הערצאג פון נאקסאס אויף צו להכעיס האט מען געוואלט אללע יודען ארויסטרייבען, אונ א חוץ דעם האט דער פאפסט פיוס דער פינפטער אנגעהויבען טראכטען וועגען א נייעם קרייצצוג, נאר אז מען האט געזעהען אז די טירקייא שרעקט זיך ניט איבער אונ וויל טאקי ניט אבטרעטען, האט מען געמוזט איינביינגען דעם קאפ אונ אנקומען נאך א מאל צו א יודען ער זאל זיך אריינלעגען אין שלום.

מען קאן זיך פארשטעלען ווי דאס בלוט האט געזאטען ביי די שונאי ישראל, ווען זיי האבען זיך געמוזט ווענדען מיט זייערע בקשות צום יודישען הערצאג, נאר זיי האבען קיין אנדער ברירה ניט געהאט. אז ניעדערלאנד האט זיך געוואלט בעפרייען פון שפאניען און פונ'ם שלעכטען קאניג פיליפ דעם צווייטען, ווערכער האט דארט אויך איינגעפיהרט די אינקוויזיציאן, האט דער הערצאג וויל העלם פון אראניען געשיקט א שליח מיוחד צו דון יוסף נשיא און האט איהם געבעטען ער זאל איהם געהען צו הילף. דער קייזער פון אסטערבייך פערדינאנד האט איהם אויך ניט איין מאל געשריבען איינגענהאנדיגע בריעף און האט איהם פערזיכערט, אז ער שאצט איהם זעהר. דאס איינענע האט אויך געטהון דער קאניג פון פאלען, זיגיזמונד אויגוסט, און אז ער האט נאך געוואלט ביי איהם עפעס פועל'ן פלעגט ער איהם צוזאגען, אז ער וועט גוט בעהאנדלען די יודען, ווייל ער האט געוואוסט, אז דאס וועט זיין ביי דון יוסף נשיא די בעסטע מתנה.

מיט רעכט קאן מען זאגען, אז די טירקישע מלוכה האט זיך כמעט אין גאנצען געפיהרט דורך יודישע קאפ, ווייל אויסער דון יוסף נשיא, וואס דער סולטאן סעלים האט זיך שטאנדיג געהאלטען נאר אין זיין דעה, האט דער ערשטער מיניסטער מחמד סאקולי, וואס איז דווקא ניט געווען קיין גוטער פריינד דעם יודישען הערצאג, געהאט געבען זיך אויך א יודען, וואס פלעגט איהם געבען אללע עצות און האט איהם קיין מאל ניט געראטהען שלעכט, ווייל ער האט אויך, פונקט ווי דון יוסף נשיא, גוט געקאנט דעם צושטאנד פון די איירָאפייאישע מלוכות, און ווי ווייט דער מענשליכער שכל טראגט האט ער ניט דערלאזט, אז די טירקייא זאל מאכען א פאלשען שריט. דאס איז געווען ר' שלמה בן נתן אשכנזי, וואס איז ארויסגעקומען פון די ווענעציאנישע יודען; ער האט אין זיינע יונגע יאהרען געמאכט גרויסע נסיעות און איז א צייט געווען לייב־דאקטאר ביים קאניג פון פאלען. אז ער האט זיך אויף דער עלטער בעזעצט אין קאנסטאנטינאפאל, האט ער זיך מעהר גע־פונען צווישען די רבנים, ווייל ער איז אויך געווען א גרויסער למדן און מען האט אויף איהם געקוקט ווי אויף א מורה הוראה. באלד איז אבער פון איהם געוואהר געווארען דער ערשטער מיניסטער און ער האט איהם צו זיך צו־גענומען פאר א יועץ, אז דער פוילישער קעניג סיגיזמונד אויגוסט איז, אים יאהר 1572, געשטארבען אהן יורשים און עס האט זיך אנגעהויבען א רעש צווישען אללע מלכים פון איירָאפּא, ווייל יעדער האט געוואלט אז מען זאל פון

זַיין מִשְׁפָּחָה אויסְקְלויבֶּען דֶעם נַייֶעם הֶערְשֶׁער פון פּוילֶען, הָאט ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי אַזוֹי גֶעפִּיהרְט, אַז דִי נַאגְצֶע זַאךְ זָאל אַיינְשְׁטֶעהֶען בַּיי דֶער טִירְקַיי אִין דִי הָאנְד אונ, אַז דֶער גוֹרָל זָאל פַאלֶען אויפֶ׳ן פְרַאנְצֶאזִישֶׁען פְּרִינְץ הֵיינְרִיךְ פוּן אַנְזְ׳שׁוּ, הָאטְ׳שׁ עֶר הָאט גֶעהַאט גֶעגְנֶער פוּן אַלֶע זַייטֶען. דֶערְמִיט הָאט ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי גֶעוִויזֶען אַז דִי טִירְקַיי הָאט אַ גְרויסֶען וֶוערְטְה אונ אַז זִי קָאן אויסְפִּיהרֶען וָואס זִי ווִיל. דִי מְלוּכָה הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס פַאר אַ כָּבוֹד עֶר הָאט אִיהר צוּגֶעשַׁארְט אונ הָאט שׁוֹין גֶעהַאט דָאס גְרֶעסְטֶען צוּטְרוֹיֶען צוּ אִיהם. אַוַדַאי אַז עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי מִלְחָמָה מִיט וֶוענֶעדִיג וֶועגֶען דֶעם אִינְזֶעל צִיפֶּערְן, אונ דִי וֶוענֶעצִיַאנֶער הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל מַאכֶען שָׁלוֹם, הָאט טִירְקַיי גֶעשִׁיקְט ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי פַאר אַ שָׁלִיחַ קַיין וֶוענֶעדִיג אונ אִיז גֶעוֶועהן פֶערְזִיכֶערְט אַז אַלְדִינְג וָואס עֶר וֶועט אָבְּמַאכֶען וֶועט זַיין מִיט שֵׂכֶל אונ מִיט יֹשֶׁר. ווִי שְׁלֶעכְט מֶען הָאט דֶעמָאלְט אִין וֶוענֶעדִיג נִיט גֶעקוּקְט אויף יוּדֶען, הָאט מֶען גֶעמוּזְט דֶעם סוּלְטַאנְ׳ס שָׁלִיחַ אויפְנֶעהְמֶען מִיט גְרויס כָּבוֹד, אונ אַז ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי הָאט אויסְגֶעפִּיהרְט זַיין שְׁלִיחוּת אונ דִי תְּנָאִים פוּן שָׁלוֹם זֶענֶען שׁוֹין אוּנְטֶערְ־גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען פוּן בֵּיידֶע צְדָדִים, הָאט עֶר זִיךְ נִיט בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶעם פְרֵיינְדְשַׁאפְט וָואס מֶען הָאט אִיהם אַלֵיין בֶּעוִויזֶען: עֶר הָאט גֶעוואוּסְט אַז מֶען ווִיל דִי יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן וֶוענֶעדִיג אונ דַארִיבֶּער הָאט עֶר נִיט גֶערוּהט אונ הָאט אויךְ אָנְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם וֶוענֶעצִיַאנִישֶׁען גֶעזַאנְדְטֶען יַעֲקֹב סָארַאנְצָא עֶר זָאל אִיהם צוּ הֶעלְפֶען, בֵּיידֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז אִין טִירְקַיי שְׁפִּיעלֶען דִי יוּדֶען אַ גְרויסֶע רָאלֶע אונ אַז פַאר אַזָא זַאךְ וֶועלֶען זֵיי נִיט שְׁווַייגֶען, אונ אַזוֹי אִיז אִיהם אויךְ גֶערָאטְהֶען צוּ מַאכֶען אַ אִינְוֶוענִיגְסְטֶען שָׁלוֹם צְווִישֶׁען דִי וֶוענֶעצִיַאנֶער אונ דִי יוּדֶען אונ מֶען הָאט אִיהם פוּן וֶוענֶעדִיג אַרוֹיס בֶּעגְלֵייט מִיט גְרויס שִׂמְחָה אונ כָּבוֹד.

יֶענֶע צַייט אִיז גֶעוֶועהן דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע פַאר דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען. אויסֶער אַזֶעלְכֶע צְוַויי פֶעסְטֶע זַיילֶען, ווִי דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא אונ ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי, וָואס אויף זֵיי הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּן דֶער מְלוּכָה, הָאבֶּען דִי יוּדִישֶׁע אַיינְוואהְנֶער זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט אַלֶערְלֵיי נוּצְלִיכֶע מְלָאכוֹת אונ מִסְחָרִים אונ דִי הַצְלָחָה הָאט זֵיי אַזוֹי גֶעדִיענְט אַז זֵיי זֶענֶען גֶעוָוארֶען גְרויסֶע עֲשִׁירִים אונ הָאבֶּען מִיט זֵייעֶר רַייכְקַייט בֶּעלֶעבְּט דִי מְדִינָה: זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶרֶע אוֹצְרוֹת נִיט בֶּעהַאלְטֶען אִין דֶער עֶרְד, זֵיי הָאבֶּען בֶּענוּצְט דָאס גֶעלְד צוּ פֶערְ־גְרֶעסֶערְן דִי גֶעשֶׁעפְטֶען אונ בֶּעזָאנְדֶערְס דֶעם הַאנְדֶעל אויף דִי שִׁיפֶען אונ אַסַךְ מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶעקֶאנְט לֶעבֶּען דוּרךְ זֵיי אונ הָאבֶּען פַּרְנָסָה בְּכָבוֹד אונ בְּרַחֲבָה.

אַז דֶעם יוּדֶען אִיז גוּט אוֹיפְ'ן הַארְצֶען הָאט עֶר אִין זִינֶען אוֹיךְ עֶדְלֶערֶע זַאכֶען, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס עֶס הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט צְווִישֶׁען זַיי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אוֹיךְ עֶטְלִיכֶע גֶעלֶעהרְטֶע, ווִי אִבְּן יַחְיָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ שֶׁאנֶער דַרְשָׁן, אוּנ פְּלַבְיָא יַאקָאבָּא דֶע עֶנְוָוארָא, אֵיינֶער פוּן דִי מַאַרַאנֶען וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער שְׁפְּרַאכֶען־קֶענֶער אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם דָאקְטָאר אַמַאטוּס לוּזִיטַאנוּס, וֶוען עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין סַאלוֹנִיקִי, אַ מַצֵבָה אוֹיף לַאטֵיינִישׁ. ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאט דֶער גְלֶאנְצֶענְדֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען דֶערְוֶועקְט בַּיי זַיי גֶעדַאנְקֶען פוּן זֶעלְבְּסְשְׁטֶאנְדִינְקַייט, אוּן דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא הָאט זִיךְ שׁוֹין לַאנְג אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט דִי מַחֲשָׁבוֹת אוּנ הָאט גֶעוָואלְט וֶוערֶען אַ מוֹשֵׁל אִיבֶּער אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיקֶעל עֶרְד. נָאר צוּם אָנְהוֹיבּ הָאט עֶר זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט טָאמֶער וֶועט אִיהם וֶוענֶעדִיג אָבְּטְרֶעטֶען אֵיינֶע פוּן אִיהרֶע אִינְזֶעלְן אוּן עֶר וֶועט דָארְט קֶאנֶען בֶּעזֶעצֶען נָאר יוּדֶען אוּנ דָארְט מַאכֶען אַ קְלֵיינֶע מְלוּכָה. וֶוענֶעדִיג אִיז מִן הַסְּתָם דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען אוּן אַז עֶר אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען דָער חָשׁוּב בַּיים סוּלְטַאן סוּלֵיימַאן אוּנ עֶר הָאט אִיהם אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט דִי אַלְטֶע שְׁטָאדְט טְבַרְיָה אוּן נָאךְ זִיבֶּען דֶארְפֶער, הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס חֵשֶׁק אוֹיסְצוּבּוֹיעֶן הַייזֶער, אַיינְפִיהרֶען פַאבְּרִיקֶען אוּנ בֶּעלֶעבֶּען דִי ווִיסְטֶע אָרְטֶער, נָאר דֶער גֶעדַאנְק פוּן אַ יוּדִישֶׁער מְלוּכָה אִיז בַּיי אִיהם אָבְּגֶעקִיהלְט גֶעוָוארֶען. אִיהם הָאט זִיךְ מֶעהר גֶענְלוּסְט וֶוערֶען קֶענִיג פוּן צִיפֶּערְן, וַוייל דִי דָאזִיגֶע קְרוֹין הָאט אִיהם סֶעלִים צוּגֶעזָאגְט אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען מִיט זַיינֶע אֵיינֶענֶע הֶאנְד, נָאר דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער מַחֲמֶד סָאקָאלִי הָאט אַלֶע מִיטֶעל אָנְגֶעוֶוענְדֶעט אַז דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא זָאל שׁוֹין הָאבֶער נִיט שְׁטַייגֶען אוּנ פוּן אַלֶע הָאפְנוּנְגֶען הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט אַ חָלוֹם.

דִי קַבָּלָה, וָואס הָאט זִיךְ דֶערְוַוייל אַיינְגֶעוָוארְצֶעלְט אִין פַּאלֶעסְטִינַא הָאט נִיט דֶערְלָאזְט אַז דָאס לֶערְנֶען פוּן תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד זָאל בְּלִיהֶען, ווִי עֶס וָואלְט גֶעקָאנְט זַיין בַּיי אַזַא גְלִיקְלִיכֶער לַאגֶע פוּן דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען. דֶער אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעשְׁפִּיעלְט אַ רָאלֶע, אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ, דֶער רַב פוּן צְפַת. עֶר הָאט גֶעמֵיינְט אַז מִיט זַיין שֻׁלְחָן עָרוּךְ, אוֹיף וֶועלְכֶען עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט כִּמְעַט דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען, וֶועט עֶר הָאבֶּען אַ גֶעדֶעקְטֶען טִישׁ פַאר זַיין גַאנְץ פָאלְק; צוּם סוֹף אִיז בַּאלְד גֶעקוּמֶען ר׳ משֶׁה אִיסֶערְלִישׁ (רַמָ״א), דֶער רַב פוּן קְרַאקוֹיא, וָואס אִיז נָאךְ אַיינֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן נָאר אַ יוּנְגֶער מַאנְן, אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען זַיין מַפָּה אוּן וַוייזֶען דֶעם עוֹלָם, אַז ר׳ יוֹסֵף קַארוֹס טִישׁ פֶּעהלְט

אַ פּישְׁטוּךְ. דָאס הָאט עֶר נֶעטְהוּן דֶערְפַאר, וָואס ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ הָאט אִין גַאנְצֶען פֶערְבּוֹיגֶען דִי רֵעוֹת פוּן דִי דַייטְשֶׁע אוּנ דִי פָּאלְנִישֶׁע רַבָּנִים; אַוַדַאי הָאט אִיהם ר׳ מֹשֶׁה אִיסֶרְלִישׁ גֶעוִויזֶען אַז דִי גַאנְצֶע תּוֹרָה לִיעְנְט נִיט אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אַז בַּיי זֵיי וֵוייסְט מֶען אוֹיךְ אַ דִין.

אִיבֶּרִיגֶענְס, זֶענֶען אַללֶע רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן, ווִי מֶען זָאגְט, פוּן אֵיין גֶעוַואנְד גֶעשְׁנִיטֶען: אוֹיסֶער דֶעם תַּלְמוּד מִיט זַיינֶע מְפָרְשִׁים הָאט בַּיי זֵיי קַיין שׁוּם זַאךְ נִיט נֶעהַאט קַיין וֶוערְטְה אוּנ אַנְדֶערֶע ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען זֶענֶען נָאךְ, פֶערְקֶעהְרְט, בַּיי זֵיי אָבְגֶעפְרֶענְגְט גֶעוֶועהן, אוּנ ווִי בַּאלְד זֵיי הָאבֶּען נָאר בֶּעמֶערְקְט אַ בַּר שֵׂכֶל, וָואס זַיין מוֹחַ טְרָאגְט אִיהם אַוֶועק אַ בִּיסֶעלֶע ווַייטֶער פוּנְ׳ם בֵּית הַמִדְרָשׁ, הָאבֶּען זֵיי אִיהם שׁוֹין גֶעהַאלְטֶען פַאר אֵיין אֶפִּיקוֹרוֹס אוּנ הָאבֶּען אִיהם פָּשׁוּט גֶעוָואלְט עוֹקֵר מִן הַשׁוֹרֶשׁ זַיין. דָאס בֶּעוַוייזְט אוּנְז דָאס בִּיטֶערֶע לֶעבֶּען פוּנְ׳ם בֶּערִיהמְטֶען ר׳ עֲזַרְיָה בֶּן מֹשֶׁה דִי־רָאסִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי לִיכְטִיגְסְטֶע קֶאפּ אִין דֶעם זֶעכְצֶעהְנְטֶען יַאהרהוּנְדֶערְט אוּנ וָואס וָואלְט גֶעקָאנְט גֶעווִיס נָאר אִין גַאנְצֶען פֶערְבֶּעסֶערְן דֶעם אִינְוֶוענִיגְסְטֶען מַצָּב פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער, ווֶען דִי רַבָּנִים וֶוערֶען אִיהם נִיט קַיין שׂוֹנְאִים פַאר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּם אֱמֶת אוּנ שְׁנֵיידֶען אִיהם נִיט אָב דִי פְּלִיעגֶעל. ר׳ עֲזַרְיָה דִי־רָאסִי אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַ אַלְטֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער פַאמִילְיֶע אוּנ אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין מַאנְטוּאַ אִים יָאהר 1514. אוֹיסֶער גְמָרָא, הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט פֶערְשִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ אוֹיךְ מֶעדִיצִין אוּנ אִיז פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעוֶועהן אַזַא מַתְמִיד אַז דֶעם גוּף הָאט עֶר גָאר אִין זִין נִיט גֶעהַאט, עֶר הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען קְרַאנְק אוּנ מָאגֶער, ווִי מֶען זָאגְט, הוֹיט אוּנ בֵּיינֶער, הָאט גֶע־ווָאהְנְט אִין בּוֹלוֹנְיַא אוּנ אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי רְדִיפוֹת, אִין דֶער צַייט פוּן פִּיוּס דֶעם פִינְפְטֶען, אִיז עֶר אַרִיבֶּער קַיין פֶערַארַא, וואוּ מֶען הָאט אִיהם זֶעהר גֶעשֶׁאצְט פַאר זַיין גְרוֹיס גֶעלֶערְנְטְקַייט אוּנ גוּטְהֶארְצִיגְקַייט. דִי אַלְטֶע גְרִיכִישֶׁע אוּנ לַאטַיינִישֶׁע בִּיכֶער הָאבֶּען אִיהם זֶעהר אִינְטֶערֶעסִירְט אוּנ זַיין עֶרְשְׁט סֵפֶר וָואס עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן „אַרִיסְטֶעאָס בְּרִיעף צוּ זַיין בְּרוּדֶער פְּהִי־לָאקְרַאטֶעס“. דִי אִיבֶּערְזֶעצוּנְג הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען דוּרְךְ אַ צוּפַאל. אִים יַאהר 1570 אִיז גְרָאד אִין פֶערַארַא גֶעוֶועהן אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער עֶרְדְצִיטֶערְנִישׁ, וָואס הָאט אַתֵּל גֶעמַאכְט כִּמְעַט פוּן דֶער גַאנְצֶער שְׁטָאדְט אוּנ אַללֶע אַיינְוָואהְנֶער הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיס אוֹיפְ׳ן פֶעלְד. ר׳ עֲזַרְיָה אִיז מִן הַסְתָּם אוֹיךְ גֶעבְּלִיבֶּען אָהְן אַ דִירָה אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט

האָט ער בּעמערקט ווי אַ קריסט זיצט איבּער אַ גריכיש בּוך אונ לייענט עס מיט גרויס חֵשֶׁק. ווי ערשטוינט איז ער אָבּער געוואָרען אַז ער האָט זיך איבּערצייגט אַז דאָס איז געוועהן „אַריסטעאַס בּריעף״, איינס פון די עגנסטע זאַכען, וועלכע די יודישע געלעהרטע האָבּען אָנגעשריבּען אויף גריכיש אין דער צייט פונ׳ם בּית שני, אונ ווי גרויס איז זיין וועטהיג געוועהן ווען ער האָט זיך דערמאַנט אַז קריסטען זוכען זיך טרעסט אין יודישע ספרים אונ די יודען אַליין ווייסען ניט אפילו פון זיי. ער האָט בּאַלד גענומען אויף זיך דאָס בּוך צו איבּערזעצען אויף העבּרעאיש אונ דערבּיי האָט ער זיך טאַקי געהאַפּט שרייבּען זיין גרויס ספר „מאור עינים״, וועלכעס איז פערטיג געוואָרען אים יאָהר 1575 אונ האָט אָנגעמאַכט אַ שטאַרקען רעש צווישען די רבּנים. אַז דער „מאור עינים״ איז אָנגעקומען קיין צפת צו די פייערינע מקובּלים, האָבּען זיי געמאַכט אַ געוואַלד אַז עס איז אַרויסגעשפּרונגען אַ נייער אפּיקורוס אונ איינער פון די רבּנים ר׳ אֱלִישָׁע גַלִיקוֹ האָט שוין געוואָלט צונויפרופען אַ בּית דין מען זאָל איהם מחרים זיין, נאָר ר׳ יוסף קארו׳ס טויט האָט איבּערגעשלאָגען. דער רעש פון ארץ ישראל איז אָנגעקומען אויך קיין איטאַליען, נאָר די רבּנים פון מאַנטואַ האָבּען פאַרט דערך ארץ געהאַט פאַר׳ן גרויסען יודישען דענקער אונ האָבּען נאָר געהייסען אַז יונגע לייט, וואָס זענען נאָך ניט אַלט קיין פינף אונ צוואַנציג יאָהר, זאָלען ניט האַלטען ר׳ עזריה׳ס ספרים. אַזוי האָט מען ר׳ עזריה׳ן פערשטעלט דעם וועג צום פאָלק, אַזוי האָט מען איהם אָבּגעריסען פון דעם איינציגען ציעל, צו וועלכען ער האָט זיך געצויגען אין זיין גאַנץ עלענד בּיטער לעבּען!

אין דער צייט האָט זיך די קבּלה זעהר געשטאַרקט אונ פון דעם למוד וואָס איז מיט דריי הונדערט יאָהר צוריק אין שפּאַניען איינגענטליך נאָר געווען איין אַרט פילאָזאָפישער למוד אונ האָט געהייסען קבּלה עיונית, האָט זיך איצט אין ארץ ישראל אויסגעאַרבּייט אין אַ פּראַקטישען למוד. דאָס הייסט: אַזאַ מין חכמה וואָס מען קאָנן שוין פון איהר פּראַקטישע נוטצען האָבּען ווי למשל: בּעוויזען מופתים, היילען קראַנקע, בּעשווערן שדים אונ רוחות, אין וואָס מען האָט צו יענער צייט שטאַרק אָנגעהויבּען צו גלויבּען, אונ עס איז אַרויס דערפון די „קבּלה מעשית״.

די הויפּט־פאָרשטעהער פון דער פּראַקטישער קבּלה זענען געוועהן ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא, וואָס האָט טאַקי די זאַך געמיינט ערנסט, אונ זיין תּלמיד ר׳ חַיִים וִויטַל, ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא הַלֵוִי (אר״י), וואָס איז אַרויסגעקומען פון

אַ דײַטשֶׁער מִשְׁפָּחָה, איז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אין יְרוּשָׁלַיִם אים יָאהר 1534 אונ אַזוֹי ווִי עֶר איז פְרִיה גֶעבְּלִיבֶּען אַ יָתוֹם, הָאט מֶען אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט קֵיין מִצְרַיִם צוּ זַיינֶעם אַ רַייכֶען פֶעטֶער, ר׳ מָרְדְכַי פְרַאנְצִיז. דָארְט הָאט עֶר זִיךְ פוּן דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען גֶענוּמֶען צוּ דֶער קַבָּלָה אונ אַז עֶר איז אֶלְטֶער גֶעוָוארֶען אונ מֶען הָאט אִיהם חֲתוּנָה גֶעמַאכְט, הָאט עֶר אַ לַאנְגֶע צַייט גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶעם ווַייבּ, אַ הֵיים פְלֶעגְט עֶר קוּמֶען נָאר פוּן אֵיין שַׁבָּת צוּם אַנְדֶערְן, רֶעדֶען הָאט עֶר מִיט קֵיינֶעם נִיט גֶעוָואלְט אונ דִי עֶטְלִיכֶע ווָארְטֶער וָואס עֶר הָאט שׁוֹין גֶעמוּזְט אוֹיסְרֶעדֶען הָאט עֶר גֶעזָאגְט אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. אַלְלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת הָאט עֶר אַרַיינְגֶעלֶעגְט אין „זֹהַר״ אוּן בִּיסְלֶעכְוַויז הָאט זִיךְ אין אִיהם דֶער כֹּחַ הַדִמְיוֹן אַזוֹי צוּשְׁפִּיעלְט אַז אִיהם הָאט זִיךְ טַאקִי בֶּאֱמֶת אוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז אֵלִיָהוּ הַנָבִיא אונ ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאִי קוּמֶען צוּ אִיהם אונ מַאכֶען אִיהם בֶּעקַאנְט מִיט דִי פֶערְבָּארְגֶענֶע סוֹדוֹת פוּן דֶער ווּאוּנְדֶערְלִיכֶער בֶּעהַאלְטֶענֶער קַבָּלָה־וֶועלְט, וָואס נִיט יֶעדֶער קָאן הָאבֶּען דִי זְכִיָה אַהִין אַ קוּק צוּ טְהוּן. צְווִישֶׁען דִי דָאזִינֶע סוֹדוֹת איז ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶר אַלְלֵיין הָאט אין זִיךְ דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף אונ אַז נָאר נִיךְ מוּז זִיךְ שׁוֹין אָנְהוֹיבֶּען דִי גְלִיקְלִיכֶע צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה. אַוַדַאי הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קֵיין צְפַת, וואוּ דִי רֶעכְטֶע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען, אונ אַז עֶר איז אַהִין גֶעקוּמֶען הָאט מֶען שׁוֹין גֶעוואוּסְט פוּן אִיהם אַז עֶר איז אַ בַּעַל מוֹפֵת אונ עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען אַ סַךְ תַּלְמִידִים וָואס הָאבֶּען אִיהם פֶערְגֶעטֶערְט. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט בַּיי אִיהם נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועזֶען ר׳ חַיִים וִיטַל, וָואס איז גְרָאד אין יֶענֶער צַייט גֶעקוּמֶען מִיט׳ן פָאטֶער קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל פוּן אִיטַאלְיֶען. מִיט אִיהם צוּזַאמֶען פְלֶעגְט ר׳ יִצְחָק אוּמְגֶעהן אוֹיף קְבָרִים אונ הָאט אִיהם פֶערְזִיכֶערְט אַז עֶר וֶועהט ווִי דִי נְשָׁמוֹת פְלִיהֶען אַרוּם אונ עֶר הֶערְט זֵייעֶרֶע תַּחֲנוּנִים וֶועגֶען אַ תִּקוּן. ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא איז גֶעשְׁטָארְבֶּען גָאר יוּנְג, עֶר איז אין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן אַכְט אונ דְרַייסִיג יָאהר, אונ דֶער אוּמְצַייטִיגֶער טוֹיט הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ מֶען זָאל נָאךְ הֵיילִיגֶער מַאכֶען אונ גְרֶעסֶער מַאכֶען זַיין נָאמֶען. ר׳ חַיִים וִיטַל הָאט דֶערְצֶעהלְט אַז פַאר׳ן טוֹיט הָאט אִיהם ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא אָנְגֶעזָאגְט עֶר זָאל פֶערְנֶעהמֶען זַיין שְׁטֶעלֶע אונ הָאט אִיהם מְגַלֶה גֶעוֶועהן אַז זַיין נְשָׁמָה הָאט אין זִיךְ אוֹיךְ אַ פוּנְק פוּן מָשִׁיחַ׳ן. אַזוֹי איז ר׳ חַיִים וִיטַל גֶעבְּלִיבֶּען דֶער בַּעַל מוֹפֵת אוֹיף ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא׳ס אָרְט אונ זַיינֶע אַנְדֶערֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען זִיךְ פֶערְשְׁפְּרֵייט אין אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער אונ ר׳ יִשְׂרָאֵל שָׂרוּק הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי קַבָּלָה אין אִיטַאלְיֶען אונ אַמְשְׁטֶערְדַם.

דָער יוּדִישֶׁער הֶערְצָאג הָאט גֶעשִׁיצְט אַלְלֶע זַיינֶע בְּרִידֶער וִוי אַ אַייזֶערְנֶע וַואנְד; דָערְפַאר הָאבֶּען דִי מְקוּבָּלִים גֶעטְרוֹיְמְט וָואס זַיי הָאבֶּען נָאר גֶעוָואלְט אוּנ הָאבֶּען נָאר פֶערְגֶעסֶען אַז סַךְ הַכֹּל זִיצֶען דִי יוּדֶען אוֹיף אַ פְרֶעמְדֶע פוּדר אוּנ אַז וָוען זַיי וֶועלֶען מוּזֶען בַּיים עֶרְשְׁטֶען שְׁלֶעכְטֶען ווִינְטֶעל חַאפֶּען דָאס פֶּעקֶעל אוֹיף דִי פְּלֵייצֶעס אוּנ לוֹיפֶען וֶועלֶען זַיי פַאלֶען אוּנְטֶער דֶער נַייעֶר מַשָּׂא, וָואס מֶען הָאט אוֹיף זַיי אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט. דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא׳ס גְלִיק אִיז טַאקִי נִיט גֶעוֶוען עָבִיג, סֶעלִים אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִים יָאהר 1574 אוּנ בַּיים נַייעֶם סוּלְטַאן מוּרַאד דֶעם דְרִיטֶען אִיז עֶר שׁוֹין נִיט גֶעוֶועהן אַזַא חָשׁוּב, זַיינֶע גֶעגְנֶער, וִוי מַחְמֶד סָאקָאלִי אוּנ ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי, הָאבֶּען מֶעהר נִיט דֶערְלָאזְט עֶר זָאל אִין הוֹיף שְׁפִּיעלֶען דִי אֵיינֶענֶע רָאלְלֶע וָואס פְרִיהֶער, אוּנ עֶר הָאט אִין גַאנְצֶען גֶע־לֶעבְּט נָאךְ פִינְף יָאהר, נָאךְ זַיין טוֹיט, הָאט מוּרַאד, וָואס אִיז אִיבֶּערְהוֹיפְּט נִיט גֶעוֶועהן קֵיין נְקִי כַּפַּיִם, גֶעלֶעגְט אַיין אוֹיג אוֹיף זַיין גַאנְץ עֲשִׁירוּת אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל זַיין פֶערְמֶעגֶען צוּנֶעהְמֶען אוּנ קְלָאמֶערְשְׁט צָאהלֶען חוֹבוֹת. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט דִי אַלְמָנָה, דִי הֶערְצָאגִין בַיינַא נָשִׂיא, מַצִּיל גֶעוֶועהן נַיינְצִיג טוֹיזֶענְד רֶענְדְלִיךְ אַחוּץ נַחֲלָאוֹת וָואס זֶענֶען אִיהר גֶעבְּלִיבֶּען. זִי הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט צָרְכֵי רַבִּים אוּן הָאט בַּיי זִיךְ אִין פַּאלַאץ גֶעמַאכְט אַ יוּדִישֶׁע דְרוּק, וָואס הָאט עֶקְסִיסְטִירְט נַיינְצֶעהן יָאהר, נָאר קֵיין ווִיכְטִיגֶע סְפָרִים זֶענֶען דָארְט נִיט אָבְּגֶעדְרוּקְט גֶעוָוארֶען, וַוייל דֶער מַשְׁגִיחַ דַארוֹיף, ר׳ יוֹסֵף אַשְׁקְלוֹנִי, אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרוֹיסֶער בְּרִיָה אוּנ הָאט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען ווֶעלְכֶע בִּיכֶער זֶענֶען מֶעהר נֶאטְהִיג פַאר׳ן פָאלְק.

נָאךְ דוֹן יוֹסֵף נָשִׂיא׳ס טוֹיט, אִיז ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינְ־צִיגֶער יוּד וָואס הָאט זִיךְ גֶעקֶאנְט רֶעכְנֶען פַאר אַ קָרוֹב לְמַלְכוּת, נָאר דֶערְגְרֵייכֶען דוֹן יוֹסֵף׳ס הוֹיכֶע מַדְרֵגָה אִיז אִיהם נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן. עֶס הָאט אִיהם אֲפִילוּ דֶערְצוּ דִי הַשָּׂגָה נִיט גֶעטְרָאגֶען, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עָנָיו, עֶר הָאט זִיךְ פַיינְד גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען אוּנ פוּן אִיבְּרִיגֶען כָּבוֹד הָאט עֶר זִיךְ אַלְלַיין מִתְרַחֵק גֶעוֶועהן. אַז מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט מַאכֶען אַ שָׁלוֹם צְווִישֶׁען שְׁפַּאנְיֶען אוּנ טִירְקַיי אוּנ עֶס אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּגְלַייכֶען בֵּיידֶע צְדָדִים, וַוייל אִיטְלִיכֶער הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ גְרֶעסֶערֶען מְיוּחָס, הָאט ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי אָבְּגֶעזוּכְט אַ מִיטֶעל אוּנ הָאט זַיי אוֹיסְגֶעגְלַייכְט. דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר שְׁטֶאנְדִיג אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אַז דֶער שָׁלוֹם צְווִישֶׁען טִירְקַיי אוּן וֶוענֶעדִיג זָאל בְּלַייבֶּען פֶעסְט אוּנ דֶערְפַאר אִיז אִיהם דִי וֶוענֶעצִיאַנִישֶׁע מְלוּכָה זֶעהר דַאנְקְבַּאר גֶעוֶועהן אוּנ הָאט גֶעלָאזְט זַיינֶע צְווַיי זָאהנֶע עֶרְצִיהֶען אִין וֶוענֶעדִיג אוֹיף אִיהר רֶעכְנוּנְג.

שפעטער האבען זיך אין טירקיי אויך עטליכע יודישע פרויען אויסגע־צייכענט, בעזאנדערס דערמיט וואס זיי האבען געלערנט מעדיצין אונ האבען מיט גרויס הצלחה געהיילט קראנקהייטען. אסתר קירא, די אלמנה פון ר' אליהו חנדלי, איז געוועהן א גרויסע חשובה ביים סולטאן מוראד'ס פרוי באפא אונ ווער עס האט געזוכט עפּיס א שטעללע אדער אזוי בעדארפט האבען צו דער טירקישער מלוכה, האט געמוזט אנקומען צו איהר. זי איז אויך געוועהן זעהר רייך אונ פלעגט מהיילען פיעל צדקה אונ אונטערהאלטען רבנים אונ לומדים. אויף איהר רעכנונג האט זי געהייסען דרוקען די כתבים פון ר' אברהם זכותא אונ האט איהר עשירות בענוצט נאר אויף נוטס צו טהון מענשען. זי האט אבער געהאט אסך שונאים אונ פלוצלונג האט מען זי מיט איהרע קינדער געפונען דער'הרג'ט. אין דער צייט פונ'ם סולטאן אחמד דעם ערשטען איז געשטאנען זעהר נאהענט צו דער מלוכה ר' שלמה אשכנזי'ס אלמנה, וואס האט איהם אויסגעהיילט פון פאקען, ווען אללע דאקטוירים האבען איהם שוין מיאש געוועהן. כיסלעכווייז האט זיך אבער אין טירקיי אויסגעלאזט די יודישע חשובים, מען האט אנגעהויבען די יודען צו אונטער דריקען, די הצלחה האט זיך פון זיי אבגעטהון אונ איז אריבערגע־שפרונגען גאנץ ווייט: דאס יודישע מזל האט ווייטער דערוויזען די אלטע קונץ אונ ווען די יודען איז פינסטער געווארען אין טירקיי איז זיי ליכטיג געווארען אין איין אנדער ווינקעל — אין פולין.

---

5 די לאגע פון די יודען אין פולין אונ איטאליען.

(1560—1600 נאך קריסטוס געבורט).

אים זעכצעהנטען יאהרהונדערט איז פולין צוזאמען מיט ליטא, וואו עס האבען געהערשט קאזימיר דעם פיערטענס זיהן, געוועהן א גרויס קאניגרייך אונ איז נאך גרעסער געוועהן מיט דעם גייסט פון סבלנות, וואס האט אהין צוגעצויגען אללע געיאגטע אונ געשלאגענע, וועלכע פלעגען דארט בעקומען א מקום מנוחה. אז מען האט די יודען ארויסגעטריבען פון בעהמען האט מען זיי אין פולין זעהר פריינדליך אויפגענומען, מען האט דארט פער־שטאנען זייער חערטה אונ די פריצים האבען זיך נאך אנגעשלאגען אונ צוגערעדט

מֶעהר יוּדֶען זַיי זָאלֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין זַייעֶרֶע שְׁטֶאדְט אוּנ דֶארְפֶער. מֶען הָאט זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט אֲפִילוּ וֶוען מֶען אִיז גֶעוָוארֶען גֶעוָואהר אַז גֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען קוּמֶען קַיין פּוֹלִין אוּנ גֶעהֶמֶען דָארְט צוּרִיק אָן זַייעֶר אַלְטֶע אֱמוּנָה. דִי פּוֹילִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אַזוֹי וַוייט גֶעהַאלְטֶען פוּן יוּדֶען אַז וֶוען דֶער קֶאנִיג זִיגִיזְמוּנְד אוֹיגוּסְט דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט זִיךְ בֶּעדַארְפְט אוֹיסְגְלַייכֶען מִיטְ'ן רוּסִישֶׁען מוֹשֵׁל יָאהַאן דֶעם פִירְטֶען (יָאהַאן גְרָאזְנִי) הָאט עֶר מִיט אִיהם אוֹיסְגֶעגוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז דִי יוּדֶען פוּן לִיטָא מֶאגֶען פְרַיי קוּמֶען אוּנ הַאנְדְלֶען אִין גַאנְץ רוּסְלַאנְד. יָאהַאן אָבֶּער וָואס אִיז זֶעהר בֶּאז גֶעוֶועהן אוֹיף יוּדֶען, אִיז אוֹיף דֶעם תְּנַאי נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען. יָאהַאנְס שִׂנְאָה גֶעגֶען יוּדֶען הָאט זִיךְ פִיעל מָאל אַרוֹיסְגֶעצֵייגְט אוֹיךְ בַּיי אַנְדֶערֶע הִיסְטָארִישֶׁע מָאמֶענְטֶען אוּנ גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ דִי שִׂנְאָה, בַּיי דִי רוּסִישֶׁע הֶערְשֶׁער פוּן יֶענֶער צַייט אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אוֹיךְ אוֹיף אַ צַייט שְׁפֶּעטֶער, פוּן דֶעם, וָואס מִיט אַ עֶרֶךְ פוּן אַכְצִיג יָאהר פְרִיהֶער אִין דֶער צַייט פוּן יָאהַאן דֶעם דְרִיטֶען, הָאט זִיךְ אִין רוּסְלַאנְד גֶעמַאכְט אַ נַייעֶ רֶעלִיגְיָאנְס סֶעקְטֶע וָואס אִיז נוֹטֶה גֶעוֶועהן צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, צוּ זָעגֶען דִי יוּדֶען בִּכְלַל בֶּאֱמֶת שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן אִין דֶעם אִיז נָאךְ נִיט בֶּעוִויזֶען, נָאר דָאס אִיז זִיכֶער, אַז אַ גֶעוִויסֶער קִיעֶווער יוּד מִיט דֶעם נָאמֶען זְכַרְיָה, הָאט אַ סַךְ מִיט גֶעוִוירְקְט אַז דִי סֶעקְטֶע, וָואס הָאט זִיךְ אִין רוּסְלַאנְד, נָאךְ אַ צַייט פְרִיהֶער פַאר אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען, זָאל מֶעהר אֶהנְלִיךְ זַיין צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, אוּנ מֶען הָאט זִי אַ נָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „יוּדִישֶׁער אוּמְגְלוֹיבֶּען", וֶועלְכֶע הָאט אִיהרֶע שְׁפּוּרֶען גֶעלָאזֶען אִין פִיעל אָרְטֶער פוּן רוּסְלַאנְד כִּמְעַט בִּיז דֶער לֶעצְטֶער צַייט. אִיצְט זָעגֶען דִי סֶעקְטַאנְטֶען בֶּעקַאנְט מִיט דֶעם נָאמֶען סוּבְּבָּאטְנִיקֶעס, דֶער אֵיינְצִיגֶער יוּד זְכַרְיָה וָואס הָאט גֶעהַאט אַ יַד אִין דֶעם, וַוייסְט מֶען, הָאט פְרִיהֶער גֶעוָואהנְט אִין קִיעוו אוּנ אִיז זֶעהר גֶעאַכְט גֶעוֶועהן בַּיי דֶעם קִיעֶווער פִירְסְט (קְנִיאז) מִיכַאִיל אָלֶענָאוִויטְשׁ, אַז מִיכַאִיל אִיז פוּן קִיעוו גֶעפָאהְרֶען קַיין נָאוְוגָארָאד הָאט עֶר אוֹיךְ ר' זְכַרְיָה'ן מִיט גֶענוּמֶען, חוּץ דֶעם וָואס זְכַרְיָה אִיז גֶעוֶועהן אַ חָכָם אִין וֶועלְט זַאכֶען אוּנ אַ שַׁארְפֶער רֶעדְנֶער, אִיז עֶר אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער סוֹחֵר אוּנ צוּ לִיעבּ זַיין מִסְחָר פְלֶעגְט אִיהם פָארְקוּמֶען בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט צוּ מַאכֶען מִיט רוּסִישֶׁע גְרוֹיסֶע לַייט, אוּנ אוֹיךְ מִיט גַייסְטְלִיכֶע, וִוי דֶער סֵדֶר אִיז. פְלֶעגְט זִיךְ טְרֶעפֶען וִכּוּחִים צוּ הָאבֶּען מִיט זַיי וֶועגֶען אֱמוּנָה. דוּרךְ אַזֶעלְכֶע וִכּוּחִים הָאבֶּען זִיךְ פִיעל גַייסְטְלִיכֶע צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ אִיהם, בֶּעזָאנְדֶערְס, הָאבֶּען זַיינֶע רֵייד גֶעוִוירְקְט אוֹיף צְווַיי בֶּערִיהמְטֶע גַייסְטְלִיכֶע פוּן יֶענֶער צַייט, דִיאָנִיסִי אוּנ אַלֶעקְסֵיי, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דֶער אַרְבַּייט פֶערְבְּרַייטֶערְן דִי נַייעֶ סֶעקְטֶע

אִין גַאנְץ רוּסְלַאנְד אוּנ מְקָרֵב זַיין דֶעם רוּסִישֶׁען גְלוֹיבֶּען צוּ דִי עִקָרִים פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. דִי בֵּיידֶע נַייסְטְלִיכֶע זֶענֶען בֶּעקַאנְט נֶעוֶועהן פַאר אֱמֶת עֶהרְלִיכֶע אוּנ פְרוּמֶע, כִּמְעַט הֵיילִינֶע מֶענְשֶׁען, דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵייעֶרֶע רֵייד אוּנ אוֹיפְקְלֶערוּנְגֶען שְׁטַארְק גֶעוִוירְקְט אוֹיפְ'ן עֶהרְלִיכֶען רוּסִישֶׁען פָאלְק, אוּנ דִי סֶעקְטֶע הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען וַואקְסֶען פוּן טָאג, פִיעל פוּן דִי סֶעקְטַאנְטֶען הָאבֶּען זִיךְ עֶרְקְלֶערְט אִין גַאנְצֶען פַאר יוּדִישֶׁע גֵרִים אוּנ הָאבֶּען אֲפִילוּ גֶעוָואלְט זִיךְ מַל זַיין, נָאר דֶערְפוּן הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלְלֵיין זֵיי אָבְּגֶערֶעדְט, אוּנ עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז אֲפִילוּ אִין דֶעם קְנֵיאז'ס הוֹיף אוּנ פַאמִילְיֶע זֶענֶען פִיעל צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דֶער סֶעקְטֶע. דִי קְנֵיַאזְנֵיַא הֶעלֶענֶע, דִי טָאכְטֶער פוּן מָאלְ־דַאוִוישֶׁען מוֹשֵׁל סְטֶעפַאן אוּן דִי שְׁנוּר פוּן דֶעם רוּסִישֶׁען הֶערְשֶׁער יָאהַאן דֶעם דְרִיטֶען אוּנ אוֹיךְ זַיין טְרַייעְסְטֶער פְרַיינְד אוּנ יוֹעֵץ דֶער דִיאַק קוּרִיצִין זֶענֶען גֶעוָוארֶען פַייעֶרִינֶע אַנְהֶענְגֶער צוּ דֶער סֶעקְטֶע אוּנ דוּרְךְ זֵייעֶר מִיטְוִוירְקֶען גֶעוִוים הָאט יָאהַאן גֶעמַאכְט דֶעם נַייסְטְלִיכֶען זָאסִימָא פַאר מָאסְקְוֶוער מִיטְרָא־פָּאלִיט, חָאטְשׁ עֶר הָאט גֶעהֶערְט צוּ דֶער נַייעֶר יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶע.

מֶען קָאנְן זִיךְ לַייכְט פָארְשְׁטֶעלֶען ווִי וַוייט דִי סֶעקְטֶע הָאט זִיךְ פֶערְבְּרֵיי־טֶערְט, אַז זֶעלְבְּסְט דֶער מָאסְקְוֶוער מִיטְרָאפָּאלִיט הָאט צוּ אִיהר גֶעהֶערְט. עֶס אִיז גֶעקוּמֶען דֶערְצוּ, אַז מִיט דֶער צַייט, הָאט דוּרְךְ דֶעם גֶעקָאנְט דִי גַאנְצֶע רוּסִישֶׁע אֱמוּנָה אָבְּטְרֶעטֶען פוּן קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ וֶוער וֵוייס וָואס עֶס וָואלְט דֶערְפוּן אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען, ווֶוען צְווִישֶׁען דִי סֶעקְטַאנְטֶען וָואלְט זִיךְ נִיט גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע נַארִישֶׁע פַאנַאטִיקֶער וָואס הָאבֶּען זִיךְ עֶרְלוֹיבְּט אָבְּצוּלַאכֶען אוּנ אָבְּ־שְׁפָּאטֶען פוּן דִי רוּסִישֶׁע הֵיילִינֶע בִּילְדֶער אוּנ הֵיילִינֶע מִנְהָגִים, וָואס אִיז בֶּאֱמֶת גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע נְבָלָה, אוּנ וָואס הָאט מִיט רֶעכְט אוֹיפְגֶערֵייצְט אוֹיף דֶער גַאנְצֶער סֶעקְטֶע דָאס אִיבְּרִיג רוּסִישׁ פָּאלְק אוּנ נַייסְטְלִיכֶע וָואס זֶענֶען זֵייעֶר אֱמוּנָה טְרַיי גֶעבְּלִיבֶּען, אַז דֶער נָאוְונָארָאדֶער אַרְכִיפִּיסְקָאפּ גֶענְנַאדִי הָאט פוּן אַזַא נְבָלָה דֶערְהֶערְט אוּנ אַיינְגֶעזֶעהֶען וָואס פַאר אַ סַכָּנָה, דִי סֶעקְטֶע אִיז פַאר דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה, הָאט עֶר בַּאלְד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ פַייעֶרִינֶען בְּרִיעף צוּ יָאהַאן דֶעם דְרִיטֶען, אִיהם עֶרְקְלֶערְט דִי גְרוֹיסֶע זִינְד, וָואס עֶר הָאט בִּיז אַהֶער אַזוֹי וַוייט צוּגֶעלָאזְט אוּנ אִיהם אוֹיסְגֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אִיהם אִיבֶּערְגֶעבֶּען דֶעם רְשׁוּת צוּ מִשְׁפָּט'ן דִי פֶערְבְּרֶעכֶער. יָאהַאן הָאט עֶס אִיהם נָאכְגֶעגֶעבֶּען, אוּנ גֶענְנַאדִי הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָבְּצוּרֶעכֶענֶען מִיט דִי סֶעקְטַאנְטֶען פוּן נָאוְונָארָאד אוּנ פוּן פְּרָאוִוינְץ, אַ סַךְ אָנְגֶעזֶעהֶענֶע סֶעקְטַאנְטֶען, הָאט מֶען אַיינְגֶע־שְׁלָאסֶען אִין אַייזֶערְנֶע שְׁטַיינֶען אוּנ אַזוֹי לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד פֶערְבְּרֶענְט. בַּיי פִיעל

האָט מען מיט צְוַואנגען די צתּנ אַרוֹיסגעריסען, אונ נאָך מעהר האָט מען געלאָזט זיך פּיינִיגען אין געפאנגניס בּיז זיי זענען אַלֵיין דאָרט אומגעקומען. נאָר דאס אַלֶס האָט זיך ניט אָבּגעטהון אין איין טאָג אונ אין איין יאָהר, נאַנצע פיער אונ דרייסיג יאָהר האָבען די רעגיערונג מיט נייסטליכע צו טהון געהאט מיט דער מִלְחָמָה געגען דער סעקטע אונ עס האָט רוססלאַנד געגעבן בלוט אונ ענוים אָבּ־געקאָסט. געליטען האָבען נאָר געבוירענע רוססען אַלֵיין, ווייל יודען זענען דעמאָלט כּמעט נאָר ניט געוועהן, אָדער גאַנץ ווֶעניג. אויף וועמען די שולד אַרויף צו וואַרפען אונ צו וועמען דעם כּעס אויסצולאָזען, עס האָט דאס פאָלק אויך געגונג קָרְבָּנוֹת געקאָסט, שולדיגע אונ אונשולדיגע, וואָרום, ווי דער שטיינער איז, האָבען זיך שלעכטע מענשען בענוצט דערמיט זיך נוֹקם צו זיין אין זייערע שׂוֹנְאִים, אונ איינער האָט געמוסרט אויף דעם אַנדערן, אַז ער געהערט צו דער סעקטע אונ עס זענען אַ סך אומזיסטע קָרְבָּנוֹת אַריינגעפאַלען. דאס אונגליק האָט ניט געקענט אַריבּערגעהן גלאַט אַזוֹי, אונ האָט איבּער־געלאָזען אַ שווערן איינדרוק, אויך פון די שולדיגע האָט מען אויסגעקוילעט, אַ סך האָט מען בעשטראָפט מיט ענוים קָשִׁים שאַנד אונ שפּאָט. נאָר דאס אַלץ האָט ניט געהאָלפען, אין מאָסקווע האָט געגנאַדי נאָר נישט געקאָנט טהון, דאָ האָבען די סעקטאַנטען שוטץ געהאט פון דער קְניאַגינע העלענא אונ פון דעם מיטראָ־פּאָליט זאָסימאָוו, וואָס זענען אַלֵיין געוועהן פייערינע סעקטאַנטען. דאס אָבּער האָט נאָך מעהר אין כּעס אַריינגעבראַכט דעם אַרכיעפּיסקאָפּ געגנאַדי, אונ צו איהם איז צוגעשטאַנען אַ בּעריהמטער נייסטליכער פון יענער צייט, יוֹסף סאַנין, וועלכער האָט צוגעצויגען צו זיך נאָך אַנדערע נייסטליכע אונ איגאַיינעם האָט מען זיך געלאָזט אומפּאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט מוסר'ן דעם עוֹלם פאַר דער גרויסער זינד, אונ אויפוועקען דאס פרומע קריסטליכע פאָלק זיך נוֹקם צו זיין אין די יודיש רוססישע נייע סעקטע, אונ אַזוֹי ווייט האָבען זיי ניט אויפ־געהערט זייער הייליגע מיססיאָן, בּיז זיי האָבען געפּועלט אַז יאָהאַן דער דריטער זאָל אים יאָהר 1504 צוזאַממענרופען איין אֲסִיפָה פון די גרעסטע נייסטליכע, אונ דאָ האָט מען בעשלאָסען, צו משפּט'ן אונ אויסראָטען אָהן רַחֲמָנוֹת אַללע סעקטאַנטען. דעם מיטראָפּאָליט זאָסימאָוו האָט מען ענטזאָגט, דעם דיאַק קוריצין אונ אַ אַרכימאַנדריט קאַססיאַן אונ מיט זיי נאָך מעהרער די הערשער, וואָס האָבען דיזע געשיכטע נאָך ניט פערגעסען, אונ האָבען דאַריבּער אַ בּליק בּע־קומען אויף יודען ווי אויף לעבעדיגע שׂוֹנְאִים פון דער קריסטליכער רעליגיאָן, דער בּליק האָט זיך געהאַלטען אויך אַ צייט שפּעטער בּיי דער רוססישער רעגירונג,

און יֶעדֶעסְמָאל, וֶוען עֶס הָאט זִיךְ גֶעהַאנְדֶעלְט יוּדֶען צוּ צוּלָאזֶען צוּ פֶּעְר־בְּרֵייטֶעְרְן דָאס הַאנְדֶעל אִין רוּסְסְלַאנְד, הָאט מֶען דִי אוּנְגְלִיקְלִיכֶע גֶעשִׁיכְטֶע דֶערְמָאנְט, און זֶעלְבְּסְט דָארְט וואוּ דִי רֶעגִירוּנְג אַלְלֵיין הָאט דֶערְקָאנְט וִוי נוּטְצְלִיךְ זֵיי קָאנֶען זַיין, הָאט מֶען זִיךְ פוּן דִי נוּטְצֶען אָפְּגֶעזָאגְט וִוי „פוּן נוּצֶען פוּן שׂוֹנְאִים פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן“.

וֶועדְלִיג יֶענֶע צַייט, קָאן מֶען רֶעכְנֶען אַז פּוֹלֶען אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַ שֶׁאנֶער מַדְרֵגָה וֶוענֶען בִּילְדוּנְג. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי יוּדֶען אוֹיךְ נָאכְגֶעטְהוּן אַנְדֶערֶע און זֶענֶען נִיט גֶעבְּלִיבֶּען פֶערְגְרֶאבְּט; וֶוענִיגְסְטֶענְס, זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהְן אַ סַךְ לַייטִישֶׁער פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד. פִיעל הָאבֶּען דֶערְצוּ מִיטְגֶעהָאלְפֶען דִי עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, וֶועלְכֶע דִי קֶאנִיגֶען בָּאנַא, זִיגִיזְמוּנְד'ס פְרוֹי, הָאט מִיט זִיךְ מִיט גֶעבְּרַאכְט פוּן אִיטַאלְיֶען. דִי צָאהל פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען הָאט דֶערְמָאלְט בֶּעטְרָאפֶען אַרִיבֶּער צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד און אִין פָּאזֶען און לוּבְּלִין זֶענֶען גֶעוֶועהְן צְוֵויי גְרוֹיסֶע קְהִלּוֹת. צוּם לֶערְנֶען פוּנ'ם תַּלְמוּד הָאבֶּען זִיךְ דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען דַוְקָא שְׁפֶּעט גֶעחַאפְּט, נָאר דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ דֶערְצוּ גֶענוּמֶען מִיט אַזַא חֵשֶׁק אַז נָאר גִיךְ הָאבֶּען זֵיי אִיבֶּערְגֶעיָאגְט דִי יוּדֶען פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער. דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס הָאבֶּען אִין פּוֹלֶען גֶעוִויזֶען אַוֶועג צוּם פִּלְפּוּל, וָואס שַׁארְפְט דֶעם מוֹחַ, זֶענֶען גֶעוֶועהְן צְוֵויי רַבָּנִים, ר' יַעֲקֹב פָּאלַאק און ר' שְׁלֹמֹה מֶענְץ פוּן מַאִינְץ, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אוֹיף דֶער אֶלְטֶער בֶּעזֶעצְט אִין פּוֹלִין און הָאבֶּען גֶעאֶפֶענְט דָארְט אַזֶעלְכֶע יְשִׁיבוֹת, וֶועלְכֶע הָאבֶּען פוּן אַלְלֶע זַייטֶען צוּגֶעשְׁלֶעפְּט אַהִין דִי בֶּעסְטֶע יוּנְגֶע לַייט און הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שֵׁמְ'עֶן אוֹיף דֶער וֶועלְט. זֵייעֶר אַרְבַּייט הָאבֶּען דֶערְנָאךְ אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דְרַיי בֶּערִיהְמְטֶע לוֹמְדִים ר' שָׁלוֹם שַׁכְנָא, וָואס אִיז גֶעוָוארֶען רַב אִין לוּבְּלִין, ר' שְׁלֹמֹה לוּרְיָא אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד און אִיז גֶעוֶועהְן אֵיינֶער פוּן דִי גְרוֹיסֶע קֶאפּ, וָואס דֶער גְלַאנְץ פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע יְשִׁיבוֹת הָאט זֵיי צוּגֶעצוֹיגֶען פוּן נָאנְט וַוייט. זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען הָאט עֶר פֶערְבְּרַאכְט אוֹיף אָנְצוּשְׁרַייבֶּען אַ פֵּירוּשׁ אוֹיפְ'ן תַּלְמוּד און חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען שׁוֹין נִיט קַיין יוּנְגֶער מַאנְן, בַּיי דְרַיי און זֶעכְצִיג יָאהר, הָאט עֶר פוּן דֶערְסְטְוֶוענֶען זַיין סֵפֶר נִיט גֶעעֶנְדִינְט. אוֹיסֶער זַיין גְרוֹיס בְּקִיאוּת, אִיז עֶר גֶעוֶועהְן אַ אֶמֶתְ'ער יְרֵא שָׁמַיִם, עֶר הָאט פַיינְד גֶעהַאט צְבוּעַ'קְעס און נִיט אֵיין מָאל אִיז עֶר אַרוֹיס מִיט שַׁארְפֶע און פַייעֶרִינֶע וֶוערְטֶער אֲפִילוּ גֶעגֶען דִי רַבָּנִים, וֶוען עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט בַּיי זֵיי עֶפִּיס אַ פַאלְשְׁקַייט. פוּן פִילָאזָאפְיֶע הָאט עֶר נִיט גֶעהַאלְטֶען, דֶערְפַאר אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוֶועהְן אַ גְרוֹיסֶער לִיבְּהָאבֶּער פוּן דֶער רֵיינֶער הֶעבְּרֶעאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע און פְּלֶעגְט בָּאוּ זַיין אוֹיף

די וואס היטען ניט אפ די כללים פון דקדוק, ר׳ משה בן ישראל איסערליש איז שוין געבארען געווארען אין קראקויא אונ האט געלערנט אין דער ישיבה פון ר׳ שלום שכנא. ער איז נאך געוועהן נאר א יונגער מאנן, ווען מען האט איהם מאכי אין זיין געבורטס־שטאדט אויפגענומען פאר רב, אונ ביי דרייסיג יאהר האט ער שוין אין גאנץ אייראפא געשפיעלט די איינענע ראללע, וואס ר׳ יוסף קארו אין ארץ ישראל אונ איז אים שטאנד געוועהן ארויסצוטרעטען נעגען „שלחן ערוך״ אונ אנשרייבען זיין בעריהמט ספר „מפה״, וואס דארט האט ער איינגענטליך צוגעפנענומען אללע דינים אונ מנהגים, אין וועלכע די אייראפאאישע יודען האבען זיך געהאלטען. ר׳ משה איסערליש האט שוין ליעב געהאט חכמות אונ חקירה ספרים: דעם רמבמ״ס „מורה נבוכים״ האט ער זעהר געאכטעט אונ פלעגט זיך אפט דאריבער קריגען מיט ר׳ שלמה לוריא, ער האט אויך געהאט א שטארקע ידיעה אין אסטראנאמיע אונ האט פערשטאנען דעם ווערטה פון געשיכטע. איהם האט אויך צו פערדאנקען געהאט איינער פון זיינע תלמידים ר׳ דוד גאנז, וואס ער האט ביי איהם, נאך אין דער פריי־העסטער קינדהייט, אויסגעארבייט א חשק צו לערנען וויסענשאפטען אונ ער האט איהם, אויסער תורה אונ תלמוד, בעקאנט געמאכט, ווי ווייט ער האט אלליין געקאנט, מיט די יסודות פון געשיכטע, געאגראפיע, מאטהעמאטיק אונ אסטראנאמיע. אז ר׳ דוד גאנז איז אלטער געווארען האט ער שוין געלערנט ביי די בעריהמטע חכמים פון יענער צייט קאפלער אונ טיחא דע בראהע, אונ האט א סך וויסענשאפטליכע זאכען אנגעשריבען אויף לשון קודש, כדי צו עפנען די אויגען פון זיינע ברידער, וואס האבען ניט פערשטאנען קיין פרעמדע לשונות. ער האט אויך געארבייט אין געשיכטע אונ עס איז פון איהם געבליבען א ספר „צמח דוד״, וואס מען קאן עס אפילו ניט רעכנען פאר קיין פאלקאמענע געשיכטע, נאר דאך איז עס שטארק צו נוטץ געקומען, ווייל עס האט דער־מאנט אזעלכע יודען, וואס האבען פון קיין שום זייטיגער זאך ניט געוואלט וויסען אונ האבען געמיינט אז אויסער דער גמרא איז גאר ניט געוועהן אונ עס וועט ניט זיין, אין א גאנץ אנדער וועלט אונ אין טויזענדער פערגאנגענע יאהרען: ער האט זיי געגעבען א ווינק אז מען טאר זיך ניט פערשליסען אין דעם ענגען וועלטעל, וואס מען דרעהט זיך איצט ארום, אז מען מוז מיט אפענע אויגען צוריק קוקען אויף דעם וואס איז געשעהען און דער־פון איינזעהן וואס עס קאנן נאך ווייטער זיין אונ ווי אזוי מען דארף זיך פיהרען אצונד...

דִי דָאזִיגֶע דְרַייא רַבָּנִים, ר׳ שָׁלוֹם שַׁכְנָא, ר׳ שְׁלֹמֹה לוּרְיָא אוּנ ר׳ מֹשֶׁה אִיסֶרְלִישׁ, הָאבֶּען אִין אַ קוּרְצֶער צַייט גֶעשְׁטֶעלְט דִי פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען אוֹיף אַזַא מַדְרֵגָה אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט רֶעכְט גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען פַאר דִי בֶּעסְטֶע לוֹמְדִים פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, בֶּאהֶמֶען, אִיטַאלְיֶען אוּנ אֲפִילוּ פוּן טִירְקַיי פְלֶעגְט מֶען שִׁיקֶען קַיין פּוֹילִין פְרֶעגֶען שַׁאֲלוֹת אוּנ אַז אִין דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן פְּרָאג אוּן פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיִן הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מַחְלוֹקֶת, הָאט מֶען זִיךְ פֶערְלָאזְט אוֹיף דִי פּוֹילִישֶׁע רַבָּנִים אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם. אִין פּוֹלִין הָאט טַאקִי דָאס לֶערְנֶען פוּנ׳ם תַּלְמוּד גֶעבְּלִיהט נָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אוֹפֶן; אִין קְלֶיינְסְטֶען שְׁטֶעדְטֶעל אִיז גֶעוֶועהן אַ יְשִׁיבָה אוּנ אַ בֵּית הַמִּדְרָשׁ, דִי בַּחוּרִים זֶענֶען גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אִיבֶּער דֶער תּוֹרָה אוּנ דִי בַּעֲלֵי בָּתִּים הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַאר דֶער גְרֶעסְטֶער מִצְוָה זֵיי אוֹיסְצוּהַאלְטֶען. אוֹיף דִי גְרוֹיסֶע יְרִידִים, זוּמֶער—אִין זָאסְלָאב אוּנ יַארָאסְלַאוו אוּנ ווִינְטֶער—אִין לֶעמְבֶּערְג אוּנ לוּבְּלִין, פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְפָאהְרֶען טוֹיזֶענְדֶער תַּלְמִידִים פוּן אַלֶע יְשִׁיבוֹת אוּנ דִי גְבִירִים הָאבֶּען דֶעמָאלְט גֶעהַאט דִי בֶּעסְטֶע גֶעלֶעגֶענְהַייט אוֹיסְצוּקְלוֹיבֶּען חֲתָנִים פַאר זֵייעֶרֶע טֶאכְטֶער. אַוַדַאי פְלֶעגֶען זִיךְ דִי יוּנְגֶע לַייט אָנְטְהוּן אַ כֹּחַ, יֶעדֶער הָאט גֶעוָואלְט אַרוֹיסְוַוייזֶען זַיין חֲרִיפוּת אוּנ דֶערְוַוייל הָאט מֶען אַלְץ גֶעשְׁלִיפֶען דֶעם מוֹחַ אוּנ אַזוֹי זַיינֶען אַרוֹיס פוּן פָּאלְנִישֶׁע יְשִׁיבוֹת אָפְּט אֱמֶת טִיפֶע לוֹמְדִים, אָבֶּער זֶעהר אָפְט אוֹיךְ נוּר אַזֶעלְכֶע וָואס דֶער עִיקָר אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן פִּלְפּוּל, פְּשָׁטְ׳לֶעךְ אוּנ הַמְצָאָה׳לֶעךְ, וָואס מֶען קֶאנְן זֵיי נוּר אָנְרוּפֶען פוּנְקֶען, אָבֶּער נִיט אַ פַייעֶר וָואס וַוארֶעמְט אוּנ בֶּעלַייכְטֶעט דֶעם מֶענְשֶׁענְס הַאַרְץ אוּנ אוֹיגֶען.

אִין עֶרְגִיץ הָאט מֶען אַזַא אַרְט לֶערְנֶען נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהְרֶען, נָאר אִין פּוֹלִין, וואוּ דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ נִיט גֶעמִישְׁט צוּ דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי גֶעלָאזְט לֶערְנֶען. יֶעדֶער פוּן דִי קֶאנִיגֶע הָאט בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען גֶעלְד, אָהְן אַ יוּדֶען אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעגֶעהן, בֶּעזָאנְדֶערְס נָאךְ בַּיי אַ גְרוֹיסֶע הַלְוָאָה, אוּן דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אִין זֵייעֶר אִינְוֶוענִיג לֶעבֶּען גֶעקָאנְט פִיהְרֶען, ווִי זֵיי הָאבֶּען גֶעוָואלְט. אַזוֹי אִיז גֶעוֶועהן דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין פּוֹלִין דִי גַאנְצֶע צַייט וָואס עֶס הָאבֶּען גֶעהֶערְשְׁט דָארְט מְלָכִים פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה יַאגֶעלָאנֶען. נָאר אֲפִילוּ נָאךְ זִיגִיזְמוּנְד דֶעם צְווֵייטֶענְס טוֹיט, אִים יָאהר 1572, וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ סְטֶעפְהַאן בַּאטְהָארִי, אִיז זֵייעֶר מַעֲמָד אוֹיךְ נִיט אֶרְגֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל דֶער נֵייעֶר קֶאנִיג הָאט אוֹיךְ גֶעהַאט דִי קְרוֹין צוּ פֶערְדַאנְקֶען ר׳ שְׁלֹמֹה אַשְׁכְּנַזִי פוּן דֶער טִירְקַיי אוּנ הָאט אִיהם גֶעמוּזְט פַאר דֶער טוֹבָה בֶּעצָאהלֶען מִיט פְרַיינְדְשַׁאפְט

נענען וויינע בּרידער. אַז מען האָט פלוצלונג אין ליטא דערפרישט די אַלטע בּעשולדיגונג וועגען בּלוט אויף פּסח, האָט זיך סטעפאַן בּאַטהאָרי אָנגענומען פאַר די יודען אונ האָט אָפענטליך ערקלערט, אַז אַללע וואָס האַלטען פון תורת משה קאָנען קיין בּלוט ניט פערניצען. ער האָט אויך ערלויבּט די יודען צו האַנדלען אין קריסטליכע ימים טובים, אונ אַזוי ווי עס האָבּען זיך אָנגעהויבּען האָרען טרויעריגע ידיעות, אַז אין פערשידענע שטאָדט פאַלט מען אָן אויף די יודען, מען הרג'ט אונ מען ראַבּעוועט זיי, האָט ער אַרויסגעלאָזט אַ בּעפעהל, אַז די רוצחים זאָלען בּעשטראָפט ווערען מיט'ן טויט אונ אַז דער היזק, וואָס יודען וועלען ליידען אין פערמעגען, זאָל פאַלען אויף אַללע קריסטליכע איינוואוינער פון דער שטאָדט. אַזוי האָט ער געמאַכט אַז די קריסטען אַלליין זאָלען אָבּהיטען איינער דעם אַנדערן מען זאָל די יודען קיין שום עולה ניט טהון, אונ די צוועלף יאָהר וואָס ער האָט געהערשט, (פון 1675 בּיז 1686), זענען אָבּגעלאָפען רוהיג.

אַז די יודען איז נאָר ניט שלעכט געוועהן אין פולין – האָבּען מיר דעם בּעסטען סימן פון אַ מעשה וואָס איז געבּליבּען פון יענער צייט וועגען אַ יודישען קאָניג וואָס האָט געהערשט עפּיס אין גאַנצען איין נאַכט. אויף ניט קיין קלאָרע מעשׂות, וואָס מען ווייסט אַלליין ניט פון וואַנען זיי נעהמען זיך אונ זיי געהען גלאַט אַזוי איבּער פון איין דור צום אַנדערן, קאָן מען געוויס ניט שטעלען; דעם עיקר איז אַוודאי שווער צו רעכנען פאַר אמת, נאָר עס האָט אין זיך פאָרט אַ ממשות, ווייל אפילו פון אַ אויסגעטראַכטע מעשה קאָן מען לייכט אַרויסזעהען אין וואָס פאַר אַ מצב עס האָבּען זיך געפונען די מענשען וואָס פון זיי געהט דער שמועס. ווען מיר וועלען אַזוי קוקען אויף דער מעשה פון שאול וואהל, וועלען מיר פערשטעהען אַז כּדי אויסצוטראַכטען אַזאַ זאַך האָבּען די יודען געמוזט בּעליעבּט זיין אין לאַנד אונ עס האָט בּיי פיעלע בּעדאַרפט זיין רעכט אַז אַ יוד זאָל אָנטהון די פולישע קרוין. די מעשה אַלליין דערצעהלט מען אַזוי: די פולישע עדעללייט האָבּען בּעדאַרפט אויסקלויבּען אַ קאָניג אונ צו ליעב דעם זענען זיי זיך צוזאַמענגעפאָהרען אין אַ שטעדטעל קרושוויץ. עס איז אָבּער זיי אונמעגליך געוועהן אויסצוגלייכען זיך, יעדער האָט געוואָלט איין אַנדערן, אונ עס איז געבּליבּען, אַז מען זאָל שטעלען בּיי נאַכט שומרים בּיי די ראַנאַטקעס אונ ווער עס וועט גאַנץ פריה אַריינקומען אין שטאָדט דער זאָל ווערען קאָניג. אויפ'ן אַנדערן טאָג איז גראַד שאול וואהל דער ערשטער אַריינגעקומען, מען האָט איהם בּאַלד געהאַפּט, געבּראַכט צו דער אסיפה אונ מען האָט איהם נאָר אָהן טענות געזאָגט אַז ער מוז איבּערנעהמען די פולישע מלוכה. ווי פיעל

עֶר הָאט זִיךְ נִיט בֶּעמִיהט זֵיי צוּ דֶערְוַויינֶען אַז פִּיהרֶען אַ מְדִינָה קָאן נִיט יֶעדֶער פוּן נַאס, וָואס מֶען זֶעצְט אִיהם אַנִידֶער אוֹיף דֶער קֶאנִיגְלִיכֶער שְׁטוּל אוּנ מֶען זָאגְט אִיהם מִיט גֶעוַואלְד: „זַיי אַ מֶלֶךְ״, הָאט עֶס נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶר קָאן מִיט זֵיי גָאר נִיט מַאכֶען הָאט עֶר גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אִיהם וֶוענִיגְסְטֶענְס גֶעבֶּען צַייט אוֹיף צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען זִיךְ. דַארוֹיף הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט מְרוּצָה וֶוערֶען אוּנ שָׁאוּל וַואהל הָאט זִיךְ פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ חֶדֶר מְיוּחָד. אַז עֶס אִיז אָבֶּער אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אַ גַאנְצֶער מֵעֵת לְעֵת אוּנ דֶער נַייֶער מֶלֶךְ אִיז נִיט אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען, הָאט דֶער עוֹלָם אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ בֶּעאוּנְרוּהִיגֶען, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי עֶדֶעלְלַייט, פִּיאַסְט, הָאט גֶעחַאפְּט אַ שְׁוֶוער אוּנ אִיז אַרַיין צוּ שָׁאוּל וַואהל מִיט אַ גֶעשְׁרֵיי אַז דָאס פָּאלְק קָאן נִיט זַיין אָהן אַיין קֶאנִיג. דֶעמָאלְט אִיז שָׁאוּל וַואהל אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען צוּ דֶער אֲסִיפָה אוּנ הָאט גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט דִי גַאנְצֶע צַייט תְּפִלָּה גֶעטְהוּן אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער זָאל צוּשִׁיקֶען דֶעם לַאנְד אַ פִירֶהרֶער וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין אוּנ אַז פִּיאַסְט הָאט זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט אִיהם צוּ שְׁטֶערֶען וֶוען עֶר הָאט קֵיינֶעם נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ אִיהם אַרַיינְגֶעהֶען אוּנ הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל בֶּעהַארְצְקַייט עוֹבֵר צוּ זַיין אוֹיף זַיינֶע וֶוארְטֶער צוּ לִיעבּ דֶער טוֹבָה פוּנ׳ם לַאנְד, דַארְף מֶען גָאר קֵיין בֶּעסֶערְן נִיט הָאבֶּען אוּנ דֶער גוֹרָל מוּז פַאלֶען אוֹיף אִיהם. אַלְלֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעפָאלְגְט, פִּיאַסְט אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג אוּנ אִין גַאנְץ פּוֹלִין, אַז מֶען הָאט גֶערֶעדְט פוּן אַ זַאךְ וָואס הָאט קֵיין מַמָּשׁוּת נִיט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְצוּגֶעהֶען אַ וֶוארְטֶעל: „עֶס וֶועט אַזוֹי פִיעל גֶעדוֹיעֶרְן וִוי פִיעל שָׁאוּל וַואהל׳ס מְלוּכָה״. אַזַא מַעֲשֶׂה אִיז גֶעבְּלִיבֶּען פוּן יֶענֶער צַייט, אוּנ וִוי אַזוֹי מֶען זָאל נִיט מְסוּפָּק זַיין אִין דֶעם, מוּז מֶען דָאךְ מוֹדֶה זַיין, אַז וֶוען דִי יוּדֶען וָואלְטֶען אִין פּוֹלֶען נִיט גֶעשְׁפִּיעלְט אַזַא גְרוֹיסֶע רָאלְלֶע, וָואלְט קֵיינֶעם גָאר נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען אַזַא זַאךְ אוֹיסְצוּטְרַאכְטֶען.

אַז מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ צוּם מַעֲמָד פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען אִינ׳ם זֶעכְצֶעהְנְטֶען יָאהר־הוּנְדֶערְט זֶעהְט מֶען, אַז עֶס אִיז זֵיי גֶעוֶועהן כִּמְעַט אַזוֹי גוּט וִוי זַייעֶרֶע בְּרִידֶער אִין דֶער טִירְקַיי. אֲפִילוּ וֶוען דֶער שְׁוֶועדִישֶׁער פְּרִינְץ סִיגִיזְמוּנְד דֶער דְרִיטֶער אִיז אַרוֹיף אוֹיפ׳ן טְהרָאן אוּנ הָאט אַבִּיסֶעל גֶעמוּזְט גֶעהֶען מִיט תְּקִיפוּת גֶעגֶען אַזֶעלְכֶע וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעגְנֶער פוּן דֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע, הָאט עֶר דִי יוּדֶען דַוְקָא פְרַיינְדְלִיךְ בֶּעהַאנְדֶעלְט: זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט אַלְלֶע רֶעכְטֶע, נָאר אֵיין זַאךְ הָאט עֶר אַיינְגֶעפִיהרְט: אַז נַייעֶ שׁוּלֶען זָאלֶען דִי יוּדֶען נִיט טָארֶען בּוֹיעֶן אָהן דֶער הַסְכָּמָה פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע. דֶעמָאלְט זֶענֶען אוֹיךְ דִי יוּדֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְפָאהרֶען אוֹיף

די גרויסע יְרִידים קיין לובלין און יאראסלאוויא איז בײ זײ געבליבען אַז מען זאל דארט מאכען שטענדיגע אֲסִיפוֹת. אהין זאלען קומען די גראסטע רבנים און לומדים און מען זאל איבעררעדען פון אלדינג, וואס איז נוגע דעם יודישען פאלק. אַזוי האט זיך אויסגעארבייט דער „ועד ארבע ארצות“, די פערזאמלונג פון פיער לאנדער, גראס־פולין, קליין־פולין, רייסען און ליטא, און די פערזאמלונג האט אַלאנגע צייט זעהר פיעל נוטצען געבראכט, ווייל דארט פלעגט מען נוט איבערקלעהרען יעדע זאך; און פון אַ דין תורה, וואס צווײ מענשען האבען געהאט צווישען זיך, ביז אַ צרכי צבור, וואס איז נאטהיג געוועהן פאר אַ גאנצער קהלה, האט מען זיך אַלץ פערלאזט אויף דעם ועד און ווי אַזוי מען האט דארט געפסק׳ט אַזוי איז עס שוין געבליבען און עס פלעגט מעהר ניט קומען צו קיין מחלוקת. דער ערשטער גרינדער פונ׳ם ועד איז געוועהן ר׳ מרדכי יפה: אַ געבארענער פון באהמען; ער האט געלעבט אין ווענעדיג, נאר אז עס האבען זיך דארטען אנגעהויבען רדיפות איז ער אַריבער קיין פולין און איז געווארען רב אין לובלין. ער איז געוועהן אַ גרויסער למדן, און די רבנים, וואס פלעגען זיך קיין לובלין צונויפפאהרען אויפ׳ן יריד, פלעגען איהם אָפט זייער בעלאסטיגען מיט אַ דין תורה, און דורך דעם איז בײ איהם געבארען געווארען די מחשבה צו מאכען אַ בעשטאנדיגען ועד, וואס זאל אכטונג געבען אויף דער הנהגה פון אַללע יודען און זעהען אַז עס זאל צווישען זײ תמיד זיין שלום און צופרידענהייט. נאך איהם איז געוועהן פארשטעהער פונ׳ם ועד דער לעמבערגער ראש ישיבה ר׳ יהושע פאלק כהן. הונדערט יאהר כסדר האט זיך געפיהרט דער ועד, נאר די נאהמען פון די איבריגע פארשטעהער זענען שוין געבליבען אונבעקאנט.

חאטש אין פולין האט דעמאלט קיינער ניט אָנגערירט די יודישע אמונה און עס איז נאר ניט פארגעקומען מען זאל די יודען אַרויפבריינגען זײ זאלען מוזען האבען אַ ויכוח, פון דעסטוועגען זעהט מען אז עס האבען זיך צווישען זײ געפונען אַ פּאר שרייבערס, וואס האבען אַרויסגעגעבען ביכער וועגען רעליגיאן. גענומען האט זיך עס דווקא ניט פון די קאטאלישע גייסטליכע, נאר פון דער קריסטליכער סעקטע וואס מען האט זײ גערופען, „האלבע יודען“. דער גרינדער פון דער סעקטע איז געוועהן סימאן בודני, איינער פון די גייסטליכע, וואס האבען זיך געהאלטען אין קאלווין׳ס דרך; ער האט געקאנט נוט גריכיש, אַביסעל אויך העברעאיש און האט געשאצט דעם תלמוד. פון איהם איז געבליבען זעהר אַ וואהלע איבערזעטצונג פון דער ביבעל. איינער פון

זַיינֶע אַנְהֶענְגֶער, סַארְטִין צֶעחָאוִויטְש, אַ פֶערְדְרֶעהטֶער קָאפּ, וָואס הָאט אַלְלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט וָואס עֶר וִויל, הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בּוּךְ וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער הָאפְנוּנְג אוֹיף מָשִׁיחַ'ס קוּמֶען, אוּנ הָאט דָארְט אַבִּיסֶעל גֶערֶעדְט אִיבֶּער יוּדֶען נִיט וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעשְׁוִויגֶען אוּנ אַ לוּבְּלִינֶער יוּד׳, ר׳ יַעֲקֹב פוּן בֶּעלְזִיץ, הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ סֵפֶר גֶעגֶען אִיהם אוּנ הָאט אִיהם אַזוֹי צוּשְׁלָאגֶען אַז עֶר הָאט זִיךְ גָאר נִיט גֶעקֶאנְט פוּן אִיהם אָבְּוַואשֶׁען. נָאךְ מֶעהר רוֹשֶׁם הָאט גֶעמַאכְט אַ סֵפֶר „חִזּוּק אֱמוּנָה“ וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ גֶעלֶעהרְטֶער קַרָאִים ר׳ יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם טְרָאקִי אוּנ וֶועלְכֶען מֶען הָאט דֶערְנָאךְ אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף׳ שְׁפַּאנִיש, דַייטְש, לַאטֵיינִיש אוּנ פְרַאנְצֶאזִיש. ר׳ יִצְחָק טְרָאקִי אִיז אִים יָאהר 1553 גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין טְרָאקִי, אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל נִיט וַוייט פוּן וִוילְנָא, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער לַמְדָן הָאבֶּען דִי פְּרִיצִים אָפְּט לִיעבּ גֶעהַאט מִיט אִיהם צוּ רֶעדֶען וֶועגֶען רֶעלִיגְיָאן; נִיט אֵיין מָאל אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען זֵיי אִיבֶּערְצוּשְׁפַּארֶען אוּנ, אַז עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶס אִיז נֶאטְהִיג דִי יוּדֶען זָאלֶען בֶּעשִׁיצֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען, הָאט עֶר אַלְלֶע זַיינֶע מֵיינוּנְגֶען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט זֵיי אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין זַיין סֵפֶר „חִזּוּק אֱמוּנָה“. וִוי וִויכְטִיג ר׳ יִצְחָק טְרָאקִ'ס סֵפֶר אִיז גֶעוֶועהן בַּיי דִי קְרִיסְטֶען — קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען דֶערְפוּן, וָואס אֵיינֶער פוּן דִי הֶערְצָאגֶע פוּן אָרְלֶעאַנְס אִיז אַ בַּעַל גֶעוֶועהן זִיךְ אַנִידֶערְזֶעצֶען אוּנ אָנְשְׁרַייבֶּען אַ תְּשׁוּבָה גֶעגֶען „חִזּוּק אֱמוּנָה“.

אָבֶּער טְרָאקִי נָאר אִין אֵיין פּוֹלִין הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַזוֹי גֶעגְלַאנְצְט. קוֹים הָאט מֶען אִין זִיךְ נָאר אַוֶועקְגֶעקֶעהרְט פוּן דָארְט הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע בִּילְדֶער, וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אִיז שׁוֹין אֲפִילוּ מִיט זֵיי גֶעוָואהנְט גֶעוָוארֶען. אִין דַייטְשְׁלַאנְד הָאט מֶען זִיךְ שְׁטַארְק אָנְגֶעחַאפְּט אִין לוּטְהֶער'ס בִּיטֶערֶע וֶוערְטֶער וָואס עֶר הָאט פַאר'ן טוֹיט אוֹיסְגֶערֶעדְט אוֹיף דִי יוּדֶען, אִין בֶּערְלִין אוּנ בְּרַאנְדֶענְבּוּרְג הָאט מֶען מִיט זֵיי גָאר נִיט גֶעטַעֲנָה'ט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעהֵייסֶען אָדֶער טוֹיפֶען זִיךְ אָדֶער גֶעהֶען וואוּהִין דִי אוֹיגֶען וֶועלֶען זֵיי טְרָאגֶען. צוּ דִי צָרוֹת הָאט נָאךְ בַּיים קוּרְפִירְסְט יָאאַכִים דֶעם צְוֵוייטֶען בֶּעדַארְפְט זַיין אַ יוּדִישֶׁער פִינַאנְץ־מִינִיסְטֶער, וָואס הָאט קְלָאמֶערְשְׁט גֶעמַאכְט פֶערְדְרֶעהטֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ אַ דָאקְטָאר לִיפָּאלְד, וָואס מֶען הָאט אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אַז עֶר הָאט פֶערְגִיפְטֶעט דֶעם קוּרְפִירְסְט: אַוַדַאי אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶען צוּם כְּלַל יִשְׂרָאֵל. דָאס קְלֵיינֶע בְּרוֹינְשְׁוַויינ הָאט אוֹיךְ נָאכְגֶעטַאנְצְט, אוּנ דֶער הֶערְצָאג הַיינְרִיךְ יוּלְיוּס

האָט קיין איינציגען יודען ניט איבערגעלאָזט אין לאַנד. אין אֶסְטֶערְרַייך איז אויך געוועהן אַ געמוטשעטע לעבען, ווייל דער קייזער רודאָלף דער צווייטער, וואס איז דווקא ניט געוועהן קיין שלעכטער און האט ניט איין מאל אָנגעזאָגט די גייסטליכע מען זאל זיך ניט טשעפּען צו די יודען און ניט אויסטראַכטען אויף זיי קיין בלבולים, האט פאַרט געמוזט יוצא זיין פאר דער וועלט און, אַז אַללע שכנים האָבען זיך גענומען זיי צו רודף'ן איז איהם עפּים אזוי ווי ניט אָנגעשטאַנען גאָר אין גאַנצען צו שווייגען און ער איז געצוואונגען געוועהן אַרויסצוגעבען אַ בעפעהל, אַז אין זעקס חדשים זאָלען די יודען שוין זיין פון יענער זייט אֶסטערְרַייך.

נאָך ערגער איז געוועהן די יודען אין איטאַליען. וואס זייער צאהל האט זיך אין דער לעצטער צייט פערקלײנערט, זענען די צרות גראָסער געוואָרען; אין וועגעדיג און רום האָבען זיך סך הכל געפונען ניט מעהר פון צוואַנציג טויזענד יודען, נאָר מיט דעם ביסעל האט מען זיך אויך גוט אָבגערעכענט. דער נייער פּאַפּסט גרעגאָר דער דרייצעהנטער, וואס האט געהערשט דרייצעהן יאָהר, פון 1572 ביז 1585, איז נאָך געוועהן אַ גראָסערער אַכזר פון פּאַול און פּיוס און וואו ער האָט נאָר מיט זיין רשעות געקאָנט טרעפען אַ יודען האט ער אַהין געציעלט מיט זיינע גיפטיגע פיילען. די יודישע דאָקטורים זענען פון לאַנג אָן געוועהן זייער בעליעבט אין איטאַליען און וויפיעל מען האט ניט געדייצט דאס פאָלק געגען יודען האט מען זיך פאַרט געווענדט צו זיי, ווייל מען האט געקאָנט זייער קאָננטניסע. אין גרעגאָר'ס צייט האָבען אין איטאַליען געשם'ט צוויי יודישע דאָקטוירים, ר' דוד דע פּאָמיס און ר' אליהו מונטלטו, און אַללע קריסטליכע חולים פלעגען דורך זיי בעקומען אַ רפואה שלמה. דאס איז, דאַכט זיך, ניט געוועהן אַזאַ גרויסער חטא און דעם פרומען פּאַפּסט וואָלט עס ניט בעדאַרפט אַזוי שטאַרק פערדריסען, נאָר וועמען געהט אָן דאס לעבען פון הונדערטער קראַנקע דאָרט וואו מען קאָן טהון אַ רעה? גרעגאָר האָט ניט לאַנג געטראַכט און האָט זיך געחאַפּט צו דער אַלטער גזרה, נאָר ער האָט זי נאָך בעפעסטיגט דערמיט, וואס ער האט בעשטימט די גראָסטע שטראָף אי פאַר דעם קראַנקען קריסט וואס אַ יוד וועט איהם היילען, אי פאַר דעם יודישען דאָקטאָר וואס וועט אפילו אין דער גראָסטער סכנה העלפען אַ קריסט. אויסער דעם האָט ער געמאַכט אַז פאַר יעדען חשד וואס עס וועט נאָר פאַלען אויף אַ יודען, אַז ער לאָסטערט די קריסטליכע רעליגיאָן און וויל קריסטען אַראָבפיהרען פונ'ם וועג, זאל איהם די אינקוויזיציאָן האָבען דאס רעכט צו משפט'ן. דעם

תַּלְמוּד הָאט עֶר אִין גַאנְצֶען גֶעפַּסְלְט אוּנ יוּדֶען הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט הַאלְטֶען אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע סְפָרוֹת, וָואס מֶען הָאט זַיי שׁוֹין אַ מָאל דוּרְכְגֶעקוּקְט אוּנ מֶען הָאט זַיי גֶעפוּנֶען פַאר כָּשֵׁר. בְּעזָאנְדֶערְס הָאט גְרֶעגָאר גֶעאַרְבַּייט יוּדֶען צוּצוּ־שְׁלֶעפֶּען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, נָאר דָא אִיז עֶר אוֹיךְ גֶעגַאנְגֶען גִיט וַוייט, נָאר מֶעהר מִיט תַּקִיפוּת: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אַז דִי יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת זָאלֶען אוֹיסְהַאלְטֶען אוֹיף זֵייעֶר רֶעכְנוּנְג עֶטְלִיכֶע גַייסְטְלִיכֶע, וָואס וֶועלֶען זַיי אַלְלֶע שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב דַרְשְׁ'נֶען וֶועגֶען הֵיילִיגְקַייט פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה אוּנ אַז אַ דְרִיטֶעל פוּן דִי יוּדֶען מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער מוּזֶען זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג גֶעפִינֶען בַּיי דִי דְרָשׁוֹת. גְרֶעגָאר הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דִי יוּדֶען קֶאנֶען זִיךְ אוֹיסְדְרֶעהֶען פוּן זַיינֶע בֶּעפֶעהלֶע אוּנ זַיי זָאלֶען בְּלַייבֶּען נָאר אוֹיף פַּאפִּיר אַזוֹי וְוִי עֶס אִיז שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל גֶעשֶׁעהֶען אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט אַלְלֵיין אַכְטוּנְג צוּ גֶעבֶּען אַז מֶען זָאל אַלְדִינְג פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְפָאלְגֶען; אַוַדַאי וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעקָאנְט, אִיז אַוֶועק, אוּנ דִי גֶעצֶאהלְטֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ אַנְטְלוֹיפֶען פוּן אִיטַאלְיֶען, הָאבֶּען גֶעבִיךְ גֶעקְרֶעכְצְט אוּנְטֶער דֶעם שְׁוֶוערֶען יָאךְ פוּן זַיינֶע בִּיטֶערֶע גְזֵרוֹת.

גְרִינְגֶער אִיז זַיי גֶעוָוארֶען וֶוען, אִים יָאהר 1585, אִיז ס י ק ס ט ו ס ד ע ר פ י נ פ ט ע ר גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט. פוּן אַ פְּרָאסְטֶען פַּאסְטוּךְ הָאט אִיהם גָאטט גֶעהָאלְפֶען צוּצוּשְׁלָאגֶען זִיךְ צוּ אַזַא הוֹיכֶער מַדְרֵגָה אוּנ וֶוערֶען דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער גַאנְצֶער קַאטָאלִישֶׁער וֶועלְט; דֶערְפוּן זֶעהט מֶען אַז קֵיין נַאר אִיז עֶר גֶעוִוים נִיט גֶעוֶועהן אוּנ מִיט אַ חָכָם קֶאנֶען שׁוֹין יוּדֶען דוּרְכְקוּמֶען. אִין דֶער צַייט פוּן סִיקְסְטוּס הָאט זִיךְ מַאכִי דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען שְׁטַארְק פֶערְבֶּעסֶערְט: פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר גֶעהַאט בַּיי זִיךְ אַ יוֹעֵץ ל א פ ע ץ, אֵיינֶער פוּן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען אַנְטְלָאפֶען גֶעוָוארֶען פוּן פָּארְטוּגַאל, אוּנ דֶער הָאט אִיהם גֶעוִוים נִיט צוּגֶערֶעדְט אוֹיף שְׁלֶעכְטֶען, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאבֶּען זִיךְ מַאכִי דִי יוּדֶען גֶעלָאזְט צַאפֶּען אַזוֹי וְוִי זֵייעֶר שְׁטֵיינֶער אִיז – אָנְזַאמְלֶען אִין זִיךְ אַ גַאנְץ עֲשִׁירוּת אוּנ דֶערְנָאךְ עֶס לָאזֶען אוֹיסְקְוֶועטְשֶׁען אַבִי זֶעהֶען אַ פְרֶעהלִיכֶע מִינֶע פוּן אַ שׂוֹנֵא, אוּנ דִי בֵּיידֶע זַאכֶען הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ וָואס סִיקְסְטוּס הָאט בַּאלְד מְבַטֵל גֶעוֶוען אַלְלֶע גְזֵרוֹת פוּן דִי פְרִיהֶרִיגֶע פֶּאפְּסְטֶע. עֶר הָאט נָאר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט דֶעם מִנְהָג פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע דְרָשׁוֹת, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעמוּזְט הֶערֶען, נָאר אִין אַלְלֶע אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען הָאט עֶר זַיי גֶעגֶעבֶּען פְרַייהַייט, אוּנ פִיעל פוּן זַיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּרִיקְצוּקוּמֶען קֵיין רוֹם. עֶר הָאט זַיי עֶרְלוֹיבְּט פְרַיי אָבְצוּהִיטֶען זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען אוּנ פִיהְרֶען גֶעשֶׁאפְטֶען מִיט קְרִיסְטֶען;

יודישע דאָקטוירים האָבען ווידער בעקומען דאָס רעכט צו פּראַקטיצירען צווישען קריסטען. דעמאָלט האָט אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע דער בעריהמטער יודישער דאָקטאָר ר׳ דוד דע־פּאמים, וואָס איז, אויסער מעדיצין, געוועהן אַ בקי אין לשון קודש אונ לאַטיינישׁ אונ האָט פון יוגענד אָן קיין גוטע שעה ניט געהאַט. אין דער צייט פון פּאָול דעם פיערטען האָט מען ביי איהם אָבגענאָ־ בעוועט זיין גאַנץ פערמעגען; פיוס דער פיערטער האָט איהם שוין אפילו בע־ האַנדעלט פריינדליכער אונ האָט איהם ערלויבט צו היילען קריסטליכע קראַנקע, נאָר דאָס האָט ניט לאַנג געדויערט, ווייל באַלד איז אויפגעשטאַנען פיוס דער פינפטער אונ ר׳ דוד האָט געמוזט פונקט אין די בעסטע יאָהרען, טהיילען דאָס מזל פון אַללע זיינע ברידער. ערשט אויף דער עלטער איז ער אויפגערעכט געוואָרען אונ אַז ער האָט זיך געפיהלט פריי האָט ער אָנגעשריבען אויף לאַטייניש זיין בעריהמט בוך, וואָס האָט געהייסען „דער יודישער דאָקטאָר“. אין דעם בוך ווייזט ר׳ דוד דע־פּאמים וויפיל גרויסע דאָקטוירים יודען האָבען אין איטאַליען אַרויסגעגעבען אונ ווי פיעל מלכים אונ שׂררות האָבען זיי דאָס לעבען צו פער־ דאַנקען; דאָרט האָט ער אויך איבערזעצט אַ סך ערטער פון דער גמרא, וואָס הייסט שטאַרק אָבהיטען דאָס געזונד אונ שטעללט הויך די לייט וואָס געבען זיך אָב מיט חולים. דאָס האָט ער געטהון מיט אַ כונה, כדי צו איבערצייגען די קריסטען אַז זיי שרעקען זיך אומזיסט פאַר׳ן תלמוד אונ מיינען אַז אין איהם ליעגט אַלל־דאָס בעז. זיין בוך, וואָס דער פירסט פראַנציסקא מאַריאַ פון אורבינא האָט עס ביי איהם אָנגענומען פאַר אַ מתנה, איז זעהר געפאַלען דעם פּאַפּסט סיקסטוס, ער האָט איהם שטאַרק מקרב געוועהן, אונ אַז דע־פּאמים האָט דערנאָך אַרויסגעגעבען אַ תלמודישעס ווערטערבוך אין דריי שפּראַכען האָט ער שוין זיין ספר סיקסטוס׳ן געבראַכט פאַר אַ מתנה׳ איבערהויפּט האָט סיקסטוס אָרדענטליך בעהאַנדעלט די יודען אונ אַז עס האָט זיך אַ מאָל געמאַכט וואָס אַ קריסט זעטשי האָט זיך געוועט מיט אַ יודען שמשון קינאַדו אונ די וועטע איז געגאַנגען דאַרויף, אַז ווי באַלד דער יוד וועט פערשפּיעלען מאַג איהם דער קריסט אויסשניידען פונ׳ם לייב אַ פונט פלייש, האָט דער פּאַפּסט געהייסען ביידע שטרענג בעשטראָפען, ווייל ער האָט פערשטאַנען אַז אַזא וועטע געהמט זיך דערפון וואָס צו טוידטען אַ יודען איז ביים קריסט אַ נאָר נישט, אונ ער האָט געוואָלט אַז די קריסטען זאָלען זעהען אַז דאָס לעבען פון אַ יודען האָט אויך עפּיס אַ ווערטה. אויך דעם יודען האָט ער בעשטראָפט דערפאַר וואָס ער האָט אין דער וועטע איינגעשטעלט זיין לעבען.

אַז סִיקְסְטוּס הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל פְרַיינְדְשַׁאפְט גֶעגֶען דִי יוּדֶען, הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז בַּיי אִיהם וֶועלֶען זֵיי אוֹיךְ פּוֹעֵל'ן עֶר זָאל כָּשֵׁר מַאכֶען דֶעם תַּלְמוּד. וֶוענִיגְסְטֶענְס, אִין דֶער אֵיינֶגֶענֶער אַרְט וִוי עֶס הָאט גֶעטְהוּן פִּיוּס דֶער פִיעְרְטֶער, וֶועלְכֶער הָאט נָאר גֶעהֵייסֶען אִיהם גוּט אִיבֶּערְקוּקֶען אוּנ אַרוֹיסְוַוארְפֶען דִי אֶרְטֶער, וָואס זֶענֶען גֶעגֶען דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דִי יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן מַאנְטוּאַ, מַאִילַאנְד אוּנ פֶערַארַא הָאבֶּען מַאכִי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעזוּנְדֶער שָׁלִיחַ, ר' בְּצַלְאֵל מַאסֶערַאנוֹ, קַיין רוֹם מִיט אַ בַּקָשָׁה צוּם פַּאפְּסְט וֶועגֶען תַּלְמוּד. מִיט לֶעדִיגֶע הֶענְד אִיז עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעקוּמֶען, אוּנ נָאר נִיךְ אִיז אַרוֹיס אַ בֶּעפֶעהל אַז דִי יוּדֶען מֶעגֶען פְרַיי הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ דֶעם תַּלְמוּד אוּנ אֲפִילוּ נָאךְ אַ מָאל אִיבֶּערְדְרוּקֶען.

פִינְף יָאהר הָאט אָבֶּער אִין גַאנְצֶען גֶעדוֹיעֶרְט דָאס גוּטֶע שְׁטִיקֶעל צַייט אוּנ קוֹים הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אוֹיסְגֶעגְלַייכְט דִי צוּבְּרָאכֶענֶע בֵּיינֶער, אִיז שׁוֹין וַוייטֶער אַרוֹיף אַ נַייעֶר פַּאפְּסְט, קְלֶעמֶענְטִי דֶער אַכְטֶער, וָואס הָאט אוֹיךְ, וִוי גְרֶעגָאר, גֶעהֶערְשְׁט דְרַייצֶעהן יָאהר אוּנ הָאט אִיהם אִין אַלֶעמֶען נָאכְגֶעטְהוּן. אַוַדַאי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי אַלְטֶע צָרוֹת: פוּן דְרוּקֶען דֶעם תַּלְמוּד הָאט שׁוֹין גָאר קַיין רֶעדֶע נִיט גֶעקֶאנְט זַיין, מֶען הָאט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן אַלֶּע שְׁטֶעדְט, וואו זֵיי הָאבֶּען גֶעווֹאהנְט, נָאר אִין רוֹם, אַנְקָאנַא אוּנ אַנְיוֹנְיָאן הָאבֶּען זֵיי נָאךְ גֶעמֶאנְט בְּלַייבֶּען, מֶען הָאט אָבֶּער בַּיי זֵיי צוּגֶענוּמֶען אַלֶּע פַּרְנָסוֹת אוּנ זֵייעֶר לֶעבֶּען אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פֶערְבִּיטֶערְט אַז שְׁטֶענְדִיג הָאבֶּען זֵיי נָאר גֶעטְרַאכְט וֶועגֶען אַ נַייעֶ הֵיים.

מֶעהר פוּן טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט, אִים יָאהר 1593, אַרוֹיס פוּן קְרֶעמָאנַא, פַּאוִויַא, לָאדִי אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, וָואס זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּנ'ם פַּאפְּסְט, אוּנ עֶס אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ שְׁטִיקֶעל גְלִיק וָואס פֶערְדִינַאנְד, דֶע מֶעדִיצִי דֶער הֶערְצָאג פוּן טָאסְקַאנָא, אוּנ וִוינֶצֶענְצָא גָאנְצַאגָא, הָאבֶּען זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט קַיין פִּיזַא, מָאדֶענַא, וֶוערָאנַא, פַּאדוּאַ אוּנ מַאנְטוּאַ, חָאטְשׁ זֵיי זֶענֶען נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז. נָאר וִוי גְרוֹיס דֶער כֹּחַ פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן — זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן, וָואס אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט פַאר זֵיי אוּנ הָאבֶּען עֶרְלוֹיבְּט דִי יוּדֶען צוּ דְרוּקֶען נָאר אַזֶעלְכֶע נִמְרוֹת, וָואס מֶען הָאט זֵיי פְרִיהֶער דוּרְכְגֶעקוּקְט אוּנ אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען דִי אֶרְטֶער, וָואס הָאבֶּען עֶפֶּיס אַ שַׁייכוּת צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. אִיבֶּערִיגֶענְס, הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין נִיט גֶעוָואלְט הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט דִי שׂוֹנְאִים אוּנ הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען אוֹיסְמֶעקֶען אַ סַךְ זַאכֶען, וָואס קַיינֶער

וָואלְט זִיךְ אֶפְשַׁר נִיט גֶעוָועהן גֶעשְׁטֶערְט. בַּיי דִי יוּדֶען אִיז דֶער עִיקָר גֶעוָועהן צוּ זָעהֶען דֶעם תַּלְמוּד נָאךְ אַ מָאל גֶעדְרוּקְט אוּנ בַּארִיבֶּער הָאבֶּען זַיי גֶעלָאזְט שְׁנַייְדֶען וִוי פִּיעל מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט, אַבִּי מַצִיל זַיין דָאס אִיבְּרִיגֶע. שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר אִיז דֶער בִּיטֶערֶער גוֹרָל גֶעפַאלֶען אוֹיךְ אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ מַארַאנֶען פוּן פֶערַארַא, וָואס הָאבֶּען דִי גַאנְצֶע צַייט, וָואס עֶס הָאט גֶעלֶעבְּט דִי עֶדְלֶע אוּנ גוּטְהֶערְצִיגֶע מִשְׁפָּחָה פוּנ'ם הֶערְצָאג דִי־עֶסְטֶע, פוּן קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעוואוּסְט, וַוייל זַיי הָאבֶּען נִיט גֶעמַאכְט קַיין חִלוּק צְוִוישֶׁען אַ אוּמָה אָדֶער אֱמוּנָה אוּנ יֶעדֶער מֶענְש, וָואס הָאט נָאר עֶהְרְלִיךְ גֶעוָואלְט פֶערְדִיעֶנֶען זַיין שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, הָאט זִיךְ גֶעקֶאנְט דָארְט רוּהִיג וָואהנֶען. דֶערְפַאר זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעוָועהן זֶעהר גֶעטְרַיי אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אוּנ אַז דִי פְּרִינְצֶעסִין לֶעאָנָארַא אִיז קְרַאנְק גֶעוָוארֶען הָאבֶּען זַיי אִין דִי שׁוּהלֶען גֶעזָאגְט תְּהִלִים אוּנ גָאט גֶעבֶּעטֶען פַאר אִיהר גֶעזוּנְד. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער דֶער לֶעצְטֶער פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה, אַלְפָאנְסָא דֶער צְוַוייטֶער, גֶעשְׁטָארְבֶּען אָהן קִינְדֶער אוּנ דֶער פַּאפְּסְט הָאט בֶּעדַארְפְט זַיין דֶער יוֹרֵשׁ. דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּאלְד גֶעזֶעהֶען אַז דָא וֶועט זִיךְ זֵייעֶר גוֹרָל אֶנְדֶערְן אוּנ זַיי הָאבֶּען נָאר גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל זַיי גֶעבֶּען צַייט אוֹיף צוּ עֶנְדִיגֶען זֵייעֶרֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ אַוֶועקְפָאהרֶען. דֶער פַּאפְּסְט הָאט זַיי אֲפִילוּ עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען נָאךְ פִינְף יָאהר, וַוייל עֶר הָאט מוֹרָא גֶעהַאט מִיט אַ מָאל צוּ פֶערְווִיסְטֶען דִי שְׁטֶאדְט, נָאר דִי אִינְקְווִיזִיטָארֶען הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען דָארְט אַרוּמְצוּדְרֶעהֶען אוּנ זוּכֶען חֲטָאִים, אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז וָואס פְּרִיהֶר זַיי וֶועלֶען זַיין פוּן יֶענֶער זַייט גְרֶענֶעץ אִיז פַאר זַיי גְלַייבֶּער. אַזוֹי הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמוּזְט אַרוֹיס פוּן פֶערַארַא, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען אַז כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא הָאבֶּען זַיי אִין יֶענֶער צַייט נִיט גֶעהַאט קַיין ווִינְקֶעל, וואוּ זַיי זָאלֶען קֶאנֶען רוּהִיג אוּנ זִיכֶער אַנִידֶערְלֶעגֶען דֶעם קָאפּ.

מַארַאנִישֶׁע קְהִלּוֹת אִין אַמְשְׁטֶרְדַם, הַאמְבּוּרְג אוּנ בָּארְדָא.

(1648—1593 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דִי וֶועלְט פִּיהְרְט זִיךְ אָבֶּער נָאךְ אִיהרֶע כְּלָלִים אוּנ, וֶוען דֶעם זִינְדִיגֶען בְּלִינְדֶען מֶענְשֶׁען וַוייזְט זִיךְ אוֹיס אַז זַיין הָאפְנוּנְג אִיז שׁוֹין אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען, זֶעהט מֶען דֶערְנָאךְ אַז דִי הַשְׁגָחָה הָאט זִיךְ בֶּעצַייטֶענְס גֶעזָארְגְט פַאר אִיהם אוּנ הָאט אִיהם אָנְגֶעגְרֵייט אַ וֶועג, עֶר זָאל זִיךְ וַוייטֶער קֶאנֶען גֶעהֶען אוּן אוֹיס־

פִּיהרֶען דָאס שְׁלִיחוּת וָואס דֶער הִימְלִישֶׁער בֶּעשֶׁעפֶּער הָאט אוֹיף אִיהם אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט. אַזוֹי אִיז עֶס אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען מִיט דִי יוּדֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס מִיט דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ פּוּנְקְט דֶעמָאלְט, וָוען מֶען הָאט זֵיי אוּמֶעדוּם גֶעטְרִיבֶּען אוּנ גֶעיָאגְט וִוי ווִילְדֶע חַיוֹת הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ נַייעֶם פְּלַאץ אוּנ דַוְקָא אִין אַזַא ווִינְקֶעל וָואס דָארְטֶען הָאט גֶעהֶערְשְׁט דָאס ווִילְדֶע שְׁפַּאנְיֶען.

הָאלְלַאנְד הָאט פַּאר דִי מַארְרַאנֶען גֶעאֶפֶענְט אַלְלֶע טוֹיעֶרֶן, אוּנ קוֹים אִיז פוּן דָארְט פֶערְשְׁוואוּנְדֶען דִי מַאכְט פוּן שְׁפַּאנְיֶען הָאבֶּען זִיךְ אַהִין גֶעלָאזְט אַלְלֶע, וָואס הָאבֶּען אִין עֶרְגִיץ נִיט גֶעפוּנֶען קַיין מָקוֹם מְנוּחָה, אוּנ אוֹיךְ דִי עֶטְלִיכֶע מַארְרַאנִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, וָואס הָאבֶּען דִי לֶעצְטֶע צייט גֶעוָואהנְט אִין אַנְטְוֶוערְפֶּען, בְּרִיסֶעל אוּנ גֶענְט אוּנ זֶענֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶעקְצוּוַוארְפֶען דִי דָאזִיגֶע שְׁטֶאדְט. קַארְל דֶער פִינְפְטֶער הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אַז אִין נִידֶערְלַאנְד (הָאלְלַאנְד) זָאלֶען זִיךְ אַרוּמְדְרֶעהֶען יוּדֶען אוּנ הָאט בִּיסְלֶעכְוַוייז אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַיינְצוּפִיהרֶען דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן, אָבֶּער דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ, וָואס הָאלְלַאנְד הָאט זִיךְ מִיט דֶער צייט נָאר אָבְּגֶערִיסֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען. אֵיינֶער פוּן דִי בְּכָבוֹדֶ'ע יוּדֶען, ר' שְׁמוּאֵל פַּאלְלַאכֶע, וָואס דֶער קֶאנִיג פוּן מַארָאקָא הָאט אִיהם אִין נִידֶערְלַאנְד אַנִידֶערְגֶעזֶעצְט פַּאר קָאנְסוּל, הָאט אוֹיפְגֶעגֶעבֶּען דֶעם פְּלַאן אִין דֶעם מַאגִיסְטְרַאט מֵיידֶעלְבָּארְג מֶען זָאל אַרַיינְלָאזֶען דִי מַארְרַאנֶען אוּנ זֵיי גֶעבֶּען אַלְלֶע פְּרַייהַייט, אוּנ דֶער מַאגִיסְטְרַאט הָאט מַסְכִּים גֶעוֶועהן, עֶר הָאט אֲפִילוּ גֶעוָואלְט אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין דֶער גֶעגֶענְד זֶעעֶלַאנְד וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעהֶערְט צוּ נִידֶערְלַאנְד, נָאר דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען עֶס נִיט דֶערְלָאזְט. אַוַודַאי אַז הָאלְלַאנְד הָאט פוּן זִיךְ אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען דֶעם עוֹל פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּנ דֶער עֶדְלֶער פִירְסְט ווִילְהֶעלְם פוּן אָרַאנְיֶען הָאט דָארְט הוֹיךְ אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דִי פָאהן פוּן פְרַייהַייט אוּן גְלַייכֶע רֶעכְטֶע פַאר אַלְלֶע, הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען בַּאלְד גֶעוֶוענְדֶעט זֵייעֶרֶע אוֹיגֶען אַהִין, ווּאוּ זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקֵייט אַרָאבְּצוּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי מַאסְקֶע פוּן קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ אָפֶען אָנְנֶעהמֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה.

דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַלְלֵיין צוּ פָאהרֶען אוּנ הֶעלְפֶען דֶערְצוּ אַנְדֶערֶע, אִיז גֶעוֶועהן אַ מַארְרַאנִישֶׁע פְרוֹי מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס; זִי מִיט אִיהר מַאנְן נַאסְפַּאר לָאפֶּעס הָאמֶעס, מִיט אִיהרֶע צְווֵיי זִיהן אוּנ בֵּיידֶע טָאכְטֶער אוּנ נָאךְ מִיט אַסַךְ רַייכֶע קְרוֹבִים הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אַלְלֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט אִין אַ אוּנְבֶּעקַאנְט אָרְט, וָואס דֶערְוַוייל הָאבֶּען זֵיי נָאר גֶעוואוּסְט אַז זֵיי וֶועלֶען דָארְט גֶעפִינֶען דָאס אַיינְצִיגֶע

גְלִיק — זִיךְ נִיט דַארְפֶען פַארְשְׁטֶעלֶען אוּנ בְּלַייבֶּען דָאס וָואס זַיי זֶענֶען. צוּם אָנְהוֹיבּ הָאט זִי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אִיהר שָׁאנֶע טָאכְטֶער מַארְיַא נוּנֶעס אוּנ אוֹיךְ דֶעם אֶלְטֶערְן זוּהן אוֹיף דֶער שִׁיף וָואס יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט אַרוֹיסְ־גֶעפִיהרְט צֶעהן מַארְרַאנִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת קַיין הָאלְלַאנְד. זִי אִיז גֶעוֶועהן פֶערְזִיכֶערְט אַז מַארְיַא נוּנֶעס וֶועט מִיט אִיהר שֶׁאנְקַייט אוּמֶעדוּם נוֹשֵׂא חֵן זַיין אוּנ וֶועט דִי דָאזִיגֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט פָאהרֶען צוּם עֶרְשְׁטֶען, בַּייִשְׁטֶעהֶען אִין אַלֶּע זַייעֶרֶע נוֹיטְהֶען. בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער סַכָּנָה הָאט זִיךְ מַאקִי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי אַלְטֶע מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס אִיז גָאר קַיין נַאר נִיט גֶעוֶועהן, אוּנ אַז הָאבֶּען אַ טָאכְטֶער אַ יְפַת תֹּאַר אִיז נִיט קַיין גְרוֹיסֶער חִסָּרוֹן. אוֹיפְ'ן וֶועג, אִין מִיטֶען יַם אִיז אוֹיף זַיי אָנְגֶעפַאלֶען אַ עֶנְגְלִישֶׁע שִׁיף אוּנ הָאט זַיי אַוֶועקְגֶעפִיהרְט קַיין עֶנְגְלַאנְד. מַארְיַא נוּנֶעס אִיז אַזוֹי גֶעפָאלֶען דֶעם קַאפִּיטַאן, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ עֶנְגְלִישֶׁער הֶערְצָאג, אַז עֶר הָאט בַּאלְד גֶעוָואלְט מִיט אִיהר חֲתוּנָה הָאבֶּען. עֶס אִיז בַּיי אִיהם קַיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז זִי קוּמְט אַרוֹיס פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גָאר גֶעוואוּנְדֶערְט פַאר וָואס זִי בֶּעשְׁטֶעהט נִיט אוֹיף אַזַא וואהלֶען שִׁדוּךְ. אַז זַיי זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען קַיין לָאנְדָאן, הָאט בַּאלְד דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט גֶעקְלוּנְגֶען מִיט דֶער שֶׁאנֶער פָּארְטוּגִיזִין אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רַעשׁ אַז דִי קֶענִיגִין עֶלִיזַאבֶּעטְה הָאט אוֹיךְ גֶעוָואלְט אָנְקוּקֶען דָאס שְׁטָאלְצֶע מֶעדְכִין, וָואס הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזָאגְט פוּן אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּעסְטֶע עֶנְגְלִישֶׁע אַרִיסְטָאקְרַאטֶען, אוּנ הָאט זִי בֶּערְבֶּעטֶען צוּ זִיךְ. דִי קֶענִיגִין אִיז אִיבֶּערְרַאשְׁט גֶעוָוארֶען פוּן אִיהר שֶׁאנְקַייט אוּנ אִיז מִיט אִיהר אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִין דִי גַאסֶען אִין אַ אָפֶענֶער קַארֶעטֶע. אַוַדַאי הָאט עֶס נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט אוּנ דִי אַלֶּע, וָואס מֶען הָאט גֶעבְּרַאכְט קַיין לָאנְדָאן וִוי גֶעפַאנְגֶענֶע, זֶענֶען פְרַיי אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען, אוּנ דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זַיי נָאךְ גֶעגֶעבֶּען אַלֶּע מִיטֶעל זַיי זָאלֶען זִיכֶער קֶענֶען קוּמֶען קַיין הָאלְלַאנְד. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַ שְׁטוּרְמְווִינְד אוֹיפְ'ן יַם, זַייעֶרֶע צְוַויי שִׁיפֶען זֶענֶען שִׁיער נִיט אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען אוּנ קוֹים מִיט גְרוֹיסֶע צָרוֹת הָאבֶּען זַיי זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין עֶמְדֶען.

אִין עֶמְדֶען הָאבֶּען גֶעוָואהְנְט זֶעהר וֶועניג יוּדֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען קַיין שׁוּם בֶּעגְרִיף נִיט גֶעהַאט פוּן דִי מַארְרַאנֶען, אוּנ דֶערְפַאר אִיז זַיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן מִיט זַיי זִיךְ דוּרְכְשְׁמוּעֶסְ'ן וֶוענֶען תַּכְלִית פוּן דֶער נְסִיעָה. עֶרְשְׁט אַז דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען בַּיים רֶעדֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרַיינְוַוארְפֶען לָשׁוֹן־קוֹדֶשׁ־וָוארְ־טֶער, הָאבֶּען זִיךְ דִי עֶמְדֶענֶער יוּדֶען צוּ זַיי צוּגֶעלָאזְט אוּנ יַעֲקֹב טִירַאדָא

האָט דעם אֵיינְצִיגֶען לַמְדָן פוּן דאָרְט, ר׳ משֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי, אוֹיסְגֶעזָאגְט דעם סוֹד אַז זֵיי וִוילֶען ווִי וַוייט נִיכְטֶער אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. ר׳ משֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי הָאט אִיהם אָבֶּער אָבְּגֶעהַאלְטֶען עֶר זָאל עֶס נִיט טְהוּן אִין עֶמְדָען, וַוייל אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶאדְטֶעל מוּזֶען בַּאלְד אַלֶע גֶעוָואהר וֶוערֶען אוּנ עֶס קֶען חָלִילָה שַׁאדֶען דִי יוּדֶען. דַארִיבֶּער אִיז זַיין עֵצָה גֶעוֶועהן אַז דִי מַארְרַאנֶען זָאלֶען פָּאהרֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ עֶר אַלֵיין הָאט זֵיי אוֹיךְ צוּגֶעזָאגְט אַהִין נִיךְ צוּ קוּמֶען מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה אוּנ דָארְט בְּלַייבֶּען זֵייעֶר מַדְרִיךְ אִין יוּדִישְׁקַייט. אַזוֹי אִיז עֶס טַאקִי גֶעשֶׁעהֶען: דעם 22 אַפְּרִיל 1593 זֶענֶען דִי מַארְרַאנֶען אָנְגֶעקוּמֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ ר׳ משֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי הָאט אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּן אִיז זֵיי בַּאלְד נָאכְגֶעפָאהרֶען. מִיט גרוֹיס שִׂמְחָה הָאט יַעֲקֹב טִירַאדָא, וָואס אִיז שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן בַּיי דִי אֶלְטֶערֶע יָאהרֶען, זִיךְ גֶעלָאזְט מַל זַיין אוּנ אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן דִי אִיבְּרִיגֶע, אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ קְלֵיינֶע קְהִלָה פוּן גֵרִים. פִיעל הָאט זֵיי מִיטְגֶעהָאלְפֶען דֶער קָאנְסוּל ר׳ שְׁמוּאֵל פַּאלַאכֶע אוּנ פוּן מַאדֵייַרַא אִיז צוּ זֵיי צוּגֶעקוּמֶען דֶער בֶּעקַאנְטֶער מַארְרַאנִישֶׁער דִיכְטֶער, יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל בֶּעלְמָאנְט, וָואס הָאט זֵיי גֶעשְׁטַארְקְט מִיט זַיינֶע שֶׁאנֶע לִיעדֶער אוּנ הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת פוּן דֶער אִינְקְוִיזִיצְיָאן אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ מִיט דֶעם נָאהמֶען „אִיוֹב“. דִי צָאהל פוּן דִי מַארְרַאנֶען הָאט זִיךְ יֶעדֶעס מָאל פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ נָאר נִיךְ הָאבֶּען זֵיי בֶּעקוּמֶען אַ נַייעֶם חַבֵר וָואס הָאט זֵיי גְרוֹיס כָּבוֹד גֶעמַאכְט: דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַלָאנְזָא דֶע הֶערֶעַרַא, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען אוּנ פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׁפַּאנִישֶׁע שְׂרָרוֹת, זַיין עֶלְטֶער־זֵיידֶע, דֶער קַאפִּיטַאן גָאנְזַאלְוָוא דֶע קָארְדָאבָה, הָאט אַ מָאל אַיינְגֶענוּמֶען נֶעאַפָּאל, עֶר אַלֵיין אִיז גֶעוֶועהן גוּבֶּערְנַאטָאר אִין קַאדִיקְס, נָאר אַז דִי עֶנְגְלֶענְדֶער הָאבֶּען אָבְּגֶענוּמֶען דִי שְׁטָאדְט אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַוֶועקְגֶעפִיהרְט קַיין לָאנְדָאן, הָאט עֶר זִיךְ דָארְט אוֹיסְגֶעבֶּעטֶען דִי פְרַייהַייט אוּנ אִיז אַוֶועק קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם מִיט דֶער הָאפְנוּנְג אַז עֶר וֶועט דָארְט אוֹיסְפִיהרֶען זַיין אַלְטֶען גֶעדַאנְק אוּנ וֶועט זִיךְ אוּמְקֶעהרֶען צוּ דֶער אֱמוּנָה פוּן זַיינֶע אָבוֹת. אִין אַמְשְׁטֶערְדַם הָאט עֶר זִיךְ טַאקִי מְגַיֵיר גֶעוֶועהן אוּנ הָאט פֶערְנוּמֶען דֶעם שֶׁאנְסְטֶען פְּלַאץ אִין דֶער קְלֵיינֶער מַארְרַאנִישֶׁער קְהִלָה. עֶר הָאט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען אַבְרָהָם דֶע הֶערֶעַרַא אוּנ אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען אַ יוּד מִיט׳ן גַאנְצֶען הַארְצֶען, עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אִין גַאנְצֶען אוֹיפ׳ן דֶרֶךְ פוּן ר׳ יִצְחָק לוּרְיָא אוּנ הָאט אִיבֶּערְזֶעצְט אוֹיף פָּארְטוּגֶעזִישׁ אַ סֵפֶר וֶוענֶען קַבָּלָה.

פון דֶעסְטְווֶעגֶען איז די מַארְרַאנֶען נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען בִּיז זַיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אוֹיף אַ פֶּעסְטֶען פוּס. די עֶרְשְׁטֶע דְרַיי יָאהר הָאט זִיךְ אוֹיף זַיי קֵיינֶער נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוּנ די קְרִיסְטֶען הָאבֶּען נָאר נִיט גֶעוואוּסְט וָואס דָא גֶעהט פָאר. פְּלוּצְלוּנְג הָאט מֶען אִים יָאהר 1596 בֶּעמֶערְקְט אַז די מַארְרַאנֶען קוּמֶען זִיךְ צוּנוֹיף אוֹיף אַ בֶּעשְׁטִימְט אָרְט, וַוייל עֶס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן יוֹם כִּפּוּר אוּנ זַיי זֶענֶען זִיךְ אַלֶע צוּנוֹיפְגֶעגַאנְגֶען דַאוְונֶען; די קְרִיסְטֶען אִיז נָאר אוֹיפְ'ן מֹחַ נִיט גֶעקוּמֶען אַז דָאס קֶענֶען זַיין יוּדֶען אוּנ זַיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט, אַז דָאס אִיז עֶפִּיס אַ שֶׁעדְלִיכֶע קְרִיסְטְלִיכֶע סֶעקְטֶע. דֶערְפַאר זֶענֶען זַיי אִיבֶּערְגֶעפַאלֶען אוֹיף דֶעם מִנְיָן, אוּנ אַזוֹי וִוי די מַארַאנֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אִיבֶּערְגֶעשְׁרָאקֶען פוּן פְרִיהֶער אוּנ די הַנְהָגוֹת פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן זֶענֶען זַיי נָאךְ גוּט גֶעלֶעגֶען אִין קָאפּ, אִיז גֶעוָוארֶען אַ גֶעלוֹיף אוּנ אַ דֶערְשְׁטִיקֶענִיש אוּנ מֶען הָאט דֶערְוַוייל גֶעחַאפְּט ר׳ משֶׁה אוּרִיָהוּ הַלֵוִי מִיט זַיין זוּהן, וָואס הָאבֶּען גֶעדַאוֶוענְט פַאר'ן עָמוּד אוּנ מֶען הָאט זַיי אַיינְגֶעזֶעצְט, נָאר אֵיין יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט זִיךְ נִיט דֶערְשְׁרָאקֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זֶעהר גוּט גֶערֶעדְט לַאטֵיינִיש, הָאט עֶר בַּאלְד אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְט די קְרִיסְטֶען אַז זַיי הָאבֶּען אַ טָעוּת, אַז זַיי זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט זַיי אַ לַאנְגֶע צַייט גֶענוֹיטְהְ צוּ פֶערְלֵייקֶענֶען זֵייעֶר אֱמֶת'ן גְלוֹיבֶּען אוּנ וָואס פִיהְלֶען זִיךְ גְלִיקְלִיךְ וָואס זַיי קֶענֶען אִין הָאלְלַאנְד פְרַיי דִינֶען גָאטט אוּנ דֶערְפַאר בֶּעצָאהלֶען דֶעם לַאנְד מִיט זֵייעֶר נִיצְלִיכְקַייט, וַוייל זַיי זֶענֶען אַלֶע גֶעקוּמֶען אוּנ הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע מִיטֶעל צוּ בֶּעלֶעבֶּען דֶעם הַאנְדֶעל. זַיינֶע רֶעד זֶענֶען זֶעהר גֶעפֶעלֶען; טַאקִי אִין דֶער אֵיינֶענֶער שָׁעָה הָאט מֶען בֶּעפְרַייהט ר׳ משֶׁה אוּרִיָה הַלֵוִי מִיטְ'ן זוּהן אוּנ זַיי זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ עֶנְדִיגֶען דֶעם תַּעֲנִית מִיט אַ גְרִינְג הַארְץ אוּנ דַאנְקֶען דֶעם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, וָואס עֶר הָאט זַיי גֶעלָאזְט אָבְּקוּמֶען נָאר מִיט אַ שְׁרֶעק. דֶערְפוּן אִיז אָבֶּער נָאךְ די מַארְרַאנֶען אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַ טוֹבָה, וַוייל פְרִיהֶר אִיז די זַאךְ צוּגֶעגַאנְגֶען אוּנְטֶער אַ דֶעקְטוּךְ אוּנ זַיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶע'יִשוּב'ט צוּ זָאלֶען זַיי אָפֶּען אַרוֹיסְוַוייזֶען אַז זַיי זֶענֶען יוּדֶען; קוּים אִיז שׁוֹין אָבֶּער דֶער סוֹד אַרוֹיס הָאבֶּען זִיךְ די מַארְרַאנֶען גֶעוֶוענְדֶעט גְלַייךְ צוּם מַאגִיסְטְרַאט מִיט אַ בַּקָשָׁה מֶען זָאל זַיי עֶרְלוֹיבֶּען אוֹיסְצוּבּוֹיעֶן זֵייעֶר אֵיינֶענֶע שׁוּהל. מֶען הָאט זַיי בַּאלְד גֶעגֶעבֶּען אַיין עֶרְלוֹיבְּנִיש. יַעֲקֹב טִירַאדָא הָאט מְנַדֵר גֶעוֶועהן דָאס גַאנְצֶע גֶעלְד וָואס מֶען הָאט נֶאטְהִיג גֶעהַאט בַּארוֹיף, דֶערְפַאר הָאט מֶען די שׁוּהל גֶערוּפֶען אוֹיף

זַיין נָאהמֶען „בֵּית יַעֲקֹב״ אוּנ אִים יָאהר 1598 הָאט מֶען מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה גֶעמַאכְט דֶעם חֲנוּכַּת הַבַּיִת.

אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיז טַאקִי הָאלְלַאנְד נִיט גֶעוֶועהן צוּ דֶערְקֶאנֶען: דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען וָוארְט אוּנ הָאבֶּען מִיט זֵייעֶר קַאפִּיטַאל שְׁטַארְק גֶעאַרְבֵּייט, אוּנ פּוּנְקְט וֶועןן שְׁפַּאנְיֶען אִיז גֶעוָוארֶען פֶערְפִינְסְטֶערְט אוּנ דֶער בִּיטֶערֶער קֶאנִיג פִּילִיפּ דֶער צְוֵויטֶער הָאט בֶּעקוּמֶען מַכּוֹת אוֹיפְ׳ן לַייבּ אוּנ הָאט גֶעהַאלְטֶען בַּיי דֶער גְסִיסָה, הָאט אַמְשְׁטֶערְדַם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּלִיהֶען נָאר אוֹיף אַיין אַנְדֶער אַרְט אוּנ דִי אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען דֶערְפִיהלְט דֶעם כֹּחַ פוּן יוּדִישֶׁע פֶאהִיגְקַייטֶען, אַוַדַאי אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען גֶעוֶועהן זֶעהר גְלֶאנְצֶענְד אוּנ כִּמְעַט אַלֶע טָאג פְלֶעגֶען צוּקוּמֶען נַייעֶ בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען פוּן דֶערְוַייטֶענְס שׁוֹין גֶעהֶערְט דִי גְדוּלָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ מִיט גְוַואלְד אוֹיסְגֶערִיסֶען פוּן דִי אַלְטֶע אֶרְטֶער, וואוּ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אֲפִילוּ עֲשִׁירוּת אוּנ כָּבוֹד. אִין דֶעם יָאהר וָואס מֶען הָאט גֶעאֶפֶענְט דִי שׁוּל, אִיז גֶעקוּמֶען מַאיָאר רָאדְרִיגֶעס מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה, בַּאלְד דֶערְנָאךְ זֶענֶען פוּן פָּארְטוּגַאל אַנְטְלָאפֶען עֶטְלִיכֶע פַאמִילְיֶען, ווִי פְּרַאנְקָא מֶענְדֶעס מִיט צְוֵויי זִיהן, פְּרַאנְצִישְׁקָא מֶענְדֶעס מֶעדֵייראָס, וָואס הָאט זִיךְ אַ נָאהמֶען גֶענֶעבֶּען יִצְחָק, אוּנ כְּרִיסְטָאוַואל מֶענְדֶעס פְּרַאנְקָא, וָואס הָאט זִיךְ אַ נָאהמֶען גֶענֶעבֶּען מָרְדְכַי. דִי לֶעצְטֶע צְוֵויי מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען שְׁפֶּעטֶער גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלְלֶע אִין דֶעם לֶעבֶּען פוּן דֶער אַמְשְׁטֶערְדַמֶ׳ער קְהִלָּה, נָאר, צוּם אוּמְגְלִיק אִיז צְווִישֶׁען זֵיי גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְק מַחֲלוֹקֶת.

דֶערְוַוייל אִיז זִיךְ אִין לִיסַאבָּאן פֶערְלָאפֶען אַ מַעֲשֶׂה, וָואס הָאט אוּנְטֶערגֶעצוּנְדֶען דִי אִיבְּרִיגֶע מַארְרַאנֶען, וָואס בַּיי זֵיי אִיז דָאס צוּגֶעבּוּנְדֶענְקַייט צוּם יוּדִישְׁקַייט גֶעוֶועהן נָאר שְׁוַואךְ, אוּנ הָאט בַּיי זֵיי בֶּעשַׁאפֶען אַ שְׁטַארְקֶען חֵשֶׁק זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ אַוֶועקְוַוארְפֶען פָּארְטוּגַאל. אוֹיף אַ גֵייסְטְלִיכֶען דִיאָגָא דֶע לַא אַסוּמְפְּשַׁאנָא, אִיז גֶעפַאלֶען אַ חְשַׁד אַז עֶר אִיז מֶעהר צוּגֶענֵייגְט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, אוּנ אַז מֶען זֶעהט אִיהם אֲפִילוּ זִיצֶען אִיבֶּער אַ תנךְ. פַאר דֶער אִינְקְוִוזִיצְיָאן אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ טְהַייעֶרֶער קָרְבָּן, מֶען הָאט אִיהם צְוֵויי יָאהר גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן עִנּוּיִים קָשִׁים, וַוייל מֶען הָאט גֶעהָאפְט אַז עֶר וֶועט אָנְוַוייזֶען נָאךְ שׁוּלְדִיגֶע. עֶר הָאט אָבֶּער אוֹיף קֵיינֶעם נִיט גֶעזָאגְט, אוּנ אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהן אַז מֶען וֶועט פוּן אִיהם גָאר נִיט גֶעוָואהר וֶוערֶען, הָאט מֶען אִיהם אִים יָאהר 1603 פֶערְבְּרֶענְט אִין אֵיינֶעם מִיט

אַ מאַרַאנִישֶׁע פְרוֹי תָּמָר בָּאראקאס וָואס מֶען הָאט פַאר הֵיִמְלִיכְקֵייט צוּגֶעשְׁלֶעפְּט צוּ דֶעם מִשְׁפָּט צֶדֶק.

אַזאַ זֶעלְטֶענֶע זַאךְ, אַז אַ גַייסְטְלִיכֶער, אַ גֶעבָּארֶענֶער קְרִיסְט, זָאל זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ זַיין פַאר דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ אָנְגֶעהֶמֶען דֶעם טוֹיט מִיט בֶּעהַארְצְטְקַייט אוּנ לִיעבְּשַׁאפְט, הָאט דֶערְפְרִישְׁט אִין דִי הֶארְצֶער פוּן דִי מַארַאנֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ בֶּענְקֶענִישׁ צוּ זֵייעֶר אַלְטֶען גְלוֹיבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג פֶּערְגֶעסֶען זֵייעֶר שׁוֹרֶשׁ, הָאבֶּען אָהן מוֹרָא אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְוַוייזֶען זֵייעֶר לִיעבְּשַׁאפְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דֶעמָאלְט הָאט אַ יוּנְגֶער דִיכְטֶער, דָּוִד יְשֻׁרוּן, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף פָּארְטוּגֶעזִישׁ אַ פַייעֶרִיגֶע קִינָה אוֹיפְ'ן טוֹיט פוּן דִיאָגָא דֶע לַא אַסְוּמְטַשְׁאנָא אוּנ אִיז בַּאלְד אַוֶועק־קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ הָאט דָארְט דָאס גְרוֹיסְקַייט פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער בֶּעזוּנְגֶען אִין שְׁפַּאנִישֶׁע לִידֶער. אִיהם הָאט נָאכְגֶעטְהוּן אַיין אַנְדֶער מַארַאנִישֶׁער דִיכְטֶער, פַּאוֹל דֶע פִּינַא, וָואס אִיז אִין הָאלַאנְד אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. עֶר הָאט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען נָאמֶען גֶעגֶעבֶּען רוֹכֵל יְשֻׁרוּן אוּנ אִיז אַ לַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁענְסְטֶע אַמְשְׁטֶערְדַמֶ'ער בַּעֲלֵי בָּתִּים.

אַז דִי מַארַאנֶען הָאבֶּען אִין פָּארְטוּגַאל אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ, ווִי עֶס שַׁיינְט, עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַיין מָאל פַאר אַלֶע מָאל צוּ לַיידֶען פַאר זֵייעֶר הֵיילִיגֶען גֶעדַאנְק אוּנ מְקַבֵּל בְּאַהֲבָה זַיין דִי יִסוּרִים וָואס שׂוֹנְאִים טְהֵיילֶען זֵיי צוּ, הָאט דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן גֶענוּמֶען אַ רֶעכְט שְׁטִיקֶעל אַרְבַּייט אוּנ הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט צוּפִּיהרֶען דִי הֶענְד. מֶעהר פוּן הוּנְדֶערְט פוּפְצִיג מַארַאנֶען הָאט מֶען גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ יֶעדֶען טָאג גֶערֶעכְט אוֹיפְ'ן טוֹיט, נָאר דִי מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל אִיז פָּארְט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן מִיט אַ מָאל לָאזֶען פֶּערְבְּרֶענֶען אַזוֹי פִיעל מֶענְשֶׁען. דֶערְצוּ אִיז גֶעוֶועהן אַ סִבָּה וָואס דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט גֶעהֶען מִיט רַחֲמָנוּת: זִי אִיז שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן נִיט וֶוענִיג גֶעלְד אַ פָּאר רַייכֶע מַארַאנֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעזָאגְט, אַז זֵיי וֶועלֶען אָבְּמֶעקֶען דֶעם גַאנְצֶען חוֹב אוּנ נָאךְ צוּלֶעגֶען אַ מָנָה יָפָה אַבִּי מֶען זָאל זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער שֶׁענְקֶען דָאס לֶעבֶּען. מִיט יוּדִישׁ גֶעלְד הָאבֶּען זִיךְ אוּנְזֶערֶע שׂוֹנְאִים קֵיין מָאל נִיט גֶעוָוארְפֶען; אוֹיךְ דָאס מָאל הָאט דִי מַטְבֵּעַ גֶעוִויזֶען אַז זִי קֶען אַרוֹיסְשְׁלֶעפֶּען פוּן דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה. דִי מְלוּכָה פוּן פָּארְטוּגַאל הָאט פְּלוּצְלוּנְג אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען פוּן יוֹשֶׁר אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט צוּם פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶעם אַכְטֶען פְרֶעגֶען אַ שְׁאֵלָה צוּ עֶס אִיז כְּדַאי אוּמְצוּבְּרֶענְגֶען דִי מַארַאנֶען. אִין רוֹם הָאט מֶען זִיךְ מִן הַסְּתָם אוֹיךְ גֶעלָאזְט קָאסְטֶען אוּנ עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען מֶען

זאל זייערע שולדיגע מוחל זיין, נאר מען זאל זעהען זיי זאלען טאקי באמת תשובה טהון. דעם 10 יאנואר 1605 האט מען זיי בעפרייהט, נאר זיי האבען גע־מוזט אויף דעם איינעם פלאץ, וואו מען האט זיי געזאלט פערברענען, אללע צוזאמען קומען אנגעטהון אין ווייסע העמדער אונ זיך מתודה זיין פאר'ן עולם אויף זייערע חטאים. די מאראנען זענען איבערגעקומען אויך די דאזיגע קאמעדיע אונ טאקי באלד זענען זיי שוין אנטלאפען קיין האללאנד. דעמאלט איז אויך אוועקגעפאהרען קיין אמשטערדם ר' יוסף בן ישראל מיט זיין זוהן מנשה: ער איז שוין געווען קראנק אונ ארעם, ווייל מען האט ביי איהם דריי מאל אבגעראבעוועט זיין פערמעגען. ער האט אבער ניט געמיינט אזוי זיך אלליין צו בעווארנען ווי מאכען פאר א יודען זיין קינד אונ עס איז איהם טאקי געראטהען צו מאכען פון איהם א טהייערע כלי, א הייסען יודען מיט א אמת ווארם יודיש הארץ—מיט איינעם ווארט, פון איהם איז געווארען דער בעריהמטער ר' מנשה בן ישראל, וואס איז געווען דערנאך א צירונג פאר'ן גאנצען דור.

די קליינע אמשטערדם'ער מאראנישע קהלה האט דערוויל אנגעהויבען וואקסען אונ נאר איין ר' משה אוריה הלוי האט מל געווען צוויי הונדערט אכט אונ פיערציג מאראנען. אין א צייט פון צעהן יאהר איז שוין די ערשטע שוהל צו קליין געווען אונ ר' יצחק פראנציסקא מענדעס מעדייראס האט אויסגעבויעט א נייע שוהל וואס האט געהייסען „נוה שלום“. די מאראנען האבען זיך אראבגעבראכט זייער א אייגענעם רב, פון די ספרדים, ר' יוסף פרדו, וואס האט גערעדט שפאניש אונ האט פערשטאנען ווי אזוי מיט זיי זיך צו בעגעהן, ווייל זיי זענען פארט געווען כמעט קריסטען אונ מען האט זיי נאר בעדארפט ביסלעכוויז געוועהנען מיט יודישע דינים אונ מנהגים. א בעזונדער'ן גלאנץ האט אבער ערשט די קהלה בעקומען, ווען ר' יצחק עוזיאל, וואס איז געווען א בעריהמטער דיכטער, מדקדק אונ א בעל חשבון, איז געווא־רען רב, ווייל אחוץ זיינע גרויסע קענטניסע האט ער זיך אויסגעצייכענט מיט זיינע דרשות, אונ מען האט געמוזט האבען פאר איהם דרך ארץ. צום אומגליק, איז ער אבער ניט געווען קיין נושא פנים, ער האט ליעב געהאט פריי יעדען ארויסצוזאגען דעם אמת; אודאי האבען זיך געפונען אויך ניט וועניג אונצופרידענע אונ סוף כל סוף האט עס געמוזט קומען צו מחלוקת.

אז די לעבעדיגע זענען שוין געווען פערזארגט, האט מען געמוזט אנ־הויבען אין זין צו האבען אויך די טויטע, אונ אים יאהר 1614 האבען די מאר־

ראַנען געהאַט זייער איינען בית עולם, וואו עס האט אויך געפונען זיין עבינע רוה דער ערשטער מת פון זיי ר׳ יצחק אבענזאַבר, וועלכער האט פריהר געהייסען עמנואל פימענטעל אונ איז געווען א יונגער־חבר פונ׳ם פראנ־צאזישען קאניג הייגריך דעם פיערטען. אויף דעם בית עולם האט מען אויך בעהאלטען איינעם פון די בעריהמטע מאַראַנען, ר׳ אליהו פעליטשע מונטאַלטו, וואס האט פריהר געוואוינט אין ווענעדיג אונ ליוואָרנאָ אונ איז דערנאך אין פאריז געווארען לייב־דאָקטאר ביי דער קאניגין מאַריא דע מעדיטשי. ער איז געשטארבען אים יאהר 1616 ווען ער איז ארומגע־פאהרען מיט דער קאניגין, אונ אזוי ווי דער זכר פונ׳ם יודישען דאקטאר איז ביי איהר געוועהן זייער טהייער, האט זי געוואָלט ער זאל ליגען צווישען יודען; דערפאר האט זי געהייסען איינבאלזאמירען דעם קערפער אונ האט געבע־טען זיין זוהן אונ זיין תלמיד ר׳ שאול מארטיירא, זיי זאלען איהם ברענגען צו קבר ישראל.

מען קאן אפילו ניט זאגען, אז אין האללאנד איז די מאַראַנען גרינג אנ־געקומען זייער פרייהייט אונ זעלבסטשטענדיגקייט. די מלוכה האט זיי טאקי גע־לאזט אלדינג טהון און האט זיך ניט אריינגעמישט אין זייער אינוועניג לעבען, דאס פאלק איז אבער געוועהן אזוי ווי פערטומעלט, א טהייל האבען געקוקט אויף זיי ווי אויף פראסטע יודען, אנדערע האבען זיי גערעכענט פאר שפא־נישע עדעללייט אונ אללע צוזאמען האבען זעהר ווענינ צוטרויען געהאט צו זיי. דאס איז אבער נאר געוועהן אין אנהייב, קוים זענען איבערגעפלויגען צוואנציג יאהר אונ די מאַראַנען האבען טאקי ארויסגעוויזען זייער נוצליכקייט אונ עהרליכקייט אונ זיי האבען א שטארקען אַרבייט געטהון מיט די קאפיטאלען, אונ טויזענדער מענשען האבען געקאנט לעבען ארום זיי, האט דאס פאלק אַלליין אויך אנגעהויבען זיי צו שאטצען, אונ דעמאלט ערשט האבען זיי דערפיהלט אַז האללאנד איז געווארען פאר זיי א אמת׳ע היים, אַז זיי האבען דאס רעכט זיך צו רופען קינדער פון דעם לאנד אונ אז זיי זענען ארומגערינגעלט מיט ברידער אונ געטרייע גוטע פריינד. אין יענער צייט האבען שוין אין אמשטערדם געוואוינט פיער הונדערט משפחות אונ האבען געהאט זייערע איינענע דריי הונדערט הייזער. דעמאלט האבען זיי דארט אויך געעפענט א יודישע דרוק, אונ גרוים איז געוועהן זייער פרייד אַז זיי האבען דערלעבט די מאגליכקייט פריי ארויסצולאזען יודישע ספרים אונ קיינער זאל זיי ניט זאגען קיין דעה אונ זאל זיי ניט הייסען מעקען אונ קלעקען. באלד איז מען שוין פון זיי געוואהר געווארען

אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער אוּנ מֶען הָאט זִיךְ נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָנְשְׁלָאגֶען אִין זֵיי. דֶער קֶענִיג כְּרִיסְטְיַאן דֶער פִיעְרְטֶער פוּן דֶענֶעמַארְק הָאט גֶעשִׁיקְט רַאטְהֶען דִי אַמְשְׁטֶערְדַמֶ׳ער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה זֵיי זָאלֶען אִיהם אַרוֹיסְשִׁיקֶען עֶטְלִיכֶע יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט נַאנְצֶע גְלִיקֶען; דָאס אֵיינֶענֶע הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעטְהוּן דִי הֶערְצָאגֶען פוּן סַאוָואיֶען אוּנ מָאדֶענַא אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ בֶּעמִיהט צוּ בֶּעזֶעצֶען דִי שְׁטֶאדְט נִיצַא אוּנ רֶעדְזְשְׁיָא מִיט פָּארְטוּגֶאזִישֶׁע יוּדֶען. אַזוֹי אִיז שׁוֹין דֶער שְׁטֵיינֶער פוּן דֶער וֶועלְט: קוֹים הָאט מֶען אֵיינֶעם אִין מוֹיל אוּנ מֶען רֶעדְט אוֹיף אִיהם נָאר שְׁלֶעכְטְס — וַויל קֵיינֶער אוֹיף אִיהם קַיין זְכוּת נִיט זוּכֶען אוּנ יֶעדֶער זֶעהט נָאר עֲבֵירוֹת אוּנ חֶסְרוֹנוֹת; דֶערְפַאר אָבֶּער אַז בַּיי דֶעם אֵיינֶענֶעם אוּנְגְלִיקְלִיכֶען טַאקִי הוֹיבְּט אָן אַבִּיסֶעל דָאס מַזָל צוּ שַׁיינֶען — זוּכֶען זִיךְ אָב נָאר אוּנֶערְוַוארְטֶעטֶע נוּטֶע פְרַיינְד, אוּנ דִי אֵיינֶענֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען נָאר וָואס גֶעזֶעהֶען פַאר זִיךְ נָאר שְׁוַוארְץ, שְׁרַייעֶן שׁוֹין אַז עֶס אִיז דַוְקָא נַוִיים אוּנ פוּנְ׳ם פְרִיהֶערִינֶען חִסָרוֹן וֶוערְט נָאר אַ מַעֲלָה!

אַזוֹי אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אַ נַייעֶר מִיטֶעלְפּוּנְקְט פַאר דִי יוּדֶען אוּנ דִי מַארַאנֶען, אֵיין אָרְט, וואוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקֶאנְט אוֹיסְגְלַייכֶען דִי בֵּיינֶער נָאךְ אַזוֹי פִּיעל שְׁלֶאג אוּנ צָרוֹת, אוּנ נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען דֶעמָאלְט אַמְשְׁטֶערְדַם גֶערוּפֶען „דָאס נַייעֶ גְרוֹיסֶע יְרוּשָׁלַיִם". וֶוער עֶס הָאט נָאר גֶעהַאט דָאס גְלִיק זִיךְ אַהִין צוּצוּשְׁלָאגֶען, דֶער הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעפִיהלְט זִיכֶער אוּנ גֶעשִׁיצְט, אוּנ וָואס גְרֶעסֶער דִי רְדִיפוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן אִין אַנְדֶערֶע לֶענְדֶער, אִיז הָאלְלַאנְד גֶעוָוארֶען רַייכֶער, לֶעבֶּעדִיגֶער אוּנ בֶּעפֶאלְקֶערְטֶער. דִי מַארְרַאנֶען הָאבֶּען אָבֶּער מִיט גֶעבְּרַאכְט קַיין הָאלְלַאנְד נִיט נָאר זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע קַאפִּיטַאלֶען, זֵיי הָאבֶּען אַרַיינְגֶעפִיהְרְט שְׁטַארְקֶע קֶאנְטְנִיסֶע, וַוייל אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ פָּארְטוּגַאל הָאבֶּען זֵיי פֶערְנוּמֶען דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען בַּיי דֶער קְרוֹין, אַ טְהֵייל פוּן זֵיי זַיינֶען גֶעוֶועהן גַייסְטְלִיכֶע, אַדְוָואקַאטֶען, דָאקְטוֹירִים, אוּנ דַארִיבֶּער זֶענֶען זֵיי אִים שְׁטַאנְדֶע גֶעוֶועהן אוֹיךְ דִי וִויסֶענְשַׁאפְט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען אִין דֶער נַייעֶר הֵיים. צְוִוישֶׁען דִי גֶעלֶעהְרְטֶע יוּדֶען פוּן הָאלְלַאנְד הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט ר׳ אַבְרָהָם זַכוּתָא לוּזִיטַאנָא, אַ אוּר־עֶנִיקֶעל פוּן דֶעם בֶּערִיהְמְטֶען אַסְטְרָאנָאם זַכוּתָא, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעסְטֶע דָאקְטוֹירִים פוּן יֶענֶער צַייט, וָואס אִיז צוּ לִיעב דֶעם גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי פִּיעל שְׂרָרוֹת. עֶר אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין לִיסַאבָּאן בַּיי עֶלְטֶערְן מַארְרַאנֶען אוּנ הָאט זִיךְ גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען אִין דִי יוּנְגֶע יָאהְרֶען פַאר דֶער אֱמוּנָה; מִיט גְרוֹיס מִיה אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין פֶערְבְּרַאכְט זַיין עֶלְטֶער אִין נַחַת,

ווייל פאַי יודען פאַי קריסטען האָבען איהם אָבגעגעבען גרויס כבוד. די מלוכה אַלליין האט וועהר געשאצט די יודען אונ עס איז געקומען אַזוי ווייט אַז אפילו די מלוכות פון די דאַזיגע לאנדער, וואו מען האָט די יודען געטריבען אונ געיאָגט, האָבען דווקא יודען בעשטימט פאַר קאָנסולען אין האָלאַנד. די לאַגע פון די יודען אין האָללאַנד איז געוועהן אַזוי גוט, אַז עס איז גאָר קיין וואונדער ניט, וואס אַמשטערדם האָט אַזוי איבעררַאשט דעם בעריהמטען דיכטער פּאָול דע פינא, אָדער רוֹבֵל יִשְׁרוּן, אונ ער האָט אָנגעשריבען אַ ליעד אויף פּאָרטוגאַזיש, וואָס זיבען יונגע לייט האָבען עס געזונגען אין דער שול „בית יעקב“. אין דעם ליעד האָט ער פאַרגעשטעלט ווי דאס „היילינע לאַנד“ שיקט אַ גערוס דעם נייעם „ארץ ישראל“ אונ יעדער פון די זיבען בערג, וואס ווערען דערמאָנט אין דער תורה, ווי סיני, הר ההר, נבו, גרזים, כרמל, זיתים אונ ציון, דערצעהלען די מעלות פון דער גרויסער יודישער קהלה, וואס האָט זיך שוין דעמאָלט אויסגעצייכענט מיט צדקה אונ מיט זאָרגען פאַר צרכי רבים. נאָך איין מאַררַאנישער דיכטער האָט געלעבט אין יענער צייט, דאס איז געוועהן דוד אַבענאַתר, וואס איז שיער ניט אומגעקומען אין שפאַניען אונ אַז ער איז ניצל געוואָרען אונ איז געקומען קיין אַמשטערדם, האָט ער דאָרט „תהלים“ איבערגעזעצט אויף שפּאַניש. איין זאַך האָט יאָ געמאַכט אַיין איבערשלאָג – דאס איז געוועהן אַ מחלוקת וואס האָט זיך אָנגעהויבען אין דער צייט ווען ר' יצחק עוזיאל איז געוואָרען רב. די פריהערינע צוויי רבנים האָבען פערשטאַנען אַז אַ מענשען קאָן מען אַזוי גיך ניט איבערמאַכען אונ אַז אויף די דאַזיגע, וואס האָבען אין זיך עטליכע דעות כסדר פאָרט געוואָהנט צו פיהרען אונ צו לעבען ווי די קריסטען איז שווער מיט אַ מאָל אַרויפצוואַרפען דעם עול פון תרי"ג מצות, דאריבער ווענען זיי זיך בעגאַנגען מיט די מאַררַאנען שטיל אונ געלאַסען אונ האָבען ניט אָנגעמאַכט קיין געוואַלד ווען זיי האָבען אפילו געזעהען אַז זיי היטען ניט אַזוי שטאַרק אָב עפּיס אַ דין אָדער אַ מנהג. ר' יצחק עוזיאל האָט אָבער אַנדערש געקוקט אויף אַזעלכע זאַכען, ער האָט געדרונגען אַז ווי באַלד מען רעכענט זיך פאַר אַ יודען מוז מען געטריי זיין דער אמונה אונ פלעגט אין זיינע דרשות אָנפאַלען אויף אַזעלכע, וואס האָבען ליעב געהאַט זיך צו זוכען אַ היתר, אונ צו ליעב דעם האָבען זיך עטליכע בעלי בתים אָבגעטהיילט. צווישען זיי איז אויך געוועהן אַ גרויסער עושר ר' דוד אָזאַריאַ, אונ זיי האָבען זיך אויסגעקליבען אַ נייעם רב ר' דוד פרדו. דערווייל האָבען פונ'ם יאהר 1636 אָנגעהויבען צו קומען יודען פון דייטשלאַנד, וואס האָבען ניט געלערנט

גערערט שפאניש אונ האבען אויך נעהאט אנדערע מנהגים; זיי איז געווים שווער געוועהן אויסצוגלייכען זיך מיט די מאראנען אונ זיי האבען זיך געמאכט א בעזונדערע קהלה פון אשכנזים. אזוי זענען אוועקגעגאנגען דריי יאהר אונ אז די מאראנען האבען א קוק געטהון אז עס איז קיין תכלית ניט וואס אין זייער קהלה איז ניטא קיין אחדות אונ די דייטשע יודען האלטען זיך פאר גראסערע מיוחסים פון זיי, איז ביי זיי געבליבען מען זאל זיך אויפהערען קריגען. ר׳ יעקב קוריאל, איינער פון די בכבודסטע בעלי בתים האט זיך אריינגעלעגט אין שלום, אונ פונ׳ם יאהר 1639 איז אין אמשטרדם געווארען איין גרויסע ספרדישע קהלה · צווישען די תקנות וואס מען האט דעמאלט געמאכט, האט מען אין זין געהאט צו בעפעסטיגען דאס לערנען פון תורה אונ מען האט געעפענט א תלמוד תורה, וואס האט באלד אנגעהויבען בליהען, אונטער דער השגחה פון פיער בעריהמטע רבנים, ר׳ שאול מארטעירא, ר׳ יצחק אבוהב, ר׳ דוד פרדו אונ ר׳ מנשה בן ישראל. פון דער דאזיגער תלמוד תורה האט זיך מיט דער צייט אויסגעארבייט א גאנצע ישיבה, וואס האט ארויסגעגעבען אסך רבנים אונ לומדים, עס איז גענוג צו דערמאנען, אז פון דארט זענען כמעט אין איין צייט ארויס אזיינע צוויי פערשיעדענע מענשען, ווי דער פאנאטישער מקובל ר׳ משה זכותא אונ דער בעריהמטער פילאזאף ברוך שפינאזא.

אודאי ביי אזא גליקליכען מעמד, ווען די ערשטע רבנים פון אמשטרדם וואלטען זיך געפיהלט אין כח צו בעפעסטיגען דעם אלטען בנין פון דער אמונה, וואלט דאס גאנצע יודענטהום דעמאלט געקאנט בעקומען גאר איין אנדער גלאנץ; עס איז אבער ניט בעשערט געוועהן אז צוזאמען מיט׳ן גוף זאל אויך געהאלפען ווערען די נשמה פונ׳ם יודען, אונ די ערשטע פיער אמשטרדם׳ער רבנים זענען ניט אים שטאנד געוועהן צו געבען זייער פאלק אזא רפואה שלמה. ר׳ דוד פרדו, וואס גאר געצאהלטע בעלי בתים האבען איהם אראבגעבראכט, אנדערע אויף צו להכעיס, איז געוועהן גאר א געוועהנליכער מענש אונ האט ניט געקאנט זארגען פאר׳ן תכלית פונ׳ם גאנצען פאלק. ר׳ שאול מארטעירא איז צופעליג געווארען רב אין אמשטרדם, ווען ער האט אהין געבראכט צו קבר ישראל זיין רבי׳ן, דעם דאקטאר מונטלטו. ער איז ניט געוועהן קיין דרשן אונ צו ליעב דעם האט ער זיך ניט געקאנט קויפען אזא נאמען, וואס איז נעטהיג פאר א מענשען, וואס דארף זיין א מנהיג פון א גאנצען דור. נאך קלענער פון איהם איז געוועהן ר׳ יצחק אבוהב דע פאנסעקא, וואס האט

דַוְקָא גֶעהַאט פֶעהִיגְקַייטֶען צוּם דַרְשָׁנֶען, נָאר זַיין כַארַאקְטֶער אִיז נִיט גֶעוֶועהן אַזוֹי פֶעסְט אוּנ בַּיי דֶער מִינְדֶסְטֶער שַׁאֲלָה, וָואס עֶס פְלֶעגְט פָארְקוּמֶען, הָאט עֶר נִיט גֶעוואוּסְט אוֹיף וָואס זִיךְ צוּ עֶנְטְשְׁלִיעסֶען. גְרֶעסֶער פוּן אַללֶע אִיז גֶעוִויס גֶעוֶועהן דֶער יוּנְגְסְטֶער רַב ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, וָואס דֶער קְרַאנְקֶער פָאטֶער הָאט אִיהם נָאךְ אַ קְלֵיין קִינְד גֶעבְּרַאכְט קֵיין אַמְשְׂטֶרְדַם אוּנ הָאט אִיהם גֶעלָאזְט לֶערְנֶען תּוֹרָה בַּיים אַלְטֶען רַב ר׳ יִצְחָק עוּזִיאֵל. עֶר הָאט אֲפִילוּ גֶעלֶערְנְט אוֹיךְ פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת, נָאר דֶער עִיקָר אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דֶער תַּלְמוּד, אוּנ דִי קַבָּלָה-סְפָרִים הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט פַאר׳ן הֵיילִיגְסְטֶען. אַוַדַאי הָאט עֶר אַלֵיין נִיט גֶעקֶאנְט אוֹיסְאַרְבַּייטֶען אַזַא מַעֲמָד, וָואס זָאל אוֹיפְרִיכְטֶען אוּנ אוֹיפְקְלֶערֶען דִי יוּדֶען אִין גַאנְצֶען. אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען דִי אַמְשְׂטֶרְדַמֶ׳ער רַבָּנִים זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען נָאר מִיט אִינְוֶוענִיגְסְטֶע זַאכֶען, מִיט קְלֵיינִיגְקֵייטֶען, מִיט שַׁאֲלוֹת פַּסְקָנֶען, מִיט דִין-תּוֹרוֹת, אוּנ קֵיינֶעם פוּן זֵיי אִיז גָאר נִיט אַיינְגֶעפַאלֶען אִין זִין צוּ הָאבֶּען דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז דֶער חִסָרוֹן פוּנ׳ם אַמְשְׂטֶרְדַמֶ׳ער בֵּית דִין נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען אַזוֹי וִוי אִין דֶעם, וָואס זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעטְהוּן, וִוי אִין דֶעם וָואס זֵיי הָאבֶּען יָא גֶעטְהוּן: אַז זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט אוֹיפְטְהוּן עֶפִּיס נַייעֶס פַאר דֶעם קָאן מֶען זֵיי נִיט בֶּעשׁוּלְדִיגֶען, וַוייל יֶעדֶער טְהוּט נָאר דָאס וָואס עֶר אִיז בִּיכוֹלֶת; נָאר פַאר דֶעם וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעלֶערְנְט פוּן דִי אֵייגֶענֶע אִינְקְוִוִיזִיטָארֶען, פוּן וֶועלְכֶע זֵיי זֶענֶען אַלֵיין עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג אַנְטְלָאפֶען, מֶאג מֶען אוֹיף זֵיי פֶערְאִיבֶּעל הָאבֶּען. דֶער אֵיינְצִיגֶער זְכוּת, וָואס מֶען קָאן אוֹיף זֵיי אָבְּזוּכֶען, בֶּעשְׁטֶעהט נָאר אִין דֶעם, אַז מֶענְשֶׁען הָאבֶּען לִיעבּ אֵיינֶער בַּיים אַנְדֶערְן זִיךְ אָבְּלֶערְנֶען, אוּנ שְׁלֶעכְטֶס נֶעהְמְט מֶען גִיכֶער אִיבֶּער וִוי אַלְדִינְג. דִי אַמְשְׂטֶרְדַמֶער רַבָּנִים זֶענֶען אַללֶע אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן פָארְטוּגַאל, מִיט גְרוֹיסֶע נִסִים זֶענֶען זֵיי נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן אַזֶעלְכֶע הָאנְד, וָואס הָאבֶּען זֵיי לְשֵׁם מִצְוָה גֶעוָואלְט וַוארְפֶען אִין פַייעֶר; אַזַא זַאךְ וָואלְט זֵיי, דַאכְט זִיךְ, עֶבִּיג גֶעדַארְפְט לִיעגֶען אִין טַעַם אוּנ זֵיי וַוייזֶען אַוֶועג נָאר צוּ גוּטְסְקֵייט אוּנ בַּארְמְהָארְצִיגְקֵייט, צוּם סוֹף אִיז נָאר אוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּנְקְט פֶערְקֶעהְרְט: קוֹים הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען אַז דִי מְלוּכָה נִיט זֵיי אִיבֶּער דִי גַאנְצֶע מַאכְט, אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען גֶעהֶען נָאר מִיט תְּקִיפוּת: יֶעדֶען וָואס וֶועט עֶפִּיס אַרוֹיסְוַוייזֶען אַ לִיעבְּשַׁאפְט צוּ פְרַייהַייט אוֹיסְרַייסֶען דִי אוֹיגֶען, אוּנ פַאר אָנְרִירֶען דֶעם קְלֵיינְסְטֶען מִנְהָג זָאל מֶען יֶענֶעם עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין.

אוֹיף דֶעם אֵיינֶענֶעם שְׁנִיט זֶענֶען נֶענַאנְגֶען דִי אִיבְּרִיגֶע קְלֵיינֶערֶע קְהִלּוֹת, וָואס זֶענֶען גֶעוָוארֶען אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער. אִין הָאללַאנְד הָאט זִיךְ, נָאךְ

אַמְשְׁטֶרְדַם, גערעכענט פאר דער צווייטער קְהִלָּה די באָטער דאָמער, ווייל דאָרט האָבען זיך בּיסלעכוויז בּעזעצט יודען אונ צוויי רייכע בּרידער אַבְרָהָם אונ יוֹסֵף פִּינְטָא, האָבען געאָפּענט אַ שׁוּל אונ אַ יְשִׁיבָה אונ האָבען בּעצויגען אַהין פאר רַב אונ פאַרשטעהער איונגען לַמְדָן ר׳ יַאשְׁיָה פַּרְדוֹ. נאָך פיעל סְפַרְדִישע קְהִלּוֹת זענען אין יענער צייט געוואָרען אין אַ סַך שטעדט פון דייטש־לאַנד אונ נידערלאַנד.

אין האַמבּורג האָט געדויערט היבּשׁע עטליכע יאָהר בּיז די יודען האָבען דאָרט געקאָנט בּעקומען ערלויבּניש זיך עפענטליך דאָרט צו רעכנען פאר איינ־וואָהנער אונ האָבען אַ בּעזונדערע עֵדָה. אַז מען פלעגט אָנהויבּען רעדען וועגען אַריינלאָזען יודען ־ קיין האַמבּורג פלעגען די לוטהעראַנער פערוואַרפען מיט טַעֲנוֹת אונ מַעֲנוֹת אונ שרייען אַז מען וויל זיי אומגליקליך מאַכען. דער ערשטער, וואָס האָט אָנגעהויבּען רעדט צו אַרבּייטען אַז די טויערן פון האַמבּורג זאָלען אָפען ווערען פאר זיינע בּרידער, איז געוועהן אַ יודישער יוּוועליר, יִצְחָק פון זאַל־צופעלן, וועלכער האָט צו זיך צוגעצויגען נאָך צוועלף יודען אונ אַללע האָבען זיי איינגעגעבען אַ בַּקָּשָׁה אין סענאַט, מען זאָל זיי נאָר אויף צוועלף יאָהר ערלויבּען זיך צו בּעזעצען אין האַמבּורג אונ דערפאַר זאָל מען בּיי זיי נעהמען מיט אַ מאָל דריי טויזענד טאַהלער, אונ אַחוּץ דעם האָבען זיי זיך מִתְחַייֵב געוועהן אַללע יאָהר צו צאָהלען דער שטאָדט גרויסע נְתִינוֹת. נאָר אין דער צייט, וואָס אין סענאַט האָט זיך אָנגעהויבּען אַ שרייבּעניש, מען האָט גע־קלערט אַהין אונ אַהער אונ מען איז מעהר געניינגט געוועהן די יודען אָבּצו־זאָגען, האָבען שוין מאַראַנען לאַנג געוואָהנט אין האַמבּורג אונ זענען געוועהן גרויסע סוֹחֲרִים אַדִירִים; קיינעם איז אָבער ניט איינגעפאַלען זיי צו טשעפּען, ווייל מען האָט זיי געהאַלטען פאר קריסטען פון אַ בּעזונדערע סעקטע. אַז די האַמבּורגער מאַראַנען האָבען דערהאָרט, ווי פריי אונ גליקליך עס לעבען אין אַמשטערדַם זייערע בּרידער, וועלכע זענען שוין לאַנג איבּערגעגאַנגען צום יודענ־טהום, האָבען זיי זיך מְיַשֵּׁב געוועהן אַז עס איז טאַקי צייט זיי זאָלען זיך אַלליין אויך אויפהערען צו פערשטעלען אונ זיי האָבען זיך ענטשלאָסען בּיסלעכוויז אָנהויבּען אָבּהיטען יודישע מִנְהָגִים. עס איז געוואָרען אַ פערמישעניס פון קריסט־ליכע אין יודישע דִינִים: אין איין שְׁטוּב האָט מען, אַ שְׁטֵיינער, געהאַלטען שַׁבָּת אונ פאָרט די קליינע קינדער גערלאָזט טויפען. אַז דאָס פאָלק איז געוואָהר געוואָרען דערפון, איז געוואָרען אַ שטאַרקער רַעַשׁ אונ מען האָט אָנגעהויבּען פאָדערן מען זאָל די מאַראַנען אַרויסטרייבּען. דער סענאַט האָט זיך אָבּער

בארויף גיט געקאנט ענטשליעסען, ווייל די גרעסטע געשעפטען זענען געווען
ביי די מאראנען אין די האנד זיי זענען אללע געוועהן זעהר רייך אונ נאהענט
צו דער מלוכה. דערפאר איז געבליבען עס זאל הייסען אז מען האט געמאכט
א שטארקע חקירה ודרישה אונ מען זאל מודיע זיין דעם עולם, אז די מאראנען
זענען פארטוגאזען אונ אמת'ע קריסטען. דאס איז געוועהן איין אויסרעד, כדי
עס זאל ווערען שטיל, אונ אלליין האט זיך די מלוכה ענטשלאסען די מאראנען
צו דולדען אונ זיך מעהר ניט צוקוקען צו דעם וואס זיי טהוען. אזוי האבען
זיך אויסגעמישט די עטליכע יודען, וואס האבען אלץ געארבייט אומזיסט מען
זאל זיי לאזען זיצען אין האמבורג, מיט די מאראנען. אונ הונדערט פינף אונ
צוואנציג יודען זענען געבליבען האמבורגער איינוואהנער. צווישען זיי זענען
געוועהן צוויי גרויסע גבירים, וואס האבען געפיהרט דעם גאנצען מסחר פון
דער שטאדט, אונ צוויי בעליעבטע דאקטוירים פון וועלכע ראדריגא דע
קאסטרא האט געהאט זעהר א שאנעם נאהמען, ווייל ער האט זיך ניט איין
מאל מוסר נפש געוועהן פאר זיינע חולים, אונ אז אין האמבורג איז געוועהן
א מגפה האט ער זיין לעבען איינגעשטעלט אב צו באטעווען טויזענדער קראנקע.

מילא מיט אזא תרוץ האט מען געקאנט אבקומען נאר פאר די פראסטע
אונ זיי איינרעדען אז די מאראנען זענען קיין יודען ניט; די לוטהערישע גייסט-
ליכע אבער האבען פערשטאנען דאס אויפטהוא אונ האבען געהאלטען אין איין
שרייען. דערפון איז דווקא ארויסגעקומען א שטיקעל טובה, ווייל די מלוכה
אלליין האט געגעבען א קוק, אז מיט קונצען וועט מען דא נאר ניט מאכען אונ
עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אפען אנהויבען רעדען וועגען יודען. די
מלוכה האט זיך געווענדעט מיט א בקשה צו די גרויסע געלעהרטע אין די אוני-
ווערזיטאטען פון יענא אונ פראנקפורט ביי דער אדער, אונ חאטש פון
זיי איז אנגעקומען ניט קיין פרעהליכע תשובה, זיי האבען געשריבען אז יודען
קאנ מען אריינלאזען, נאר מען טאר זיי ניט ערלויבען צו האבען אפענטליכע
שולען, אפילו מאכען אזוי אין א שטוב מנינים, מל זיין די קינדער, האלטען
קריסטליכע דיענסטען, בעקומען שטעלען ביי דער קרוין, אונ אויסער דעם
מוז מען זיי נייטהען זיי זאלען אללע שבת אונ יום טוב הארען קריסטליכע
דרשות, פון דעסטוועגען איז שוין געוועהן אין וואס זיך אנצוהאפען, אונ
אים יאהר 1612 האבען זיך די יודען שוין געקאנט רעכנען צווישען די
האמבורגער איינוואהנער. געהייסען האט עס, אז זיי האבען ניט אללע
רעכטע אונ זייערע מתים האבען זיי געמוזט פיהרען קיין אלטונא, וואו

עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַקְלֵיינֶער יוּדִישֶׁער בֵּית עוֹלָם. ־קֵיין אֵייגֶענֶע נַחֲלָה הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט הָאבֶּען, אוּנ נָאר דֶעם אֵיינְצִיגֶען דָאקְטָאר דָאדְרִיגָא דֶע ־קאסְטְרָא הָאט מֶען עֶרְלוֹיבְּט אוֹיסְצוּבּוֹיעֶן פַאר זִיךְ אֵיין הוֹיז. נָאר דָאס הָאט זֵיי נִיט גֶעשְׁטֶערְט: קוֹים אִיז דֶער הַאנְדֶעל פְרַיי גֶעוֶועהן אוּנ בֶּעהַאלְטֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ שׁוֹין מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פֶערְשְׁטַאנֶען אַזוֹי צוּ לֶעבֶּען אוּנ אַזוֹי נוּצְלִיךְ וֶוערֶען פַאר דֶער שְׁטָאדְט, אַז אַללֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעשֶׁאצְט אוּנ בִּיסְלֶעכְוַייז הָאט זֵיי דָאס פָאלְק אַלַיין גֶעגֶעבֶּען אַללֶע רֶעכְטֶע. ־קֵיין צֶעהן יָאהר זֶענֶען נָאךְ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִין הַאמְבּוּרְג זִיךְ גֶעפִיהלְט אַזוֹי פֶעסְט, אַז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין עֶרְלוֹיבְּט אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען גֶעגֶען גֶעוֶועץ: זֵיי הָאבֶּען גֶעאֶפֶענְט אַ שׁוּל, חָאטְשׁ מֶען הָאט עֶס נִיט גֶעטָארְט, אוּנ הָאבֶּען אַרָאבְּגֶעבְּרַאכְט פוּן אַמְשְׁטֶערְדַם אַרַב ר׳ יִצְחָק אַטְהִיַאס. אָט צוּ לִיעבּ דֶער שׁוּל, וָואס אִיז אִין גַאנְצֶען בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן צְוֵויי קְלֵיינֶע חֲדָרִים הָאט דִי מְלוּכָה גֶעהַאט זֵייעֶר פִיעל מִיה, וַוייל פוּן אַללֶע זַייטֶען זֶענֶען דִי גַייסְטְלִיכֶע אָנְגֶעפַאלֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען אַז גֶעגֶען דִי יוּדֶען וַוייזְט מֶען אַרוֹיס מֶעהר חֶסֶד וִוי גֶעגֶען ־קְרִיסְטֶען. אַבִּיסֶעל הָאבֶּען זֵיי טַאקִי רֶעכְט גֶעהַאט, וָוארוּם דִי ־קאטָא־לִיקֶען הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט הָאבֶּען אִין הַאמְבּוּרְג ־קֵיין ־קִירְכֶע. דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ וַוייטֶער גֶעמוּזְט פֶערְאֶנְפֶערְן, זִי הָאט עֶרְקְלֶעהרְט אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען גָאר ־קֵיין שׁוּל נִיט, נָאר זֵיי קוּמֶען זִיךְ גְלַאט אַזוֹי צוּנוֹיף אִין אַ פְּרָאסְטֶער שְׁטוּבּ אוּנ לֶערְנֶען דָארְט תּוֹרָה אָדֶער זֵיי זָאגֶען תְּהִלִּים. אַללֶע הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דָאס זָאגְט מֶען זֵיי נָאר לְפָנִים אוּנ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען גֶעהַאט אַ נַייֶע גֶעלֶעגֶענְהַייט צוּ שִׁיטֶען מִיט פַייעֶר אוֹיף דִי יוּדֶען. עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע וָואס הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט פָארְצוּלֶעגֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אַרַבּ צְווִישֶׁען דִי גַייסְטְלִיכֶע. דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט נִיט וִויסֶענְדִיג אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ וִוידֶער גֶעטְהוּן זֵייעֶרְס: זֵיי הָאבֶּען מִיט זֵייעֶרֶע מַעֲשִׂים בֶּעוִויזֶען אַז זֵיי זֶענֶען נִיט ־קֵיין לֶעדִיג־גֶעהֶערְס אוּנ אַז הַאמְבּוּרְג הָאט זֵיי נָאר צוּ פֶערְדַאנְקֶען וָואס עֶס אִיז פוּן אִיהר גֶעוָוארֶען אַזַא גְרוֹיסֶע הַאנְדֶעלְס־שְׁטָאדְט. אַז עֶס הָאט זִיךְ אִים יָאהר 1263 גֶעאֶפֶענְט דִי הַאמְבּוּרְגֶער בַּאנְק זֶענֶען צְווִישֶׁען דִי עֶרְשְׁטֶע גְרִינְדֶער גֶעוֶועהן צְוֶועלְף יוּדִישֶׁע גְבִירִים: מָרְדְכַי אַבֶּענְדַאנָא, דָוִד בְּרַאנְדָאן, יָאהַאן פְרַאנְצִישְׁקָא בְּרַאנְדָאן, גָאנְזַאלְוָוא ־קארְלָאס, דִיעֶגָא ־קרְדוֹזָה, אַבְרָהָם דִי אַקָאסְטַא, פְרַאנְטְשֶׁעסְקָא גָאמֶעס, דִיעֶגָא גָאנְזַאלְוָוא דַא־לִימַא. הֶענְרִיקוֹ דַא־לִימַא, גָאנְזַאלְוָוא לָאפֶּעץ, יוֹסֵף מֶענְדֶעז אוּנ לָאפֶּע גוּנֶעס. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אוֹיךְ בֶּעזֶעצְט

אין האמבורג איינער פון די בעריהמטע שפאנישע מאראנען, דיעגא טעקסיירא דע מאטטאס, וואס איז פריהר געוועהן שפאנישער געזאנדטער אין פלאנדערן און ערשט אז ער איז געווארען א זקן פון זיבציג יאהר, האט ער בעקומען די מאגליכקייט זיך אומקעהרען צום יודענטהום. טעקסייראַ איז געוועהן זעהר רייך און אז ער פלעגט ארויספאהרען אין גאס מיט דער טהייערער קארעטע, געקליידעט אין די פיינסטע זיידענע מלבושים, פלעגען איהם אללע גריסען מיט גרויס דרך ארץ. עס האט זיך אפילו איין מאל געמאכט אז א גייסטליכער האט איהם בעגעגענט און האט איהם נאך זיין הדרת פנים גערעכענט פאר א פירסט; אוודאי האט ער פאר איהם אראבגענומען דאס היטעל און אז ער איז דערנאך געוואהר געווארען וועסען ער האט אבגעגעבען כבוד האט ער זיך אויסגעגעסען די גאל און האט געשריגען, אז עס וואלט א יושר געוועהן די יודען להלוטין ארויסצוטרייבען פון האמבורג, כדי קיינער פון זיי זאל איהם שוין מעהר ניט ברענגען צו אזא שטארקען חטא.....

צווישען די שונאים, וואס זענען ניט מיעד געווארען צו שרייען אז די יודען זענען איין אומגליק פאר האמבורג, האט דעם ערשטען פלאץ פערנומען יאהאנעס מיללער, א גייסטליכער, וואס האט זיך איינגערעדט, אז ער וועט זיך פערדיענען זיין עולם הבא נאר דערמיט וואס ער וועט שעלטען און זידלען דאס יודישע פאלק. אז ביסלעכווייז האבען זיך אין האמבורג בעזעצט אויך דייטשע יודען און זיי האבען זיך געמאכט דארט א בעזונדער שול, האט עס יאהאנעס מיללער שוין ניט געקאנט אריבערטראגען און ער האט אנגעמאכט אזא געוואלד, גלייך ווי א ערדציטערניש אדער א מגפה וואלט בעדארפט קומען אויף דער שטאדט. די מלוכה האט איהם אבער געאנטפערט קורץ און שארף אז, ערשטענס, האלט זי עס דוקא ניט פאר א חסרון ווען מענשען היטען אב זייער אמונה און לעבען ניט אזוי ווי די ווילדע חיות, און אז, צווייטענס, טאר זי ניט צומאכען די יודישע שולען, ווייל דעמאלט וועלען די יודען געוויס אוועקפאהרען און עס וועט ווערען א תל פון גאנץ האמבורג. אזוי האבען די יודען אלרינג אויסגעפיהרט; די מלוכה איז געגאנגען מיט עהרליכקייט, און דארט וואו אמת און ישר האבען ניט געהאט קיין גרויסען ווערטה, איז די יודישע מטבע געוועהן די בעסטע קמיע און האט זיי ארויסגעשלעפט פון אללע צרות.

מען מאג זאגען, אז אין יענער צייט איז נאר איין יאהאנעס מיללער געוועהן א נקי כפים, און ווען ער האט צו זיך עטליכע חברים אזעלכע ווי ער אלליין, וואלט אוודאי ניט גוט געוועהן; ניט אללע האבען זיך אבער געהאלטען

אין זיין נאנג, אונ דערפאר האבען די יודען פון האמבורג געלעבט רוהיג אונ האבען זיך געמוסען בויען, טאקי אויף א אפענטליכען פלאץ אונ ניט אין קיין פרעמד הויז ווי פריהער, א גרויסע שול די שונאים אויף צו להכעיס. דעמאלט איז דוקא ביים קאניג פון דענעמארק "כריסטיאן דעם פיערטען", א יוד ר' בנימין מוספיא געווארען לייב-דאקטאר אונ די מלוכה פון פארטוגאל האט געמאכט צוויי יודען, דוארטע נונעס דא קאסטא אונ יעקב קוריאל, פאר געזאנדטע; אויך דער קאניג פערדינאנד דער פיערטע האט א יודען, עמנואל ראזאלעס, געשענקט דעם גרויסען טיטעל "פפאלצגראף".

אין יענער צייט איז אויך געווארען א קליינע קהלה פון מאראנען אין בראזיליען, אין דער שטאדט פערנאמבוקא, ווייל אהין האט פארטוגאל פערשיקט א סך מאראנען אונ זיי האבען דערנאך פיעל געהאלפען אז האללאנד זאל אבנעהמען בראזיליען, אונ קוים האט זיך די מדינה שוין געפונען אונטער דער מאכט פון האללאנד האבען די מאראנען אראבגעווארפען פון זיך די מאסקע אונ זענען געווארען פאלקאמענע יודען. זיי האבען זיך געמאכט אין א קליין שטאדטעל רעציפע א בעזונדערע "קהלה קדושה" אונ האבען געשריבען צו זייערע ברידער קיין אמסטערדאם אז זיי מאגען צו זיי ארויסשיקען מענשען. דעמאלט איז פון אמסטערדאם ארויסגעפאהרען קיין בראזיליען א גאנצע געזעלשאפט אונ צווישען זיי איז אויך געוועהן ר' יצחק אבוהב דא פאנסעקא, וואס איז אים יאהר 1642 געווארען הויפט-רב פון בראזיליען. אין טאמאריסא איז אויך געווארען א יודישע קהלה אונ ר' יעקב לאגארטו, א גרויסער למדן, איז דארט געוועהן רב. דאס פארשטעהט מען אז די יודען פון בראזיליען האבען געהאט אללע רעכטע אונ זיי האבען געשיצט דאס לאנד אי מיט גבורה, אי מיט חכמה. דארט וואו מען האט בעדארפט געהען מיט כח זענען זיי נאר קיין פויליער ניט געוועהן אונ האבען געקאנט דעם שונא האלטען אין דער מורא; דארט וואו עס איז אבער נאטהיג געוועהן עפיס אויפצוטהון אונ געפינען א רעכטע עצה, האבען זיי ארויסגעוויזען אז ניט אומזיסט קומען זיי ארויס פון די חכמים, וואס האבען דעם שכל קיינמאל ניט אוועקגעלאזט אן אצייט. אז די פארטוגעזען פון בראזיליען האבען געוואלט ארויס פטר'ן פון דארט די האללאנדער אונ האבען זיך אבגערעדט מען זאל מאכען קלאמערשט פאר זיי א סעודה אונ פלוצלונג זאל מען אויף זיי אנפאלען אומגעריכט אונ נים איבערלאזען פון זיי קיין ביינדעל, האט א יוד באלד אנגעשמעקט וואס מען וויל דא אויפטהון,

עֶר הָאט בֶּעצַייטֶענְס גֶענֶעבֶּען צוּ וִויסֶען אוּנ דִי שְׁלֶעכְטֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען אַלֵיין אַריינְגֶעפַאלֶען אִין דֶעם גְרוּבּ וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעגְרָאבֶּען פַאר אַנְדֶערֶע. אַז עֶס הָאט זִיךְ דֶערְנָאךְ, אִים יָאהר 1686, אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה צְוִוישֶׁען דִי פָּארְ־טוּגֶעזֶען אוּנ דִי הָאללֶאנְדֶער, מֶען הָאט בֶּעלַאגֶערְט דָאס שְׁטֶאדְטֶעל רֶעצִיפֶע, עֶס זֶענֶען אוֹיסְגֶעגַאנְגֶען אַלֶע לֶעבֶּענְסְמִיטֶעל אוּנ דִי הָאללֶאנְדֶער הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּזֶעהֶען וִוי דִי אַנְדֶער אַיינְוָואהנֶער גֶעהֶען אוֹיס פַאר הוּנְגֶער אוּנ הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעוָואלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען זִיךְ פֶעסְט אַנִידֶערְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ הָאבֶּען גֶעפָּארְדֶערְט מֶען זָאל זִיךְ שְׁלָאגֶען בִּיז צוּם לֶעצְטֶען טְרָאפֶּען בְּלוּט אַבִּי הָאלַאנְד זָאל נִיט דַארְפֶען מִיט בּוּשָׁה אָנְבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ. אַוַדַאי הָאט הָאלַאנְד דִי יוּדֶען גֶעהַאט צוּ דַאנְקֶען וָואס זִי הָאט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט אִיהְרְס, אוּנ אוּמֶעדוּם וואוּ דִי הָאללֶאנְדֶער הָאבֶּען נָאר גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען, הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעשֶׁאצְט פַאר זֵייעֶר גֶעטְרַיישַׁאפְט אוּנ נוּצְלִיכְקַייט.

נִיט אַזוֹי גְלִיקְלִיךְ זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס זֶענֶען פֶערְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען קֵיין פְרַאנְקְרַייךְ. גְרֶאסְטֶענְטְהֵיילְס הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין בָּארְדָא נָאךְ אִים יָאהר 1550, אוּנ הָאבֶּען דָארְט גֶעפִיהְרְט גְרוֹיסֶע גֶעשֶׁעפְטֶען. דִי מְלוּכָה הָאט נוּט גֶעוואוּסְט וֶוער זֵיי זֶענֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִי זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד, זִי הָאט זֵיי גֶערוּפֶען נַייעֶ קְרִיסְטֶען אוּנ הָאט מִיט זֵיי אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז וִוי אַזוֹי זֵיי זָאלֶען זִיךְ נִיט פִיהְרֶען בַּיי זִיךְ אִין דֶער הֵיים, מוּזֶען זֵיי לְפָנִים אָבְּהִיטֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, טוֹיפֶען דִי קִינְדֶער, חַתוּנָה הָאבֶּען אִין דִי קִירְכֶען אוּנ רוּפֶען זִיךְ נָאר מִיט קְרִיסְטְלִיכֶע נָאהמֶען. וִוי עֶס שַׁיינְט, הָאבֶּען דִי מַארְרַאנֶען, אָדֶער נַייעֶ־קְרִיסְטֶען, פֶערְשְׁטַאנֶען זִיךְ בֶּעלִיעבְּט צוּ מַאכֶען בַּיים פָאלְק, וָואס הָאט נוּט גֶעזֶעהֶען אַז זֵייעֶר גַאנְצֶע הַנְהָגָה אִיז יוּדִישׁ, אוּנ זֵיי זֶענֶען אֲפִילוּ גֶעבְּלִיבֶּען גַאנְץ, אִין דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער בַּארְטְהָאלָאמֶעאִישֶׁע נַאכְט וֶוען דִי קַאטָאלִיקֶען הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אַלֶע זֵייעֶרֶע גֶעגְנֶער. אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶע־לֶעבְּט נִישְׁט קָשֶׁה, נָאר זֵייעֶר וֶועטְהִיג אִיז נִיט גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען וָואס זֵיי זֶענֶען גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן לְפָנִים זִיךְ צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען. אִים יָאהר 1636 אִיז אִין בָּארְדָא שׁוֹין גֶעוֶועהן אַ מַארְרַאנִישֶׁע קְהִלָּה פוּן צְוֵויי הוּנְדֶערְט וָועכְּצִיג מֶענְשֶׁען, אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע קְלֵיינֶערֶע קְהִלּוֹת הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין בַּאיָאן אוּנ אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער. נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַלְץ גֶערֶעכֶענְט וִוי נַייעֶ־קְרִיסְטֶען. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט פִינְפְצִיג יָאהר הָאט זֵיי לוּדְוִויג דֶער פִיעֶרְצֶעהנְטֶער גֶע־גֶעבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ וֶוערֶען יוּדֶען, אוּנ גְרוֹיס אִיז גֶעוֶועהן דִי שִׂמְחָה פוּן דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען דֶערְלֶעבְּט צוּ זֶעהֶען אַז עֶס אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען דָאס,

וָואס אִיז גֶעוֶועהן דִי בֶּעסְטֶע הָאפְנוּנְג פוּן זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערְן אִין אַ צַייט פוּן עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת.

ז. דִי דְרַייסִיג יָאהְרִיגֶע מִלְחָמָה אוּנ חְמֶעלְנִיצְקִי׳ס צַייטֶען.

(ט—1655) נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט.

וָוען אִין הָאלַאנְד הָאבֶּען דִי יוּדֶען זִיךְ גֶעוַוארְמְט בַּיי דֶער זוּנְן פוּן פְרֵייהַייט, אִיז דֶער הִימֶעל כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא נָאךְ גֶעוֶועהן נוּט פֶערְחְמַארֶעט אוּנ נָאר אַ בֶּעזוּנְדֶערֶע פִינְסְטֶערְנִיס הָאט בֶּעדֶעקְט דַייטְשְׁלַאנְד. דִי צָאהל פוּן דִי הַאמְבּוּרְגֶער יוּדֶען אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן זֶעהר קְלֵיין; אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואהְנְט צוּ טוֹיזֶענְדֶער מִשְׁפָּחוֹת, נָאר זֵייעֶר לַאגֶע אִיז גֶעוֶועהן שְׁרֶעקְלִיךְ טְרוֹיעֶרִיג. אִין פְּרָאג הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען צֶעהן טוֹיזֶענְד יוּדֶען, אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן — פִינְף טוֹיזֶענְד, אִין וִוין — דְרַיי טוֹיזֶענְד אוּנ אִין וָוארְמְס — פִיעְרְצֶעהן הוּנְדֶערְט. נָאר מֶען קָאן גָאר נִיט רֶעכְנֶען אַז זֵיי הָאבֶּען דָארְט גֶעלֶעבְּט, ווַייל אַ חוּץ דֶעם, וָואס מֶען הָאט זֵיי צוּ קֵיין זַאךְ נִיט צוּגֶעלָאזְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט בִּיטֶער הָארֶעוֶוען אוֹיפְ׳ן טְרוּקֶען שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, הָאט מֶען זֵיי פָּשׁוּט נִיט גֶעלָאזְט קֵיין נַאס דוּרְכְגֶעהֶען. מֶען פְלֶעגְט זֵיי נָאכְוַוארְפֶען שְׁטֵיינֶער אוּנ זִיךְ מַאכֶען אַ לוּסְטְשְׁפִּיעל פוּן רַייסֶען בֶּארְד אוּנ פְלִיקֶען פֵּאוֹת. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען, וִוי אַזוֹי שְׁלֶעכְט דִי יוּדֶען אִיז נִיט גֶעוֶועהן אִין דַייטְשְׁלַאנְד, הָאט עֶס דִי מַארְרַאנֶען פָארְט גֶעצוֹיגֶען צוּ זֵיי אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעוָואלְט פֶערְשְׁוַוארְצְט וֶוערֶען חָאטְשׁ צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער; דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ פִיעל מַארְרַאנֶען בֶּעזֶעצְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין, חָאטְשׁ מֶען הָאט זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ בּוֹיעֶן אַ אֵייגֶענֶע שׁוּל אוּנ זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהן דָארְט דִי יוּדֶען אִין אַזַא מַצָּב אַז עֶס אִיז זֵיי פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען.

אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אִיז טַאקִי דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן אַ בֶּעזוּנְדֶער „גֶעזֶעץ פַאר דִי יוּדֶען" אוּנ מֶען ווייסְט נִיט וֶועלְכֶעס מֶען דַארְף מֶעהר בֶּעוואוּנְדֶערְן, צוּ דִי ווִילְדֶע רְצִיחָה פוּן דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַזַא מִין „גֶעזֶעץ" אָדֶער דָאס שְׁטַארְקְהַייט פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע וָואס הָאבֶּען עֶס אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען. וָואהְנֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמוּזְט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער „גֶעהֶטָא", דָאס אִיז אַ קְלֵיינֶער טְהֵייל פוּן דֶער שְׁטָאדְט וָואס פְלֶעגְט בַּיי נַאכְט וֶוערֶען סָגוּר וּמָסוּגָר אוּנ מֶען הָאט קֵיינֶעם נִיט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט, קֵיין קְרִיסְטְלִיכֶע אַמֶען אוּנ

דִיעֶנְסְטֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטָארְט הַאלְטֶען אוּנ, אוֹיסֶער שֶׁאנְדְלִיכֶע צֵייכֶען אוֹיף דִי קְלֵיידֶער, הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ גֶעצְווָאוּנְגֶען אוֹיף זֵייעֶרֶע הַייזֶער מַאכֶען אַזֶעלְכֶע סִימָנִים, וְוִי אוֹיסְמָאלֶען אוֹיף דֶער וַואנְד אֵיין עֶזֶעל אָדֶער אוֹיסְשְׁמִירֶען מִיט אַזֵיינֶע נְרֶעלֶע קָאלִיעֶרֶען, כְּדֵי דֶער עוֹלָם זָאל הָאבֶען פוּן וָואס צוּ לַאכֶען. בַּיי טָאג הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעלָאזְט גָאר פְרַיי אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּן דֶער גֶעהֶטָא, אוּנ וֶוער עֶס הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אַריינְגֶעהן אִין אַנְדֶערֶע גַאסֶען הָאט גֶעמוּזְט דֶערְוַויזֶען אַז עֶר הָאט אַנֶאטְהִיג גֶעשֶׁעפְט, אָדֶער גֶעבֶּען דֶעם פָּאלִיצְיֶע אַמַתְּנַת יַד זִי זָאל אַוֶועקְקוּקֶען, אִי דָאס הָאבֶּען צְוֵויי יוּדֶען צוּזַאמֶען נִיט גֶעטָארְט גֶעהֶען, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט אִין אַ יוֹם טוֹב אָדֶער וֶוען עֶס פְלֶעגְט אִין שְׁטָאדְט אַרַיינְקוּמֶען עֶפִּים אַגַאסְט פוּן דִי גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת, דֶערְמָאלְט אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן אַ סַכָּנָה פַאר יוּדֶען זִיךְ אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען, אוֹיף דֶער לִיכְטִיגֶער שַׁיין. אִין גֶעהֶטָא אַלֵיין הָאט מֶען אוֹיךְ פוּן זֵיי נִיט גֶעטָארְט הֶערֶען קֵיין הוֹיךְ קוֹל, קוֹים אִיז נַאכְט גֶעוָוארֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בַּאלְד גֶעמוּזְט לֶעגֶען שְׁלָאפֶען, קֵיין אוֹרְחִים הָאבֶּען זֵיי בַּיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אוֹיפְנֶעהמֶען אוּנ אֲפִילוּ אִין שְׁפִּיטָאל הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּם מַאגִיסְטְרַאט עֶר זָאל עֶרְלוֹיבֶּען אַרַיינְלָאזֶען קְרַאנְקֶע פוּן דֶער פְּרֶעמְד. אִין מַארְק הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט דָאס רֶעכְט אַיינְצוּקוֹיפֶען זִיךְ אֲפִילוּ שְׁפַּייז אוּנ עֶסֶענְוַוארְג עֶרְשְׁט נָאךְ דֶעם, וֶוען אַלֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען פַאר זִיךְ שׁוֹין אַלְדִינְג אַיינְגֶעקוֹיפְט. בַּיי דֶעם אַלֶעמֶען הָאט דֶער יוּד גֶעמוּזְט צָאהלֶען דֶער שְׁטָאדְט מַס דְרַיי מָאל אַזוֹי פִיעל וְוִי אַנְדֶערֶע, אוּנ הָאט נָאךְ נִיט גֶעקָאנְט לֶעבֶּען רוּהִיג, וַוייל דֶער מַאגִיסְטְרַאט הָאט דָאס רֶעכְט גֶעהַאט יֶעדֶען יוּדֶען בַּאלְד הֵייסֶען גֶעהֶען גָאר אָהן טַעֲנוֹת, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען שְׁטֶענְדִיג גֶעפִיהלְט אוֹיף אַ פְרֶעמְדֶער פוּהר אוּנ יֶעדֶער טָאג, וָואס מֶען הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט אִין צָרוֹת אוּנ פַּיין, אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אַ גֶעשֶׁאנְקֶטֶער.

נָאר אֲפִילוּ אַזַא פֶערְשָׁאלְטֶען לֶעבֶּען פוּן דִי פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדֶען הָאט נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען זֵייעֶרֶע בִּיטֶערֶע שׂוֹנְאִים, אוּנ בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ בֶּעקֶער, וְוִיצֶענְץ פֶעטְמִילְךְ. וָואס הָאט זִיךְ שְׁטַארְק מְתַקֵנָא גֶעוֶועהן אִין הָמָן הָרָשָׁע אוּנ הָאט זֶעהר גֶעוָואלְט מַאכֶען אַ תֵּל פוּן אַלֶע יוּדֶען. אִים יָאהר 1614, פּוּנְקְט אִים רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וֶוען אַלֶע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן אִין שׁוּל, אִיז פֶּעטְמִילְךְ אָנְגֶעפַאלֶען מִיט אַגַאנְצֶע בַּאנְדֶע רוֹצְחִים אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רַאבֶּעוֶוען, בְּרֶענֶען אוּנ קוֹילֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּאלְד גֶעזֶעהֶען אַז דֶער מַאגִיסְטְרַאט שְׁטֶעהט פוּן וַוייטֶענְס אוּנ וְוִיל זֵיי נִיט הֶעלְפֶען; אַוַדַאי הָאבֶּען דִי יוּנְגֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ,

גֶעחַאפְּט צוּ גֶעוֶועהר אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַגְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה, נָאר פוּן יוּדֶען זֶענֶען גֶעפַאלֶען מֶעהר, ווייל פֶּעטְמִילְךְ׳ס חֶבְרָה אִיז גֶעוֶועהן גְרֶאסֶער אִין דֶער צָאהל. נִיצָל זֶענֶען נָאר גֶעוָוארֶען דִי דָאזִיגֶע 1380 יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גְלַייךְ פוּן דֶער שוּל אִין קִיטֶעל אוּנ טַלִית אַנְטְלָאפֶען אוֹיפ׳ן בֵּית עוֹלָם אוּנ הָאבֶען גֶע-הַאלְטֶען דִי נְשָׁמָה אִין דִי הֶאנְד בִּיז מֶען הָאט אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעאֶפֶענְט דֶעם טוֹיעֶר פוּן דֶער שְׁטָאדְט, זֵיי זָאלֶען קֶענֶען אַוֶועק נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז וואוהִין דִי אוֹיגֶען וֶועלֶען זֵיי טְרָאגֶען. דָאס אֵיינֶענֶע הָאט מֶען אוֹיךְ גֶעטְהוּן מִיט דִי יוּדֶען פוּן וָואְרְמְס; נָאר דָארְט אִיז עֶס הָאטְ׳ש צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁטִיל אוּנ עֶס הָאט נִיט בֶּעדַארְפְט קוּמֶען צוּ בְּלוּט פֶערְגִיסֶען. עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אֵיין אַדְוָואקַאט הֶעמְנִיץ, וָואס הָאט מִיט גוּטֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶע-גֶעבֶּען דִי יוּדֶען אַז זֵיי טָארֶען נִיט מַאכֶען קֵיין לַאנְגֶע שִׁיהוּת אוּנ מוּזֶען שׁוֹין אַרוֹיס פוּן וָוארְמְס, אוֹיבּ זֵיי ווִילֶען נִיט עֶס זָאל קוּמֶען צוּ הֲרִיגוֹת. דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהֶערְט וָואס עֶס אִיז פָארְגֶעקוּמֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז זֵיי קֶאנֶען טַאקִי דָא מְאוּם אָבְּשְׁנַיידֶען; דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אִים אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח, פוּנ׳ם יָאהר 1615, פַארְגֶעהמֶען וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקָאנְט אוּנ זִיךְ לָאזֶען גֶעהֶען. זֵייעֶר גַאנְץ שְׁטִיקֶעל גְלִיק אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן וָואס דֶער אַרְכִיעפִּיסְקָאפּ פוּן מַאינְץ אוּנ דֶער לַאנְדְגְרַאף לוּדְוִויג פוּן דַארְמְ-שְׁטַאדְט הָאבֶּען זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין זֵייעֶרֶע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ אוּנ דֶערְפֶער, אוּנ דָארְט זֶענֶען זֵיי זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט זֵייעֶרֶע פְרַאנְקְפוּרְטֶער בְּרִידֶער אוּנ אַלֶע צוּזַאמֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וואוהִין זִיךְ צוּ לָאזֶען זוּכֶען אַ נַייֶע הֵיים.

דִי שִׂמְחָה פוּן דִי וָוארְמְסֶער אֵיינְוואוֹהנֶער, וָואס זֵיי הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעפַּטֶערְט דִי יוּדֶען פוּן דָארְט, הָאט אָבֶּער נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט: דֶער קוּרְפִירְסְט פְרִידְרִיךְ פוּן דֶער פְּפַאלְץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער פְרַיינְד פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען יוּדִישֶׁען דָאקְטָאר, ר׳ אַבְרָהָם זַכּוּתָא לוּזִיטַאנָא, הָאט זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען דִי קְרִיוְודֶע פוּן דִי יוּדֶען, עֶר אִיז צוּגֶעקוּמֶען קֵיין וָוארְמְס מִיט פִיעל חַיִל, דֶעם אַדְוָואקַאט הֶעמְנִיץ מִיט זַיין חֶבְרָה הָאט עֶר בַּאלְד אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ מִיט דִי אִיבְּרִיגֶע אַיינְוואוֹהנֶער הָאט עֶר זִיךְ גוּט אָבְּגֶערֶעכֶענְט. דֶערְוַוייל זֶענֶען אָבֶּער אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען נַיין חֳדָשִׁים בִּיז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אִין גַאנְצֶען שְׁטִיל, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן, דֶעם 19 יַאנְוַואר 1616, צוּרִיק אַרַיין אִין זֵייעֶרֶע הַייזֶער. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט צְוֵויי חֳדָשִׁים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אוּמְגֶעקֶעהרְט דִי פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדֶען; נָאר דָארְט הָאט דִי מְלוּכָה שְׁטְרֶענְגֶער בֶּעשְׁטְרָאפְט דִי מוֹרְדִים, ווייל עֶס אִיז גֶעקוּמֶען צוּ גְזֵילָה אוּנ רְצִיחָה: דִי שְׁטָאדְט הָאט גֶעמוּזְט

בעצאהלען פאר'ן יודישען היזק 176,919 גולדען. ווינצענץ פעטמילך האט מען געפיערטהיילט אונ אויפגעהאנגען, אונ זיין גאנצע משפחה האט מען ארויסגעטריבען פונ'ם לאנד. דאס איז געשעהען דעם צוואנציגסטען אדר, אונ די יודען האבען זיך געמאכט דעמאלט א צווייטען פורים, אונ א סך דורות שפעטער האט זיך אין פראנקפורט אם מאין געהאלטען דעם מנהג צו מאכען אין דעם טאג יום טוב, וואס האט געהייסען „פורים-ווינץ".

שטארק בעסער איז די יודען פון דייטשלאנד נאך דעם ניט געווארען. די אלטע גזרות זענען געבליבען אין זייער קראפט, עס זענען נאך אפילו צוגעקומען נייע: די יודען האבען געמוזט צאהלען בעזונדערע נתינות פון חתונות אונ ירושה, זייער צאהל האט נאר געקאנט זיין אין יעדער שטאדט ביז פינף הונדערט, צוקומען פון דער פרעמד האבען געמאגט יעדעס יאהר ניט מעהר פון זעכס משפחות, אונ נאר צוועלף חתונות האט מען ערלויבט צו מאכען. נאר גוט איז חאטש געוועהן דאס, וואס דער קייזער מאטהאיס האט בעפאהלען מען זאל אבהיטען דאס לעבען אונ דאס פערמעגען פון די יודען, אונ אזא בעפעהל איז זייער שטארק צו נוטץ געקומען אין דער צייט פון דער דרייסיג יאהריגער מלחמה, ווען זיי וואלטען זעהר גרינג געקאנט ווערען דער שעיר המשתלח. אפילו דער קייזער פערדינאנד דער צווייטע, וואס איז געוועהן א פייעריגער קאטאליק אונ האט געוואלט א תל מאכען פון אללע וואס געהערען ניט צו דער רעליגיאן, האט ניט געהייסען אנרירען די יודען, אונ גאנץ אפט פלעגען זיך ביי זיי פראטעסטאנטען בעהאלטען אונ דורך דעם ניצל ווערען פון א סכנה. דאס האט די מלוכה געטהון מיט א כונה, ווייל זי האט געוואוסט, אז יודען ברענגען ניט אויס קיין געלד אונ אז זייערע אנגעזאמעלטע קאפיטאלען קאנען איהר שטאנדיג אריינפאלען אין די האנד, ווען זי וועט זיי דארפען.

אזוי האט טאקי געטהון דער וויענער הויף, ווען ער האט בעדארפט האבען יודיש געלד אויף הוצאות צו דער מלחמה. ער האט געמאכט עטליכע יודען פאר הויף-יודען, דאס הייסט: ער האט זיי געגעבען אללע רעכט צו האנדלען מיט וואס זיי ווילען, זיי האבען זיך געמאגט בעזעצען אומעדום, אונ אפילו קיין צייכען אויף די קליידער האבען זיי ניט בעדארפט טראגען; דערפאר האבען זיי זיך געלאזט צאפען, נאר אליין האבען זיי אויך דערצו ניט דערלעגט, אונ ניט אומזיסט האט זיך די יודישע קהלה אין מאינץ גערעכענט פאר איינער פון די רייכסטע, אונ חאטש די שטאדט האט זיך גענוג אנגעליטען

אִין דִי פִינְף יָאהר (פון 1681 בִּיז 1686) וָואס דִי שְׁוֶוערֶע וֶוענֶען דָארְט גֶעשְׁטַאנֶען, פון דֶעסְטְוֶוענֶען וֶוענֶען דִי יוּדֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן, בַּאלְד ווִי עֶס הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט דִי מִלְחָמָה, זִיךְ שְׁטֶעלֶען בּוֹיֶען אַ גְרוֹיסֶע שול. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט דִי דְרַייסִיג יֶאהרִיגֶע מִלְחָמָה נִיט גֶעשַׁאדְט דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען, וַוייל קוים וֶוענֶען זֵיי גֶעוֶועהן פֶערְזִיכֶערְט אַז זֵייעֶר לֶעבֶּען אִיז נִיט אִין סַכָּנָה, הָאבֶּען זֵיי גֶעאַרְבַּייט אונ גֶעזוּכְט פֶערְדִיעְנְסְט, קֵיין אוֹיסְבְּרֶעכֶענְגֶערְס וֶוענֶען זֵיי קֵיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן אונ הָאבֶּען שֵׂכֶל גֶעהַאט צוּ בֶּעהַאלְטֶען דֶעם גְרָאשֶׁען. דֶערְפַאר אַז דָאס אוּמְגְלִיק הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעגָאסֶען אוֹיף דִי יוּדֶען פון פוֹלִין אונ פִיעל פון זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט זוּכֶען אַ נַייעֶ הֵיים, הָאבֶּען זֵיי גֶעפוּנֶען אַ מָקוֹם מְנוּחָה בַּיי זֵייעֶרֶע דַייטְשֶׁע בְּרִידֶער, אונ דִי קַאפִּיטַאלֶען זֵייעֶרֶע וֶוענֶען זֵיי שְׁטַארְק צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען, וֶוען זֵיי הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט שְׁטִיצֶען אוּמְגְלִיקְלִיכֶע, וָואס וֶוענֶען קוים לֶעבֶּעדִיג אַרוֹיס פון דִי רוֹצְחִים'ס הֶאנְד.

אַ גְרוֹיסֶע צָרָה הָאט זִיךְ טַאקֶי פְּלוֹצְלוּנְג אָנְגֶערוּקְט אוֹיף דִי יוּדֶען פון פוֹלִין, וָואס הָאבֶּען הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען גֶעלֶעבְּט רוּהִיג, חָאטְשׁ אַז מֶען קוּקְט זִיךְ גוּט צוּ וֶועט מֶען, אַז דִי זַאךְ הָאט גֶעהַאט אִיהר סִבָּה אונ אִיז נִיט גֶעשֶׁעהֶען אַזוֹי אוּנְגֶערְוַוארְטֶעט ווִי עֶס הָאט זִיךְ גֶעבִּיךְ אוֹיסְגֶעווִיזֶען דִי טוֹיזֶענְדֶער אוּמְ-שׁוּלְדִיגֶע, וָואס הָאבֶּען גֶעגָאסֶען דֶעם זְכוּת פון עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע יוּדֶען. אִין פוֹלִין הָאבֶּען דִי פְּרִיצִים קֵיין מָאל זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אָבְגֶעבֶּען מִיט אַרְבַּייט, טוֹיזֶענְדֶער בּוֹיעֶרְן הָאבֶּען גֶעהָארֶעוֶועט אוֹיף זֵיי אונ, אַז מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט עֶפִּים אוֹיפְטְהוּן אַ שֵׂכֶל-זַאךְ, הָאט מֶען אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר אִיבְּרִיג צוּ בְּרֶעכֶען דֶעם מֹחַ, אונ יֶעדֶער פָּרִיץ הָאט שׁוֹין גֶעהַאט זַיין יוּדֶען, וָואס אִיז בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דֶער נַאנְצֶער בַּעַל הַבַּיִת, אונ פְלֶעגְט שׁוֹין אַבְּטוּנְג גֶעבֶּען אַז קֵיין גֶעלְד זָאל אִיהם נִיט פֶעהלֶען אונ אַ רֶעכְטֶע עֵצָה זָאל עֶר אוֹיךְ שְׁטֶענְדִיג הָאבֶּען. דִי קַאטָאלִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, אונ בֶּעזָאנְדֶערְס דִי יֶעזוּאִיטֶען, הָאט שְׁטַארְק נִיט גֶע-שְׁמֶעקְט, וָואס דִי יוּדֶען וֶוענֶען אַזֶעלְכֶע חֲשׁוּבִים בַּיי דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת, נָאר זֵיי הָאבֶּען נָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, וַוייל אָהן דִי יוּדֶען אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעגֶעהֶען, אונ דֶערְצוּ הָאט זֵיי נָאךְ דֶער קֶענִיג וְולַאדִיסְלַאוו דֶער פִיעֶרְטֶע גֶעשְׁטִיצְט. אַזוֹי הָאבֶּען גֶעמוּזְט דִי גֵייסְטְלִיכֶע אוֹיךְ שְׁוַויינֶען, חָאטְשׁ אִין הַארְצֶען הָאט עֶס זֵיי גוּט גֶעקְרֶענְקְט וָואס זֵיי הָאבֶּען נִיט קֵיין רֶעכְטֶען פְּלַאץ, וואו צוּ פַארְשְׁפְּרֵייטֶען זֵייעֶר גִיפְט. אַז עֶס אִיז אָבֶּער בֶּעשֶׁערְט אֵיין אוּמְגְלִיק קוּמְט עֶס נָאר פון אֵיין אַנְדֶער זַייט. בַּיים בְּרֶעג פוּנ'ם דְנִיעפֶּר אונ פוּנ'ם שְׁוַוארְצֶען יַם הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אַנְטְלָאפֶענֶע פָּאלִישֶׁע בּוֹיעֶרְן, אונ אַזוֹי

סֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען קֵיין הֵיים נִיט נֶעהַאט, אָדֶער זִיךְ נִיט נֶעטָארְט דָארְט וַוייזֶען. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען קָאזַאקֶען אָדֶער זַאפָּארָאזְשְׁצִי, אוּנ הָאבֶּען נֶעהַאט זֵייעֶר אַאֵייגֶענֶעם ראש, אָדֶער אַטַאמַאן, חָאטְשׁ גֶעשְׁטַאנֶען זֶענֶען זֵיי אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן דֶער פּוֹלִישֶׁער מְלוּכָה. דִי קָאזַאקֶען זֶענֶען גֶעוֶועהְן גְרוֹיסֶע גִבּוֹרִים. דִי טַאטַארֶען אוּנ טִירְקֶען פְלֶעגֶען אָפְט פוּן זֵיי לַיידֶען; דִי פּוֹלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אָבֶּער נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען וְוִי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען מִיט אַזַא קְרַאפְט אוּנ הָאט דִי קָאזַאקֶען שְׁטֶענְדִיג נָאר גֶערֵייצְט אוּנ זֵיי גֶעמַאכְט פַאר אִינְוֶוענִינְסְטֶע שׂוֹנְאִים. גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן וָואס דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען גֶעהֶערְט צוּ דֶער גְרִיכִישֶׁער קִירְכֶע (פְּרַאוָואסְלַאוְויֶע) אוּנ מֶען הָאט זֵיי מִיט גֶעוַואלְד גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר קַאטָאלִיקֶען. בַּיי אֱמוּנָה־זַאכֶען קָאן מֶען אָבֶּער מִיט כֹּחַ זֶעהר וֶוענִיג אוֹיסְפִיהרֶען, אוּנ דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעוִוים נִיט גֶע־וָואלְט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען; דֶערְפַאר הָאבֶּען דִי דְרַיי פְּרִיצִים קָאנְיֶעצְפָּאלְסְקִי, וִוישְׁנֶיעוֶועצְקִי אוּנ פָּאטָאצְקִי, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעהַאט צוּ זָאגֶען אִיבֶּער זֵיי, זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זֵיי אַזוֹי צוּ מוּטְשֶׁען, אַז דָאס לֶעבֶּען זָאל זֵיי נִיט לִיעבּ זַיין. וֶוען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען זָאלֶען גֶעוֶועהְן הָאבֶּען מֶעהר שֵׂכֶל, וָואלְטֶען זֵיי זִיךְ אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען גֶעוִוים נִיט גֶעמִישְׁט; צוּם אוּמְגְלִיק אָבֶּער, הָאט זֵיי דִי פַּרְנָסָה גֶעטְרִיבֶּען זֵיי זָאלֶען נִיט זַיין קֵיין אוֹיסְקְלוֹיבֶּערְס אוּנ זוּכֶען דָאס שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט אוּמֶעדוּם, וואוּ עֶס לָאזְט זִיךְ נָאר. דִי רַבָּנִים ווִידֶער זֶענֶען גֶעוֶועהְן פֶערְטְרָאגֶען מִיט זֵייעֶר פִּלְפּוּל, זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת זֶענֶען אַרוּמְגֶעפְלוֹיגֶען אִין דִי הוֹיכֶע וֶועלְטֶען אוּנ עֶס אִיז זֵיי גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס זֵייעֶר „אָרֶעם פָאלְק" אַרְבֵּייטֶעט אוֹיף דֶער זִינְדִיגֶער עֶרְד אוּנ פוּן וַואנֶען זֵיי צִיהֶען דִי חִיוּנָה. אַוַדַאי אַז דִי פְּרִיצִים הָאבֶּען פוּן דִי קָאזַאקֶען גֶערִיסֶען דִי הוֹיט אוּנ גֶענוּמֶען בַּיי זֵיי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת, הָאבֶּען זֵיי עֶס גֶעטְהוּן דוּרְךְ יוּדִישֶׁע הֶאנְד. בַּיי טוֹיפֶען קִינְדֶער אָדֶער חֲתוּנָה מַאכֶען הָאבֶּען דִי קָאזַאקֶען גֶעמוּזְט צָאהלֶען מַס, אוּנ דֶער מַשְׁגִיחַ דַארוֹיף אִיז מִן הַסְתָּם גֶעוֶועהְן אַ יוּד. דֶערְפַאר פְלֶעגְט זִיךְ שְׁטֶענְדִיג גֶעפִינֶען דֶער שְׁלִיסֶעל פוּן דֶער קִירְכֶע בַּיים יוּדֶען, אוּנ מֶען קָאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען דִי לַאגֶע פוּן דִי קָאזַאקֶען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעטָארְט בֶּעטֶען בִּיז דֶער יוּד הָאט נִיט אָבְּגֶענוּמֶען פַאר'ן פְּרִיץ דִי עֶטְלִיכֶע גוּלְדֶען אוּנ הָאט נִיט גֶעאֶפֶענְט דִי פֶערְשְׁלָאסֶענֶע קִירְכֶע. אַוַדַאי הָאט מֶען נִיט גֶעקָאנְט פָארְדֶערְן פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען קָאזַאק עֶר זָאל זַיין אַזַא בַּר שֵׂכֶל אוּנ אַזַא בַּעַל יָשָׁר, אַז עֶר זָאל זִיךְ רוּהִיג אוּנ קַאלְטְבְּלִיטִיג אַנִידֶערְזֶעצֶען אוּנ קְלֶערֶען וֶוער עֶס אִיז מֶעהר שׁוּלְדִיג, צוּ דֶער פְּרִיץ וָואס נֶעהְמְט בַּיי אִיהם דֶעם מַס, צוּ דֶער יוּד וָואס עֶר פֶערְדִינְנְט אִיהם דִי הַכְנָסָה דֶערְפוּן; עֶר הָאט

גֶעפִיהלְט אַז עֶס אִיז אִיהם שְׁלֶעכְט, אַז מֶען טְרֶעט דָאס הֵיילִינְסְטֶע בַּיי אִיהם מִיט דִי פִּיס. דֶער פָּרִיץ אִיז גֶעשְׁטַאנֶען פוּן וַוייטֶען, גֶעזֶעהֶען פַאר זִיךְ הָאט עֶר נָאר דֶעם יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז נָאר קֵיין ווּאוּנְדֶער נִיט וָואס עֶר הָאט בֶּעטְרַאכְט דֶעם יוּדֶען פַאר'ן עֶרְגְסְטֶען מַשְׁחִית, אוּנ זַיין שִׂנְאָה צוּ אִיהם אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג גֶעוָוארֶען גְרֶעסֶער. אִים יָאהר 1638 הָאבֶּען דִי קָאזַאקֶען אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען זֵייעֶר עֶרְשְׁטֶען כַּעַס אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ, צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶר אַטַאמַאן פַּאוְולִיוּק, צוּבוּנְטֶעוֶועט אוּנ הָאבֶּען נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אִיבֶּער צְוֵויי הוּנְדֶערְט יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען פֶערְבְּרֶענְט עֶטְלִיכֶע שׁוּלֶען. דָאס וָואלְט אֲפִילוּ בֶּעדַארְפְט אֶפְנֶען דִי יוּדֶען דִי אוֹיגֶען, זֵיי זָאלֶען אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי מִאוּסֶע פַּרְנָסוֹת, וָואס נָאר נוֹיטְה אוּנ הוּנְגֶער דַארְפֶען צְווִינְגֶען דֶעם מֶענְשֶׁען דֶערְצוּ. דָאס קְלוּגֶע פָּאלְק, וָואס אִיז פוּל גֶעוֶועהן מִיט הַסְבָּרוֹת אוּנ אִיבֶּערְ־שְׁפִּיצְלֶעךְ, הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהַאט קֵיין שֵׂכֶל אוֹיף אַזַא פָּשׁוּט'ע זַאךְ, אוּנ אֲפִילוּ אַזֶעלְכֶע בֶּערִיהמְטֶע רַבָּנִים אוּנ לוֹמְדִים פוּן יֶענֶער צַייט, ווִי ר' יְהוֹשֻׁעַ פָּאלְק כֹּהֵן, ר' מֵאִיר לוּבְּלִין, ר' שְׁמוּאֵל אֵיידְלִישׁ (דֶער מהרש"א) אוּנ ר' שַׁבְּתַי כֹּהֵן (דֶער ש"ךְ), הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעטְרֶאסְט מִיט דֶער הָאפְנוּנְג אַז דֶער גַאנְצֶער גָלוּת דַארְף נָאךְ גֶעדוֹיעֶרְן אַ יָאהר צֶעהן, וַוייל דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען אוֹיסְגֶערֶעכֶענְט אַז פּוּנְקְט אִים יָאהר 1648 מוּז וֶוערֶען אַ פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג אִין דֶעם מַצָּב פוּן דִי יוּדֶען. אַ בִּיסֶעל הָאבֶּען זֵיי גֶעטְרָאפֶען: דָאס בִּיטֶערֶע יָאהר הָאט זִיךְ אָנְגֶערוּקְט אַ פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען, נָאר אַ פֶּערְאֶנְדֶערוּנְג צוּם שְׁלֶעכְטֶען, נִיט קֵיין יְשׁוּעָה, נִיט קֵיין נֶחָמָה, נָאר אַ חוּרְבָן, אוּנ צָרוֹת, וָואס הָאט טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען אִין נָאר נִישְׁט שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן, גֶעוָוארְפֶען פוּן דִי פִּיס אוּנ יוּדִישׁ בְּלוּט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען גִיסֶען ווִי וַואסֶער.

דִי פָּאלַאקֶען הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעצוֹיגֶען דֶעם בּוֹיגֶען, אוּנ אַז בָּאגְדַאן חְמֶעלְנִיצְקִי אִיז גֶעוָוארֶען אַטַאמַאן בַּיי דִי קָאזַאקֶען אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, עֶר זָאל זִיךְ אָבְּרֶעכֶענֶען מִיט פּוֹלִין, אוּנ קוֹדֶם כָּל זָאל עֶר אוֹיסְלָאזֶען דֶעם כַּעַס צוּ דִי יוּדֶען. אִין הַיִל פוּן דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפוּנֶען נִיט וֶוענִיג יוּדֶען, נָאר דָאס הָאט דִי רוֹצְחִים נִיט גֶעקֶאנְט אָבְּהַאלְטֶען, וַוייל, עֶרְשְׁטֶענְס, אִיז דָאס גַאנְצֶע גֶעשְׁרֵיי פוּן דִי קָאזַאקֶען גֶעגַאנְגֶען נָאר אוֹיף דִי יוּדֶען, אוּנ צְווייטֶענְס, אִיז חְמֶעלְנִיצְקִי גֶעוֶועהן אוֹיפְגֶעבְּרַאכְט אוֹיף אַ יוּדֶען, וָואס הָאט אִיהם גֶעמַסֶרְט אַז עֶר הָאט גֶעמַאכְט יַד אַחַת מִיט דִי טַאטַארֶען אוּנ ווִיל אַרוֹיסְשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען דֶער פּוֹלִישֶׁער מְלוּכָה. קֵיין לִיגֶען הָאט דֶער יוּד דַוְקָא נִיט

גֶעזָאגְט, ווייל בַּאלְד הָאט זִיךְ טַאקִי אַרוֹיסְגֶעוויזֶען אַז חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דִי טַאטַארְן אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פֶערְווִיסְטֶען אַללֶע שְׁטֶאדְט צְווִישֶׁען קִיֶעוו אוּנ פַּאלְטַאוַוא. דֶער גְרוֹיסֶער בְּרֵייטֶער דְנִיעֶפְּר הָאט זִיךְ גֶעפַארְבְּט מִיט יוּדִישׁ בְּלוּט אוּנ פוּן פֶּערֶעיַאסְלָאוו, בָּארִישְׁפָּאל. פִּירְיַאטִין אוּנ לוּבְּלִין הָאבֶּען זִיךְ נַאנְצֶע טַייכֶען גֶעגָאסֶען אוּנ רוֹיט גֶעמַאכְט זַיינֶע חְוַואלְיֶעס, וָואלֶען, אִין דִי עֶרְשְׁטֶע פָּאר חֳדָשִׁים זֶענֶען שׁוֹין גֶעפַאלֶען עֶטְלִיכֶע טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען, מֶען הָאט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט אַלְט אוּנ יוּנְג, ווַייבֶּער אוּנ קִינְדֶער. אוּנ דִי גֶעצֶאהלְטֶע וָואס הָאבֶּען גֶעהַאט מַזָל אוּנ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען לֶעבֶּען הָאט מֶען פֶערְקוֹיפְט פַּאר שְׁקְלַאוֶוען קֵיין קְרִים אוּנ פוּן דָארְט הָאבֶּען זֵיי דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט. אַז מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעווָארֶען פוּן דֶער עֶרְשְׁטֶער שְׁחִיטָה אוּנ מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דִי טַאטַארֶען קוּקֶען מֶעהר אוֹיף אַתַּכְלִית ווִי דִי קָאזַאקֶען אוּנ מֵיינֶען נָאר דִי מַטְבֵּעַ, הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען פוּן פְּרָאבְּשְׁטִשָׁא אוּנ נָאךְ דְרֵיי נָאהֶענְטֶע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען בִּיז דְרַיי טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר נַאנְץ מְזוּמָן גֶעלְד אוּנ צִירוּנְג אַרוֹיסְגֶעטְרָאגֶען אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי טַאטַארֶען מִיט דֶער בַּקָשָׁה מֶען זָאל זֵיי נָאר שֶׁענְקֶען דָאס לֶעבֶּען. דִי הַמְצָאָה אִיז דַוְקָא נִיט גֶעוֶועהן קֵיין שְׁלֶעכְטֶע: דִי טַאטַארֶען הָאבֶּען טַאקִי הֲנָאָה גֶעהַאט וָואס מֶען הָאט זֵיי אַיינְגֶעשְׁפָּארְט אַיין אַרְבַּייט, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי נוּט בֶּעהַאנְדֶעלְט דִי דָאזִיגֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַזַא וואהלֶען שֵׂכֶל אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין אָפְּגֶעבַּאבֶּעוֶועט: זֵיי הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צוּ דֶער טִירְקִישֶׁער גְרֶענִיץ אוּנ דָארְט הָאבֶּען שׁוֹין דִי יוּדֶען פוּן קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל זֵיי אוֹיסְגֶעקוֹיפְט. ווִי עֶס ווַייזְט אוֹיס הָאט מֶען פַאר זֵיי וָואלְוֶועל נִיט גֶענוּמֶען, ווַייל דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט נִיט גֶעהַאט אַזוֹי פִּיעל גֶעלְד אוּנ הָאט גֶעמוּזְט אַרוֹיסְשִׁיקֶען שְׁלִיחִים קֵיין הָאללַאנְד זַאמְלֶען נְדָבוֹת אוֹיף ״פִּדְיוֹן שְׁבוּיִם״.

עֶס אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן בִּיטֶער אוּנ פִינְסְטֶער דִי יוּדֶען אוּנ אוֹיךְ דִי פָּאלְיַאקֶען פוּן דִי דָאזִיגֶע אֶרְטֶער, וואוּ חְמֶעלְנִיצְקִי מִיט זַיין בַּאנְדֶע הָאט זִיךְ נָאר גֶעיַאוֶועט, נָאר דָאס אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ נָארְנִישְׁט גֶעגֶען דֶעם וָואס עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ דֶעם קֶענִיג וְולַאדִיסְלַאווּ'ס טוֹיט, ווַייל וֶוענְן עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט הָאט נָאךְ חְמֶעלְנִיצְקִי אוֹיף אִיהם פָּארְט כָּבוֹד גֶעלֶעגְט, אוּנ קוֹים אִיז עֶר נָאר גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאט עֶר שׁוֹין נִיט גֶעהַאט פַאר וֶועמֶען זִיךְ צוּ שֶׁאמֶען. אִין דִי עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים, וָואס פוֹּלִין אִיז גֶעוֶועהן אָהן אַ קֶענִיג, הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען רְשׁוּת זַיין בַּאנְדֶע

זי זָאל זיך צושפּרֵייטֶען איבֶּער דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה אונ זֵיי הָאבֶּען אָבְּגֶעטְהוּן שְׁרֶעקְ־
לִיכֶע זַאכֶען. זֵיי הָאבֶּען זיך גֶערוּפֶען אוֹיף טַאטַארִישׁ הַיידַאמַאקְעס אונ
בַּאלְד אִיז מֶען אִין לַאנְד עֶרְשְׁט גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶעם טַייטְשׁ פוּן דֶעם וָוארְט,
אַז דָאס הֵייסְט אַ מֶענְשׁ אָהן אַ נְשָׁמָה, אָהן אַ שׁוּם גֶעפִיהל, אָהן אַ פוּנְק פוּן
רַחֲמָנוּת. אֵיינֶער פוּן חְמֶעלְנִיצְקִי'ס הוֹיפְּט־לַייט מָארָאוָוענְקָא אִיז גֶעוֶועהן
אַזַא אַכְזָר אַז עֶר פְּלֶעגְט הֵייסֶען פַאר אִיהם אִין דִי אוֹיגֶען דֶערְוָוארְגֶען מִיט
אַ רִימֶען יוּדִישֶׁע אונ פּוֹלִישֶׁע פְרוֹיֶען אונ הָאט גֶעהַאט דֶעם גְרֶעסְטֶען תַּעֲנוּג
זיך צוּצוּקוּקֶען צוּ דֶעם שְׁרֶעקְלִיכֶען טוֹיט. נִיט קֵיין גְרֶעסֶערֶער בַּעַל יֹשֶׁר פוּן
אִיהם אִיז גֶעוֶועהן נַאנְיַא, וֶועלְכֶער הָאט בֶּעלַאגֶערְט נֶעמִירוֹב. דָארְט
הָאבֶּען זיך גֶעפוּנֶען בִּיז זֶעקְס טוֹיזֶענְד הֵיימִישֶׁע אונ צוּנוֹיפְגֶעלָאפֶענֶע יוּדֶען אונ
זֵיי הָאבֶּען אַללֶע, צוּזַאמֶען מִיט דִי פָּאלְיַאקֶען, גוּט גֶעשִׁיצְט דִי שְׁטָאדְט, וָואס
אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק בֶּעפֶעסְטִיגְט. אַז נַאנְיַא הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דָאס אִיז אַ מַעֲשֶׂה
אוֹיף אַ לַאנְגֶער צֵייט, הָאט עֶר זיך עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיפְצוּטְהוּן אַזַא חָכְמָה: עֶר
אִיז אוֹיף אַ טָאג אָבְּגֶעטְרֶעטֶען מִיט דֶער גַאנְצֶער בַּאנְדֶע פוּן נֶעמִירוֹב, כְּדֵי עֶס
זָאל אַ פָּנִים הָאבֶּען אַז עֶס אִיז אִיהם נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ וַוארְטֶען, אָדֶער עֶר
הָאט מוֹרָא גֶעהַאט, אַז עֶס קוּמְט אָן פּוֹלִישׁ חַיִל; אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג הָאט מֶען טַאקִי
דֶערְהֶערְט פוּן וַוייטֶענְס אַ פּוֹלִישׁ גֶעזַאנְג אונ מֶען הָאט דֶערְזֶעהֶען וִוי אַ גְרוֹיסֶע
פּוֹלִישֶׁע מַחֲנֶה גֶעהט קֵיין נֶעמִירוֹב. מִיט שִׂמְחָה הָאט מֶען זֵיי בַּאלְד גֶעאֶפֶענְט
דִי טוֹיעֶרְן פוּן דֶער שְׁטָאדְט, וַוייל מֶען הָאט טַאקִי אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז דִי מְלוּכָה
זָאל צוּשִׁיקֶען אִיהר חַיִל צוּ הִילְף; נָאר קוֹים זֶענֶען דִי טְהַייעֶרֶע גָאסְט גֶעוֶועהן
אִינְוֶוענִיג הָאבֶּען זֵיי זיך בַּאלְד וִוי דִי ווִילְדֶע חַיּוֹת גֶעוָוארְפֶען אוֹיף דִי יוּדֶען,
בֶּערַאבֶּעוֶועט זֵייעֶרֶע הַייזֶער, גֶעבְּרֶענְט שׁוּלֶען, צוּרִיסֶען סִפְרֵי תּוֹרָה, אוֹיסְ־
גֶעהַרְגֶע'ט וַוייבֶּער אונ קִינְדֶער, אונ דֶעמָאלְט הָאט מֶען עֶרְשְׁט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז
דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן פַארְשְׁטֶעלְטֶע הַיידַאמַאקֶעס, וָואס הָאבֶּען זיך אִימִיטְטֶען
אָנְגֶעטְהוּן פּוֹלִישֶׁע קְלֵיידֶער אונ הָאבֶּען זיך אוֹיף אַזַא אוֹפֶּן אַרֵיינְגֶענַארְט אִין
שְׁטָאדְט. דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים מִיטְוָואךְ, דֶעם צְוַואנְצִיגְסְטֶען סִיוָן,
אונ דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען
דִי אַלְטֶע צֵייטֶען אונ זֵיי זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד מְקַדֵּשׁ הַשֵּׁם צוּ זַיין מִיט לִיעבְּשַׁאפְט
אונ פֶעסְטְקַייט וִוי עֶס דַארְף צוּ זַיין. דֶער רַב ר' יְחִיאֵל מִיכַל הָאט צוּנוֹיפְ־
גֶענוּמֶען דֶעם גַאנְצֶען עוֹלָם אִין שׁוּל אַרֵיין אונ הָאט זֵיי אִין אַ רִירֶענְדֶער דְרָשָׁה
פֶערְשְׁטֶעהן גֶעגֶעבֶּען אַז זֵיי הָאבֶּען זיך נִיט צוּ שְׁרֶעקֶען פַאר דֶער לֶעצְטֶער
מִינוּט אונ בַּארְפֶען נָאר נָאכְטְהוּן זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערְן, וָואס הָאבֶּען זיך נִיט אַיין

מָאל מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן פַאר זֵייעֶר פָאלְק אוּנ אֱמוּנָה. עֶר אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן
דֶער עֶרְשְׁטֶער, וָואס אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען בֶּעהַארְצְט אוּנ אָהן מוֹרָא, אוּנ אִיהם
הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען, וָואס זֶענֶען מִיט שִׂמְחָה אַקֶעגֶענְגֶעגַאנְגֶען
דֶעם טוֹיט. נִיט נָאר אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זֵייעֶר לֶעבֶּען גֶעעֶנְדִיגְט וִוי
קְדוֹשִׁים; דָאס אֵייגֶענֶע הָאבֶּען גֶעטְהוּן נָאר יוּנְגֶע קִינְדֶער, אוּנ עֶס אִיז נָאר צוּ
בֶּעוואוּנְדֶערְן וִוי אַלֶע, פוּן גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין, זֶענֶען גֶעוֶועהן נָאר פוּן אֵיין גֶעדַאנְק־
צוּ שְׁטַארְבֶּען פַאר דֶעם וָואס אִיז דָאס הֵיילִיגְסְטֶע אוּנ טְהַייעֶרְסְטֶע. מֶען דֶערְ־
צֶעהלְט אַז צְווֵיי יוּדִישֶׁע מֶעדְלֶעךְ זֶענֶען זֶעהר גֶעפֶאלֶען דִי הַיידַאמַאקֶעס אוּנ
אַ פָּאר פוּן זֵיי הָאבֶּען גֶעוָואלְט מִיט זֵיי חֲתוּנָה הָאבֶּען. פַאר דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע
קִינְדֶער אִיז דָאס אָבֶּער אֶרְגֶער גֶעוֶועהן פוּנ'ם טוֹיט; דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ
נִיט ווִידֶערְשְׁטַאנְדִיג גֶעמַאכְט, זֵיי זֶענֶען קְלָאסְטֶערְשְׁט בֶּעשְׁטַאנֶען אוֹיפ'ן זִווּג, נָאר
אַז אֵיינֶע פוּן זֵיי אִיז גֶעפָאהרֶען אִיבֶּער דֶער בְּרִיק אִין קִירְכֶע אַרַיין צוּ דֶער
חוּפָּה הָאט זִי זִיךְ פוּנ'ם וָואגֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען גְלַייךְ אִין וַואסֶער אַרַיין אוּנ
הָאט זִיךְ אִין טַייךְ גֶעפוּנֶען אַ קֶבֶר. דִי צְווֵייטֶע הָאט אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפָן
מַפְקִיר גֶעוֶועהן אִיהר לֶעבֶּען: זִי הָאט אַיינְגֶערֶעדְט דֶעם חָתָן, אַז זִי אִיז אַ כִּשּׁוּפְ־
מַאכֶערִין אוּנ הָאט זִיךְ מִיט אִיהם גֶעוֶועט, אַז עֶר מֶאג אוֹיף אִיהר שִׁיסֶען ווִי
פִיעל עֶר ווִיל אוּנ אִיהר וֶועט עֶס נִיט שַׁאדֶען; דֶער קָאזַאק הָאט נִיט פֶערְ־
שְׁטַאנֶען אִיהר מֵיין, עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַ פְּרִיוו אוּנ דוּרְךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען שָׁאס
הָאט זִיךְ דָאס קְלוּגֶע מֶעדֶעל בֶּעפְרַייהט פוּן דֶעם בִּיטֶערְן לֶעבֶּען, וָואס הָאט זִי
עֶרְוַוארְטֶעט. אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהן אֵיין אַנְדֶער פַּארְטֶיע הַיידַאמַאקֶעס
אִין טוּלְטְשִׁין, וָואס זֶעכְס טוֹיזֶענְד פָּאלְיַאקֶען אוּנ צְווֵיי טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאבֶּען
עֶס נוּט אָבְּגֶעהִיט. דִי שְׁטָאדְט אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק בֶּעפֶעסְטִיגְט, נָאר דִי
קָאזַאקֶען הָאבֶּען שְׁטִילֶערְהֵייד גֶעלָאזְט זָאגֶען דִי פָּאלְיַאקֶען אַז אוֹיף זֵיי זֶענֶען
זֵיי נָאר נִיט בְּרוֹגֶז אוּנ זֵיי דַארְפֶען זִיךְ נִיט שְׁרֶעקֶען, עֶס וֶועט זַיין פַארְקֶעהרְט,
בֶּעסֶער וֶוען זֵיי וֶועלֶען זֵיי אַלֵיין אַרַיינְלָאזֶען קֵיין טוּלְטְשִׁין, וַוייל אִין עִיקָר
מֵיינֶען זֵיי נָאר דִי יוּדֶען. דִי פָּאלְיַאקֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט אַיינְרֶעדֶען, אוּנ חָאטְשׁ
עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג הָאבֶּען זֵיי צוּזַאמֶען מִיט דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה זֵיי זָאלֶען
נִיט אָבְּטְרֶעטֶען אֵיינֶער פוּן דֶעם אַנְדֶערְן אוּנ זִיךְ הַאלְטֶען בִּיז צוּם לֶעצְטֶען
טְרָאפֶּען בְּלוּט, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרֶעהֶען מִיט דֶער צוּנְג אוּנ הָאבֶּען פָארְ־
גֶעלֶעגְט דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען נִיט גֶעהֶען מִיט קֵיין תְּקִיפוֹת אוּנ בֶּעסֶער אַרַיינְ־
לָאזֶען דִי שׂוֹנְאִים מִיט גוּטֶען, טָאמֶער וֶועלֶען זֵיי זִיךְ בֶּעגְנוּגֶען נָאר מִיט יוּדִישׁ
פֶערְמֶעגֶען אוּנ וֶועלֶען וֶוענִיגְסְטֶענְס קֵיין בְּלוּט נִיט פֶערְגִיסֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען

בַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דִי פָּאלְיַאקֶען הָאבֶּען גֶעבְּרָאכֶען זַייעֶר וָוארְט, נָאר קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט אוּנ הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַוֶועקְוַוארְפֶען דָאס גֶעוֶועהר. קוֹים הָאבֶּען דִי הַיידַאמַאקֶעס גֶעשְׁטֶעלְט נָאר אֵיין פוּס אִין שְׁטָאדְט, הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין גֶעפָארְדֶערְט אַז אַללֶע יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ טוֹיפֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי קֵיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי יוּדֶען אִיז דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען הָאבֶּען זֵיי אִין אַ פְרַייטָאג, דֶעם פִיעֶרְטֶען תַּמּוּז, אוֹיסְגֶעהַרְגֶ׳ט בִּיז פִינְפְצֶעהן הוּנְדֶערְט יוּדֶען אוּנ נָאר עֶטְלִיכֶע רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי אִיבֶּערְגֶעלָאזְט, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גֶעהֶערְט אַז דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען בֶּעצָאהלֶען אַ סַךְ גֶעלְד פַאר זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פַאר רַבָּנִים וֶועלֶען זֵיי נָאר בֶּעקוּמֶען אַ מָנָה יָפָה. דֶערְנָאךְ הָאבֶּען זֵיי עֶרְשְׁט גֶעמַאכְט אַ סוֹף פוּן דִי פָּאלְיַאקֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען טְהַייעֶר בֶּעצָאהלְט פַאר זֵייעֶר פַאלְשְׁקַייט; אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, מֶען זָאל זִיךְ שׁוֹין מֶעהר נִיט לָאזֶען נַארֶען אוּנ נִיט גְלוֹיבֶּען דֶעם שׂוֹנֵא, וֶוען עֶר וִויל מִיט אַ לִיגֶען מֶעהר אוֹיסְפִיהְרֶען וִוי מִיט כֹּחַ.

אִין דֶער אֵיינֶעגֶער צַייט הָאט זִיךְ אֵיינֶער פוּן חְמֶעלְנִיצְקִי׳ס הוֹיפְטְלַייט חָ א דְ קִ י מִיט אַ דְרִיטֶער בַּאנְדֶע הַיידַאמַאקֶעס צוּלָאזְט אוֹיף אֵיין אַנְדֶער זַייט אוּנ הָאט אַ תֵּל גֶעמַאכְט פוּן טְשֶׁ ע רְ נִ י ג וֹ ב, סְ טַ א רָ א ד וּ ב אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן הָ א מֶ ע ל, ווּאוּ עֶס זֶענֶען אוּמְגֶעקוּמֶען מֶעהר פוּן פִינְפְצֶעהן הוּנְדֶערְט יוּדֶען צוּזַאמֶען מִיט׳ן רַב ר׳ מ שֶׁ ה. פוּן דִי פָּאלְיַאקֶען הָאט אֵיין פִירְסְט יֶ ע רֶ ע מִ יַ א ס וִ וי שְׁ נֶ י ע וֶ ו ע צְ קִ י טַאקִי עֶרְנְסְט גֶעוָואלְט הֶעלְפֶען דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זֵיי נִיט אֵיין מָאל מִיט זַיין חַיִל מַצִּיל גֶעוֶועהן פוּן אַ סַכָּנָה; צוּם אוּמְגְלִיק, הָאט עֶר זִיךְ אָבֶּער לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען אוּנ דֶעם דְרִיטֶען אָב אִיז אוֹיךְ גֶעפַאלֶען דִי פֶעסְטוּנְג פּ וּ לְ נָ אָ ה אוּנ בִּיז צֶעהן טוֹיזֶענְד יוּדֶען הָאט מֶען דָארְט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט. דֶעמָאלְט אִיז דֶערְהַרְגֶ׳ט גֶעוָוארֶען דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל ר׳ שִׁמְשׁוֹן אַ סְ טְ רָ א- פָּ א לְ י ר, וָואס מֶען דֶערְצֶעהלְט פוּן אִיהם, אַז וִוי בַּאלְד עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי שְׁחִיטָה הָאט עֶר זִיךְ, נָאךְ מִיט דְרַייא הוּנְדֶערְט מְקוּרָבִים, אָנְגֶעטְהוּן אִין תַּכְרִיכִים, אוּנ אַז דֶער שׂוֹנֵא אִיז צוּגֶעקוּמֶען הָאט עֶר גֶעמוּזְט בָּטֵל וֶוערֶען פַאר פֶעסְטְקַייט פוּן אַזֶעלְכֶע יוּדֶען. דָאס אֵייגֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען אִין מֶעזְשִׁיבּוּזְשׁ, נַ א סְ לַ א ב, אָ סְ טְ רָ א ה, אַלְט קָ א נְ סְ טַ א נְ טִ י ן, אוּנ אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִינֶען גֶענוּג יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעשְׁטָארְבֶּען וִוי אֱמֶת׳ע קְדוֹשִׁים. זֶעהר וֶועניג הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטֶעהֶען דֶעם נִסָּיוֹן אוּנ זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם.

פַאר דִי יוּדֶען אִיז נָאר נִיט גֶעוֶועהן קֵיין בֶּעהַאלְטֶענִישׁ, אוּנ חְמֶעלְנִיצְקִי׳ס

שְׁוֶוערְד הָאט זֵיי גֶעטְרָאפֶען וואו זֵיי הָאבֶען זִיךְ נָאר גֶעפוּנֶען, צוּ וַוייט צוּ נָאהֶענְט. דָאס יוּדִישֶׁע בְּלוּט הָאט זִיךְ גֶעגָאסֶען פוּן גַאנְץ פּוֹלִין, לִיטָא אוּנ אוּקְרַיינָא, אוּנ אֲפִילוּ דִי קַרַאִימֶעס הָאבֶען אוֹיךְ גֶענוּג קָרְבָּנוֹת גֶעגֶעבֶּען. פוּן דוּבְנָא בִּיז בְּרָאד אִיז אִין אַלֶע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ אוּנ דֶארְפֶער נִיט גֶעבְּלִיבֶּען קַיין אֵיינְצִיגֶער יוּד. אִין בַּאר הָאט מֶען אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט בִּיז דְרַיי טוֹיזֶענְד יוּדֶען, אוּנ אִין קְרֶעמֶענִיץ הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזַא אַכְזָר וָואס הָאט גֶעהַאט דָאס הַארְץ צוּ דֶערְהַרְגֶ'נֶען עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵייעֶרֶע קֶערְפֶּערְס אַרוֹיסְוַוארְפֶען פַאר דִי הִינְד; נָאר פְרִיהֶר הָאט עֶר נָאךְ חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער בְּדִיקָה: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אוֹיפְשְׁנַיידֶען דִי לַייבֶּער אוּנ קְלָאמֶערְשְׁט נָאכְמַאכֶען דֶעם שׁוֹחֵט וִוי עֶר קוּקְט אִיבֶּער דָאס פְלֵיישׁ צוּ אִיז עֶס כָּשֵׁר אָדֶער טְרֵפָה. אַז חְמֶעלְנִיצְקִי אִיז צוּגֶעקוּמֶען קַיין לֶעמְבֶּערְג הָאט עֶר אָבְּגֶעשְׁפַּארְט אַלֶע בְּרוּנֶענְס. אִין שְׁטָאדְט אִיז גֶעוָוארֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע מַגֵּפָה, פִיעֶל זֶענֶען אַזוֹי אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶען זִיךְ גֶעמוּזְט אוֹיסְקוֹיפֶען מִיט צְוֵויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען אַחוּץ צִירוּנְג, סְחוֹרוֹת אוּנ אַנְדֶערֶע פֶערְמֶעגֶען. פוּן לֶעמְבֶּערְג הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט גֶעהן קַיין וַוארְשׁוֹיא, וַוייל דָארְט הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט אוֹיסְקְלוֹיבֶּען אַ קֶאנִיג אוּנ עֶר הָאט מִן הַסְתָּם אוֹיךְ גֶעוָואלְט זָאגֶען זַיין דֵעָה בַּיי דֶער אֲסִיפָה. אוֹיפְ'ן וֶועג הָאט חְמֶעלְנִיצְקִי חָרֵב גֶעמַאכְט אַ סַךְ שְׁטֶעדְט, וִוי טָאמָאשָׁאב, שֶׁעבְּרֶעשִׁין, וְולָאדָאוַוא; בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט עֶר אַ תֵּל גֶעמַאכְט פוּן נַארָאל, וואו עֶר הָאט אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט פִינְף אוּנ פִיערְצִיג טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁ'ן אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אוֹיךְ צְוֶועלְף טוֹיזֶענְד יוּדֶען. נָאר אִין זַאמָאשְׁץ הָאט זִיךְ עֶפִּיס נִישְׁט קָשֶׁה'דִיג אוֹיסְגֶעדְרֶעהט אוּנ דִי יוּדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט גֶעפַּטֶר'ט הָמֶעלְנִיצְקִי'ן אִין גַאנְצֶען מִיט 24,000 גוּלְדֶען. עֶר הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט קַיין צַייט נִיט גֶעהַאט; אִין פּוֹלִין אִיז גֶעוָוארֶען קֶאנִיג יַאן קַאזִימִיר, וֶועלְכֶער אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אוֹיף דִי פּוּנְקְטֶען, וָואס דִי קָאזַאקֶען הָאבֶען פֶערְלַאנְגְט, אוּנ אִים אוֹיגוּסְט 1649 הָאט מֶען אִין זְבַּארַאזְשׁ אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם שָׁלוֹם. חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי אַז אִין זַיינֶע אָרְטֶער זָאל זִיךְ קַיין יוּד נִיט טָארֶען גֶעפִינֶען, אוּנ אִיז וִוי אַ גִבּוֹר מִיט זַיין חֶבְרָה צוּרִיקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אוּקְרַיינָא.

נָאךְ דֶעם שָׁלוֹם, וָואס מֶען הָאט גֶעשְׁלָאסֶען אִין זְבַּארַאזְשׁ, הָאבֶען זִיךְ דִי פָּאלְיַאקֶען אוּנ דִי יוּדֶען גֶעקֶאנְט אָבְּרוּהֶען אַ קוּרְצֶע צַייט פוּן אַנְדֶערְטְהַאלְבֶּען יָאהר. דֶער נַייעֶר קֶאנִיג אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי פְרַיינְדְלִיךְ אַז עֶר הָאט עֶרְלוֹיבְּט דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען, וָואס זֶענֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ טוֹיפֶען, צוּרִיק זִיךְ אוּמְקֶעהְרֶען צוּ זֵייעֶר אֱמוּנָה, אוּנ דֶער וַעַד פוּן לוּבְּלִין הָאט גֶעהַאט אַ גַאנְצֶע

אַרבּייט, ווייל טויזענדער ווייבער זענען געבּליבּען עגונות אונ עס האָבען זיך אַרומגעדרעהט קליינע יתומים, וואס מען האט בּעדאַרפט חוקר ודורש זיין ווער זייערע עלטערן זענען געוועהן, כּדי עס זאָל ניט אַרויס קומען אַמכשול ווענן זיי וועלען בּרויכען זיך מתחתן זיין. דעמאָלט האָט ר' שבתי כּהן, אָדער דער ש״ך, איינגעפיהרט דעם תּענית פון כ׳ סיון צום טרויערינגען זכר פון דער ערשטער געמירובּער שחיטה אונ פון חמעלניצקי׳ס צייטען.

דער שלום האָט אָבער לאַנג ניט אויסגעהאַלטען. אין אַנדערטהאַלבּען יאָהר אַרום האָבען זיך די קאַזאַקען ווייטער צובּונטעוועט אונ האָבען זיך נאָך אַמאָל גענומען צו די יודען. צו אַזאַ גרויסער שחיטה ווי פריהר האָט עס אָבער ניט געקאָנט קומען, ווייל ערשטענס, איז די צאָהל פון די יודען שוין געוועהן נאָר קליין, עס איז אַ תּל געוואָרען כּמעט פון דריי הונדערט קהלות; אונ צווייטענס, האָבען זיי זיך אַלליין גוט געוועהרט אונ האָבען אַפילו צוגעשטעלט דער מלוכה אַ גאַנצען פאָלק פון יודישע סאָלדאַטען. דאס מאָל איז טאַקי חמעלניצקי׳ן ניט געראָטהען, חאָטש יודיש בּלוט איז גענוג פערגאָסען געוואָרען, ווייל די טאַטאַרן זענען אויף איהם בּאז געוואָרען אונ האָבען איהם אין מיטען דערינגען אַוועקגעוואָרפען אונ איהם אַלליין אַוועקגעפיהרט געפאַנגען. עס איז איהם אָנגעקומען מיט בּיטערע צרות בּיז ער האָט זיך אויסגעפּלאָנטעט פון די טאַטאַרן, אי דאס האָט איהם די פּוילישע מלוכה געמוזט צוהעלפען, אונ דערפאַר האָט ער שוין געמוזט בּעשטעהען אויף אַללע תּנאים, וואס מען האט פון איהם געפאָדערט אונ האָט ניט געקאָנט זיין קיין עזות פּנים געגען קאָניג יאַן קאַזימיר, וואס האָט געפאָדערט אַז יודען זאָלען מאָגען זיצען אין גאַנץ אוקריינא. דער דאָזיגער שלום איז אָבער אויך ניט געוועהן אויף לאַנגע יאָהרען: קוים האָט חמעלניצקי געפיהלט אַז ער איז שוין ווייטער בּיי די כּוחות, האָט ער די פּאָליאַקען ניט געלאָזט רוהען אונ האָט זיי עטליכע יאָהר כּסדר געמוטשעט. פאַר די יודען האָט זיך אָנגעהויבען נאָר אַ בּיטערע צייט אים יאָהר 1656, ווען חמעלניצקי איז צוגעשטאַנען צו רוסלאַנד אונ איז אַריין קיין ווילנא אונ כּמעט די גאַנצע יודישע קהלה האָט זיך געמוזט צולויפען, ווער שמיעסט אַז די שוועדען זענען אויך אָנגעפאַלען אויף פּולין אונ מיט דעם פּוילישען חיל האָט קאָמאַנדעוועט דער גענעראַל טשאַרנעצקי, וואס איז געוועהן אַ שונא ישׂראל אונ האָט אויסגעטראַכט, אַז די יודען זענען שפּיאָנען אונ ניבּען איבּער דעם שונא אַללע סודות, איז די לאַגע פון די יודען געוואָרען נאָך ערגער, ווייל צו די אויסגעוועהנליכע פיינד זענען צוגעקומען איינגעוועהנליכע, פון אַללע

זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעשִׁיט קְלָאפּ אוֹיף דִי פְּלֵייצֶעס פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען, אוּנ אֲפִילוּ דִי פָּאלְיַאקֶען אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעקִיהֶלְט דָאס הַארְץ, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר הֵיימִישֶׁען קָרְבָּן אוּנ וָוען זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט בַּייקוֹמֶען דִי שׂוֹנְאִים, הָאבֶּען זֵיי זֵייעֶר הַארְץ אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ דִי יוּדֶען. אִין אַ צַייט פוּן צֶעהְן יָאהר (1648—1658) אִיז פוּן זֵיי גֶעוָוארֶען כִּמְעַט אַ תֵּל: דָאס בִּיסֶעל יוּדֶען, וָואס הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעפוּנֶען אִין קַאלִישׁ, לוּנְטְשִׁיץ, מֶעזֶערִיטְשׁ אוּנ נָאךְ אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט בִּיז קְרַאקוֹיא אוּנ פָּאזֶען, אִיז זִיךְ צוּלָאפֶען, אוּנ מֶען קָאן בְּלִי גוּזְמָא זָאגֶען אַז אַרִיבֶּער אַ הַאלְבֶּער מִילְיָאן יוּדֶען אִיז פֶערְלָארֶען גֶעוָוארֶען. דֶעם גְרֶעסְטֶען טְהֵייל הָאט מֶען אוֹיסְגֶעהַרְגֶ׳ט אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען אַוֶועק אִין וַוייטֶע אוּנ נָאהֶענְטֶע לֶענְדֶער זוּכֶען אַ שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט אוֹיף צוּ דֶערְהַאלְטֶען דָאס לֶעבֶּען.

יוּדֶען הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעקָאנְט בֶּעוַוייזֶען אַז זֵיי זֶענֶען רַחֲמָנִים בְּנֵי רַחֲמָנִים אוּנ פּוּנְקְט וִוי זֵיי הָאבֶּען צוּרִיק מִיט פִיערְהוּנְדֶערְט יָאהר זִיךְ גֶעטְהֵיילְט מִיט׳ן בִּיסֶען מִיט זֵייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער, וָוען שְׁפַּאנְיֶען הָאט זֵיי אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען, אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי דֶעמָאלְט בֶּעגֶעגֶענְט מִיט אֱמֶת בְּרִידֶערְלִיכֶע לִיעבֶּע דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ צוּשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער גַאנְץ מֶאהרֶען, בֶּעהמֶען, אֶסְטֶערְרייךְ, אוּנְגַארְן, דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ אוֹיךְ אִיטַאלְיֶען. קֵיינֶער הָאט נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף גֶעלְד אוּנ מֶען הָאט גֶעטְהוּן פַאר זֵיי כִּמְעַט מֶעהר וִוי דִי כּוֹחוֹת הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען. אִין אַ סַךְ עֶרְטֶער הָאט מֶען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען אַוֶועקְגֶעגֶעבֶּען אֲפִילוּ דָאס גַאנְצֶע צְדָקָה־גֶעלְד וָואס פְלֶעגְט גֶעהֶען אוֹיף אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אִין לִיוָוארְנָא הָאבֶּען דִי יוּדֶען אָבְּגֶעטְהֵיילְט פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען אַ גַאנְץ פִיערְטֶעל פוּן זֵייעֶר פֶערְדִיענְסְט. דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי דִי פּוֹילִישֶׁע יוּדֶען בֶּעצָאהלְט מִיט תּוֹרָה: זֵיי הָאבֶּען מִיט זִיךְ מִיט גֶעבְּרַאכְט גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וָואס הָאבֶּען בַּאלְד פֶערְנוּמֶען שְׁטֶעלֶען פוּן רַבָּנִים אִין דִי גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת. אִין מֶאהרֶען זֶענֶען פֶערְבְּלִיבֶּען ר׳ אֶפְרַיִם כֹּהֵן אוּנ ר׳ שַׁבְּתַי כֹּהֵן. אִין אַמְשְׁטַרְדַם הָאט זִיךְ בֶּעזֶעצְט ר׳ מֹשֶׁה רִבְקָה׳ס בַּעַל „בְּאֵר הַגּוֹלָה״. אִין פִירְטְה אוּנ דֶער נָאךְ אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין הָאט גֶעלֶעבְּט ר׳ שְׁמוּאֵל אַהֲרֹן קוֹידַאנָאוֶוער (מרש״ק), אוּנ רַב פוּן מֶעטְץ אִיז גֶעוָוארֶען ר׳ מֹשֶׁה כֹּהֵן פוּן ווִילְנָא. אִין אָנְהֵייבּ הָאט מֶען אֲפִילוּ גֶעשְׁפֶּאט אוּנ זִיךְ פְּרֶעמְד גֶעהַאלְטֶען פוּן דִי פּוֹלִישֶׁע אַיינְגֶעוַואנְדֶערְטֶע יוּדֶען וַוייל זֵיי הָאבֶּען פוּן זֵייעֶר פֶערְטְרִיבֶּען הֵיים מִיט גֶעבְּרַאכְט זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים, אוּנ דִי צָרוֹת וָואס זֵיי הָאבֶּען דָארְט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען, הָאט זֵיי אָבְּגֶעריסֶען פוּן אַלֶע וֶועלְטְלִיכֶע חָכְמוֹת אוּנ ווִיסֶענְשַׁאפְט; נָאר אַזוֹי

ווי אִין תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד זַיינֶען זֵיי גְרָאסֶער גֶעוֶועהן, פַאר דִי וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁפָּאט פוּן זֵיי, הָאט מֶען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען, דִי בֶּעסְטֶע שְׁטֶעלֶען פוּן רַבָּנוּת זֵיי אָבְּגֶעגֶעבֶּען, אוּנ יֶעדֶער פָּאטֶער וָואס הָאט גֶעוָואלְט אַז זַיין קִינְד זָאלל לֶערְנֶען תּוֹרָה הָאט זִיךְ גֶעזוּכְט אַפּוֹלִישֶׁען מְלַמֵּד. דִי מְלַמְּדִים הָאבֶּען גֶעוִוירְקְט אוֹיף זַייעֶרֶע תַּלְמִידִים, זֵיי זָאלֶען זִיךְ אִין נַאנְצֶען אִיבֶּער גֶעבֶּען דֶעם פִּלְפּוּל אִין תַּלְמוּד אוּנ נִיט מֶעהר וֶועלֶען וִויסֶען פוּן אַנְדֶערֶע חָכְמוֹת, אוּנ אַזוֹי אִיז מִיט דֶערְצַייט וָועלְכְּעס צְווִישֶׁען דִי הַיימִישֶׁע יוּדֶען אַרָאפְּגֶעזוּנְקֶען דֶער מַעֲמָד פוּן חָכְמָה אוּנ וִויסֶענְשַׁאפְט, אוּנ מִיט דֶערְצַייט וֶוענֶען זֵיי אַלֶע גְלַייךְ גֶעוָוארֶען, בִּיז מֶען הָאט שׁוֹין נִיט מֶעהר דֶערְקֶענְט וֶוער אִיז אַפּוֹלִישֶׁער יוּד אוּנ וֶוער אִיז אַהַיימִישֶׁער. אוּנ אַזוֹי אִיז גְרָאד אִין דֶער צַייט, וָואס אוֹיף אַלֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע פָּאלְקֶער הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שַׁיינֶען אַלִיכְט פוּן בִּילְדוּנְג, אִין יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען, אוּנ מֶען הָאט מֶעהר פוּן וִויסֶענְשַׁאפְט אוּנ חָכְמָה, אוֹיסֶער תַּלְמוּד אוּנ קַבָּלָה, נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען כִּמְעַט בִּיז דֶער לֶעצְטֶער צַייט.

8 דִי יוּדֶען אִין עֶנְגְלַאנְד.

(1655—1666 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דָאס אִיז שׁוֹין אָבֶּער אֵיין אַלְטֶער כְּלַל, וָואס אִין דֶעם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען זֶעהט מֶען אִיהם גַאנְץ אָפְט אַרוֹיס, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער שְׁטְרָאפְט מִיט אֵיין הַאנְד אוּנ מִיט דֶער אַנְדֶערֶער – הֶעלְפְט עֶר. פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט, וָואס אִין פּוֹלִין אִיז אַ תֵּל גֶעוָוארֶען פוּן אַזוֹי פִיעל יוּדֶען, הָאט זִיךְ פַאר זֵיי גֶעאֶפֶענְט אַלַאנְד, וָואס שׁוֹין דְרִיטְהַאלְבֶּען הוּנְדֶערְט יָאהר הָאבֶּען זֵיי אַהִין נִיט גֶעטָארְט אַריינְשְׁמֶעקֶען. דַוְקָא וָוען עֶנְגְלַאנְד הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען דִי גְרֶעסְטֶע רָאללֶע אִין אֵייְרָאפַּא, דִי קְלוּגֶע קָאנִיגִין עֶלִיזַאבֶּעטְה, אוּנ נָאךְ אִיהר דֶער מַנְהִיג פוּן דֶער מְדִינָה קְרָאמְוֶועל, הָאבֶּען דָאס לַאנְד צוּגֶעפִיהְרְט צוּ וֶוערֶען אַהוֹיכֶער מַדְרֵגָה, הָאט מֶען צוּגֶענוּמֶען דִי כְּרוּבִים וָואס וֶוענֶען גֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דֶער גְרֶענִיץ מִיט דִי בְּלוֹיזֶע שְׁוֶוערְדֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט דֶערְלָאזְט, אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אַרַיינְרַאפֶּען אִין גַן עֵדֶן... אוּנ עֶנְגְלַאנְד הָאט זִיךְ טַאקִי גֶעמֶאנְט רֶעכְנֶען פַאר אַגַן עֵדֶן אִין דִי אוֹיגֶען פוּן דִי אַמְשְׁטֶערְדַאמֶער אוּנ הַאמְבּוּרְגֶער יוּדֶען, וַוייל דָארְט הָאט גֶעבְּלִיהט דֶער הַאנְדֶעל אוּנ זֵיי פְּלֶעגֶען מִיט אַוֶועטְהִינ אִין הַארְצֶען קוּקֶען פוּן דֶער ווייטֶענְס אוֹיף דִי אוֹצְרוֹת, וָואס זַייצֶען נָאךְ מֶעהר דֶעם מֶענְשֶׁען,

וָוען עֶר קָאן צוּ זֵיי נִיט קוּמֶען · נִיט מִיט אֵיין מָאל הָאט עֶנְגְלַאנְד גֶעאֶפֶענְט
אִיהרֶע טוּיעֶרְן פַאר אַללֶע יוּדֶען ; דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאט זִי זֵיי אַריינְגֶעלָאזְט
דוּרְךְ אַ הִינְטֶער טִירֶעל · אִי דָאס נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע · דִי יוּדֶען הָאבֶּען
אָבֶּער גוּט גֶעוואוּסְט , אַז קוּים לָאזְט מֶען זֵיי נָאר אַ פוּס שְׁטֶעלֶען אִין עֶנְגְלַאנְד
וֶועלֶען זֵיי שׁוֹין זֵייעֶרְס אוֹיסְפִיהרֶען , אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי בֶּעטְרַאכְט דִי זַאךְ
פַאר אַ גְרוֹיסֶע יְשׁוּעָה אוּנ הָאבֶּען אוֹיף עֶבִּיג אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לוֹיבּ דֶעם זֵכֶר
פוּן דֶעם , וָואס הָאט דָאס גֶעפוּעֶלְט בַּיי דֶער עֶנְגְלִישֶׁער מְלוּכָה ·

גֶעפוּעֶלְט הָאט עֶס אֵיינֶער פוּן דִי אַמְשְׁטֶערְדַמֶער רַבָּנִים , ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן
יִשְׂרָאֵל , וָואס אַ חוּץ זַיינֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע , הָאט עֶר גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע
יְדִיעָה אִין מִסְחָר · עֶס אִיז גֶעוועֶהן אַ צַייט , וָואס עֶר אַלֵיין הָאט גֶעוָואלְט אַוֶועקְ·
וַוארְפֶען דָאס רַבָּנוּת אוּנ זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קֵיין בְּרַאזִילְיֶען אוּנ דָארְט וֶוערֶען
אַ סוֹחֵר ; דַארִיבֶּער הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי נֶאטְהִיג פַאר דִי יוּדֶען וָואלְט גֶע·
וֶועהן , וֶוען זֵיי זָאלֶען מֶאגֶען פְרַיי אַריינְפָאהרֶען קֵיין עֶנְגְלַאנְד אוּנ דָארְט מַאכֶען
גֶעשֶׁעפְטֶען , אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ מִיט זַיין חָכְמָה , מִיט׳ן
פֶּעסְטֶען ווִילֶען , מִיט שֶׁאנֶעם רֶעדֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע לְשׁוֹנוֹת פָארְצוּטְרֶעטֶען
פַאר דִי גְרֶאסְטֶע לַייט , הָאט עֶר גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען אִין דֶער זַאךְ · פִיעל גֶע·
הָאלְפֶען דֶערְצוּ הָאט אִיהם אוֹיךְ זַיין גְרוֹיסֶע בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט מִיט קְרִיסְטֶען ,
וָואס פְלֶעגֶען אִיהם אָבְּגֶעבֶּען גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דוּרְךְ אִיהם גֶעוָואהנְט
לִיעבּ צוּ הָאבֶּען דֶעם כְּלַל יוּדֶען ; דָאס הָאט אִיהם גֶעשְׁטַארְקְט אוּנ אוֹיסְגֶע·
אַרְבַּייט בַּיי אִיהם אִין קָאפּ אַ אִיבֶּערְצַייגוּנְג , אַז וואוּ עֶר וֶועט נָאר גֶעפִינֶען
אוֹיעֶרְן , וָואס וֶועלֶען גֶענֵייגְט זַיין אִיהם אוֹיס צוּ הֶערְן , וֶועט עֶר בֶּעוַוייזֶען , אַז
דִי יוּדֶען פֶערְדִיעֶנֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט צוּ וֶוערֶען מִיט מֶעהר יֹשֶׁר , אוּנ דִי אַלְטֶע
שִׂנְאָה וֶועט פֶערְשְׁוואוּנְדֶען וֶוערֶען · אַ בִּיסֶעל הָאט אִיהם נָאךְ דָאס גְלִיק צוּ·
גֶעשְׁפִּיעלְט דֶערְמִיט , וָואס אִין יֶענֶער צַייט הָאבֶּען זִיךְ קְרִיסְטֶען פְלוּצְלוּנְג אָנְ·
גֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ , אוּנ עֶס אִיז כִּמְעַט אַ מָאדֶע גֶעוָוארֶען , אַז אַללֶע
וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט קֶענֶען אַלְטֶע שְׁפְּרַאכֶען , וִוי גְרִיכִישׁ אוּנ לַאטַיינִישׁ , הָאבֶּען
אוֹיךְ גֶעלֶערְנְט הֶעבְּרֶאִישׁ · דֶעם אָנְהֵייבּ הָאט גֶעמַאכְט דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְּרָא·
טֶעסְטַאנְטִישֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער יָאזֶעף סְקַאלִיגֶער · אִיהם הָאבֶּען נָאכְגֶעטְהוּן
זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ עֶס אִיז אִין גַאנְצֶען אַנְדֶערְס גֶעוָוארֶען : דִי אֵייגֶענֶע יוּדִישֶׁע
סְפָרִים , וָואס מֶען הָאט זֵיי נָאר וָואס גֶעבְּרֶענְט אִין דִי גַאסֶען , זֶענֶען גֶעוָוארֶען
טְהַייעֶר אוּנ הֵיילִיג · אִין הָאללַאנְד אוּנ אִין עֶנְגְלַאנְד הָאבֶּען זִיךְ אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע
לַייט , וִוי הוּגָא גְרָאטִיוּס אוּנ יָאהַאן זֶעלְדֶען בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט דֶער

העבראישער שפראכע, אונד יאהאן בוקסטארף פון באזעל האט ניט נאר געלערנט תנ״ך, נאר אפילו תלמוד אונד מדרש, אונד פלעגט שרייבען בריעף אויף לשון קודש צו אללע גראסטע רבנים אונד לומדים. אפילו פרויען האבען געהאלטען פאר א גאנצען כבוד צו קאננען העברעאיש, אונד די קאניגין כריסטינע פון שוועדען האט זיך ניט געשעמט זיך צו בערימען, מיט איהרע יודישע קענטניסע.

אזא װארעם װינטעל האט געבלאזען, װען ר׳ מנשה בן ישראל האט זיך גענומען שרייבען זיינע ספרים, געהאלטען האט ער זיך אן דעם דרך פונ׳ם אברבנאל, ווייל ער האט חתונה געהאט מיט זיינס אאור-ענייקעל רחל אבראבא אונד האט זיך זעהר געפרעהט מיט איהר יחוס, װעלכער האט זיך גערעכענט פון דוד המלך. אין זיינע ספרים האט ער אויך, ווי דער אברבנאל, זיך ניט געהאלטען אין קיין בעזונדער ארדנונג. ביי איהם איז געוועהן צונויפגעמישט א פשוט׳ער טייטש פון א פסוק מיט א חריפות׳דיג פשט׳על װעגען א דין אין דער גמרא, אריינע חקירה-זאך אונד אויך סודות פון דער קבלה; נאר זיין לשון איז געוועהן פערשטאנדליכער, אונד דערפאר האבען זיינע ספרים איהם פערבונדען מיט פיעל קריסטליכע נוטע פריינד, אונד ער איז ביי זיך געווארען נאך שטארקער, אז ער האט בעמערקט ווי פיעל פון זיי טראגען זיך ארום מיט דעם געדאנק, וואס ער האט ארויסגעפונען פונ׳ם „זהר״, אז די צייט פון דער גאולה איז נאהענט אונד אז די יודען מוזען אויפגערעכט װערען. דעמאלט האבען זיך טאקי געפונען אזעלכע געלעהרטע קריסטען, וואס האבען געגלויבט אז די יודען װעלען סוף כל סוף אבזוכען די עשרת השבטים אונד צוריק אבנעהמען ארץ ישראל. אזעלכע דבורים האט ער ניט נאר געהארט יעדען טאג פון זיינע צוויי קריסטליכע פריינדע, הייגריך יעסע אונד פעטרוס סעראיוס, וואס זענען געוועהן ביי איהם בני בית, נאר ער פלעגט אויך בעקומען בריעף פון קריסטען גרויסע לייט, וואס האבען די איינענע געדאנקען אויסגעדריקט שווארץ אויף ווייס. א בעריהמטער געלעהרטער מאכינגער פון דאנציג האט איהם בפירוש געשריבען, „אז ער שאצט זעהר די יודישע אמונה אונד האפט, אז אין ניכע צייטען װעט דאס פאלק ישראל גלאנצען ווי אמאל״. איין אנדער געלעהרטער „אברהם פאן פראנקענבערג, האט געשריבען נאך שארפער, „אז דאס אמת׳ע ליכטיגקייט װעט זיך אנהייבען פון יודען, אז נאטט בעווייזט זיי שטאנדיג זיינע נסים אונד אז די צייט איז נאר נאהענט װען אללע פעלקער װעלען זיי בעגריסען מיט פרייד״. נאר מעהר פון אללע זאכען האט אויף ר׳

מְנַשֶׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל גֶעמַאכְט אֵיין אַיינְדְרוּק אַ בֶּעזוּנְדֶער בִּיכֶעל וָואס אַ פְרַאנְצָאז אִיזַאאַק לַא-פְּנִירֶער פוּן בָּארְדָא, הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוּנ הָאט עֶס אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען, „פוּן דֶער הֵיימִיקֶעהר דֶער יוּדֶען". אִין דֶעם בִּיכֶעל אִיז פָּשׁוּט גֶעשְׁטַאנֶען נָאר אָהן וִוינְקֶען, „אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען וַוייטֶער צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט וֶוערֶען פוּן אַללֶע עֶקֶען פוּן דֶער וֶועלְט אִין זֵייעֶר הֵיים, אוּנ אַז דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער קָאנִיג, וָואס רֶעכֶענְט זִיךְ פַאר'ן אֶלְטְסְטֶען זוּהן פוּן דֶער קִירְכֶע, דַארְף דָאס פָאלְק יִשְׂרָאֵל, וָואס רֶעכֶענְט זִיךְ פַאר'ן אֶלְטְסְטֶען זוּהן פוּן נָאטט, צוּרִיק בְּרֶענְגֶען אִין זַיין הֵיילִיג לַאנְד".

בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט מֶען אִין עֶנְגְלַאנְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען לִיעבּ צוּ הָאבֶּען „גָאטט'ס פָאלְק" אוּנ זֵייעֶר „הֵיילִיגֶע שְׁפְּרַאכֶע", וַוייל דָארְט הָאבֶּען דֶעמָאלְט דִי נַאנְצֶע דֵעָה גֶעהַאט דִי פוּרִיטַאנֶער מִיט זֵייעֶר בֶּערִיהמְטֶען פִיהרֶער אָלִיוֶוער קְרָאמְוֶועל, אוּנ דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן אֶמֶת פְרוּמֶע מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען מִלְחָמָה גֶעהַאלְטֶען פַאר דֶער פְרַייהֵייט פוּן אַללֶע גְלַייךְ אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען פוּן קֵיין חִלּוּק צְוִוישֶׁען אוּמוֹת אוּנ אֱמוּנוֹת. קְרָאמְוֶועל מִיט זַיין חַיִל פְלֶעגֶען פוּן דִי הֶאנְד נִיט אַרוֹיסְלָאזֶען דִי בִּיכֶעל, זֵיי הָאבֶּען לִיעבּ גֶעהַאט שְׁטֶאנְדִיג צוּ לֶעזֶען אִין דֶער תּוֹרָה, אוּנ אוֹיף זֵיי הָאט מֶען גֶעמֶענְט מִיט אַ גוּטֶער כַּוָּנָה זָאגֶען דֶעם פָּסוּק: „רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם", וַוייל זֵייעֶר שַׁארְפֶע שְׁוֶוערְד הָאט טַאקִי נָאר גֶעאַרְבֵּייט לְשֵׁם שָׁמַיִם, צוּ הֵייליגֶען דֶעם נָאהמֶען פוּנ'ם בֶּעשֶׁעפֶער אוּנ גֶעבֶּען יֶעדֶען דִי מֶעגְלִיכְקֵייט אִיהם פְרַיי צוּ דִיענֶען מִיט רֵיינֶע הֶערְצֶער. דִי לִיעבֶּע צוּ דִי אַלְטֶע יָאהרֶען, וָואס דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט, צוּ זֵייעֶרֶע הֵיילִיגֶע אָבוֹת אוּנ נְבִיאִים, צוּ זֵייעֶרֶע בֶּערִיהמְטֶע שׁוֹפְטִים, מְלָכִים אוּנ גִבּוֹרִים פוּן אַמָאל, הָאבֶּען גֶעמוּזְט שַׁאפֶען אִין דִי הֶערְצֶער פוּן קְרָאמְוֶועל אוּנ זַיינֶע אַנְהֶענְגֶער אַ גֶעפִיהל פוּן רַחֲמָנוֹת אוֹיךְ צוּ דִי יוּדֶען פוּן זֵייעֶר צַייט: זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעקוּקְט וִוי מֶען רוֹדֵפְ'ט זֵיי אוּמֶעדוּם, וִוי מֶען לָאזְט זֵיי קֵיין עֶנְגְלַאנְד נִיט אַרַיין, אוּנ פוּן קְרָאמְוֶועלְ'ס מַחֲנֶה הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען הֶערֶען נָאר נַייעֶ קוֹלוֹת, אַז זֵיי וָואלְטֶען גֶעוָואלְט זֶעהֶען דִי אֵייגֶענֶע יוּדֶען, וָואס גָאטט טְהוּט זֵיי אַזוֹי פִיעל נִסִּים אוּנ הַאלְט זֵיי אוֹיף דִי פִּיס מִיט זַיין וואוּנְדֶערְבַּארֶען כֹּחַ, חָאטְשׁ מֶענְשֶׁען קוֹילֶען אוּנ הַרְגֶ'נֶען זֵיי אוּנ לָאזֶען זֵיי נִיט לֶעבֶּען. קְרָאמְוֶועל הָאט זֶעהר גֶעוָואלְט מַאכֶען אַ פֶּעסְטֶען בּוּנְד צְוִוישֶׁען קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי פוּרִיטַאנִישֶׁע גֵייסְטְלִיכֶע, נְתַנְאֵל הָאלְמֶעס (הָאמֶעזִיוּס), הָאט אִין זַיינֶע דְרָשׁוֹת פֶערְגֶאטְטֶערְט דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק, וָואס קָאן אַזוֹי פִיעל לַיידֶען אוּנ פָארְט נִיט וֶוערֶען פֶערְלָארֶען.

אַנדערע פּורִיטַאנער זענען געגאַנגען נאך ווייטער אונ האבען געדרונגען, אַז עס איז גלייכער צו האלטען שַבָּת איידער זונטאג אונ עס איז געווען אין ענגלאנד איינצופיהרען אונ לעבען נאך די דינים פון דער תּוֹרָה אונ עס וועט זיין די בעסטע אָרדנונג. עס איז דעמאלט אין ענגלאנד געווארען פּשוט אַ איבּערקער־רעניש: וואו מען האט זיך נאר געקעהרט, האט מען געהערט רעדען פון יודען אונ נאר נוטס, אין אַללע קירכען האבען די גייסטליכע געדרשנט וועגען יודען אונ ווען מען רעדט נאך העברעאיש, וואלט מען געמעגט רעכנען אַז ענגלאנד איז געוואָרען אַ יודישע מלוכה.

אַז ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל איז געוואוהר געוואָרען וואס עס טהוט זיך אין ענגלאנד, איז ער אַזש דערצִיטערט געוואָרען פאר פרייד אונ ער האט שוין געזעהען די גְאוּלָה פאר זיינע אויגען. גראד האט נאך דעמאלט אַ גרויסער מאנן, עדוואַרד ניקולאס, אַרויסגעגעבען אַ בוך, וואס האט געהייסען „וועגען דער עדלער נאציאן פון יְהוּדָה אונ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". דאס בוך איז געוועהן געשריבען ווי איין אַרט רעדע צום ענגלישען פּאַרלאַמענט, אונ דער מְחַבֵּר האט פערשטעהען געגעבען, אַז ער בעטראַכט אַללע צָרוֹת, וואס זענען אין דער לעצטער צייט געקומען אויף ענגלאנד, ווי אַ שטראף פונ'ם אויבערשטען פאר דעם אומרעכט, וואס מען האט געטהון זיינע געליעבטע קינדער אונ וואס מען האט עוֹבֵר געוועהן אויף די היילינע ווארטער: „אַל תִּגְעוּ בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל תָּרֵעוּ": „ריהרט ניט אן מיינע גע־זאלבטע אונ מיינע נביאים זאלט איהר קיין שלעכטס ניט טהון". דערפאר האט ער פארגעלעגט: מען זאל פאררעכטען דעם אַלטען פעהלער, מען זאל די יודען איבערבעטען אונ מיט כָּבוֹד זיי צוריק אַריינ־געהמען אין לאנד. אַזא בוך, וואס האט אנגעמאכט אַ גרויסען רעש אין ענג־לאנד אונ אויך אין האללאנד, האט נאך מעהר אָנגעצונדען ביי ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אַ הֵשֶׁק אויפצומונטערן די יודען אַלליין, זיי זאללען וויסען אַז זייער הילף איז שוין נאהענט אונ אַז נאר גיך וועט זיך ענדיגען דער לאנגער גָלוּת. ער האט זיך גענומען שרייבען זיין סֵפֶר „מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל" (די האפנונג פון די יודען) אונ האט דערוויזען מיט אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים, אַז משיח'ס צייטען האבען זיך שוין אָנגעהויבען. שווער איז איהם אַביסעל אָנגעקומען צו פער־ענטפערן די שאלה וועגען די פערשוואונדענע עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, ווייל צווישען אַללע סימנים וואס די קַבָּלָה־ספרים האבען געבראכט וועגען דער גאולה, איז בפירוש געשטאנען אַז פריהר פאר אַלדינג מוזען זיך אָפּזוכען אַללע יודען.

וואס מען ווייסט ניט וואו זיי געפינען זיך אצינד; נאר פאר נויט האט ער זיך בעגנוגט מיט א תירוץ, אז עטליכע יאהר צוריק האט איהם א יודישער רייזענדער מאנטעציניאס געשוואוירען אז ער האט אליין געזעהען אין דיר אמעריקא יודען. וואס קומען ארויס פונ'ם שבט ראובן, אונ אויב ניט ביי אנדערע איז דאס ביי איהם אליין געוועהן דער בעסטער תירוץ, ווייל די טבע פונ'ם מענשען איז שוין אזוי, אז ער זוכט אלץ פון אונטער דער ערד בעווייזע אויף דעם וואס ער וויל אין דעם גלויבען. אויסער דעם האט ר' מנשה בן ישראל געהאט א סך וויכטיגערע זאכען, וואס ער האט געקאנט אויף זיי זיך פערופען: ער האט אין זיין ספר אויסגעוויזען אז די נביאים האבען פאר־אויסגעזאגט וואס פאר א שרעקליכע צרות מען וועט אנטהון די יודען עהדער עס וועט קומען זייער ישועה אונ, אז וואס נאהענטער די נוטע צייט וועט זיין וועלען די צרות ווערען גרעסער אונ פשוט ניט צו דערטראגען, אונ נאר גע־צאהלטע קדושים וועלען זיך לאזען מקריב זיין פאר זייער אמונה. דעמאלט האט זיך טאקי די אינקוויזיציאן כמעט אין גאנץ אייראפא רעכט צופיהרט די האנד, אונ איינער פון די געלעהרטע קריסטען, דון לאפע דע ווערא אלארקון, וואס איז איבערגעגאנגען צום יודענטהום אונ האט זיך גערופען יהודה המאמין, האט מקדש השם געוועהן אונ איז מיט שמחה אקעגענגע־גאנגען דעם טויט מיט די ווערטער: "בידך אפקיד רוחי" (אין דיין האנד געבע איך איבער מיין גייסט) איז ער רוהיג אריינגעגאנגען אין פייער אונ האט געוויזען אלע ווי אזוי גרויסע מענשען קאנען שטארבען פאר אמונה. אין דער דאזיגער מעשה האט זיך ר' מנשה בן ישראל שטארק אנגעהאפט אונ האט אויסגעוויזען אז אזא רעליגיאן, וואס קאן אזוי צו זיך צושלעפען א מענשען, מוז האבען א קיום אונ אז גאטט'ס חסדים וועלען זיך שוין אנהייבען.

אלאטיינישע איבערזעצונג פון זיין ספר האט ר' מנשה בן ישראל אוועק־געשיקט קיין ענגלאנד צו זיינעם א גוטען פריינד, ער זאל עס פארלעזען אין פארלאמענט אונ אויך איבערגעבען קראמוועל'ן; אונ א חוץ דעם האט ער אנגע־שריבען א בעזונדער הקדמה אונ האט פארגעלעגט די פוריטאנער, זיי זאלען אויף זיך נעהמען די גרויסע מצוה פון בעפרייען "גאטט'ס פאלק". אנהייבען זאלען זיי דערפון וואס מען זאל ערלויבען די יודען וואוינען זיך צו בעזעצען אין ענגלאנד, בויען שולען אונ אפהיטען זייער אמונה, אונ ענדיגען זאלען זיי דערמיט וואס מען זאל זיי העלפען זיי זאלען זיך קאנען צונויפנעהמען פון ווייט אונ פון נאהענט אונ זיך צושלאגען צו דער אלטער היים.

דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים יָאהר 1650 אוּנ ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל הָאט קַיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט: זַיינֶע וָוארְטֶער הָאבֶּען גֶעפוּנֶען חֵן אִין עֶנְגְלַאנְד. אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת, לָארְד מִידְעלְזֶעקְס, הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר אַפְרַיינְדְלִיכֶען בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶערוּפֶען „מַיין טְהַייעֶרֶער בְּרוּדֶער״, דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַפַּאס עֶר זָאל מָאגֶען פְרַיי קוּמֶען קַיין עֶנְגְלַאנְד, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֵכִין צוּ זַיין צוּ דֶער נְסִיעָה, נָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז גֶעוָוארֶען אַמִלְחָמָה צְווִישֶׁען עֶנְגְלַאנְד אוּנ הָאלְלַאנְד אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן אַמְשְׁטֶרְדַם.

דְרַיי יָאהר זֶענֶען אַזוֹי אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען בִּיז עֶס אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם אוּנ אָלִיוֶוער קְרָאמְוֶועל הָאט בֶּעקוּמֶען דִי גַאנְצֶע מַאכְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְּרָאטֶעקְטָאר (בֶּעשִׁיצֶער) פוּנ׳ם לַאנְד. דַאמָאלְט הָאט זִיךְ דָאס לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דִי יוּדֶען אוּנ צוּ זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים נָאךְ שְׁטַארְקֶער אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען; מֶען הָאט גֶעוָואלְט אַיינְפִיהרֶען אַסַנְהֶדְרִין פוּן זִיבְּצִיג זְקֵנִים, דֶער אָבֶּער-גֶענֶערַאל טְהָאמַאס הַארְרִיסָאן הָאט פָארְגֶעלֶעגְט אִין פַּארְלַאמֶענְט, אַז דִי נַייע גֶעזֶעצֶע זָאל מֶען שְׁרַייבֶּען מִיט תּוֹרַת מֹשֶׁה, אוּנ דְרַיי אַדְמִירַאלֶען הָאבֶּען דֶערְלַאנְגְט אַפַּאפִּיעֶר אַז עֶס אִיז נֶעטְהִיג פַאר עֶנְגְלַאנְד מֶען זָאל אַהִין אַרַיינְלָאזֶען יוּדֶען. דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ עֶרְנְסְט גֶענוּמֶען צוּ דֶער זַאךְ אוּנ הָאט קוֹדֶם כָּל, אִים יָאהר 1654, אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אַנַייעֶם פַּאס אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל קוּמֶען קַיין לָאנְדָאן כְּדֵי מֶען זָאל קָאנֶען מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען וֶועגֶען דֶער וִויכְטִיגֶער שְׁאֵלָה. ווִי עֶס ווַייזְט אוֹיס, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן הָאלְלַאנְד אוּנ פוּן אַנְדֶערֶע עֶרְטֶער אַוַדַאי גֶעקוּקְט אוֹיף עֶנְגְלַאנְד נָאר ווִי אוֹיף אַקְוֶועלֶע גֶעלְד צוּ פֶערְדִינֶען, זֵיי הָאבֶּען, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, מוֹרָא גֶעהַאט אַז ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל׳ס חֲלוֹמוֹת וֶועגֶען דֶער גְאוּלָה זָאלֶען זֵיי נִיט שַׁאדֶען אוּנ אָבְּהַאלְטֶען דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה פוּן גֶעבֶּען זֵיי דָאס רֶעכְט דָארְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין לָאנְדָאן, נָאךְ עֶהֶער ר׳ מְנַשֶּׁה אִיז פֶערְטִיג גֶע-וָוארֶען אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען, זֵייעֶרן אַמֶענְשֶׁען, עֶמָנוּאֵל מַארְטִינֶעץ דָארְמִידָא, צוּזַאמֶען פוּן דִי רַייכְסְטֶע מַארַאנֶען, וָואס הָאט אִין שְׁפַּאנִיֶען פֶערְנוּמֶען אַגְרוֹיסֶע שְׁטֶעלֶע אוּנ אִיז דֶערְנָאךְ מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה גֶעזֶעסֶען אַלַאנְגֶע צַייט אִין תְּפִיסָה בִּיז עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ אַנְטְלוֹיפֶען קַיין אַמְשְׁטֶרְדַם אוּנ דָארְט עֶפֶענְטְלִיךְ אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם. דָארְמִידָא הָאט אַיינְגֶעגֶעבֶּען אַפַּאפִּיער דֶעם פַּארְלַאמֶענְט אוּנ הָאט אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְט ווִי נוּצְלִיךְ דִי יוּדֶען וֶועלֶען זַיין פַאר דֶער מְדִינָה אוּנ וָואס פַאר אַגְרוֹיסֶע קַאפִּיטַאלֶען זֵיי וֶועלֶען אַהִין

אַרייַנְבְּרֶענְגֶען. קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אֲפִילוּ מִיט אַהַאלְבּ מוֹיל צוּגֶעזָאגְט, נָאר גֶעפּוֹעֶלְט הָאט ער פָארְט נִיט אוּנ אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען מִיט נָאר נִישְׁט. דָעמָאלְט אִיז שׁוֹין גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי דִי יוּדֶען אוּנ מַארְרַאנֶען מֶען זָאל זִיךְ פֶערְלָאזֶען אוֹיף אֵיין ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, וֶועלְכֶער אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג בַּיי זִיךְ שְׁטַארְקֶער גֶעוָוארֶען אוּנ הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶרְט צוּ פֶערְזִיכֶערְן אַז עֶר זֶעהט אַרוֹיס אַז זַיין שְׁלִיחוּת וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען. עֶס אִיז אוֹיךְ קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס ר׳ מְנַשֶּׁה׳ס הָאפְנוּנְג זֶענֶען אַללֶע מָאל פֶעסְטֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל זַיינֶע קְרִיסְטְלִיכֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייֶען אַז אָט אָט וֶוערֶען דִי יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען. דֶער הָאללֶאנְדֶער גֶעלֶעהְרְטֶער הֵיינְרִיךְ יֶעסֶע הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אוֹיף דֶער וֶועלְט אַבִּיכֶעל „וֶועגֶען דֶער גְדוּלָה וָואס וֶועט בַּאלְד קוּמֶען אוֹיף יְהוּדָה אוּנ יִשְׂרָאֵל״. אַבֶּאהֶמִישֶׁער דָאקְטָאר פּוֹילְיוּס פֶעלְגֶענְהוֹיעֶר אִיז נָאךְ וַוייטֶער גֶעגַאנְגֶען. אִין דַייטְשְׁלַאנְד הָאבֶּען אִיהם קַאטָאלִיקֶען אוּנ פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען אָנְגֶעטְהוּן צָרוֹת אוּנ נָאךְ אַסַךְ יָאהְרֶען נָעוְנָד זַיין, הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַמָקוֹם מְנוּחָה אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַבֶּן בַּיִת בַּיי ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל. דָאס יוּדִישֶׁע פַאמִילְיֶען־לֶעבֶּען, דִי גוּטֶע מִדוֹת, דִי גְרוֹיסֶע צְדָקָה הָאבֶּען אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַסֵפֶר, וָואס הָאט אֲפִילוּ אִין הָאללַאנְד אָנְגֶעמַאכְט אַרַעשׁ. זַיין סֵפֶר הָאט גֶעהֵייסֶען „אַפְרֶעהְלִיכֶע בְּשׂוֹרָה דֶעם פָאלְק יִשְׂרָאֵל וֶועגֶען מָשִׁיחַ״ אוּנ דָארְט וַוייזְט עֶר אוֹיס פוּן יוּדִישֶׁע אוּנ קְרִיסְטְלִיכֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אַז נָאכְט הָאט אָנְגֶעשִׁיקְט דִי דְרַייסִיג יָאהְרִיגֶע מִלְחָמָה פַאר אַשְׁטְרָאף, וַוייל דִי פֶעלְקֶער הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק פֶערְזִינְדִיגְט דֶער מִיט וָואס זֵיי רוֹדֵפ׳ן דִי יוּדֶען אוּנ אַז זֵיי דַארְפֶען זִיךְ דֶערְפוּן אַמוּסָר נֶעהְמֶען אוּנ שְׁלִיסֶען מִיט זֵיי אַעֶבִּיגֶען שָׁלוֹם, לֶעבֶּען וִוי בְּרִידֶער, וִוי יְהוּדָה מִיט יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי עֶס זָאלֶען מְקוּיָם וֶוערֶען דִי וָוארְטֶער פוּן דִי נְבִיאִים אוּנ דִי יוּדֶען זָאלֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט וֶוערֶען פוּן אַללֶע צָרוֹת.

עֶנְדְלִיךְ אִיז ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל, אִים יָאהר 1655 נָאךְ סֻכּוֹת, אַרוֹיסְגֶעפָאהְרֶען קַיין לָאנְדָאן, אוּנ קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאט אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער דִירָה בַּיי זִיךְ אִין פַּאלַאץ. מִיט אִיהם זֶענֶען אוֹיךְ גֶעקוּמֶען עֶטְלִיכֶע בְּכָבוֹד׳ע בַּעֲלֵי בָּתִּים, אוּנ צְווִישֶׁען זֵיי אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יַעֲקֹב שַׁשְׁפָּרְטַשׁ אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ אַגֶעוֶועזֶענֶער רַב פוּן אַפְרִיקָא. אִין לָאנְדָאן הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה גֶעפוּנֶען אַהִיבְּשֶׁע צָאהל מַארְרַאנֶען וָואס הָאבֶּען זִיךְ קְלָאמֶערְשְׁט גֶערֶעכֶענְט פַאר קַאטָאלִיקֶען, נָאר דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִיז גֶעוֶועהן בַּיי זֵיי טְהֵייעֶרֶער פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעהָאלְפֶען וִוי וַוייט עֶס הָאט

גֶעטְרָאגֶען זַייעֶר כֹּחַ. נָאךְ בַּיים לֶעבֶּען פוּן דֶער קֶענִיגִין עֶלִיזַאבֶּעטְה הָאבֶּען זִיךְ אִין לָאנְדָאן בֶּעזֶעצְט עֶטְלִיכֶע מַארְרַאנֶען אוּנ אַזוֹי וִוי זַיי זֶענֶען גֶעוֶועזֶען נָעהר רַייךְ אוּנ הָאבֶּען גֶעפִירְט גְרוֹיסֶע מִסְחָרִים, הָאט מֶען זַיי נִיט גֶערוּהִיג׳ט, אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהן פוּן זַיי עֶפִּים יוּדִישֶׁע מִנְהָגִים. אֵיינֶער פוּן זַיי, לָאפֶּעס, אִיז גֶעוֶועזֶען אַ בֶּערִיהמְטֶער דָאקְטָאר אוּנ הָאט אִין לָאנְדָאן גֶעשְׁפִּיעלְט נִיט קֵיין קְלֵיינֶע רָאללֶע, מֶען הָאט אָבֶּער אוֹיף אִיהם גֶעמַאכְט אַ בִּלְבּוּל אוּנ עֶר אִיז פֶערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארֶען צוּם טוֹיט. דֶער בִּלְבּוּל הָאט זִיךְ אֲפִילוּ נִיט אָנְגֶעקֶעהְרְט מִיט דֶער פְרַאגֶע וֶועגֶען אֱמוּנָה, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ דִי מַארְרַאנֶען שְׁטַארְק דֶערְשְׁרָאקֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעהִיט עֶס זָאל אוֹיף זַיי נִיט פַאלֶען קֵיין חָשַׁד. שְׁפֶּעטֶער הָאט מֶען טַאקִי גֶעוָואלְט זִיךְ אָנְהוֹיבֶּען טְשֶׁעפֶּען צוּם רַייכְסְטֶען פוּן זַיי, אַנְטָאנְיָא פֶּערְנַאנְדֶעץ-קַארְוַואַל, וָואס הָאט גֶעהַאט אֵיינֶענֶע שִׁיפֶּען, נָאר דִי גְרֶעסְטֶע לָאנְדָאנֶער סוֹחֲרִים הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר אִיהם אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען שְׁטִיל. צְוִוישֶׁען דִי לָאנְדָאנֶער מַארְרַאנֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶר עֲשִׁירוּת אוּנ חֲשִׁיבוּת בַּיי דֶער וֶועלְט: הֵיינְרִיךְ וְשָׁארְזְשׁ מֶענְדֶעז, אַנְטָאנְיָא רָאדְרִיגוּעס רָאבְּלֶעס, שִׁמְעוֹן דֶע-קַאצֶערֶעס אוּנ אַנְטָאנְיָא דֶע-זוּזַא, וָואס אִיז גֶעוֶועזֶען פָּארְטוּגֶיאזִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער. עֶר הָאט בַּיי זִיךְ אִין הוֹיף אוֹיסְגֶעבּוֹיעֶט אַ בֶּעזוּנְדֶער קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע, אוּנ דָאס אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועזֶען דָאס בֶּעהַאלְטֶענֶע יוּדִישֶׁע שׁוּלְכֶען, וואוּ אַללֶע מַארְרַאנֶען פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְקוּמֶען דַאוְונֶען. אַוַדַאי, זַייט קְרָאמְוֶועל הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי מְלוּכָה, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס נָאךְ דֶעם וָואס שִׁמְעוֹן דֶע-קַאצֶערֶעס הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַ תָּענ וִוי אַזוֹי עֶנְגְלַאנְד זָאל צוּנֶעהְמֶען טְשִׁילִי, הָאבֶּען זַיי נִיט בֶּעדַארְפְט מוֹרָא הָאבֶּען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זַיי זִיךְ דֶערְפְרֶעהט, וֶוען ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעקוּמֶען, אוּנ הָאבֶּען גֶעוָואלְט גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען צוּזַאמֶען מִיט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט אָפֶּען זִיךְ צוּ רֶעכֶנֶען אִין כְּלַל יִשְׂרָאֵל.

נִיט אַזוֹי גִיךְ טְהוּט זִיךְ אָבֶּער וִוי עֶס רֶעדְט זִיךְ. עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל נִיט גֶעוָואלְט, אַז דִי בַּקָשָׁה זָאל גֶעהֶען נָאר פוּן דֶער אַמְשְׁטֶערְדַאמ׳ער קְהִלָּה אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט וַוארְטֶען בִּיז עֶס זֶענֶען אִיהם אָנְגֶעקוּמֶען הַסְכָּמוֹת פוּן אַללֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען צוּ זַיין אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר פַאר דֶער עֶנְגְלִישֶׁער מְלוּכָה. צְוֵוייטֶענְס, הָאט עֶר זִיךְ עֶרְשְׁט אִין לָאנְדָאן אַנִידֶערְגֶעזֶעצְט שְׁרַייבֶּען אַ גַאנְץ פַּאפִּיער וֶועגֶען אַללֶע שַׁאֲלוֹת וָואס מֶען הָאט נָאר גֶעקָאנְט פְרֶעגֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי אוֹיפ׳ן פְּלַאץ אִיז עֶר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועזֶען

זיך בעסער צוצוהערען דעם סיינונג פונ'ם פאלק, האט ער אין זיין פאפיער ארויסגעשטעלט צוויי טעמים פאר וואס ער בעט מען זאל די יודען אריינלאזען קיין ענגלאנד. ערשטענס, האט ער געוויזען אז די מדינה וועט נאר בעקומען איין אנדער גלאנץ ווען די יודען וועלען דארט בעלעבען דעם מסחר, אונ צווייטענס, אונ דאס האט ער געשטעלט פאר'ן עיקר, האט ער געוועקט דאס רעליגיאנס געפיהל ביי די פוריטאנער אונ האט זיי געוויזען, אז אויף זיי ליעגט א הייליגער חוב מיטצוהעלפען עס זאל מקוים ווערען די ווערטער פון די נביאים, אז גאטט זאל צונויפנעהמען זיינע קינדער פון אללע לאנדער. ווי אזוי זשע וועט קאנען קומען די גאולה, האט ר' מנשה געפרעגט, ווען אין ענגלאנד וועלען נאר יודען לחלוטין פעהלען?

ווען קראמוועל זאל געוועהן וועלען שטעלען נאר אויף זיך, וואלט ער זיך לאנג ניט געוועהן געישוב'ט: ער איז אין גאנצען געוועהן אויף די יודענס זייט, ניט אזוי צו ליעב זייער נוצליכקייט פאר'ן לאנד ווי צוליעב דער מד״ה, אז מיט דער צייט וועלען זיי אללע אננעהמען דאס ריינע קריסטענטהום, וואס ווערדליג די פוריטאנער האבען עס אויסגעארבייט, שטעהט עס גאר ניט ווייט פינ'ם יודענטהום. ער האט אבער געוואלט אז דאס ענגלישע פאלק זאל אויך ניט זיין דאגעגען אונ אז אויב מען וועט אריינלאזען יודען זאלען זיי זיין געשיצט ניט נאר מיט דער הילף פון דער מלוכה, נאר אויך מיט דער פריינדשאפט פון אללע איינוואהנער; דאריבער האט ער צו זיך צוגעצויגען צוויי גרויסע מענשען: דעם גייסטליכען הוגא פעטערס אונ הארי מארטענס אונ האט געזעצט א בעזונדערע קאמיסיע, וואס האט באדארפט ארויסזאגען איהר דעה: צו קאן מען, ערשטענס, מבטל זיין דאס אלטע געזעץ פונ'ם יאהר 1290, וואס האט פערווערט די יודען צו וואהנען אין ענגלאנד, אונ צווייטענס, אויב עס איז יא מעגליך אומצוווארפען אזא געזעץ, צו דארף מען אויסנעהמען עפים בעזונדערע תנאים מיט די יודען ווען מען וועט זיי אריינלאזען. די אסיפות פון דער קאמיסיע האבען אנגעמאכט א גרויסען רעש אין לאנדאן אונ עס האבען זיך ארויסגעוויזען אזוי פיעל געגנער, וואס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען. כוחרים האבען מורא געהאט די יודען זאלען ביי זיי ניט צונעהמען די גאנצע פרנסה, אונ די גייסטליכע האבען פערשטאנען, אז פאר זיי טויג געווים ניט אז די יודען מיט די פוריטאנער זאלען ווערען נאהענטע שכנים; ווארום קיין טובה וועט זיי דערפון אודאי ניט ארויסקומען. אזוי איז געווארען א ליארם, א געשריי, אונ חאטשי ביי דער ערשטער אסיפה האט מען בעשלאסען, [illegible]

דאס אלטע געזעץ, וואס איז ארויסגעגעבען געוואָרען נאָר פונ'ם קאָניג אונ ניט פונ'ם פארלאמענט, דארף קיין ממשות ניט האָבען אונ דערפון קאן קיין מניעה ניט זיין, איז פון דעסטוועגען פּאָרט געבליבען, אז טאקי נאָר די יודען אלליין זענען שאדליך אונ מען טאָר קיין איינציגען ניט אריינלאָזען אין לאנד. קראָמוועל האט זיך געפּריוואט צו ציהען אויף זיין זייט עטליכע גייסטליכע, ער איז אלליין געקומען צו דער אסיפה אונ האָט מיט זיך מיטגענומען ר' מנשה בן ישראל, וועלכער האָט מיט שכל אונ ישוב הדעת פערענטווערט אללע שאלות פון די שונאים אונ צו נישט געמאכט אללע זייערע טענות. קראָמוועל האָט אָבער געזעהען אז פון די אללע רייד וועט גאָר ניט ווערען אונ דאריבער האָט ער זיך ענטשלאָסען אָפען ארויסצוזאָגען זיין מיינונג, אז ער וויל די יודען מקרב זיין מעהר צוליעב דעם, זיי זאָלען בעקאנט ווערען מיט די אמת'ע אונ ריינע יסודות פון דער קריסטליכער רעליגיאָן, אונ אז עס איז שווער אז א מענש זאל אנהייבען ליעב האָבען דאס וואס אנדערע האָבען ליעב, ווען יענע ווילען איהם נאָר ניט לאָזען פאר די אויגען. קראָמוועלס מוסר, אונ בעזאָנדערס דאס וואס ער האָט געגעבען אָנצוהערען, אז ער וועט ניט קוקען אויף קיינעם אונ וועט טהון ווי ער פערשטעהט, האָבען געמוזט פיהרען דערצו, וואס די קאָמיסיע האט פּאָרט מסכים געווען מען זאל די יודען אריינלאָזען, נאָר קיין קריסטליכע דיענסטען זאָלען זיי ניט האַלטען אונ קיין שולען זאָלען זיי ניט בויען. קראָמ-וועל האָט אפילו באלד מתיר געווען, אז די יודען מאָגען זיך דינגען הייזער אויף מנינים, נאָר מעהר איז ער ניט אים שטאנד געווען צו טהון פאר זיי, ווייל די שונאי ישראל האָבען אָנגעמאכט א געוואלד, אז ענגלאנד איז אין א שטארקער סכנה אונ פון אללע זייטען האָט מען נאָר געהערט קולות, אז מען וועט זיך גוט אָברעכענען מיט די ערשטע יודישע גאָסט... אודאי איז דערוויל דאס ערלויבניש געבליבען נאָר אויף פּאפּיער, אונ צווישען יודען האָבען זיך נאָך ניט געפונען קיין בעלנים, וואס זאָלען וועלען פּרובען אויף זייערע פּלייצעס דעם כח פון ענגלישע קולאקעס.

א מבול פון ביכער, וואס זענען פול געווען מיט שקרים אונ בלבולים אויף די יודען, האָט דעמאָלט פּארפלייצט ענגלאנד, אונ צווישען זיי האָט בע-זאָנדערס אויפגערייצט דאס פּאָלק א בוך פונ'ם גייסטליכען ווילִיאם פּרינגע, וועלכער האָט זיך געהאפט צו די אלטע בעשולדיגונגען אונ האָט אויסגעוויזען אז קיין ערגערס פון א יודען איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ. איהם האָט גע-ענטפערט קראָמוועל'ס א גוטער פריינד, טהאָמאַש קאָללִיער, וואס האָט

די שונאים אויף צו להכעיס, אויפגעהויבען יודען ביז צום זיבעטען הימעל. "מיר מוזען דאס יודישע פאלק, האט ער געשריבען, הויך שטעלען אונ גלויבען, אז דער.טאג איז נאהענט ווען די יודען וועלען זיך רעכנען עלטער פון אללע אומות; אונ ווען מיר אללע, וואס קומען ארויס פון זיי אונ וואס נאר פון זיי האבען מיר בעקומען דאס ליכטיגקייט פון דער אמונה אן גאטט, וועלען עס האלטען פאר'ן גרעסטען כבוד זיך אבלערנען פון זיי מדות טובות". אזעלכע גוטע רייד האבען אודאי מחיה געוועהן אללע פוריטאנער, וואס האבען געשאצט די יודען, נאר דאס פראסטע פאלק איז אויף זיי קיין מבין ניט געוועהן אונ עס איז נאך דערפון ארויסגעקומען אזא חסרון, וואס די שונאים האבען נאך אנגעהויבען ערגער שרייען. פון איין זייט האט די מלוכה פון האללאנד מורא געקריגען טאמער וועלען אללע אמשטערדאמער יודען ארויספאהרען קיין ענגלאנד אונ זי האט אנגעהויבען דארויף קרום קוקען; אודאי האט עס געקאסט ר' מנשה בן ישראל גענוג מיה ביז ער האט איבערצייגט דעם האללאנדישען געזאנדטען, אז ער מיינט נאר אבצוזוכען א נייעם פלאץ פאר די מאראנען פון שפאניען אונ פארטוגאל אונ אז די האללאנדישע יודען זענען זעהר צופרידען אונ דארפען זיך ניט יאגען ערגיץ אנדערש. פון דער אנדערער זייט האט זיך קראמוועל שטאנדיג ניט געקאנט בעשאפטיגען מיט די יודען, ווייל אויף איהם איז געלעגען דער עול פון דער גאנצער מלוכה, אונ פון דערווייטענס האט מען געקאנט מיינען אז די זאך איז איהם נמאס געווארען, דאריבער האבען די עטליכע יודען, וואס זענען געקומען אינאיינעם מיט ר' מנשה'ן קיין לאנדאן זיך מיאש געוועהן פון ענגלאנד אונ האבען זיך צוריק אומגעקעהרט קיין אמשטערדאם; אונ די מאראנען, וואס זענען דערווייל געוואהר געווארען, אז ענגלאנד איז אפען פאר יודען אונ האבען זיך אהין געלאזט פון שפאניען אונ פארטוגאל, זענען ביי זיך שטארק אראבגעפאלען, ווען זיי האבען בעקומען די ידיעה, אז מען וועט זיי אין לאנדאן ניט גוט אונ פריינדליך אויפנעהמען, האבען זיך אין מיטען וועג אקעהר געטהון קיין איטאליען.

ר' מנשה בן ישראל, אונ מיט איהם אויך אללע יודישע גוטע פריינד, זענען ניט מיעד געווארען פון דעסטוועגען צו ארבייטען געגען דער פרישער שנאה, וואס האט זיך אין ענגלאנד ארויסגעוויזען צו יודען, וועלכע מען האט שוין דארט ניט געזעהען כמעט פיער הונדערט יאהר. דעמאלט האט ר' מנשה ארויסגעלאזט אויף דער וועלט זיין ספר "תשועת ישראל" (די רעטונג פון די יודען), וואס מען האט שפעטער איבערזעצט אין פיעל אייראפאישע שפראכע

און וואס מאן נאך אין היינטיגער צייט דיענען פאר א קלארע תשובה אויף אללע בעשולדיגונגען, וועלכע מען האט ליעב ארויפצוואַרפען אויף יודען. ווערה וואָרם האט ר׳ מנשה אנגעשריבען זיין ספר; אין יעדער שורה דערקענט מען אז ער האט מעהר רחמנות ווי כעס אויף די מענשען וואס פאלען אן אויף אנדערע מענשען נאר דערפאר וואס זיי זענען פון איין אנדער נאציאן. ווי פערביטערט ר׳ מנשה׳ס הארץ איז געוועהן, וואס ער האט געזעהען זיין בעסטע האפנונג צושטערט; ווי פינסטער איהם איז געווארען ביי דעם געדאנק, אז דארט וואו ער האט זיך גערעכט אז דער נאהמען פונ׳ם יודען זאל גלאנצען ווי א ליכטיגער שטערן, זאל ער נאר פלוצלונג דארפען פערטרויערן זיין פאלק פון אויסגעטראכטע בלבולים, האט ער דאך מיט גרויס איבערלעגונג און אהן היטץ בעטראכט אללע טענות פון די שונאים און האט אויף אלדינג געגעבען א רעכטע תרוץ. נאר פון איין זאך האט ער ניט געקאנט רעדען קאלטבליטיג: פון די בעשולדיגונגען אז יודען בענוצען בלוט פון קריסטליכע קינדער צו די מצות. „מיט ציטערניש, שרייבט ער, האב איך דערזעהען, אז עס געפינען זיך שקרנים וואס ווילען פערדרעהען די ענגלאנדער די קאפ מיט אזא אלטען ליגען. איך שווער ביי אלדינג וואס איז מיר הייליג, אז ניט די תורה האט געקאנט מאכען פאר א חיוב אזא שרעקליכע רציחה און אז ניט דאס יודישע פאלק איז אים שטאנד צו טהון אזא מורא׳דיגען חטא, און איך בעט אללע מענשען, וואס האבען נאר געדאנקען צו בעטראכטען זיך און אליין פערשטעהען דעם אמת, אז איידער צו בעשולדיגען אומגליקליכע און אומשולדיגע יודען, בעסער זיי העלפען, כדי מיר זאלען דערלעבען צו זעהען ישועות און נחמות".

ר׳ מנשה׳ס לעצט ספר האט געמאכט א גרויסען איינדרוק אין ענגלאנד און דאס ווילדע געשריי געגען יודען איז פארט געווארען קלענער. דערצו האט זיך נאך געמאכט א מעשה, וואס, ווי אזוי קראמוועל׳ן האט זיך ניט געגלוסט ווייטער אויפצוועקען די יודישע שאלה, איז ער דאך געצוואונגען געוועהן צו דערמאנען דעם עולם אז יודען האבען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אין ענגלאנד. דעם רייכען אנטאניע ראדריגועס ראבלעס האט מען אים יאהר 1656 פערקלאגט אז ער געהער צו א קריסטליכע סעקטע, וואס טאר זיך ניט געפינען אין ענגלאנד, און מען האט ביי איהם געוואלט צונעהמען זיין גאנץ פערמאגען. דא האט שוין קראמוועל זיך געמוזט אננעהמען פאר איהם און האט ערקלארט, אז די מאראנען זענען ניט קיין קאטאליקען, נאר יודען, און זיי מאגען פריי וואהנען אין לאנד. דעמאלט האבען אללע מאראנען אראבגעווארפען פון זיך

דִי מַאסְקֶע, זַיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָפֶען אָבְּצוּהִיטֶען אַללֶע יוּדִישֶׁע דִינִים אוּן מִנְהָגִים, אוּן מֶען הָאט זֵיי אֲפִילוּ עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאבֶּען בֶּעזוּנְדֶער אַ קְלֵיינֶעם בֵּית עוֹלָם. אֵיין חִסָרוֹן אִיז גֶעוֶוען וָואס מֶען הָאט זֵיי נָאךְ אַלְץ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע אוּן זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט צָאהלֶען מֶעהר מַס, נָאר לְעֵת עַתָּה אִיז שׁוֹין אִין לָאנְדָאן גֶעוָוארֶען אַ קְלֵיינֶע יוּדִישֶׁע קְהִלָּה. פוּן דֶער פְרֶעמְד הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער דִי יוּדֶען אַיינְגֶעהַאלְטֶען אוּן הָאבֶּען נָאךְ מוֹרָא גֶעהַאט אַרַיינְצוּפָאהרֶען קֵיין עֶנְגְלַאנְד; דַארִיבֶּער הָאט זִיךְ ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל עֶנְטְשְׁלָאסֶען, אִים יָאהר 1657, זִיךְ לָאזֶען צוּרִיק קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם, וַוייל עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז נִיט אַזוֹי נִיךְ וֶועט עֶר זֶעהֶען זַיין פְּלַאן אִין גַאנְצֶען אוֹיסְגֶעפִיהרְט. קְרָאמְוֶועל הָאט אִיהם אַרוֹיסְבֶּעלֵייט פוּן לָאנְדָאן מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּן הָאט אִיהם בֶּעשְׁטִימְט אַ יֶאהרְלִיכֶע פֶּענְסִיֶע, נָאר בֶּענוּצֶען זִיךְ מִיט אִיהר אִיז אִיהם שׁוֹין נִיט בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן: דִי יְסוּרִים, וָואס עֶר הָאט אוֹיף דֶער אֶלְטֶער אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען, הָאבֶּען בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען דִי לֶעצְטֶע כּוֹחוֹת אוּן עֶר אִיז אוֹיפ'ן וֶועג גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין מַאידֶעלְבּוּרְג. אַ טוֹיטֶען הָאט מֶען שׁוֹין אִיהם אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּן דִי יוּדֶען פוּן דָארְט הָאבֶּען אִיהם נָאר גֶעקֶאנְט אוֹיסְדְרִיקֶען זֵייעֶר דַאנְקְבַּארְקֵייט מִיט אַ שֶׁאנֶער מַצֵּבָה, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף זַיין קֶבֶר.

אִין אַ יָאהר אַרוּם אִיז קְרָאמְוֶועל אוֹיךְ גֶעשְׁטָארְבֶּען, אוּן דָאס וָואס אִיז צוּגֶעגַאנְגֶען אַזוֹי שְׁוֶוער מִיט ישֶׁר הָאט מֶען לַייכְטֶער אוֹיסְגֶעפִיהרְט מִיט שׁוֹחַד. דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ קַארְל דֶעם צְוֵוייטֶען, וָואס הָאט לִיעבּ גֶעהַאט גְרוֹיס צוּ לֶעבֶּען אוּן הָאט שְׁטֶענְדִיג זִיךְ גֶענֶעטְהִיגְט אִין גֶעלְד. אִיהם הָאבֶּען דִי אַמְשְׁטֶערְדַמֶער יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ מָנָה יָפָה אוּן עֶר הָאט מִיט אֵיין וָוארְט גֶעמַאכְט דָאס, וָואס מֶען הָאט זִיךְ דַארוֹיף גֶעמוּטְשֶׁעט עֶטְלִיכֶע יָאהר, גֶעשְׁרִיבֶּען חִבּוּרִים, פֶערְגָאסֶען טִינְט אוּן גֶעצַאפְּט בְּלוּט. עֶנְגְלַאנְד, קָאן מֶען זָאגֶען, אִיז גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע מְדִינָה, וָואס הָאט חֲרָטָה גֶעהַאט אוֹיף דִי עַוְלוֹת, וֶועלְכֶע מֶען הָאט דָארְט פְרִיהר גֶעטְהוּן יוּדֶען, אוּן הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען אַללֶע רֶעכְטֶע. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט הוּנְדֶערְט פוּפְצִיג יָאהר הָאבֶּען אַנְדֶערֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת אִיהר נָאכְגֶעטְהוּן, אוּן דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָהן מוֹרָא גֶעקָאנְט בֶּעזֶעצֶען אִין אַ סַךְ אָרְטֶער.

אִין דֶעם אִינְוֶוענִיגְסְטֶען צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי יוּדֶען אִיז דֶעמָאלְט נָאךְ גֶעוֶועהן וֶועהר פִינְסְטֶער, ווִי דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ וָואס הָאט זֵיי אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט אִין דְרוֹיסֶען. דָאס רֵיינֶע יוּדִישְׁקֵייט, דֶער הֵיילִיגֶער גֶעדַאנְק וָואס אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק ווִי אַ טֶהַייעֶרֶע יְרוּשָּׁה פוּן משֶׁה רַבֵּנוּ, הָאט אִין יֶענֶע

יאהרען א פנים געהאט ווי א קארנדעל, וואס ליעגט שוין לאנג אין דער ערד, וואס שווערע שטיינער דעקען עס צו און אויף דעם אנגעווארפענעם מיסט וואקסען נאר דארנער, מען זאל נאר דער צו ניט קאנען צוקומען. אין יענער צייט האט די קבלה געשפילט די גרעסטע ראללע, און כמעט דאס רוב גרויסע לייט האבען זיי בעשעפטיגט מיט איהר, בעזאנדערס האט זיך בעריהמט גע- מאכט אין דעם למוד ר' ישעיה הלוי הורוויץ מיט זיין גרויסען ספר שני לוחות הברית אדער של"ה הקדוש. ער איז געוועהן רב אין פראנקפורט, אין פראג, פאזען און קראקויא און איז אויף דער עלטער אוועקגעפאהרען קיין ארץ ישראל. דער נייער למוד אבער האט געמאכט מען זאל פערגעסען די תורה, די נביאים; אפילו דעם תלמוד און מען זאל זיך נאר האלטען אין פלפול, ארומפליהען אין אויבערשטע וועלטען און ברעכען די מוחות איבער שאלות, וואס האבען קיין שום שייכות ניט צום לעבען. אזא דרך האט ניט געקאנט געפאלען די פרישע מענשען, וואס זענען אין די לעצטע דורות צוגע- קומען צו די יודען, און עס איז נאר קיין וואונדער ניט, וואס איינער פון די מאראנען, אוריאל אקוסטא, איז ארויסגעשפרונגען געגען די רבנים, און איהם האבען נאכגעטהון אויך אנדערע דריי גרויסע לומדים, ווי ר' יהודה ליאון די מודינא, ר' יוסף דיל-מדינו און ר' שמחה לוצאטו. אויף צרות איבערטראגען פון פרעמדע שונאים האבען זיי געוואלט זיין שותפים גלייך מיט אללע, נאר ליידען פון אייגענע נארישקייטען, זעהען ווי יודען אלליין בעגראבען טיף אין דער ערד דעם תמצית פון יודישקייט, וואס צו ליעב דעם איז זיך יעדער פון זיי פערטיג געוועהן מוסר נפש צו זיין, דאס זענען זיי ניט געוועהן אים שטאנד, און עס האט זיך אנגעהויבען א מלחמה, וואס האט זיך נאך אפילו אין אונזערע יאהרען ניט געענדיגט און וועט נאך לאנג דויערן ביז עס וועט ניט ווערען ליכטיג אין אללע ווינקעלעך.

דער ערשטער וואס האט זיך גענומען צוטרייבען די געדיכטע וואלקענס פונ'ם יודישען הימעל, איז געוועהן גבריאל די אקוסטא, וואס איז אים יאהר 1590 געבארען געווארען אין א פארטא ביי עלטערן-מאראנען. אויפגע- וואקסען איז ער ווי א פרומער קאטאליק, ווייל די אינקוויזיציאן האט גוט אכטונג געגעבען אז די מאראנען זאלען ניט אבטרעטען פונ'ם קריסטענטהום, און אז די קליינע קינדער זאלען ערצויגען ווערען פון גייסטליכע. אקוסטא'ס עלטערן זענען נאך דערצו געוועהן פערמאגליך און האבען זייער קינד געלערנט פער- שיעדענע לשונות און חכמות און ער איז געווארען א מושלם. אוודאי האט ער

צו פְרִיה אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶענְקֶען, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אוּנ אִיז גֶע־וָואהר גֶעוָוארֶען דֶעם סוֹד, וָואס מֶען הָאט פוּן אִיהם אַ צַייט בֶּעהַאלְטֶען, הָאט עֶס אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען צִיהֶען צוּם שׁרֶשׁ פוּן וַואנֶען עֶר קוּמְט אַרוֹיס, אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶערוּהט בִּיז דִי גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה הָאט זִיךְ נִיט אַרוֹיסְגֶעגַנְבֶ'ט פוּן אַפָּארְטָא אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קַיין הָאלְלַאנְד. אִין אַמְשְׁטֶרְדַם הָאט עֶר זִיךְ מִיט זַיינֶע בְּרִידֶער מַל גֶעוֶועהן אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין נָאהמֶען אוֹיף „אוּרִיאֵל“.
דָאס הֵייסֶע בְּלוּט, וָואס הָאט גֶעפְלָאסֶען אִין אַקוֹסְטָא'ס אָדֶערְן, דִי יְסוּרִים וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט אַז עֶר הָאט דֶערְגְרֵייכְט זַיין צִיעל, דִי אוּנְצוּ־פְרִידֶענְהֵייט מִיט אַלְדִינְג וָואס עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען פַאר זִיךְ פוּן דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען אָן, דִי אַללֶע זַאכֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט אוֹיף טוֹיזֶענְדֶער מָאל פֶערְגְרֶעסֶערְן זַיינֶע עֶרְוַוארְטוּנְגֶען אוּנ הָאפְנוּנְגֶען. אִיהם הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז אַללֶע שַׁאֲלוֹת וָואס זַיין שַׁארְף מֹחַ הָאט אִיהם נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען וֶועגֶען זֵיי, וֶועט אִיהם דִי אַלְטֶע אֱמוּנָה פֶערְאֶנְטְפֶערְן; עֶר אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז עֶר וֶועט גֶעפִינֶען דָאס יוּדֶענְטְהוּם אִין דֶערְזֶעלְבֶּען גֶעשְׁטַאלְט וִוי עֶר הָאט עֶס זִיךְ אוֹיסְגֶעמָאלְט וָוען עֶר פְלֶעגְט זִיךְ פֶערְטִיפֶען אִין דֶער תּוֹרָה; עֶר הָאט זִיךְ גֶעטְרֶאסְט מִיט דֶעם גֶעדַאנְק אַז דָא וֶועט זַיין קְרַאנְקֶע נְשָׁמָה הָאבֶּען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה אוּנ זַיין פֶערְווָאוּנְדֶעטֶע הַערְץ וֶועט גֶעפִינֶען זַיין בַּאלְזַאם. וִוי עֶרְשְׁטוֹינְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט זִיךְ בֶּעקֶענְט מִיט דִי אַמְשְׁטֶערְדַמֶער יוּדֶען אוּנ זֵייעֶר לֶעבֶּען אוּנ הָאט דֶערְזֶעהֶען, אַז זַיין גַאנְצֶע הָאפְנוּנְג אִיז מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַ זִיסֶער חָלוֹם, אַז פוּן דֶעם וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעטְרֶאכְט — בִּיז דֶעם, וָואס עֶר הָאט גֶעפוּנֶען, אִיז אַזוֹי וַוייט וִוי פוּן מִזְרָח בִּיז מַעֲרָב. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען אִיהם נִיט גֶעשְׁמֶעקְט דִי טוֹיזֶענְדֶער חוּמְרוֹת אוּנ מִנְהָגִים, וָואס הָאבֶּען פֶערְשְׁטֶעלְט דֶעם פְרַייעֶן וֶועג פוּן יֶעדֶען יוּדֶען, אוּנ נָאךְ מֶעהר הָאט אִיהם פֶערְדְרָאסֶען דָאס עַקְשָׁנוּת פוּן דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען גֶערִיסֶען בַּיי דִי פָּאלֶעס מֶען זָאל חָלִילָה נִיט אָבְּטְרֶעטֶען פוּנ'ם מִינְדֶעסְטֶען דִין אָדֶער מִנְהָג, גְלַייךְ וִוי דַארוֹיף הַאלְט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּנ'ם יוּדִישְׁקַייט. דֶעם פְרַייעֶן דֶענְקֶער אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ לֶעבֶּען אַזוֹי, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אֶפֶענְטְלִיךְ עוֹבֵר זַיין אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וָואס בַּיי אַנְדֶערֶע זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהן הֵיילִיג — אוּנ עֶס הָאט זִיךְ צוּ־בְּרֶענְט דֶער עֶרְשְׁטֶער פוּנְק פוּן מַחֲלוֹקֶת צְוִוישֶׁען אַקוֹסְטָא אוּנ דִי רַבָּנִים. אַז מֶען וִויל בֶּערֶעכְנֶען זֶענֶען בֵּיידֶע צְדָדִים גֶערֶעכְט גֶעוֶועהן. אַקוֹסְטָא הָאט גֶעטַעֲנָה'ט, אַז נִיט צוּ לִיעב אַזַא יוּדִישְׁקַייט הָאט עֶר זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ גֶעוֶועהן, אוּנ וָוען עֶס אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען זִיךְ צוּ בֶּעפְרַייהֶען פוּן קַייטֶען וִויל עֶר זִיךְ נָאךְ

נָאךְ אַמָאל נִיט לָאזֶען בִּינְדֶען. דִי רַבָּנִים וִוידֶער הָאבֶּען גֶעשְׁרִינֶען, אַז דִי יוּדֶען קָאסְט גֶעבִּיךְ זֶעהר טְהַייֶער דִי אֱמוּנָה אוּנ דַארִיבֶּער טָארֶען זֵיי נִיט דֶערְלָאזֶען מֶען זָאל זִי אָנְרִירֶען אֲפִילוּ אוֹיף אַ הָאר. אַוַדַאי אַז דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען בַּיי דִי רַבָּנִים אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען אַקוּק גֶעטְהוּן אַז אַקוֹסְטָא הָאט פוּן זִיךְ אִין גַאנְצֶען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען זֵייעֶר עוֹל אוּנ הָאט נָאךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַסֵפֶר גֶעגֶען זֵיי, הָאבֶּען זֵיי נָאר לַאנְג נִיט גֶעטְרַאכְט אוּנ אִיהם אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם. אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי נָאךְ אִיהם גֶעמַסֶרְ'ט פַאר דֶער מְלוּכָה, אַז עֶר אִיז אַ שֶׁאדְלִיכֶער מֶענְשׁ, אַז עֶר לֵייגֶענְט אִין הַשְׁאָרַת הַנֶפֶשׁ אוּנ זָאגְט, אַז דֶעם מֶענְשֶׁענְ'ס נְשָׁמָה וֶוערְד נָאךְ זַיין טוֹיט פֶערְלָארֶען צוּזַאמֶען מִיטְ'ן גוּף: אַזֶעלְכֶע גֶעדַאנְקֶען זֶענֶען אוֹיךְ גֶעגֶען דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אִיהם דִי רֶעגִירוּנְג אַיינְגֶעזֶעצְט אוּנ בֶּעשְׁטְרָאפְט מִיט אַגֶעלְד שְׁטְרָאף. נִיט אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער דִי רַבָּנִים נוֹהֵג גֶעוֶועהן: זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶר חֵרֶם גֶעהַאלְטֶען אוֹיף אִיהם גַאנְצֶע פִינְפְצֶעהן יָאהר, אוּנ אַקָאסְטָא'ס לַאגֶע אִיז גֶעוֶועהן שְׁרֶעקְלִיךְ: אַיוּד הָאט נִיט גֶעטָארְט שְׁטֶעהן אִין זַיינֶע ד' אַמוֹת, אֲפִילוּ זַיינֶע נָאהֶענְטֶע קְרוֹבִים הָאבֶּען מִיט אִיהם נִיט גֶערֶעדְט, צְוִוישֶׁען קְרִיסְטֶען הָאט עֶר קַיין בֶּעקַאנְטֶע נִיט גֶעהַאט, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר זַיין בֶּעסְטֶע יוּגֶענְד-צַייט פֶערְבְּרַאכְט אִין דַחְקוּת אֵיינֶער אַלֵיין. אַקוֹסְטָא אִיז אָבֶּער פָארְט מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַלֶעבֶּעדִינֶער מֶענְשׁ, עֶר הָאט גֶעהַאט אַ אוֹיסְזִיכְט אוֹיף אַ שֶׁאנֶעם שִׁדוּךְ, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעלָאזְט צוּרֶעדֶען עֶר זָאל זִיךְ אִיבֶּערְבֶּעטֶען מִיט דִי רַבָּנִים, אוּנ אִיז מִיטְ'ן טוֹיל קְלָאפֶּערְשְׁט צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דִי דָאזִיגֶע, וָואס אִין הַארְצֶען הָאט עֶר שׁוֹין גֶעטְרָאגֶען אוֹיף זֵיי אַ שִׂנְאָה פַאר זַיינֶע אוּמְזִיסְטֶע צָרוֹת דוּרְךְ זֵיי. דֶער שָׁלוֹם הָאט לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, וַוייל אַזַא מֶענְשֶׁען וִוי אַקוֹסְטָא אִיז שְׁוֶוער זִיךְ צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען; מֶען אִיז בַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶר אִיז נָאךְ אַלְץ דֶער אֵיינֶענֶער וָואס פְרִיהר, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען שׁוֹין פוּן אִיהם גֶעפָארְדֶערְט עֶר זָאל אֶפֶענְטְלִיךְ אִין שׁוּל פַארְ'ן גַאנְצֶען עוֹלָם זִיךְ מִתְוַדֶה זַיין אוֹיף זַיינֶע חֲטָאִים. אַזַא בּוּשָׁה הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם פַאר זַיין עַקְשָׁנוּת נָאךְ אַמָאל אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין חֵרֶם אַרַיין. דִי מִשְׁפָּחָה הָאט אָבֶּער גֶעזֶעהֶען, אַז עֶס אִיז קַיין תַּכְלִית נִיט, עֶר וֶוערְד אַלֶע מָאל עֶלְטֶער אוּנ דוּרְךְ אַזַא פֶערְוָואגֶעלְט לֶעבֶּען קָאן פוּן אִיהם וֶוערֶען אַ תֵּל; אַוַדַאי הָאבֶּען זִיךְ זַיינֶע קְרוֹבִים צוּגֶעזֶעצְט צוּ אִיהם אוּנ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבַּייט אִיבֶּער אִיהם בִּיז עֶר הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּזָאגֶען אַז עֶר וֶועט בֶּעשְׁטֶעהֶען אוֹיף אַלְדִינְג וָואס מֶען וֶועט אִיהם הֵייסֶען טְהוּן. עֶר הָאט נִיט גֶעוואוּסְט וָואס פַאר אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע

שטְרָאף איהם עֶרְוַוארְטֶעט: עֶר הָאט פֶערְגֶעסֶען אַז דִי אַמְשְׁטֶרְדַמֶער רַבָּנִים הָאבֶען כִּמְעַט אַלֶע גֶעלִיטֶען פוּן דֶער אִינְקְווִיזִיצְיָאן אוּנ הָאבֶען גֶעהַאט גוּטֶע מְלַמְדִים צוּ לֶערְנֶען בַּיי זֵיי אַכְזָרִיוּת.... אַקוֹסְטָא הָאט זִיךְ שוֹין גֶעפִיהלְט מִיעד אוּנ פֶערְמוּטְשֶעט; עֶר הָאט גֶעוָואלְט חָאטְש דִי לֶעצְטֶע יָאהְרֶען אָבְּלֶעבֶען רוּהִיג אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וֶועט אָבְּקוּמֶען מִיט אַ קְלֵיינֶעם עֹנֶש. ווִי שְׁוֶוער עֶס אִיז אִיהם נִיט גֶעוֶועהן הָאטְש לְפָנִים, נָאר אוֹיף עֶטְלִיכֶע מִינוּט, צוּ פֶערְלֵייגְנֶען זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען, הָאט עֶר זִיךְ דָאךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאכְצוּגֶעבֶּען דִי שוֹנְאִים אוּנ זֵיי פַּטֶר'ן מִיט אַ בִּזָיוֹן, וָואס עֶר וֶועט אַ קוּרְצֶע צַייט אִיבֶּערְטְרָאגֶען אוּנ וָואס וֶועט אִיהם דֶערְפַאר בֶּעפְרַייהֶען פוּן גְרֶעסֶערֶע וֶועטְהִיגֶען. מִיט אַ צוּבְּרָאכֶען הַארְץ אִיז עֶר גֶעקוּמֶען אִין שוּל אַרַיין, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִיבֶּערְפוּלְט מִיט מֶענְשֶען. מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיפְגֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף אַ בִּימָה, כְּדֵי אַלֶע זָאלֶען זֶעהֶען אוּנ הֶערֶען אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט הוֹיךְ לֶעזֶען אַ גַאנְץ צֶעטֶעל פוּן זַיינֶע עֲבֵרוֹת אוּנ שְׁוֶוערֶען זִיךְ, אַז מֶעהר וֶועט עֶר עֶס שוֹין נִיט טְהוּן. דֶערְנָאךְ הָאט מֶען אִיהם אִין אַ ווִינְקֶעל אָבְּגֶעצֶאהלְט נַיין אוּנ דְרַייסִיג מַלְקוֹת, אוּנ אַ הוּנְ דֶעם הָאט מֶען אִיהם נָאךְ אַנִידֶערְגֶעלֶעגְט בַּיי דֶער שְׁוֶועל אַז יֶעדֶער זָאל אִיהם טְרֶעטֶען מִיט דִי פִים אוּנ שְׁפַּייֶען אִין פָּנִים. דֶער מֶענְש אִיז שְׁטַארְקֶער פוּן אַייזֶען אוּנ אַקוֹסְטָא הָאט דָאס אַלְדִינְג אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען, נָאר נָאךְ דֶעם אִיז אִיהם דָאס לֶעבֶּען נִמְאָס גֶעוָוארֶען אוּנ עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶס אִיז נִיט כְּדַאי גֶעוֶועהן צוּ לִיעבּ עוֹלָם הַזֶה אַזוֹי פִיעל לַיידֶען. עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין דִי קְרוֹבִים וָואס הָאבֶען אִיהם גֶעבְּרַאכְט צוּ אַזַא בּוּשָה, אוּנ אַז אֵיינֶער פוּן זֵיי אִיז שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע טֶאג, אִים אַפְּרִיל 1640, דוּרְכְגֶעגַאנְגֶען נֶעבֶּען זַיין וָואהנוּנְג אִיז עֶר אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען מִיט אַ פִּיסְטוֹל אוּנ הָאט אִיהם נִיט גֶעטְרָאפֶען, נָאר זִיךְ אַלֵיין הָאט עֶר דֶערְשָׁאסֶען אוֹיפ'ן אָרְט. נָאךְ זַיין טוֹיט הָאט מֶען בַּיי אִיהם גֶעפוּנֶען אוֹיפ'ן טִישׁ אַ גַאנְץ בּוּךְ, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „אַ בַּיי שְׁפִּיעל פוּנ'ם מֶענְשְׁלִיכֶען לֶעבֶּען". אִין דֶעם בּוּךְ בֶּעשְׁרַייבְּט אַקוֹסְטָא אַלְדִינְג וָואס מִיט אִיהם הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעטְהוּן אוּנ רֶעדְט אוֹיף דִי יוּדֶען אוֹיס כָּל הָרָעוֹת. דֶערְפוּן זֶעהט מֶען אַז דֶער קְלִינְסְטֶער מֶענְש קֶען אַ מָאל שְׁטַארְבֶּען אַ נַאר, ווַייל ווִי זַיין הַארְץ הָאט נִיט גֶעמֶאנְט זַיין פֶערְבִּיטֶערְט, ווִי גְרוֹיס עֶס הָאט גֶעקֶאנְט זַיין דָאס פַייעֶר פוּן נְקָמָה, וָואס הָאט דָארְט גֶעבְּרֶענְט, הָאט עֶר נִיט גֶעטָארְט צוּשְׁטֶערֶען דָאס וָואס עֶר הָאט אַלֵיין גֶעבּוֹיעט, אוּנ טְהוּן אַזוֹי ווִי יֶענֶער נַארְר, וָואס ווִיל אִין זַיין עֶנְג שְׁטִיבֶּעל אַרַיינְלָאזֶען פְרִישֶע לוּפְט אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם צוּוַוארְפְט עֶר דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן.

אִין דֶער אֵיינֶענֶער צַייט אִיז אִין אִיטַאלְיֶען אַרוֹיסְגֶעטְרֶעטֶען נֶעבֶען דִי רַבָּנִים ר׳ יְהוּדָה לִיאוֹן דֵי־מוֹדִינָא, וָואס הָאט אַרוֹיסְגֶעשְׁטַאמְט פוּן אַ גְרוֹי־סֶער פְרַאנְצֶעזִישֶׁער יוּדִישֶׁער מִשְׁפָּחָה אוּנ הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען, אַכְטְצִיג יָאהר כְּסֵדֶר, פֶערְבְּרַאכְט אִין אָרֶעמְקַייט אוּנ אִין נוֹיטְה. זַיין אוּמְגְלִיק אִיז גֶעוֶועהן, וָואס פוּן קִינְדְהַייז אָן הָאט מֶען אִיהם אַיינְגֶעוֶוייְנְט אַז עֶר אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער בַּר מַעֲלָה; בַּיי דְרַיי יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין גֶעלֶערְנְט תּנ״ךְ אוּנ בַּיי צֶעהן יָאהר הָאט עֶר גֶעזָאגְט דִי עֶרְשְׁטֶע דְרָשָׁה, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעוָוארְפֶען אוֹיף אַ סַךְ מְלָאכוֹת אוּנ הָאט גֶעהַאט נָאר וֶועניג בְּרָכוֹת. עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ רַב, אַ בַּעַל דַרְשָׁן, אַ חַזָן, אַ סוֹפֵר, אַ בַּעַל מַגִיהַ, אַ מוֹכֵר סְפָרִים, אַ מֶעקְלֶער, אַ סוֹחֵר, אֲפִילוּ אַ מוּזִיקַאנְט אוּנ אַ שְׁרַייבֶּער פוּן קָמֵעוֹת, אוּנ נָאךְ דִי אַלֶע זַאכֶען אִיז עֶר מֶעהר גֶעוֶועסֶען אָהן פַּרְנָסָה. זַיין הוֹיפְּט־חֶסְרוֹן אִיז גֶעוֶועהן, וָואס עֶר הָאט לִיעבּ גֶעהַאט צוּ שְׁפִּיעלֶען אִין קָארְטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם פְלֶעגְט עֶר נָאךְ מֶעהר לַיידֶען מַאנְגֶעל. דֶער קָאפּ אִיז אִיהם שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועהן פֶערְדְרֶעהט, זִיךְ עֶרְנְסְט אָבְּגֶעבֶּען מִיט עֶפִּיס אַ וִויסֶענְשַׁאפְט אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן אִים שְׁטַאנְד, אוּנ גֶעהָען מִיט אַ גֶעזֶעצְטֶען דֶרֶךְ, הָאבֶּען זַיינֶע אֵיינֶענֶע פֶעסְטֶע מֵיינוּנְג, הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט, הַיינְט אִיז עֶר גְרֵייט גֶעוֶועהן דִי נְשָׁמָה אַוֶועקְצוּ־גֶעבֶּען פַאר אַ זַאךְ, אוּנ מָארְגֶען הָאט עֶר שׁוֹין גֶעשְׁרִיגֶען אַז מֶען דַארְף עֶס נִיט. אֲפִילוּ פוּן זַיינֶע סְפָרִים, וָואס בַּיים שְׁרַייבֶּען הָאט עֶר זִיךְ שׁוֹין גֶעקָאנְט בֶּעסֶער אִיבֶּערְלֶעגֶען, זֶעהט מֶען אַרוֹיס אַז עֶר מַאכְט אָפְט חוֹזֶק פוּן אַ גֶעדַאנְקֶען, וָואס פְרִיהֶר מִיט עֶטְלִיכֶע בְּלֶעטְלֶעךְ קְוֶועלְט עֶר נָאר אָן דֶער פוּן. לַאטֵיינִישׁ אוּנ אִיטַאלְיֶענִישׁ הָאט עֶר גוּט גֶעקָאנְט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעהַאט אַ סַךְ גוּטֶע פְרַיינְד צְוִוישֶׁען קְרִיסְטֶען. דֶער פְרַאנְצֶעזִישֶׁער עֶפִּיסְקָאפּ יַעֲקֹב פְּלַאנְ־טַאוִויצִיס אוּנ דֶער גֶעלֶעהְרְטֶער יַעֲקֹב גַאפַארֶעלִי זֶענֶען גֶעוֶועהן זַיינֶע תַּלְמִידִים. צוּם אָנְהֵייבּ, אַז מֶען פְלֶעגְט אָנְפַאלֶען אוֹיף דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶעקָאנְט יֶענֶעם דִי אוֹיגֶען אוֹיסְרַייסֶען, נָאר בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט עֶר זִיךְ אַזוֹי גֶעוָואהְנְט גְלַייכְגִילְטִיג אַלְדִינְג אוֹיסְצוּהֶערֶען, אַז עֶס הָאט אִיהם שׁוֹין מֶעהר נִיט גֶעאַהְרְט, אוּנ שְׁפֶּעטֶער פְלֶעגְט עֶר אַלֵיין אוֹיךְ נִיט זְשַׁאלֶעוֶוען קֵיין לֵיצָנוּת. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז צוּ לִיעבּ גֶעלְד הָאט עֶר גֶעמַאכְט אַ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּנ׳ם „שֻׁלְחָן עָרוּךְ״ אוּנ הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען אַזֶעלְכֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, וָואס נִיט בַּיים יוּדֶען אִין דִי אוֹיגֶען, מוּזֶען זַיי אַ פָּנִים הָאבֶּען פוּן חוֹזֶק, אוּנ דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעהַאט פוּן וָואס צוּ לַאכֶען. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט פַאר וָואס עֶר הָאט גֶעטְהוּן אַזַא חִלוּל הַשֵּׁם, הָאט עֶר פָּשׁוּט פֶערְאָנְטְוָוערְט

דערמיט, וואס ביים שרייבען האט ער לחלוטין פערגעסען אז ער איז אליין איוד... ער האט נאר נעזאגט דעם ריינעם אמת, קיינער האט איהם קיין שאלות ניט געפרעגט אונ ער איז ניט מחויב געוועהן צו זוכען תרוצים. נאר נאך דעם אללעסען, ווי אזוי ער איז געוועהן ניט געזעצט אונ האט ליעב געהאט נאר פון אויבען בעריהרען יעדע שאלה אונ באלד איבערשפרינגען פון איין זאך צו דער אנדערער, האט ער דאך געארבייט ערענסט געגען די מקובלים, אונ די רבנים פון יענער צייט אונ איבערהויפט געגען דער שווערער משא וואס זיי האבען ארויפגעלעגט אויף דעם יודישען לעבען. זיינע געדאנקען וועגען דעם האט ער אויסגעדריקט אין א בעזונדער ספר אונ האט דארט פשוט געפאדערט מען זאל מבטל זיין א סך דינים פון שחיטה, כשרות, פסח אונ שבת; מען זאל ניט האלטען דעם צווייטען טאג יום טוב, מען זאל פערקלייגערן דאס דאווענען, אונ אפילו יום כפור זאל דאס פאסטען ניט זיין קיין חיוב, אונ יעדער זאל זיך "פייניגען זיין לייב נאך זיין פערשטאנד אונ ניט דווקא נאר מיט ניט-עסען. אויף דער קבלה האט ער נאר געשריגען אז דאס איז ניט קיין למוד, אז זי דיענט נאר ווי א מיטעל פאר שווינדלערס, וואס דארפען זיי האבען, כדי צו פערבלענדען די אויגען פונ'ם פאלק. איין אנדערער אויף זיין ארט וואלט אפשר עפים געוועהן געפועלט מיט זיין שרייבען ובפרט נאך ווען ער איז א צייט געוועהן רב אין ווענעדיג, נאר ער האט אבער מורא גע-האט ביים לעבען צו דרוקען זיין ספר, אונ דערצו איז נאך שווער צו וויסען צו איז ער נאך לאנג געבליבען ביי דער אייגענער מיינונג, אונ אזוי איז ער געשטארבען אונצופריעדען פון אללע אונ נאך מעהר פון זיך אליין, ווייל כל ימיו האט ער נאר געליטען צו ליעב תאוות אונ האט זיך ניט געשאמט אליין צו בעשרייבען זיין גאנץ עלענד לעבען אונ אויסמאלען די בעשטענדיגע מלחמה וואס פלעגט, צו ליעב נארישקייטען, פארקומען ביי איהם אין הארצען אונ איהם אבהאלטען פון פיעל גרויסע זאכען, וואס ער וואלט אים שטאנד געוועהן צו טהון פאר דער טובה פון זיין פאלק.

ניט מעהר פון איהם האט געטהון א דריטער אונצופריעדענער, ר' יוסף שלמה דיל-מדיגו, וואס האט אויך גוט געפיהלט אז דער דרך פון די רבנים מיט זייערע טויזענדער חומרות קאן ניט פיהרען די יודען צו קיין גליק, אונ איז אבער ווייטער ניט געגאנגען דערפון וואס ער אליין האט זיך געמאכט א היתר אויף א סך זאכען, נאר אויפאפענען אנדערע די אויגען, אנהויבען א מלחמה מיט מענשען וואס האבען אליין יענעם געגארט אדער זיך געלאזט

נאָרען, איז ער ניט געוועהן בְּלַחַ. ר' יוֹסֵף שְׁלֹמֹה דֵּיל־מֶדִּיגוֹ איז אַרוֹיס־
געקומען פון אַנאַנְצער מִשְׁפָּחָה לוֹמְדִים: זיין אֶלְטֶער־זֵיידֶע איז געוועהן דער
בעריהמטער ר' אֵלִיָּהוּ דֵּיל־מֶדִּיגוֹ; נאָר אויסער תַּלְמוּד האָט ער געלערנט
אויך פערשיעדענע לְשׁוֹנוֹת אונ חָכְמוֹת אונ האָט געשטודירט אין דער אוני־
ווערזיטאט פון פַּאדוּאַ, דאָרט האָט ער נעהאט די געלעגענהייט צו ווערען
אַ תַּלְמִיד פונ'ם גרויסען גַאלִילֵיי אונ ער האָט זיך מיט אַ בּעזונדער ליעבע
אָבגעגעבען מיט מאטהעמאטיק אונ אַסטראָנאָמיע. צווישען די איטאליענישע
געלעהרטע האָט זיך פון איהם ניט געקאָנט אויסארבייטען אַזאַ פרומער יוּד
מיט דעם יִרְאַת שָׁמַיִם, וואָס די רַבָּנִים פון יענער צייט האָבען געוואָלט זעהען
אין יעדען יודען, אונ דערפאר, אַז ער איז צוריקגעקומען צו זיינע אֶלטערן
קיין קאַנדיאַ, האָט איהם שוין ניט געשמעקט זייער הַנְהָגָה. אונ לאַנג בלייבען
דאָרט האָט ער ניט געקאָנט. ער האָט זיך געלאָזט אין דער ווייטער וועלט
אונ, אַזוֹי ווי דער אֶבֶן עֶזְרָא אַ מאָל, האָט ער זיך אין ערגיץ ניט געקאָנט
אָבזוכען עפּיס אַ מַעֲמָד פַּרְנָסָה, נאָר אומעדום, וואו ער האָט זיך אויפגעהאַל־
טען, האָט ער אַרויסגעוויזען מעהר פריינדליכקייט אונ צוגענייגטקייט די קראי־
מעס, אונ דערפון האָט מען אויך געקאָנט אַרויסזעהען זיין אונצופרידענהייט
פון די רַבָּנִים. אין קאַירָא האָט ער בעקומען אַ גרויסען נאָהמען צו ליעב
מאטהעמאטיק, ווייל ער האָט געוויזען איינעם פון די געלעהרטע טירקען
עטליכע שְׁאֵלוֹת, וואָס יענער האָט אֲפִילוּ ניט פערשטאַנען ווי אַזוֹי מען קומט
נאָר צו צו אַזאַ חֲרִיפוּת. פון דאָרט איז ער ניך אַוועק קיין קאָנסטאַנטינאָ־
פּאָל אונ האָט שטאַרק קוֹנֶה שֵׁם געוועהן צווישען די קראימעס; נאָ־ בּאַלד
האָט עס איהם אַוועקגעטראָגען קיין פּאָלען אונ ער האָט דאָרט אָנגעהויבען
לעבען פון מעדיצין. דער פירסט ראַדזיוויל, וואָס איז געזעסען ניט ווייט
פון ווילנאַ, האָט איהם אויפגענומען פאר דאָקטאר ביי זיך אין הויף, אונ ער
וואָלט זיך שוין אֶפְשָׁר געקאָנט רוּהִיג לעבען, ווען ער בעשעפטיגט זיך נאָר
מיט היילען קראַנקע אונ מאַכט ניט ביי זיך אַ גאַנצע יְשִׁיבָה, וואו הונדערטע
יונגע לייט, בעזאָנדערס קראימעס, האָבען ביי איהם געלערנט תּוֹרָה. פון
פּוֹלין איז ער אַוועקגעפאָהרען קיין הַאמְבּוּרְג, אונ אַזוֹי ווי פון מעדיצין האָט
ער ניט געקאָנט דאָרט ציהען אֲפִילוּ דאָס טריקענע שטיקעל ברויט, האָט ער
געמוזט אַריין צווישען די כְּלֵי קֹדֶשׁ אונ איז געוואָרען אַ מַגִּיד. די דאָזיגע פַּרְנָסָה
איז פאר איהם אָבער נאָך ביטערער געוועהן, ווייל זי האָט איהם געצוואונגען
ניט נאָר צו בעהאַלטען זיינע פריע געדאַנקען, נאָר אָפט טאַקי זאָגען אַנעלכע

זאבען, וואס זענען געוועהן געגען זיין אמת'ער דעה אונ האבען איהם ווי שווערע שטיינער געפרעסט דאס הארץ. עס איז איהם אמאל אויסגעקומען אפילו די קבלה צו פערזאנפערן מיט פוילע תרוצים, אונ ער האט געמוזט לפנים ארויסטרעטען געגען זיין זיידען ר' אליהו דיל מדינו. אודאי האט ער ניט געקאנט מאכען קיין לאנגע שיהות אין האמבורג אונ איז פון דארט אריבער קיין אמשטרדם. ער איז אהין אנגעקומען פונקט אין דער צייט ווען אוריאל אקוסטא האט זיך דאס לעבען גענומען אונ די רבנים האבען אנגעהויבען ארויס צו ווייזען זייער מאכט נאך מיט מעהר תקיפות. ביי אזא לאגע האט ער זיך נאר געשראקען ארויסצווייזען זיינע דרכים אונ האט זיך אזוי ווייט פערשטעלט, אז מען האט איהם דארט אויפגענומען פאר דין אונ מגיד. אזא מענשען איז אבער פארט שווער שטאנדיג צו טראגען א מאסקע, אונ דאריבער האט ער ביי דער ערשטער געלעגענהייט אוועקגעווארפען האללאנד אונ איז אריבער קיין דייטשלאנד. א קורצע צייט האט ער געלעבט אין פראנקפורט אם מאין אונ האט זיך דארט ווייטער גענומען צו מעדיצין. ווי עס שיינט, איז איהם אבער ניט גוט געגאנגען אונ ער האט זיך ניך בעזעצט אין פראג, נאר דאגות פרנסה האבען איהם מקצר ימים געוועהן, אונ אים יאהר 1656 איז ער געשטארבען אין זעכצינסטען יאהר פון זיין געמוטשעט לעבען.

צו דעם איינגעם מין מענשען קאן מען צורעכנען אויך ר' שמחה לוצאטו, וואס איז געבארען געווארען אים יאהר 1690 אונ איז כל ימיו געוועהן רב אין וועניג. וועדליג די שטעללע וואס ער האט פערנומען, האט ער זיך צו פיעל ערלויבט ארויסצוטרעטען געגען די רבנים פון זיין צייט, אונ האט זיך שטארק בעמיהט צו פערשפרייטען מעהר ליכטיגקייט צווישען זיינע ברידער. ער איז אבער געוועהן גליקליכער פון ר' יהודה ליאון די־מודינא, וואס האט מיט איהם צוזאמען געדיענט א קורצע צייט, אונ אויך פון ר' יוסף שלמה דיל־מדינו, ווייל ער האט ליעב געהאט צו זיצען אויף איין ארט. ער האט ניט געהאלט זוכען גליקען ערגיץ אנדערש, מיט זייטיגע זאכען האט ער זיך ניט בעשעפטיגט, דאס פאלק האט איהם גוט געקענט, מען האט געוואוסט אז ער איז א גרויסער אוהב אמת אונ אז ער זאגט אמאל אפענטליך ארויס א פעהלער איז דאס נאר פאר ליעבשאפט, אונ דערפאר האט מען איהם געשאצט אונ ער האט זיך רוהיג אבגעלעבט זיינע דריי אונ זיבציג יאהר. אחוץ זיין גרויס חריפות אין לערנען, איז ער געוועהן א בעריהמטער מאטהעמאטיקער אונ האט אויך געהאט א שטארקע ידיעה אין פערשיעדענע לשונות. אין דער

יונגער האט ער אנגעשריבען אויף איטאליעניש א בוך וועגען פילאזאפיע, נאר מעהר קונה שם געוועהן האט ער שפעטער מיט זיין ספר „איבער דעם צו־שטאנד פון די יודען" וואס ער איז געצוואונגען געוועהן צו שרייבען, ווען עטליכע שונאי ישראל האבען אויפגערייצט די קריסטליכע איינוואהנער פון ווענעדיג און האבען זיי איינגערעדט, אז די יודען מאכען זיי ארעם און אז זיי מוזען זיי ארויספטר'ן פון דער שטאדט. דעמאלט איז ר' שמחה לוצאטו ארויס מיט דער פעדער, און מיט ריינע ציפערן, וואס קיינער האט זיי ניט געקאנט אבלייגנען, האט ער אויסגעוויזען, אז ניט נאר עס איז אונמעגליך צו רעדען פון יודענס שעדליכקייט, נאר אז מען מוז פארקעהרט מודה זיין, אז זיי זענען דאס גרעסטע גליק פאר וועגעדיג און אהן זיי וואלט דער גאנצער מסחר איינגע־שטאנען אין די האנד פון פרעמדע וואס וואלטען דאס געלד און די גרויסע פערדיענסטען ארויסגעפיהרט צו זיי אהיים, וועהרענד דורך די יודען בלייבט אלדינג אין וועגעדיג; די שטאדט האט פון זיי הכנסה מעהר ווי א פירטעל מיליאן רענדליך, און פיער טויזענד ארבייטער עסען פון זיי ברויט. נעגען אזעלכע בעווייזע, וואס ר' שמחה לוצאטו האט נעגעבען שווארץ אויף ווייס, האט קיינער ניט געקאנט רעדען קיין ווארט און, אז ער האט נאך מיט שטאלץ דערמאנט דעם אלטען יודישען יחוס און אבגעזידעלט די שונאים, וואס האבען ניט קיין דרך ארץ פאר א פאלק, וואס לעבט שוין טויזענדער יאהרען מיט נאטט'ס נסים, און וואס דער הימלישער בעשעפער האלט עס אויף די פיס און לאזט עס אין גאנצען ניט פאלען, כדי עס זאל בלייבען איין עביגער לעבע־דיגער עדות פון זיין וואונדערבארער קראפט—האבען זיי אללע געמוזט שווייגען.

די קריסטען אליין זענען איהם דאנקבאר געוועהן דערפאר וואס ער האט זיי געאפענט די אויגען און האט זיי אבגעהיט פון שנאת חנם. זיי האבען געוואוסט אז איהם מאגען זיי גלויבען, אז אויף ריינע רעד קאן מען שטעלען, אז ער איז ניט קיין נושא פנים און דעם אמת וועט ער זאגען דעם איינגענעם פאטער.

ר' שמחה לוצאטו האט טאקי פיינד געהאט צו פערדעקען די פעהלער פון זיין פאלק; אין דעמזעלבען ספר, וואו ער שטעלט אזוי הויך די מעלות פונ'ם יודען, זיין איינגעהאלטענקייט, זיין צניעות, זיין שאן פאמיליען־לעבען, זיין אפענע האנד, זיין הכנסת אורחים, זיין קאלטבלוטיג איבערטראגען יסורים, זיין מסירות נפש פאר דער אמונה, קלאגט ער זיך אויף שטארקע חסרונות, וואס ער בעמערקט ביי זיינע ברידער, אז זיי האבען קיין אחדות ניט, אז זיי האבען נאר מורא פאר פרעמדע און צווישען זיך זענען זיי גרויסע עזות־

פָּנִים'ער, אַז זַיי לֶענֶען נִיט קַיין כָּבוֹד אוֹיף זַייעֶרע אַייגֶענֶע גְרוֹיסֶע לַייט, אַז זַיי דֶערְוַוייטֶערְן זִיךְ פוּן בִּילְדוּנְג אוּנ ווִילֶען נִיט ווִירֶען, אַז דִי צַייט שְׁטֶעהט נִיט, אַז זַיי זֶענֶען כַּייי זִיךְ צוּ פִיעל גֶעפַאלֶען, אַז זַיי הָאבֶּען נִיט אִין זִין צוּ בֶּעפֶּעסְ־טִינֶען דִי אֻמָּה, נָאר מַאכֶען שְׁטֶאנְדִיג אָן מַחֲלוֹקֶת אִיבֶּער נַארִישְׁקַייטֶען אוּנ עֶס קוּמְט אָפְּט דֶערְפוּן צוּ לַייטִישׁ גֶעלֶעכְטֶער.

אָט דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי פִיער יוּדֶען, וָואס יֶעדֶער פוּן זַיי הָאט מִיט זַיין לֶעבֶּען בֶּעוִויזֶען, אַז מֶען קָאן נִיט לָאזֶען דָאס יוּדִישׁ פָאלְק ווַייטֶער זִיךְ שְׁלֶעפֶּען מִיט דִי קֵייטֶען אוֹיף דִי פִּיס, וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זַיי אָנְגֶעטְהוּן אִין דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר. צוּם אוּמְגְלִיק, זֶענֶען זַייעֶרע קְרֶאפְטֶע צוּ קְלֵיין גֶעוֶועהן, אוּנ עֶס הָאט זַיי נִיט גֶעטְרָאגֶען דֶער כֹּחַ אִין נַאנְצֶען זַייעֶר הֵיילִיג רָצוֹן אוֹיסְצוּפִיהרֶען. אַ הַתְחָלָה הָאבֶּען זַיי שׁוֹין אָבֶּער גֶעמַאכְט אוּנ בַּאלְד הָאבֶּען זִיךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען צְווֵיי מֶענְשֶׁען, אֵיינֶער מִיט זֶעהר אַיין שַׁארְפֶען שֵׂכֶל אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער אַ בִּיסֶעל מִיט אַ פֶּערְדְרֶעהטֶען קָאפּ, אוּנ ווִי אַזוֹי זַייעֶרע דְרָכִים זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶערְשִׁיעדֶען, הָאבֶּען זַיי פָּארְט גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע ווִירְקוּנְג. זֵייעֶר אַרְבַּייט קָאן מֶען פֶערְגְלַייכֶען צוּ אַ שְׁטוּרְמְווִינְד מִיט אַ שְׁלַאגְס־רֶעגֶען, וָואס רֵיינִיגֶען דִי לוּפְט אוּנ ווֶעקֶען אוֹיף דִי פֶערְשְׁלָאפֶענֶע זַיי זָאלֶען זִיךְ דֶערְמָאנֶען וואוּ זַיי זֶענֶען עֶרְגִיץ אִין דֶער ווֶעלְט אוּנ וָואס עֶס פָּארְדֶערְט פוּן זַיי דָאס פְרַייעֶ, נִיט גֶעבּוּנְדֶענֶע לֶעבֶּען.

---

9 בָּרוּךְ שְׁפִּינָאזַא אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי.

(1666—1678 נָאך קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אִין דֶער צַייט וָואס ר׳ מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט זַיינֶע הָאפְנוּנְגֶען וֶוענֶען דֶער גְאוּלָה אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אַז אָט אָט וֶועט עֶר דֶערְזֶעהֶען מָשִׁיחַ'ן, אִיז אִין דֶער אַמְשְׁטֶערְדַאמֶער תַּלְמוּד תּוֹרָה אוּנְטֶערְגֶעווַאקְסֶען אַ יוּדִישׁ יוּנְגֶעלֶע, וָואס אוֹיף אִיהם אִיז גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל דוּרְכְצוּשְׁלָאגֶען אַ נַייעֶם וֶועג אִין חֲקִירָה אוּנ מַאכֶען אַ אִיבֶּערְקֶערֶענִישׁ אִין דִי גֶעדַאנְקֶען פוּן אַלֶע דֶענְקֶער, נִיט נָאר פוּן יוּדֶען אַלֵיין. פוּן דֶעם קְלֵיינֶעם יוּנְגֶעלֶע אִיז גֶעוָוארֶען דֶער גְרֶאסְטֶער חַקְרָן פוּנ'ם זִיבֶּעצֶעהנְטֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט אוּנ זַיין זֵכֶר אִיז נָאךְ פְרִישׁ אִין הַיינְטִיגֶע יָאהרֶען אוּנ וֶועט עֶבִּיג לֶעבֶּען, ווַייל זַיין אוֹיפְטְהוּ אִיז גֶעוֶועהן זֶעהר גְרוֹיס. עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פִיעל מֶענְשֶׁען וֶוערֶען פֶערְפִיהרְט

צו ליעב דעם וואס זייערע קאפ פליהען ארום אין דער לופט אונ זיי מיינען, אז גאטט וואהנט נאר אין די אייבערשטע וועלטען, וואס עס איז שווער אהין אפילו מיט'ן געדאנק צוצוקומען, האט ער אנגעהויבען ערקלערן אז דער בורא עולם איז פול די גאנצע וועלט, אויף דער ערד אזוי גוט ווי אויפ'ן הימעל אונ יעדער מענש ברויך איהם ניט זוכען ווייט, נאר ער זאל פערשטעהען אז דער הימלישער בעשעפער געפינט זיך תמיד ביי איהם אונ אין איהם אונ קאן אויך רוהען אין די טיעפסטע בעהאלטעניסע פון זיין הארץ.

דאס קליינע יונגעלע מיט'ן שארפען קאפ אונ מיט דער פייערדיגער נשמה איז געוועהן ברוך שפינאזא, וואס איז געבארען געווארען אין אמשטערדם אים יאהר 1632, אונ ביז פופצעהן יאהר האט ער געלערנט תמיד ביי ר' שאול מורטיירא. עס איז ביי קיינעם קיין ספק ניט געוועהן אז פון איהם וועט אויסוואק־סען א בעריהמטער רב אונ ער וועט זיין א ליכט פאר די האללענדישע יודען. שפינאזא האט זיך אבער ניט געקאנט בעגנוגען נאר מיט'ן תלמוד אונ זיינע מפרשים, עס האט איהם געטראגען צו עפיס האכערס, אונ אז ער האט זיך בעקענט מיט'ן בעריהמטען דאקטאר פראנץ וואן־דען־ענדען אונ נאך מיט אנדערע געלעהרטע אונ האט אנגעהויבען לערנען ביי זיי שפראכען־קענטניסע אונ וויסענשאפטען, האט ער פערשטאנען אז בלייבען פערשלאסען אין א ישיבה אונ פיהרען זיך ווי אללע איבריגע יודען איז איהם אונמעגליך. דערצו האט ער זיך נאך פון קינדהייט אן גוט צוגעקוקט צו דער הנהגה פון די אמשטער־דאמער רבנים אונ דאס האט נאך איהם מעהר דערווייטערט פון זיי. ער איז אין גאנצען אלט געוועהן אכט יאהר, ווען אוריאל אקוסטא איז מיער געווארען צו ליידען אונ האט זיך מיט א קויל אליין צוגעמאכט די אויגען. עס קאן זיין אז ער איז נאך צו יונג געוועהן אונ אקוסטא'ס געדאנקען האבען נאך ניט גע־קאנט איבערגעהען צו איהם בירושה, נאר אזוי פיעל שכל אונ געפיהל האט ער געהאט, אז דער אומצייטיגער טויט פון דעם גרויסען דענקער האט איהם געוויזען ווער אקוסטא'ס שונאים זענען געוועהן, אונ שטארק ליעב האבען האט ער זיי ניט געקאנט.

פון אנהייב אן האט זיך שפינאזא געשטעלט דעם דרך — ליעב צו האבען נאר דאס, וואס איז געבויעט אויף דעם ריינעם מענשענפערשטאנד, אונ פון אזעלכע זאכען, וואס מען קאן ניט משיג זיין מיט'ן שכל, האט ער נאר ניט גע־וואלט רעדען. דערצו האט ער נאך געהאט א פעסטען כאראקטער אונ האט זיך איין מאל פאר אללע מאל ענטשלאסען אויף קיין האר ניט אבטרעטען

פונ'ם אמת, שטאנדיג געהען מיט'ן גלייכען וועג, ניט צו ליעב טהון קיינעם אונ איינרעדען זיך אז עס פאסט ניט יענעם צו קראנקען, ניט זוכען קיין היתר אפילו אויף א קלייניגקייט. אוודאי האבען ביי איהם די רבנים מיט זייער שטרענגקייט ניט נושא חן געוועהן, אונ אזוי ווי פערליינענען זיינע געדאנקען אונ געפיהלע האט ער ניט געקאנט אונ ניט געוואלט, איז דער סוד באלד ארויס, אונ די גאנצע שטאדט האט געקלונגען מיט דעם אפיקורס. בעזאנדערס אז ער האט אנגעהויבען אפענטליך מחלל שבת זיין אונ עובר זיין אויף דינים פון דער תורה אונ האט זיך ניט געשאמט ארויסצוזאגען, אז פון אללע תרי"ג מצות איז איהם שווער אויסצוקלויבען אפילו עטליכע געצאהלטע געזעצע, וואס זיין געוויסען זאל איהם ערלויבען זיי אבצוהיטען.

א שרעקליכער רעש איז געווארען אין אמשטערדם צווישען די רבנים אונ די פארשטעהער פון דער יודישער קהלה. עס איז זיי געוועהן א וועהטהיג פון צוויי זייטען: ערשטענס, איז ביי זיי שפינאזא פון קינדווייז אן פערעכענט געווארען פאר איין עלוי, אונ זיי האבען געהאפט, אז פון איהם וועט ארויס א גדול בישראל, אוודאי האט זיי באנג געטהון וואס אזא טהייערע כלי איז פלוצלונג, נאך זייער מיינונג, קאליע געווארען; אונ, צווייטענס, האבען זיי מורא געהאט ער זאל ניט פערדארבען אנדערע יונגע לייט, ווייל שפינאזא האט שוין געהאט א סך תלמידים. שווייגען האבען זיי ניט געטארט, ווייל פון אללע זייטען האבען זיך דעמאלט געלאזט קיין אמשטערדם טויזענדער מאראנישע משפחות, מען האט אוועקגעווארפען רייכטהום אונ די בעסטע שטעללען, מען האט זיך מוסר נפש געוועהן, מען איז יאהרענווייז אבגעזעסען אין תפיסות, מען האט איבערגעטראגען די גרעסטע יסורים, אונ מען האט זיך געשאצט גליקליך וואס מען האט געקאנט ענדליך אפענטליך טראגען דעם נאמען „יוד". האבען דען די רבנים געקאנט רוהיג צוקוקען ווי פון איין זייט שטרעקען מענשען דאס לעבען פאר דער יודישער אמונה, אונ פון דער אנדערער זייט שפרינגט ארויס עפיס א יוד וואס מאכט נאר חוזק פון איהר! זייער פערדראס איז נאך גרעסער געווארען, ווען עס איז ווייטער אנגעקומען ידיעות פון שפאניען אונ פארטוגאל, אז די אינקוויזיציאן זוכט זיך אב פרישע קרבנות. עס איז טאקי נאר געוועהן צו בעוואונדערן דעם בעהאלטענעם כח, וואס איז געלעגען אין יעדען פון די מאראנען, וועלכע זענען געגאנגען צום טויט ווי צום טאנץ. אין פאריז האט די פארטוגאזישע מלוכה געהאט איהר קאנזול עמנואל פערנאנדא דא-ווילא-רעאל, איינעם פון די מאראנען, וואס איז געוועהן א גרויסער געלעהרטער

און אַ בַּעַל מִדוֹת. אַז עֶר אִיז אַ מָאל צוּ לִיעבּ אַ גֶעשֶׁאפְט צוּרִיק גֶעקוּמֶען ־קֵיין לִיסַאבָּאן, הָאט מֶען אִיהם אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָנְ־גֶעטְהוּן עִנוּיִם קָשִׁים בִּיז עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען. אִין קוּעֶנְקָא הָאט מֶען אִים יָאהר 1654 פֶערמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט זִיבֶּען אוּנ פוּנְפְצִיג מַארַאנֶען; פוּן זֵיי הָאט מֶען צֶעהן פֶערבְּרֶענְט אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע, בַּאלְטַהַאזַאר לָאפֶּעץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר, הָאט זִיךְ מִיט שִׂמְחָה גֶעלָאזְט אַרַיינְוַוארְפֶען אִין פַייעֶר אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיעֶן, אַז עֶר שְׁטַארְבְּט אַ גְלִיקְלִיכֶער, וָואס דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט אִיהם מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט דֶער גְרוֹיסֶער מִצְוָה פוּן קִדוּשׁ הַשֵּׁם. מֶען הָאט נָאךְ גֶעהֶערְט וְוִי בֶּעהַארְצְט אוּנ פֶעסְט צְוֵויי מַארַאנֶען פוּן דֶער מִשְׁפָּחָה בֶּערְנַאל הָאבֶּען אָנְגֶענוּמֶען דֶעם טוֹיט אוּנ וְוִי אַללֶע, וָועלְכֶע זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען דֶערְבַּיי, זֶענֶען בַּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר'ן גְרוֹיסְקַייט פוּן דִי קְדוֹשִׁים. אִין גַאנְץ אַמְסְטֶערְדַם הָאט מֶען בֶּעוֵוינְט דִי גֶעפַאלֶענֶע גִבּוֹרִים, אוּנ וָוער עֶס הָאט נָאר גֶעקֶענְט הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען קִינוֹת אוּנ גֶעבֶּעטֶען פַאר זֵייעֶרֶע הֵיילִיגֶע נְשָׁמוֹת, וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזַא לִיעבְּשַׁאפְט צוּ זֵייעֶר פָאלְק אוּנ גְלוֹיבֶּען. אוּנ גְרָאד אִין אַזַא צַייט הָאט שְׁפִּינָאזַא אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ דֶערְוַוייזֶען, אַז אַללֶע לֶעבֶּען אִין טָעוּת אוּנ עֶס אִיז נִיטָא צוּ לִיעבּ וָואס זִיךְ מַקְרִיב צוּ זַיין. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז מֶען טָאר אִיהם נִיט לָאזֶען שְׁטַארְק פֶערְבְּרֵייטֶערְן זַיינֶע פְרַייעֶ גֶעדַאנְקֶען. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד בֶּערֶעכֶענְט אַז מִיט תְּקִיפוּת טוֹיג אוֹיךְ נִיט צוּ גֶעהֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט טָאמֶער גֶעהמְט שְׁפִּינָאזַא אָן דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ דֶעמָאלְט וָועלֶען דִי יוּדֶען בֶּעקוּמֶען נָאר אַ גֶעפֶאהְרְ־לִיכֶען שׂוֹנֵא. דַארִיבֶּער אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען זִיךְ פְּרִיוֶוען מִיט גוּטֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען פָארְגֶעלֶעגְט שְׁפִּינָאזַא'ן, דוּרְךְ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד, אַז דִי שְׁטָאדְט וָועט אִיהם גֶעבֶּען אַ בֶּעשְׁטִימְטֶע יֶעהְרְלִיכֶע פֶּענְסִיָע פוּן טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען, אַבִי עֶר זָאל גֶעבֶּען דָאס וָוארְט אָפֶענְטְלִיךְ נִיט אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען גֶעגֶען דִי יְסוֹדוֹת פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֶמוּנָה, אוּנ זָאל זִיךְ אַפָּאר מָאל אִין יָאהר לָאזֶען וַוייזֶען אִין שׁוּל בַּיים דַאוְונֶען. שְׁפִּינָאזַא אִיז אָבֶּער נִיט גֶעוֶועהן ־קֵיין מֶענְשׁ פוּן גֶעלְד נֶעהמֶען, עֶר הָאט גֶעאֶנְטְפֶערְט אַז עֶר פֶערְלַאנְגְט נָאר נִיט אוּנ וִויל חָלִילָה ־קֵיינֶעם ־קֵיין שְׁלֶעכְטֶס נִיט טְהוּן, נָאר עֶר קָאן אוֹיךְ נִיט יוֹצֵא זַיין פַאר אַנְדֶערֶע אוּנ בֶּעט נָאר, מֶען זָאל אִיהם לָאזֶען רוּהִיג לֶערְנֶען אוּנ טְהוּן זַיין אַרְבַּייט. נָאךְ אַזַא תְּשׁוּבָה הָאט מֶען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז מֶען וָועט מִיט אִיהם נָאר נִיט מַאכֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטְרַאכְטֶען פַאר אַ אָפֶענֶעם שׂוֹנֵא. בַּאלְד הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ פְרוּמֶער, וָואס אִיז אוֹיף אִיהם מִיט אַ מֶעסֶער בַּיי

גאכט אנגעפאלען, נאר ער האט איהם ניט געטראפען און האט נאר דורכ־געלאכערט זיין מאנטעל. שפינאזא האט אקוק געטהון אז זיין לעבען איז אין סכנה, האט ער זיך בעזעצט אין אדארף, ניט ווייט פון אמשטרדם, ביי זיינעם אחבר אקריסט. עס וואלט איינענטליך בעדארפט שטיל ווערען ווען שפינאזא איז ניט געוועהן פאר די אויגען, נאר די שטאדט האט מורא געהאט טאמער האט ער שוין אריינגעלאזט סם אין אנדערע יונגע לייט און מען וועט איהם וועלען נאכגעטהון. דערפאר איז געבליבען מען זאל איהם מחרים זיין, כדי אללע זאלען זיך אראבנעהמען אמוסר, און אים דאנערשטאג, דעם זעכסטען אב 1656, האבען די רבנים אין דער גרויסער שול ביי אאפענעם ארון קדש ארויסגעגעבען אחרם נעגען ברוך שפינאזא „פאר זיינע שלעכטע מעשים".

רוהיג און קאלטבלוטיג האט שפינאזא אויסגעהערט די ידיעה וועגען חרם און האט געזאגט, אז דאס שרעקט איהם ניט און וועט איהם ניט שטערען אין זיין ארבייט. די יודישע קהלה האט איהם אבער געוואלט אין גאנצען דערשטיקען און מען האט אויף איהם דערלאנגט אמסירה, אז ער איז פאר קריסטען אויך שעדליך און מען טאר איהם ניט לאזען זיצען אין אמשטרדם. אזוי ווי די זאך האט זיך אנגעקעהרט מיט רעליגיאן, האט עס די מלוכה איבערגעגעבען די גייסטליכע, און די יודען האבען געארבייט מיט אללע כוחות ביז מען האט טאקי שפינאזא'ן פערוועהרט עטליכע חדשים אריינצופאהרען קיין אמשטרדם. שפינאזא האט אבער אויך ניט געשוויגען און האט אנגע־שריבען אבעזונדער בוך, אין וועלכען ער האט אויסגעוויזען אז די מחשבות פון יעדען מענשען זענען פריי און אז די מלוכה דארף זיך ניט אריינמישען און איהם זאגען אדעה ווי אזוי צו דענקען. דאס בוך האט זיין נאהמען באלד גרויס געמאכט אויף דער וועלט, נאר שפינאזא האט ניט ליעב געהאט קיין כבוד; ער האט זיך געלעבט גאנץ אבגעזונדערט, זיין פרנסה האט ער געצויגען פון אמלאכה, ער האט זיך בעשעפטיגט מיט גלאז־שלייפען, און איז געוועהן צופרידען ווען מען האט פון איהם וועניגער גערעדט.

פון שפינאזא'ס בוך זעהט מען ארויס, אז דער זינדיגער מענש איז מעהר ניט ווי אשוואכע בריאה און מוז אין זיך האבען עפיס חסרונות פון אבשר ודם. ווי קלוג, בערעכענט, איינגעהאלטען, קאלטבלוטיג שפינאזא איז געוועהן, ווי אזוי ער האט זיך ניט בעמיהט אללע זיינע מיינונגען צו בויען אויפ'ן קלארען מענשענפערשטאנד און דערווייזען, אז ישר מיט שכל זענען צוויי־

בְּרִידָער וָואס טָארֶען זִיךְ נִיט צוּשֵׁיידֶען, אַז יֶעדֶער בַּר שֵׂכֶל מוּז זַיין אַבַּעַל יָשָׁר, אוּנ אַז נוּטְסְקַייט אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקַייט זֶענֶען נִיט קַיין בֶּעזוּנְדֶערֶע מַעֲלוֹת פוּן אֵיינְצִיגֶע מֶענְשֶׁען, נָאר אַחִיוּב פַאר אַלֶע, וַוייל אָהְן דֶעם קָאן דִי וֶועלְט נִיט בֶּעשְׁטֶעהֶען; וִוי אַזוֹי מֶען הָאט גֶעמֶאנְט רֶעכְנֶען אַז שִׂנְאָה אוּנ נְקָמָה שְׁטֶעהֶען נָאר נִיט בַּיי אִיהם אִין צֶעטֶעל, אִיז עֶר פָארְט מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַמֶענְשׁ, עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט פֶערְגֶעסֶען דִי צָרוֹת וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט אוֹיף זֵיי אוֹיסְגֶענָאסֶען דִי נַאנְצֶע גַאל. אַחוּץ דֶעם וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶעלֵיינֶענְט דָאס הֵיילִיגְקַייט פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז אֲפִילוּ דִי עֲשֶׂרֶת הַדִבְּרוֹת זֶענֶען נִיט דִי אֵיינְצִיגֶע וָואס מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הָאט בֶּעקוּמֶען אוֹיפ'ן בַּארְג סִינַי, אַחוּץ דֶעם וָואס עֶר הָאט דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם אַסַךְ הָאבֶער גֶעשְׁטֶעלְט פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, הָאט עֶר מִיט חֲקִירָה דֶערְוִויזֶען, אַז יֶעדֶע מְלוּכָה הָאט דָאס רֶעכְט צוּ פָארְדֶערְן פוּן אַלֶע פֶאלְקֶער, וָואס גֶעפִינֶען זִיךְ אוּנְטֶער אִיהר שׁוּטְץ, זֵיי זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען דִי אֱמוּנָה, וָואס הֶערְשְׁט אִין לַאנְד; וַוייל דִי מֶענְשֶׁען הָאבֶען זִיךְ גֶעמַאכְט אַמְלוּכָה צוּ לִיעבּ דֶעם, אַז זִי זָאל הָאבֶען דֶעם כֹּחַ פוּן אַלֶע, אַז יֶעדֶער בֶּעזוּנְדֶער זָאל זִיךְ נִיט דַארְפֶען פֶערְלָאזֶען אוֹיף זַיין אֵיינֶענֶער קְרַאפְט אוּנ דֶער שְׁטַארְקֶערֶער זָאל נִיט אַיינְשְׁלִינְגֶען דֶעם שְׁלַאפֶערְן, אוּנ דַארִיבֶּער טָארֶען זֵיי נִיט מַאכֶען אַזֶעלְכֶע חִלוּקִים צְווִישֶׁען זִיךְ, וָואס קָאנֶען שְׁטֶערֶען דֶעם שָׁלוֹם. שְׁפִּינָאזַא'ס פֵּירוּשׁ אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק גֶעפֶאהְרְלִיךְ פַאר דִי יוּדֶען, וַוייל עֶר אִיז אֵיינְגֶענְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעקוּמֶען אַז דִי אִינְקְוִוזִיצְיָאן הָאט רֶעכְט אוּנ אַלֶע מַארַאנֶען, וָואס זֶענֶען מַפְקִיר דָאס לֶעבֶּען, זֶענֶען פָּשׁוּט'ע מְשׁוּגָעִים, אוּנ וָוען עֶר גֶעהט נָאךְ אֶפֶּענְטְלִיךְ אִיבֶּער צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם וָואלְטֶען דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ צוּ פֶערְרוּפֶען אוּנ זוּכֶען אִין זַיינֶע וֶוערְטֶער בֶּעוַוייזֶע אוֹיף אַלֶע בִּלְבּוּלִים אוּנ שְׁקָרִים. דָאס גְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן וָואס שְׁפִּינָאזַא הָאט גְלַייךְ מִיט דִי רַבָּנִים בֶּעשׁוּלְדִיגְט אִין פִיעל זַאכֶען אוֹיךְ דִי גַייסְטְלִיכֶע אוּנ זֵיי הָאבֶּען שׁוֹין גֶעאַרְבַּייט אַז דִי מְלוּכָה זָאל דָאס בּוּךְ נִיט לָאזֶען אֶפֶּענְטְלִיךְ פֶערְקוֹיפֶען. שְׁפִּינָאזַא וִוידֶער אַלֵיין הָאט נִיט אִין זִין גֶעהַאט צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיינֶע חִבּוּרִים, עֶר אִיז גֶעוֶועהן פֶערְטִיעפְט אִין זַיינֶע חֲקִירוֹת אוּנ הָאט הֲנָאָה גֶעהַאט וָואס זַיין מְלָאכָה הָאט אִיהם גֶעקָאנְט דֶערְנֶאהְרֶען. פוּן אִיבֶּערְבַּייטֶען דִי אֱמוּנָה הָאט נָאר קַיין רֶעדֶע נִיט גֶעקָאנְט זַיין, עֶס אִיז אִיהם אֲפִילוּ אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעקוּמֶען, אוּנ אַז דֶער פְּפַאלְץ־גְרַאף קַארְל

לודוויג האט איהם פארגעלעגט ער זאל ווערען פראפעסאר אין דער היידעלבערגער אוניווערזיטאט, האט שפינאזא פערשטאנען אז דאס איז א ווינק ער זאל ווערען א קריסט אונ ער האט זיך דערפון אבגעזאגט.

דערווייל האט זיך דאס לעבען פון די אמשטערדאמער יודען אויך אנגעהויבען צו פעראנדערן: די מאראנען, וואס זענען אללע מאל צוגעקומען, האבען אריינגעבראכט בילדונג אונ פיעל פון זיי, וואס זענען געוועהן געלעהרטע דאקטוירים, מאטהעמאטיקער אונ שפראכען-קענער, האבען געשפיעלט א גרויסע ראללע אין דער יודישער קהלה. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט איינער פון די יודישע פארשטעהער ר' יצחק דע-ראצאמארא, וואס איז אין די יונגע יאהרען געוועהן א גייסטליכער אין וואלענסיא אונ האט געהייסען פריי ווינטשענטע דע-ראצאמארא, ער האט עס אזוי ווייט געבראכט, אז ער איז געווארען הויף-גייסטליכער פון דער שפאנישער פרינצעסין מאריא, וואס איז דערנאך געוועהן קאיזערין פון דייטשלאנד. כבוד אונ רייכקייט האבען איהם אבער ניט געקאנט בעפרידיגען אונ ער איז אוועק קיין האללאנד. ביי פיערציג יאהר האט ער זיך ערשט גענומען לערנען מעדיצין, ער איז געווארען א בעריהמטער דאקטאר אונ האט גענומען א יודישע פרוי אונ האט זיך אין נחת אבגעלעבט ביז צום דריי אונ אכטציגסטען יאהר. זיין טויט איז געוועהן א קלאפ פאר די אמשטערדאמער יודען, ווייל ער איז געוועהן א גרויסער בעל צדקה אונ האט גוט אכטונג געגעבען אויף צרכי צבור.

צווישען די מאראנען, וואס האבען זיך אויף דער עלטער בעזעצט אין האללאנד, איז געוועהן אויך אנטאניא הייגריך דע נאמעץ, איינער פון די בעסטע שפאנישע קריגס-לייט, וועלכער האט נאך אין די יונגע יאהרען ארויסגעוויזען זיין גבורה אונ איז געווארען קאפיטאן, אחוץ דעם וואס די מלוכה האט איהם בעלוינט מיט'ן גראסטען ארדען. אז ער איז עלטער געווארען, האט ער אוועקגעווארפען די שווערד אונ האט זיך גענומען צו דער פעדער: ער האט אנגעשריבען זעהר פיעל טהעאטער-שטיקע, וואס מען האט געשפיעלט אין מדריד אונ ער האט דער פון בעקומען אי כבוד, אי געלד. עס האט איהם אבער געטריבען צו זיינע ברידער אונ ער האט אלדינג איבערגעלאזט אונ איז אוועק קיין פראנקרייך. דארט האט ער אויך ניט געפונען קיין רוה, ווייל ער האט געמוזט פארט לעבען פערשטעלט ווי א קריסט, חאטש אין פיעל זאכען האט ער קיין מורא ניט געהאט אויסצוווייזען זיין אפענע ליעבשאפט צו יודען, אונ האט אנגעשריבען א בעריהמט קלאג-ליעד אויפ'ן טויט

פון לָאפֶּע דֶע וֶועגַא אִי אַלַארְקָאן, וָואס הָאט זִיךְ מוֹסֵר נֶפֶשׁ נֶעוֶועהן פַאר דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. אַז מֶען אִיז אִין מַאדְרִיד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶערְפוּן הָאט מֶען זַיין בִּילְד אֶפֶּענְטְלִיךְ פֶערְבְּרֶענְט אוּנ מֶען הָאט דֶערְמִיט גֶעוִויזֶען, אַז מִיט אִיהם אַלֵיין וָואלְט מֶען אוֹיךְ אַזוֹי גֶעטְהוּן וֶוען עֶר פָאלְט צוּ זַיי אַרַיין. דֶענָאמֶען אִיז אָבֶּער דֶערְוַוייל אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קַיין הָאלְלַאנְד, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ גֶעפִיהלְט זִיכֶער, עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַ יוּד מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען. מִיט זַיינֶע שָׁאנֶע לִיעדֶער הָאט עֶר גֶעטְרֶאסְט זַיין פָאלְק אוּנ הָאט זִיךְ רוּהִיג אָבְּגֶעלֶעבְּט דִי יָאהרֶען.

אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִיךְ, זַייט אוּרִיאֵל אַקוֹסְטָא'ס טוֹיט, דִי אַמְשְׁטֶערְדַמֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה פֶערְבֶּעסֶערְט אִין פִיעל עִנְיָנִים, אוּנ דָאס הָאט זִי נָאר גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען דִי מַארְרַאנֶען, וָועלְכֶע הָאבֶּען פֶערְבּוּנְדֶען צוּזַאמֶען תּוֹרָה מִיט הַשְׂכָּלָה אוּנ הָאבֶּען דֶעם צוּשְׁטַאנְד פוּן דִי הָאלְלַאנְדִישֶׁע יוּדֶען אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען נָאר הוֹיךְ. זַיי הָאבֶּען אַ בִּיסֶעל פֶערְקְלֵיינֶערְט דֶעם כֹּחַ פוּן דִי רַבָּנִים, נָאר עֶס אִיז צוּנֶעגַאנְגֶען שְׁטִיל אָהן מַחֲלוֹקֶת. צְוִוישֶׁען דִי כְּבוֹדֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס אוֹיף זֵיי הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען דִי גַאנְצֶע קְהִלָּה. אִיז גֶעוֶועהן ר' יוֹסֵף פֶּעלִיטְשֶׁע פִּינְזוֹ דֶע לַאוֶועגַא, אַ גְרוֹיסֶער עָשִׁיר, וָואס הָאט צוּזַאמֶען מִיט'ן פָאטֶער גֶעפִיהרְט דִי גְרֶאסְטֶע מִסְחָרִים, אוּנ הָאט אוֹיךְ גֶעפוּנֶען צַייט אוֹיף צוּ שְׁרַייבֶּען שָׁאנֶע שִׁירִים אוֹיף לְשׁוֹן קֹדֶשׁ. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ טְהֶעאַטֶער-שְׁטִיק מִיט דֶעם נָאהמֶען „אֲסִירֵי הַתִּקְוָה", דִי גֶעבּוּנְדֶענֶע דוּרְךְ דֶעם הָאפְנוּנְג, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶענֶעבֶּען עֶטְלִיכֶע שְׁפַּאנִישֶׁע עֶרְצֶאהלוּנְגֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעוָואהנְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם ר' יִצְחָק נוּנֶעס, אָדֶער עִמָנוּאֵל דֶע בֶּעלְמָאנְט, וָואס אִיז פְרִיהֶער גֶעוֶועהן שְׁפַּאנִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער אִין נִידֶערְלַאנְד; ר' יִצְחָק נָאמֶעץ דֶע זוֹזָא, וָואס הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען שִׁירִים אוֹיף לַאטֵיינִישׁ; נִיקוֹלַאי דֶע אָלִיוֶוער פוּלַאנַא, וָואס אִיז אִין שְׁפַּאנְיֶען גֶעוֶועהן וֶוערְ אַ גֶעשֶׁאצְטֶער אָפִיצִיר; ר' יוֹסֵף סֵמַךְ אַרִיאַשׁ, וָואס הָאט אִיבֶּערְגֶעזֶעצְט אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ דָאס בּוּךְ פוּן יָאזֶעפוּס פְלַאוִויוּס „גֶעגֶען אַפִּיאָן; טְהָאמַאשׁ דֶע פִּינֶעדָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער קֶענֶער פוּן גֶעאָגְרַאפְיֶע, אוּנ אַז עֶר אִיז פוּן שְׁפַּאנְיֶען אַנְטְלָאפֶען קַיין הָאלְלַאנְד הָאט עֶר עֶרְשְׁט דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרוּקֶען זַיינֶע נוּצְלִיכֶע בִּיכֶער; ר' דָוִד כֹּהֵן דֶע לַארַא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהמְטֶער דַרְשָׁן, נָאר אַזוֹי ווִי אִין הַאמְבּוּרְג פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָפְט צוּנוֹיפְקוּמֶען מִיט'ן בֶּעקַאנְטֶען נַייסְטְלִיכֶען עֶדְזַארְדוּס, וָועלְכֶער הָאט לִיעב גֶעהַאט צוּ טוֹיפֶען יוּדֶען הָאט מֶען אוֹיף אִיהם אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז

עֶר אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם; ר' בִּנְיָמִין, אָדֶער דִיאָנִים מוּסַפְיַא, וָואס אִיז אַלַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהן לֵייבּ־דָאקְטָאר בַּיים קֶענִיג כְּרִיסְטִיאַן דֶעם פִיעְרְטֶען פוּן דֶענֶעמַארְק אוּנ אִיז אוֹיף דֶער עֶלְטֶער גֶעוָוארֶען רַב אִין אַמְשְׁטֶערְדַם. אוֹיסֶער זֵיי הָאט אוֹיךְ אִין הָאלְלַאנְד גֶעשְׁפִּיעלְט נִיט קֵיין קְלֵיינֶע רָאללֶע אַ מַארְרַאנִישֶׁע פְרוֹי רִבְקָה, אָדֶער אִיזַאבֶּעלַא קָארְרֶעאַ, וָואס הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר שֶׁענֶע שִׁירִים אוֹיף שְׁפַּאנִישׁ.

נָאר הָאבֶּער פוּן אַללֶע מַארְרַאנֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין אַמְשְׁטֶערְדַם, אִיז גֶעשְׁטַאנֶען בַּאלְטְהַאזַאר אָרָאבִּיָא דֶע קַאסְטְרָא, וָואס אִיז פוּן קְלֵיינֶערְהֵייד אָן צוּגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם, וַוייל זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען אָבְּגֶעהִיט אַללֶע דִינִים פוּן יוּדִישְׁקַייט, קֵיין טְרֵפוֹת פְלֶעגְט צוּ זֵיי אִין שְׁטוּבּ נִיט אַרַיינְקוּמֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען הֵיילִיג גֶעהַאלְטֶען שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט אָרָאבִּיָא גֶעלֶערְנְט פִילָאזָאפִיֶע אוּנ הָאט עֶס אַזוֹי וַוייט גֶעבְּרַאכְט, אַז עֶר אִיז גֶעוָוארֶען פְּרָאפֶעסָאר אִין דֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט פוּן סַאלַאמַאנְקַא. שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ מֶעדִיצִין אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן דִי בֶּעסְטֶע דָאקְטוֹרִים אִין סֶעוִוילַא. עֶר אִיז אוֹיךְ אַ צַייט גֶעוֶועהן לֵייבּ־דָאקְטָאר בַּיי אַרַייכֶען הֶערְצָאג אוּנ הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיס פֶערְמֶעגֶען. גְלִיקְלִיךְ הָאט זִיךְ אָרָאבִּיָא מִיט זַיין מִשְׁפָּחָה גֶעלֶעבְּט, פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען כָּבוֹד אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין גֶעמֶאנְט רֶעכְנֶען אַז עֶר וֶועט אוֹיךְ רוּהִיג עֶנְדִיגֶען זַיין לֶעבֶּען אִין שְׁפַּאנְיֶען אוּנ בְּלַייבֶּען אַ בֶּעהַאלְטֶענֶער יוּד, וִוי זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען גֶעטְהוּן. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד... וָואס דֶער מֶענְשׁ אִיז גְרֶעסֶער מֶעהר שׂוֹנְאִים הָאט עֶר: עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען עֵדוּת וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר אִיז גֶענֵייגְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם, עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ אוֹיךְ שְׁטַארְק נִיט גֶעקָאנְט אָבְּלֵייקֶענֶען, אוּנ מֶען הָאט אִיהם אָבְּגֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה גַאנְצֶע דְרַיי יָאהר. דִי צָרוֹת וֶועלְכֶע אָרָאבִּיָא הָאט אִיבֶּערְגֶעלִיטֶען, לָאזֶען זִיךְ גָאר נִיט בֶּעשְׁרַייבֶּען. עֶר הָאט דֶערְנָאךְ אִין פְרֵיידֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז גַאנְץ אָפְט הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרַאכְטֶען אַז עֶר אִיז גָאר קֵיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן קֵיין פְּרָאפֶעסָאר אוּנ קֵיין דָאקְטָאר, אַז אַלְדִינְג אִיז מֶעהר נִיט גֶעוֶועהן וִוי אַ זִיסֶער חָלוֹם, אוּנ אַז עֶר אִיז טַאקִי אַ אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִיאָה, וָואס אִיז בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען צוּ וַואלְגֶערְן זִיךְ אִין גֶעפֶענְגְנִישׁ אוּנ אִיבֶּערְטְרָאגֶען עִנּוּיִם קָשִׁים. פִינְף יָאהר הָאט מֶען אִיהם אַזוֹי אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט, נָאר וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעהַאט גוּטֶע פְרַיינְד, וָואס הָאבֶּען גֶעבֶּעטֶען פוּן זַיינֶעט וֶועגֶען. אָרָאבִּיָא אִיז אָבְּגֶעקוּמֶען דֶערְמִיט, וָואס מֶען הָאט

אִיהם בֶּעפְרַייהט אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען פוּן שְׁפַּאנְיֶען. אוֹיף אַזַא עֹנֶשׁ הָאט אָרָאבְּיָא שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט; עֶר אִיז בַּאלְד אַרִיבֶּער קַיין טוּלוּז אוּנ אִיז דָארְט גֶעוָוארֶען פְּרָאפֶעסָאר פוּן מֶעדִיצִין אִין דֶער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט. אִין טוּלוּז אִיז עֶר נִיט לַאנְג גֶעבְּלִיבֶּען, וַוייל עֶס הָאט אִיהם גֶעצְוֹינְגֶען קַיין הָאלְלַאנְד כְּדֵי עֶר זָאל קָאנֶען אִין נַאנְצֶען אַרָאבְּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי מַאסְקֶע. וֶועכְּם אוּנ פִיעְרְצִיג יָאהר אִיז עֶר שׁוֹין אַלְט גֶעוֶועהן וֶוען עֶר אִיז אִין אַמְשְׁטְרַדַם אֶפֶענְטְלִיךְ אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ הָאט אָנְגֶענוּמֶען דֶעם נָאהמֶען יִצְחָק. עֶס אִיז קַיין ווּאוּנְדֶער נִיט וָואס עֶר הָאט בַּאלְד אָבְּגֶעדְרוּקְט אַ בּוּךְ גֶעגֶען זַיין פְרִיהרִינֶע אֱמוּנָה; דִי צָרוֹת הָאבֶּען פוּן אִיהם אַרוֹיסְגֶערֶעדְט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר מִיט אַזַא פַייעֶר גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעגֶען דִי קְרִיסְטֶען, אַז אַ קְרִיסְטְלִיכֶער גֶעלֶעהרְטֶער הָאט גֶעמוּזְט אַרוֹיסְלָאזֶען אַ תְּשׁוּבָה אוֹיף אָרָאבְּיַא׳ס בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען. יִצְחָק אָרָאבְּיַא, וְוִי אוֹיךְ אַנְדֶערֶע גֶעבִּילְדֶעטֶע מַארְרַאנֶען, פְלֶעגְט זִיךְ אָפְט בֶּעגֶעגְנֶען מִיט שְׁפִּינָאזַא׳ן, אוּנ חָאטְשׁ זֵייעֶרֶע דֵעוֹת הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְגְלַייכֶען אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען צְוִוישֶׁען זֵיי גֶעוֶועהן שָׁלוֹם וְשַׁלְוָה. עֶרְשְׁט נָאר אוֹיף דִי אֶלְטֶערֶע יָאהרֶען, אַז אָרָאבְּיַא הָאט בֶּעמֶערְקְט וְוִי פִיעל יוּדִישֶׁע יוּנְגֶע לַייט גִיבֶּען זִיךְ אָב מִיט שְׁפִּינָאזַא׳ס סְפָרִים, הָאט עֶר גֶעפוּנֶען פַאר נֵאטְהִיג אָנְצוּשְׁרַייבֶּען אַ בּוּךְ גֶעגֶען אִיהם, אָבֶּער קַאלְטְבְּלִיטִיג, אָהן זִידְלֶערַייֶען, נָאר וְוִי צְוֵויי לוֹמְדִים זֶענֶען זִיךְ מְפַלְפֵּל צְוִוישֶׁען זִיךְ אוּנ דֶערְנָאךְ צוּגֶעהט מֶען זִיךְ שְׁטִיל אוּנ גֶעלַאסֶען אוּנ יֶעדֶער בְּלַייבְּט בַּיי זַיין סְבָרָא.

אִין דֶער צַייט וָואס שְׁפִּינָאזַא הָאט שְׁטִילֶערְהֵייד, נָאר מִיט דֶער הִילְף פוּנ׳ם רֵיינֶעם פֶערְשְׁטַאנְד, גֶעוָואלְט אוּנְטֶערְגְרָאבֶּען דֶעם בִּנְיָן פוּנ׳ם יוּדֶענְטְהוּם, הָאט זִיךְ נַאנְץ וַוייט אִין קְלֵיין-אַזְיֶען צוּ דֶער אֵיינֶענֶער אַרְבַּייט גֶעחַאפְּט אַ יוּנְגֶער מַאנְן, דַוְקָא נִיט מִיט שֵׂכֶל, נָאר מִיט מֶעהר רַעַשׁ אוּנ מִיט דִי פִינְסְטֶערֶע סוֹדוֹת פוּן דֶער פֶערְדְרֶעהטֶער קַבָּלָה. דָאס הָאט גֶעטְהוּן שַׁבְּתַי צְבִי, וָואס אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין סְמִירְנָא, אִים יָאהר 1626. פוּנְקְט אִים תִּשְׁעָה בְּאָב, בַּיי אָרֶעמֶע עֶלְטֶערְן, וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעשְׁטַאמְט פוּן גְרִיכֶענְלַאנְד, אוּנ דֶער חִלּוּק אִיז נָאר גֶעוֶועהן דֶער דָאזִיגֶער. וָואס שְׁפִּינָאזַא הָאט גֶעקָאנְט נָאר הָאבֶּען עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע מְבִינִים, וָואס זֶענֶען אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען זַיינֶע הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען, אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי הָאט בַּאלְד גֶעהַאט צֶעהנֶער טוֹיזֶענְדֶער תַּלְמִידִים, וַוייל אָנְנֶעהמֶען אַ נַארִישְׁקַייט אִיז זֶעהר גְרִינְג, אוּנ דָארְט ווָאוּ מֶען גְלוֹיבְּט יֶענֶעם אוֹיפ׳ן וָוארְט דַארְף מֶען נִיט זַיין קַיין גְרוֹיסֶער בְּרִיָה פָארְצוּזָאנֶען אַ נַאנְצֶען עוֹלָם אַז אוֹיפ׳ן הִימֶעל אִיז אַ יָרִיד. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט גֶעלֶערְנְט

תַּלְמוּד בַּיים סְמִירְנָאֶר רַב ר׳ יוֹסֵף אַשְׁקוֹפָּא, נָאר קֵיין חֲבֵרִים הָאט עֶר נִיט גֶעהַאט, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ פוּן קְלֵיינֶערְהֵייד אָן גֶעשְׁטֶעלְט דֶעם דֶרֶךְ אַז עֶר זָאל זִיךְ דֶערְוַוייטֶערְן פוּן מֶענְשֶׁען, אַרוּמְגֶעהן אָדֶער בַּיי זִיךְ אִין חֶדֶר אָדֶער אִין דִי גֶעדִיכְטֶע וָואלְדֶער נִיט וַוייט פוּן דֶער שְׁטָאדְט. אַזַא הַנְהָגָה אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ דָאס וָואס עֶר אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט גֶעקוּמֶען אִים תִּשְׁעָה בְּאָב, הָאט גֶעמוּזְט מַאכֶען אַז דִי מְקוּבָּלִים הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטְרַאכְטֶען דֶעם קְלֵיינֶעם שַׁבְּתַי צְבִי וִוי אַ טְהַיירֶע כְּלִי, וָואס עֶס קָאן פוּן אִיהר עֶפִּיס אוֹיסְוַואקְסֶען. וֶוער שְׁמִיעסְט אַז עֶר אִיז נָאךְ אַ בִּיסֶעל אֶלְטֶער גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם צְוֵוייא מָאל חֲתוּנָה גֶעמַאכְט אוּנ עֶר הָאט נָאר נִיט גֶעוָואלְט קוּקֶען אוֹיף דִי וַוייבֶּער, אִיז שׁוֹין בַּיי קֵיינֶעם קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז עֶר אִיז נִיט קֵיין גֶעוָואהנְלִיכֶער מֶענְשׁ. דֶערְמָאלְט הָאט דֶער טִירְקִישֶׁער סוּלְטַאן אִיבְּרַאהִים אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט וֶוענֶעדִיג אוּנ צוּ לִיעב דֶעם אִיז סְמִירְנָא גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע הַאנְדֶעלְס־שְׁטָאדְט, אוּנ דֶער מַעֲמַד פוּן ר׳ מָרְדְכַי צְבִי, שַׁבְּתַי צְבִי׳ס פָּאטֶער, הָאט זִיךְ פֶערְבֶּעסֶערְט, וַוייל עֶטְלִיכֶע עֶנְגְלִישֶׁע רַייכֶע סוֹחֲרִים הָאבֶּען אִיהם גֶע־מַאכְט פַאר אַ מְמוּנֶה אִיבֶּער זֵייעֶרֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אִין סְמִירְנָא, פוּן דִי דָאזִיגֶע עֶנְגְלֶאנְדֶער אִיז דֶער אַלְטֶער מָרְדְכַי גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז אִין עֶנְגְלַאנְד קוּקְט מֶען אוֹיךְ אַרוֹיס אוֹיף מָשִׁיחַ׳ן אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם נָאר קֵיין סָפֵק נִיט גֶע־וֶועהן, אַז זַיין זוּהן אִיז טַאקִי דֶער מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ, אוּנ אִין זַיין זְכוּת הָאט אִיהם גָאט גֶעהָאלְפֶען. דוּרְךְ אַזֶעלְכֶע רֶעד, וָואס שַׁבְּתַי צְבִי הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעהֶערְט בַּיים פָּאטֶער אִין שְׁטוּב אוּנ אוֹיךְ אוֹיף דֶער גַאס, הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין גֶעגְלָאבְּט נַארֶען אוּנ הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַיינְצוּרֶעדֶען אַז אוֹיף אִיהם אִיז טַאקִי גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל אוֹיסְצוּלֶאזֶען דִי יוּדֶען פוּנ׳ם גָלוּת.

אַלֶע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען זִיךְ דֶערְמָאלְט אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט אַ פֶּערְטִינֶען חֶשְׁבּוֹן, אַז פוּנ׳ם יָאהר 1648 בִּיז 1666 מוּזֶען שׁוֹין דִי יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען, אוּנ עֶס אִיז נָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס חָאטְשׁ דִי וֶועלְט זָאגְט אַ וָוארְטֶעל, אַז עֶס אִיז שְׁוֶוער צוּ וֶוערֶען אַ נָבִיא אִין דֶער אֵיינֶעגֶער הֵיים, הָאבֶּען זִיךְ פָּארְט אַ סַךְ יוּנְגֶע לַייט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּשַׁארֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ וָואס מֶעהר מְשׁוּנֶה׳נֶע תְּנוּעוֹת מֶען הָאט פוּן אִיהם גֶעזֶעהֶען אִיז זַיין נָאמֶען אַלְץ גֶעוָוארֶען גְרֶעסֶער אוּנ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט מִיט אִיהם גֶעקְלוּנְגֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען, אַז שַׁבְּתַי צְבִי הָאט שׁוֹין גוּט גֶעפוּעלְט בַּיי זִיךְ אַז עֶר מֶאג זִיךְ אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ׳ן אוּנ עֶר הָאט שַׁבָּת אִין שׁוּל אַרוֹיסְגֶעשְׁרִיגֶען אוֹיף אַ הוֹיךְ קוֹל דֶעם שֵׁם הַמְפוֹרָשׁ, כְּדֵי דֶער עוֹלָם זָאל פֶערְשְׁטֶעהן אַז דֶער גָלוּת הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט, הָאבֶּען זִיךְ דִי

רַבָּנִים אַרוּמְגֶעקוּקְט, וַוי הָאבֶּען עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ שְׁטַארְקֶען חִלּוּל הַשֵּׁם אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעשִׁיקְט רוּפֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען פְרִיהֶער גֶעוָואלְט גֶעהֶען מִיט גוּטֶען אוּנ הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר וָועט זִיךְ אָבְּזָאגֶען פוּן זַיינֶע שֶׁעדְלִיכֶע גֶעדַאנְקֶען. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אָבֶּער פוּן קֵיין זַאךְ נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען אוּנ, אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם מַחֲרִים גֶעוֶועהן אִיז עֶר אַוֶועק קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל אוּנ אִיהם זֶענֶען נָאכְגֶעפָאהרֶען אַללֶע זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ גוּטֶע פְרַיינְד, צְווִישֶׁען וֶועלְכֶע עֶס הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט נִיט קֵיין קְלֵיינֶע רָאללֶע ר׳ משֶׁה פִינְהֵייָרא, אַ יוּד אַ עוֹשֶׁר אוּנ שׁוֹין אַ אֶלְטֶערֶער מֶענְשׁ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער מְקוּבָּל אוּנ הָאט טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט, אַז דִי גוּטֶע צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז שׁוֹין גֶעקוּמֶען. אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג, הָאט שַׁבְּתַי צְבִי בֶּעקוּמֶען הוּנְדֶערְטֶער אַנְהֶאנְגֶער פוּן לַייטִישֶׁע בַּעֲלֵי בַּתִּים. דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדִישֶׁע קְהִלָּה אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן נָאר אַ גְרוֹיסֶע, נָאר אַ צוּנוֹיפְגֶעלָאפֶענֶע, קֵיין בֶּערִיהמְטֶע לוֹמְדִים הָאט מֶען דָארְט נִיט גֶעזֶעהֶען, מְקוּבָּלִים אָבֶּער זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר פִיעל, אוּנ דֶערְפַאר הָאט זִיךְ דָארְט שַׁבְּתַי צְבִי פְרַיי גֶעקֶאנְט אוֹיסְפִיהרֶען זַיין פְּלַאן. בַּאלְד הָאט עֶר דָארְט אָבְּגֶעזוּכְט אַ אָרֶעמֶען דַרְשָׁן, אַבְרָהָם יָכִינִי, וָואס הָאט פָּשׁוּט זִיךְ גֶעוָואלְט מַאכֶען דֶערְפוּן אַ פַּרְנָסָה אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז עֶר וָועט נָאר נִיט דֶערְלֶעבֶען וָועט דֶער עוֹלָם וָועט זִיךְ לָאזֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי׳ן אוּנ עֶר וָועט שְׁטֶעהֶען בַּיי דֶער זַייט וִוי אַ נַבַּאי. אַבְרָהָם יָכִינִי אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן פוּן דֶער חֶבְרָה, וָואס קֶען צוּ נוּט דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק אוּנ וֵוייסְט אַללֶע מִיטֶעל מִיט וֶועלְכֶע מֶען קָאן אִיהם נֶעהמֶען. אִיהם אִיז קַארְג גֶעוֶועהן וָואס שַׁבְּתַי צְבִי אַלֵיין הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי צוּ פִיהרֶען דָאס רֶעדֶעל, וָואס זַיין שֶׁאנֶע הוֹיכֶע וואוּקס, זַיינֶע לַאנְגֶע שְׁוַוארְצֶע הָאר, זַיינֶע פַייעֶרִינֶע אוֹיגֶען הָאבֶּען גֶעמַאכְט אֵיין אַיינְדְרוּק אוֹיף יֶעדֶען, וָואס עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט בְּרֵייט אוּנ הָאט גֶעשִׁיט דָאס גֶעלְד וָואס דֶער פָאטֶער הָאט אִיהם מִיט גֶעגֶעבֶּען; עֶר הָאט גֶעוָואלְט אַז דֶער עוֹלָם זָאל טַאקִי זֶעהֶען עֶפִּיס אַ מוֹפֵת אוּנ זָאל נָאר אַנְדֶערְשׁ צוּגֶעקְלֶעבְּט וָוערֶען צוּם נַייעֶם מָשִׁיחַ, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר פְּלוּצְלוּנְג גֶעפוּנֶען אִין אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער הֵייל אֵיין אַלְטֶע מְגִילָּה, וָואס אִיז קְלָאמֶערְשְׁט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען צוּרִיק מִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען אוּנ דָארְט אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַ נְבִיאוּת, אַז אִים יָאהר 1626 וָועט אִין סְמִירְנָא בַּיי ר׳ מָרְדְכַי צְבִי גֶעבָּארֶען וָוערֶען אַ זוּהן שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ עֶר וָועט בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען נָאר אָהן אַ מִלְחָמָה, וַוייל עֶר אִיז דֶער אֶמֶתְ׳ער מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. אַזאַ לִינֶען מִיט אַ וָוארְט-צֵייכֶען הָאט גוּט פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ פוּן אַללֶע, אוּנ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען פוּן דֶער גְאוּלָה. שַׁבְּתַי

צְבִי אִיז אָבֶּער קַיין נַאר נִיט גֶעוֶועהן ; עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אִין קָאנְסְ־
טַאנְטִינָאפָּאל קָאן עֶר נִיט גוּט אָבְּשְׁנַיידֶען, וַוייל דִי מְלוּכָה קָאן דֶערְפוּן גֶעוָואהר
וָוערֶען אוּנ אִיהם רֶעכְנֶען פַאר אַ מוֹרֵד בְּמַלְכוּת, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז בַּיי אִיהם
גֶעבְּלִיבֶּען, עֶר זָאל אַרִיבֶּער קַיין סַאלוֹנִיקִי אוּנ דָארְט, אִין אַ קְלֵיינֶערֶע שְׁטָאדְט,
פְרַייעֶר אָנְהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען. סַאלוֹנִיקִי אִיז טַאקִי פוּן לַאנְג אָן גֶעוֶועהן אַ נֶעסְט
פוּן מְקוּבָּלִים, מֶען הָאט שׁוֹין דָארְט גֶעהֶערְט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ מֶען הָאט
אִיהם אוֹיפְגֶעהַאפְּט וִוי אַ אֶבֶן טוֹב. דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען אֶפֶענְטְלִיךְ
דַרְשָׁנֶען אִין דִי שׁוּלֶען, אוּנ אוֹיף אַ שִׂמְחָה, וָואס עֶר הָאט גֶעמַאכְט פַאר'ן עוֹלָם,
אִיז עֶר אַרוֹיסְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי גֶעסְט מִיט אַ רֵיינִיגְקֵייט אוֹיף דִי הֶאנְד אוּנ הָאט
זִיךְ גֶעהֵייסֶען זָאגֶען „מַזָל טוֹב". וַוייל עֶר אִיז אַ חָתָן גֶעוָוארֶען פַאר דֶער תּוֹרָה.
מִיט דֶעם קוּנְץ הָאט עֶר נָאר פֶערְבְּלֶאנְדֶעט דִי מְקוּבָּלִים דִי אוֹיגֶען. דִי
רַבָּנִים פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען אָבֶּער קְרוּם גֶעקוּקְט דַארוֹיף, אוּנ אַז עֶס אִיז אָנְ־
גֶעקוּמֶען אַ יְדִיעָה פוּן סְמִירְנָא, אַז מֶען הָאט שַׁבְּתַי צְבִי פוּן דָארְט אַרוֹיסְגֶעטְרִיבֶּען,
הָאבֶּען זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעוָואלְט מִיט אִיהם טַעֲנָה'ן אוּנ הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד אַרֵיינְ־
גֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם. שַׁבְּתַי צְבִי אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען;
עֶר הָאט זִיךְ אַ קוּרְצֶע צַייט אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין גְרִיכֶענְלַאנְד בִּיז עֶר הָאט זִיךְ
צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין קַאִירַא, וואוּ עֶס הָאט גֶעוָואהְנְט אַ בֶּערִיהְמְטֶער מְקוּבָּל רְפָאֵל
יוֹסֵף חֶלְבִּי, אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר, וָואס הָאט גֶעדִיעֶנְט בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ אִיז
גֶעוֶועהן בֶּעקַאנְט מִיט'ן טִיטֶעל שַׂרַף בַּאשִׁי. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט קַיין טָעוּת
נִיט גֶעהַאט, וֶוען עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט אוֹיף רְפָאֵל יוֹסֵף חֶלְבִּי'ס הִילְף, וַוייל עֶר
הָאט גֶעהַאט אַ אָפֶענֶע אוּנ מִילְדֶע הַאנְד, פוּנְפְצִיג לוֹמְדִים אוּנ מְקוּבָּלִים פְלֶעגֶען
אַלֶע טָאג עֶסֶען בַּיי זַיין טִישׁ, אוּנ דָארְט וואוּ עֶס קָאן דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל אַרוֹיסְ־
קוּמֶען עֶפִּיס אַ טוֹבָה אִיז בַּיי אִיהם קַיין גֶעלְד נִיט טְהַייעֶר גֶעוֶועהן. זַיין
שְׁטֶעלֶע בַּיי דֶער מְלוּכָה הָאט גֶעפָאדֶערְט עֶר זָאל גֶעהֶען אָנְגֶעטְהוּן טְהַייעֶרֶע
מַלְבּוּשִׁים אוּנ אַרוֹיסְפָאהְרֶען אִין דֶער שֶׁאנְסְטֶער קַארֶעטֶע, נָאר אוּנְטֶער'ן לַייבּ
פְלֶעגְט עֶר טְרָאגֶען אַ גְרָאבּ הֶעמְד כְּדֵי עֶר זָאל לַיידֶען יְסוּרִים אוּנ נִיט הֲנָאָה
הָאבֶּען פוּן עוֹלָם הַזֶה, אַזוֹי וִוי דִי קַבָּלָה הָאט אִיהם גֶעלֶערְנְט. זַיין לַייבּ־מֶענְשׁ
אִיז גֶעוֶועהן ר' שְׁמוּאֵל וִויטַאל, אַ זוּהן פוּן ר' חַיִים וִויטַאל, וָואס אִיז גֶע־
נַאנְגֶען אִין זֶעלְבֶּען דֶערֶךְ פוּנ'ם פָאטֶער, אוּנ עֶר הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַלֶע עֵצוֹת
וִוי אַזוֹי אָבְּצוּהִיטֶען דָאס פְרוּמְקַייט. אַוַודַאי, אַז עֶר הָאט פַאר זִיךְ דֶערְזֶעהֶען
אַזאַ מֶענְשֶׁען וִוי שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז מֶען רֶעכֶענְט אִיהם
פַאר מָשִׁיחַ'ן, הָאט עֶר אִיהם אָבְּגֶעשִׁיט מִיט גָאלְד אוּנ הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען

אַלֶע סִיטֶעל עֶר זָאל קאֶנֶען אַרײנְפָאהרֶען קֵיין יְרוּשָׁלַיִם, וַוייל דָאס יָאהר 1666, וָואס אַלֶע מְקוּבָּלִים הָאבֶּען עֶס אָנְגֶעוּמֶען פַאר׳ן יָאהר פון דֶער גְאוּלָה, אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן נָאהֶענְט. אִין יְרוּשָׁלַיִם הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפוּנֶען מֶעהר מְקוּבָּלִים וִוי לוֹמְדִים, אוּנ אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז אַהִין אָנְגֶעקוּמֶען אִיז בַּיי אַלֶע אַיינְגֶערֶעדְט גֶעוָוארֶען, אַז בַּאלְד וֶועט מֶען זֶעהֶען פוּן אִיהם מוֹפְתִים אוּנ דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק וֶועט אוֹיפְגֶעוועקט וֶוערֶען. דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אֵיינְגֶענְטְלִיךְ נָאר נִיט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, עֶר פְּלֶעגְט אָפְּט מִתְפַּלֵל זַיין אוֹיף דִי הֵיילִיגֶע קְבָרִים, שְׁרַייֶען אוּנ וֵויינֶען אוּנ דֶערְנָאךְ טַאקִי בַּאלְד זִינְגֶען שְׁפַּאנִישֶׁע לִיעבֶּעס־לִיעדֶער, אוּנ דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דָאס בֶּעזִינְגְט עֶר דִי שְׁכִינָה. בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט אַ צוּפַאל, וָואס שַׁבְּתַי צְבִי אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ טְהוּן אַ גְרוֹיסֶע טוֹבָה דִי יוּדֶען פוּן יְרוּשָׁלַיִם אוּנ וֶוערֶען בַּיי זֵיי אַלֶע בֶּעלִיעבְּט. מֶען פְלֶעגְט אָפְּט פָארְדֶערְן זֶעהר גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת פוּן דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה, אוּנ אַז עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן פוּן וַואנֶען צוּ גֶעהמֶען פְלֶעגְט מֶען אַיינְזֶעצֶען דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ זֵיי הַאלְטֶען אַזוֹי לַאנְג אִין תְּפִיסָה בִּיז דִי יוּדֶען פוּן אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט הָאבֶּען זֵיי פַאר רַחֲמָנוּת אוֹיסְגֶעקוֹיפְט. אַזַא מַעֲשֶׂה הָאט זִיךְ גְרָאד גֶעמַאכְט אִין דֶער צַייט וָואס שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין יְרוּשָׁלַיִם אוּנ עֶר הָאט נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט, עֶר אִיז שׁוֹין אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קֵיין קַאִירָא צוּ ר׳ רְפָאֵל יוֹסֵף חֶלְבִּי אוּנ הָאט פוּן דָארְט גֶעבְּרַאכְט זֶעהר אַ גְרוֹיסֶע נְדָבָה אוֹיף פִּדְיוֹן שְׁבוּיִים. דֶערְמִיט הָאט שַׁבְּתַי צְבִי זִיךְ קוֹנֶה אַהֲבָה גֶעוֶועהן בַּיי יֶעדֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען עֶהרֶען אוּנ פַארְהֵיילִיגֶען.

אַז דֶער שְׁווִינְדֶעל דַארְף גִילְטֶען פַאר אֵיין אֶמֶת־קוּמֶען פוּן אַלֶע זַייטֶען אַזֶעלְכֶע בֶּעוַוייזֶע, וָואס מֶען הָאט זִיךְ נָאר אוֹיף זֵיי נִיט גֶעקֶאנְט רִיכְטֶען אוּנ וָואס שְׁפִּיעלֶען צוּ אַקוּרַאט צוּם רוּמֶעל, אַזוֹי אַז עֶס בְּלַייבְּט כִּמְעַט בַּיי קֵיינֶעם קֵיין סָפֵק נִיט אַז דִי זַאךְ הָאט עֶפִּיס אַ מַמָשׁוּת. דָאס אֵיינֶענֶע זֶעהט מֶען אוֹיךְ אִין דֶעם לֶעבֶּען פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ אַז עֶס אִיז אִיהם בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן עֶר זָאל טַאקִי אַ לַאנְגֶע צַייט שְׁפִּיעלֶען דִי רָאלֶע, וָואס עֶר הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען. עֶר הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען פוּן נַאנְץ וַוייט אַ „עֵזֶר כְּנֶגְדוֹ״ – אַ פְרוֹי, וָואס הָאט אִיהם גֶעהָאלְפֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען זַיין פְּלַאן אוּנ הָאט אִין זַיין הַצְלָחָה גֶעהַאט דֶעם גְרֶעסְטֶען חֵלֶק. אִין יֶענֶע יָאהרֶען, וֶוען חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁחִיטָה אִין פוֹלִין, אִיז אִין אַ שְׁטֶעדְטֶעל גֶעבְּלִיבֶּען אַ יוּדִישׁ מֵיידֶעלֶע פוּן זֶעכְס יָאהר אַ יְתוֹמָה, וַוייל דִי עֶלְטֶערְן זֶענֶען דֶערְהַרְגֶע׳ט גֶעוָוארֶען אוּנ דִי גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה אִיז זִיךְ צוּלָאפֶען. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אוֹיף דֶעם

קליינעם קינד און מען האט עס אריינגעגעבען אין א קלויסטער (מאנאסטיר) און דארט האבען עס די נייסטליכע ערצוינגען אין דער קריסטליכער רעליגיאן. דאס קינד איז שוין אבער אזוי צוגעבונדען געוועהן צום יודישקייט אז זי האט עס ניט געקאנט פערגעסען די גאנצע צעהן יאהר, וואס זי האט זיך געפונען צווישען די קריסטען. אז זי איז אונטערגעוואקסען און איז געווארען א גרויסע יפת תאר, האט מען זי געוואלט חתונה מאכען, נאר זי האט עס אלץ געצויגען צוריק צו די יודען, וועלכע האבען זיך דערווייל נאך א מאל בעזעצט אין דעם שטאדטעל; און איין מאל האט מען זי געפונען גאנץ פריה, נאר אין איין העמד, אויפ׳ן יודישען בית עולם. די יודען האבען זי אנגעהויבען אויספרעגען וועד זי איז, און זי האט דערצעהלט פון וואנען זי שטאמט ארויס און ווי אזוי עס ציהט זי מיט איינערגע צוואנגען צוריק צו דער יודישער אמונה. נאר צום אמת האט זי צוגעלעגט א שאנעם ליגען, אז דער פאטער איז איהר געקומען צו חלום און האט זי אין שלאף איבערגעטראגען אויפ׳ן היילינגען ארט. זי האט אפילו געוויזען אויפ׳ן לייב די צייכענס פון לאנגע נאגעל. מען האט זי באלד אוועקגעשיקט קיין אמשטרדם, וואו עס האט זיך אבגעזוכט איהרער א ברודער; דארט איז זי צוריק געווארען א יודיש קינד און האט אנגענומען דעם נאמען שרה. איהר אויפפיהרונג איז אבער געוועהן ווייט פון צניעות, מען האט אויף איהר שטארק גערעדט און קיין אויסגעטראכטע זאכען האט מען טאקי ניט בעדארפט דערצעהלען, ווייל שרה האט זיך פיינד געהאט צו בעהאלטען. זי האט געדרונגען, אז זי מאג לעבען פריי, און פלעגט זאגען אז איהר שידוך קאן קיינער ניט קאליע מאכען, און איהר מאנן וועט זיין נאר משיח אליין. פון אמשטרדם איז שרה אריבער קיין ליווארנא און דארט האט זי אויך געהאלטען אין איין שרייען, אז משיח מוז באלד קומען און ער וועט זיין איהר אמת׳ער זיווג. שבתי צבי איז גראד געוועהן אין קאירא, ווען עס איז אנגעקומען א ידיעה פון ליווארנא, אז דארט איז דא ועהר א שאן מאדעל וואס שרייעט אין אללע גאסען אז משיח מוז זיין איהר בעשערטער. די זאך איז איהם גוט אין קאפ אריין, ער האט פערשטאנען אז סאי ווי סאי קאן איהם אזא מעשה נוצען צום געשאפט, און ער האט באלד ארויסגעשיקט א שליח קיין ליווארנא מען זאל איהם ברענגען די כלה. ווי אבגעשיידט שבתי צבי איז געוועהן פון פרויען, האט שרה׳ס שאנקייט אויף איהם געמאכט א גרויסען איינ־דרוק, און אז ער האט נאך מיט איהר גערעדט א פאר ווארטער און האט געזעהען אז דא האט איהם גאט צוגעשיקט א כשר׳ע מציאה, וואס וועט נאך

קאָנֶען מֶענְשֶׁען בֶּעסֶער פוּן אִיהם דִי קָאפּ פֶּערדְרֶעהֶען, הָאט עֶר נָאר נִיט קַיין טַעֲנוֹת גֶעמַאכְט אוּנ הָאט בַּאלְד גֶעשְׁטֶעלְט מִיט אִיהר אַ חוּפָּה. עֶס הָאט אִיהם נָאר נִיט גֶעהַארְט וָואס אִין קַאִירַא הָאט שָׂרָה אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט קַיין גוּטֶען נָאהמֶען אוּנ מֶען הָאט זִיךְ פוּן אִיהר אַנְדֶערְצֶעהלְט גֶענוּג נִיט שֶׁאנֶע הַנְהָגוֹת. קַיינֶער הָאט זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבְּט אִיהם צוּ פְרֶעגֶען קֻשְׁיוֹת, אוּנ דָארְט וואוּ עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז מֶען טוּט דִי זַאךְ אַ בִּיסֶעלֶע פֶערְאֶנְפֶערְן הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶר טְהוּט נָאךְ דֶעם נָבִיא הוֹשֵׁעַ, וָואס הָאט אוֹיךְ, לוֹיט גָאטט'ס בֶּעפֶעהל, גֶענוּמֶען אַ אִשָּׁה זוֹנָה. דִי חֲתוּנָה אִיז גֶעוֶועהן בַּיי ר׳ רְפָאֵל יוֹסֵף חֶלְבִּי אִין שְׁטוּב, אוּנ עֶר הָאט עֶס גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן גְרֶעסְטֶען גְלִיק וָואס גָאטט הָאט אִיהם מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט דֶער מִצְוָה צוּ זַיין בַּיי אַזַא שִׂמְחָה. בַּיים אַלְטֶען רַייכֶען מְקוּבָּל אִיז נָאר קַיין אַנְדֶער סְבָרָא נִיט גֶעוֶועהן אַז מֶען דַארְף נָאר דֶערְצִיהֶען בִּיז צוּם יָאהר 1666 אוּנ דִי גְאוּלָה וֶועט זִיךְ גֶעוִוים אָנְהוֹיבֶּען. עֶר הָאט אִין דֶעם פֶּעסְט גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעאֶפֶענְט זַיין קַאסְסֶע פַאר שַׁבְּתַי צְבִי, עֶר זָאל גֶעהמֶען וִוי פִיעל גֶעלְד עֶר וֶועט בֶּעדַארְפֶען אַבִּי עֶר זָאל אוֹיסְפִיהְרֶען זַיין הֵיילִיגְ שְׁלִיחוּת. מִיט טְהַייעֶרֶע צְווֵיי זַאכֶען הָאט זִיךְ שַׁבְּתַי צְבִי אַוֶועקְגֶעלָאזְט צוּרִיקְפָאהְרֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם: מִיט שָׂרָה'ס שֶׁאנְקַייט אוּנ חֶלְבִּי'ס רַייכְקַייט, — אוּנ דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן צְווֵיי אוֹצְרוֹת אוֹיף וֶועלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט אָנְשְׁפַּארֶען וִוי אוֹיף אֵיין אַייזֶערְנֶער וַואנְד.

בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט נָאךְ אַ דְרִיטֶער אוֹצָר, אַ גֶעטְרַייֶער דִיעֶנֶער, וָואס הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי צוּצוּלֶעגֶען אוֹיף טוֹיזֶענְד טֶעלֶער שַׁבְּתַי צְבִי'ס מוֹפְתִים אוּנ מַאכֶען אַז דִי וֶועלְט זָאל אִיהם קְלִינְגֶען. אוּנְטֶערְוֶועגְס הָאט זִיךְ שַׁבְּתַי צְבִי אִין גַזַה בֶּעקָאנְט מִיט נָתָן בִּנְיָמִין הַלֵּוִי, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ אָרֶעם יוּנְגֶעל אוּנ אִיז אוֹיסְגֶעוואקְסֶען אִין דַחְקוֹת בַּיי זַיין פָאטֶער, אַ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְשׁוּלָח; נָאר אַ גְרוֹיסֶער עוֹשֶׁר, וָואס הָאט גֶעהַאט אַ טָאכְטֶער מִיט אַ בְּלִינְד אוֹיג, הָאט אִיהם גֶענוּמֶען פַאר אֵיין אֵיידֶעם אוּנ הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַ הֵיבְּשֶׁען נְדָן. אַזַא יוּנְגֶער מַאנְן הָאט נִיט גֶעוואוּסְט וָואס צוּ טְהוּן מִיט'ן גֶעלְד אוּנ עֶר הָאט אַלְץ גֶעזוּכְט עֶפִּים אַזַא זַאךְ, וָואס זָאל צוּ רַייכְקַייט אִיהם צוּגֶעבֶּען אוֹיךְ כָּבוֹד. אַוַדַאי אִיז לַייכְט צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז נָתָן בִּנְיָמִין הַלֵּוִי אִיז בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ, אַז מֶען הָאט אִיהם נָאךְ גֶעוִויזֶען דִי מְגִילָה, וָואס אַבְרָהָם יָכִינִי הָאט קְלָאמֶערְשְׁט גֶעפוּנֶען, הָאט עֶר עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר תּוֹרַת אֱמֶת אוּנ הָאט אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אַלְדִינְג, כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען דִיעֶנֶען דֶעם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ. מֶען קָאן נִיט וִויסֶען צוּ הָאט זִיךְ נָתָן בִּנְיָמִין הַלֵּוִי גֶעלָאזְט נַארֶען

אָדֶער עֶר הָאט טַאקִי גֶעוָואלְט צוּזַאמֶען מִיט אַללֶע אַנְדֶערֶע אָפְּגַאאָרֶען; נָאר נָאר פְּלוּצְלוּנְג הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייֶען, אַז אִין אִיהם אִיז דִי נְשָׁמָה פוּן אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא אוּנ הָאט גֶעפוּנֶען טוֹיזֶענְדֶער נַארָאנִים, וָואס הָאבֶּען עֶס אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט. עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אוּמֶעדוּם, וואוּ יוּדֶען הָאבֶּען נָאר גֶעוָואהנְט, אַז מָשִׁיחַ אִיז שׁוֹין דָא אוּנ אַז נָאר נִיךְ וֶועט אִיהם דֶער סוּלְטַאן אַללֵיין אָפְּטְרֶעטֶען דִי מְלוּכָה אוּנ אָפְּגֶעבֶּען דִי יוּדֶען זֵייעֶר הֵיילִיג לַאנְד, אוּנ בִּיז שַׁבְּתַי אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין יְרוּשָׁלַיִם, אִיז שׁוֹין אִין גַאנְץ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גֶעוֶועהן אַרַעש אַז מָשִׁיחַ פָּאהרְט, אוּנ אַז אִין נַזָה הָאט זִיךְ בֶּעווִיזֶען אַנַייעֶר נָבִיא. דִי צָאהל פוּן דִי נַארִישֶׁע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ לַייכְט גֶעלָאזְט אַלְדִינְג אַיינְרֶעדֶען, אִיז מִיט יֶעדֶען טָאג גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען אוּנ, אַז עֶמִיצֶער הָאט עֶפִּיס גֶעוָואלְט פְרֶעגֶען שַׁאֲלוֹת הָאט מֶען אִיהם בַּאלְד פֶערְשַׁאכְט דָאס מוֹיל. וְוי עֶס וַוייזְט אָבֶער אוֹיס, הָאבֶּען זִיךְ אִין יְרוּשָׁלַיִם נָאךְ גֶעפוּנֶען עֶטְלִיכֶע לוֹמְדִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעלָאזְט פֶערְפִיהרֶען אוּנ הָאבֶּען דִי רַבָּנִים אַרוֹיפְגֶעבְּרַאכְט, מֶען זָאל שַׁבְּתַי צְבִי פֶערְשְׁטֶעהן גֶעבֶּען, אַז דִי הֵיילִיגֶע שְׁטָאדְט אִיז נִיט קֵיין פְּלַאץ פַאר קֵיין שְׁווִינְדְלֶערְס, אוּנ אַז מֶען וֶועט אוֹיף אִיהם קֵיין כָּבוֹד נִיט לֶעגֶען וְוי בַּאלְד עֶר וֶועט נִיט אַוֶועקְפָאהרֶען. שַׁבְּתַי צְבִי הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז זַיין אַיין עַקְשָׁן טוֹיג נִיט אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל צוּרִיקְפָאהרֶען קֵיין סְמִירְנָא, וואוּ זַיינֶע בְּרִידָער זֶענֶען שׁוֹין גֶעוֶועהן שְׁטַארְק רַייךְ אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט קָאסְטֶען אַ סַךְ גֶעלְד, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁטֶעלְט מֶענְשֶׁען, מֶען זָאל דֶערְצֶעהלֶען פוּן שַׁבְּתַי צְבִי נִסִים וְנִפְלָאוֹת. פְרִיהֶער הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קֵיין סְמִירְנָא צְווֵיי שְׁלִיחִים, שַׁבְּתַי רָפָאֵל, וָואס הָאט נוּט גֶעוואוּסְט אַז דָא אִיז אַ אָפְּנַארֶעריי, נָאר עֶר הָאט פָּשׁוּט גֶעוָואלְט דֶערְבַּיי רַייךְ וֶוערְן, אוּנ אַ מְקוּבָּל פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, מַתִּתְיָהוּ בְּלָאךְ, וָואס הָאט טַאקִי עֶרְנְסְט גֶעמֵיינְט אַז עֶר בְּרֶענְגְט דִי סְמִירְנָא'ר יוּדֶען אַ פְרֶעהלִיכֶע בְּשׂוֹרָה אוּנ מַאכְט זַיינֶע בְּרִידֶער גְלִיקְלִיךְ. אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין סְמִירְנָא אוּנ הָאט נָאךְ אַהִין גֶעבְּרַאכְט זַיין שְׁרַייבֶּער אוּנ בַּעַל סוֹד שְׁמוּאֵל פְּרִימָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בְּרִיָה אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וְוי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּענוּצֶען מִיט'ן בְּלִינְדְקַייט פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם, אִיז שׁוֹין כִּמְעַט אִין שְׁטָאדְט נִיט גֶעוֶועהן קֵיין אֵיינְצִיגֶער יוּד, וָואס זָאל נִיט גְלוֹיבֶּען אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז טַאקִי נָאהֶענְט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אָנְגֶעזָאגְט, אַז מֶען זָאל נִיט מַאכֶען קֵיין רַעַשׁ אַת מֶען זָאל רוּהִיג וַוארְטֶען בִּיז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אִיהם מְגַלֶּה זַיין אַז עֶר מֶאג שׁוֹין עֶפִּיס אָנְהוֹיבֶּען טְהוּן. דֶערְמִיט הָאט עֶר נָאךְ מֶעהר אוּנְטֶערְגֶעהֵיצְט דָאס פָאלְק, אוּנ אַז עֶר הָאט אִים

יאהר 1665, פונקט אים ראש הַשָּׁנָה בַּיי די תְּקִיעוֹת געלאזט אויסרופען אַז ער איז מָשִׁיחַ, איז געוואָרען אַ שִׂמְחָה אויף אַללע יודען און מען האט אין די גאסען געטאנצט פאר פרייד. עטליכע חֳדָשִׁים כְּסֵדֶר וועגען די יודען פון סמירנא געוועהן ווי צו מִישְׁט; זיי האבען אַוועקגעווארפען אַללע געשעפטען און זיך נאר מֵכִין געוועהן צו דער גְאוּלָה. אויף שַׁבְּתַי צְבִי האבען זיי געקוקט ווי אויף אַ מֶלֶךְ, זיי פלעגען זיך בוקען פאר איהם און אַז ער איז אַרומגעגאנגען אין גאס און האט געזונגען „יְמִין ה׳ רוֹמֵמָה, יְמִין ה׳ עוֹשָׂה חָיִל" פלעגט מען זיך אָבְשְׁטעלען מיט יִרְאָה און פַּחַד, און עס האט זיך אויסגעוויזען אַז ניט היינט – מארגען הייסט ער זיך מֵכִין זיין צו געהען קיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. מען האט טאקי געקאנט דול ווערען, ווייל פון איין זייט האט מען געזעהען ווי פרומע יודען פאסטען גאנצע טאג און טהוען זיך אָן עִנּוּיִם קָשִׁים, כְּדֵי זיי זאָלען זיך אָבְּרֵיינִיגען פון זִינְד און זוכה זיין צו דערלעבען די יְשׁוּעָה, און פון דער אַנדערער זייט האבען זיך אומעדום אַרומגעדרעהט שַׁבְּתַי צְבִי׳ס חֶבְרָה־לייט און האבען געגעבען אָנצוהערען אַז די טירקישע מְלוּכָה אַלליין פערשטעהט אַז געגען ווילען פון׳ם רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם טאר זי ניט געהען. דאס האט קיינער ניט גע־וואוסט, אַז מיט די סמירנא׳ר בעאַמטע איז געוועהן אָבגערעדט פאר אַסך געלד זי זאל זיך ניט וויסענדיג מאכען. אַוודאי האט שַׁבְּתַי צְבִי געקאנט אויספיהרען וואס ער האט נאר געוואָלט און מען האט איהם בְּלִינְד געפאלגט. אַז דער אַלטער רב ר׳ אַהֲרֹן דע־לא פַּפָּא איז אַרויסגעטרעטען געגען שַׁבְּתַי צְבִי און האט איהם געוואָלט מַחֲרִים זיין, האט מען איהם באלד אָבגעזאגט פון רַבָּנוּת, און ער האט געמוזט עוֹקֵר זיין פון סמירנא. נאך ערגער האט מען זיך נוֹהֵג געוועהן מיט אַ גְבִיר ר׳ חַיִּים פֶּנְיַא: ער האט זיך געפּרוּווט רעדען עפּיס אַ וואָרט געגען שַׁבְּתַי צְבִי, איז מען אָנגעפאלען אויף זיין הויז און מען וואָלט געוועהן אַ תֵּל געמאכט פון זיין גאנץ פערמעגען, נאר זיין שטיקעל גליק איז געוועהן וואס דאס איז געשעהען פרייטאג פאר נאכט, ווען דער עוֹלָם דארף געהען אין שוּל אַריין און וואס דער חוֹטֵא אַלליין האט באלד אָנגע־הויבען שרייען אַז ער האט חֲרָטָה און וועט שוין מעהר ניט רעדען קיין איבּריגע ווערטער. אַזוֹי איז שַׁבְּתַי צְבִי געוואָרען אַללע מאל מעהר תַּקִּיף, און אַז ער האט אַ מאל אַ זאג געטהון אַז די גְאוּלָה האט נאך אַ שטארקען עִכּוּב דערפון, וואס עס פעהלט נאך די צאהל פון די נְפָשׁוֹת, וועלכע דארפען אויסגעלאזט ווערען, און האט געגעבען איין עֵצָה מען זאל ניבער חֲתוּנָה מאכען די קינדער, כְּדֵי עס זאל אונטערוואקסען אַ נייער דוֹר, האט מען איהם גאר ניט

נעוואלט איבערפראגען, מען האט געזעהען אז אזוי איז דער רצון פון גאטט, וואס ער ניט איבער דורך די ליפען פון זיין געליעבטען זוהן, און נאר אין סמירנא אליין האט מען חתונה געמאכט מעהר פון זיבען הונדערט קינדער, פון צעהן ביז צוועלף יאהר.

פון א נארישקייט ווערד די וועלט ניכער געוואהר ווי פון א חכמה: אין א צייט פון עטליכע חדשים האבען די יודען פון גאנץ קליין-אזיען געוואוסט, אז די גאולה האט זיך שוין אנגעהויבען און מען איז געווען מלא שמחה. שבתי צבי'ס לייב-מענש, שמואל פרימא, האט ניט געזשאלעוועט זיינע שאנע פאר-בען צו בעשרייבען דאס גרויסקייט פון משיח'ן און האט צושיקט בריעף אין אללע נאהענטע און ווייטע יודישע קהלות. א חוץ דעם האט זיך דער נייער נביא נתן בנימין הלוי און אויך שבתי רפאל און מתתיהו בלאך אוועקגעלאזט אויף דער וועלט און האבען מיט הייסע דרשות אונטערגעווארמט דעם עולם און דערוויייטערט יעדען ספק, וואס האט נאר געקאנט ביי עמיצען אין הארצען געבארען ווערען. אפילו קריסטען, אז זיי האבען בעמערקט די פרייד פון די יודען, האבען אנגעהויבען גלויבען אז עפיס טהוט זיך טאקי; א טהייל האבען חוזק געמאכט, נאר פיעל האבען ערנסטער געקוקט אויף דער זאך און האבען געדרונגען, אז א פאלק וואס לעבט שטאנדיג מיט נסים קאן אויך אויפגעריכט ווערען ניט אויף קיין נאטירליכען וועג. דער ענגלישער און האללאנדישער קאנסול האבען דערפון געמעלדעט קיין אייראפא, אין אללע גרעסטע האנדעלס-שטאדט האט מען אנגעהויבען רעדען וועגען דעם משיח פון סמירנא, און אזוי איז די גוטע בשורה אנגעקומען אויך צו די אייראפאישע יודען און אללע האבען זיך אנגעהאפט אין דעם. די קבלה האט דעמאלט אזוי פערדרעהט די קאפ פון אללע יודען אז עס איז נאר קיינעם ניט מעגליך געווען דערפון אראבצופירען. אומזיסט האט ר' יעקב ששפורטש פון האמבורג געשריגען געוואלד אויף דעם שווינדעל און האט צושיקט בריעף צו אללע יודישע קהלות פון אייראפא, אזיען און אפריקא, מען זאל זיך ניט לאזען אראבפיהרען פונ'ם וועג: קיינער האט איהם ניט געוואלט הערען, עפיס ווי א כשוף האט צוגענומען דעם שכל ביי די קלענסטע און אפילו געלערנטע און געבילדעטע יודען איז שווער גע-וועהן אבצוזבייסען פונ'ם געדאנק, אז באלד וועט מען זיי אללע צוריקפיהרען צו דער אלטער היים. בעזאנדערס האט זיך געטהון אין האמבורג און אמשטרדם: ספרדים און אשכנזים האבען זיך אויסגעמישט און אללע צוזאמען האבען נאר געטראכט ווי אזוי מען זאל זיך מכין זיין צו דער גאולה. א טהייל האבען זיך

געמאכט אלע טאג פורים; נאר פרומע האבען געטרויערט און געפאסט, כדי זיי זאלען שפעטער האבען מעהר שמחה אויף זייער חלק. מען האט אנגעהויבען דרוקען בעזונדערע סדורים מיט שבתי צבי'ס בילד, און די יודישע דרוקען זענען ניט אים שטאנד געוועהן ארויסצוגעבען אזוי פיעל סדורים ווי פיעל מען האט בעדארפט. אפילו שפינאזא, וואס איז געוועהן נאר דערווייטערט פון יודען, האט זיך ניט ערלויבט צו לאכען פון דער האפנונג וואס האט פלוצלונג בעלעבט אלע יודען פון דער גאנצער וועלט, און גראד אין אזא צייט ווען אין פיעל לאנדער האט מען זיי וועהר שלעכט בעהאנדעלט און מען האט נאר ניט גע־קאנט דענקען, אז מען וועט דערלאזען זיי זאלען פריי ווערען און צוריק בע־קומען א מלוכה. איינער פון זיינע גוטע פריינדע, א דייטשער געלעהרטער היינריך אלדענבורג, וואס האט אים יאהר 1665 געלעבט אין לאנדאן, האט אים געשריבען, אז דארט רעדט מען גאנץ שטארק וועגען יודישען משיח, וועניג מענשען גלויבען אין דעם, נאר א סך ווילען עס. דארויף האט איהם שפינאזא געענטפערט, אז קיין אונמעגליכע זאך איז עס ניט, אז דאס לעבען פון אנדערע פעלקער דארף נאר א ביסעל אנדערש ווערען און דעמאלט קאן גאטט ווייטער אויסקלויבען די יודען פאר זיין פאלק.

עס לאזט זיך נאר ניט בעשרייבען וואס עס האט זיך געטהון צווישען יודען, ווען זיי האבען בעקומען די ידיעה אז אין סמירנא האט זיך שוין בעוויזען משיח, און אז עס דארף נאר אוועקגעהען א קורצע צייט וועט ער צונויפ־נעהמען די פערוואגעלטע יודישע קינדער פון אלע עקען פון דער וועלט. אין לאנדאן האט מען זיך שוין אנגעהויבען וועטען אויף גרויסע סומע געלד, ווי דער שטייגער איז ביי די ענגלאנדער, אז ביז צוויי יאהר וועט שוין שבתי צבי געזאלבט ווערען אין ירושלים פאר קאניג. עס האבען זיך געפונען כשר'ע עדות, וואס האבען אליין בעגעגענט ערגיץ אויפ'ן ים א גרויס שיף פול מיט מענשען, וואס האבען גערעדט נאר לשון קדש, און אויף דער פאהן פון דעם שיף איז געוועהן אנגעשריבען „די צוועלף שבטים פון ישראל". אפילו אין אויניאן, וואו די יודען איז ניט געוועהן שלעכט, האבען זיי אלע געמאכט איין עק פון זייערע עסקים און עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען ארויס־פאהרען קיין ארץ ישראל. נאר מעהר ווי אומעדום האט זיך גערעשט אין האמבורג: דארט האבען די יודען איבערגעטראגען פון די שונאים גענוג צרות און אז גאטט האט זיי יא געהאלפען און זיי האבען דערלעבט די טהייערע צייט פון דער גאולה האבען זיי ניט געוואלט בעהאלטען זייער פרייד און

הָאבֶּען אוּמִיסְטֶען אַזוֹי גֶעזוּנְגֶען אוּנ גֶעשְׁפְּרוּנְגֶען, כְּדֵי דִי קְרִיסְטֶען זָאלֶען זִיךְ אָנְשְׁטוֹיסֶען אַז זֵיי טְרַייבֶּען קַיין קַאטָאוֶועס נִיט אוּנ אַז זֵיי שְׁטֶעהֶען שׁוֹין מִיט אֵיין פוּס אִין זֵייעֶר אֵייגֶען לַאנְד. דֶערְפַאר הָאט דִי שִׂמְחָה בֶּערוֹישְׁט אַלֶע הַאמְבּוּרְגֶער יוּדֶען, נָאר אָהן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד, פוּנ'ם בִּיטֶערְן אֶבְיוֹן בִּיז צוּם בְּכָבוֹד'ן גְבִיר, אוּנ אַז מֶען אִיז אַרַיינְגֶעגַאנְגֶען אִין אַ שׁוּל אוּנ מֶען הָאט דֶערְזֶעהֶען טַאנְצֶען אוּנ זִינְגֶען, מִיט אַ סֵפֶר תּוֹרָה אִין דִי הֶענְד אוּנ מִיט פְרוּמֶע הֲוָיוֹת אוֹיפְ'ן פָּנִים, אַזֶעלְכֶע יוּדֶען וִוי דֶער רַייכֶער עמַנוּאֵל טֶעקְסֵייִרָא אוּנ דֶער אַלְטֶער בֶּענְדִיטָא דֶע קַאשְׁטְרָא, וָואס אִיז אַלַאנְגֶע צַייט גֶעוֶועהן לַייבּ-דָאקְטָאר בַּיי דֶער קֶענִיגִין כְּרִיסְטִיאַנֶע. הָאט מֶען גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וִוי גְרוֹיס אוּנ הֵיילִיג דִי גְאוּלָה הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט בַּיי זֵיי אוּנ וָואס פַאר אַ פַייעֶר עֶס הָאט אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען יֶעדֶעס יוּדִישׁ הַאַרְץ.

וֶוען שַׁבְּתַי צְבִי זָאל אֲפִילוּ אַלֵיין נִיט גֶעוֶועהן זַיין קַיין שְׁווִינְדְלֶער, וָואלְט אִיהם נָאר דָאס גֶעטִימֶעל, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶעדְט, גֶעוֶועהן אַזוֹי וַוייט פֶערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ, אַז עֶר אַלֵיין זָאל זִיךְ אָנְבַּארֶען אוּנ מֵיינֶען אַז עֶר אִיז עֶפִּיס, אוּנ וֶוען עֶר הָאט נָאךְ דֶערְצוּ אַ פֶעסְטֶען חַארַאקְטֶער אוּנ פֶערְשְׁטֶעהט וִוי אַזוֹי זִיךְ צוּ בֶּעגֶעהֶען מִיט אַ גַאנְץ פָאלְק אוּנ עֶס הַאלְטֶען אִין דִי הֶענְד, וָואלְט נָאךְ אֶפְשָׁר גֶעקָאנְט אַרוֹיס אַ שְׁטִיקֶעל יְשׁוּעָה פַאר יוּדֶען. עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶעם כָּבוֹד, וָואס עֶר הָאט שׁוֹין דֶערְגְרֵייכְט, אוּנ וַוייטֶער הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ צוּ גֶעהֶען; דֶערְפַאר אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהֶען אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז אוֹיבּ דִי יוּדֶען אִיז בֶּעשֶׁערְט אוֹיסְגֶעלֶאזְט צוּ וֶוערֶען וֶועט שׁוֹין דִי גְאוּלָה קוּמֶען נָאךְ דֶעם אָנְהֵייבּ, וָואס עֶר הָאט גֶעמַאכְט, אוּנ עֶס וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ בְּלַייבֶּען בַּיי זֵיי דֶער מָשִׁיחַ. זַיינֶע טֶאנְצֶערְס אוּנ בַּיישְׁפִּיעלֶערְס הָאבֶּען אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט גֶעאַרְבַּייט שְׁמוּאֵל פְּרִימָא, וֶועלְכֶער אִיז, וִוי אַלֶע מְקוּבָּלִים, נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן פוּנ'ם שֻׁלְחָן עָרוּךְ אוּנ הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען מִיט דֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט אִיהם מְבַטֵּל צוּ זַיין. עֶר הָאט אַרוֹיפְגֶעפִיהְרְט שַׁבְּתַי צְבִי'ן דַארוֹיף, עֶר זָאל נִיט הֵייסֶען מֶעהר פַאסְטֶען אִים עֲשָׂרָה בְּטֵבֵת אוּנ הָאט אִין זַיין נָאהמֶען, צוּשִׁיקְט אוּמֶעדוּם אַ בֶּעפֶעהל וֶועגֶען דֶעם מִיט דֶעם דָאזִיגֶען לָשׁוֹן:

„גָאטְט'ס בְּכוֹר אוּנ בֶּן יָחִיד, שַׁבְּתַי צְבִי, דֶער מָשִׁיחַ פוּנ'ם פָאלְק יִשְׂרָאֵל, ווִינְשְׁט אַלֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער שָׁלוֹם! אַזוֹי וִוי אִיהר הָאט גֶעהַאט דִי זְכִיָה צוּ דֶערְלֶעבֶּען דֶעם גְרוֹיסֶען טָאג, וֶוען דָאס וָוארְט פוּן גָאטְט דוּרְךְ זַיינֶע הֵיילִיגֶע נְבִיאִים אִיז מְקוּיָם גֶעוָוארֶען, דַארְפְט אִיהר אַוֶועקְוַוארְפֶען אַייעֶר קְלָאגֶען אוּנ

אונ טְרוֹיעֶרְן אוּנ פוּן אַייעֶרֶע תַּעֲנִיתִים מוּזֶען וֶוערֶען יָמִים טוֹבִים. פְּרֶעהט אַייךְ מִיט גְּעזַאנְג אוּנ טַאנְץ. אוּנ דֶעם אֵיינְגֶעשְטֶעם טָאג, ווָאס אִיהר פְּלֶעגְט פַאסְטֶען אוּנ וויינֶען, זָאלְט אִיהר פֶערְבְּרֶענְגֶען מִיט שִׂמְחָה, ווייל אִיךְ בִּין גֶעקוּמֶען !"

אַזאַ בְּעפֶעהל הָאט אָנְגֶעמַאכְט נָאךְ מֶעהר רַעַשׁ אוּנ הָאט אַבִּיסֶעל גֶעעֶפֶענְט דִי אוֹיגֶען פוּן דִי פְרוּמֶע לוֹמְדִים וִוי ווָאלְטֶען זִיךְ אַרוּמְקוּקֶען וואו זֵיי הַאלְטֶען אִין חֶשְׁבּוֹן. אוּנ וִוי הָאבֶּען אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט ווָאס צוּ טְהוּן. וִוי הָאבֶּען טַאקֶי גֶעגְלוֹיבְּט אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז מָשִׁיחַ, נָאר אֲפִילוּ וֶוען מָשִׁיחַ אַלֵיין הֵייסְט אִבֶּערְטְרֶעטֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט אוּנ עוֹבֵר זַיין אוֹיף דִינִים אוּנ מִנְהָגִים טָאר מֶען אִיהם נִיט פָאלְגֶען. קֵיין זַאךְ הָאט זֵיי בִּיז אַהֶער נִיט גֶעאַרְגֶערְט, עֶס אִיז זֵיי נִיט קָשֶׁה גֶעוֶועזֶען, ווָאס אוֹיף פִיעל פַּאפִּיעֶרֶען הָאט זִיךְ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען ״אִיךְ, דֶער הַאר, אַייֶער גָאט״, ווָאס עֶר הָאט אָנְגֶעוֶוענְדֶעט אוֹיף זִיךְ דִי ווערְטֶער פוּן שִׁיר הַשִּׁירִים: ״דְּמֵה לְךָ דוֹדִי לִצְבִי״ אוּנ דֶערְפוּן גֶעדְרוּנְגֶען אַז עֶר אִיז גְלַייךְ צוּ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. בַּיי אַזֶעלְכֶע זַאכֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט. נָאר אַז עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מְבַטֵּל זַיין דִינִים אוּנ מִנְהָגִים הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעווָאלְט שְׁווַייגֶען, אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען מְסוּפָּק וֶוערֶען וֶועגֶען דִי הֵיילִיגְקַייט פוּן זַיין שְׁלִיחוּת. אַזוֹי הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט בֶּעקוּמֶען גֶעגְנֶער אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס וֶועגֶען גֶעגֶען אִיהם אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען דִי רַבָּנִים, ווָאס זֵיי אִיז גֶעוֶועזֶען נָאךְ אַגְרָאסֶערֶע חֲשִׁיבוּת אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעקָאנְט רֶעכְטֶען אַז דִי אֵיינֶגֶע קְהִלָּה, ווָאס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען אַזוֹי שְׁטַארְק זִי בֶּעפֶעסְטִיגְט, זָאל זֵיי ווַארְפֶען אַזאַ שְׁוֶוערֶען שְׁפִּין.

דֶערְווַייל הָאט זִיךְ דָאס גְלִיק, שׁוֹין אוֹיף דִי עֶרְשְׁטֶע שְׁרִיט, אָפְּגֶעטְרֶעהְט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. וִוי דִי פָּאלִיצֵיי פוּן תּוּרְקַייָא אִיז נִיט גֶעוֶועזֶען אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט אוּנ הָאט נִיט גֶעזוּכְט צוּ פֶערְהַאלְטֶען אַלְדִינְג ווָאס עֶס אִיז דָארְט פָארְגֶעגַאנְגֶען, הָאט דֶער סוֹד גֶעמוּזְט אַרוֹיס, אוּנ אַז מֶען אִיז אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל גֶעווָאר גֶעוָוארֶען פוּן שַׁבְּתַי צְבִי׳ס דְבָרִים, הָאט אִיהם דִי מְלוּכָה גֶעהֵייסֶען קוּמֶען אַהִין. קֵיין גְרֵייסֶע הַכָּנוֹת הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעלָאזְט מַאכֶען אוּנ אִין דְרַיי טָאג הָאט עֶר זִיךְ גֶעמוּזְט זֶעצֶען אוֹיפֶן שִׁיף. מִיט אִיהם אִיז מִיטְגֶעפָאהְרֶען זַיין עֶרְשְׁטֶער יוֹצֵא אוּנ נָאךְ אַגַאנְצֶע חֶבְרָה פוּן הֵיימִישֶׁע גוּטֶע פְרַיינְד, נָאר פָארְן עוֹלָם הָאט עֶס גֶעהֵייסֶען אַז מֶען הוֹיבְּט שׁוֹין אָן עֶפֶּעס צוּ טְהוּן, ווייל דָאס יָאהר 1666 אִיז שׁוֹין גֶעוֶועזֶען נָאר נָאהֶענְט. אוֹיפֶן ווֶעג אִיז גֶעוֶועזֶען אַגְרוֹיסֶער שְׁטוּרְמְווִינְד אוּנ דָאס שִׁיף אִיז שִׁיעֶר נִיט אוּנְטֶערְגֶעגַאנְגֶען: שַׁבְּתַי צְבִי הָאט

דֶערְוַוייל בֶּעוִויזֶען נַייֶע מוֹפְתִים, דִי וִוילְדֶע חְוַואלְיֶעס פוּנ׳ם יַם הָאבֶּען פַאר אִיהם גֶעמוּזְט אַיינְבֵּייגֶען דֶעם קָאפּ, אוּנ זַיינֶע מְקוּרָבִים הָאבֶּען שׁוֹין גֶעהַאט צוּ דֶערְצֶעהלֶען גַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת: וִוי דֶער מָשִׁיחַ הָאט זֵיי אָבְּגֶערַאטֶעוֶועט פוּן אַ סַכָּנָה. פְרַייטָאג אִיז עֶר אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל; דִי פָּאלִיצְיָע אִיז אִיהם אַקֶעגֶענְגֶעפָאהרֶען אוּנ מֶען הָאט אִיהם בַּאלְד גֶעקָאוֶועט אִין קֶעטֶען, נָאר אַזוֹי וִוי דֶער שַׁבָּת הָאט זִיךְ שׁוֹין אָנְגֶערוּקְט הָאט מֶען אִיהם גֶעלָאזְט זִיךְ אָבְּשְׁטֶעלֶען אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, נִיט וַוייט פוּן דֶער הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט. זוּנְטָאג הָאט מֶען אִיהם בֶּערַאפְט אַרַיינְבְּרֶענְגֶען אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, אוּנ חָאטְשׁ זַיינֶע מַאֲמִינִים הָאבֶּען זִיךְ גִיט גֶערִיכְט אוֹיף אַזַא אוּמְגְלִיק, אַז זֵיי זָאלֶען מוּזֶען זֵייעֶר מָשִׁיחַ זֶעהֶען גֶעפַאנְגֶען, זֶענֶען זֵיי טוֹיזֶענְדֶערְוַוייז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען צוּם שִׁיף, מִיט זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ גֶעגַאנְגֶען אַ סַךְ טִירְקֶען אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיס אִיבֶּערְגֶעלוֹיף. אֵיינֶער פוּן דִי טִירְקִישֶׁע אָפִיצִיעֶרֶען הָאט אִיהם מְקַבֵּל פָּנִים גֶעוֶועהן מִיט גוּטֶע עֶטְלִיכֶע פֶּאטְשׁ, אוּנ דֶער גְרוֹיסֶער שַׁבְּתַי צְבִי, וָואס הָאט גֶעוָואלְט גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען אַ גַאנְץ פָאלְק אוּנ זֵיי אוּמְקֶעהרֶען דִי פְרַייהֵייט, הָאט בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז עֶר אִיז נָאר אַ קְלֵיין מֶענְשֶׁעלֶע: עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַ רַחְמָנוּת־פָּנִים, אַזוֹי וִוי אֵיינֶער בֶּעט זִיךְ בַּיי יֶענֶעם מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְהֶערֶען שְׁלָאגֶען, אוּנ הָאט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען וִוי אַזוֹי אָבְּצוּהִיטֶען זַיין כָּבוֹד אוֹיף אֵיין עֶדְלֶערֶער אַרְט. אַז מֶען הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ גֶעבְּרַאכְט צוּם גוּבֶּערְנַאטָאר מוּסְטַאפַא־פַּאשַׁא אִיז עֶר גָאר בַּיי זִיךְ אַרָאבְּגֶעפַאלֶען: עֶר הָאט אִין גַאנְצֶען זִיךְ אָבְּגֶעלֵייגֶענְט אוּנ הָאט גֶעשְׁוָוארֶען אַז עֶר הָאט גָאר קֵיין מָאל אִין מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעהַאט זִיךְ אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ, אַז עֶר אִיז מֶעהר נִיט וִוי אַ רַב, וָואס פָאהְרְט אַרוּם אוֹיף דֶער וֶועלְט צוּנוֹיפְנֶעהמֶען נְדָבוֹת פַאר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אַז עֶר אִיז נִיט שׁוּלְדִיג אִין דֶעם וָואס דִי יוּדֶען הַאלְטֶען אַזוֹי פוּן אִיהם אוּנ לוֹיפֶען אִיהם נָאךְ. מוּסְטַאפַא הָאט מִן הַסְתָּם נִיט גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף זַיינֶע רֶעד אוּנ הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען אַיינְזֶעצֶען. שַׁבְּתַי צְבִי׳ס חֶבְרָה־לַייט זֶענֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט שְׁטִיל גֶעבְּלִיבֶּען אוּנ הָאבֶּען נָאךְ מֶעהר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוּנ־טֶערְצוּהִיצֶען דִי קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאלֶער יוּדֶען, זֵיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ זָאלֶען נִיט מֵיינֶען אַז פוּן דֶער גְאוּלָה וֶועט גָאר גִיט אַרוֹיסְקוּמֶען. זֵיי הָאבֶּען פֶערְקֶעהרְט, גֶעדְרוּנְגֶען אַז שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אַלֵיין אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען דִי יְסוּרִים, וַוייל אָהן דֶעם קָאן נִיט קוּמֶען דִי יְשׁוּעָה. דֶערְצוּ הָאט זִיךְ נָאךְ גֶעפוּנֶען אַ מְשׁוּנֶע׳נֶער טִירְקִישֶׁער גַייסְטְלִיכֶער, וָואס אִיז אַרוּמְגֶעלָאפֶען אִין דִי גַאסֶען אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶער יוּדִישֶׁער מָשִׁיחַ אִיז גֶעקוּמֶען. דָאס הָאט גֶעפִירְט

דֶערצוּ, וָואס טוֹיזֶענְדֶער מֶענְשֶׁען, יוּדֶען אוּנ טִירְקֶען פְלֶעגֶען אַללֶע טָאג שְׁטֶעהֶען פַאר דִי פֶענְסְטֶער פוּן דֶער תְּפִיסָה אוּנ וַוארְטֶען בִּיז שַׁבְּתַי צְבִי הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעקוּקְט, וַוייל יֶעדֶער הָאט אִיהם גֶעוָואלְט אָנְקוּקֶען אוּנ הָאטְשׁ פוּן דֶערְוַוייטֶענְס בֶּעקוּמֶען זַיין בְּרָכָה. אָפְט פְלֶעגֶען זִיךְ וֶוענְדֶען צוּ אִיהם רַייכֶע טִירְקִישֶׁע סוֹחֲרִים, וָואס הָאבֶען גֶעהַאט עֶפִּים אַמִשְׁפָּט מִיט יוּדֶען, אוּנ אֵיין וָוארְט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן מֶען זָאל אִיהם פָאלְגֶען אוּנ עֶר זָאל אוֹיסְגְלַייכֶען בֵּיידֶע צְדָדִים. שְׁמוּאֵל פְּרִימָא הָאט פוּן זַיין זַייט יֶעדֶער וַואךְ צוּלֶענְט אוֹיף טוֹיזֶענְד טֶעלֶער אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ מֶעהר צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ הָאבֶּען עֶס גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בֶּעזוּנְדֶער מוֹפֵת וָואס דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה הָאט אִיהם בַּאלְד נִיט גֶעטֵייטְט. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ דִי טִירְקַיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רִיכְטֶען אוֹיף אַמִלְחָמָה אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט מוֹרָא גֶעהַאט אִיבֶּערְצוּלָאזֶען שַׁבְּתַי צְבִי אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט אָנְמַאכֶען קֵיין מְרִידָה. דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער אַחְמֶד קֶעפְּרִילִי הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען אִיבֶּערְפִירֶען אִין אַ פֶעסְטוּנְג קָאסְטִיַא, בַּיי דִי דַארְדַאנֶעלֶען, דָארְט אִיז אִיהם בֶּעסֶער גֶעוֶועהן, וַוייל אַללֶע זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען גֶעקָאנְט אַהִין פְרַיי קוּמֶען אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זַיי דִי דָאזִיגֶע פֶעסְטוּנְג גֶערוּפֶען מִגְדַל עֹז.

דִי נַייעֶ תְּפִיסָה אִיז פַאר שַׁבְּתַי צְבִי גֶעוָוארֶען אַקֶענִיגְלִיכֶער פַּאלַאץ אוּנ עֶר הָאט וַוייטֶער אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דֶעם קָאפּ. מֶען הָאט אִיהם אָבְּגֶעשִׁיקְט מִיט גֶעלְד פוּן אַללֶע זַייטֶען, אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע בְּרִידֶער פוּן סְמִירְנָא אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט גַאנְצֶע אוֹצְרוֹת אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פִירֶען פָּשׁוּט וִוי אַמֶלֶךְ, בֶּעזָאנְדֶערְס אַז עֶר הָאט גֶעהַאט בַּיי דֶער זַייט זַיין וַוייבּ שָׂרָה אוּנ זִי הָאט מִיט אִיהרֶע חֵנְדְלֶעךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דֶעם עוֹלָם נָאךְ מֶעהר וִוי שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיינֶע מוֹפְתִים. פוּנְקְט אִים עֶרֶב פֶּסַח הָאט מֶען אִיהם אִיבֶּערְגֶעפִירְט קֵיין קָאסְטִיַא אוּנ עֶר הָאט אַלֵיין גֶעקוֹילֶעט אַלָאמֶעלֶע פַאר אַקָרְבַּן פֶּסַח אוּנ הָאט עֶס מִיט אַללֶע זַיינֶע מְקוּרָבִים, גֶעגֶעסֶען אִין גַאנְצֶען אָהן בְּדִיקָה, כְּדֵי צוּ וַוייזֶען אַז עֶר אִיז מְבַטֵּל אַללֶע דִינִים פוּן שְׁחִיטָה. פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען פָאהרֶען צוּ אִיהם. פַאר'ן אוֹיפְזֶעהֶער פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג אִיז דָאס גֶעוֶועהן זֶעהר אַוָואהל גֶעשֶׁעפְט, וַוייל יֶעדֶער גַאסְט פְלֶעגְט אִיהם גוּט בֶּעצָאהלֶען, דִי שִׁיפֶער הָאבֶּען אוֹיךְ פֶערְדִיעֶנְט דֶערְבַּיי אוּנ פוּן גַאנְץ פְרִיה בִּיז שְׁפֶּעט אִין דֶער נַאכְט הָאבֶּען זַיי נָאר גֶעפִירְט מֶענְשֶׁען אַהִין אוּנ דָאס גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט גֶעהַאט פַּרְנָסָה צוּ לִיעבּ דֶעם גֶעפַאנְגֶענֶעם יוּדִישֶׁען קָאנִיג·

שַׁבְּתַי צְבִי אִיז מַאקִי יֶעדֶען טָאג גֶעוָוארֶען בַּיי זִיךְ שְׁטַארְקֶער אוּנ, אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען אַז דִי וֶועלְט לָאזְט זִיךְ פָאְרט נַארֶען הָאט עֶר וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען אַז דָאס נַארִישְׁקֵייט וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען. דִי לֶעצְטֶע מָרָה שְׁחוֹרָה אִיז אַוֶועק, עֶר הָאט גָאר פֶערְגֶעסֶען, אַז וִוי גוּט אִיהם אִיז – אִיז עֶר דָאךְ נִיט מֶעהר וִוי אַ גֶעפַאנְגֶענֶער, עֶר הָאט אַלֵיין אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ גְרוֹיס צוּ הַאלְטֶען, שְׁפִּיעלֶען דִי רָאלֶע פוּן אַ מֶלֶךְ אוּנ מִיט גַאֲוָה וַוייזֶען דֶעם עוֹלָם, אַז זַיין גֶעפַאנְגֶענְשַׁאפְט אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער שְׁרִיט צוּ דֶער פְרַייהַייט פוּנ׳ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. זַיין נָאהמֶען אִיז דֶערְוַוייל נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען אִין אֵייְרָאפַּא; אֵיין ר׳ יַעֲקֹב שַׁשְׁפּוֹרְטַשׁ הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט קָאלְיֶע מַאכֶען, חָאטְשׁ עֶר הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייֶען אוּנ רַאטְהֶען מֶען זָאל זִיךְ נִיט לָאזֶען פֶערְפִירֶען; אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאבֶּען גֶעקוּקְט אוֹיף אַמְשְׁטֶערְדַם, אוּנ אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דָארְט זֶענֶען דִי בֶּעסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי הָאט מֶען אִין לִיוָוארְנָא אוּנ הַאמְבּוּרְג נִיט גֶערֶעדְט קֵיין וָוארְט, מֶען הָאט אַוֶועקְגֶעלֶעגְט אַלֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ מֶען הָאט גֶעוַוארְט אוֹיף נִסִּים פוּן דֶעם נַייֶעם מָשִׁיחַ. שַׁבְּתַי צְבִי׳ס חֶבְרָה־לַייט פְלֶעגֶען זֵיי אַלֶע מָאל דֶערְוַוארְמֶען מִיט בְּרִיעף אוּנ זֵיי טְרֶאסְטֶען אִין זַיין נָאהמֶען מִיט דֶער הָאפְנוּנְג, אַז נָאךְ צְוֵויי יָאהר הָאט מֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען צוּ מוּטְשֶׁען. אַזֶעלְכֶע בְּרִיעף הָאבֶּען אוּמֶעדוּם גֶעשְׁטַארְקְט דֶעם עוֹלָם. זַייעֶר אֱמוּנָה אִין שַׁבְּתַי צְבִי אִיז גֶעוָוארֶען נָאךְ פֶעסְטֶער, אוּנ וֶוען אֵיינֶער הָאט אֲפִילוּ אַ מָאל גֶעוָואלְט עֶפִּיס אָנְהוֹיבֶּען נָאכְקְלֶערֶען אוּנ נָאכְפָארְשֶׁען הָאט מֶען אִיהם פָּשׁוּט נִיט גֶעלָאזְט אֶפְנֶען קֵיין מוֹיל. אִין וֶוענֶעדִיג אִיז אַ מָאל אִים שַׁבָּת אַרוֹיס אַ קְרִיעג צְווִישֶׁען שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אוּנ זֵייעֶרֶע נֶעגְנֶער אוּנ עֶס אִיז שְׁיֶער נִיט גֶעקוּמֶען צוּ בְּלוּט פֶערְגִיעסֶען. אַז מֶען הָאט זִיךְ דֶערְנָאךְ אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי שַׁבְּתַי צְבִי וִוי אַזוֹי מֶען זָאל זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט דִי כּוֹפְרִים, וָואס לֵייקֶענֶען אִין אִיהם, הָאט עֶר גֶעעֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף, אַז אֲפִילוּ אִים שַׁבָּת אִיז אַ מִצְוָה זֵיי צוּ דֶערְהַרְגֶענֶען, אוּנ דֶערְמִיט אַלֵיין קָאן מֶען זִיךְ פֶערְדִיענֶען עוֹלָם הַבָּא. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט שַׁבְּתַי צְבִי אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אָנְגֶעהוֹיבֶּען גֶעהֶען מִיט תְּקִיפוּת; עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה לָאזְט אִיהם לוֹיפֶען, הָאט עֶר עֶס אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין דֶעם וָואס מֶען הָאט פַאר אִיהם מוֹרָא אוּנ מֶען פִיהלְט אַז עֶר הָאט עֶפִּיס אַ כֹּחַ. אַוַדַאי הָאט עֶר גֶעקָאנְט זַיין קְרַאפְט פְּרִיוֶוען נָאר אוֹיף יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, אוּנ קוֹדֶם כָּל הָאט עֶר מְבַטֵּל גֶעוֶועהן דֶעם תַּעֲנִית פוּן שִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען אִים תִּשְׁעָה בְּאָב, אִין זַיין גֶעבּוּרְטְס־טָאג, מַאכֶען אַ יוֹם טוֹב, זָאגֶען הַלֵּל, זִינְגֶען אוּנ שְׁפִּיעלֶען, עֶסֶען אוּנ טְרִינְקֶען אוּנ

זיך אָנְטְהוּן אַלֶע תַּעֲנוּגִים. עֶר הָאט גֶעהַאט כְּדֵעָה מִיט דֶער צֵייט אַיינְצוּפִיהרֶען נָאר אַנְדֶערֶע יָמִים טוֹבִים אוּנ אֲפִילוּ יוֹם כִּפּוּר מְבַטֵּל זַיין, נָאר פְּלוֹצְלוּנְג הָאט זיך גֶעמַאכְט אַיין אִיבֶּערְשְׁלָאג, וָואס הָאט צוּדְרֶעהט זַיין נַאנְצֶען פְּלַאן.

צְווִישֶׁען דִי טוֹיזֶענְדֶער אוֹרְחִים, וָואס פְּלֶעגֶען כִּמְעַט יֶעדֶען טָאג קוּמֶען פוּן וַוייט אוּנ נָאהֶענְט מְקַבֵּל פָּנִים זַיין שַׁבְּתַי צְבִי, הָאבֶּען זיך גֶעפוּנֶען צְווֵיי לוֹמְדִים פוּן פּוֹלִין, וָואס דִי לֶעמְבֶּערְגֶער רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קֵיין קָאסְטִיַא זֵיי זָאלֶען מִיט זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע אוֹיגֶען בֶּעטְרַאכְטֶען וָואס דָארְט גֶעהט פָאר. פוּן זֵיי אִיז שַׁבְּתַי גֶעוָואר גֶעוָוארֶען, אַז אִין פּוֹלִין דְרֶעהט זיך אַרוּם אַ נָבִיא, נְחֶמְיָה כֹּהֵן, וָואס שְׁרַייט אוֹיךְ אַז דִי גְאוּלָה וֶועט בַּאלְד קוּמֶען, נָאר עֶר דְרִינְגְט, אַז נִיט שַׁבְּתַי צְבִי אִיז דֶער מָשִׁיחַ. מִיט שְׁטָאלְץ הָאט דָאס אוֹיסְגֶעהֶערְט שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ אַז דִי פּוֹלִישֶׁע לוֹמְדִים הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַהֵיים פָאהרֶען הָאט עֶר זֵיי אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל אִיהם בַּאלְד שִׁיקֶען נְחֶמְיָה'ן. דֶער פּוֹלִישֶׁער נָבִיא הָאט זיך נִיט גֶעלָאזְט לַאנְג בֶּעטֶען אוּנ אִיז גֶעקוּמֶען קֵיין קָאסְטִיַא, אוּנ הָאט'ש שַׁבְּתַי צְבִי הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט כָּבוֹד אוּנ הָאט זיך מִיט אִיהם עֶטְלִיכֶע שָׁעָה כְּסֵדֶר אוֹיסְגֶעטַעֲנָה'ט, אִיז נְחֶמְיָה פָארְט גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זַיין מֵיינוּנְג, אַז נִיט שַׁבְּתַי צְבִי וֶועט בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען. קֵיין אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער מֶענְשׁ אִיז נְחֶמְיָה כֹּהֵן, וִוי עֶס שַׁיינְט, נִיט גֶעוֶועהן, עֶר הָאט זַיין דֵעָה פְרַיי אַרוֹיסְגֶעזָאגְט פַאר אַלֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, זֵיי הָאט עֶס נוּט פֶערְדְרָאסֶען אוּנ עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִיהם טֵייטְטֶען שְׁטִילֶערְהֵייד. נְחֶמְיָה כֹּהֵן הָאט זיך אָבֶּער אָנְגֶעשְׁטוֹיסֶען אִין וָואס פַאר אַ סַכָּנָה עֶר אִיז אוּנ הָאט זיך בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגַנְבֶ'ט פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג; עֶר אִיז אַוֶועק קֵיין אַדְרִיאַנָאפָאל צוּם גוּבֶּערְנַאטָאר מוּסְטַאפַא, דָארְט הָאט עֶר אָנְגֶענוּמֶען דִי מַחְמַדַנִישֶׁע אֱמוּנָה, אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַלְדִינְג, וָואס עֶס טְהוּט זיך אִין קָאסְטִיַא אוּנ וִוי שַׁבְּתַי צְבִי וִויל זיך בֶּענוּצֶען דֶערְמִיט וָואס דִי טִירְקִישֶׁע מְלוּכָה וַוייסְט נִיט דֶעם אֱמֶת, אוּנ וֶועט סוֹף כָּל סוֹף אָנְרֶעדֶען דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען מַאכֶען אַ מְרִידָה. דֶערְבַּיי הָאט עֶר אוֹיךְ גֶעמַסֶערְט דֶעם אוֹיפְזֶעהֶער פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג, וֶועלְכֶער הָאט זיך גֶעמַאכְט אַ גַאנְצֶע פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס עֶר לָאזְט שַׁבְּתַי צְבִי זיך פִיהרֶען וִויא אַ קֶענִיג. דֶער גוּבֶּערְנַאטָאר הָאט עֶס בַּאלְד מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן דֶעם סוּלְטַאן מַחְמֶד דֶעם פִירְטֶען, אוּנ עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַיין אֲסִיפָה פוּן אַלֶע מִינִיסְטָארֶען מֶען זָאל זיך אֵיין עֵצָה הַאלְטֶען וָואס מֶען זָאל טְהוּן מִיט שַׁבְּתַי צְבִי. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי זֵיי אַלֶע, אַז אוּמְבְּרֶענְגֶען אִיהם טָאר מֶען נִיט, וַוייל טִירְקֶען הָאבֶּען אוֹיךְ פוּן אִיהם גֶעהַאלְטֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען מוֹרָא גֶעהַאט עֶס זָאל נָאךְ זַיין טוֹיט נִיט

חָערֶען אַבֶּעזוּנדֶער סֶעקְטֶע טַאקִי צְווִישֶׁען דִי טִירְקֶען אַלֵיין. אַנַייסְטְלִיכֶער הָאט אֵיין עֵצָה גֶעגֶעבֶּען, אַז דָאס גְלַייכְסְטֶע וָואלְט גֶעוֶועהן מֶען זָאל שַׁבְּתַי צְבִי אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען דַארוּיף עֶר זָאל צוּשְׁטֶעהֶען צוּם מַחְמַדַנִישֶׁען גְלוֹיבֶּען. דָאס אִיז גֶעפֶאלֶען אוּנ מֶען הָאט בֶּעשְׁלָאסֶען אַז דֶעם סוּלְטַאן'ס לַייבּ-דָאקְטָאר דִידוֹן, אוֹיךְ אַגֶעוֶועזֶענֶער יוּד, זָאל אוֹיף זִיךְ נֶעהמֶען דִי שְׁוֶוערֶע אַרְבַּייט אָבְּצוּרֶעדֶען שַׁבְּתַי צְבִי פוּן זַיין אֱמוּנָה. אַזוֹי הָאט מֶען טַאקִי גֶעטְהוּן: פְּלוּצְלוּנְג אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אַבֶּעפֶעהל, מֶען זָאל שַׁבְּתַי צְבִי אַרַיינְבְּרֶענְגֶען קַיין אַדְרִיאַנָאפָּאל; דָארְט הָאט דֶער דָאקְטָאר דִידוֹן אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען צוּ גֶעבֶּען וָואס פַאר אַשְׁוֶוערֶע שְׁטְרָאף אִיהם עֶרְוַוארְטֶעט וָוען עֶר וֶועט דֶעם סוּלְטַאן נִיט אִיבֶּערְבֶּעטֶען אוּנ שְׁטִילֶען זַיין צָארְן דֶערְמִיט, וָואס עֶר וֶועט וֶוערֶען, מַהְמַדַ'נֶער. אַלֶע הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז אַזַא זַאךְ וֶועט דֶעם דָאקְטָאר דִידוֹן נִיט אַזוֹי גְרִינְג אָנְקוּמֶען, צוּם סוֹף הָאט עֶר דַוְקָא מִיט שַׁבְּתַי צְבִי נִיט בֶּעדַארְפְט לַאנְג אַרְבַּייטֶען; דֶער „יוּדִישֶׁער קֶענִיג" הָאט בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען זַיין גְלוֹיבֶּען אוּנ, אַז דֶער סוּלְטַאן הָאט אִיהם פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען מִיט אַנַייעֶם נָאהמֶען מַחְמֶד עֶפֶענְדִי, אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ גֶעגֶעבֶּען בַּיי זִיךְ אִין הוֹיף אַשְׁטֶעלֶע מִיט אַשֶׁאן גֶעהַאלְט, אִיז עֶר זֶעהר צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן. דָאס אֵיינֶענֶע הָאט אוֹיךְ גֶעטְהוּן זַיין וַוייבּ שָׂרָה, וָואס הָאט אָנְגֶענוּמֶען דֶעם נָאהמֶען פַאטְמַא קַדִין אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען דִי עֶרְשְׁטֶע חֲשׁוּבָה בַּיי דֶער סוּלְטַאנִין, וֶועלְכֶע הָאט זִי אָבְּגֶעשִׁיט מִיט טְהַייעֶרֶע מַתָּנוֹת. קוּקֶענְדִיג אוֹיף שַׁבְּתַי צְבִי, הָאבֶּען פִיעל פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים אוֹיךְ אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּנ'ם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ פוּנְקְט אִין דֶער אֵיינֶענֶער צַייט וָוען אִין גַאנְץ אֵייראָפַּא הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף אַיְשׁוּעָה אוּנ אִין אַמְשְׁטֶרְדַם הָאט דֶער גֶעלֶעהְרְטֶער רַב, דֶער דָאקְטָאר בִּנְיָמִין מוּסְפִיַא, צוּנוֹיפְגֶערוּפֶען דִי גַאנְצֶע קְהִלָּה מֶען זָאל זִיךְ אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אוֹיף אַדַאנְק-בְּרִיעף צוּ שַׁבְּתַי צְבִי, הָאט דֶער „יוּדִישֶׁער קֶענִיג" גֶעהַאט דִי הָעזָה צוּצוּשִׁיקֶען זַיינֶע בְּרִידֶער קַיין סְמִירְנָא אַבְּרִיעף אוּנ זֵיי שְׁרַייבֶּען אַז „גָאטט הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַמַחְמַדַנֶער, עֶר הָאט אַזוֹי גֶעהֵייסֶען אוּנ אַזוֹי הָאט עֶס גֶעמוּזְט גֶעשֶׁעהֶען".

מֶען קֶאן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען דִי לַאגֶע פוּן דִי טִירְקִישֶׁע יוּדֶען, וָוען צוּ זֵיי אִיז פְרִיהֶר פַאר אַלֶע אָנְגֶעקוּמֶען דִי שֶׁענְדְלִיכֶע יְדִיעָה וֶועגֶען שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ עֶס אִיז שׁוֹין מֶעהר בַּיי קֵיינֶעם קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן, אַז „מָשִׁיחַ'ן הָאט גָאטט גֶעמַאכְט פַאר אַטָארְק". פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען אוֹיף זֵיי גֶעטַייטְ מִיט דִי פִינְגֶער אוּנ מֶען הָאט חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן זֵיי. דֶערְצוּ הָאט זֵיי טַאקִי דִי טִירְקִישֶׁע

מְלוּכָה נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין, וָואס זַיי הָאבֶּען זִיךְ נָאר עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאפֶען, אַז אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וָועט נָאךְ אַמָאל זַיין זַייעֶרְס. דֶער סוּלְטַאן הָאט זִיךְ שְׁטַארְק גֶעוָואלְט נוֹקֵם זַיין אוּנ הָאט גֶערֶעכֶענְט אַ תֵּל צוּ מַאכֶען פוּן אַללֶע יוּדֶען אִין טִירְקַיי אוּנ זַייעֶרֶע קִינְדֶער בִּיז זִיבֶּען יָאהר מִיט גֶעוַואלְד אָבְּרַייסֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט. מֶען הָאט אִיהם אָבֶּער דֶערְפוּן אָבְּגֶעשְׁלָאגֶען אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעוָואלְט זַיין כַּעַס אוֹיסְלָאזֶען הָאט'שׁ צוּ דִי רַבָּנִים אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען הַרְגֶ'נֶ'ען פוּנְפְצִיג פוּן זַיי דֶערְפַאר, וָואס זַיי הָאבֶּען צוּגֶעלָאזְט דָאס פָאלְק זָאל זִיךְ פֶערְדְרֶעהֶען דִי קָאפּ מִיט פוּסְטֶע חֲלוֹמוֹת, הָאט מֶען אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז עֶס אִיז נִיט רֶעכְט, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען מֶעהר נִיט אָבְּגֶעקוּמֶען נָאר מִיט שְׁרֶעק. צְווִישֶׁען זַיי אַללֵיין אִיז אָבֶּער גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְק גֶעטִימֶעל, אֵיינֶער הָאט אוֹיפ'ן אַנְדֶערֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט דִי שׁוּלְד, אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס זֶענֶען מִיט'ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער גֶעוָועהן. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוֹרָא הָאבֶּען אַז עֶס זָאל פָּשׁוּט נִיט זַיין קֵיין הֲרִינוֹת אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרוֹיסְלָאזֶען אַ בֶּעפֶעהל, אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ נִיט דֶערְוָואגֶען הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט אַ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק אוּנ וָוער עֶס וָועט דַארוֹיף עוֹבֵר זַיין זָאל מֶען אִיהם אַריינְלֶעגֶען אִין חֵרֶם.

אַזַא שְׁרִיט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי הָאט שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, בֶּעדַארְפְט אָנְלֶערְנֶען דִי מְקוּבָּלִים זַיי זָאלֶען זִיךְ נִיט אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע חֲלוֹמוֹת, צוּם סוֹף אִיז דֶער דָאזִיגֶער קְלַאפּ אוֹיךְ גֶעוָועהן אַ פֶערְפַאלֶענֶער, אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען זִיךְ בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט אָבְּזָאגֶען פוּן זַייעֶרֶע הָאפְנוּנְגֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט נָאר אַ וואוּנְדֶערְבַּארֶען תֵּרוּץ, אַז דָאס אִיז נָאר דֶער גוּף פוּן שַׁבְּתַי צְבִי גֶעוָוארֶען אַ טֶערְק, עֶר אַללֵיין אָבֶּער אִיז אַרוֹיף אִין הִימֶעל, אָדֶער עֶר אִיז אַוֶועק צוּ דִי עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים אוּנ מוּז אִיבֶּערְוַוארְטֶען אַ שְׁטִיקֶעל צַייט בִּיז דֶער דוֹר וָועט וָוערְטְה זַיין אוֹיסְגֶעלֵייזְט צוּ וָוערֶען. וָוער שְׁמִיעסְט שַׁבְּתַי צְבִי'ס נָאהֶענְטֶע מְחוּתָּנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעמַאכְט פוּן דֶער גְאוּלָה זֶעהר אַ וואוֹהְלֶען מַעֲמָד פַּרְנָסָה, ווִי שְׁמוּאֵל פְּרִימָא, יַעֲקֹב פַאלְיַאנִי אוּנ יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל דוּהַאן, זַיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאפְט נָאךְ מֶעהר שְׁרַייעֶן אוּנ קְלַאפֶּען. זַיי הָאבֶּען גֶעטַעֲנָה'ט אַז דִי סוֹדוֹת פוּנ'ם מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ אִיז שְׁוָוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען אוּנ מֶען טָאר נָאר נִיט זִינְדִיגֶען מִיט דִי רֶעד אוּנ עֶפִּיס נָאכְקְלֶערֶען; אוּנ אַז עֶס אִיז זַיי שׁוֹין אוֹיסְגֶעקוּמֶען גָאר עֶנְג אוּנ מֶען הָאט זַיי גֶעווִיזֶען אַז דֶער וָואס וַוארְפְט אַוֶועק זַיין אֱמוּנָה קָאן נִיט וָוערֶען קֵיין גוֹאֵל פוּן זַיין פָאלְק, הָאבֶּען זַיי גֶעבְּרַאכְט אַ רְאָיָה פוּן דֶער תּוֹרָה, אַז פוּנְקְט ווִי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ הָאט

געמוזט זיין אין די קינדערשע יאהרען א מצרי, אזוי איז געפאלען אויף שבתי צבי דער גורל צו זיין א קורצע צייט א טערק. בעזאנדערס האט געארבייט מעשים נתן בנימין הלוי, וואס האט מורא געהאט אז ווען שבתי צבי ווערט אויס משיח מוז ער ווערען אויס נביא, און ער איז ניט מיער געווארען ארומ־צופאהרען און יעדען טאג נייע יודען אריינגנארען אין זיין נעץ. די רבנים האבען זיך אפילו געפריוווט אקעגענשטעלען און האבען איהם געוואלט אין חרם אריינ־לעגען, נאר עס האט ניט געהאלפען; נתן און נאך אזעלכע חברה לייט האבען זיך געטהון זייערס, און אויפ'ן ארט פון איין געגנער פלעגען צוקומען צעהן פרישע שבתי צבי'ניקעס.

פון דער ווייטענס האט שבתי צבי גוט בעמערקט, אז דאס פייער וואס ער האט אנגעצונדען, איז נאך ניט אין גאנצען פערלאשען געווארען און צוברענט זיך נאך, פערקעהרט, מיט גרעסערער קראפט, און האטש ער האט זיך גע־לעבט רוהיג אונטער דעם שוטץ פונ'ם סולטאן, וואס האט איהם געהאלטען פאר זעהר א פרומען טערק, און האט איהם דערפאר שטארק ליעב געהאט, האט זיך ביי איהם אין הארצען דערוועקט דער פריהריגער חשק צום אלטען שווינדעל, און ער האט זיך ענטשלאסען אליין אויף עפים צו טהון און ווייטער פערדרעהען דעם עולם די קאפ. פון איין זייט האט ער ארויסגעלאזט א ספר „סהדותא דמהימנותא" און האט די יודען א ווינק געגעבען אז ער איז נאר לפנים איבערגעגאנגען צו די מחמדנער, כדי ער זאל קאנען מגיר זיין א סך טערקען. אין דער אנדערער זייט האט ער דעם סולטאן ערקלערט, אז ער מוז זיך דרעהען צווישען יודען, ווייל ער וויל פיעל פון זיי גליקליך מאכען און זיי אויך צורעדען זיי זאלען איבערבייטען זייער גלויבען. אזוי האט ער בע־קומען איין ערלויבניש פריי צו לעבען, און ווי אזוי עס האט איהם געטוינט אזוי האט ער זיך געפיהרט: צווישען יודען האט ער אויסגערעדט כל הרעות אויף די מחמדנער און צווישען די טירקען האט ער געשפינען קלעק אויף די יודען. די מלוכה האט ניט בעמערקט ווי צוויי־פנים'דיג ער איז, און אז עט־ליכע יודען האבען טאקי אנגענומען די מחמדנישע אמונה, האט זי עס אנ־געהאנגען אין שבתי צבי'ס בריה'שאפט, און ער איז ביי איהר געווארען געהויבט און געקראנט.

דערווייל איז שבתי צבי'ן, נאר אומגעריכט, צוגעקומען פון אייראפא א הייסער חסיד, וואס האט זיך נאר אין גאנצען פון זיינעטוועגען אוועקגעלעגט. דאס איז געוועהן אברהם מיגועל קרדוזא, וועלכער איז אין שפאניען

אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען בַּיי עֶלְטֶערְן־מַארְרַאנֶען און הָאט צוּזַאמֶען מִיט זַיין אֶלְטֶערֶען בְּרוּדֶער פֶּערְנַאנְדָא גֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין. צְוִוישֶׁען בֵּיידֶע בְּרִידֶער אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער חִלוּק: דֶער אֶלְטֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן אַ גֶעזֶעצְטֶער מֶענְשׁ און הָאט בֶּעקוּמֶען אַ גְרוֹיסֶען נָאהמֶען וֶועגֶען זַיין גֶעלֶערְנְטַקייט; דֶער יוּנְגֶערֶער אָבֶּער אִיז שׁוֹין, פֶּערְקֶעהְרְט, גֶעוֶועהן אַ פְלִיהֶענְדִיגֶער קָאפּ, אָהן יִשׁוּב הַדַעַת, עֶר הָאט אַלְדִינְג גֶעוָואלְט וִויסֶען נָאר עֶס זָאל אִיהם קֵיין מִיה נִיט קָאסְטֶען און עֶר זָאל קָאנֶען גַאנְצֶע טֶאג אַרוּמְלוֹיפֶען מִיט שֶׁאנֶע פְרוֹיעֶן און זֵיי זִינְגֶען זִיסֶע לִיעבֶּעס־לִידֶער, אַזוֹי וִוי דֶער מִנְהָג אִיז גֶעוֶועהן בַּיי אַלֶע שְׁפַּאנִישֶׁע עֶדֶעלַלייט, וָואס הָאבֶּען לִיעב גוּט צוּ לֶעבֶּען. אַז פֶּערְנַאנְדָא אִיז אַוֶועק קֵיין וֶוענֶעדִיג, כְּדֵי עֶר זָאל דָארְט קָאנֶען פְרַיי אִיבֶּערְגֶעהֶען צוּם יוּדֶענְטְהוּם, אִיז אִיהם מִיגוּאֵל נָאכְגֶעפָאהרֶען, נָאר אֲפִילוּ אִין יוּדִישְׁקַייט אִיז עֶר אַלְץ גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינֶעגֶער, מִיט דֶעם צוּטְרָאגֶענֶעם מֹחַ און מִיט'ן גַאנְצֶען פַייֶער צוּ אַלֶע תַּאֲווֹת. פְּלוּצְלוּנְג אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַ אִיבֶּערְקֶעהְרֶענִישׁ, עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהֶען חֲלוֹמוֹת און שְׁרַייֶען אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז מָשִׁיחַ און, אַז דָאס וָואס עֶר הָאט קְלָאמֶערְשְׁט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶעטְהוּן אִימִיסְטֶען, כְּדֵי עֶר זָאל לַיידֶען חַרְפּוֹת און בּוּשׁוֹת און זָאל דֶערְמִיט אָבְּקוּמֶען פַאר דִי זִינְד פוּנ'ם גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. אוּמְזִיסְט הָאט זִיךְ פֶּערְנַאנְדָא בֶּעמִיהט אִיהם אַרָאבְּצוּפִירֶען פוּן דֶעם פַאלְשֶׁען וֶועג; מִיט דֶעם אֵיינֶענֶעם חֵשֶׁק, וָואס אַבְרָהָם מִיגוּאֵל קַארְדוֹזָא פְלֶעגְט פְרִיהֶר זִיךְ אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע תַּאֲווֹת, הָאט עֶר זִיךְ אַצוּנְד אָנְגֶעהַאפְּט אִין שַׁבְּתַי צְבִי, און הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט אִין דֶער וַוייטֶער וֶועלְט אַרַיין בֶּעקַאנְט צוּ מַאכֶען דִי יוּדֶען מִיט דֶער גְרוֹיסֶער יְשׁוּעָה וָואס זֵיי מֶאגֶען עֶרְוַוארְטֶען פוּן דֶעם יוּדִישׁ־טִירְקִישֶׁען גוֹאֵל צֶדֶק. עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין קַאִירַא און אוֹיף דִי גְרִיכִישֶׁע אִינְזֶעל און אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זִיךְ אַרוּם אִיהם גֶעזַאמֶעלְט אַלֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַוַדַאי הָאט עֶר מִיט זַיין אֵייְרָאפֶּאִישֶׁער בִּילְדוּנְג און מִיט זַיין שֶׁאן לָשׁוֹן צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ פִיעל מֶענְשֶׁען און אִיז אַסַךְ מֶעהר צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען שַׁבְּתַי צְבִי וִוי אַלֶע זַיינֶע נְבִאִים און בַּיישְׁפִּיעלֶערְס פוּן פְרִיהֶר.

דֶערְפוּן הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶענוּמֶען דִי מַפָּלָה פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי בְּלִינְד דֶער עוֹלָם גְלוֹיבְּט אִין אִיהם, הָאט עֶר זִיךְ שׁוֹין אוֹיפְגֶעהֶערְט הִיטֶען און הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן דִי הֶאנְד דִי וָואגְשָׁאל, אוֹיף וֶועלְכֶער עֶר פְלֶעגְט אִין דִי פְרִיהֶרִיגֶע יָאהרֶען אָבְּוָואגֶען יֶעדֶעס וָוארְט און אַכְטוּנְג גֶעבֶּען, אַז קֵיין אִיבְּרִיגֶע רֶעד זָאלֶען נִיט אַרוֹיס פוּן זַיין מוֹיל. עֶר פְלֶעגְט זִיךְ אָפְּט עֶרְלוֹיבֶּען

צו שאנדען יודען אונ זייער אמונה, אונ פלוצלונג האט ער זיך געקאנט שטעלען דאווענען צוזאמען מיט זיין חברה, זאגען תהלים אונ מעביר זיין די סדרה. ער האט ניט געהאט געבען זיך אזא נאהענטען אונ געטרייען מענשען, וואס זאל איהם קאנען אבהאלטען פון אזעלכע זאכען. די שאנע שרה, ווי עס שיינט, האט ביי איהם אנגעוואוירען איהר ווערטה, אונ ער האט אויף דער אלטער נעגומען נאך איין פרוי, די טאכטער פונ'ם בעריהמטען למדן יוסף פילוסוף פון סאלוניקי. שבתי צבי האט מן השמים געהאט געגונ שונאים אונ מען האט איהם געמסרט, אז ער האט נאך ניט אוועקגעווארפען זיינע אלטע דרכים אונ וויל נאך אלץ זיין א משיח ביי די יודען. מען האט איהם אנגעהויבען שטארק נאכקוקען אונ, אז מען האט איהם געפונען אמאל אין א דארף, ניט ווייט פון קאנסטאנטינאפאל, צוזאמען מיט עטליכע מנינים יודען אונ מען האט איהם פונקט דערטאפט ביי א תפלה, האט די מלוכה געהייסען איהם אוועקפיהרען קיין אלבאניען אונ בעזעצען אין א קליין שטאדטעל דולציניא, וואו ער האט שוין קיין יודען ניט געזעהען פאר די אויגען. דאס איז פאר איהם געוועהן א שטארקער קלאפ, א ביטערע מרה שחורה האט איהם פון די פיס געווארפען, אונ נאר ניך איז ער דארט, אים יאהר 1676, געשטארבען עלענד, אונ מען ווייסט אפילו ניט וואו זיין געביין איז הינגעקומען.

שפעטער מיט עטליכע חדשים, דעם 21 פעברואר 1677, האט דער טויט צוגעמאכט די אויגען פון ברוך שפינאזא. ער האט נאך דערלעבט צו זעהען, ווי אין דעם איינגענעם אמשטרדם, וואס צוריק מיט הונדערט יאהר האט א יוד ניט געטארט אהין אריינשמעקען, איז אויסגעוואקסען זעהר א שאנע ספרדישע קהלה פון דער טויזענד משפחות, ווי זיי האבען אויסגעבויעט א טהייערע שול אונ מיט גרויס פאראד האט מען געמאכט א חנוכת הבית, ווי קריסטען האבען מנדר געוועהן געלד אויף דער היילינער מצוה אונ האבען זיך געפראהט ביי דער שמחה; נאר קיין נחת האט ער דערפון ניט געקאנט האבען, ווייל ער איז געשטאנען גאנץ ווייט פון זיינע ברידער, אונ נאר דער לויטערער פערשטאנד האט ניט דערלאזט, אז ביי איהם אין הארצען זאל בלייבען שטאנדיג די שנאה, וואס צו ליעב איהר האט ער אויף זיי אמאל גערעדט אזוי פיעל שלעכטס. אזוי רוהיג ווי ער האט געלעבט – אזוי איז ער אויך רוהיג געשטארבען; שטיל, אהן וועטהיג האט ער אויסגעהויכט זיין גרויסע נשמה אונ זיין טויט האט ערשט בעוויזען דעם חלוק צווישען א ליכטיגען קאפ אונ א פערטומעלטען סח. שבתי צבי האט א שפיי געטהון אויפ'ן יודישקייט, אונ ברוך שפינאזא איז ביז צום

לֶעצְטֶען אוּינֶעגְקְלִיק גֶעבְּלִיבֶּען גֶעטְרַייא דֶעם פָאלְק, וָואס הָאט אִיהם בֶּעוָוארְפֶען מִיט שְׁטֵיינֶער פַאר זַיין פְרַייא דֶענְקֶען, אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אִיבֶּערְבַּייסֶען דֶעם פָאדֶעם, וָואס הָאט אִיהם צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּ יוּדֶען, אֲפִילוּ מִיט חֶסְרוֹנוֹת, לוֹיט זַיין מֵיינוּנְג, נָאר פָארְט צוּ אֵיינֶענֶע....

---

10 יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער אוּנ שׂוֹנְאִים צְוִוישֶׁען קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע.

(1677—1720 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

גְרָאד אִין דֶער צַייט, וָוען דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאכְגֶעלָאפֶען אַ פַאלְשֶׁען מָשִׁיחַ, זֶענֶען זַייעֶרֶע שׂוֹנְאִים אַ בִּיסֶעל שְׁטִיל גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ כִּמְעַט אַזוֹי ווִי אָבְּגֶעשְׁמִיעסְט, מֶען זָאל זַיי לָאזֶען צוּ רוּהֶ, חָאטְשׁ פוּן דֶער טוֹבָה אִיז זַיי אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען אַ רָעָה: זַיי הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט מִיט דֶעם וָואס מֶען הָאט זַיי גֶעלָאזְט דֶעם אָטְהֶעם חַאפֶּען, נָאר דַארוֹיף זַיי זָאלֶען זִיךְ אָבְּגֶעבֶּען מִיט נַארִישֶׁע חֲלוֹמוֹת אוּנ אוֹיסְשְׁמִירֶען זִיךְ מִיט אֵיינֶענֶע בְּלָאטֶע. דָאס הָאט אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג; בַּאלְד הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען זַיי ווַייטֶער אָנְטְהוּן צָרוֹת. אוּנ מֶערְקְוִוירְדִינ אִיז דָאס, וָואס אוֹיסְגֶעלָאזְט דֶעם כַּעַס צוּ זַיי הָאבֶּען נָאר קְרִיסְטֶען אוּנ דִי טִירְקַיי הָאט זַיי נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט, חָאטְשׁ דָארְט הָאט מֶעהר בֶּעדַארְפְט פֶערְדְרִיסֶען זַייעֶר אֱמוּנָה אִין שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ דִי הָאפְנוּנְג צוּצוּנֶעהמֶען בַּיי דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. לְכַתְּחִלָּה אִיז טַאקִי דֶער סוּלְטַאן מַחְמֶד דֶער פִיעֶרְטֶער שְׁטַארְק בְּרוֹגֶז גֶעוָוארֶען אוֹיף דִי יוּדֶען אוּנ הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט נוֹקֵם זַיין אִין זַיי דֶערְפַאר וָואס זַיי הָאבֶּען פֶערְגֶעסֶען ווִי גוּט טִירְקַיי הָאט זַיי בֶּעהַאנְדֶעלְט, דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּערֶעכֶענְט, אַז מֶען טָאר נִיט אוֹיסְגִיסֶען דֶעם צָארְן אוֹיף אַ גַאנְץ פָאלְק פַאר דִי זִינְד פוּן יְחִידִים, אוּנ עֶס אִיז קֵיינֶעם קֵיין הָאר נִיט גֶעקְרִימְט גֶעוָוארֶען.

נִיט אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ מִיט זַיי נוֹהֵג גֶעוֶועהן אִין אֵייְרָאפַּא, וואו מֶען הָאט אֵיינֶענְטְלִיךְ גֶעקָאנְט הָאבֶּען צוּ זַיי נָאר קְלֵיינֶע פְּרֶעטֶענְזִיעֶס, ווַייל שַׁבְּתַי צְבִי'ס אַרְבַּייט הָאט זִיךְ דָארְט כִּמְעַט נִיט אָנְגֶעזֶעהֶען אוּנ הָאט גַאנְץ וָועניג גֶעשַׁאדְט. אוֹיסֶער הָאלַאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד, וואו זַייעֶר צוּשְׁטַאנְד אִיז גֶעוֶועהן גְלֶאנְצֶענְד, הָאט מֶען זַיי אִין אַלֶע אִיבֶּערִיגֶע לֶאנְדֶער ווַייטֶער אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען ווִי מֶענְשֶׁען, אוּנ בַּיי קֵיינֶעם הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוּנֶען פַאר זַיי אַ שְׁטִיקֶעל רַחֲמָנוּת.

דעם ערשטען קלאפ האבען זיי ווייטער בעקאמען פון שפאניען, ווייל דארט איז די מלוכה, נאך דעם טויט פון׳ם קעניג פיליפ דעם פיערטען, איבער־געגאנגען צו זיין אלמנה מאריא אננא, וואס איז געוועזען א אסטעררייכישע פרינצעסין און האט זיך אין דער יוגענד ביי די קאטאלישע גייסטליכע גוט אויסגעלערנט פיינד צו האבען יודען. מילא אין שפאניען אליין האט זי ניט געהאט וועמען די שנאה ארויסצוווייזען, ווייל דארט איז שוין עטליכע הונדערט יאהר קיין זכר ניט געוועזען פון קיין יוד; דערפאר האט זי זיך אנגעהויבען צעפען צו די יודען, וועלכע האבען שוין פון לאנג געוואהנט אין אפריקא אין אזעלכע מקומות, וואס שפאניען האט זיי שפעטער אבגענומען און האט געהאט איבער זיי צו שאפען, ווי אראן, מאזאקוויר און נאך אנדערע שטאדט, און האט געגעבען א בעפעהל מען זאל זיי באלד פון דארט ארויסטרייבען. דער גובערנאטאר אליין האט געזעהען אז דא טהוט די שפאנישע מלוכה די גרעסטע עולות, אי געגען די יודען, אי געגען זיך אליין, ווייל זיי זענען אללע געוועזען זעהר נוצליכע מענשען און צוויי רייכע יודישע משפחות, קאנזינא און ששפורטש, האבען ניט איין מאל ארויסגעוויזען זייער גע־טריישאפט דעם לאנד און דער קעניג האט זיי געשיקט איינגעהאנדיגע דאנק־בריעף; ער האט אבער גאר ניט געקאנט טהון און האט זיי נאר ערלויבט צו פערבלייבען נאר די אכט טאג פון פסח, און דערנאך האבען זיי געמוזט אין היילעניש מאכען א תל פון׳ם גאנצען פערמעגען, פערקויפען די הייזער פאר א צעהנטעל פון׳ם ווערטה און האבען זיך בעזעצט אין דער געגענד פאוואניען, קיין ניצא און ווילאפראנקא.

דאס אפעלע פאלט ניט ווייט פון׳ם ביימעלע. דאס אייגענע וואס די מוטטער האט געטהון אין שפאניען, האט איהר טאכטער, די אסטערייכישע קייזערין מארגארעטהא ווידערהאלט אין וויען. פון דער צייט אן, וואס איהר מאנן, לעאפאלד דער ערשטער האט אנגעטהון די קרוין, האבען די יעזואיטען די גאנצע מאכט געהאט אין אסטערייך און האבען אנגעטהון ענוים קשים אפילו קריסטען, וואס זענען גאר ניט געוועזען קיין קאטאליקען. מען קאן זיך פארשטעלען וואס די יודען, וועלכע האבען זיך ווידער, שוין א יאהר פונפציג בעזעצט אין וויען, זענען פון זיי אויסגעשטאנען. די שנאה פון די גייסטליכע פון איין זייט און די קנאה פון סוחרים און בעלי מלאכות פון דער אנדערער זייט, דער פערדרוס וואס יודען פיהרען גרויסע געשעפטען און האבען פרנסה בשפע, דאס אלדינג האט געפיהרט דערצו, וואס מען האט

זַיי פֶערְבִּיטֶערְט דָאס לֶעבֶּען אוּנ מֶען הָאט זֵיי נִיט גֶעלָאזְט רוּהִיג עֶסֶען דָאס שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, וָואס פְלֶעגְט זֵיי נִיט גְרִינְג אָנְקוּמֶען. וואוּ עֶרְגִיץ אַ צָרָה, אַ בִּלְבּוּל, הָאט מֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אוֹיף דִי יוּדֶען, אוּנ עֶס אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן צוּ גֶעפִינֶען אִין טַייךְ אַ דֶערְטְרוּנְקֶענֶעם, דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל זָאלֶען שׁוֹין הָאבֶּען וָואס צוּ רֶעדֶען אוּנ דִי יוּדֶען זָאלֶען מִיט׳ן לֶעבֶּען נִיט זִיכֶער זַיין. הִיבְּשֶׁע עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען זִיךְ אַזוֹי גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט דִי יוּדֶען, דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעהַאט מִיט זֵיי אַ גַאנְצֶע אַרְבַּייט, אַלֶּע מָאל הָאט מֶען בֶּעדַארְפְט אוֹיסְטְרַאכְטֶען נַייֶע שְׁקָרִים, אַרוֹיסְגֶעבֶּען פְרִישֶׁע דִינִים: דָא גֶעה נִיט, דָא שְׁטֶעה נִיט, מִיט דֶעם הַאנְדֶעל נִיט, דָארְט לֶערְן נִיט, בִּיז עֶס אִיז דִי זַאךְ נִמְאָס גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט גֶעפּוּעֵלְט בַּיי לֶעאָפָּאלְדֶ׳ן עֶר זָאל הֵייסֶען דִי יוּדֶען לַחֲלוּטִין אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּנ׳ם לַאנְד אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן וִויען. דֶער קֵייזֶער הָאט זִיךְ אֲפִילוּ אַ בִּיסֶעל גֶעיִשׁוּבְט, נָאר אַזוֹי וִוי מַארְגַארֶעטְהַא הָאט בַּיי אִיהם גֶעהַאט דִי גַאנְצֶע דֵעָה, אוּנ זִי הָאט עֶס גֶעוָואלְט, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעמוּזְט נָאכְשָׁאקְלֶען מִיט׳ן קָאפּ, אוּנ אִים 14 פֶעבְּרוּאַר 1670 הָאט מֶען אוּמֶעדוּם אוֹיסְגֶערוּפֶען אַז אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים אַרוּם וֶועט זִיךְ קֵיין יוּד נִיט טָארֶען גֶעפִינֶען אִין גַאנְץ אֶסְטֶערְרַייךְ. וִוי אַ דוּנְנֶער הָאט דִי בְּשׂוּרָה דֶערְשְׁלָאגֶען דִי יוּדֶען אוּנ עֶס אִיז זֵיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ גְלוֹיבֶּען, אַז פְּלוּצְלוּנְג זָאל מֶען זֵיי נָאר אָהן אַ שׁוּם חֵטְא בְּרֶעכֶען פוּן בְּרוֹיט אוּנ הֵייסֶען גֶעהֶען אִין דֶער פְרֶעמְד. זֵיי הָאבֶּען נָאךְ אַלְץ גֶעהָאפְט אַז עֶס וֶועט זֵיי גֶע־רָאטְהֶען מְבַטֵּל צוּ זַיין דִי בִּיטֶערֶע גְזֵרָה אוּנ זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ גֶעבֶּעט־בְּרִיעף צוּם בֶּערִיהמְטֶען גְבִיר עֶמְנוּאֵל טֶעקְסֵיירָא, וָואס אִיז גֶעוֶועהן גֶעזַאנְדְטֶער פוּן דֶער קֶאנִיגִין כְּרִיסְטִינֶע אוּנ הָאט גֶעהַאט גוּטֶע פְרַיינְד צְוִוישֶׁען דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת. טֶעקְסֵיירָא הָאט זִיךְ טַאקִי, וִוי אַ הֵייסֶער יוּד, גֶענוּמֶען צוּ דֶער זַאךְ זֶעהר וַוארְם אוּנ הָאט אָנְגֶעוֶוענְדְט אַלֶּע מִיטֶעל; עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, אוּנ נָאר אֵיין טוֹבָה הָאט דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע מְלוּכָה גֶעטְהוּן דִי יוּדֶען, וָואס זִי הָאט אָנְגֶעזָאגְט מֶען זָאל זֵיי פַאר׳ן פָאהרֶען נִיט טְהוּן קֵיין שְׁלֶעכְטְס. אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי אַלֶּע גֶעמוּזְט אַרוֹיס. קֵיין אוּנְגַארְן הָאט מֶען זֵיי נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט אוּנ דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין מֶאהרֶען, בֶּאהמֶען אוּנ בַּייעֶרְן. פַאר אַזַא חֶסֶד, וָואס דֶער קֵייזֶער הָאט גֶעטְהוּן מִיט דִי וִויעֶנֶער אַיינְוָואהנֶער אוּנ הָאט זֵיי בֶּעפְרַייעֶט פוּן יוּדֶען, הָאט דִי שְׁטָאדְט אָבְּגֶעקוֹיפְט פַאר הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען דִי „יוּדִישֶׁע גַאס אוּנ מֶען הָאט זִי אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט לֶעאָפָּאלְדְ׳ן, אוּנ דַארִיבֶּער רוּפְט מֶען זִי עַד

היזם „לעאפאלד שטאדט". אויף דעם ארט וואו די אלטע יודישע שול איז געשטאנען, האט מען אויסגעבויעט א קירכע.

דער אויבערשטער שיקט אבער די קאלט נאך די קליידער: אז מען האט די יודען פון ווין ארויסגעטריבען, האט זיך פאר זיי געאפענט א נייע קיום אין דער געגענד פון בראנדענבורג און אין די אללע מקומות, וואס פון זיי איז נאך דעם געווארען פרייסען און איצונד הערשט דארט די מאכט פונ'ם גרויסען דייטשלאנד. דער קורפירסט פרידריך ווילהעלם איז איינענטליך ניט געוועהן קיין גרויסער אוהב ישראל, און אין זיין לאנד האט שוין מעהר פון הונדערט יאהר קיין יוד ניט געטארט זיך בעזעצען, נאר אז אין עטליכע שטאדט וואס זענען ארונטער, נאך א מלחמה, אונטער זיין מלוכה, ווי האלבערשטאדט, עסמעריך, וועזעל, דוסבורג און מינדען, האבען זיך געפונען גאנץ קליינע יודישע קהלות און צווישען די יודען זענען געוועהן זעהר נוצליכע מענשען, ווי למשל, ר' אליהו גומפערץ, וואס האט צוגעשטעלט דער קרוין כלי זין און פולווער און מען איז פון איהם גע-וועהן זעהר צופרידען, איז ביי איהם געבליבען ער זאל יודען פריי אריינלאזען אין זיין מדינה, און ער האט זיך נאך מיה געגעבען צוציהען פעהיגע יודישע סוחרים מיט געלד, ווייל ער האט גוט געזעהען אז יודישע קאפיטאלען בעלעבען דעם האנדעל און קיינער דערלייגט ניט צו זיי, דערפאר האט ער געגעבען א בע-פעהל זיין געזאנדטען אין ווין, ער זאל אנהייבען צורעדען די יודען, אז זיי זאלען קומען קיין בראנדענבורג, און זיי האבען ארויסגעשיקט קיין בערלין צוועלף בעלי בתים, מען זאל איבערערעדען מיט דער מלוכה וועגען דעם. די תנאים, וואס מען האט מיט זיי אויסגענומען, זענען געוועהן א ביסעלע שווער, נאר עס איז קיין צייט ניט געוועהן לאנג זיך צו דינגען און מען האט געמוזט אויף אללעמען בעשטעהען. מען האט אבגעמאכט אז דערווייל זאלען זיך מעהר ניט בעזעצען פון פונפציג יודישע משפחות, וואס קאנען זיך בעשעפטיגען מיט אללער ארט מסחרים, נאר יעדע פאמיליע דארף צאהלען יאהרליך מס אכט טהאלער שוטץ-געלד, און פון יעדער חופה אדער לויה — א גולדען. הייזער האבען זיי געמאגט קויפען נאר אויף א צייט און דערנאך האבען זיי געמוזט פערקויפען קריסטען. קיין אפענטליכע גרויסע שולען בויען האבען זיי ניט געטארט, נאר מאכען קליינע מנינים ביי זיך אין שטוב און האלטען חזנים און שוחטים האט מען זיי ניט פערוועהרט. געהייסען האט עס, אז מען מאכט נאר א פריוו אויף צוואנציג יאהר, נאר די מלוכה האט בפירוש אויסגערעדט, אז

ווי באלד עס וועט איהר לויגען מוזען די יודען בלייבען ווייטער. ווי עס ווייזט אויס, האט קיינער קיין חרטה ניט געהאט: פון די ערשטע פונפציג משפחות, האבען זיך זיבען בעזעצט אין בערלין אונ פון זיי איז אויסגעוואקסען די בעריהמטע בערלינער יודישע קהלה, אונ די איבריגע האבען זיך פערשפרייט איבער דעם גאנצען לאנד. צו זיי זענען באלד צוגעקומען רייכע יודען פון האמבורג אונ גלאגויא, אונ אין צוויי שטאדט לאנדסבערג אונ פראנקפורט אן דער אדער, זענען געווארען צוויי גרויסע קהלות. וואס מעהר יודען עס האבען זיך דארט בעזעצט, האבען זיי מעהר נושא חן געווען ביי פרידריך ווילהעלם׳ן. אונ אז ער האט געאפענט א אוניווערזיטעט אונ האט מנדר געווען א בעזונדער הויז פאר געלעהרטע, האט ער געמאכט, אז מען זאל אויפנעהמען אויך יודען אונ, אז צוויי יודישע יונגלעך, פון דער משפחה כהן רופא, האבען זיך פערשלעפט פון פולין, וואו זיי זענען קוים ניצל געווארען פון המעלניצקים שחיטה אונ האבען געוואלט לערנען מעדיצין, האט זיי דער קורפירסט געהייסען אריינגעהמען אין דער אוניווערזיטעט אונ האט זיי די גאנצע צייט אויסגעהאלטען אויף זיין רעכנונג.

אין דער איינענער צייט האט די מאראנען פון פארטוגאל אויך א בליין געטהון אקליינע שיין פון האפנונג אז זייער לאגע וועט זיך פערבעסערן אונ די קראפט פון דער אינקוויזיציאן וועט געבראכען ווערען. שוין מעהר פון הונדערט פונפציג יאהר אז די אינקוויזיציאן האט זיך, כמעט געגען ווילען פונ׳ם פאפסט, אהין אריינגענגב׳ט אונ האט אבגעקאסט געגוג בלוט, ווייל חאטש אין די פיער דורות, וואס האבען זיך איבערגעביטען, האבען זיך די מאראנען שטארק אויסגעבישט מיט׳ן פאלק אונ פיעל פון זיי האבען טאקי גאר אין גאנצען פערגעסען זייער שרש, פון דעסטוועגען האט מען יעדעס מאל אויף איין אנדערן געמאכט א בלבול, אונ אומשולדיגע מענשען פלעגען פאלען ווי שטרוי. אזוי האט זיך עס געפיהרט ביז עס איז געגען דער אינקוויזיציאן ניט ארויסגעשפרונגען א גייסטליכער פון די יעזואיטען, אנטאניא וויאיירא, וואס האט אליין אין דער יוגענד גענוג געליטען פון איהר אונ האט זיך ענטשלאסען זוכען א נקמה אונ אומווארפען דעם גאנצען בנין פון דעם שרעקליכען מזבח, וואס פלעגט פערשלינגען טויזענדער מענשליכע קרבנות. דערצו האט נאך אנטאניא וויאיירא געהאלטען פון יודען, ווייל ווען ער האט אמאל געלעבט אין אמשטרדם איז ער געווען אבן בית ביי ר׳ מנשה בן ישראל אונ ר׳ יצחק אבוהב אונ האט זעהר געשאצט די יודישע בנים אונ לומדים. ער

הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דֶער זַאךְ נִיט וִוי ַקיין נַאר אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען פוּן צְוֵויי זַייטֶען: אַללֵיין הָאט עֶר זִיךְ אַנִידֶערְגֶעזֶעצְט אִין רוֹם אוּנ הָאט דָארְט מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן וָואס עֶס גֶעהט פָאר אִין פָּארְטוּגַאל; אִין לִיסַאבָּאן וִוידֶער הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אֵיינֶעם פוּן דִי פְרַיינְד, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ חָשוּב בַּיים קֶאנִיג דוֹן פֶּעדְרָא אוּנ הָאט אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז פָּארְטוּגַאל קֶאן צוּרִיק אָבְּנֶעהמֶען אִינְדִיֶען, וֶוען זִי וֶועט הָאבֶּען מִיטֶעל צוּ פִיהְרֶען אַ מִלְחָמָה. דָאס הָאט עֶר גֶעטְהוּן מִיט אַ כַּוָונָה, כְּדֵי עֶר זָאל אַרוֹיפְפִיהְרֶען דֶעם קֶאנִיג אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה צוּ זוּכֶען גֶעלְד, אוּנ קוֹים אִיז עֶר מִיט אִיהם פֶערְטִיג גֶעוָוארֶען הָאט עֶר אִיהם בַּאלְד אָנְגֶעוִויזֶען, אַז דִי מַארְרַאנֶען זֶענֶען אָנְגֶעשְׁטָאפְּט מִיט גָאלְד אוּנ אַז עֶס וָואלְט גוּט גֶעוֶועהן מֶען זָאל מַאכֶען מִיט זֵיי יַד אַחַת. דֶער קאנִיג הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל שְׁטִילֶערְהֵייד אָנְהֵייבֶּען אִיבֶּערְשְׁמִיעסֶען מִיט דִי מַארְרַאנֶען, נָאר דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען הָאבֶּען עֶפִּיס אָנְגֶעשְׁמֶעקְט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי רוֹדֵף'ן נָאךְ מִיט מֶעהר אַכְזָרִיוּת. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען אַז פִיעל גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקֶאנְט צוּזֶעהֶען אַזַא אוּמְרֶעכְט, זֶענֶען גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ הָאבֶּען פָּארְגֶעלֶעגְט, מֶען זָאל בֶּעסֶער אַללֶע מַארְרַאנֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן פָּארְטוּגַאל, כְּדֵי עֶס זָאל נִיט זַיין צוּ וֶועמֶען זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען. דָאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן פַאר דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען נָאךְ אֶרְגֶער, ווייל דֶעמָאלְט וָואלְט זֵייעֶר אַרְבַּייט אִין גַאנְצֶען אוֹיפְגֶעהֶערְט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען פוּן ישֶׁר אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז שׁוּלְדִיג זֶענֶען דָאךְ נָאר גֶעצֶעהלְטֶע מֶענְשֶׁען אוּנ עֶס וָואלְט גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע עַוְלָה וֶוען מֶען זָאל דִי זִינְד פוּן עֶטְלִיכֶע אַרוֹיפְלֶעגֶען אוֹיף אַלֶלע. דֶערְוַוייל הָאט אַנְטָאנְיָא וִויאֵייְרַא גֶעפוּעלְט בַּיים פַּאפְּסְט קְלֶעמֶענְטִי דֶעם צֶעהְנְטֶען עֶר זָאל עֶרְלוֹיבֶּען דִי מַארְרַאנֶען זֵיי זָאלֶען אַרַיינְשִׁיקֶען ַקיין רוֹם שְׁלִיחִים אוּנ מֶען זָאל דָארְט אוֹיסְהֶערֶען זֵייעֶרֶע טַעֲנוֹת. אוֹיסֶער דֶעם הָאט דֶער פַּאפְּסְט צוּגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז דִי אִינְקְוִויזִיצְיָאן טָאר מֶעהר נִיט פֶערְמִשְׁפָּט'ן ַקיינֶעם צוּם טוֹיט אָדֶער צוּ שְׁוֶוערֶער אַרְבַּייט אוּנ, אַז אַללֶע פְּרָאצֶעסֶען פוּן דִי מַארְרַאנֶען, וָואס גֶעפִינֶען זִיךְ נָאךְ אִין תְּפִיסָה, זָאל מֶען אַוֶועקְשִׁיקֶען ַקיין רוֹם אוּנ דָארְט זָאל מֶען אִיבֶּערְקוּקֶען אַללֶע פַּאפִּיעֶרֶען אוּנ נָאכְפָארְשֶׁען צוּ הָאט עֶפִּיס דִי בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג אַ מַמָשׁוּת. דִי אִינְקְוִויזִיטָארֶען זֶענֶען שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶועהן אַזֶעלְכֶע שְׁטָאלְצֶע לַייט אַז פוּן ַקיין אֶלְטֶערְם אִיבֶּער זִיךְ הָאבֶּען זֵיי גָאר נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען: זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיפ'ן פַּאפְּסְט'ס בֶּעפֶעהל אוּנ הָאבֶּען נָאךְ אָנְגֶערֵייצְט דָאס פְּרָאסְטֶע פָאלְק מֶע זָאל אַרוּמְלוֹיפֶען אִין דִי גַאסֶען אוּנ שְׁרַייֶען, אַז מֶע

דארף אויסקוילען די יודען און מארדאנען. די יעזואיטען האבען דאס באלד מודיע געוועהן קיין רום און נאר ניך איז פון דארט אנגעקומען מען זאל אראב־ווארפען אללע אינקוויזיטארען פון זייערע שטעללען און דעם שליסעל פון דער תפיסה זאל מען איבערגעבען דעם פאפסט'ס געזאנדטען. דא זענען שוין די אינקוויזיטארען נאר ארויס פון דער הנחה און האבען געזאגט אז די ברירה איז ביי זיי און אז מיט גוטען פאלגען זיי ניט דעם פאפסט בשום אופן.

אין שפאניען האט די אינקוויזיטארען שטארק פערדראסען פאר וואס דער פאפסט מישט זיך אריין אין אזעלכע זאכען, וואס זיי טהוען עס נאר לשם מצוה, כדי צו בעפעסטיגען דעם גלויבען, און זיי האבען מורא געהאט טאמער וועט ער זיי שפעטער אויך זאגען אדעה; דערפאר איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען איהם ווייזען ווי גרויס זייער כח איז, אז זיי זענען אים שטאנד אלדינג צו טהון, אז דער קאניג און דאס פאלק זענען ביי זיי אין די האנד און ווער עס וועט זיך וועלען טשעפען צו זיי וועט גאר ניט אויספיהרען. דעמאלט איז אין שפאניען נאר וואס געווארען קאניג קארל דער צווייטע, א נארישער און אלייכטזיניגער יונגער מאן, וואס האט ניט לאנג חתונה געהאט מיט א פראנצאזישער פרינצעסין; אזא שוואכלינג האט מען זעהר לייכט געקאנט ארויספיהרען אויף דער גרעסטער נארישקייט, און איהם האבען די אינקוויזיטארען, אים יאהר 1680, איינגערעדט ער זאל מאכען א שמחה צו ליעב דער קאניגין מארי־א לואיזע און לאזען אפענטליך פערברענען פיעל מארדאנען וועלכע זענען פערמשפט געווארען צום טויט. דער קאניג איז דארויף מרוצה געווארען, ער האט בעשטימט דעם טאג פון דעם גרויסען יום טוב און א גאנצען חדש פריהר האבען בעלי מלאכות געארבייט און געבויעט הויכע בענק פאר די איינוואהנער פון מדריד, כדי יעדער זאל קאנען מיט אייגענע אויגען בעטראכטען וואס פאר א וואהלען פסק די אינקוויזיציאן גיט ארויס. שוין לאנג האט מען ניט געזעהען אזוי פיעל קרבנות צוזאמען: הונדערט אכטצעהן מענשען האט מען צונויפגעשלעפט פונ'ם גאנצען לאנד, צווישען זיי האט מען געבראכט אויך גאר יונגע קינדער, קיין עלטערער פון אכט און דרייסיג יאהר איז ניט געוועהן, אויסער איין אלמנה פון זעכציג יאהר, וואס איז אומגעקומען מיט איהר גאנצער משפחה מיט די טאכטער און איידעמס, און אז מען האט זיי אין דער פריה ארויסגעפיהרט אויף דעם פלאץ, וואו דער שייטער הויפען איז געשטאנען אנגעטהון אין ווייסע קליידער מיט שווארצע ליכט אין די האנד, בארוויס און ארומגערינגעלט מיט תליינים, האט מען בעדארפט האבען נאר

אַ הַארץ פון שְׁטֵיין מֶען זָאל נִיט גֶערִירְט וֶוערֶען פון דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער סְצֶענֶע. מֶען קָאן אויךְ נִיט זָאגֶען, אַז צְווִישֶׁען דִי אַיינְוואהְנֶער פון מַדְרִיד הָאבֶּען זִיךְ נָאר נִיט גֶעפונֶען קֵיין מֶענְשֶׁען מִיט רַחֲמָנוּת: אַ סַךְ הָאבֶּען פָּארְאוֹיס גֶעזֶעהֶען, אַז עֶס וֶועט זֵיי שְׁוֶוער זַיין צוּצוּקוּקֶען אַזַא הֲרֵיגָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעמַאכְט קְרַאנְק, נָאר כְּדֵי עֶס זָאל אוֹיף זֵיי קֵיין שׁוּם חְשַׁד נִיט פַאלֶען, וַוייל אִין שְׁפַּאנְיֶען הָאבֶּען דִי אִינְקְווִיזִיטָארֶען שְׁטַארְק גֶעהַאלְטֶען פוּנ׳ם וֶוארְטֶעל: „קוּים בִּיסְטוּ נִיט מִיט אוּנְז — בִּיסְטוּ גֶעגֶען אוּנְז", הָאבֶּען זֵיי אִימִיסְטֶען גֶענוּמֶען רֶעצֶעפְּטֶען בַּיי דָאקְטוֹירִים. עֶהדֶער מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט אוּנְטֶערְצִינְדֶען דָאס הָאלְץ, אִיז אַ זִיבֶּעצֶעהְנְיָאהְרִיג שֶׁאן מֶאדֶעל פון דִי מַארְרַאנֶען, צוּגֶעלָאפֶען צוּ דֶער קֶאנִיגִין אוּנ הָאט מִיט גְרוֹיס גֶעוויין גֶעשְׁרִיגֶען: „אָ, הָאבּ רַחֲמָנוּת אוֹיף מִיר! קָאן אִיךְ דֶען אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי אֱמוּנָה, וָואס אִיךְ הָאבּ זִי אַיינְגֶעזוֹיגֶען אִין מִיר מִיט דֶער מוּטְטֶערְס מִילְךְ?" טְרֶערֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין דִי אוֹיגֶען פון דֶער קֶאנִיגִין, וָואס אִיז אַלֵיין נִיט גֶעוֶועהן אַ סַךְ עֶלְטֶער פון דֶעם אוּמְגְלִיקְלִיכֶען מֶאדֶעל, וֶועלְכֶע הָאט בַּיי אִיהר גֶעבֶּעטֶען הִילְף. דֶער גְרָאס-אִינְקְווִיזִיטָאר דִיֶעגָא דֶע סַארְמֶענְטָא, וֶועלְכֶער הָאט צוּגֶעגְרֵייט דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע סְצֶענֶע, הָאט בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט דָאס גֶעפִיהל פון בַּארְמְהֶארְצִיגְקֵייט וָואס אִיז פְּלוּצְלוּנְג דֶערְוֶועקְט גֶעוָוארֶען בַּיי דֶער קֶאנִיגִין, אוּנ הָאט נָאר נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קֵיין שׁוּם טַעֲנוֹת. מִיט אַ יִרְאַת-שָׁמַיִם פָּנִים הָאט עֶר פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען צוּם הִימֶעל, גְלַייךְ וִוי עֶר הָאט גֶעדַאנְקְט דֶעם בֶּעשֶׁאפֶער, וָואס עֶר הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען צוּ טְהוּן אַזַא גְרוֹיסֶע מִצְוָה וִוי אוּמְבְּרֶענְגֶען מֶענְשֶׁען פַאר זַיין הֵיילִיגֶען נָאהְמֶען, אוּנ זַיין אֵיין קוּק אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן דֶער קֶאנִיג זָאל שׁוֹין דֶער עֶרְשְׁטֶער אוּנְטֶערְצִינְדֶען דֶעם מִזְבֵּחַ אוּנ יֶעדֶע הָאפְנוּנְג אוֹיף רֶעטוּנְג זָאל פֶערְשְׁווֶאונְדֶען וֶוערֶען. דֶערְמָאלְט הָאט דָאס פַייֶער אַיינְגֶעשְׁלוּנְגֶען פִיעל עֶדְלֶע נְשָׁמוֹת, אוּנ נָאךְ אַ סַךְ יָאהְרֶען שְׁפֶּעטֶער פְלֶעגְט מֶען דֶערְצֶעהְלֶען פון דֶעם בֶּעהַארְצְטְקֵייט אוּנ פֶעסְטִקֵייט וָואס דִי מַאַרַאנֶען הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אוּנ וִוי אַזוֹי דִי עֶרְגְסְטֶע שׂוֹנְאִים זֶענֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר אַזַא קִדּוּשׁ הַשֵּׁם.

אַז דִי יְדִיעָה פון דֶער מַאדְרִידֶער הֲרֵיגָה אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קֵיין רוֹם, אוּנ דָארְט אִיז דֶערְוַוייל גֶעוָוארֶען פַּאפְּסְט אִינָאקֶענְטִי דֶער עֶלְפְטֶע, הָאט מֶען זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז נִיט כְּדַאי זִיךְ צוּ לִיעבּ יוּדֶען פֶערְקְרִיגֶען מִיט דֶער וֶועלְט אוּנ מֶען הָאט אִין פָּארְטוּגַאל אוֹיךְ גֶעלָאזְט טְהוּן וָואס זִי ווִילְל. אַוַדַאי הָאט זִיךְ דָארְט דִי אִינְקְווִיזִיצְיָאן צוּפִירְט דִי הַאנְד נָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. זִי הָאט גֶעמַאכְט אַ תֵּל פון דִי רַייכְסְטֶע מַארְרַאנֶען, אוּנ קוּים זֶענֶען אַנְטְלָאפֶען

פינפצינ יאהר, איז דאס לאנד ניט געוועהן צו דערקענען: גאנצע שטאדט, וועלכע האבען פריהר געבליהט, זענען געווארען פערוויסט. פון קיין גרויסע סחרים האט מען ניט געקאנט רעדען, פאבריקען האבען אויפגעהערט צו ארבייטען, די פרנסה איז אומעדום געווארען געשלאגען, און קיינער איז אין דעם ניט שולדיג געוועהן אויסער די נייסטליכע, וועלכע האבען אויסגעהרגעט אדער צוטריבען די נוצליכע מארבאנען, אלץ פון גאטט'ס וועגען...

פון דעסטוועגען איז ניט אומעדום געוועהן גלייך פינסטער; די שרעקליכע רציחות נעגען די יודען און די כלבולים, וואס מען האט אויף זיי אויסגעטראכט אין פערשיעדענע ערטער, ווי מעץ, בערלין און פאדוא, האבען געמאכט וואס פיעל ערלע און געלעהרטע קריסטען זענען צוגעבונדען געווארען צום יודענטהום און האבען איינגעווענדט אללע מיטעל זיי צו בעשיצען. יעדער פון די דאזיגע ארענטליכע און נוטע מענשען האט געפרעגט די שאלה: ווי קומט עס, אז א פאלק וואס ליידט שוין טויזענדער יאהרען און איז קיינמאל מיט זיין לעבען ניט זיכער, בעקומט אללע מאל פרישע כוחות איבערצוטראגען די צרות און לעבט איבער אנדערע אמות, וועלכע זענען דאכט זיך, שטארק ווי ריזען און צום סוף זענען זיי ביים ערשטען אומגליק צובראכען געווארען ווי א שטעקעלע: און א תירוץ האט איטליכער געהאט אויבען אויף: אז טאקי אין דעם וואונדער ליענט נאר קיין וואונדער ניט, ווייל דער אויבערשטער האט אויסגעקלויבען די יודען און לייטערט זיי דורך גרויסע יסורים. כדי זיי זאלען ווערען ריין און הייליג מאכען זיין נאהמען אויף דער גאנצער וועלט.

אזוי האט געקוקט אויף דער יודישער אמונה פיערע יוריע" פון ראטערדאם, א נייסטליכער פון די הוגענאטען, וועלכער האט ארויסגעלאזט אים יאהר 1686 א בוך „וועגען די נביאות וואס וועט מקוים ווערען", און האט אויסגעוויזען, אז ווער עס טהוט יודען שלעכטס איז א נעגנער פונ'ם קריסטענטהום. נאך א גרעסערער אוהב ישראל איז געוועהן דער געלערנטער און רייכער אלינער פאולי פון דאנעמארק. ער האט זיך ענטשלאסען די יודען צוריק־צופיהרען קיין ארץ ישראל, די זאך האט איהם אבגעקאסט א סך מיליאנען, א חוץ גרוים מיה, ווייל ער האט וועגען דעם שטארק געארבייט ביי דער פראנצאזישער מלוכה און בעזאנדערס ביי ווילהעלם, דעם קאניג פון ענגלאנד נאר מעהר פון אללע האט זיך בעריהמט געמאכט יאהאנעס פעטרוס ספעט פון אויגסבורג, וואס איז געבארען געווארען אין וויען ביי על־טערן, פרומע קאטאליקען. די עולות, וועלכע מען האט בעמערקט אין דער

הנהגה נעגען די יודען, האבען איהם נמאס געמאכט זיין גלויבען און ער האט זיך ענטשלאסען בעסער איבערצוגעהען צו די געשלאגענע, אבי ניט זיין צווישען די שלאגער. ער איז געווארען א יוד און האט זיך אנגענומען גע-נעבען משה גערמאנוס. פון איהם זענען געבליבען פייערינע כתבים געגען דעם קריסטענטהום. איבערינגענס איז ער ניט געוועהן דער איינציגער: א סך קריסטען האבען זיך אויף דער עלטער מגייר געוועהן, און צוזאמען מיט'ן קורצען וועטהיג פון מל זיין זיך, האבען זיי אויף זיך גענומען דעם לאנגען וועטהיג פונ'ם יודישען גלות. זיי האבען זיך אבגעזאגט פון כבוד און עס איז ליעבער געוועהן ווערען צו שאנד און שפאט עהדער זיך רעכנען צווישען אזעלכע, וועלכע צאפען בלוט ביי אומשולדיגע מענשען.

צוזאמען מיט'ן ליעבשאפט צו דער יודישער אמונה האט זיך אויך ביי פיעל געלעהרטע קריסטען דערוועקט א חשק זיך צו בעקענען מיט דער העבראישער שפראכע, און פונקט ווי צוריק מיט עטליכע דורות האבען רייכלין, ביידע בוקסטארף'ס, דער פאטער מיט'ן זוהן, סקאליגער און נאך אנדערע איסיסטען אומגאנג געהאט מיט יודען, כדי זיי זאלען לערנען ביי זייערע רבנים תורה, אזוי האבען אויך געטהון די דאזיגע, וועלכע האבען געוואלט האבען א ידיעה אין לשון קדש. דאס פערשטעהט מען, אז די צאהל פון אזעלכע מענשען האט ניט געקאנט זיין זעהר גרויס, נאר דערפאר האבען זיי עס ערנסט געמיינט, און מען מאג באמת זאגען, אז זיי האבען געלערנט תורה לשמה. זיי האבען דורך דעם ניט געוואלט דערגרייכען א בעזונדערן כבוד, ווייל גראסטענ-טהיילס האט מען אויף זיי געקוקט קרום און מען פלעגט זיי צווישען אנדערע שטאך-ווארטער אויך רופען „האלבע רבנים”, נאר זייער ווונש איז געוועהן צו וויסען דעם פערבארגענעם כח, וואס דאס יודישע פאלק ציהט פון זיינע הייליגע ביכער. זיי האבען אפילו זיך ניט געווארפען מיט קבלה-ספרים, און צו ליעב די יודישע ביכער זענען זיי שוין מעהר בעקאנט געווארען מיט'ן יודישען לעבען אליין, זיי האבען זיך גוט צוגעקוקט צו די יודישע מעלות און חסרונות, זיי האבען פערשטאנען פון וואנען יעדע זאך נעהמט זיך, זיי האבען זיך איבערצייגט אז אלע, וועלכע פאלען אן אויף יודען, רעדען גלאט אזוי שקרים, כזבים און ווילען זיך נאר קיין מיה ניט געבען נאכצופארשען אויב אין דעם איז דא א שטיקעלע אמת, און אזוי האבען זיי זיך ביסלעכווייז געוואוהנט ליעב צו האבען יודען און זענען זיי געווארען געטרייע גוטע פריינד. צווישען אזעלכע אוהבי ישראל האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט ריטשארד סימאן,

אַ נײַיסטְלִיכֶער פון פּאַריז, וָועלכֶער הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אויף פְרַאנְצֶאזִישׁ אַ פֵּירוּשׁ אויף דָער תּוֹרָה, אונ פְלֶעגְט אָפְט מִיט זַיין שַׁארְפֶער פֶעדֶער בֶּעשִׁיצֶען יודֶען. אַז אִין מֶען הָאט מֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אויף יודֶען אַ בִּלְבּוּל וָועגֶען עֲלִילַת דָם, הָאט רִיכַארְד סִימָן נִיט גֶערוּהט בִּיז עֶר הָאט נִיט דֶערְוִוִיזֶען דָאס פַאלְשְׁקַייט פון אַזַא בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג. עֶר הָאט אויך בֶּעדוֹיעֶרְט וָואס דִי רְדִיפוֹת הָאבֶּען פֶערְ־קְלֵיינֶערְט אִין פְרַאנְקְרַייך דִי צָאהל פון דִי יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים אונ פַּארִיז אִיז שׁוֹין נִיט אַזַא מָקוֹם תּוֹרָה ווִי אַ מָאל. זַיינֶע בִּיכֶער הָאט דִי נַאנְצֶע וָועלְט גֶעלֵייעֶנְט אונ דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין שֶׁאנֶע פַּארְב צו בֶּעשְׁרַייבֶּען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק אונ זֵייעֶר אֱמוּנָה, אונ נִיט אֵיין מָאל הָאט עֶר זַיינֶע בְּרִידֶער דִי קְרִיסְטֶען גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען, אַז דִי קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעלִיגְיָאן אִיז נָאר אַ טָאכְטֶער פון דֶער יוּדִישֶׁער, אַז כִּמְעַט אַלֶע מִנְהָגִים הָאט זִי גֶעיַרְשֶׁ'ט בַּיי דֶער מוּטֶער. קַיין נוֹשֵׂא פָּנִים אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן, נָאר נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט אִיהם דִי מְלוּכָה צְוִוינְגֶען עֶר זָאל זַיין אַ בִּיסֶעל אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער אונ נִיט רֶעדֶען אַזוֹי אָפֶען אונ פְרַיי.

אַזֶעלְכֶע בֶּעשִׁיצֶער, ווִי רִיכַארְד סִימָאן, הָאבֶּען אויך אַיינְגֶעגֶעבֶּען מוּטְה דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהרְטֶע, זֵיי זָאלֶען נִיט שְׁוַויינֶען דִי שׂוֹנְאִים אונ בֶּעוַויזֶען ווִי אוּנְפֶערְשֶׁאמְט זֵיי זָענֶען מִיט זֵייעֶרֶע לִינֶענְס. אַז אַ פְּרָאטֶעסְטַאנְטִישֶׁער גַייסְטְ־לִיכֶער יַעֲקֹב גֵייאזִיוּס הָאט דֶער פְּרִישְׁט דִי אַלְטֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען יוּדֶען וָועגֶען קִינְדֶער קוֹילֶען אונ בְּלוּט אויף פֶּסַח, הָאט אַ הָאלֶאנְדִישֶׁער יוּד, וָועלְכֶער הָאט זִיך אָנְגֶערוּפֶען מִיט'ן נָאהמֶען יִצְחָק בִּיבַּא, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ סֵפֶר „גוֹאֵל הַדָּם", אונ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז בַּיי אַלֶע מִשְׁפָּטִים וָואס זָענֶען שׁוֹין פָּארְ־גֶעקוּמֶען אִין אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, אִיז קַיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן קַיין אֵיינְצִיגֶער רֶעכְטֶער בֶּעוַויז, אונ אַז דִי אֵייגֶענֶע בִּלְבּוּלִים פְלֶעגֶען אַ מָאל דִי גֶאטְצֶענְדִיעֶנֶער אוֹיסְ־טְרַאכְטֶען אויף דִי קְרִיסְטֶען. נָאך אַ שַׁארְפֶערֶע תְּשׁוּבָה הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען ר' יִצְחָק קַארְדוֹזַה פון וָוערוֹנַא, דֶער בְּרוּדֶער פוּנ'ם בֶּערִיהמְטֶען שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק אַבְרָהָם מִיגוּאַל קוֹרְדוֹבַא. עֶר הָאט נִיט נָאר צו שְׁלָאגֶען דִי לִינֶענְס, וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט מִיט זֵיי אָבְּשְׁרֶעקֶען דִי קְרִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען פָּשׁוּט מוֹרָא הָאבֶּען נָאהֶענְט צוּצוּגֶעהֶען צוּ אַ יוּדֶען, פון וֶועלְכֶען עֶס נִיסְט זִיך שְׁטֶאנְדִיג בְּלוּט אונ גֶעבֶּען וֶועלְכֶען עֶס אִיז שְׁוֶוער אַיינְצוּשְׁטֶעהֶען אֲפִילוּ אַ מִינוּט וָועגֶען דֶעם שְׁלֶעכְטֶען רֵיחַ; עֶר הָאט נִיט נָאר גֶעבְּרַאכְט דִי גְרֶאסְטֶע רְאָיוֹת, אַז יוּדֶען פַארְשֶׁעלְטֶען קֵיינֶם נִיט אִין זֵייעֶרֶע תְּפִלּוֹת, אונ אַז צו קַיין בְּלוּט טָארֶען זֵיי זִיך נָאר נִיט צוּרִירֶען, נָאר עֶר הָאט מִיט נַאֲוָה אָנְגֶעוִויזֶען אַזֶעלְכֶע יוּדִישֶׁע

מַעֲלוֹת, ווִי רַחֲמָנוּת, צְדָקָה אוּנ צְנִיעוּת, אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז נִיט אוּמְזִיסְט הָאט דֶער רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם אָבְּגֶעזוּכְט זַיינֶע נְבִיאִים צְווִישֶׁען יוּדֶען אוּנ פוּן אַללֶע אֻמּוֹת הָאט עֶר זֵיי אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען, זֵיי זָאלֶען זַיין הֵיילִיגֶען רָצוֹן בֶּעקַאנְט מַאכֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט.

אִין יֶענֶער צַייט הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער צְווִישֶׁען דִי גְרוֹיסֶע שְׂרָרוֹת. דֶער פִירְסְט כְּרִיסְטִיַאן אוֹיגוּסְט פָאן פְּפַאלְץ-זוּלְצְבַּאךְ הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט דֶער הֶעבְּרֶאִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע אוּנ דוּרְךְ דֶעם הָאט עֶר לִיעבּ גֶעקְרִיגֶען אוֹיךְ דִי יוּדֶען. אַז דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט בַּיי אִיהם אִין זַיין מְדִינָה אוֹיךְ אָנְמַאכֶען אַ בִּלְבּוּל אוּנ אוּנְטֶערְוַוארְפֶען יוּדֶען גֶעהַרְגֶ'טֶע קִינְדֶער, כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ דֶערְפוּן אָנְהֵייבֶּען עֶפִּיס אַ מְרִידָה, הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אוֹיסְרוּפֶען אוּמֶעדוּם, אַז וֶוער עֶס וֶועט זִיךְ עֶרְלוֹיבֶּען נִיט נָאר אַנְקְלַאגֶען אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט גֶעקוֹילֶעט אַ קִינְד צוּ לִיעבּ בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח, נָאר, פָּשׁוּט רֶעדֶען דֶערְפוּן, וֶועט שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט וֶוערֶען.

אִין שְׁוֶועדֶען הָאט נִיט נָאר קַיין פוּס פוּן אַ יוּדֶען נִיט גֶעטָארְט טְרֶעטֶען, נָאר אֲפִילוּ קַאטָאלִיקֶען אִיז פֶערְוֶועהְרְט גֶעוֶועהן דָארְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען, וַוייל דִי פְּרָאטֶעסְטַאנְטֶען הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז דִי עֶרְד אִיז אַדְמַת קֹדֶשׁ, אוּנ אַז נָאר זֵיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט דָארְט צוּ וָואהנֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ דֶער קֶענִיג קַארְל דֶער עֶלְפְטֶע אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִינְטֶערֶעסִירֶען מִיט יוּדֶען אוּנ בֶּע־זָאנְדֶערְס מִיט קַרָאִימֶעס, וַוייל עֶר הָאט עֶפִּיס גֶעהֶערְט, אַז זֵיי הַאלְטֶען נִיט פוּנ'ם תַּלְמוּד אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט אַז זֵיי וֶועט גְרִינְגֶער זַיין אַרִיבֶּער־צוּנֶעהמֶען אִין קְרִיסְטֶענְטְהוּם. עֶר הָאט אִימִיסְטֶען, אִים יָאהר 1620, אַרוֹיס־גֶעשִׁיקְט קַיין פוֹלִין אַ פְּרָאפֶעסָאר פוּן דֶער אוּפְּסַאלַא'ר אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט גוּסְטַאוו פֶּערִינְגֶער, וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאט אַ שְׁטַארְקֶע יְדִיעָה אִין לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען גֶעוָואהר צוּ וֶוערֶען אִין וָואס עֶס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן דִי קַרָאִימֶעס, וָואס פַאר מִנְהָגִים זֵיי הָאבֶּען, אוּנ מִיט וָואס זֵיי שֵׁיידֶען זִיךְ אָבּ פוּן אַנְדֶערֶע יוּדֶען. עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט רֶעקָאמֶענְדַאצְיֶעס צוּם פוֹלִישֶׁען קֶענִיג יָאהַאן סָאבִּיעסְקִי, נָאר אִין פוֹלִין אוּנ אִין לִיטָא הָאט עֶר גֶעטְרָאפֶען זֶעהר וֶוענִיג קַרָאִימֶעס; אַ טְהֵייל זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען נָאךְ חְמֶעלְנִיצְקִי'ס שְׁחִיטָה, אוּנ אַ טְהֵייל הָאבֶּען פוּן דֶער מְלוּכָה בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין דִי וַוייטֶע שְׁטֶעדְט אוּנ דֶערְפֶער, וַוייל אַזוֹי הָאט גֶעבֶּעטֶען פַאר זֵיי אֵיינֶער פוּן דִי קַרָאִימִישֶׁע רַבָּנִים, ר' אַבְרָהָם בֶּן שְׁמוּאֵל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג אוּנ מֶען הָאט עֶס אִיהם צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, כְּדֵי דִי

קראימעס זאלען זיך מעהר צושפרייטען אין לאנד. אזוי האט נוסטאוו פערינגער געפונען אין טראקי און לוצק נאר ווייניג קראימעס, און די עטליכע זענען געוועהן אזוי פערגראבט אז ער האט מיט זיי גאר ניט געקאנט רעדען און ער האט געמוזט צוריקפאהרען אהן עפעס. שפעטער מיט עטליכע יאהר האט דער שוועדישער קעניג נאך אמאל ארויסגעשיקט קיין ליטא צוויי געלעהרטע און עס איז געבליבען, אז זיי זאלען מיט ברענגען קיין שוועדען א פאר קראימישע לומדים, כדי מען זאל זיי דארט קאנען מעהר אויספרעגען וועגען זייער פערגאנגענהייט און אללע זייערע הנהגות. צווישען אללע קראימעס האט זיך קוים געפונען איינער, ר' שמואל בן אהרן, וואס האט פערשטאנען א ביסעל לאטייניש און האט זיך ענטשלאסען פאהרען קיין ריגא; דארט האט מען איהם געהאלטען א היבשע צייט ביז די שוועדישע מלוכה איז געקומען צום שכל אז קיין גרויסע מציאה וועט זי ניט האפען אפילו ווען עס וועט איהר געראטהען אללע קראימעס מאכען פאר פראטעסטאנטען.

אין ליידען האט אויך א פראפעסאר יעקב טריגלאנד, געווארפען איין אויג אויף די קראימעס. ער איז געוועהן א גרויסער קענער אין דער יודישער ליטעראטור און האט געשריבען א בוך וועגען די יודישע סעקטען, און דערפאר האט ער בעדארפט האבען רעכטע דעות פון די קראימעס. ער האט אבער ניט געוואוסט צו וועמען ער זאל זיך ווענדען און האט זיך ענטשלאסען דורך בעקאנטע סוחרים איבערשיקען א בריעף קיין פולין און בעטען די קראימעס, וואס דער בריעף וועט אריינפאלען צו זיי אין די האנד אריין, זיי זאלען איהם באלד צושיקען א תשובה אויף אללע זיינע שאלות. דער צופאל האט אזוי געפיהרט, אז מען זאל טריגלאנד'ס בריעף אבגעבען א שרייבער פון דער קראימישער קהלה אין לוצק, מרדכי בן ניסן. קיין גרויסער למדן איז ער ניט געוועהן, נאר אזוי פיעל שכל האט ער געהאט, אז ער זאל די תלמודיסטען בעליידיגען פון קאפ ביז פוס און די קראימעס מאכען פאר דער גאלדענער פאהן.

ניט שטאנדיג האבען אבער די יודען געקאנט האבען טובות פון די דאזיגע געלעהרטע קריסטען וועלכע האבען זיך בעשעפטיגט מיט לשון קודש: עס האבען זיך געפונען אזעלכע, בעזאנדערס צווישען די דייטשען, וואס האבען בענוצט זייער גאנץ געלעהרנטקייט דארויף, זיי זאלען אנטהון די יודען מעהר צרות און נאך צוגיסען בוימעהל צום פייער, ווייל אז זיי האבען זיך פערופען אויף די יודישע הייליגע ספרים, וואס אללע אנדערע האבען אין זיי קיין ידיעה

ניט נֶעהַאט, הָאט מֶען זֵיי נֶענְלויבְּט בְּלִינְד. אַזוֹי הָאט נֶעטְהוּן יָאהַאנֶעס וואוֹלְפֶער: עֶר הָאט זִיךְ צוּנֶעטְשֶׁעפֶּעט צוּ דֶער תְּפִלָּה, „עָלֵינוּ" וָואס נֶעהט אִין נַאנְצֶען אוֹיף דִי נָאטְצֶענְדִיעֶנֶער, וֶועלְכֶע בּוּקֶען זִיךְ צוּ נִיכְטְס אוּנְד לֶעער: (שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְהֶבֶל וָרִיק) אוּנ הָאט נֶעדְרוּנְנֶען אַז דֶערְמִיט וַוייזֶען דִי יוּדֶען אַרוֹיס זֵייעֶר הַאס נֶענֶען קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דִי דָאזִינֶע בֶּעשׁוּלְדִינוּנְג אִיז שׁוֹין אֲפִילוּ־קֵיין נַייעֶ נִיט נֶעוֶועהן; נָאךְ צוּרִיק מִיט אַסַךְ יָאהרֶען הָאבֶּען דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל נֶעשְׁרִינֶען, אַז אִין דֶעם נֶעבֶּעט מַאכֶען דִי יוּדֶען חוֹזֶק פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֱמוּנָה, אוּנ כְּדֵי עֶס זָאל נִיט קוּמֶען צוּ־קֵיין שְׁלֶעכְטֶע זַאכֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין אַרוֹיסְנֶעוָוארְפֶען פוּנ'ם סִדוּר דֶעם „שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים". וואוֹלְפֶער הָאט אָבֶּער אָבְּנֶעזוּכְט אַלְטֶע סִדוּרִים, וואוּ דִי װֶערְטֶער שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לַהֶבֶל וָלָרִיק אִיז יָא נֶעשְׁטַאנֶען, אוּנ הָאט מִיט זֵיי נֶעשְׁטָאכֶען דִי אוֹינֶען יֶעדֶען יוּדֶען. אַוַדַאי הָאט מֶען דֶערְפוּן־קֵיין נַחַת נִיט נֶעהַאט, נָאר־קֵיין נְרוֹיסֶע יְסוּרִים אוֹיךְ נִיט: וואוֹלְפֶער'ס כַּוָנָה אִיז נִיט נֶעוֶועהן נְלַאט אוֹיפְצוּרֵייצֶען דִי מְלוּכָה אוּנ דָאס פָאלְק נֶענֶען יוּדֶען; פַארְקֶעהְרְט, אַז מֶען הָאט אִין זַיין צַייט וַוייטֶער אוֹיפְנֶעפְרִישְׁט דִי אַלְטֶע עֲלִילָה וֶוענֶען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח הָאט עֶר אֶפֶענְטְלִיךְ נֶעשְׁרִינֶען, אַז דָאס אִיז אַלִינֶען אוּנ אַז מֶען קָאן נִיט שְׁטֶעלֶען אוֹיף דִי פַאלְשֶׁע רֶעד פוּן נֶעטוֹיפְטֶע יוּדֶען. עֶר אִיז פָּשׁוּט נֶעוֶועהן אַ פְרוּמֶער קְרִיסְט אוּנ עֶר הָאט נֶעהַאלְטֶען פַאר אַ חִלוּל הַשֵׁם, וָואס דִי יוּדֶען לַאכֶען פוּן זַיין אֱמוּנָה, אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ בֶּענֶנִינְט דֶערְמִיט וָואס דֶער פִירְסְט נֶעאָרְג פוּן הֶעסֶען הָאט נֶעהֵייסֶען דִי יוּדֶען שְׁוֶוערֶען אַז מֶעהר וֶועלֶען זֵיי אִין זֵייעֶרֶע תְּפִלוֹת נִיט דֶערְמָאנֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ עֶס אִיז נֶעוָוארֶען שְׁטִיל.

נָאךְ אֵיין נֶענְנֶער פוּן אַזַא אַרְט, וָואס מִיט אֵיין הַאנְד וַוייזְט עֶר אָן חֶסְרוֹנוֹת אוּנ מִיט דֶער אַנְדֶערֶער הַאלְט עֶר צוּ דָאס ווִילְדְקַייט פוּן מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶע מֶערְקֶען בַּאלְד אִין יֶענֶעמְ'ס אוֹינ אַ שְׁפֶּאנְדֶעל אוּנ אִין זֵייעֶרֶע אֵיינֶענֶע אוֹינֶען ווִילֶען זֵיי אֲפִילוּ־קֵיין נַאנְצֶען בַּאלְקֶען נִיט זֶעהֶען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען דֶעמָאלְט נֶעהַאט; דָאס אִיז נֶעוֶועהן דֶער פְּרָאפֶעסָאר יָאהַאנְן כְרִיסְטָאף וַואנֶענְזֵייל. אַ מֶענְשׁ, וָואס אִין אִיהם הָאבֶּען מִלְחָמָה נֶעהַאלְטֶען צְוֵויי נֶעפִיהלֶע: פוּן אֵיין זַייט אִיז עֶר נֶעוֶועהן אַ קֶענֶער פוּן הֶעבְּרֶאִישׁ, אוּנ אַז עֶר הָאט נֶעלֶעזֶען פִיעל אַלְטֶע יוּדִישֶׁע סְפָרִים נֶענֶען קְרִיסְטֶענְטְהוּם הָאט עֶס אִיהם שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען, עֶר הָאט עֶס נֶעהַאלְטֶען פַאר אַ גְרוֹיסֶען חֵטְא אוּנ הָאט נָאר נִיט נֶעוָואלְט ווִיסֶען, אַז אַזֶעלְכֶע סְפָרִים זֶענֶען אָנְנֶעשְׁרִיבֶּען נֶעוָוארֶען אִין דִי בִּיטֶערֶע צַייטֶען, וֶוען יוּדִישׁ בְּלוּט הָאט זִיךְ נֶענָאסֶען ווִי וַואסֶער אוּנ דָאס פַייעֶר פוּן דֶער אִינְקְוִוִיזִיצִיאָן

האט געברענט אָהן אַ אויפהאר; פון דער אַנדערער זייט אָבער האט ער רחמנות געהאט אויף די יודען אונ האט זיי געוואלט וועהען גליקליך אונטער דעם שוטץ פון דער קריסטליכער רעליגיאן. דערפאר האט מען פון איהם גע־זעהען צוויי פערקערטע זאכען, וואס איינס מיט'ן אַנדערן קערען זיך, דאכט זיך, ניט אָן. ער איז אַרומגעפאהרען אין די ווייטע לאנדער אונ האט אַזש אנגעשפּארט אין אַפריקא, דאָרט האט ער אָבגעזוכט אַלטע יודישע כתבים נעגען די קריסטען אונ האט זיי אָבגעדרוקט אין אַ בעזונדער בוך, כדי צו ווייזען ווי שלעכט די יודען קוקען אויפ'ן קריסטענטהום; אין דער איינענער צייט האט ער פון דעסטוועגען אַרויסגעלאזט איין אַנדער ספר אונ האט געשריגען, אַז עס איז די גרעסטע רציחה וואס מען רודפ'ט די יודען אונ מען וויל מיט געוואלד טויפען זייערע קליינע קינדער. ער איז אַלץ אַרומגעגאַנגען מיט אַ מחשבה זרה אַז צו די פּראָטעסטאנטען קאָנען די יודען פאַרט מיט דער צייט צושטעהען, אונ חאטש ער האט גוט געזעהען, ווען ער איז געוועהן אין רום, ווי די קאטאלישע גייסטליכע מוטשען זיך אומזיסט מיט די יודען, וועלכע זענען געצוואונגען צו הערען זייערע דרשות, נאר עס געהט זיי אין איין אויער אַריין אונ פונ'ם אַנדערן אַרויס, האט ער זיך איינגערעדט אַז מיט גוטען וועט ער אפשר מעהר פועל'ן. אַזוי האט מען ביי וואגענזייל'ן קיין מאָל ניט געקאָנט וויסען ביי וואס ער האלט: אָט האט מען געזעהען פון איהם כעס פאר יודישע חטאים פון אַ מאל, אונ אָט איז ער פערטיג געוועהן זייערע שונאים אויסצו־רייסען די אויגען. דעם אמת מוז מען אָבער זאָגען, אַז דאס געפיהל פון רחמנות פלעגט ביי איהם אָבט גובר זיין אונ, אַז מען האט פלוצלונג ווייטער אָנגעהויבען שמיעסען אַז די יודען קוילען קריסטליכע קינדער אונ בענוצען דאס בלוט צו די מצות, האט ער זיך אָנגענומען פאר זיי אונ איז אַרויסגעטרעטען ווי אַ מליץ יושר מיט אַ גאַנץ בוך, פאר וועלכען ער האט זיך פערדיענט ביי די יודען אַ גרויסען דאנק, אונ מען מאג איהם מוחל זיין דערפאר אַסך נארישקייטען, וואס ער האט געטהון אויך ניט מיט קיין שלעכטער כוונה.

דער דריטער דייטשער געלעהרטער, וואס האט גוט פערשטאַנען העברעאיש, איז געוועהן דער פּראָפעסאר יאהאנן אַנדרעאס אייזענמענגער: זעהר אַ שלעכטער מענש, וואס האט טאקי געוואלט די יודען עוקר מן השורש זיין. ער האט אויסגעגראבען אַללע חטאים וואס מען האט נאר אַ מאָל אַרויפגעלעגט אויף די יודען אונ האט געשריגען, אַז אַלדינג איז טאקי אמת אונ אַז ער איז דאס געוואהר געוואָרען פון די יודישע ספרים. איהם האט געקראַנקט וואס

מען האט אנגעהויבען בעהאנדלען די יודען מיט מעהר יושר, אונ ער האט געוואלט ברענגען דערצו, אז דאס פאלק זאל אנפאלען אויף זיי אונ מאכען פון זיי א תל, דערפאר האט ער אים יאהר 1700, אנגעשריבען א גרויס בוך, „דאס ענטדעקטע יודענטהום" אונ האט דארט אויסגעוויזען אז די יודען לאסטערן די קריסטליכע רעליגיאן, אז אויסבעסערן זיי איז שווער, ווייל זיי זענען שוין געבארענע רוצחים, זייערע עלטערען פלעגען פערגיפטען ברונענס אונ זיי אליין דארפען נאך בלוט אויף פסח. אז מען האט די יודען צו וויסען געגעבען, וואס פאר א בוך אייזענמענגער האט זיך געשטעלט דרוקען, איז אויף זיי געפאלען א שרעקליכער פחד, אונ עס איז טאקי געוועהן פאר וואס זיך צו שרעקען: די שנאה צו זיי האט נאך אין דייטשלאנד ניט אויפגעהערט אונ דערפאר האבען זיי זיך געקאנט רעכטען אז אייזענמענגער'ס בוך וועט אנצינדען א נייע פייער אונ זיי וועלען גוט ניט אבשניידען. אוודאי האבען זיי ניט געטארט שווייגען, אונ די פראנקפורטער יודען האבען אוועקגעשיקט א בריעף צו זייערע ברידער, וועלכע האבען געוואהנט אין וויען אונ בעזאנדערס צו ר' שמואל אפפענהיים, וואס האט מיט דער מלוכה געהאט געלד־געשעפטען אונ איז ביי איהר געוועהן א שטיקעל חשוב. די וויענער יודען איז געראטהען פערשטעהען צו געבען דער מלוכה אז אייזענמענגער'ס בוך איז א סם טאקי פאר די קריסטען אליין, ווייל עס קאנן זיך אנהויבען הרינות אונ ביי א מרידה אין לאנד מוזען אללע ליידען, אונ עס איז ארויס א בעפעהל פונ'ם קייזער לעאפאלד דעם צווייטען, מען זאל דאס בוך גאר ניט ארויסלאזען פון דרוק. דאס איז געוועהן פאר אייזענמענגער א שטארקער קלאפ: ער האט גערעכענט אז אט באלד וועט ער זיך מחיה זיין אונ וועט זיך זאט ניט קאנען אנקוקען ווי מען קוילעט יודען אין די גאסען, צום סוף האט מען גאר זיין בוך געהאלטען סגור ומסוגר אין דער פראנקפורטער דרוק, אונ ער האט זיך אומזיסט אויסגעבראכט אונ איז נאך אריינגעקראכען אין חובות.

דערווייל איז אין פרייסען געווארען קאניג פרידריך דער ערשטע, אונ אייזענמענגער מיט נאך א וועלכע מענשען האבען געהאט ביי איהם א שליטה אונ האבען געזוכט אללע מיטעל צו רעדען שלעכטס אויף יודען. ווי וועניג אמת'ע חטאים די שונאים האבען געקאנט אנווייזען, זעהט מען ארויס דערפון, וואס מען האט זיך ווייטער געהאפט צו „עלינו", קיין אנדער כלבול האבען זיי ניט געהאט, חאטש זיי האבען געזוכט יודישע עוולות ווי מיט ליכט. דער קאניג האט זיך אבער ניט געלאזט פערדרעהען דעם קאפ אונ האט געלאזט

צוּנוֹיפְרוּפֶען דִי רַבָּנִים אוּנ פָאַרְשְׁטֶעהֶער פוּן אַלֶע קְהִלוֹת, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט גֶעבֶּען אַ שְׁבוּעָה, אַז דָאס וָוארְט „לָרִיק" פוּן „עָלֵינוּ" גֶעהט נִיט אוֹיפְ'ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ זֵיי הָאבֶּען עֶס גָאר נִיט אִין זִין. דָאס אֵיינֶענֶע הָאט אוֹיךְ גֶעזָאגְט דֶער בֶּערִיהמְטֶער גֶעלֶעהְרְטֶער יָאהַאנְן הֵיינְרִיךְ מִיכַאעֶלִיס פוּן הַאלֶע אוּנ דֶער קֶענִיג הָאט גֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף זַיין עֶרְקְלֶערוּנְג. דֶענְנָאךְ הָאט פְרִידְרִיךְ, אִים יָאהר 1703, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז עֶס וָואלְט אִיהם אַוַדַאי שְׁטַארְק הַנָאָה גֶעטְהוּן וֶוען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק, וָואס אִיז אַ מָאל גֶעבֶּענְשְׁט גֶעוֶועהן פוּן גָאט, זָאל אָנְנֶעהמֶען אֵיין גְלוֹיבֶּען גְלַייךְ מִיט אַלֶע אֵיינְוָואוֹהנֶער פוּנְ'ם לַאנְד, נָאר נוֹיטְהֶען דֶערְצוּ וויל עֶר קֵיינֶעם נִיט אוּנ לָאזְט עֶס אִיבֶּער אוֹיפְ'ן רָצוֹן פוּנְ'ם בֶּעשֶׁעפֶער, אוּנ כְּדֵי מֶען זָאל מֶעהר נִיט הָאבֶּען צוּ זֵיי קֵיין פִּתְחוֹן פֶּה וֶוענֶען זֵייעֶרֶע תְּפִלוֹת, וויל עֶר אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען זָאגֶען „עָלֵינוּ" אוֹיף אַ הוֹיךְ קוֹל אוּן זָאלֶען דֶערְבַּיי נִיט אוֹיסְשְׁפַּייעֶן. לְכַתְּחִלָּה הָאט עֶר בֶּעשְׁטִימְט אוֹיפְזֶעהֶער מֶען זָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אִין דִי שׁוּהלֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְפָאלְגֶען זַיין בֶּעפֶעהל, אַזוֹי וִוי קֵייזֶער יוּסְטִינְיַאן הָאט אַ מָאל גֶעטְהוּן, נָאר אַז אֵיינֶער פוּן דִי יוּדִישֶׁע גְבִירִים, ר' יִשָּׂשׂכָר בֶּערְמַאנְן פוּן הַאלְבֶּערְשְׁטַאדְט, הָאט גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהֶערֶען אַז עֶס אִיז נִיט שֶׁען, אַז אִין אַ מָקוֹם קָדוֹשׁ זָאל דִי מְלוּכָה זָאגֶען אַ דֵעָה וִוי אַזוֹי צוּ דַאוְונֶען, הָאט פְרִידְרִיךְ גֶעהֵייסֶען פֶערְבוֹיגֶען זַיין בֶּעפֶעהל אוּנ דִי וִויכְטִיגֶע פְרַאגֶע פוּן „עָלֵינוּ" הָאט זִיךְ גֶעעֶנְדִיגְט.

דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל וָוענֶען אָבֶּער נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען אַלֶע מָאל דֶערְמָאנֶען דֶעם קֶענִיג פְרִידְרִיךְ בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט, אַז עֶר וָואלְט בֶּעדַארְפְט דִי יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן פְרַייסֶען. זֵיי הָאבֶּען אוֹיף דִי יוּדֶען אַרוֹיפְגֶעלֶעגְט אַלֶע אוּמְגְלִי־קֶען פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ זֵיי אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז זֵיי פוֹעֵל'ן שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, בַּיי פְרִידְרִיךְ'ן אַלְדִינְג, נָאר אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען צוּ עֶפֶּעס הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען אַז זֵייעֶר מִיה אִיז נָאר אוּמְזִיסְט אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ בַּיים קֶענִיג גָאר נִישְׁט גֶעפוֹעֵל'ט. אֵיינְזֶענְמֶענְגֶער אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט פַּארְ'ן טוֹיט בֶּעטֶען בַּיי פְרִידְרִיךְ'ן, עֶר זָאל שְׁרַייבֶּען דֶעם קֵייזֶער לֶעאָפָּאלְד וֶוענֶען זַיין בּוּךְ „דָאס עֶנְטְדֶעקְטֶע יוּדֶענְטְהוּם" אוּנ פוֹעֵל'ן מֶען זָאל עֶס אַרוֹיסְלָאזֶען פוּן דְרוּק. מִיט דֶער אֵיינֶענֶער בַּקָשָׁה הָאבֶּען זִיךְ צוּ אִיהם שְׁפֶּעטֶער גֶעוֶוענְדֶעט אַיי־זֶענְמֶענְגֶער'ס יוֹרְשִׁים, אוּנ עֶר הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּלִיעבּ טְהוּן אוּנ שְׁרַייבֶּען, נָאר לֶעאָפָּאלְד אִיז גֶעוֶועהן אֵיינְגֶעשְׁפַּארְט אוּנ דָאס בּוּךְ אִיז וַוייטֶער גֶעבְּלִיבֶּען פֶערְ־שְׁלָאסֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְט. דֶעמָאלְט הָאבֶּען דִי יוֹרְשִׁים זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען נָאר

אוֹיפְ׳ס נַיי לָאזֶען דְרוּקֶען דָאס בּוּךְ אִין קֶאנִיגְסְבֶּערְג, וואוּ לֶעאָפָּאלְד׳ס אִיסוּר אִיז נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען, נָאר קֵיין נוּט גֶעשֶׁאפְט הָאבֶּען זַיי שׁוֹין נִיט גֶעמַאכְט. דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָוארְפֶען מִיט אַזַא חֵשֶׁק צוּ אַייזֶענְמֶענְגֶער׳ס תּוֹרוֹת אוּנ דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעהַאט פַאר וָואס צוּ שְׁרֶעקֶען. עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ סַךְ יָאהרֶען, אַז מֶען הָאט נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען רֶעדֶען מֶען זָאל אִין פִּיעל אֵייראָפֶּאִישֶׁע לֶאנְדֶער גֶעבֶּען יוּדֶען אַלֶּע רֶעכְטֶע אוּנ דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען מַאטֶערְיַאל צוּ דֶערְוַוייזֶען וָואס פַאר אַ סַכָּנָה דֶערְפוּן וֶועט אַרוֹיס, אִיז זַיי אַייזֶענְמֶענְגֶער׳ס בּוּךְ צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען. זַיי הָאבֶּען גֶעהַאט פֶערְטִיגֶע שְׁקָרִים אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁפָּארְט זִיךְ בְּרֶעכֶען דִי קֶאפּ אוֹיף אוֹיסְצוּטְרַאכְטֶען נַייֶע. דֶערְוַוייל הָאבֶּען אַייזֶענְמֶענְגֶער׳ס לִיגֶענְס נִיט מַרְעִישׁ עוֹלָם גֶעוֶועהן, אוּנ דֶעסְטְוֶעגְלַייכֶען הָאט מֶען זִיךְ נָאר וֶועניג אוּמְגֶעקוּקְט, וֶוען אִים יָאהר 1707 אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אַ גֶעטוֹיפְטֶער יוּד גֶעגֶען תַּלְמוּד אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִינְגֶען דָאס אַלְטֶע לִיעדֶעל וֶועגֶען זַיין שֶׁעדְלִיכְקַייט. דָאס הָאט מֶען אַלְץ גֶעמֵיינְט אוּנְטֶערְצוּהִיצֶען דֶעם קֶאנִיג פְרִידְרִיךְ, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעהַאט זַיין אֵייגֶענֶע אִיבֶּערְצַייגוּנְג אוּנ אִיז נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען אוֹיף קֵיין שׁוּם נַייֶע גְזֵרוֹת. רוּהִיג פְלֶעגְט עֶר אוֹיסְהֶערֶען אַלֶּע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען, נָאר דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִיז דוּרְךְ דֶעם נִיט עֶרְגֶער גֶעוָוארֶען.

אִין הָאלְלַאנְד הָאט אַ יוּנְגֶער גֶעלֶעהרְטֶער וִוילְהֶעלְם סוּרֶענְהוּאִיס עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר גֶעאַרְבַּייט אִיבֶּער אַ לַאטַיינִישֶׁער אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער מִשְׁנָה אוּנ הָאט דֶערְבַּיי אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל לִיעבְּשַׁאפְט צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער צוּ גֶעפִינֶען אֲפִילוּ בַּיי אַ גֶעבָּארֶענֶעם יוּדֶען. אִין זַיינֶע כְּתָבִים פֶערְגִיסְט עֶר גֶענוּג טְרֶערֶען בַּארוֹיף, וָואס פִיעל נִידְרִיגֶע מֶענְשֶׁען לֶערְנֶען אִימִיסְטֶען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ זַיי זָאלֶען קֶאנֶען מֶעהר נִיפְּט פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען צְווִישֶׁען בְּלִינְדֶען פָאלְק אוּנ קְלָאמֶערְשְׁט בְּרֶענְגֶען בַּאוֵיות פוּן דִי יוּדִישֶׁע הֵיילִיגֶע סְפָרִים, אוּנ דַאנְקְט זֶעהר דִי הָאלְלֶאנְדִישֶׁע מְלוּכָה, וֶועלְכֶע הָאט גֶעוִויזֶען אַוֶועג וִוי אַזוֹי מְקָרֵב צוּ זַיין דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען אוּנ זַיי צוּבִּינְדֶען צוּ זִיךְ מִיט פְרַיינְדְשַׁאפְט אוּנ בְּרִידֶערְלִיכֶע לִיעבֶּע. בִּיז צוּם טוֹיט הָאט סוּרֶענְהוּאִיס נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ לֶערְנֶען תּוֹרָה אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז דָאס דַארְף טְהוּן יֶעדֶער קְרִיסְטְלִיכֶער גַייסְטְלִיכֶער, וָואס דֶער מָקוֹר פוּן זַיין אֱמוּנָה אִיז בַּיי אִיהם טְהַייעֶר אוּנ הֵיילִיג.

צְווִישֶׁען דִי קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהרְטֶע, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט דֶער יוּדִישֶׁער לִיטֶעראַטוּר, מֶאג מֶען דֶערְמָאנֶען צוּ נוּטֶען אוֹיךְ יַעֲקֹב בַּאסְנַאזְשׁ, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בּוּךְ וֶועגֶען דֶער יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי לֶעצְטֶע

וָעבְּצֶעהן הוּנְדֶערְט יָאהר צַייט קְרִיסְטוּס אִיז גֶעבָארֶען גֶעוָוארֶען. מֶען קָאן אֲפִילוּ נִיט זָאגֶען אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ שְׁטַארְקֶער אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל; מֶען דֶערְקֶענְט אָפְּט, פֶערְקֶעהרְט, אַז בַּיי אִיהם, וָוען נִיט טִיעף אִין הַארְצֶען, אִיז אוֹיף דֶער צוּנְג גֶעלֶעגֶען אַ שְׁטִיקֶעל שִׂנְאָה צוּם יוּדִישֶׁען פָאלְק. מֶען מוּז אָבֶּער מוֹדֶה זַיין אַז עֶר הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אֱמֶת אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעדֶענְקְט אוּנ גֶעפִיהלְט, אוּנ דֶערְפַאר רֶעדְט עֶר אִין זַיין בּוּךְ פוּן יוּדֶען מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ אוּנ זָאגְט, אַז עֶס אִיז אַ גְרוֹיסֶער טָעוּת וָוען מֶען רֶעכֶענְט דָאס יוּדֶענְטְהוּם פַאר אַ טוֹיטֶען גוּף, נָאר אָהן אַ נְשָׁמָה, וַוייל דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען פוּן דֶעם פָאלְק אִיז בְּדֶרֶךְ נֵס אוּנ עֶס אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּערֶעכְנֶען צוּ וָואס פַאר אַ תַּכְלִית דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הִיט עֶס אָב אוּנ נִיט זֵיי כֹּחַ אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען אַזוֹי פִיעל צָרוֹת. יַעֲקֹב בַּאסְנַאזְשׁ אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד אַלֵיין גֶעוֶועהן נָע וָנָד, דָאס פְרוּמְקַייט פוּן לוּדְוִויג דֶעם פִירְצֶעהְנְטֶען הָאט אִיהם פֶערְטְרִיבֶּען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען בִּיז עֶר הָאט זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען קַיין הָאלַאנְד; דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעפִיהלְט דֶעם טַעַם פוּן אַרוּמְשְׁלֶעפֶּען זִיךְ אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ וִוי וֶוענִיג עֶר הָאט גֶעהַאלְטֶען פוּן יוּדֶען הָאט עֶר גֶעמוּזְט רֶעדֶען וֶוענֶען זֵיי מִיט יֹשֶׁר, אוּנ מֶעהר הָאבֶּען דִי יוּדֶען קַיין מָאל נִיט בֶּעדַארְפְט. זַיין בּוּךְ אִיז גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין אַ לַייכְטֶער שֶׁענֶער פְרַאנְצָאזִישֶׁער שְׁפְּרַאכֶע אוּנ אִיז זִיךְ צוּנַאנְגֶען כִּמְעַט אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא.

פוּן דִי פֵּרוֹת, זָאגְט דִי וֶועלְט, דֶערְקֶענְט מֶען דֶעם בּוֹים. בַּאסְנַאזְשׁ'ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען בֶּעוִויזֶען אַז קַיין שְׁלֶעכְטְס הָאט עֶר גֶעוִויס קַיין מָאל נִיט גֶעטְרַאכְט אוֹיף יוּדֶען, אוּנ וֶוען עֶר הָאט זִיךְ אַ מָאל אַרוֹיסְגֶעחַאפְּט מִיט אַ בִּיטֶער וָוארְט גֶעגֶען זֵיי, הָאט עֶר דָאס גֶעטְהוּן פוּן רְגִילוּת נָאךְ פוּן דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען, אָבֶּער נִיט פוּן דֶעם אַיינְגֶעוָוארְצֶעלְטֶען הַאס, וָואס פֶערְפִיהרְט דֶעם מֶענְשֶׁען אִין שְׁאוֹל תַּחְתִּיָה. דֶער גַייסְטְלִיכֶער כְּרִיסְטִיאַן טְהֶעאָפִיל אוּנְגֶער פוּן שְׁלֶעזִיֶען אוּנ דֶער פְּרָאפֶעסָאר יָאהַאנְן כְּרִיסְטָאפָארוּס וָואלְף פוּן הַאמְבּוּרְג, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה בַּיי בַּאסְנַאזְשׁ'ן, זֶענֶען אִין גַאנְצֶען אִיבֶּערְגֶעבֶּען גֶעוֶועהן דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ נִיט אֵיין מָאל אִיז אוֹיף זֵיי גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעשִׁיצֶען דִי יוּדֶען אוּנ פֶערְשְׁטָאפֶּען דִי מַיילֶער פוּן זֵייעֶרֶע שׂוֹנְאִים.

אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט זִיךְ צוּם אָנְהֵייבּ פוּנ'ם אַכְטְצֶעהְנְטֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פֶערְקְלֵיינֶערְן אוּנ דִי קוֹלוֹת פוּן דִי יוּדִישֶׁע בֶּעשִׁיצֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין גֶעפִיהלְט אִין כֹּחַ מִיט מֶעהר פֶעסְטְקַייט אַרוֹיסְצוּטְרֶעטֶען

אונ פָארְדֶערְן פַאר זַיי פְרַייהַייט אונ גֶערֶעכְטִיגְקַייט, וָוענֶען נִיט פֶערְלָארֶען גֶע־וָוארֶען צְוִוישֶׁען דֶעם ווילְדֶען גֶעשְׁרַיי פון די וִויסְטֶע שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל. דֶעמָאלְט הָאט אויך יָאהַן טָאלַאנְד, אַקְרִיסְט מִיט עֶדְלֶע גֶעפִיהלֶע פון ישֶׁר אונ רַחֲמָנוּת, אָנְגֶעהויבֶּען אַרְבַּייטֶען אַז די יוּדֶען פון עֶנְגְלַאנְד אונ אִירְלַאנְד זָאלֶען בֶּעקוּמֶען די אֵיינֶענֶע רֶעכְטֶע וָואס אַללֶע אִיבְּרִיגֶע אַיינְוָואהנֶער, אונ אויף אִיהם קוּקֶענְדִיג, הָאט מֶען אויך אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער זִיךְ גֶענוּמֶען פֶערְבֶּעסֶערְן די יוּדִישֶׁע לַאגֶע. די אַלְטֶע אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶענֶע צָרוֹת הָאבֶּען אָבֶּער אַזוֹי פֶערְשְׁלָאגֶען די יוּדִישֶׁע קָאפּ, זַייעֶר אִינְוֶוענִינְסְטֶער מַצָּב אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי טְרוֹיעֶרִיג, אַז זַיי הָאבֶּען נָאר נִיט גֶעקָאנְט פִיהלֶען וָואס פַאר אַ פְרִישׁ ווינְטֶעל עֶס בְּלָאזְט; זַיי הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאטט, וָואס מֶען לָאזְט זַיי לִיעגֶען אויף אֵיין אָרְט אונ די פֶערְשְׁלָאפֶענֶע מִידֶע אויגֶען הָאבֶּען נִיט בֶּעמֶערְקְט אַז עֶס הויבְּט אָן דֶעמֶערְן אויף טָאג.....

רעגיסטער

פֿערצייכניס פֿון אַללֶע נאָהמען וועלכֶע קומען פֿאָר אין דעם דריטען באַנד.

אבולפיא ושואן פערנאנדא 88
אבינְיָאן (שטאדט) 6 178
אביתר אבן קרשקש הכהן 43
אִבן אבי זמר 123
אבן ווירגא ע׳ ר׳ יוסף
אבן ווירגא ע׳ ר׳ שלמה
אבן ווירגא ע׳ ר׳ יהודה
אבן זַכִּין ע׳ ר׳ יצחק
אבן חָביב ע׳ ר׳ יעקב
אבן יַחְיָא ע׳ ר׳ יוסף
אבן יחיא נֶיגרו דון דוד 65
אבן לֶבִּי בינבינישתי דון ווידאל 11 18
אבן נונעס ע׳ ר׳ יעקב
אבן עזרא ר׳ חיים פ׳ סאלאמאנקא 29
אבן שם טוב ר׳ יוסף 29
אבראוואלא ר׳ שמואל 23
אברבנאל 86
אברבנאל ע׳ דון יצחק
ר׳אברהם(אלאנזא)הערראַרא 203
ר׳ אברהם אוסקווי 121 156
ר׳ אברהם די אקוסטא 215
ר׳ אברהם ביבַאנָא 43
ר׳ אברהם בינבינישתי 27 43 92
ר׳ אברהם דע באלמעס 94 119 122
ר׳ אברהם דע בעיא 77
ר׳ אברהם פ׳ גראנאדא 12
ר׳ אברהם זכותא 77 80 82 87
ר׳ אברהם זכותא לוזיטאנא 209 221
ר׳ אברהם יָכִינִי 167
ר׳ אברהם לוי 123
ר׳ אברהם מינוֶאל קרדוזא 284 285
ר׳ אברהם סבא 84
ר׳ אברהם פריצול 94 122
ר׳ אברהם פ׳ פראנקענבערג 235
ר׳ אברהם די קאסטרו 88
דון אברהם שניאור 45 61 65 67 70 71
אדריאנאפאל 41 132 147
ר׳ אהרן דע לא פַּאפָּא 273
אובערלינגען (שטאדט) 26
אוינסבורג 32
אוינוסטין יוסטיניאני 120
„אוינענשפיגעל" ע׳ „די ברילע"
אולם (שטאדט) 97
אולְריך פ׳ הוטטען 113
אולריך פ׳ ווירטעמבערג 118
אונגארן 42
אונגער כריסטיאן טהעאפיל 305
אוריאל אקוסטא 247 248 249 254
אוריאל פ׳ געמינגען 102 105 111
אַחְמָד שַׁיְתָן 89
אטטא היינריך (הערצאג) 151
אינגאץ לָאילָא 156
איזאאק לא פנירער פ׳ בארדא 236
איזאבעללא (רבקה) קאהעא 264
איזאבעללא פ׳ שפאניען 45 56 57 68 69
איזאבעללא ד׳ 2-טע 80 83 84
איטאליען 46 50 72 93 171
אייזעניום (פאפסט) 83
אייזענמענגער יאהאן אנדרעאס 301 302 303
אינאקענטי ד׳ 7-טער 69
אינאקענטי ד׳ 8-טער 77
אינאקענטי ד׳ 11-טער 294
אִיסְפַּיָאן (שטאדט) 48
אִיסרלין ע׳ ר׳ ישׂראל
„אינקוויזיציאן" 8 34 36 57 58 59 61 62 73 77 124 125 127 128 136 139 140 158
אַלְבּו ע׳ ר׳ יוסף
אלבערט פון בראנדענבורג 115
אלברעכט דער צווייטער ערצהערצאג פ׳ אסטרייך 25 32 36

אַלגואַדעס ע׳ דון ר׳ מאיר
אלדענבורג היינריך 275
אלוואלענזיע ר׳ שמואל
אָלְוַואר גארציא 81
אלוואר סַאנכעץ 81
אלווארעץ אַלפָאנסא 5
אלווארא דע לונא 27 31
33 34 35
אלזשיר 29 87
אַלט קאנסטאנטין 229
אלינער פאווילי פ׳ דענעמארק
295
ר׳ אליהו בחור (לעוויטא)
113 119 120 121 157
ר׳ אליהו גומפערץ 290
ר׳ אליהו דיל מדיגו
קרעטענזיס 48 49 253 254
ר׳ אליהו מונטלטו 196
ר׳ אליהו מזרחי 92
ר׳ אליהו פעליטצע 208
ר׳ אליהו קאפסאלי 93
אלכסנדר בן קאזימיר 98
אלכסנדר ד׳ 6-טער (פאפסט)
75 83 93 94
אלכסנדר פארנעזע 159
אללעסאנדרא 172
אָלמוץ (שטאדט) 88
אלעשניקי זבינגניעוו 89
אלפאנסא דע אָיָעדַא 56
אלפאנסא דע אָרְאָגָאן 63
אלפאנסא דע אראַפּעזא 60
אלפאנסא ד׳ 5-טער 46 65
אלפאנסא דע ספינא 44 97
אלפאנסא קְרַתַּגִינה 31
אלקאלא 5
אלקאנדרעטע ע׳ פעדרא
פערנאנדעץ
אלקנה קאפסאלי 76
אַמְאַזְיָא 93
אמאטוס לוזיטאנוס (דאקטאר)
160 167
אמעריקא 94
אַנדאלוּזְיָא 60
אנדרעאס גריטי פ׳ ווענעדיג
94
אנדרעאס דאריַא 154
אנוסים ע׳ מאראנען
אנטאניא היינריך דע גאמעץ
262 263
אַנְטָאנְיָא וְויאַיירַא 291 292
אנטאניא דע זוזא 241
אנטאניא פערנאנדעץ
קארוואיל 241
אנטאניא ראדריגעס רָאבלעס
241 245
אנטאניוס קאבערנֶער 97
אַנְקָאנָא (שטאדט) 95 134
150 160 166
אסטְרָאה 229
אסטרוב לוי פ׳ דאראקא
18 20
אסטרוק רַאיימוך 5
אסטרייך 86
אפודי ר׳ יצחק 9 10
אָפָּאַרְטָא (שטאדט) 89
אפרים כהן 232
אפריקא 72
אַרַאבּוּענא ר׳ יוסף 7
אראגאניען 16 69
אָרַאן (שטאדט) 288
ארטואין דע גראַעס 100
ארנאלד פ׳ טינגערן 100
אַרצילליא (שטאדט) 46 66
אשכנזי ר׳ שאול הכהן 50
אשכנזים 84 211
אָשֵר פון אודעניע 169
אשר לעמלין 123 124
בַּאראַיָאץ (שטאדט) 128 132
בָּאהמען 150 151 171
בַּאזינג (שטאדט) 148
בּאזעל (שטאדט) 81 172
בַּאטהָארי סטעפאן (קעניג
פאן פוילען) 192
בַּאיערן 36
בַּאלַאניע (שטאדט) 22 48
באלטהאזאר אראביא דע
קאסטרא 264 265
באלטהאזאר לַאפעץ 259
באלטהאזאר הובמייער 116
באלטהאזאר לימפא 143
בָּאלעסלַאוו (הערצאג פון
פוילין) 38
בּאמבערג (שטאדט) 85
בָּאנַאפָּאס 21
בָּאנעט דע לַאטעס 93 112
בנפד ר׳ שלמה בן ראובן
5 27
בּאסנאוש יעקב 304 305
בּאר (שטאדט) 230
בּארבַּארָאסא 140
בּאריספָאל 226
בּודינִי סימאן 194
„בויערנקריג" 148
„בוכדרוקעריַי" 48
„בחינת הדת" 50
ביבאגא ר׳ אברהם 43
בינבינישתי ע׳ אבן לבא דון
ווידאל
בינבינישתי ע׳ ר׳ אברהם
בינבינישתי ע׳ ר׳ יהודה
בינבינישתי ע׳ ר׳ יוסף
ר׳ בנימין (דיאניס) מוסַפְיָא
217 264 282
ר׳ בנימין פון מאנטוא 47
בעאטריצא (חַנָה) מענדעזיא
גראציא 162 163 164
בענדיטא דע קאסטרו 276
בענוועגט (שטאדט) 86
בענווענידא אַבְּרַבַּאנֶאלַא 95
129 149 150

בענעדיקטוס ד׳ 13—טער 6 14 17 18 20 21
בערגאמא 50
בערנאל (משפחת קדושים) 259
בערנארדינוס 50 51 53
ר׳ בצלאל מאסעראנו 199
בראר 130
בראזיליען 217
בראנדענבורג 206 290
בראם נעמא 134 135
ר׳ ברוך שפינאזא 211 257 258 259 260 261 262 265 275 286
ברון (שטאדט) 38
ברונא ר׳ ישראל 53
ברונעטטא 51 22
ברוסא 93
ברעסלוי 37 38
ברצלונה (שטאדט) 64
גאטפריד פון ווירצבורג (עפיסקאפ) 37
גאלאטיני 123
גאליליי 253
גאלעאצא ספארצא 47
גאנזאלווא לאפעץ 215
גאנזאלווא דע קורדובה 86
גאנזאלווא קארלוס 215
גאניא 227
גאנצאלא דע קרתגינה 21 32 33
גאנצאלעץ די טעבא 63
גאספאר לאפעץ האמעם 201
גאספאר דע סאנטא קרוץ 64
גאספארד יוגלאר 62
גארצילאזא 83
ר׳ גדליה בן יחיא 173
גהינוטשי (קארדינאל) 140 141
גואירא אובאלרא הערצאג 160 166
גואילוימא האקווינעם פעטיט 114 119
„גואל הדם׳ 297
גוגליעלמא ר׳ בנימין פון מאנטוא 47
גוטענבערג 48
גומפערץ ר׳ אליהו 290
גוסטאוו פערינגער 298 299
גיאוואני פיקא די מיראנדאלא 49
געארג פ׳ העססען 300
געארג דע סעלווא 119
„געהטא׳ 95
גענוא 75 86 153 154
געראנימא דע גהינוטשי 136
געראנימא דער היילינע 109
געראנימא דע סאנטא פע 14
גראנאדא 67 68
גראף פון נוענאר 113
גראף פון פארא 65
גררצא (חנה) מענדעזיא בעאטריצא 162 163 164
גריכענלאנד 93
גרעגאר ד׳ 13-טער 196
ר׳ גרשון כהן 97
ראווילא ושואן אריאם 45
דאמיניקי גרימאני 114
דאמעניטשי גריטשימאני 94
דאנא מאיארא 161
דאנין ניקאלאי 20
דאראקא (שטאדט) 17 20
דוארטע גאמעץ 156
דוארטע דע פאץ 138 139
דוארטע דע פינעל ע׳ ר׳ אברהם אוסקווע
דוארטע נונעם דא קאסטא 217
דובנא 230
ר׳ דוד אבן אבי זמרה 88 89
ר׳ דוד אבנתר 210
ר׳ דוד בראנדאן 215
ר׳ דוד הראובני 128 129 133
ר׳ דוד ישרון 206
ר׳ דוד כהן דע לארא 263
ר׳ דוד דע פאמים 196 198
ר׳ דוד פרדו 210 211
דולצינא (שטאדט) 286
דזשיאוואני פיקא די מיראנדאלא 103
דיאנא דע לא אסומפשיאנא 205
דיאנא מענדעזו 162
דיאנא דע סילווא 136
דיאנא פינהיירא 134
דיאם אנדרע 128
דיאל פערנאנדא 84
„דיברילליע״ („אוינעגשפיגעל״) 109 110
דידון (דאקטאר) 282
דייטשלאנד 3 36 41 84 95 219
דיל-מדינו 93
דיעגא אריאס דאווילא 43
דיעגא גאנזאלווא דא לימא 215
דיעגא דע וואלענסא 5
דיעגא טעקסיירא דע מאטטיוס 216
דיעגא דע סארמענטא 294
דיעגא פאץ 128
דיעגא פירעס (שלמה מולכו) 131 183
דיעגא קרדוזא 215
דיעגא ראדריגעס פינטא 139
דיעגא דע שושן 68
דמשק 90 91

ראַיאַל באַמבערג 121
רעאַק (שטאַדט) 26
רע לא קבלריה 11
רעצא אינקוויזיטאר 73 124
„רעריזרישער דאקטאר" 198
„דרייסיג יאהריגע קריעג" 222 223
„האנדשפיגעל" 108
האבשטראַמען יאקאב (אינקוויזיטאר) 100 106 110 113 114 115 116 117
„האלב יודען" 147 194
האללאנד 201
האמעל (שטאַדט) 229
האנס וואיאל 53
האסטיע 12 36 44 55
האררי מארטענס 242
הוגא גראטאס 234
הוגא פעטערס 242
הוסס יאהאנעס 24
הוססיטען 24 25 26 53 54
„היידעמאקעס" 227 228
היינריך דער צווייטער פון פראנקרייך 94
היינריך דער דריטער 7 11
היינריך דער פירטער 43 56
היינריך גראס אינקוויזיטאר 142
היינריך יעסע 225 240
היינריך נוגעס 127 128
היינריך עפיסקאפ 53
הינדערבאך עפיסקאפ 51
העגריקו דא־לאמא 215
הערמאן פאן בושע 113
הערצאג דע עסטע 200
הערצאג פון נאקסאס ע דון יוסף נשיא.
הערקולא גאנצאגא 94
וואלטאניא (שטאדט) 155
וואלענסיא (שטאדט) 17 63
וואלף יאהאן כריסטאפאר־יום 305
וואלף קאפיטא 149
ווארמס (שטאדט) 97 221
ווארשוי 230
ווידאל דע אוראנסא 63
דון ווידאל בינבינשתי 11 18 27 28 43
וויטאלד הערצאג פון ליטא 39
ווימאריא עליאנא 156 168
ווייל ר' יעקב 41
ווילארעא (שטאדט) 62
ווילהעלם פון אראניען 201
ווילהעלם סורהענואים 304
ווילואם פריננע 243
ווילאבאלד פירקהיימער 97
ווילנא 231
וויען 24
וויצענצא גאנצאגא 199
וויצענטינער 16
וויצענטער פערער 14 15 17 20 21 22
וויצענץ פעטמילך 220 221 222
וויקטאר פון קארבען 100 103 105 107
ווישנאוועצקי יערעמיא 224 229
וולאדאווא (שטאדט) 230
וולאדיסלאוו דער פיערטער 223
„ועד ארבע ארצות" 194
וועניסען (שטאדט) 172
וועגערינג 49 86 94 134 158
זאמאשץ (שטאדט) 230
זאסלאוו 229
„זאפאראזשצי" 224
זבאראזש 230
זבינגיעוו אלעשניצקי (קארדינאל) 39
„זהר" 123 169
זיגיסמונד (קאניג) 23 25 26 27 32
זבוהא ע' ר' אברהם
זעטובאל (שטאדט) 80
זעטשי 230
ר' זרחיה הלוי סאלאדין פון סאראנאסע 18 19
ושארזש טהעמורא 128
ושואן אריאס ראווילא 45
ושואן וועלאסקועץ דע טערדסילא 12
דון ושואן דער ערשטער 22
דון ושואן דער צווייטער 11 27 43
ושואן דע ס"ט מארטין 58
ושואן דע עספאניא 28
ושואן דע פאבעצא 42
זואן דע לא פוענטא 124
ושעאן (שטאדט) 62
חארקי (היידאמאק) 229
„חזק אמונה" 195
ר' חיים אבן עזרא פון סאלאמאנקא 29
חית ר' יהודה בן יעקב 123
חלבי רפאל יוסף 268 269
חמעלניצקי באגדאן 225 226 229 230 231
חמעלניצקעס צייטען 219
ר' חסדאי קרשקש 9 10 11 13 29
חעמעניץ ארזואקאס 229
טאלאנד יאהן 206
טאמארקא 217
טאמאשאוו 230
טאננער 46
טאסקאנא 46 50
טאקאס 93 143
טארטאזא (שטאדט) 17 19
טארקוועמארא טהאמאש 57 61 64 69 70 73

דע לא טאררא 62
טהאמאש הַאריסָאן 239
טהאמאש דע פּינערא 268
טהאמאש קאלליער 243
טהעבען 93
טודעלא 73
טוביה (דאקטאר) 50 52
טולטשין 228
טולעדא 34 44 62
טיבערינוס מאטהיאס 51
טיראדא יעקב 202 203 204
טירָאל 50
טירקיי 40 41 72 76 91
144
טלעמזען ע' טרעמזען
טערועל (שטאדט) 63
דע טערדסילם זשואן ווע-
לאסקוועץ 12
טרָאקי (שטאדט) 39 299
טְרָיַא 93
טרינגלאנד יעקב 299
טריענט 51 52 53 143
טרעמזען (טלעמזען) 87
טשעכען 25
וואכים ד' 1-טער (קורפירסט)
106
יאהאן אלבערט 98
יאהאן בוקסראָרף 234
יאהאן דער צווייטער 66 67
71 76 77 79
יאהאן דער 3-טער 128 129
130
יאהאן דער קלוגער 149
יאהאן הוסס 24
יאהאן היינריך מיכאָעלים
303
יאהאן זְאאַרָעס 142
יאהאן זעלדען 234
יאהאן כריסטאף וואַגענזייל
300 301
יאהאן סָאבא 126
יאהאן מיקעז ע' יוסף נשיא
יאההאננא (קאנינין פון
נעאפעל) 86
יאהננעסבאפטיסטע 157
יאהננעס הוס 24
יאהאננעס וואולפער 300
יאהאננעס מיללער 216
יאהאננעס פעטרוס שפעעט
(משה נערמאנוס) 295
יאהאננעס דע קַאפּיסטראַנָא
33 35 36 37 38 39 40
יאהאננעס רייכלין 103 104
105 107 108 109 110 111
112 113 114 115 116 117
123
יאהאן סַאביעסק (קָאניג פ'
פוילין) 298
יאהאן סעציראַ 65
יאהאן עק 151
יאהאן פראנציסקא בראנדאן
215
יאהאן ךָאדרינג מאסקענ-
רענהאס 126
יָאועלם (יוסי) לָאַנס 96 148
149
יאועף סקאלינער 234
יַאקָאבּאטשיא (קארדינאל)
141
יאשיה פְּרְדוֹ 213
יהודה אבן וָוירנא 155
ר' יהודה בינבינישתי 92
ר' יהודה חַיַּת 123
ר' יהודה בן יחיאל (מַסר
ליאון) 48
ר' יהודה בן יעקב חית 78
ר' יהודה לוידארעאום דע
בלאן 94
ר' יהודה ליאון די מודינא
247 251
ר' יהודה מענץ 60
ר' יהושע בן יוסף לארקי
8 14 17 18 19 20 21 22
28
ר' יהושֻעַ פָאלַיאק כהן 225
ר' יהושע פאלק 194
ר' יהושע די קַאנטָארי 168
"יודענביכעל" 151
"יודענצעטעלי" 170
ר' יוזל פון זאסהיים 137
ר' יוחנן אַלעמַאן 49
יוליוס דער צווייטער (פאפּסט)
93 94
יוליוס דער 3-טער 142 257
158
יונתן ציון 103 104
ר' יוסף אבן וָוירנא 155
ר' יוסף אבן יַחְיַא 76
ר' יוסף אבן שם טוב 29
30
ר' יוסף אוטולעננה 168
ר' יוסף אַלְבוֹ 13 21 28 30
ר' יוסף אַרְאבוּעָנַא 7
ר' יוסף אשקופא 266
ר' יוסף בְּינְבְינישתי 43
ר' יוסף בן ישראל 207
ר' יוסף ניקטילא 117
ר' יוסף המון 91
ר' יוסף ווענצינאה 77
ר' יוסף וַפּאטיירא דע לאמעגַא
77
ר' יוסף טַאיטצַאק 93 132
ר' יוסף יעבץ 122
ר' יוסף יצחק אברבנאל 86
ר' יוסף כהן 154
ר' יוסף מענדעז 215
ר' יוסף מָרִי 157
ר' יוסף נָשִׂיא (יאהאן מיקעז)
162 464 165 174 175 176
ר' יוסף סמך אַרַיאש 263

ר' יוסף סרגסי 90
יוסף פילאזאף פון סאלוניקי 286
יוסף פעליטשע פענוו 263
ר' יוסף פרדו 207
ר' יוסף קארו 132 146 147 166
ר, יוסף קולון 50
ר' יוסף שלמה דֵיל-מדינו 247 252 253
ר' יחיאל מיכל פון נעמירוב 227 228
ר' יחיאל פון פִיזַא 46 66 74
יעזואיטען 157
ר' יעקב אִבְּן חָבִיב 93
ר' יעקב אבן נונים 43
ר' יעקב בַּאסנאזש 304 305
ר' יעקב בי״רב 87 144 145
ר' יעקב בן יחיאל לְאַאנס 96 103
ר' יעקב בן משה מולין הלוי 26 27
ר' יעקב נייאוזיוס 297
ר' יעקב גאפפארעללי 251
ר' יעקב דָע פאנו פון פעררארא 162
ר' יעקב וַוייל 41
ר' יעקב טוז 91
ר' יעקב טירארא 202 203 204
ר' יעקב טרינלאנד 299
ר' יעקב ישראל בעלמאנט 203
יעקב ישראל דוהאן 283
ר' יעקב לַאנארטו 217
ר' יעקב לואל 84
ר' יעקב מאנטין 94 119 122 135 138
יעקב פאליאגי 283
ר' יעקב פון בעלויץ 195
ר' יעקב פאליאק 87
יעקב פְלַאנְטַאוויצְיוס (בישאף) 251
ר' יעקב קוריאל 211 217
ר' יעקב שְׁשְפורטַש 274
ר' יצחק אבוהב פון שפאניען 67 71
ר' יצחק אבוהב פָּאנסעקא 211 217
ר' יצחק אראביא (באלט-האזאר) 264 265
ר' יצחק אַבֶּנואַבָּר (עמנואל פימענטעל) 208
ר' יצחק אבן זַכין 82
ר' יצחק אברבנאל 46 65 66 67 68 74 86 95 122 123 125
ר' יצחק אַרַאמַא 64
ר' יצחק בן אברהם פון טראקי (קַרָאִי) 195
ר' יצחק ביבא 297
ר' יצחק בן יוסף קארו 82
ר' יצחק בן משה אפודי 9
ר' יצחק נָאמעץ דע זוּנַא 263
ר' יצחק דע ראצעמארע 262
ר' יצחק הַמון (דאקטאר) 68
ר' יצחק טריעסט 104
ר' יצחק כהן שְׁלַאל 88
ר' יצחק נתן בן קלונימוס 28
ר' יצחק נונעס (עמנואל דע בעלמאנט) 263
ר' יצחק עוזיאל 207 210
ר' יצחק פון זאלצופעלן 213
ר' יצחק צָרְפַתִּי 41
ר' יצחק קרדוזה פון ווערונא 297
ירושלים 89 90
ר' ישמעאל חֲנִינָא 172
ר' ישעיה הלוי הורוויץ (של״ה) 247
ר' ישראל אִיסֶרלין 41
ר' ישראל ברונא 53 54
ר' יִשָּׂשכָר בערמאנן פון האלבערשטאדט 303
כריסטיאן אויגוסט פון פפאלץ 248
כריסטיאן דער פיערטער 209
כריסטיאן טהעאָפיל אונגער 305
כריסטיאן קאניג פון שוועדען 235
לָאדִי (שטאדט) 199
לאדיסלוים (קֶאניג) 38 54 97
לא טַאבַּאלַארַא 58
לָאפע דע ווערָאאִי אַלַארקָאן 238 263
לָאפע נונעס 215
לָאפעס (דאקטאר) 241
לארענצא (פוּטְשִׁי) קארדינאל 135
לארקי ע' יהושע
לובלין 194
לודאוויקא גָאנְזַאגַא 47
לודוויג דער רייכער (הערצאג) 35 36 53
לודוויג פון דארמשטאדט 221
ר' לוי בן חביב 82 145 146
ר' לוי בן שם טוב (אנטאניא) 81
לוידאדעאוס דע בלאן 94
לוטהער מארטין 118 119 149
לונטשיץ 232
לוצאטו ר' שמחה 247
לוצעָרָא 127
לוצק (שטאדט) 299
ליאן ר' יהודה די מורינה 247 251

לימא 89 98
ליידען (לאנד) 299
לינדוי (שטאדט) 26
ליסאבאן 78 80 82 127 135
136 205
לעאנארא הערצאגין פון
מאסקאנא) 95
לעא דער צענטער (פאפסט)
93 94 112 116 117
לעאן מדינה אברבנאל 86
95 122
לעא פון קרעמא 47
לעאפאלד דער ערשטער 288
289
לעאפאלד דער צווייטער 302
303
„לעאפאלד שטאדט" 290
לעמבערג 230
לעמלין אשר 123
לערידא (שטאדט) 64
דון ר' מאיר אלגואדעס 7
10 11 12
ר' מאיר בן נבאי 123
ר' מאיר לובלין 225
ר' מאיר פון ברעסלוי 37
מאגדעבורג 97
מאדריד 44
מאהרן 36 42 232
מאזאקוויזיר (שטאדט אין
אפריקא) 288
מאטהיאס טיבערינוס 51
מאטהאיס (קייזער) 222
מאידעלזעקס לארד 239
מארינגער פון דאנציג 235
מאלטא (אינזעל) 161
מאנאפאלי 86
מאנטוא 46 48 158
מאנטין ר' יעקב 94 119 122
135 138
מאנטעצינאם 238 239
מאקסימיליאן (קייזער) 96 97
101 102 103 104 105 106
114 115 117
מאראוזענקא 227
מאראנען 8 44 45 46 56 57
58 59 60 61 64 65 72 73
77 83 125 126 127 128
130 131 132 133 139 144
160
מאראקא 87
מארטין דער 5-טער 23 26
מארטין לוטהער 118 151
מארטין צעהאוויץ 195
מאריא אננא (קאניגין פון
שפאניען) 288
מאריא דיאץ 63
מאריא דע מעדיצי (קאניגין)
208
מאריא לואיזא 293
מאריא נונעס 201
מארצעללוס 158
מארקיז פון מאנטעמאר 65
מולײ-אבו עבדלה 69
מולכו שלמה 131 134 135
136 137
מוסטאפא פאשא 278
„מורה נבוכים" 120
מורטיירא ע' ר' שאול.
מורחי ר' אליהו 92
מחמד דער צווייטער 40
מחמד דער פירטער 281
מינואל דע סילונא 133
מיכאל סערוועט 147
מלגה (אינזעל) 78
דון מנואל 80 81 82
ר' מנחם פון מערזעבורג 27
ר' מנשה בן ישראל 207 211
212 234 235 236 237 238
240 241 242 243 244 245
246
מסר ליאון ע' ר' יהודה בן
יחיאל
מערינא דעל קאמפא
(שטאדט) 44
מעזעריטש 232
מעזשיבוז 229
מענדעז 162
מענדעז היינריך ושארוש 241
מענדעס ר' יצחק (פראנציסקא
מעדעראס) 205 207
מענץ ע' ר' יהודה ע' ר' משה
מצרים 87 88 89
„מקוה ישראל" 237
ר' מרדכי אבענדאנא 215
ר' מרדכי בן ניסן (קראי) 299
ר' מרדכי יפה 194
מרדכי צבי (שבתי צבי'ס
פאטער) 266
ר' מרדכי צמחן בן גרשון
170 171
ר' משה אהרן קוידאנאווער
232
ר' משה אוריה הלוי 202 203
204 207
ר' משה איסרליש 147
ר' משה בן יצחק אלשקר
87
ר' משה בותרל 12 13
ר' משה גערמאנוס (יאהאני-
נעס שפעעט) 296
ר' משה די טראני 166
ר' משה המון 91 153
ר' משה זכותא 211
ר' משה מענץ 50
ר' משה פון האמעל 229
ר' משה פון טריענט 51 52
ר' משה פינהיירא 267
ר' משה צרצל 10
ר' משה קאפסאלי 40 76 92
ר' משה רבקה'ס (מרש"ק) 232

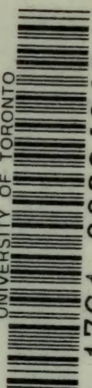
ר׳ משולם פון רום 69
„משמיע ישועה״ 123
מתתיהו בלאך (שבתי צבי׳ס משולח) 272 274
נאווארא 72 73
נאווי (שטאדט) 153
נאראל 230
נארדלינגען (שטאדט) 97
„נוה שלום״ 207
נונעם היינריך 127
נחמיה כהן 281
נייבורג 151
ניקאלאי דאנין 20
ניקאלאי דע אליווער פולאנא 263
ניקאלאי דע לירא 109
ניקאלאי דער 5-טער (פאפסט) 34 35 40
ניקאלאי פון קוזא 85
ניקאפאלים 147
נירענבערג 41 97
נעאפעל 48 94 150
נעגראפאנטא 98
נעמירוב 227
„נפת צופים״ 48
נתנאל קאלמעס (האמעזיום) 236
נתן בגימין הלוי העזתי 271 272 274 284
סאוואיען 22
סאלאמאנקא 16 44 264
סאלוניקא 92 131 267 268
סאנטיקוואטרא (קארדינאל) 139
סאנכא די ציאודיוד 63
סאנכעץ אלוואר 81
סאנצין 170
סאנצינא 48
סאראגוסה 17
סארדיניען 69
סולייטאן דער ערשטער 91 153 175
סורענהויזים ווילהעלם 304
סטאראדוב 229
סיגיזמונד דער ערשטער 98
דע סילווא מינואל 133
סימאן 51
סימאן בודני 194
סימאנעטא (קארדינאל) 139
סיציליען 69 86
סיקסטוס דער פיערטער 49 57 61 66
סיקסטוס דער 5-טער 197 198 199
סיקסטוס סענענזים 167 168
סעבאסטיאן (קאניג) 84
סעבאסטיאן מיניסטער 104
סענאווא (שיגובה) 12
סעווילא 56 57 58
סעלים דער 1-טער 88 91
סעלים דער 2-טער 176
סעפולוועדא 45
סערוואדעאוס דע ספורנו ע׳ ר׳ עובדיה
דע ספינא ע׳ אלפאנסא
„ספרדים״ 85 87 89 90 93
„ספר היוחסין״ 87
ר׳ עובדיה די ברטנורא 90
ר׳ עובדיה סערוואדעאוס דע ספורנו 94 103
„עברי דייטש״ 99
ענידא פון וויטערבא 113 119 123 135
עדוואדר ניקולאם 237
עוואדא (שטאדט) 127 136
עליזאבעטא (קאנינין פון ענגלאנד) 202 233 241
„עלילת הדם״ פון טריענט 51 52
עלפענשטיין (גראף) 113
עמדען (שטאדט) 302
עמנואל דע בעלמאנט ע׳ ר׳ יצחק נונעס
עמנואל טעקסיירא 275 289
עמנואל סארטינעץ דארטידא 239
עמנואל פימענטעל ע׳ ר׳ יצחק אבנואבר
עמנואל פערנאנדא ווילא-רעאל 258
עמנואל (קאניג פון פארטינאל) 125 127
עמנואל דע קאסטא 141
עמנואל ראזאלעס 217
ענגלאנד 233
„עקרים״ 80
ערפורט 41
ערקאלא די עסטע דער ערשטער 94
ערקאלא דער 2-טער 150 160 264
פאדוא 49 95 158
פאוויא 47 199
(רוכל ישרון) 206 210
פאול דע פינא 96
פאול דער 3-טער (פאפסט) 138 142
פאול דער פיערטער 158 167
פאול ריצציא 117
פאומא קאדין (שרה אשת שבתי צבי) 282
פאזען 232
פאטאצקי 224
פאלאמא 45
פאלטאווא 226
פאסוי (שטאדט) 55
פארטוגאל 22 76 77 78 81 82 83 84 85 180
פאריז 118

פארלי (שטאדט) 82
פינן ר׳ שלמה 45
פופשי לארענצא (קארדינאל) 135
פוילוס בורנעניזי דע סאנטא מאריא 5 7 10 17 28 31
פוילוס פאגיוס 120
פוילוס פעלגענהויער 240
פוילען 38 40 41 98 99 223
פולאנאה 129
פוריטאנער 236
פטרם 93
פיוס דער 4-טער 171 172
פיוס דער 5-טער 72 73 74 198
פיזא 74
פיליפ דער 2-טער 205
פיעווא (שטאדט) 48
פיעטרא קאראפא 156
פיערע יוריע פון ראטערדאם 295
פיקא מיראנדאלא דזשיאוואני 108
פיריאמין 226
פלארענץ 49 50
פלארענציא 134
פעדרא ארבועס דע עפילא 62 68 73
פעדרא די לונא (קארדינאל) 6
פעדרא סוארעץ 31
פעדרא פערנאנדעץ דע אלקנדטע 62
פעדרא דע לא קבלריא 44
פעדרא קרתגינה 81
פעזרא (שטאדט) 134 160 167
פעטטמילך ווינצענץ 220 221 222
פעטר שווארץ 53
פעטרוס סערראיוס 235
דון פערא פעררוס 5
פעררארא 48 168
פערדינאנד דער ערשטער 169
פערדינאנד דער צווייטער 222
פערדינאנד דע מעדיצי 199
פערדינאנד פון נעאפעל 47 74 86
דון פערדינאנד (פרינץ) 11 16 21 45 68 69 73
פערטריבענע פון שפאניען 73 74 75 76 77 78
פערנאנדרא ריאץ דע טולידה 34
פערנאנדא דע בראנאנצא 65 66
פערנאנדרא דע טאלאווערא 57
פערנאנדא קוטינהא 81 134
פערעיאסלאוו 226
פערנאמבוקא (שטאדט) 217
פפעפערקארן יוסף 99 100 101 102 104 105 107 108 109 110
פראג 26 41 97 150 169
פראטרע בערנארדא 126
פראי וויצענטא פערער 14 15 17 20 21 22
פראנץ דער ערשטער 119
פראנץ וואן דען ענדען 257
פראנציסקא נאמעס 215
פראנציסקא דיאס קארנא 5
פראנציסקא רעללאראווערא 134
פראנציסקא דע סאנטא פע 22 63 64
פראנקפורט אם מאין 97 102 105 219 220
פראפיאט דוראן (אפודי) 9 10 29
פרידריך דער ערשטער 202
פרידריך דער 3-טער 33 53 54 96
פרידריך ווילהעלם פון בראנ-דענבורג 290
פרידריך פון פפאלץ (קור-פירסט) 221
צארניצקי 231
צווינגל (רעפארמאטאר) 118
צייטרעכנונג סעלעיקידישע 88
ציִשקא דער בלינדער 25
דע צעזים (קארדינאל) 138
צערנינאוו 229
צפת 90 144 145
צרפתי ר׳ יצחק 41
קאזאקען 224 225 231
קאזימיר דער גרויסער 38 39 93
קאזימיר יאן 230
קאטאלינא (קאנינין) 11 21
קאירא 87
קאלווין (רעפארמאטאר) 143
קאליש 232
קאלמאר (שטאדט) 97
קאלן (שטאדט) 26
קאמפעגנא (קארדינאל) 138
קאנדיא (קריטא) 49 75 93 158
קאנסטאנטינאפאל 40 41 91 162
קאניעצפאלסקי 224
קאנעא 93
קאנקארדאנץ 29
קאסטיא (מגדל עוז) 279
קאסטיליען 69
קאסטניעץ (שטאדט) 23
קאפיסטראנא ע׳ יאהאנעס
קאפסאלי ע׳ ר׳ אליהו
קאפסאלי ר׳ אלקנה 76

קאפסאלי ע׳ ר׳ משה
קאראנעל ע׳ אברהם שניאור
קאראפא פיעדרא (פאול דער-פיערטער) 158 167
קארל דער 2-טער 246
קארל דער 5-טער 117 125 136 137 142 201
קארל דער 11-טער (קאניג פון שוועדען) 298
קארפו 75 86
קארפענטראס 173
קַארתַגֶינָה 10 81
קַבְּלֶרְיָא פעדרא 44
קבר שמואל הנביא 90
קוימבְּרַא (שטאדט) 136
קוניגונדי (אחות מאקסימיל-יאן) 101 102 104 106
קוענסא (שטאדט) 259
קורדובה (שטאדט) 62
קיעוו 226
קלעמענטי דער 7-טער 93 129 134 135 137 139
קלעמענטי דער 8-טער 143 199
קלעמענטי דער 10-טער 292
קסימענעס דע ציסנעראס גראס אינקוויזיטאר 124 125
קרַאטוס רוּבְּיַאנוס 113
קרַאמוועל אָליווער 233 236 239 240 241 242 244 245 246
קראקוי 39 232
קרים 41
קרעטא ע׳ קאנדיא
קרעטענזים ע׳ ר׳ אליהו דיל מדינו
קרעמָאנַא 168 199
קרעמעניץ 230
קרשקש ר׳ אביתר 43
קרשקש ר׳ חסדאי 9 10 11 13 29
רַאדרינגא דע קאסטרא 214
ראדרינגועץ לוצערא 127
ראדרינגעאוס מָאיַאר (אשה) 201 205
ראוועגסבורג (שטאדט) 26
רוּדאלף דער 2-טער 196
רום 75 94 113
רחל זַאיְרַא 236
רינא (שטאדט) 299
רַייכלין ע׳ יאהאננעס
„רייכליניסטען״ 113 116
ריינא מענדעז 162
ריכארד סימאן 296 297
רמב״ם 13
רעגענשבורג 36 37 41 46 53 97
רעדזשיא (רעגגיא) 48 86
רעפארמאטארען 118
רעפארמאטציאן 99 147
רעציפע (שטאדט) 217
רפאל יוסף חָלְבִי 268 269
ר׳ שאול אשכנזי הכהן 50
ר׳ שאול וַואהל 192
ר׳ שאול מארטיירא 208 211 257
„שבט יהודה״ 155
ר׳ שבתי כהן (ש״ך) 225 231 232
שבתי צבי 265 266 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286
שבתי רפאל (שבתי צבי׳ס משולח) 272 274
שוואבען 42
שווארץ פעטער 53
שווידניץ 87
שוועדען 231 298
שינובה (שטאדט) 71
„שֻׁלחן ערוך״ 147
„של״ה הקדוש״ ע׳ ר׳ ישעיה הלוי הורוויץ
שלמה אבן ווירגא 155
ר׳ שלמה אוסקווי (דוארטע גאמעץ) 156
ר׳ שלמה אַלְקָבֶּץ 147
ר׳ שלמה בן ראובן בּוֹנְפֶד 5 27
ר׳ שלמה בן שמעון דוראן 29
ר׳ שלמה דוראן 87
ר׳ שלמה דע לא קַבַּלְרְיָא 18
ר׳ שלמה דא-פיערא 27
ר׳ שלמה מולכו 131 134 135 136 137
שלמה ראמַאנַא 157
שלעזיען 36 37 38
ר׳ שמואל אבראוואלא 23
ר׳ שמואל אברבנאל 86 95 150
ר׳ שמואל אוסקווי 142 154 155 165
ר׳ שמואל אלוואלענזי 87
דון ר׳ שמואל אל-לוי 72
ר׳ שמואל איידליש (מהרש״א) 225
ר׳ שמואל אָפּפענהיים 302
ר׳ שמואל בן אהרן (קראי) 299
ר׳ שמואל וויטאל 268
ר׳ שמואל פַאללַאכע 201
שמואל פרימא 272 274 276 279 288
ר׳ שמואל פְראנְקָא 93
שם טוב בן יוסף 12 13
שם טוב לֶירְמא 84

ר׳ שמחה לוצאטו 245 247
254
ר׳ שמעון בן צמח דוראן
29
ר׳ שמעון בן שלמה דוראן
87
ר׳ שמעון דע קאצערעס 241
ר׳ שמעון מימי 83 84
ר׳ שמעון צרפתי 94
ר׳ שמשון אסטראפאליר 229
ר׳ שמשון קענעדי 198
שעבערזשין 230
שפינאזא ע׳ ר׳ ברוך
.רער שפינעל׳ 100
ששפרטש ר׳ יעקב 240
תונים 83 87
.תלמוד׳ 158 171 172
תענית כ׳ סיון 231

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00264942 4